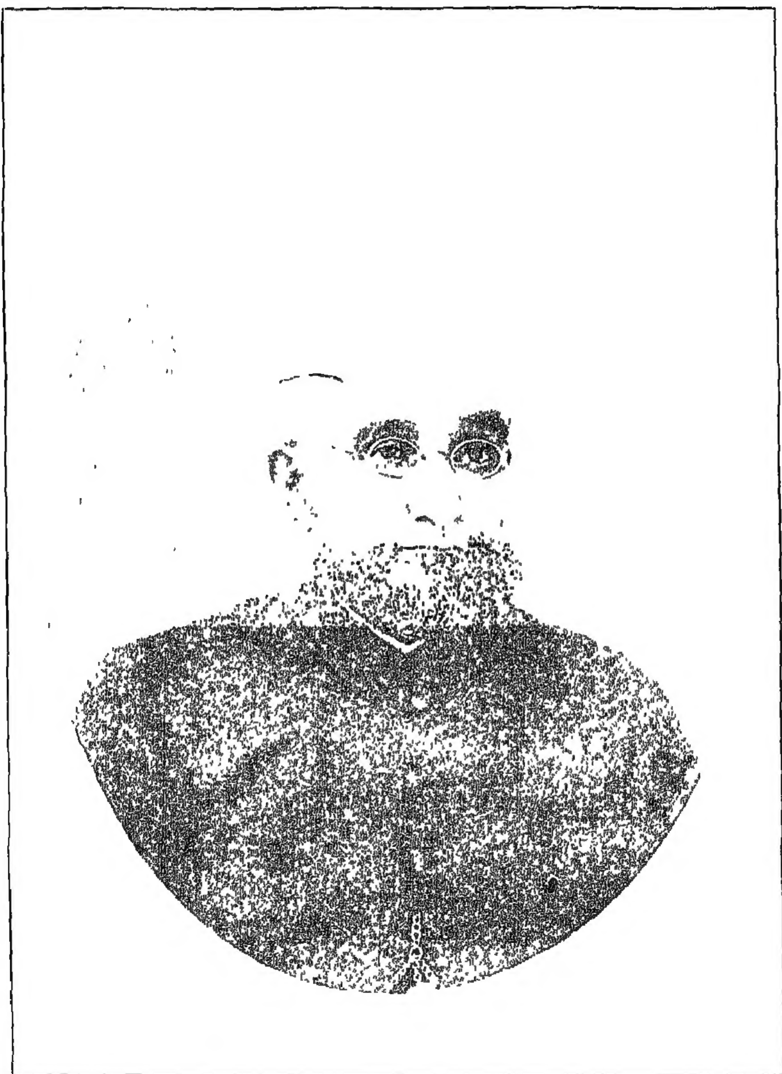
نواب عزیز جنگ بہادر مؤلف و مصنف

آصف اللغات

جامع الفاظ مفردہ و مرکبۂ اصطلاحی و استعمال فارسی و امثال و مقولہای عجم ملتزم باسناد

متقدمین و متاخرین و معاصرین عجم و برای ہر یک لفظ ترجمہ با محاورۂ

زبان اردو مع اسناد کلام زباندانان ہند

جلد چہاردہم

مؤلفہ خان بہادر شمس العلما مولوی احمد عبد العزیز نائطی (نواب عزیز جنگ بہادر) وظیفہ یاب خدمت

سرکار آصفیہ

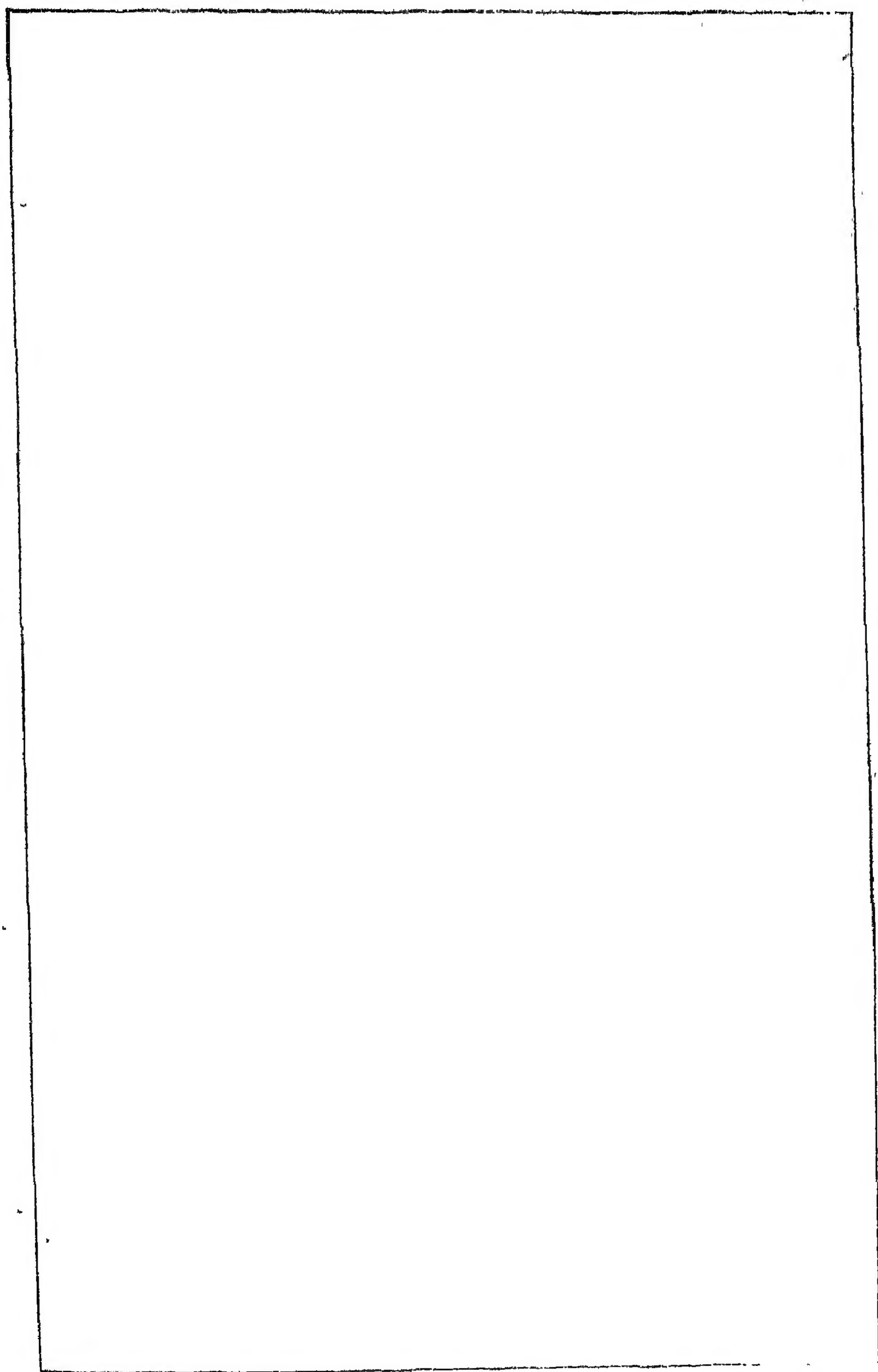
سنہ ۱۳۳۶ ہجری مطابق سنہ ۱۳۲۸ ف

عزیز المطابع حیدرآباد دکن

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

للہ الحمد کہ نوبت بہ چہاردہمین جلد این کتاب رسید۔ خداوند کریم فرمانروائے سلطنت آصفیہ را سلامت دارد کہ بحسن اعانتش کم یابی کاغذ الی الآن مانع طبع این کتاب نشد والّا ممکن نبود کہ ما در اشاعت این کامیاب شویم حالا ذخیرۂ کاغذ ختم شد۔ می بینیم کہ فردا شب چہ می زاید۔

عزیز جنگ مولّف

اعزاز و شکرانۂ اعزاز

اعزاز | (۱) مین اپنی اس تالیف کی اعلیٰ کامیابی پر خداوند کریم کا شکر گزار ہون اور یہہ بات میرے لیئے باعث افتخار ہے کہ اسکا نام نامی میرے آقائے ولی نعمت حضور پرنور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی کے مبارک تخلص کو اپنے سر پر لیئے ہوے ہے اور اسکا آغاز آپ ہی کی مبارک جوبلی چہل سالہ کی تقریب مین ہوا

(۲) مین ہز اکسلنسی لارڈ منٹو بالقابہم گورنر جنرل ہند کا شکریہ ادا کرتا ہون کہ آپ نے براہ عنایت مجھکو اجازت عطا فرمائی کہ مین اس کتاب کا ڈڈیکیشن آپ کے نام نامی سے کرون۔ صاحب رزیڈنٹ حیدرآباد ذریعۂ مراسلہ نشان (۲۵۸۴) مورخہ ۴ ۲ - جون ۱۹۰۹ء مجھکو اطلاع دیتے ہین کہ ہز اکسلنسی آپ کا شکریہ ادا کرتے ہین کہ آپ نے اُن کو ایسی عالمانہ تالیف مین اُنکی یاد قائم ہونے کا موقع دیا۔

اعانت | (۳) مین ہز اکسلنسی وبیراے موصوف کا دل سے شکر گزار ہون کہ آپ نے باجلاس کونسل یہہ حکم فرمایا کہ مولف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جب جسطرح وہ شائع ہوتی جاے پانسو روپیہ کا آنریریم (صلۂ تالیف) عطا کیا جاے

(۴) مین اپنے آقاے ولی نعمت اعلیحضرت والی سلطنت دکن حضور پر نور سرکار نظام دام اللہ اقبالہ کا شکریہ بجان ودل ادا کرتا ہون کہ سرکار ممدوح نے حکم فرمایا کہ سلطنت آصفیہ کے شاہی خزانہ سے بھی مولف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس جسطرح وہ شائع ہوتی جاے سات سو اسّی روپیہ کی امداد عطا کی جاے۔

(۵) حیدر آباد کے امراے عظام سے جناب نواب فخر الملک بہادر معین المہام صیغۂ تعلیمات وعدالت وکوتوالی وامور عامّہ کی علم دوستی کا بھی شکرگزار ہون کہ آپ نے اپنے خانگی خزانہ سے اس تالیف کی ہر ایک جلد پر سو روپیہ کا اعزازی انعام مقرر فرمایا۔

شکریہ عملی | (۶) اگرچہ اس کتاب کی ہر ایک جلد کے پانسو نسخون کی طبع کا حقیقی صرفہ الف⁵ سکّہ عثمانیہ ہے اور معاونین بالقابہم کی امداد کا مجموعہ بھی اسی کے قریب قریب ہے۔ لیکن محض اس خیال سے کہ پبلک کو نفع پہنچے مین نے جملہ نسخہاے مطبوعہ کو بلا لحاظ اپنے نفع کے مع حق تالیف کتاب بلا کسی معاوضہ کے پبلک لائبریریز۔ مدارس اور بعض شائقین ومعاونین زبان فارسی کے لئے وقف کر دیا ہے۔ معزز ناظرین کتاب پر روشن ہے کہ یہہ ۲۸ جلد کی کتاب ہے اور مولف کی ضعیفی کی وجہ سے کمال اہتمام کے ساتھہ سال بھر مین ایک اور کبھی دو جلدین شائع ہوتی ہین اور بظاہر مجھکو صرف خداوند کریم سے توقع ہے کہ مین اس کتاب کی تکمیل اپنی باقی ماندہ عمر مین کر سکون۔ وہو علی کل شی قدیر۔

پبلک کا فدائی

احمد عبد العزیز نائطی (خان بہادر شمس العلما نواب عزیز جنگ بہادر)

بجای دیگر رفتن بود بہ ارادۂ سفر (ولی اللہ اشتیاق
ے) گرد خط نیست بر خسار تو ای جان دریاب پیکند
حسن تو بر عزم سفر پای تراب ؛ صاحبان انندد
بحر نقل کار بہار **مولف** عرض کند کہ ما از زبان
معاصرین عجم (پاتراب) شنیدہ ایم معنی لفظی این
پای زمین و کنایہ از پای بر زمین نہادن بارادۂ سفر
معاصرین عجم گویند آئین عجم است کہ چون ارادۂ سفر
کنند و وقت معینہ روانگی تا قافلہ را نامسعود انند
بعض مسافرین کہ ساعت نیکو در ہر کار ملحوظ دارند
پیش از وقت مقررہ بساعت مسعود از خانۂ خود
برآمدہ بجائی دیگر قیام عارضی کنند و از انجا بوقت
معینہ با قافلہ روانہ می شوند و ہمین عمل را پاتراب
گویند پس وجہی نیست کہ این اصطلاح موافق قیاس
را کہ مرکب از دو لغت فارسی و عربی است اختراع
ہندوانیم چنانکہ خیال بہار است۔ صاحب بحر
برچہرہ معنی اکتفا کردہ و مثل بہار بر ہندی بودن
این اصرار نکردہ (اُردو) پاتراب و پای تراب
بقول آصفیہ نقل مکان۔ چلنے کا شگون آپ نے
صراحت کی ہے کہ جب کہیں سفر کو جانا منظور
ہوتا ہے تو اچھا دن اور اچھی گھڑی دیکھ لیتے
ہیں اگر اس روز یا اس گھڑی میں جانا ممکن نہ ہو
تو کچھ اسباب اٹھا کر دوسری جگہ رکھ دیتے ہیں
تاکہ شگون سفر ہو جائے۔ بول چال میں تاے
موقوف کے ساتھ آتا ہے (ناسخ ے) سفر کے
چلنے کا جب دل نے اضطراب کیا ؛ نکل کے
آنکھوں سے آنسو نے پاتراب کیا ؛

پای تراب کردن | استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ بمعنی برآمدن از خانہ و نقل مقام کردن
در ساعت مسعود بارادۂ سفر پیش از وقت مقررہ
سند استعمال این بر (پاتراب) گذشت (اُردو)
پاتراب کرنا۔ دیکھو پاتراب جس پر اسکی مثال ہے۔

پای ترسا | اصطلاح۔ بقول بہار کنایہ از
صراحی (بدر چاچی ے) بکاست خم مریم صفت

مهد مسیحش جام رز ؛ خون دل مریم بگردر پای ترسا
ریخته ؛ صاحب بحر گوید که صراحی و پیالهٔ شراب را
گویند۔ صاحب رشیدی در ماخذ این گوید که صراحی
کوچک را نام است که بصورت پای راهبان
سازند و دران شراب خورند۔ خان آرزو در سراج
گوید که خطای رشیدی است که این را مخصوص بپای
ترسایان کند چرا که پای ترسا را صورت علیحده نیست
بلکه عام است برای صراحی کوچک که بصورت پای
آدمی سازند **مولف** عرض کند که ترکیب اخت خود
اشارهٔ تخصیص کند که لفظ ترسا دران داخل است
اگرچه مطلق صراحی نازک را نظر بشباهت پا بدین
اسم موسوم کردند و لیکن مقصود ما تعیین تخصیص است
پای راهبان است نظر به بزرگی شان و وجهی دیگر
هم برای این تخصیص بنظر می آید که راهبان بوجه
ریاضت از عامهٔ مردم نازک تر می باشند در جسم
(اردو) نازک پیالہ۔ مذکر۔ نازک صراحی۔ مؤنث۔

پای توغ اصطلاح۔ بقول انند بغیاث
بضم تای فوقانی و واو مجهول منصب علم برداری
توغ در ترکی علم فوج را گویند۔ معاصرین عجم صراحت
مزید کنند که علم بردار را نام است که پای علم در
دست آدمی باشد و خود او هم پای علم را ماند
مولف عرض کند که موافق قیاس است
(اردو) علم بردار۔ مذکر۔

پای تیغ اصطلاح۔ قبضهٔ تیغ را گویند
عکس سر تیغ که نوک تیغ را نام است **مولف**
عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری سه)
به پای تیغ تو بر سر نمیتوان بردن ؛ شهید این
هوسم خون من بهائی نیست ؛ (اردو) قبضه
بقول آصفیه۔ مذکر۔ تلوار کی موٹھ۔ دستہ۔
شمشیر کا قبضہ۔

پای جامه اصطلاح۔ صاحب انند
بحوالهٔ فرهنگ فرنگ ذکر این کرده **مولف**
عرض کند که مزید علیه همان پاجامه که بجایش
گذشت که شلوار باشد (اردو) دیکھو پاجامہ۔ مذکر

پاپچال اصطلاح - بقول برہان ہمان
پاچال باشد بمعنی اوّلش صاحب ناصری ہم
ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ صراحت ماخذ
این ہمدرانجا مذکور و این مزید علیہ آنست و ہیچ
نکشود کہ وجہ تخصیص این با معنی اوّل چہ باشد و
چرا معنی دوم آن درین نباشد یکی از معاصرین
عجم گوید این متعلق است بمحاورۂ زبان و لازم
نمی آید کہ مزید علیہ با مخفف ہر دو بیک معنی باشد
(اُردو) دیکھو پاچال کے پہلے معنے -

پای چراغ اصطلاح - بقول بہار و انند
(۱) کنایہ از تہ چراغ (صائب ے) ہمیشہ داغ
سیاہست زیر دوزن من ؛ دران حریم کہ تاریک نیست
پای چراغ ؛ **مولف** عرض کند کہ تعبیر یعنی خود
نکردہ اند مقصود شاعر و مقصد اصطلاح از تہ
چراغ نیست بلکہ مقامی است کہ در پای چراغ
باشد فتأمّل (اُردو) وہ مقام جو چراغ کے
نیچے ہو - مذکر -

(۲) پای چراغ - بقول بہار چبوترہ کوتوالی
(صائب ے) کرنری بکف پاسوی داشتہ ؛ بپای
چراغی در افراشتہ ؛ و فرماید کہ کرنا نالہ کہ از
بمعنی سرہنگ و ہوآن و یا ہو بمعنی چوب دستی
است **مولف** عرض کند کہ ازین شعر معنی
چبوترہ کوتوالی پیدا نیست بلکہ معنی زیر پیدا است
یعنی بزیر چراغی دری افراشتہ بود - ای جائیکہ
در افراشتہ بود و بالای آن چراغی بود - ہمہ
محققین فارسی زبان و معاصرین عجم ازین معنی بیان
کردۂ بہار ساکت اند حق آنست کہ بر معنی شعر
غور نکردہ و معنی تازہ پیدا کردہ کہ ایجاد بندہ را
ماند اگرچہ گندہ باشد - بالجملہ اینمعنی را بدون سند
دیگر تسلیم نکنیم (اُردو) کوتوالی کا چبوترہ - مذکر -

(۳) پای چراغ - بقول بہار بحر بحوالہ نسخۂ
مخلصی مرادف داغگاہ و ہر دو نام جائی کہ
پہلوانان از انجا منشور پہلوانی بدست آرند
خان آرزو در چراغ ہدایت بحوالہ اہل زبان

ذکر این کرده مؤلف عرض کند که معنی لفظی اینها بیاین تعلقی ندارد و بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم که معاصرین عجم و دیگر محققین اہل زبان ازین ساکت اند (اردو) وہ مقام جہان سے پہلوان پہلوانی کی سند حاصل کرین - مذکر -

(۴۴) پای چراغ - بقول بہار آنست که بعض فقرا چراغی می افروزند و مردم چیزی گذرانند حاجتی میخواہند چنانچه در چہری شاہ مدار و سلطان سرور سانیه میشود (میرزا رضی دانش

سه) از دعا که نشیند بخشش چمن حاجتی بخواہ ز فصل بہار و پای چراغ است پای گل ؛ مؤلف عرض کند که تعریف خوشی نکرده فقرای نقشبند چراغی در لگن روشن کرده بدست دارند و خانه بخانه می روند و اشعار خوانند و اہل خانه نذرانه شان که آنرا چراغی گویند پیش کنند و بپای چراغ در لگن می نہند و حاجت خود میخواہند [illegible] بابا نذرانه بپای چراغ میگذارند وہمین پای چراغ است که در ہنجا قائم است (اردو) نقشبندی فقرا کے چراغ کا لگن جس مین چراغ روشن ہوتا ہے - مذکر -

(الف) پای چراغ تاریک است

(ب) پای چراغ تاریک می باشد

مثل - (الف) بقول بہار و انند کنایه از آنکه ہر که قریب و نزدیکست قدر و رتبت او خوب درنمی یابند و ہر که بعید و دور است منزلت و رتبت او بیشتر بود در چشم ناتوان بینان صاحبان خزینه و امثال فارسی ذکر (ب) کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که فارسیان این مثل بحق عالم بی عمل و واعظ بی عمل زنند و نیز چون کسی ہمیشه باحتیاط حکم فرماید و خود مرتکب بی احتیاطی بود بحق او ہم زنند (اردو) چراغ کے نیچے اندھیرا - صاحب آصفیه نے اس کے مصدر کا ذکر کیا ہے یعنی (چراغ کے نیچے اندھیرا ہونا) منصف حاکم کے قریب ہین

ظلم ہونا۔ روشن دلون سے بے خبری کا وقوع مین آنا۔ اورون کو فائدہ پہنچانا اور اپنون کو محروم کرنا۔ دکن مین اس کا استعمال عالم بے عمل کی نسبت ہوتا ہے۔

پای چراغ داشتن ل مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر توقع نفع داشتن و فرماید کہ این زبان اہل بازار است (شاعر ے) من و پروانہ جگرسوز ترا زہمدگریم کہ این قدر ہست کہ او پای چراغی دارد ۔ خان آرزو در چراغ ذکر این کردہ و بہار بذیل (پای چراغ) بذکر معنی بالا گوید کہ اہل زبان گویند کہ ہر دوکانداری وقت روشن کردن چراغ متاع خوب را بر میدارد **مولف** عرض کند کہ متعلق بمعنی چہارم (پای چراغ) است و معنی لفظی این پولی داشتن چنانکہ پای چراغ نقشبندان پولی دارد و ذکرش ہمدرانجا گذشت پروانہ چون بچراغ سوزد بپای چراغ می افتد شاعر ہمین را پول پای چراغ قرار دادہ (اردو) نفع کی توقع رکھنا۔

پای چم ل اصطلاح۔ صاحب سفرنگ بشرح (سومی فقرۂ نامۂ شت ساسان نخست) گوید کہ بجیم فارسی مفتوح بمعنی ترجمہ **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است مرکب از پای بمعنی بنیاد و چم بمعنی معنی (اردو) ترجمہ۔ بقول آصفیہ۔ مذکر۔ ایک زبان سے دوسری زبان مین بیان کیا ہوا۔

پای چنار اصطلاح۔ بقول بحر ہمان پاچناری کہ گذشت (قدسی ے) نسیم پای چنار قدیمی چمن است کہ گہ مطلع خزانست و گہ حرز بہار ۔ صاحبان بحر و وارستہ ہم ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ (پاچناری) کہ گذشت اصل است و (پای چناری) کہ می آید مزید علیہ آن و این بحذف یای آخرہ مخففش و جا دارد کہ این را مزید علیہ (پاچنار) بمعنی اولش دانیم کہ گذشت (اردو) دیکھو پاچنار کے پہلے معنے۔

پای چنار بست ل مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال

ساکت مولف عرض کند کہ فارسیان چون غلامی را حاضر باش بینند گویند کہ پای چنار بست وارد و مجرد (پای چنار بست) مستعمل نیست و چنار بمعنی حلقہ ہم می آید و رسم است کہ غلامان حاضر باش را حلقہ طلا یا نقرہ در پای می اندازند کہ امتیاز خدمت گذاری است (اُردو) بڑا حاضر باش ہے

پای چناری اصطلاح۔ بہار ذکر این کردہ گوید کہ ہمان پاچناری کہ گذشت و صاحب انند نقل نگارش مولف عرض کند کہ مزید علیہ آن باشد (میر صیدی طہرانی ۵ٹ) سروی تو واین بوالہوسان پای چناری ٭ زنہار بر ایشان مفگن سایۂ یاری ٭ (اُردو) دیکھو پاچناری۔

پای چوبین اصطلاح۔ بقول انند (۱) آنکہ بازیگران چوب راست کردہ می بندند تا بلند نماید مولف عرض کند کہ (۲) معاصرین ہم پای مصنوعی را ہم گویند کہ فی زماننا برای معذور از پا کہ پا یش بریدہ شود از چوب درست کنند و (۳) کنایہ از بی تمکین و کم قوت کہ پای چوبین ہمچون پای حقیقی کار نمی دہد (اُردو) (۱) وہ لکڑی جو بازیگر پاؤن پہ باندھکر اپنا قد اونچا بتاتے ہین اور اسی سے چلتے ہین (۲) وہ لکڑی کا پاؤن جو معذورون کے لئے بنایا جاتا ہے (۳) کم قوت

پایچہ (العف) اصطلاح۔ بتقول ... بان برہان پارچہ تنبان و شلوار باشد و آنرا بعربی رجلان خوانند۔ صاحب سروری می فرماید کہ مرادف پاچہ زیر جامہ و شلوار کہ بعربی جلبان گویندش (امیر خسرو ۵) ساختہ طاؤس ملائک نگار ٭ پایچہ بالا زدہ طاؤس وار ٭ بہار ہمزبان برہان و فرماید کہ بالفظ بالا زدن و بالا کردن مستعمل (میر خسرو ۵) ہر گل و لالۂ تر می دود اینجا کہ تری ٭ پای آلودہ ہمچون پایچہ بالا کردہ ٭ مولف عرض کند کہ برہان و بہار ہر دو در تعریف این سکندری خوردہ اند ما تعریف صحیح بر (پاچہ) کردہ ایم زیت مزید علیہ آنست و از اسناد بالا ----------

(ب) **پائچہ بالا زدن** بمعنی بلند کردن پائچہ
(ج) **پائچہ بالا کردن** پیدا است کہ موافق
قیاس است (اُردو) (الف) دیکھو پاچہ (ب و
ج) پائچہ چڑھانا۔

پای حساب اصطلاح۔ بقول بہار وانند بمعنی محاسبہ
(صائب) در زمان خطّ مدار چشم او بر مروّتیست پگردنا
عامل شود باریک در پای حساب؛ **مؤلف** عرض کند کہ
معنی لفظی این بقایای حساب وسلک آخر حساب و مجازاً
بمعنی محاصل مستعمل شد و نتیجہ محاسبہ ہم ہمین بقایای حساب است
کہ از عامل لائق وصول قرار می یابد (اُردو) محاسبہ۔
مذکر۔ بقول آصفیہ۔ کسی سے حساب لینا۔

پای حوض اصطلاح۔ بقول برہان کنایہ
از رسوائی و بدنامی صاحب رشیدی بذکر معنی
بالا گوید کہ پایہ حوض ہم بہمین معنی می آید
معنوی) یعنی ازین گرد پای حوض مگرد کہ
معنی امر جز رندی خوار ہم صاحبان بہار عجم
و موید و جامع گویند کہ کنایہ از جای رسوائی و
بدنامی است۔ خان آرزو بذکر معنی بیان کردہ
برہان گوید کہ معلوم نمیشود کہ بایں معنی بچہ مناسبت
مستعمل شد۔ **مؤلف** عرض کند کہ در پای حوض
یعنی ورثہ حوض گل ولای جمع می باشد پس جای
رسوائی و بدنامی را پای حوض گفتن کنایہ ایست کہ
دانا در انجا پای می لغزد (اُردو) رسوائی اور
بدنامی کی جگہ۔

پای خاستہ اصطلاح۔ بقول جہانگیری مراد
پای خستہ کہ می آید و چیزی را گویند کہ در زیر پا
مالیدہ و کوفتہ شدہ باشد **مؤلف** عرض کند
کہ (پاخواستہ) بہمین معنی گذشت و (پاخوستہ)
ہم۔ اصل این (پاخستہ) پا بمعنی خود وش و خستہ
از مصدر خستن کہ بمعنی مجروح کردن و آزردہ ساختن
می آید اسم مفعول است و کنایہ از مالیدہ و
کوفتہ پای و این مزید علیہ آن بزیادت تحتانی
بر پا و الف بعد خا (پای خستہ) کہ می آید بمعنی
(پای خستہ) و (پاخواستہ) و (پاخوستہ) کہ گذشت

آنهم مزید علیه و مخفف (پاخسته) که واو بعد خای معجمه زیاده کردند و بای هوّز آخره را حذف کردند و این تصرّف محاورۂ زبان ولب ولہجہ مقامی است دیگر هیچ (اُردو) دیکھو پاخواست۔

پای خاطر بسنگ درآمدن

مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر دل درجائی میلی بهم رسانیدن مولّف عرض کند که پابسنگ درآمدن بجایش گذشت و اضافت پابسوی خاطر انیقدر تبدیل درمعنی کرد که سکندری خوردن خاطر میل آنست بسوی چیزی عجیب است که سند استعمال پیش نشد و دیگر محققین فارسی زبان و معاصرین عجم برزبان ندارند ولیکن موافق قیاس است (اُردو) دل کا کسی کی جانب مائل ہونا۔

(الف) پای خاک کردن

(ب) پای خاکی کردن

مصادر اصطلاحی صاحب جهانگیری درملحقات گوید که (۱) کنایه از سفر کردن و (۲) کنایه از قدم رنجه کردن (نظامی له) فرستاده چو دید آن خشم ناکی ؛ برجعت کرد پای خویش خاکی ؛ (وله ۲) اگر پای خاکی کنی بردرم ؛ چوخورشید برخاک چین بگذرم ؛ صاحب برهان بر (ب) بذکر معنی اوّل و دوم گوید که (۳) بمعنی طلبگاری نمودن هم ۔ صاحب رشیدی بذکر (ب) برمعنی اوّل قانع صاحب مؤید ذکر هر سه معنی کرده بهار نسبت معنی اوّل گوید که تهیهٔ سفر کردن باشد و نسبت معنی دوم فرماید که رجوع آوردن بچیزی ۔ صاحب بحر بر (ب) بذکر هر سه معنی بالا گوید که (۴) پیاده آمدن و (۵) تواضع نمودن هم خان آرزو و سراج برمعنی اوّل قانع مولّف عرض کند (ب) اصل است و (الف) مخفف آن و گرد آلوده شدن پا کنایه از رفتار باشد و دیگر همه معانی مجاز آن و (ب) مزید علیه (پاخاکی کردن) است که بجایش گذشت (اُردو) (۱) سفر کرنا جانا (۲) قدم رنجه کرنا (۳) طلب کرنا (۴) پیادہ پا آنا ۔ پیدل آنا (۵) تواضع کرنا ۔

پای خانه

اصطلاح ۔ بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ

بمعنی بیت الخلا مولف عرض کند که معاصرین عجم
برزبان ندارند و دیگر محققین اہل زبان ہم ذکر این
نکرده اند و در مرکبات پا ہم نیامده فارسی دانان
ہند (پاخانه) بحذف تحتانی زائده برزبان دارند
موافق قیاس است مرکب از پا و خانه ہر دو بمعنی
حقیقی و از پا قدمچه ہا مراد است که دران حاجتمند
ومعنی لفظی این خانه که پای یعنی قدمچه ہا دارد وکنایه
از بیت الخلا (اردو) پاخانه - مذکر - دیکهو اب خانه

(الف) پای خست | اصطلاح - بقول برہان
(ب) پای خسته | ہر دو باخای نقطه دار
بروزن پای بست و پای بسته - ہر چیز را گویند که
در زیر پا کوفته و مالیده شده باشد اعم از زمین
و چیزی دیگر. صاحب جہانگیری ذکر (الف) کرده
و مرادف (پای خاسته) گفته (شمس فخری الف)
بر استحقاق آن شاه غازی که شد ٭ بپای علوش
زحل پای خست ٭ صاحب سروری ہم (الف)
را مرادف (پای خوست) گوید که بجایش می آید
(حکیم اسدی ـ) فراوان کس از پیل شد
پای خست ٭ بسی کس نگون ماند بی پا و دست ٭
صاحب ناصری متفق با برہان در الف. صاحبان
جامع و سراج ذکر ہر دو کرده اند مولف عرض
کند که ما بر (پای خاسته) صراحت کامل کرده ایم
(الف) مخفف (ب) باشد. (اردو) دیکهو
پای خاسته -

پای خفتن | مصدر اصطلاحی. بہار برصرف
قانع. صاحب آصفی ہم ذکر این کرده از معنی
ساکت مولف عرض کند که خفتن پا بیکار شدن پا
از مرض باشد (غنی کشمیری ـ) رفیق اہل
غفلت ہر که شد از کار می ماند ٭ چو پای که خفت
پای دیگر از رفتار می ماند ٭ (اردو) پاؤن کا
بے کار ہونا -

پای خوان | اصطلاح - بقول برہان با
واو معدوله بروزن آسمان بمعنی ترجمه باشد
آن متنی لغتیست از زبانی بزبانی دیگر صاحبان

ناصری و بحر عجم زبانش۔ صاحب سفرنگ بشرح
پنجهل و ششمی فقرهٔ (زنائیده شت وخشور ساسانی) ذکر
این بهمین معنی کرده **مؤلف** عرض کند که در زمانهٔ
حال و سلف مترجمین پیش شاه یا افسر بپاهی باشند
و با مخاطبش ترجمه کنند پس معنی لفظی این کسی که استاده
باشد و گفتگو کند۔ اسم فاعل ترکیبی است۔ بجا و ادا
که فارسیان قدیم مجاز آن را بمعنی ترجمه استعمال
کرده باشند و میتوان که این را مخفف (پانوانی)
گیریم بحذف تحتانی (اردو) ترجمه کند۔ دیکھو پای عجم

پای خود آمدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول
بهار بمعنی بپای خود آمدن که کنایه است کمال
بطوع و رغبت آمدن و فرماید که حذف پا در کلام
فصحا شائع (محسن تاثیر) پای خود در طلبگاه ها
آدمی آید که هر که چون سکه زر از سر زر بر خیزد و شد
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو)
اپنے پاؤں سے آپ آنا۔ نہایت رغبت کے ساتھ آنا۔

پای خود رها کردن | مصدر اصطلاحی۔
بقول بهار بمعنی پا از حد بیرون بردن و فرماید این
ظاهرا ترجمهٔ هندی است (امیر خسرو) ره را
کن که نهی پای بر دلم زلفت را تا چه شد که چنین
پای خود رها کردی۔ صاحب آنند نقل نگارش
صاحب بحر گوید که مرادف (پا از حد بیرون بردن)
است **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم هم
این را خلاف زبان خود شنیده اند پس چرا نگوییم
ترجمهٔ هندی است امیر خسرو را کم از اهل زبان
ندانیم صاحب بهار از خود کار نگرفته (اردو)
دیکھو پا از حد بیرون بردن۔

پای خوردن | مصدر اصطلاحی صاحب
آصفی گوید که بمعنی فریب خوردن است **مؤلف**
عرض کند که ناصر است کامل این بود (پا خوردن)
کرده ایم عزیزی نیست که این مرتبه بطبعه بهانست
بزیادت تحتانی بر پا (اردو) دیکھو پا خوردن۔

(الف) **پای خوست** | اصطلاح صاحب
(ب) **پای خوسته** | بهمان ذکر (الف) کرده

گوید که مرادف پای خست است که گذشت ۔
صاحبان سروری رشیدی و مؤید و انند و جامع
هم ذکر این کرده اند و خان آرزو در سراج (ب)
را مرادف پای خسته و پای خست گفته مؤلف
عرض کند که ما صراحت کامل بر پای خاسته کرده ایم
(اُردو) دیکھو پای خاسته ۔

(الف) **پای خوش** اصطلاح ۔ صاحب
(ب) **پای خوشه** رشیدی ذکر هر دو کرده گوید
که بضم خا است بمعنی زمین کلنگ که لگدکوب شده
از کثرت مالش خشک شود و ترکیب از پا و خوش
که اسم مفعول است از خوشیدن بمعنی خشک
شدن ۔ صاحب برهان بر (ب) ذکر همین معنی
کرده ۔ صاحب جهانگیری هم این را آورده (انتقاد)
فرهنگ ۔) بهار بر [illegible] پای خوشه زمین را گویند
پشت [illegible] خشک شورستان و صحرا
سروری بحواله او ذکر این کرده ۔ صاحب ناصری
بذکر این می فرماید که خوش [illegible] خشک

نه بمعنی خوشیده ۔ صاحب هفت قلزم هم این را آورده
خان آرزو در سراج بنقل قول رشیدی کرده
مؤلف عرض کند که خوشیدن بمعنی خشک شدن
می آید پس (پای خوش) اسم مفعول ترکیبی است
بمعنی چیزی که از پای خشک شده است و کنایه
از زمین مذکور (ب) مزید علیه آن (اُردو)
وہ زمین جو آمد و رفت کی کثرت سے خشک اور
سخت ہو گئی ہو ۔ مونث

پایه اصطلاح ۔ بقول سروری به زمین آید
بمعنی بماند و پا است ۔ صاحب انند می فرماید که تحقیق
[illegible] بمعنی قائم ماند ۔ صاحب غیاث هم این
را بهمین معنی آورده ۔ صاحب هفت قلزم بشرح پیچا
[illegible] که (دو ساتیر) [illegible] بر [illegible]
می فرماید که [illegible]
داستوار [illegible] باشد ۔ مؤلف عرض کند که
ظاهر است که [illegible]
می دانیم که محققین [illegible]

(اُردو) دیکھو پائیدن - یہ اسکا مضارع ہے -

(الف) **پاپداد** اصطلاح - صاحب مؤیّد
(ب) **پاپدادن** نسبت (الف) گوید کہ بمعنی
(ج) **پاپی دادند** قوّت داد و روان کرد -
صاحبان بہار عجم و انند نسبت (ب) گویند کہ
کنایہ از سر دادن کشتی و جز آن (نظامی ے)
دگر راہ بر روی دریاش بود * طریق مساحت
مہیّاش بود * دو کشتی بہم باز پیوستہ بود * میان
دو کشتی رسن بستہ بود * یکی را بہ لنگر گہ خویش خواند
یکی را بقدر رسن پیش راند * دگر بارہ آن بستہ را
پاپی داد * شتابندہ را در سکون یاد داد * گہ آن
گہ این را رسن ساختی * خطر بین کر نیسان رسن
ساختی * صاحب مؤید بر (ج) گوید کہ یعنی روان
کردند **مولّف** عرض کند کہ (ب) (۱) بمعنی عطا
کردن پاپی و کنایہ از یارای رفتار دادن است
و (۲) مجازاً بمعنی قوّت دادن و (الف) ماضی
مطلقش و (ج) جمع ہمان ماضی دیگر ہیچ
مخفی مباد کہ این مزید علیہ (پادادن) است کہ بجایش
گذشت (اُردو) (ب) (۱) پاؤں عطا کرنا - رفتار
کی طاقت دینا (۲) قوّت دینا (الف) اسی کا
ماضی مطلق اور (ج) اسی کا صیغۂ جمع -

پائندار اصطلاح - بقول برہان بروزن نامدار
(۱) نام خدای تعالی شانہ و (۲) بمعنی ہمیشہ و برقرار
و جاویدان و (۳) اسب جلد پا و (۴) کعبتین
قلب - صاحبان جہانگیری و رشیدی گویند کہ مراد
(پادار) است کہ گذشت - صاحب جامع بمعنی
دوم و سوم قانع - بہار گوید کہ (۵) کنایہ از ثابت
و محکم و فرماید کہ بمعنی دوم مجاز است (صائب ے)
از خون فاختہ دیوار بوستان غلطید * ز جای خویشتن
آن سرو پائندار نرفت * صاحب بحر ذکر معنی ۱ و ۲ و ۳
دہ کردہ معنی چہارم را ترک کرد - خان آرزو در سراج
نقل ہمہ معانی کردہ کہ بر (پادار) گذشت و این را
مرادفش قرار دادہ **مولّف** عرض کند کہ این مزید علیہ
آنست و معنی حقیقی این (۶) پادارندہ و صاحب پا

ومعنی پنجم کنایه ازین - اسم فاعل ترکیبی است ودیگر همه معانی مجاز آن (اُردو) (۱) خدائے تعالیٰ - مذکر - (۲) ہمیشہ - برقرار (۳) تیز گھوڑا - مذکر (۴) دیکھو بجل (۵) پائدار - بقول آصفیہ - محکم (۶) پاؤں رکھنے والا -

پایداره اصطلاح - بقول برہان وجہانگیری وجامع ورشیدی وسروری وبحر وسراج بفتح رای قرشت بمعنی پای مرد است که مددگار و یاری دہندہ باشد (رضی الدین نیشاپوری سه) زہی مروّت تو پایدارۂ اقبال ﴿ زہی عداوت تو دست موزۂ درمان ﴿ مؤلف عرض کند که پای ہوّز بر پایدار زیاده کرده اند بمعنی بالا مجاز آن وموافق قیاس (اُردو) مددگار - مدد دینے والا - معین -

پایداری اصطلاح - بمعنی استحکام است وبس یای مصدری بر لفظ پایدار زیاده کرده اند (کمال اسمٰعیل سه) سہل است پایداری تو در مقام ﴿ چیل ﴿ چون دست بر شجر بی پدار پای ﴿ (اُردو) پائداری - بقول آصفیہ - فارسی - مؤنث - مضبوطی -

پایداری آمدن مصدر اصطلاحی - استحکام وپامردی واستقلال بوقوع آمدن مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری سه) پایداری نیاید از ہمه کس ﴿ مرد بالای دار می باید ﴿ (اُردو) استقلال اور استحکام ظاہر ہونا

پایداری آوردن مصدر اصطلاحی - استقلال بعمل آوردن وظاہر کردن استقلال واستحکام بودن - مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری سه) چو شعور آور هم صد پایداری ﴿ بسر داریم اگر این اہتمام است (اُردو) استقلال اور استحکام ظاہر کرنا و مستقل ہونا -

پای داشتن مصدر اصطلاحی بقول بہار وانند قیام واستقامت گرفتن - صاحب بحر گوید که مرادف (پای آوردن) است - بہار سندی که از کمال اسمٰعیل پیش کرده ہمان که بر پایداری

(اُردو) دیکھو پائیدن۔ یہہ اسکا مضارع ہے۔

(الف) پاپداد | اصطلاح۔ صاحب مؤیّد

(ب) پاپدادن | نسبت (الف) گوید کہ بمعنی

(ج) پای دادند | قوّت داد و روان کرد

صاحبان بہار عجم و آنند نسبت (ب) گویند کہ کنایہ از سر دادن کشتی و جز آن (نظامی ــہ) دگر راہ بر روی دریاش بود ٭ طریق مساحت مہیاش بود ٭ دو کشتی بہم باز پیوستہ بود ٭ میان دو کشتی رسن بستہ بود ٭ یکی را بہ لنگر گہ خویش خواند ٭ یکی ابقدر رسن پیش راند ٭ دگر بارہ آن بستہ را پای داد ٭ شتابندہ را در سکون پای داد ٭ گہ آنرا کہ این را رسن ساختی ٭ خطر بین کز نیسان رسن ساختی ٭ صاحب مؤید بر (ج) گوید کہ بمعنی روانہ کردند **مولف** عرض کند کہ (ب) (۱) بمعنی عطا کردن پای و کنایہ از یارای رفتار دادن است و (۲) مجازاً بمعنی قوت دادن و (الف) ماضی مطلقش و (ج) جمع ہمان ماضی دیگر ہیچ مخفی مباد کہ این مزید علیہ (پادادن) است کہ بجایش گذشت (اُردو) (ب) (۱) پاؤں عطا کرنا۔ رفتار کی طاقت دینا (۲) قوّت دینا (الف) اسی کا ماضی مطلق اور (ج) اسی کا صیغۂ جمع۔

پائدار | اصطلاح۔ بقول برہان بروزن نامدار (۱) نام خدای تعالی شانہ و (۲) بمعنی ہمیشہ و برقرار و جاویدان و (۳) اسپ جلد پا و (۴) کعبتین قلب۔ صاحبان جہانگیری و رشیدی گویند کہ مراد (پادار) است کہ گذشت۔ صاحب جامع بمعنی دوم و سوم قانع۔ بہار گوید کہ (۵) کنایہ از ثابت و محکم و نیز ماید کہ بمعنی دوم مجاز است (صائب ــہ) ز خون فاختہ دیوار بوستان غلطید ٭ ز جای خویشتن آن سرو پائدار نرفت ٭ صاحب بحر ذکر معنی ۱ و ۲ و ۳ کردہ معنی چہارم را ترک کرد۔ خان آرزو در سراج نقل ہمہ معانی کردہ کہ بر (پادار) گذشت و این را مرادفش قرار دادہ **مولف** عرض کند کہ این مزید علیہ آنست و معنی حقیقی این (۶) پادارندہ و صاحب پا

و معنی پنجم کنایہ ازین۔ اسم فاعل ترکیبی است و دیگر ہمہ معانی مجاز آن (اُردو) (۱) خداے تعالیٰ۔ مذکر۔ (۲) ہمیشہ۔ برقرار (۳) تیز گھوڑا۔ مذکر (۴) دیکھو بجل (۵) پائدار۔ بقول آصفیہ۔ محکم (۶) پاؤں رکھنے والا۔

پائدارہ اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و جامع و رشیدی و سروری و بحر و سراج بفتح راے قرشت بمعنی پاے مرد است کہ مددگار و یاری دہندہ باشد (رضی الدین نیشاپوری ؎) زہی مؤنث تو پائدارۂ اقبال چو زہی عداوت تو دست موزۂ درمان چو مؤلف عرض کند کہ ہاے ہوز بر پائدار زیادہ کردہ اند و معنی بالا مجاز آن و موافق قیاس (اُردو) مددگار۔ مدد دینے والا۔ معین۔

پائداری اصطلاح۔ بمعنی استحکام است و بس یاے مصدری بر لفظ پائدار زیادہ کردہ اند و (کمال اسمعیل ؎) سہل است پائداری تو در مقام وصل چو چون دست بر ہجر بیفشرد پاے چو (اُردو) پائداری۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ مؤنث۔ مضبوطی۔

پائداری آمدن مصدر اصطلاحی۔ استحکام و پامردی و استقلال بوقوع آمدن۔ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) پائداری نیاید از ہمہ کس چو مرد بالاے دار می باید چو (اُردو) استقلال اور استحکام ظاہر ہونا

پائداری آوردن مصدر اصطلاحی۔ استقلال بعمل آوردن و ظاہر کردن استقلال و مستحکم بودن۔ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) چو منصور آورم صد پائداری بسر داریم اگر این اہتمام است (اُردو) استقلال اور استحکام ظاہر کرنا اور مستقل ہونا۔

پای افشردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و انند قیام و استقامت گرفتن۔ صاحب بحر گوید کہ مرادف (پاے آوردن) است۔ بہار سندی کہ از کمال اسمعیل پیش کردہ ہمان کہ بر (پائدار

گذشت مولف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) پائداری رکہنا۔ استحکام رکہنا۔

پائدام اصطلاح۔ صاحب برہان بذکرہر دو معنی پادام گوید کہ (۱ول) حلقہ ہم کہ از چرم سازند و ہر دو پای دران کنند و ببالای درخت ہای بلند ہمچون درخت خرما و مانند آن می روند۔ صاحبان سروری و رشیدی و موید بر ہر دو معنی پادام قانع خاقانی ۵) گفتم ببارگاہ ملائک توان رسید ؎ گفتا توان اگر نشود حرص پائدام ؎ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل پادام قانع (حکیم سوزنی ۵) اجل پائدامی نہاداست صعب ؎ بنا کام بایدہمی در فتاد ؎ (مختاری ۵) از بخل چون نیاز ہمی دست او زرہ ساخت ؎ طبع تو ہر دو را ہمجا پائدام کرد ؎ صاحب ناصری گوید کہ نوعی از تلہ و دام است کہ مذکور شد۔ خان آرزو در سراج بذکر قول دیگر محققین می فرماید کہ در اصل دامی حلقہ ایست کہ در پا افتد و تفرقہ صاحب برہان خطاست و پادام محقق پائدام۔ زلّہ بر دارش بہار گوید کہ دہم) چوبی کہ جولاہگان در وقت بافندگی پای بران گذارند و بردارند۔ صاحب بحر ہمزبان برہان باختصار معنی مولف عرض کند کہ این مزید علیہ پادام است نہ یاد تحتانی بر لفظ پای نہ پای محقق این چنانکہ خان آرزو خیال کردہ و قلب اضافت دام پا است عموماً و مراد از ہر دو قسم دام کہ ذکرش بر معنی اوّل پادام گذشت و معنی دوم پادام ہم کہ مجاز است و معانی سوم و چہارم ہم بر سبیل مجاز۔ خان آرزو فضولی کردہ کہ برہان سرف نہاد (اردو) ۱ و ۲ دیکہو پادام (۳) وہ چمڑی یا رسی حلقہ جس کے سرون کو دونون پاؤن مین پانڈکر بلند درخت پر چڑہتے ہین۔ مذکر (نہم) دیکہو پا افشار کے پہلے معنے۔

پای دامان اصطلاح۔ صاحب بحر بذکر این گوید کہ مرادف (پادامان) کہ گذشت مولف عرض کند کہ ہمان (پادامان) کہ گذشت و این

مزید علیہ آن و (پای دامن) ہم ہچنین کہ صاحبان انند و موید ہم ذکرش کردہ اند (اُردو) دیکھو پاپادامان

(الف) **پائدام شدن** مصادر اصطلاحی۔

(ب) **پائدام کردن** (الف) بمعنی ذریعہ قید شدن و دام در پا افتادن و مقید شدن سند این از خاقانی بر (پائدام) گذشت و (ب) بمعنی مقید کردن و پائدام در پا کردن سند این از مختاری بر (پائدام) مذکور شد و ہر دو موافق قیاس است (اُردو) (الف) پائدام ہونا۔ مقید ہونا۔ گرفتار ہونا (ب) گرفتار کرنا۔ قید کرنا۔

پای دامن خود کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ کنایہ از باز آمدن از افعال ذمیمہ و گرائیدن با عمال حسنہ **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندان ازین ساکت و معاصرین عجم ہم بہ زبان ندارند (دامن کشیدن) مصدریست کہ بجایش می آید و (از چیزی پای کشیدن) ہم بجایش گذشت و معنی ترک افعال ذمیمہ بدون اضافت بسوی آن چیز ا کشیدہ (پا) دامن کشیدن) بیش ازین نیست کہ بمعنی دامن کشیدن زنت گیریم و آنرا ہم سند استعمال باید و ذوق محاورہ اجازت این نمیدہد کہ بدون سند استعمال این مصدر را کہ مخفی بیان کردہ صاحب انند کہ سند نداد است تسلیم کنیم مشتاق سندی باشیم (اُردو) افعال ذمیمہ سے باز آنا۔

پائدام نہادن مصدر اصطلاحی۔ مراد ف پائدام کردن و سند این از کلیم ہمدانی بر (پاپیدام) گذشت (اُردو) دیکھو پاپیدام کشیدن۔

پای دان اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ (۱) بمعنی کفش و پا افزار و (۲) بمعنی عہد **مولف** عرض کند کہ ہمہ محققین اہل زبان و زباندان ازین ساکت و معاصرین عجم ہم بزبان ندارند اگرچہ موافق قیاس است و لیکن طالب سند استعمال می باشیم (اُردو) (۱) دیکھو پا افزار کے پہلے معنی (۲) عہد۔ بقول آصفیہ عربی۔ مذکر۔ کھیوا۔ عہد و علم۔

پای در اصطلاح۔ بقول بہار چیزی است که تختهٔ در بران بگردد و آن در ہندوستان چول نام دارد (ملا طغرا ـه) در ته تا کی باستی شاه زا بر آستان انحراف استاده بودن پای در هم ایتر است ☜ صاحبان بحر وانند هم از سند ہم ذکر این کرده اند **مولف** عرض کند که حقیقت معنی بر (پاشنهٔ در) گذشت (اُردو) دیکھو پاشنهٔ در۔

پای در آوردن بر پشت مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی این را (پای بر پشت اسپ در آوردن) نوشته گوید که بمعنی سوار شدن بر اسپ است **مولف** عرض کند که ضرورت ندارد که اسپ را در مصدر داخل کرده این را با سپ خاص کنیم معنی این مصدر مطلق سوار شدن است (باتفی جامی ـه) به پشت تگاور در آورد پای ☜ بر آورد آواز رویینه نای ☜ مخفی مباد که در سند بالا استعمال پای به پشت است جیمی ندارد که موحده ہم افادهٔ معنی بر کند (اُردو) سوار ہونا۔

پای دراز کشیدن (مصدر اصطلاحی) صاحبان بهار وانند ذکر این کرده اند **مولف** عرض کند که بهر دو معنی همان (پا دراز کشیدن) است که گذشت و سند معنی اول از سلمان بهمه را انجا ذکور (اُردو) دیکھو پا دراز کشیدن۔

پای در حنا داشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار و بحر وانند کنایه از مجروح گردانیدن (صائب ـه) مغیلان پای نازک طینتان را در حنا دارد ☜ چه غم دارد ز خار آنکس که آتش زیر پا دارد ☜ **مولف** عرض کند که موافق قیاس است که بوجه خار خون از پای بر آمدن گلگونی حنا را ماند (اُردو) زخمی کرنا۔ مجروح کرنا۔

پای در خواب رفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار وانند معروف و سند می پیش نشد۔ **مولف** عرض کند که بمعنی خفتن پا شد و لیکن مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) سونا۔

پای در دامان شکستن مصدر اصطلاحی۔

بقول صاحب آصفی بمعنی ترک آمد و شد کردن (عُنا)
ہ) ہر کہ خار آرزو در دیدۂ دل بشکند ؛ پای تردد
پای در دامان منزل بشکند ؛ **مولف** عرض کند
کہ قناعت کردن و باز آمدن از دوادوی (اُردو)
قناعت کرنا۔ دوادوی سے باز آنا۔ آمد و رفت ترک کرنا۔

پای در دامن آوردن | مصدر اصطلاحی۔

بقول بہار مرادف (پای در دامان شکستن) صاحبان
انند و بحر ہم ذکر این کردہ با صراحت مزید ہا متفق
کہ ذکرش ہم در اینجا گذشت **مولف** عرض کند کہ
موافق قیاس است (سعدی ہ) اگر پای در
دامن آری چو کوہ ؛ سرت زآسمان بگذرد در
شکوہ ؛ (اُردو) دیکھو پای در دامان شکستن۔

پای در دامن پیچیدن | مصدر اصطلاحی۔

بقول بحر مرادف (پای در دامن آوردن) **مولف**
عرض کند کہ موافق قیاس است معاصرین عجم
بر زبان دارند (اُردو) دیکھو پای در دامن آوردن

پای در دامن جمع کردن | مصدر اصطلاحی

بقول بہار مرادف (پای در دامن آوردن)
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است
(صائب ہ) سر بجیب خویش در دیدم کلاہی
شد مرا ؛ جمع کردم پای در دامن پناہی شد مرا ؛
(اُردو) دیکھو پای در دامن آوردن۔

پای در دامن شکستن | مصدر اصطلاحی۔

بقول بہار و بحر و انند مرادف (پای در دامن
آوردن) **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس
است و ہمان کہ بر (پای در دامان شکستن) گذشت
دامن و دامان ہر دو یکی است (اُردو) دیکھو
پای در دامان شکستن۔

پای در دامن کشیدن | مصدر اصطلاحی۔

بقول بحر و بہار و انند مرادف ہمان (پای در
دامن آوردن) کہ گذشت **مولف** عرض کند
کہ موافق قیاس است (اُردو) دیکھو (پای
در دامن آوردن)

پای در دامن گرہ کردن | مصدر اصطلاحی

بقول بحر مرادف (پای در دامن آوردن) مولف
عرض کند کہ مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو)
دیکھو پای در دامن آوردن ۔

پای در راه نهادن مصدر اصطلاحی ۔
بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی روان شدن
کوچ نمودن مولف عرض کند کہ موافق قیاس
است (اردو) جانا ۔ کوچ کرنا ۔

پای در رکاب اصطلاح ۔ بقول صاحب
آصفی مرادف پای بر رکاب کہ بجایش گذشت
مولف عرض کند کہ صراحت کامل ہمدر انجا
کردہ ایم (اردو) دیکھو پا بر رکاب ۔

پای در رکاب است مقولہ ۔ بقول
مویدای در سفر است و در سواریست مولف
عرض کند کہ فارسیان این مقولہ را بعلۂ موحدہ
عوض کلمۂ در و بدون تحتانی پا ہم استعمال میکنند
یعنی چون کسی بملاقات کسی آید ملازم یا مصاحب
مالک مکان گوید کہ (پا بر کاب است) یعنی حالا موقع
ملاقات نیست ازینکہ ارادہ سیر یا سفر دارد یا از
خانہ بیرون رفتہ است (اردو) ملاقات کا موقع
نہیں ہے گھر میں نہیں ۔ باہر گئے ہیں ۔ سواری
جانے والی ہے ۔

(الف) **پای در رکاب باشیدن** مصدر
(ب) **پای در رکاب بودن** اصطلاحی ۔
صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ از معنی ساکت
و سندش برای (پای در رکاب باشیدن) است
(صائب ؎) با قامت خم از عمر استادگی مجوئید کو
پا در رکاب باشد تیری کہ در کمان است ؎ مولف
عرض کند کہ پا و پای ہر دو یکی است و درین سند
استعمال پا ست نہ پای عیبی ندارد و (پا بر کاب
باشیدن) بجایش گذشت و (الف) مرادف
و مزید علیہ آنست و (ب) مرادف (الف)
(اردو) دیکھو پا بر رکاب باشیدن ۔

پای در رکاب داشتن مصدر اصطلاحی
صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مولف

عرض کند که مرادف ہمان (پا بر کاب ماندن) است که بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا بر کاب ماندن

پای در رکاب زدن | مصدر اصطلاحی - صاحبان بہار و عجم و آنند ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که کنایه از سوار شدن است (امیر معزی سه) خدمت کند عنان و رکاب تو اقتدار ٭ چون دست در عنان زنی و پای در رکاب ٭ (اُردو) سوار ہونا -

پای در رکاب شدن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف (پای در رکاب زدن) است که گذشت مخفی مباد که این مزید علیه (پا در رکاب شدن) است که بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا در رکاب شدن -

پای در رکاب کردن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که (۱) مزید علیه ہمان (پا در رکاب کردن) است که بجایش گذشت ولیکن از سند فغانی شیرازی پیدا است که (۲) مجرد معنی آماده کردن ہم ازین مصدر پیدا است و ہیچ تعلق با سفر ندارد (سه) ساقی بیا که روزه برفتن شتاب کرد ٭ می ده که عید پای طرب در رکاب کرد ٭ (اُردو) (۱) دیکھو پا در رکاب کردن (۲) آماده کرنا -

پای در رکاب گردیدن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده مؤلف عرض کند که مزید علیه و مرادف ہمان (پا در رکاب گردیدن) است که گذشت (اُردو) دیکھو پا در رکاب گردیدن -

پای در رکاب نہادن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مرادف (پا در رکاب کردن) است که بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا در رکاب کردن

پای در زنجیر پیش دوستان ٭ **به که با بیگانگان در بوستان** | مثل - صاحب خزینة الامثال در امثال فارسی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف

عرض کند که فارسیان بتعریف صحبت دوستان و مقابله آن با صحبت دشمنان این مثل راز نند مقصود آنکه با دشمنان آزادی و سیر باغ فائق نیست بر صحبت دوستان اگرچه با دوستان پای در زنجیر و قید باشد (اُردو) وکن کہتے ہیں " دوستوں میں فقیری بہتر دشمنوں میں امیری سے "

(الف) **پای درسن** اصطلاح - بہار بکر الف

(ب) **پای درشن** گوید که زمینی که در زیر غرفه واقع شود و این اصطلاح بادشاہان دہلی است (ملا طغرا در مرقعات گوید) سقای شبنم و جاروب کش نسیم سحر خبر آماده خدمت شده آب پاشی در رفت و روب پای درشن اشتغال نمودند" صاحب اتند به تعریف (ب) نقل عبارت بہار کند مولف عرض کند که درسن بسین مهمله و درشن بشین معجمه چیزی نیست بخیال ما (پای درش) باشد بشین معجمه اخذ که بمعنی زمین زیر غرفه استعمال کرده وشین معجمه در آخر این برای ضمیر غائب است و اشاره به بادشاه هر دو محققین هند نژاد و سکندر ربی خورده اند که این در آخرش نقل کردند و یکی سین مهمله بعوض شین معجمه نقل کرد و در سند ملا طغرا هم نقطه در دائره شین معجمه افزود و الله اعلم بحقیقة الحال معاصرین عجم با خیال ما اتفاق دارند و دیگر محققین زبان دان و اہل زبان ازین لغت ساکت مخفی مباد که این را با دریچه هیچ تعلق نیست بلکه از در بادشاهان و آستان شان مراد است (اُردو) بادشاہوں کے دریچے کی زمین - آستان کی زمین - مونث -

پای در گشتن مصدر اصطلاحی - بقول برہان کنایه از عاجز و ناتوان شدن - صاحبان بحر و (جہانگیری در ملحقات) ذکر این کرده اند مولف عرض کند که معنی لفظی این گردیدن پای یعنی بے کار شدنش و کلمه در زائد است و (در گشتن) ہم بمعنی ویران و خراب شدن بجالیش می آید پس این کنایه باشد از معنی عاجز شدن (اُردو) عاجز ہونا - ناتوان ہونا -

پای درگل اصطلاح - بہار گوید کہ کنایہ از
مقیّد و گرفتار (شفیع اثر ؎) از سرشک خود بغیرت
پای درگل ماندہ ام ؛ ہمچنان کز آب گیرد سبزۂ بیگانہ
پا ؛ **مولّف** عرض کند کہ مزید علیہ (پادرگل) بمعنی
اوّل اوست کہ گذشت (**اردو**) دیکھو پادرگل
کے پہلے معنے -

پای درگل ماندن مصدر اصطلاحی - صاحب
آصفی ذکر این کردہ گوید کہ مقیّد و گرفتار بودن است
مولّف عرض کند کہ یارای رفتار نداشتن کہ
کسی کہ پایش درگل و لای فرو رود طاقت رفتار
ندارد و کنایہ از مقیّد و گرفتار بودن سند این بہ
(پای درگل) گذشت (**اردو**) گرفتار ہونا مقیّد
ہونا - صاحب آصفیہ نے (کیچڑ میں پاؤں پھنسنا) پر فرمایا
ہے کہ کسی وقت یا مصیبت میں گرفتار ہونا -
(دیکھو دلگل رفتن پا)

(الف) پای درمیان آمدن مصادر
(ب) پای درمیان باشیدن اصطلاحی

واسطہ قرار یافتن کسی در کاری (ظہوری الف)
نہ زان دست است آشوب غم او ؛ کہ آمد درمیان
پای قیامت ؛ (سلمان ب ؎) کی رکاب ظفر گران
گردد ؛ گر نہ پای تو درمیان باشد ؛ **مولّف**
عرض کند کہ موافق قیاس است و مرادف (پادرمیان
نہادن) کہ گذشت (**اردو**) قدم درمیان ہونا -
دیکھو پا بمیان نہادن -

(الف) پای دکان اصطلاح - بقول وارستہ
(ب) پای دکانی و بحر ہر دو مرادف (پادکان)
و (پادکانی) کہ گذشت بہار ہم ذکر این کردہ **مولّف**
عرض کند کہ ما صراحت کافی ہمد را آنجا کردہ ایم و این
مزید علیہ آنست بزیادت تحتانی بر پا (حکیم شرف الدین
شفائی الف) بچار سوی تکدّی چو مشتری گیران ؛
نہادہ است شب و روز پای دکانش ؛ سند (ب)
بر (پادکانی) مذکور شد (**اردو**) دیکھو پادکان
و پادکانی -

پای دوختن مصدر اصطلاحی - بقول بحر

مرادف پای آوردن ـ صاحبان آصفی و بہار عجم بذکر این گویند کہ (پای و وختن بر چیزی) قیام و استقامت گرفتن است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (حافظ شیرازی) کہ بار غم بر زمین دوخت پای بضرب اصولم بر آور ز جای بخ (اُردو) دیکھو پای آوردن۔

پایر اصطلاح ـ بقول انند بر وزن دائر نام تیر ماہ **مولف** عرض کند کہ صاحب جامع این را بکسر تحتانی و زای ہوز بمعنی فصل خریف آوردہ باعتبارش گوییم کہ اسم جامد فارسی قدیم است و از ملحقات لفظ پای نباشد و آنچہ صاحب انند این را بہ رای مہملہ آخر قائم کرد غلطی کتابت می نماید بای حالی بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم (اُردو) (ماہ تیر) مذکر۔ ماہ ہای شمسی کا چوتھا مہینہ (خریف) بقول آصفیہ عربی۔ اسم مونث ـ ساونی ـ وہ فصل جس میں جوار مکئی وغیرہ پیدا ہوتی ہے۔

پای رنج اصطلاح ـ بقول برہان و بحر و بہار و ناصری و مویّد و سراج مزید علیہ ہمان پارنج کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ صراحت ماخذ ہم در انجا کردہ ایم و سند ابہم (اُردو) دیکھو پارنج۔

پای رنج دادن مصادر اصطلاحی ـ مزید علیہ

پای رنج کشیدن ہمان پارنج دادن و پارنج کشیدن است کہ بجایش گذشت و سند این ہم در انجا مذکور (اُردو) دیکھو پارنج دادن و کشیدن۔

پای رنجن اصطلاح ـ بقول رشیدی ہمان پارنجن و پابرنجن **مولف** عرض کند کہ این مزید علیہ پارنجن کہ گذشت و صراحت ماخذ بہ (ابرنجن) کردہ ایم (اُردو) دیکھو پابرنجن۔

پای روب اصطلاح ـ بقول رشیدی ہمان پاروب **مولف** عرض کند کہ این مزید علیہ آن بزیادت تحتانی بر لفظ پا و حقیقت ماخذ ہم در انجا مذکور (اُردو) دیکھو پاروب۔

پایز اصطلاح ـ بقول برہان بر وزن جائز مخفف پائیز کہ فصل خزان و برگ ریزان باشد و فرماید کہ بزای فارسی ہم آمدہ ـ صاحب جامع

این را فصل غریف گوید وصاحب جہانگیری مخفف
پاکیزہ فانع - صاحبان سروری و رشیدی با جامع متفق
مولف عرض کند که صراحت ماخذ بر پائیزہ کنیم که
اصل این است و درینجا ہمین قدر کافی است که
این مخفف آنست بحذف یک تحتانی (اُردو) خزان -
دیکھو پاریز - غریف - دیکھو پاییز -

پاپزار | اصطلاح - بقول برہان بروزن پایدار
کفش و پا افزار باشد - صاحبان بہار عجم وبحر و
سروری ہم ذکر این کردہ اند - خان آرزو در سراج
می فرماید که این مخفف پا اوزار است و پیزار امالۂ
این چرا که پی امالۂ پاست که یک یای آن حذف
شدہ اند رینصورت بکسر اوّل باشد و میتوان گفت
که پی مخفف پای بود برین تقدیر بفتح اوّل خواہد بود
و ہمین شہرت دارد **مولف** عرض کند که بخیال
ما اصل این (پای ازار) است و کنایه از کفش
و پا افزار که کفش ہم ساتر پنجۂ پاست الف چہارم
حذف شدہ پاپزار باقی ماند و صراحت پیزار بجایش
کنیم (اُردو) دیکھو پا افزار -

پای زدن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند
که مزید علیه ہمان پا زدن است که بجای خود گذشت
وصراحت معنی و ماخذ ہمدر انجا کردہ ایم (ظہوری
۵) الحق که کارہای بد از بخت دیدہ ام ¶ بر بخت
خویش پای زدن التزام ماست ¶ (اُردو)
دیکھو پا زدن -

پای زدن در رکاب | مصدر اصطلاحی -
صاحب آصفی گوید که بمعنی سوار شدن است -
مولف عرض کند که موافق قیاس است
(معزی نیشاپوری ۵) خدمت کند عنان و
رکاب ترا اقدر ¶ چون دست در عنان زنی و
پای در رکاب ¶ مخفی مباد که اصل این (پا در
رکاب زدن) است و این مزید علیه آن بزیادت
تحتانی بر پا (اُردو) سوار ہونا - پاؤں رکاب میں رکھنا

پای زن | اصطلاح - بقول انند سحوالۂ

فرہنگ فرنگ بمعنی رہزن و حرامزادہ **مولف**
عرض کند کہ (پازن) بدو معنی گذشت و این مزید علیہ
آنست بزیادت تحتانی بر لفظ پا و ذکر این معنی
در انجا نیست پس بدون سند استعمال این معنی را
تسلیم نہ کنیم کہ دیگر ہمہ محققین و معاصرین ہم ازین ساکت
اند (اُردو) چور حرامزادہ - مذکر -

پاپیزہ | اصطلاح - بقول برہان بر وزن جائزہ
(۱) حکمی باشد کہ ملوک بکسی دہند تا مردم اطاعت
آنکس کنند - صاحب سروری این را آوردہ فرماید
کہ در فرہنگ (۲) بمعنی علم آوردہ امّا در ہیچ نسخہ
بمعنی علم نیامدہ (نزاری قہستانی ؒ) ایلچی آمدہ و
خلعت خان آوردہ و یرلغ و پایزہ از حکم غزان آوردہ
صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید کہ ہمانا این لغت
ترکی است - صاحب مؤیّد این را (۲) مرادف
پاپشہ گوید کہ بہ زای فارسی می آید - صاحب جامع
ہمزبان برہان **مولف** عرض کند کہ پای بمعنی
اوست و نہ بالفتح بمعنی میلاد پس معنی لفظی این
پیدایش قدم و کنایہ از وثیقہ کہ برای حاکم نو میدہند
کہ در مقام مقررہ پیدا می شود و نسبت معنی
دوم عرض می شود کہ بدون سند استعمال تسلیم
نہ کنیم و صراحت کامل این معنی اوّل بر (پاپژہ
بہ زای فارسی) می آید - صاحبان کتب و لغات ترکی
ازین لغت ساکت پس نمیشود کہ این را لغت
ترکی دانیم مخفی مباد کہ تکمیل تعریف این بر پاپژہ
می آید (اُردو) (۱) پروانہ تقرر و ماموری جو
بادشاہوں سے کسی حاکم کو عطا ہو - مذکر - دیکھو
پاپیزہ (۲) علم - مذکر (۳) دیکھو پاپژہ -

پای زہر | اصطلاح - بقول سروری (۱)
چیزیست معروف کہ در شیروان بزکوہی یابند
و آن را حجر التیس گویند و (۲) کانی نیز کہ از معدن
حاصل شود و فرماید کہ (۳) در فرہنگ بمعنی تریاق
آوردہ (شاعر ؒ) نیسان درختیست گروندہ وہر کو
گہی زیر بارش گہی پای زہر کو - صاحب محیط بر
حجر التیس گوید کہ باد زہر حیوانی است - صاحبا

انند می فرماید که همان پازهر گذشت **مؤلف** عرض کند که معنی اوّل و دوم و سوم یکی است و به تحقیق ما چنین نیست که این مزید علیه (پازهر) است که بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پازہر۔

پای زیب | اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرہنگ نوعی از زیور است که زنان در پا کشند۔ **مؤلف** عرض کند که مزید علیه همان پازیب است بدون تحتانی سوم بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پازیب اور پا اورنجن۔

پاپیژه | اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری بازای فارسی مفتوح (۱) ریسمانی که بر دامن خیمه و سراپرده نصب نمایند و آنرا بمیخ بسته بر زمین استوار کنند۔ و (۲) چیزی که عنان را بدان بندند۔ صاحب سروری می فرماید که ریسمان دامن خیمه چیزی که عنان بدان استوار کنند۔ صاحب رشیدی بذکر هر دو معنی بالا گوید که (۳) بزبان مغول سکه که بحصول تمغا هم می دادند و آن سکه بود که برای امرای کلان بصورت شیر و برای وسط صورت دیگر و برای فرود از آن صورت دیگر می ساختند و چون کسی را امیر می کردند در حضور خود سکه را افراخور مرتبه آن می زدند و بدو می سپردند و بعد از عزل باز پس می گرفتند تا بتلبیس بار دیگر بر کسی حکم نکنند (چنانکه در حبیب السیر مسطور) خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل و دوم بحواله رشیدی کرده و پاپیژه را که بزای عربی گذشت بحواله برہان با این مخلوط فرموده می گوید که تحقیق آنست که این لفظ مرکب است از پا و پیژه که کلمه نسبت است چنانکه در آتشیژه و پاکیزه پس بزای تازی باشد نه فارسی و تحتانی را بنابر تخفیف حذف کرده اند **مؤلف** عرض کند سبحان الله چه خوش تحقیق است بخیال ما این مبدّل پاپیزه باشد لفظاً چنانکه باز و باژ که زای هوّز بدل شد بزای فارسی و معنی لفظی این همان بنیاد و میلاد و چیزها را آمیختن بنیاد و پیدایش چیزی و از آنکه بنیاد خیمه از رسنی است که بمیخ بسته می شود آن رسن را

بدین نام موسوم کردند و مجازاً بمعنی دوم مستعمل شده
معاصرین عجم گویند که حقیقت معنی سوم همین قدر است
که در اصفهان حاکم نو مقرر شده را شیشه‌ای می‌دادند
از پروانه و بعضی جاها بوسیلۀ تمغه که برای هریک
مُهره بصورتی خاص معین است و از بسکه این پروانه
یا تمغه بنیاد حکومت مفوضه می‌باشد آن را هم بسبیل
مجاز بدین اسم می‌خواندند و استعمال این لغت بمعنی
سوم بازای فارسی و عربی هردو شنوده این است
حقیقت این لغت که طرز بیان محققین با نام و نشان
آنرا پریشان کرده (اُردو) (۱) خیمے کی وہ رسی جو
میخوں پر باندھی جاتی ہے جس سے خیمہ کھڑا رہتا ہے
مونث (۲) وہ رسی جو گھوڑے کی لگام پر باندھتے
ہیں (۳) وہ پروانہ یا تمغہ جو اصفہان میں حاکم نو
مقررہ کو دیا جاتا ہے - مذکر۔

پابسته کرده از صراحت کامل ساکت صاحب
سروری و رشیدی (الف) را برهان مشتق (مسعود سعد
سلمان) چون سر من دو قول تو پابست بود هم قول
من و عهد تو پاینده صاحب ناصری بر (الف) پیغمبر
پروانه بمعنی پاینده و پائیدن و ثبات و بقا صاحب مؤید
بر (الف) پیغمبر باید که بمعنی بقا و ثبات کرده و پاینده
خان آرزو در سراج می‌فرماید که (الف) مشتق از
پابستن بمعنی پائیدن یعنی بقا و ثبات و بدین قیاس
پاینده **مولف** عرض کند که غیر از برهان محققین
در (الف) سکندری خورده اند یا از اجمال کار گرفته
پای بحقیقت نبرده و محققین الزبان از قواعد خود
پی خبر حق آنست که (الف) بمعنی اول اسم مصدر
است یعنی (ب) از همین اسم مصدر را ساخت
مصدر تن وضع شد بحذف یک تای فوقانی و (۲)

(الف) **پابست** (الف) بقول برهان (۱) ماضی مطلق (ب) و (ب) مصدر پیست بقول صاحب
(ب) **پابستن** بمعنی بقا و (۲) ثبات کرد بحر بر وزن دانستن فاعل التصریف بمعنی بقا و
ثبات کردن و پاینده و دایم بودن و فرماید که پاینده و پاینده مانند صاحب رشیدی ذکر هردو با اضافت

مضارع اوست ماضیکو نیم که (ب) سالم التصریف
است نه کامل التصریف و در سالم التصریف غیر از
ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و پاینده مضارع مصدر
پائیدن است که می آید. (اردو) (الف) (۱)
بقا۔ مونث (۲) باقی رہا۔ ہمیشہ رہا (ب) ہمیشہ
رہنا۔ باقی رہنا۔

پای ستور اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری
وجامع وبحر وسراج با تای قرشت مضموم بواو
ورای بی نقطه زده نام سازیست وآن کهنه ترین
سازهاست مولف عرض کند که ساخت این
شبیه به پای ستور است مرکب اضافی است
و کنایه (اردو) ایک ساز کا نام فارسی میں پائے
ستور ہے جو ادنی قسم کا ساز ہے۔ مذکر۔

پاییسته اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری و
رشیدی و سروری به وزن دانسته بقا کرده و پاینده
و دائمی (ناصرخسرو ؎) تنها نه چه در خور و پاینده
دگر چیز با کس نه پاییسته ؟ مولف عرض کند اند

مشتقات مصدر پاییستن که افاده معنی دائمی کند
بزیادت های هوز بر ماضی مطلق (اردو)
ہمیشہ رہنے والا۔

پای سخت کردن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار واند قیام واستقامت گرفتن (صائب
؎) ای ستون ز سنگ چه پا سخت کرده ؟ بخود
از میان کمر کوهکن گسیخت ؟ مولف عرض کند
که موافق قیاس است (ظهوری ؎) هر جا نهال
آرزو دیم پای سخت کرد ؟ دست زمانه زخم به ریشه
تبر نهاده ؟ (اردو) قدم جمانا۔ قدم گاڑنا۔ دیکھو پا بر جا بودن

پای سخن اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی و
سراج وبحر و جہانگیری در لغات کنایه از قوت و استواری
سخن (نظامی ؎) پای سخن را که دراز است دست
سنگ سراپرده او بشکست ؟ مولف عرض کند
که حقیقی قیاس است (اردو) گفتگو کی قوت۔ مونث

پای سست کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار واند کنایه از ... پا [illegible]

تنہا نہ کار من بہ نگاہ نخست کرد ٭ ہر کس کہ دید جلوۂ او پای سست کرد ٭ مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی این آہستہ رفتار کردن و کنایہ باشد از کم طاقت شدن در رفتار (اُردو) رفتار میں کم طاقت ہونا - چل نہ سکنا -

پای سفر اصطلاح - بقول بہار و انند باضافت - پائی کہ بدان سفر کنند و برین قیاس (پای ہرب) و (پای گریز) و ہمچنین است (پای ہمت) و (پای سعی) و (پای طلب) و (پای جستجو) و امثال آن و ظہرا باید کہ درین استعارہ است (صائب ؎) چون خم از کوی مغان پای سفر نیست مرا ٭ گر شوم آب ازین خاک گذر نیست مرا ٭ مؤلف عرض کند کہ معنی بیان کردۂ محققین بالا غلط است پای درینجا بمعنی طاقت و یارا است کہ بر معنی دوش گذشت پس معنی لفظی این طاقت سفر و یارای سفر است و ہمین معنی است در دیگر مرکبات ہم کہ بالا مذکور شد (اُردو) سفر کی طاقت - سفر کی قدرت - مؤنث -

پای سنگ اصطلاح - بقول بہار و بحر و رشیدی و مؤید مرادف ہمان پاسنگ کہ گذشت (مولانا کاتبی ؏) لیک در میزان حکمت کم بود از پای سنگ ٭ مؤلف عرض کند کہ حقیقت این بہ پارسنگ بیان کردہ ایم و این مزید علیہ پاسنگ است کہ گذشت دیگر ہیچ (اُردو) دیکھو پاسنگ اور پارسنگ -

پای سنگین اصطلاح - بقول بحر (۱) استواری و (۲) پائی کہ از جا نجنبد - صاحبان انند و مؤید بر معنی دوم قانع مؤلف عرض کند کہ مرکب توصیفی است و کنایہ از معنی دوم و معنی اول مجاز آن مشتاق سند استعمال می باشیم کہ محققین اہل زبان ازین ساکت اند (اُردو) (۱) استواری مؤنث (۲) وہ پاؤں جو جگہ سے نہ ہلے - مذکر -

پای سہیل اصطلاح - بقول رشیدی صراحی بصورت پای سہیل نام و بعضی گفتہ اند کہ نوعی از پیالہ است (نظامی ؎) پای سہیل از سر نیلی ادیم ٭ لعل فشان بر سر در یتیم ٭ خان آرزو در سراج بذکر سہیل

رشیدی گوید کہ وجہ تسمیہ دیگری باشد **مولف**
عرض کند کہ سہیل بقول منتخب سہ معنی دارد (۱) نام
ستارۂ و (۲) نام قلعہ و (۳) نام شخصی مشہور بجبال
بارشیدی درست گوید و معاصرین عجم ہم تائیدش
کنند کہ این قسم پیالہ بطرز خاص ایجاد سہیل است
کہ بسیار دانشمند بود و فارسیان بپای سہیلش موسوم کردند
(اردو) ایک خاص قسم کے پیالۂ شراب کو فارسیون
نے پای سہیل کہا ہے۔ مذکر

پای شکم | اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرہنگ بمعنی تہیگاہ است - صاحب غیاث بر تہیگاہ
گوید کہ بمعنی کمر است و صاحب برہان گوید کہ تہیگاہ
مابین شکم و پہلو را گوید و صاحب ناصری ہمزبانش
مولف عرض کند کہ کمر را پای شکم گفتن من وجہ
درست باشد کہ کمر زیر شکم است دیگر ہمہ محققین ازین
اصطلاح ساکت و این از قبیل (انگشت شکم) باشد
بمعنی کمر موافق قیاس - مشتاق سند استعمال می باشیم
معاصرین عجم ہم زبان نہ اند (اردو) کمر - مونث -

(الف) پای شمال درگل | اصطلاح -
(ب) پای شمال درگل آمدن | (الف) بقول
(ج) پای شمال درگل بودن | انند و موید
امی باد شمال نمی وزد - صاحب بحر ذکر (ب) و (ج)
کردہ گوید کہ بمعنی نہ وزیدن باد شمال است -
مولف عرض کند کہ (پا درگل) بجایش گذشت
وازہمان است این معنا در اصطلاحی کہ برای
باد شمال مستعمل شد - موافق قیاس است و خصوصیت
با باد شمال ہم نباشد (اردو) (الف) شمالی ہوا
بند ہے (ب و ج) شمالی ہوا بند ہونا -

پای شیب | اصطلاح - بقول برہان و سروری و شفیعیا
و موید با شین قرشت بہ تحتانی رسیدہ و بپای ابجد
زدہ نام عقبہ ایست بجہت رمی جمرات کہ یکی از
اعمال حج است (خاقانی ے) دست بالاہمت
مردان کہ کردہ زیر پای کو پای شیبی کان عقوبت
جای شیطان دیدہ اند - صاحبان بحر و غیاث
مرادست مزید کنند کہ مکانی را نام است کہ در مکہ معظمہ

واقع است ودرانجاست عقبہ کہ چون شیطان
درانجا رسد در ہند می انتند مولف عرض کند کہ پا
بمعنی اوست وشیب مخفف نشیب وزمین سخت را
ہم نام است و معنی لفظی این چیز سختی دارنده
وکنایہ از ہمان مقام کہ بالا مذکور شد (اُردو)
وہ مقام جہاں حجاج رمی جمار کرتے ہیں یعنے
پتھر پھینکتے ہیں۔ مذکر۔

پای طرب برآوردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بمعنی چرخ زدن ورقص کردن۔ صاحبان انند و موید ذکر امر حاضر این (پای طرب سبک برار) کردہ گویند یعنی چرخ زن ورقص کن مولف عرض کند کہ لفظ سبک را درین مصدر اصطلاحی داخل کردن درست نباشد واین مصدر می است موافق قیاس ولیکن معاصرین عجم بر زبان ندارند (اُردو) ناچنا۔ رقص کرنا۔

پای عدل اصطلاح۔ بقول بحر (۱) قوت وقدرت عدل۔ صاحبان انند و موید بذکر معنی اول گویند کہ (۲) بمعنی شفاعت است مولف عرض کند کہ معنی اول موافق قیاس است وبرای معنی دوم طالب سند استعمال می باشیم معاصرین عجم بر زبان ندارند (اُردو) (۱) عدل کی قوت مونث (۲) شفاعت۔ مونث۔

پای عقل اصطلاح۔ بقول بحر (۱) بمعنی قوت عقل و (۲) حرف لام۔ صاحبان انند و موید بر معنی اول قانع مولف عرض کند کہ معنی اول موافق قیاس است وبرای معنی دوم مشتاق سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند (اُردو) (۱) عقل کی قوت۔ مونث (۲) حرف لام۔ مذکر

پای علم اصطلاح۔ بقول بہار و انند بفتح عین مہملہ ولام مرادف ہمان (پا علم) کہ گذشت مولف عرض کند کہ صراحت کامل ہمدرانجا کردہ ایم ہمین نیست کہ این مزید علیہ آنست بزیادت تحتانی بر لفظ پا (خواجہ شیراز ؎) ہرشبی جامہ بجو بنا بہ پشم کہ تلک بر رہنمونیم بپای علمی داد ذکر دو (اُردو)

دیکھو پا علم

پای علم رنگین کردن مصدر اصطلاحی صاحبان بحر عجم و وارسته ذکر این کرده **مولف** عرض کند که مزید علیه همان (پا علم رنگین کردن) که بجایش گذشت و سند این هم همدر انجا نمودیم (اردو) دیکھو پا علم رنگین کردن۔

پای فرو رفتن بگنج مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده **مولف** عرض کند که مزید علیه همان (پا بگنج فرو رفتن) است که بجایش گذشت (اردو) دیکھو (پا بگنج فرو رفتن)

پای فرو کردن در چیزی مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار و بحر و انند بمعنی پای انداختن دران (خواجه جلال الدین سلمان ؏) زبانه دوخت زکیمخت آسمان کفشی چو فرو نکرد جلالش دران پا محقر پای چو (اردو) کسی چیز میں پاؤں ڈالنا۔

پای فرو کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان و بحر و بهار و انند و رشیدی و جهانگیری و رشیدی

کنایه از ماندن و توقف کردن **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (اردو) توقف کرنا صاحب آصفیه نے (پاؤں کھینچنا) پر فرمایا ہے ترک کوچه گردی کرنا۔ چلنے پھرنے سے ہاتھ اٹھانا۔

پای فزار اصطلاح۔ بقول جهانگیری و رشیدی مرادف پای افزار که گذشت **مولف** عرض کند که صراحت کافی همدر انجا کرده ایم (اردو) دیکھو پا افزار۔

(الف) پای فشاردن مصادر اصطلاحی۔

(ب) پای فشردن (الف) بقول انند و موئید بمعنی استوار کردن و (ب) بقول برہان و بحر و (جهانگیری و ملحقات) کنایه از استواری و ثبات قدم ورزیدن و کنایه از ایستادگی کردن و در سود اہم **مولف** عرض کند که (ب) مزید علیه همان (پا فشردن) و (افشردن پا) که بجایش گذشت معنی مبادا که فشاردن و فشردن پا هم مترادف است تعریف بیان کرده اند و موئید

نسبت (الف) ناقص باشد (الف) و (ب) ہر دو مرادف یکدیگر است (ظہوری ؎) پائے بیجا فشردہ شوقت ٭ صبر بیہودہ بر آمد ٭ (اُردو) دیکھو افشردن پا۔

پایک بقول اند و غیاث بفتح تحتانی بمعنی پیادہ **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم ساکت و محققین اہل زبان ترک کردہ اند مشتاق سند استعمال می باشیم۔ ظاہرا کاف نسبت یافتہ بیشو ولیکن بیشو بہ پا و کنایہ از پیادہ (اُردو) پیادہ۔ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ پیدل۔ سوار کا نقیض۔ شطرنج یا مہرہ دیکھو (پیادہ)

پای کار اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و بہار و سروری و جہانگیری و رشیدی و سراج و موید مرادف پاکار کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ این مزید علیہ آنست و شامل باشد بر ہمہ معانیش صراحت ماخذ ہم در انجا کردہ ایم (حکیم اسدی طوسی) گرفتہ شور شہا ہمہ کوہ و دشت ٭ گستان پایکار آب و ستان و طشت ٭ (فردوسی ؒ) بدو گفت بہرام رو پایکار ٭ بیاور کہ سرگین کند برکنار ٭ مخفی مباد کہ بمعنی ختم کار ہم آمدہ و این معنی ورای ہر پنج معانی (پاکار) است (ظہوری ؎) مگر دردی بپای کار آمد ٭ برای نالہ دل را آلتی نیست ٭ (اُردو) دیکھو پاکار۔ ختم کار۔ آخر کار۔

پای کاشت اصطلاح۔ بقول اند بحوالہ فرہنگ فرہنگ زمینکہ برای کاشت و زراعت بہ رعایای غیر ساکنان آنجا بدہند **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است و این قسم کاشتکاران را پاکار ہم گفتند کہ بہ معنی پنجم پاکار گذشت۔ ماخذ این چنین نباشد کہ این زمینی است کہ مزارعین این از مقامات خود آمدہ کاشت می کنند گویا بوسیلۂ پا یعنی سفر این کاشت واقع شد۔ اسم مفعول ترکیبی است لے زمینی کہ کاشت آن بوسیلۂ پای شد (اُردو) وہ زمین جس کی کاشت

ساکنان مواضع غیر گرین۔ مونث۔

پای کالسکه اصطلاح۔ بقول صاحب روزنامہ بحوالۂ سفر نامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بازوی بہل را گویند **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) پیّا۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ گاڑی کا چکّر۔ چاک۔

پای کسی بر زمین آوردن مصدر اصطلاحی بقول بہار و بحر و انند (۱) کنایہ از زبون ساختن و (۲) بر زمین زدن چنانچہ پہلوانان قوی حریف ضعیف را زبون سازند و بر زمین زنند (انوری ؎) کہ روزگار شاگرد پای بر زمین آرد ٭ شفیع ہم بتو خواہم شدن کہ دستش گیر ٭ **مولف** عرض کند کہ چون کسی را بر زمین زنند پایش مثل کسی کہ بر زمین دراز کشند بر زمین می آید از ہمین عادت این اصطلاح قرار یافت و معنی اوّل مجاز آن (اُردو) (۱) کسی کو مغلوب کرنا (۲) زمین پر دے مارنا۔

پای کسی بہ زمین نرسیدن مصدر اصطلاحی شرید علیہ ہمان (پا بہ زمین نرسیدن) است کہ گذشت (ظہوری ؎) سر را ہوای پایۂ منصور در سر است ٭ اینک زشادیم بہ زمین پا نمیرسد ٭ مخفی مباد کہ درین سند استعمال پا ست عیبی ندارد کہ اصل پای باشد (اُردو) دیکھو (پا بزمین نرسیدن)

پای کسی در حنا بستن مصدر اصطلاحی بقول بہار و بحر و انند کنایہ از باز داشتن کسی را از رفتن (انوری ؎) دست قضا بستہ در حنا ٭ موئید ٭ بر در قدر تو پای بخت جوانرا ٭ (پادشاہ محمد دارا شکوہ المتخلص بہ سلطانی ؎) دیر شد دیر چون نمی آئی ٭ مگرت پای در حنا بستند ٭ **مولف** عرض کند کہ چون حنا در پای بندند موقع رفتار نماند از ہمین عادت این اصطلاح قائم شد (اُردو) چلنے سے روکنا۔ صاحب آصفیہ نے (پاؤں مین مہندی لگنا) پر فرمایا ہے عذر بیجا ہونا۔ بہانہ ہونا۔ آپ ہی نے (پاؤن مین کیا مہندی لگی ہے) پر فرمایا ہے (بطور طنز) کیا مہندی کے

باعث آنے جانے سے مجبور رہو۔ **مولف** عرض
کرتا ہے کہ فارسی مصدر اسی کا متعدی ہے۔

(الف) پای کسی درمیان باشیدن
(ب) پای کسی درمیان بودن

مصادر اصطلاحی۔ ب بقول بہار وبحر وانند
واسطہ بودن آنکس درمیان چیزی (صائب
ع) از غیرت رقابت از دیدہ خون روانست٭ اما چہ میتوان کرد پای تو درمیانست٭ (طالب آملی
ع) جگر خوردن بود گر پای رشکی درمیان باشد٭
ملاقات قوی سرمایہ ی دستگاہان را٭ **مولف**
عرض کند کہ سند صائب متعلق بہ (ب) نباشد وسند
آملی متعلق است بہ (الف) واین مرادف (پای
درمیان باشیدن) است کہ گذشت آنانکہ ہست
را از ملحقات بودن گیرند سکندری خورند (اردو)
الف وب دیکھو (پای درمیان باشیدن)

پای کشادن

مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار وبحر وانند مرادف (پاکشادن) کہ گذشت
صاحب (جہانگیری در ملحقات) بر معنی اول ودومش
قانع۔ **مولف** عرض کند کہ این مزید علیہ آنست وحصر آن
ماخذ بمصدر انجا گذشت (اردو) دیکھو پاکشادن۔

پای کشیدن

مصدر اصطلاحی۔ بقول انند
بحوالہ فرہنگ فرنگ کنایہ از باز آمدن۔ صاحب
آصفی گوید کہ بمعنی آہستہ رفتن **مولف** عرض کند
کہ این مزید علیہ (پاکشیدن) است بہر دو معنیش کہ
بمصدر انجا مذکور وسند این بہر دو معنی بمصدر انجا گذشت
معنی بیان کردہ انند متعلق بہ معنی دوم آنست
(اردو) دیکھو پاکشیدن۔

(الف) پای کلاغ

اصطلاح۔ بقول
بہار وبحر وواز سنہ وانند (۱) نوعی از خط ارباب
دیوان کہ پر زشت وناخوان باشد۔ چنان می نماید
کہ گویا کلاغ پنجہ زدہ و (۲) مراد از قلم چراکہ مثل پای
زاغ سیاہ وخشک می باشد (سلیم ع) وارد از
خط آشکستہ انتعاشی طبع او٭ زشت تر باشد شکستہ
چون شود پای کلاغ٭ **مولف** عرض کند کہ فارسیان

خط شکستہ را کہ قسمی از خطوط است (پای کلاغ) گویند و از سند سلیم ---------

(ب) پای کلاغ شدن بمعنی نوشتہ شدن خط شکستہ ظاہر است فتأمل و معنی دوم (الف) اگرچہ موافق قیاس است و لیکن بدون سند استعمال تسلیم نکنیم کہ محققین اہل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت (اُردو) (الف) (۱) شکستہ خط ۔ مذکر (۲) قلم ۔ مذکر (ب) شکستہ خط لکھا جانا

پای کم آوردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر کوتاہی کردن در کاری بمقابلہ کسی مرادف (پای کم بودن) کہ می آید ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ مرادف (پای کم داشتن) کہ می آید بمعنی مساوی و برابر نبودن مولف عرض کند کہ معنی بیان کردۂ خان آرزو بہتر از بحر است و موافق قیاس (اُردو) مساوی اور برابر نہ ہونا

پای کم بودن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر مرادف (پای کم آوردن) کہ گذشت ۔

مولف عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) دیکھو (پای کم آوردن)

پای کم داشتن مصدر اصطلاحی ۔ خان آرزو در سراج این را مرادف (پای کم آوردن) گفتہ و صاحب بحر گوید کہ بمعنی حریف نشدن و برابری نکردن و برنیامدن مولف را با خان آرزو اتفاق است و موافق قیاس (اُردو) دیکھو پای کم آوردن

پای کم نبودن از کسی مصدر اصطلاحی بقول بہار مرادف (پای کم نیاوردن و پای کم نداشتن از کسی) کنایہ از مساوی و برابر بودن و در رتبہ (محمد سعید اشرف ع) ما رست و نیست پای کمش از ہزار پای تو مولف عرض کند کہ این مرادف ہمان ہر سہ مصادر گذشتہ در نفی است تسامح بہار است کہ نیست را در ملحقات نبودن خیال کرد (اُردو) مرتبہ میں مساوی اور برابر ہونا

(الف) پای کم نداشتن از کسی مصادر اصطلاحی
(ب) پای کم نیاوردن از کسی

بقول بہار مرادف مصدر گذشتہ **مؤلف** عرض کند
کہ موافق قیاس است (محسن تاثیر ؎) تا یاد رخی
گذشتہ چراغ دل تاثیر ، پای کمی از صبح ندارد دم
شامش ، (اُردو) الف و ب دیکھو (پای کم ہونا
ازکسی)

پای کنجشک اصطلاح ـ صاحب محیط بذیل
(پتا کال) گوید کہ این را در ہندی (چینکا چرن)
نامند و بعربی (رجل العصافیر) و بعضی مردم آنرا
(ہا تا جوڑی) نامند و آن نباتی است بسیار
خرد و نازک مثل پنجۂ کنجشک کہ بوقت گرفتن چیزی
جمع می گرداند گرم و خشک در دوم است جہت
بیماری ہای طفلان و صبیان و دفع سرعت انزال
موثر است و فرماید کہ از بعضی زنان تجربہ کار مسموع
شدہ کہ لیسانیدن او بزنان حاملہ در حین عسر ولادت
و شدت درد زہ موجب سہولت تولد است
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است و
استعارہ (اُردو) پتا کال ـ چینکا چرن ایک دوائی
نبات کا نام ہے جو چڑیا کے پنجے سے مشابہ ہوتی ہے ـ مؤنث

پای کندہ کردن مصدر اصطلاحی ـ بقول
بحر مرادف (پای آوردن) کہ گذشت ـ **مؤلف**
عرض کند کہ مشتاق سند استعمال می باشیم معاصرین
عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین ازین ساکت ـ
(اُردو) دیکھو پای آوردن ـ

پای کوب اصطلاح ـ بقول برہان و مؤید
و بحر و بہار و ناصری و رشیدی و سروری و سراج
مرادف پاکوب کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ
مزید علیہ آنست (حکیم اسدی ؎) نگارا شایدا می
گلرخ سیم تن ، کہ ہم پای کوبست و ہم چنگ زن ،
(حافظ شیرازی ؎) شاہد و ساقی بدست افشان و
مطرب پای کوب ، غمزۂ ساقی ز چشم می پرستان
بردہ خواب ، (اُردو) دیکھو (پاکوب)

پای کوبان اصطلاح ـ صاحب بہار عجم بذیل
پای کوب این را بمعنی (۱) رقص کنان و (۲) جمع
پای کوب گفتہ (میر خسرو ؎) پس انگہ جست و شتوذی

زخوبان به روان شد سوی شیرین پای کوبان به
مولف عرض کند که بمعنی اوّل اسم حال مصدر
(پای کوبیدن) است و بمعنی دوم بالف و نون
جمع (اُردو) (۱) اسوقت ناچنے والا - رقصان (۲)
ناچنے والے -

پای کوبی اصطلاح - مزید علیه همان پاکوبی است
که بمعنی رقص گذشت (ظهوری سه) کجا شمع کو پای به
پای کوبی به که پروانه دستک زنان بر نپرد به مولف
عرض کند که موافق قیاس (اُردو) دیکهو پاکوبی -

پای کوتاه کردن مصدر اصطلاحی - ترک
آمد و شد کردن است مولف عرض کند که
موافق قیاس است (ظهوری سه) اگر و کوتاه ظهوری
اگر از کوی تو پای به دامنش اند دست جفای تو
همان بر سر بهت به (اُردو) پاؤن سمیٹنا - بقول
آصفیه ترک کوچه گردی کرنا - پاؤن کهینچنا بهی انهین
معنون مین هے دیکهو پای فرو کشیدن -

پای کوفتن مصدر اصطلاحی - بقول برهان
مرادف (پاکوفتن بهمه معانیش) صاحب (جهانگیری
و رلطائف) ذکر این کرده (مولوی معنوی سه)
چون پیش ازین ولادت بودیم پای کوبا به در ظلمت
رحم ها از بهر شکر جان به مولف عرض کند که مزید علیه
همان (پاکوفتن) که گذشت (اُردو) دیکهو (پاکوفتن)

پایگاه اصطلاح - بقول برهان و بحر و ناصری
و موید و جامع بر وزن جایگاه (۱) کفش کن و صفّ نعال
صاحب ناصری گوید که معنی ترکیبی این جای پا
خان آرزو در سراج گوید که در حقیقت این لفظ بمعنی
جای پاست و بمعنی مجاز است مولف
عرض کند که جای را که در انجا صفّ نعال است
پایگاه و جای پاگفتن موافق قیاس است که پای
در انجا کفش را دور کند و باز می پوشد و الحق
که بمعنی مجاز است (اُردو) وه مقام جهان
جوتیان پاؤن سے جدا کرتے هین - مذکر -
(۲) پایگاه - بقول برهان و بحر و سروری و جهانگیری
و رشیدی و جامع بمعنی جای ستوران (کمان اسمعیل

سہ) بدتر جائی بمذہب او ٭ در زیر سپہر پایگاہ ستنا گُنج
صاحب ناصری بمعنی اصطبل گفتہ صراحت مزید کند
کہ مرکّب از پای و گاہ است و پا انشار چہار پایان
(انوری سہ) مسجد جامع ہر شہر ستور افشان را
پایگاہی است کہ نہ سقفش پیدا و نہ در ٭ صاحب موئید
می فرماید کہ جای بستن اسپان باشد۔ خان آرزو
در سراج گوید کہ مجاز است چراکہ پای ستوران
در انجا بستہ میشود مولّف عرض کند کہ با خان آرزو
اتّفاق داریم و مزید علیہ پاگاہ است کہ بہمین
معنی گذشت (اُردو) دیکھو پاگاہ کے تیسرے معنے
(۳) پائگاہ۔ بقول برہان و بحر بمعنی اصل و نسب
صاحبان جہانگیری و جامع گویند کہ نسبت و اصل
و بنای ہر چیز (سعدی سہ) ازان پیش حق پایگاہش
قوی است ٭ کہ دست ضعیفان بجاہش قوی
است ٭ مولّف عرض کند کہ پا بمعنی بنیاد آمدہ
پس معنی لفظی این مقام بنیاد و کنایہ باشد از اصل
و نسب و بنای ہر چیز (اُردو) بنیاد۔ مونث۔

(۴) پایگاہ۔ بقول برہان و بحر و سروری و ناصری
و جہانگیری و رشیدی و موئید و جامع بمعنی قدر و مرتبہ
(سعدی سہ) بعقلش بباید نخست آزمود ٭ بقدر
ہنر پایگاہش فزود ٭ صاحب ناصری صراحت
مزید کند کہ مخفف پایہ گاہ است (انوری سہ)
ہم دست تو دستگاہ روزی ٭ ہم صدر تو پایگاہ
والا ٭ (حکیم زجاجی سہ) بہر یک ازان جہتران
گفت شاہ ٭ کہ افزون کند جملہ را پایگاہ ٭
خان آرزو در سراج گوید کہ مجاز است و مخفف
پایہ گاہ و این خالی از تکلّفی نیست چہ پایہ بمعنی قدر
و مرتبہ نیز مجاز است مولّف عرض کند کہ اتّفاق
داریم با صاحب ناصری و جامع کہ محقّقین اہل
زبانند و اشکال خان آرزو نسبت محاورۂ
زبان شان ہیچ (اُردو) قدر۔ مونث۔ مرتبہ۔ مذکر۔
(۵) پایگاہ۔ بقول برہان و بحر و ناصری و جہانگیری
و رشیدی و جامع بمعنی پایاب یعنی رودخانہ کہ
پای بتہ آن رسد و ازانجا گذر توان کرد (فردوسی

ص) بدریاهمی کرد پای آشناه ؏ بیاید بجائی که بد پایگاه ؏ **مولف** عرض کند که مجاز معنی حقیقی است (**اُردو**) دیکھو پایاب کے پہلے معنے -

پای گذار اصطلاح - بقول برہان و رشیدی و بہار و انند بضم کاف فارسی کنایه از مددگار و حکیم ثنائی ص) بود تو شرع بر تواند داشت ؏ زانکه او روشن است و بود تو تار ؏ دین نیاید بدیت تا بود است ؏ مر ترا دست مرده پای گذار ؏ خان آرزو در سراج گوید که پای بمعنی قوت است و گذار بمعنی کننده چنانکه کارگذار **مولف** عرض کند که درست گوید و موافق قیاس (**اُردو**) مددگار - بقول آصفیه اسم مذکر - معاون - حامی - پشتی بان - مدد کرنے والا -

پای گذاری اصطلاح - بقول مؤید کنایه از مددگاری **مولف** عرض کند که موافق قیاس است که یای مصدری در آخر (پای گذار) مرکب شده (**اُردو**) مددگاری - اعانت - مونث -

پای گذاشتن مصدر اصطلاحی - بقول آصفی و بہان اصل است و این مزید علیه آن و کاف

مرادف پانهادن (صائب ص) دران محفل که بنو و روی گرمی پای نگذارم ؏ سپندم از حریر شعله پا اندازمی خواهم ؏ **مولف** عرض کند که موافق قیاس و قریب بمعنی حقیقی است (**اُردو**) دیکھو پانہادن دوسرے معنی -

پای گرفتن مصدر اصطلاحی - بقول آصفی مرادف پاگرفتن که بجایش گذشت شامل بر هر معانیش و نیز بمعنی حقیقتش یعنی قدم بوسی کردن (اشرفی سمرقندی ص) مردمی هر لحظه دست او ببوسد در عنان ؏ سروری هر لحظه پای او بگیرد چون رکاب ؏ (**اُردو**) دیکھو پاگرفتن - قدم بوس ہونا -

پای گشادن مصدر اصطلاحی - بقول برہان با کاف فارسی (۱) کنایه از باز آمدن یعنی اینکه طفل از زمین نمی آید و حالا می آید و (۲) طلاق دادن و (۳) یعنی گریختن **مولف** عرض کند که (پای گشادن) بکاف عربی بہمین معنی گذشت

فارسی عوض کاف عربی است مخفی مباد که گشادن
مبدل کشادن است که بجایش می آید (اُردو)
دیکھو پای کشادن۔

پای گل اصطلاح۔ بقول بہار دانند جای
زیر گلبن که مستان و تماشائیان موسم در انجا گشتند
واز شراب و باغ تر سازند (شوکت ـه) زاهد
بسرت هوای گل نیست ٭ مغز تو هوای پای گل
نیست ٭ **مولف** عرض کند که موافق قیاس است
(اُردو) درخت گل کے نیچے کی زمین جو سرد
رہتی ہے۔ مونث۔

پانگه اصطلاح۔ بقول برهان دانند و موید مخفف
پایگاه که گذشت (اُردو) دیکھو پایگاه۔

پای گیر اصطلاح۔ بقول بهار و بحر دانند بمعنی پابند
و مقید (اسیر لاهیجی ـه) بقید زلف تا جانم اسیر
است ٭ دلم در دام فتنه پای گیر است ٭ **مولف**
عرض کند که اسم مفعول ترکیبی موافق قیاس (اُردو)
مقید۔ پابند۔

پای لغز اصطلاح۔ بقول برهان و بحر مرادف
معنی اول پالغز (خواجه نظامی ـه) مبادا که شه را
رسد پای لغز ٭ که گردد سر ملک شوریده مغز ٭
صاحبان بهار عجم و ناصری این را مرادفش بهردو
معنی گفته اند **مولف** عرض کند که چرا نباشد این
مزید علیه آنست (اُردو) دیکھو پالغز۔

پای لغزانیدن مصدر اصطلاحی متعدی
پای لغزیدن است که می آید (پای بقا لغزانیدن)
کنایه از گریختن (کمال اصفهانی ـه) سخاوت است
که دست بسیار تنگ کند ٭ شجاعت است که
پای بقا بلغزاند ٭ (اُردو) باعث لغزش ہونا
لغزش کرانا۔

پای لغز رسیدن استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف**
عرض کند که واقع شدن لغزش سند این بر (پای
لغز) از کلام خواجه نظامی گذشت و این مزید علیه
(پالغز رسیدن) است که بجایش گذشت (اُردو)

لغزش واقع ہونا۔

(الف) پای لغزیدن | مصادر اصطلاحی۔
(ب) پای لغزی شدن | صاحب آصفی ذکر
(الف) کردہ از معنی ساکت مولف عرض کند کہ
لغزش پا واقع شدن است (۱) بمعنی حقیقی و
مجازاً (۲) گناہ و جرم واقع شدن و پالغز گذشت
حاصل بالمصدر این و پالغزی بزیادت تحتانی
در آخر ہم حاصل بالمصدر ش و (ب) کہ مرکب
است از پالغزی مرادف (الف) (ظہوری ع)
پای لغزی شد ظہوری ہوشدار ٭ طرہ از چاہ
ذقن دل پرگشست ٭ (اردو) الف و ب (۱)
پاؤں پھسلنا۔ بقول آصفیہ۔ پاؤں رپٹنا۔ دیکھو
از جا رفتن پا (۲) لغزش واقع ہونا۔

پای ماچان | اصطلاح۔ بقول برہان و
بحر و سروری و ناصری و رشیدی و موید (۱)
صف نعال و (۲) مرادف (پای پاچان) کہ
گذشت (حکیم خاقانی ع) ہوای خواست تا
در صف بالا برنزی جوید ٭ گرفتم دست و انگندم
بصف پای ماچانش (مولوی معنوی ع) آدم
از فردوس و از بالای ہفت ٭ پای ماچان
از برای عذر رفت ٭ خان آرزو در سراج ٭
پای ماچان گوید کہ ماچ بمعنی بوسہ است و یعنی
ترکیبی آن پاپوش و الف و نون افادۂ معنی
نسبت کند و مجازاً آن مکان را گوید کہ برای
پاپوش آمدہ آنجا ایستادہ شوند چنانکہ رسم قلندران
و صوفیان است و فرماید کہ از شعر مولوی چنان
معلوم میشود کہ بمعنی عذر خواہی گناہان است
پس پای ظرفیہ درینجا محذوف است چنانکہ در
استعمال شائع یعنی بپای پاچان کہ صف نعال
است مولف عرض کند کہ این مبدل پای
پاچان است کہ گذشت چنانکہ سپاروک و سکاروک
و صراحت ماخذش در انجا کردہ ایم ز شعر خاقانی
(صف پای ماچان) نوشتہ مقصودش از صف
کسانیکہ بہ سزای پای ماچان گرفتار باشند و انگہ

این سزا برای تذلیل بہ صف نعال می دہند مجازاً مجرّد (پای ماچان) را برای صف نعال ہم استعمال کردہ باشند و در کلام مولوی معنوی ہم (پای ماچان) بہ ہمین معنی مستعمل شد یعنی آدم برای عذرخواہی بحالت (پای ماچان) پیش خداوند تعالیٰ رفت خان آرزو در تعریف ماخذ این سکندری خوردہ و کار از غور و معنی لفظی نگرفتہ (اُردو) (۱) جوتیون کا مقام۔ مذکّر (۲) دیکھو پای پاچان۔

پائمال | اصطلاح۔ بقول بحر و انند بمعنی پامال و خراب مولّف عرض کند کہ مزید علیہ پامال است کہ بجایش گذشت (ظہوری ع) بیفائدہ پائمال گشتیم ؎ دستی نگرفت دست ما را ؎ (اُردو) دیکھو پامال۔

(الف) پاہمرد
(ب) پاہمردی | اصطلاح۔ صاحبان برہان و بحر و بہار و سروری و ناصری و جہانگیری و رشیدی و موئید و سراج ذکر (الف) کردہ اند و صاحبان بحر و موئید و انند (ب) را آوردہ مولّف عرض کند کہ ہر دو مزید علیہ پامرد و پامردی است کہ بجایش گذشت (حکیم خاقانی الف) ای زہر تو دستگیر تریاق ؎ دی درد تو پاہمرد درمان ؎ (انوری الف) گفتم کہ پاہمرد وسیلت کہ باشدم ؎ گفتا کہ بہتر از کرم او کسی دگر ؎ (سعدی ب) حقا کہ با عقوبت دوزخ برابر است ؎ رفتن بہ پاہمردی ہمسایہ در بہشت ؎ (اُردو) دیکھو پامرد و پامردی۔

پای مرکب اندر آمد | مقولہ۔ بقول بہار و انند۔ ای لغزید و بیفتاد مولّف عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین ازین ساکت و موافق قیاس ہم نیست و سند استعمال ہم پیش نہ شد بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم (اُردو) لغزش واقع ہوئی۔ گر پڑا۔

پای مزد | اصطلاح۔ صاحبان برہان و رشیدی و بحر و بہار و موئید و سروری ذکر این کردہ اند۔ مولّف عرض کند کہ مزید علیہ پامزد است کہ گذشت و صراحت معنی بر پارنج گذشت (استاد

حلاجی ۵) ہمہ پای مزو غلامان تست پژ بمن بر از امروز فرمان تست پژ (اُردو) دیکھو پامزد اور پانج

پای موزہ اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ نوعی از کبوتر باشد **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم بدون تحتانی سوم (پاموز) بر زبان دارند و این قسم کبوتر پرہای دراز بر پا دارد کہ موزہ را ماند و پنجۂ پایش از کثرت پرہا بنظر نیاید ہای ہوز حذف شدہ پاموز باقی ماند (اُردو) پاموز بقول آصفیہ اردو ایک قسم کبوتر کی جن کے پنجے موزون کی طرح پرون سے ڈھکے ہوتے ہین **مولف** عرض کرتا ہے کہ یہہ فارسی زبان کا لفظ ہے جسکو صاحب آصفیہ نے تنہا مجاً اردو کہا ہے۔

پاین اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر پای تحتانی و سکون نون (۱) بمعنی زیر و تحت و (۲) کم قیمت و محقر **مولف** عرض کند کہ مخفف پائین است کہ می آید بحذف یک یا و معنی دوم مجاز آن و لیکن بدون سند استعمال ہر دو معنی را تسلیم نہ کنیم از نیکہ معاصرین عجم پر زبان ندارند و دیگر محققین زباندان و اہلزبان ازین لغت محققہ ساکت (اُردو) (۱) دیکھو پائین (۲) کم قیمت۔

پاپنداز اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ہمان پاانداز کہ بالا مذکور شد **مولف** عرض کند کہ مزید علیہ آن بحذف الف چہارم کہ اصل این (پای انداز) بود (اُردو) دیکھو پاانداز۔

پاپندان اصطلاح - بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی و جامع و سراج بفتح ثالث و دال ابجد بالف کشیدہ بر وزن آصفان (۱) صف نعال و کفش باشد (منجیک ۵) ماہ رادر محفل خورشید من پژ جای اندر صف پاپندان بود پژ صاحب سروری این بیت را از منجیک ندانند - صاحب ناصری گوید کہ جہانگیری این را پابند بہ موحدہ سوم دانستہ - صاحب رشیدی ہم

نقلش برداشته گوید که صف نعال را پابندان بموحده
سوم ازان گویند که مردم درگاه کنند کفش و پوشیدن
کفش انجا مقام کنند و پای بند شوند. **مولف**
عرض کند که یکی از معاصرین عجم می فرماید و قولش
قرین قیاس است که اصل این پای بندان بود
بمعنی بند کننده پای که مردمان در صف نعال از
رفتار باز مانند و ایستاده یا نشسته کفش را از پا
دور کنند یا و پاکنند موحده حذف شده پایندان باقی ماند
(اردو) وه مقام جهان جوتیان چهوڑتے هین
او پهنتے هین - مذکر۔
(۳) پایندان - بقول برهان و جهانگیری و سروری
و ناصری و رشیدی و جامع و سراج بمعنی ضامن
و کفیل (مولوی معنوی ره) دمی همی گفتی که پایندان
شدم تو که بود تا فتح و نصرت دمبدم تو هر که پایندان
او شد وصل یار تو او چه ترسد از شکست کارزار تو
(ابن یاوه) مشتری صد سال دیگر در بقا تو
گشته پایندان مجد الدین علیست تو (موید الدین
ره) رزق را دست تو پایندان شد تو علم را کلک
تو پایندان باد تو صاحب رشیدی بحواله سامانی
صراحت مزید کند که ضامن را ازان (پایندان)
به موحده سوم گویند که کفالت پا بند ضامن و مضمون عنه
هر دو باشند. صاحب موید گوید که بمعنی پالا گوید که پا
است که بتازیش ضامن خوانند **مولف** عرض
کند که درینجا هم اصل این پای بند است و موحده
حذف شد و الف و نون زائدتان در آخرش آوردند ضامن
و کفیل پا بند ضمانت و کفالت است ازینجاست
که او را بدین اسم موسوم کردند (اردو) ضامن
کفیل - ضمانت دار۔
(۴) پایندان - بقول برهان و ناصری بمعنی میانجی
کننده - خان آرزو در سراج این معنی از معنی ضمان
را واحد دانند **مولف** عرض کند که در معنی میانجی
و ضمان فرق است - میانجی تا صدر را گویند و ضمان
ضامن و کفیل را پس این را مبدل پایندان
دانیم که بموحده اول گذشت چنانکه تب و تپ

وصراحت ماخذش بعد [illegible] کرده ایم (اردو) دیکھو پاکدی

(۴) پایندان - بقول برہان وجہانگیری وناصری و

وجامع بمعنی رہن و گرو [illegible] قہستانی (۵) بمعنی

پسر وام خواه [illegible] بیان [illegible]

صاحب رشیدی بجواله سامانی [illegible] بمعنی [illegible]

آورده اند وحق آنست که در ہیچ ابیات معنی کفیل

وضامن درست می آید وحاجت بمعانی دیگر نیست

فرمایند که در نسخ معتبره مثنوی مولوی پایندان بیای [illegible]

نه بیای موحده واز مردم معتبره نیز چنین شنیده شد

که جہانگیری گفته وتخطیهٔ سامانی محض بقیاس است

خان آرزو در سراج بذکر این گوید که بعضی بمعنی مرہون

نوشته اند انہمه رایج بمعنی میانجی گری است مولف

عرض کند الحق در شعر بالا پایندان بمعنی کفالت

بہتر از رہن است ولیکن باعتبار ناصری وجامع

که اہل زبانند استعمال این بمعنی رہن وگرو ہم درست

دانیم که مجاز معنی دوم است (اردو) رہن - دیکھو

بندھک - سو لینا - کفالت - مونث [illegible]

(۶) پایندان - بقول برہان بمعنی ورقیبه بند

کسی بودن - خان آرزو در سراج بذکر این گوید که

انہمه رایج بمعنی میانجی گری است مولف

عرض کند که اصل این ہم پای بندان است

[illegible] علیه پای بند و پای بند [illegible] علیه پابند بمعنی

معنی بیان کرده برہان بشکل مصدر درست نیست

ومعنی این پابند است وبس (اردو) دیکھو پابند

(الف) **پایندانی** اصطلاح - الف بقول

(ب) **پایندانی کردن** انند بحواله فرہنگ

بمعنی ضمانت وکفالت و (ب) بمعنی ضمانت

وکفالت کردن وکفیل شدن صاحب موید نسبت

الف متفق باانند مولف عرض کند که بزیادت

یای مصدری است بر لفظ پایندان که بمعنی ضامن

گذشت مشتاق سند استعمال می باشیم که معاصرین

عجم سند بیان ندارند (اردو) (الف) ضمانت -

کفالت - مونث (ب) ضامن ہونا - کفیل ہونا -

(۱۰) **پاینگان** اصطلاح - الف بقول

(ب) پایندگی
(ج) پایندن
(د) پاینده

سروری و موید و انند چیز پاینده که باقی باشد و فانی نشود چون بهشت و دوزخ و عرش و کرسی و امثال آنها (شیخ نظامی ؏) پیش وجود همه آیندگان ٭ پیش بقای همه پایندگان ٭ **مولف** عرض کند که جمع (د) است بقاعدۀ فارسی و (ب) حاصل بالمصدر از پائیدن (ظهوری ؏) خضر و مسیح محرم از عشق تو ٭ در پایندگی است ٭ منت هر لحظه مردن و رحمت برزندگی است ٭ و (ج) بقول انند بحوالۀ فرهنگ فرنگ بمعنی توقف نمودن **مولف** عرض کند که این مرکب از پائین است بحذف یک تحتانی و موافق قیاس و لیکن محققین مصادر این را ترک کرده اند اگر سند استعمال بدست آید مستعمل دانیم۔ حالا مصدریست متروک۔ صاحب برهان نسبت (د) گوید که بروزن سازنده (۱) بمعنی همیشه و جاوید و دائم و باقی و مدام و هر چیز که فانی نشود مثل بهشت و دوزخ و امثال آن و (الف) جمع این و (۲) کسی را نیز گویند که چیزی را در نظر داشته باشد و چشم از آن برندارد۔ صاحبان سروری و ناصری و موید و سراج بر معنی اول قانع (سعدی ؏) بسی بر سر خلق پاینده دار ٭ بتوفیق طاعت دلش زنده دار ٭ (ناصری ؏) خوشی های دنیا چو پاینده نیست ٭ بر او دل نهادن چو شاینده نیست ٭ خان آرزو در سراج نسبت معنی دوم گوید که غالب که این تصحیف پابند بیای موحده است **مولف** عرض کند که بمعنی اول اسم فاعل مصدر پائیدن است که می آید و بمعنی دوم مجاز آن و هیچ تعلق با پابند ندارد چنانکه خان آرزو خیال کرده (اردو) (الف) ہمیشہ رہنے والے (ب) ہمیشگی۔ پایندگی۔ مونث (ج) توقف کرنا (د) (۱) ہمیشہ رہنے والا (۲) وہ شخص جو کسی چیز پر آنکھ لگائے ہوا ہو اور اس پر سے آنکھ نہ ہٹائے

پای نسب اصطلاح۔ بقول بحر (۱) بمعنی توت (۲) آبا و اجداد و آن عبارت از دوسنی نسب باشد و

(۲) بمعنی شرمنده و (۳) بی رونق - صاحبان مؤید وانند بمعنی اوّل تابع مولف عرض کند که معنی اوّل موافق قیاس است که پای بمعنی پایه و بنیاد آمده نسبت معنی دوم و سوم که با قیاس تعلقی کم دارد مشتاق سند استعمال می باشیم که محققین اهل زبان و معاصرین عجم ازین معنی سکوت ورزیده اند (اردو) (۱) آباو اجداد کی قوت یعنی نسب کی خوبی (۲) شرمنده (۳) بے رونق -

پای نظر در گل فرو رفتن مصدر اصطلاحی - بقول بحر (۱) فریفته شدن و شیفته و عاشق کسی گشتن مولف عرض کند که (۲) معنی این محو نظاره شدن است و این کنایه باشد و معنی اوّل مجاز ازینجا (اردو) (۱) فریفته اور عاشق ہونا (۲) محو نظارہ ہونا

پای نهادن بچیزی مصدر اصطلاحی - بهار ذکر این کرده بر معروف قانع - صاحبان انند و غیاث (پای نهادن بچیزی) را کنایه از ترک کردن آن چیز گفته اند مولف عرض کند که فرهنگ

همان (پا نهادن بچیزی) است که بجایش گذشت (اردو) دیکھو پا نهادن بچیزی -

پایی اصطلاح - بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بکسر تحتانی و نون بمعنی سفاهت و فرومایگی - مولف عرض کند که دیگر محققین ازین ساکت معاصرین عجم بر زبان ندارند بدون سند استعمال این را تسلیم نه کنیم (اردو) سبک عقلی کمینگی [illegible]

(الف) **پای و پر** اصطلاح - بقول برهان و بحر و جهانگیری و سروری و مؤید و رشیدی و صاحب بروزن بام و پر بمعنی تاب و طاقت و قدرت و توانائی (فردوسی ع) ستودان همی ساز و پیش زال زر چو ندارد همی جنگ را پای و پر عرض کند که ازین سند مصدر -----

(ب) **پای و پر داشتن** بمعنی طاقت و توانائی داشتن پیدا است و موافق قیاس - صاحبان بهار عجم و رشیدی و (جهانگیری در ملحقات) ذکر این کرده اند (اردو) (الف) طاقت - قدرت - توانائی

سونش۔ (ب) طاقت توانائی رکھنا۔ طاقتور ہونا

پای وجود در گل اجل رفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ

بمعنی مردن۔ **مولف** عرض کند کہ کنایہ باشد و موافق قیاس (اردو) مرنا۔ فوت ہونا۔

پاپیون بقول برہان و سروری و جامع بروزن فارون بمعنی پیرایہ و آرایش [illegible] جہانگیری و رشیدی بر پیرایہ قانع۔ خان آرزو در سراج بکر معنی بالا گوید کہ [illegible] بمعنی نوعی از حریر کہ می آید **مولف** عرض کند کہ ہیچ تعلق با پاپیون ندارد [illegible] قدیم است (اردو) پیرایہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ مذکر۔ زیور۔ آرایش۔ [illegible]۔

پای وند اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی و سروری و موید بمعنی پای بند است **مولف** عرض کند کہ مبدل آن چنانکہ آب و آو (اردو) دیکھو پای بند۔

پاپیولین اصطلاح۔ بقول صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی مکان **مولف** عرض کند کہ حقیقت این بر (پاپلون) بیان کردہ ایم چیزی نیست کہ این مفرس است از لغت انگلیسی زبان (اردو) دیکھو پاپلون

پاپیچہ اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و

سروری و ناصری و رشیدی و موید و جامع و بہار بروزن سایہ (۱) بمعنی قدر و مرتبہ [illegible] بر پایہ تو پای توہم نسپرده ٭ بر دامن تو دست صافی نرسیدہ ٭ (امیر خسرو ۵) سر افسر و ران سلطان آفاق ٭ بپا پایہ سریر عرش ہم ساق ٭ (سعدی ۵) دریغ آدم با چنین پایہ ٭ کہ [illegible] چنین پایہ ٭ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی اعلیٰ باشد **مولف** عرض کند کہ این مرکب است از پای و [illegible] و معنی لفظی این منسوب با پای [illegible] چنانکہ [illegible] (اردو) [illegible]

مذکر۔ رتبہ۔ درجہ۔

(۳) پایہ۔ بقول برہان و جہانگیری و ناصری و رشیدی و سروری و مؤید و جامع بمعنی بنای عمارت (سعدی ے) اوّل اندیشہ آنگہی گفتار ٭ پایہ پیش آمدست و پس دیوار ٭ صاحب سروری بہ سند ہمین شعر سعدی بمعنی ستون گفتہ۔ صاحب رشیدی صراحت مزید کند کہ بر ستون نیز اطلاق کنند بر سبیل مجاز۔ خان آرزو در سراج بمعنی اصل گفتہ **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی این منسوب بہ پا و کنایہ باشد از بنای عمارت و ستون را پایہ گفتن ہم من وجہ درست است کہ آنہم زیر سقف مکان پایہ را ماند (اُردو) پایہ کہہ سکتے ہیں۔ اسم مذکر۔ بنای عمارت۔ نیو۔ صاحب آصفیہ نے پایہ بمعنی ستون کو ترک فرمایا ہے در حالیکہ اردو مین مستعمل ہے جیسے اس کام کا پایہ پڑ گیا۔ آپ ہی نے پایہ کے ذیل مین کھم۔ تھم کا ذکر فرمایا ہے۔

(۵) پایہ۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری

و مؤید و جامع بمعنی زینہ و نردبان (ابن یمین ے) چون بند بر پایۂ منبر نہ بہر وعظ پای ٭ آنکہ چون گرو بیان دار بعصمت اشتہا ٭ صاحب ناصری گوید کہ ہر چہ بترتیب بنا کنند۔ صاحب رشیدی گوید کہ ہر مرتبہ از زینہ و منبر و پلہ و درجۂ نردبان خان آرزو در سراج گوید کہ ہمین اصل است یعنی درجۂ نردبان و امثال آن **مؤلف** عرض کند کہ اینمعنی ہم مجاز است کہ معنی حقیقی این منسوب بہ پاست و از ینکہ زینہ با پای نسبت دارد۔ فارسیان آن را بپایہ موسوم کردند و خصوصیت با یک پایۂ زینہ و منبر ندارد بلکہ مجموعۂ زینہ را ہم پایہ گویند چنانکہ پایۂ بام بر زبان معاصرین عجم است و تعریف صاحب ناصری بہتر از دیگر ہمہ محققین باشد (اُردو) پایہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ پاکھا۔ زینہ۔ سیڑھی۔ قدمچہ۔ تھم۔ کھم۔ مذکر۔

(۴) پایہ۔ بقول برہان و ناصری و رشیدی و جامع بمعنی پایاب (حکیم فرالاوی ے) جودی

چنان رفیع ارکان ٭ عمان چنان شنگرف مایه ٭
ازگریه وآه آتشینم ٭ گاهی سره است وگاه پایه ٭
خان آرزو در سراج گوید که بدین معنی مرکب است
از پای معروف و های نسبت یعنی جائیکه پای
بدان رسد و مقابل آن سره است بمعنی غرقاب
مولف عرض کند که موافق قیاس است (اُردو)
دیکھو پایاب -
(۵) پایه - بقول برهان بمعنی باریدن باران -
صاحبان جهانگیری و سروری و جامع و سراج
گویند که فروریختن باران و در یکجا (حکیم آذری ؎)
سنگ بسیار ریخت بر یاران ٭ همچو ژاله ز پایهٔ
باران ٭ **مولف** عرض کند که مقصود محققین
فرو ریختگی باران است و در یکجا بمعنی کثرت و زور ریزش
چنانکه بر راه یا جوی پایاب روان شود و با اعتبار
سروری و جامع که محققین اهل زبانند این را تسلیم
کنیم و من وجه از سند آذری هم همین معنی پیدا است
مجازاً معنی چهارم دانیم (اُردو) بارش کی کثرت
مونث - اور زور جس سے سڑکون پر پایاب
ندیان بہین -
(۶) پایه - بقول برهان و جهانگیری و سروری
و جامع بمعنی ضائع و زبون (مولوی معنوی ؎)
جوهر است انسان و چرخ او را عرض ٭ جمله
فرع و پایه اند او غرض ٭ خان آرزو در سراج
بذکر این معنی گوید که در کلام مولوی معنوی که بالا ذکور
شد معنی زینه بی تکلف درست می شود غایتش
در لفظ عرض اندک تکلیف باید نمود **مولف** عرض
کند که قول سروری و جامع که از اهل زبانند برای
این معنی اعتبار را شاید - شک نیست که سند بالا ہم
دو معنی شامل (اُردو) ضائع - بقول آصفیہ -
ارکارت - نکما - رائیگان - بے سود - برتھا -
(۷) پایه - بقول برهان بلغت اهل گیلان بمعنی
چوب تادیب استاد و معلم و آقای تحصیل دار - صاحبان
جهانگیری و سروری و رشیدی بر مجرد چوب قانع
(میر قلی میلی در هجو یکی از بزرگان ؎) شنیدان

از تو خوشنست این عناب با مزہ را ٭ کہ بار پایہ وزن پیلہ خل بلا یزہ را ٭ خان آرزو در سراج پایہ بان متفق **مولف** عرض کند کہ چوب باریک تا دسیب بر پاہای زنند از ینجاست کہ این پایہ را موسوم کردند کہ بمعنی حقیقی منسوب بپا است تعمیم محققین بہ تخصیص برہان و خان آرزو فائق (اردو) وہ بالکل باریک لکڑی یا بید جس سے استاد شاگردوں کو سزا دیتے ہیں۔ مونث۔

(۸) پایہ۔ بقول رشیدی بمعنی فرع ہر چیز **مولف** عرض کند کہ بدون سند استعمال اینمعنی را بمجرد قول رشیدی تسلیم نکنیم کہ دیگر ہمہ محققین ازین ساکت اند جزین نیست کہ رشیدی از ریشہ ترجمہ یا اینمعنی را پیدا کردہ است (اردو) فرع۔ بقول آصفیہ۔ مونث۔ شاخ۔ ٹہنی۔

| (الف) پایہ بخود چیدن | مصادر اصطلاحی |
| (ب) پایہ بر خود چیدن | بقول اند منزلت |

وقیمتی بخود قرار دادن (قدسی سه) لکن اینقدر موشگافی چو شانہ ٭ ہمین اینقدر پایہ بر خود چو مژگان ٭ صاحبان بحر و وارستہ ذکر (ب) کردہ اند **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است بلحاظ معنی اول پایہ (اردو) اپنی عزت اور اپنا مرتبہ قرار دینا۔

پایہ بپایہ اصطلاح۔ بقول اند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی درجہ بدرجہ **مولف** عرض کند کہ قیاس نخواہد کہ (پایہ بپایہ) را بدینمعنی گیریم چنانکہ فارسیان معاصر گویند" او پایہ بپایہ بدین مرتبہ رسیدہ است" یعنی بتدریج ولیکن استعمال (پایہ پایہ) ہم خلاف محاورہ نیست بعض معاصرین ہم تسلیم کنند (اردو) درجہ بدرجہ۔ بتدریج کہہ سکتے ہیں۔

پایہ حوض اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی بفتح حای بی نقطہ و سکون واو و ضاد نقطہ دار کنایہ از جای رسوائی و بدنامی (خاقانی سه) بشب زان حوض پایہ ہیچ نگذشت ٭ ہمہ شب گرد پای حوض می گشت ٭ (خاقانی سه) پی آب بوسہ گرد پایہ حوض ٭ پیسی گشتم تو دل زیر پا نگردی

صاحب بحر گوید که مرادف (پای حوض) است
که گذشت **مولف** عرض کند که صراحت ماخذ
(پای حوض) بمدرا بجا کرده ایم و همان ماخذ این است
که معنی لفظی پایۂ حوض هم بمعنی ته حوض باشد (اُردو)
دیکھو پای حوض۔

پایه دادن مصدر اصطلاحی بمعنی مرتبت
دادن و رتبه عطا کردن **مولف** عرض کند که
متعلق به معنی اوّل پایه و موافق قیاس ظهوری
؎ گر بلندیهای عشق اینست خواهد پایه داد ٭
عرش را و صنایه کوتاهی دیوارها ٭ (وله ؎) پایه
برساند رتبۂ افتادگی بهم ٭ همت بلند پایۂ معراج
می دهند ٭ (اُردو) رتبه عطا کرنا۔

(الف) **پایه دار** اصطلاح۔ الف بقول
(ب) **پایه داشتن** برهان و بحر و بهار و مؤید
بروزن مایه دار۔ صاحب قدر و منزلت **مولف**
عرض کند که اسم فاعل ترکیبی و (ب) مصدر آن
(ظهوری ؎) نداشت دایۂ منصور پایۂ چندان ٭
قضیه برگذرد گر بدار مفت منست ٭ (اُردو)
صاحب مرتبه۔ صاحب منزلت۔ ذی مرتبہ۔

پای هر پرده استعمال۔ بقول صاحبان هنجار
در روزنامه بحواله سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاجار
بمعنی زیر هر پرده **مولف** عرض کند که موافق قیاس
است (اُردو) هر پردے کے نیچے۔

پایه شمار اصطلاح۔ بمعنی مرتبه دان مرادف
پایه شناس (عرفی ؎) اگر بقصر جلالش روند پایه
شمار ٭ که نیم پایه بود زان شمار سبع شداد ٭
مولف عرض کند که موافق قیاس است
متعلق بمعنی اوّل پایه۔ اسم فاعل ترکیبی است
(اُردو) مرتبہ پہچاننے والا۔ مرتبہ شناس۔

پایه شناس اصطلاح۔ بقول بهار و آنند
بمعنی مرتبه شناس **مولف** عرض کند که مرادف
پایه شمار که گذشت معاصرین عجم بزبان ندارند
موافق قیاس است (اُردو) مرتبہ شناس اُس
شخص کو کہہ سکتے ہیں جو صاحب بصیرت ہو۔

اور ہر شخص کا رتبہ اور درجہ جانتا ہو۔

پایہ گاہ | اصطلاح۔ بقول مؤیّد مرادف ہمان پایگاہ کہ گذشت و پایگہ کہ می آید مولّف عرض کند کہ ہمین اصل است و رسم الخط متقاضی آنست کہ این را بحذف ہای ہوّز چہارم پایہ گاہ نویسیم و (پایگہ) مخفّف پایگاہ بحذف الف (اُردو) دیکھو پایگاہ اور پایگہ۔

پاییدن | بقول برہان و ناصری بروزن سائیدن بمعنی (۱) در نظر داشتن و (۲) چشم بر نداشتن و (۳) ہمیشہ و پیوستہ و جاوید و مدام بودن۔ وارستہ فرماید کہ (۴) جستجو کردن۔ صاحب بحر بذکر ہر چہار معنی بالا گوید کہ بمعنی (۵) ایستادن ہم و فرماید کہ کامل التّصریف است و مضارع این پاید۔ صاحب موارد معنی سوم را ترک کرد کہ اصل است و ترکیب این مصدر از ہمان پای متعلق است کہ بمعنی ہمیشگی گذشت فارسیان یای معروف و علامت مصدر دَن بران زیادہ کردہ مصدری ساختہ اند و دیگر ہمہ معانی مجازی معنی سوم است (سعدی ؒ) زہی زمانہ ناپائدار آمدہ و عہد شکن ؏ چہ دوستی است کہ با دوستان نمی پائی (مومن استرابادی ؒ) دل من گم نشد جائیکہ نتواند شدن پیدا ؏ ولی جائیکہ گم شد گشتن و پائیدنی دارد ؏ (اُردو) (۱) نظر میں رکھنا (۲) آنکھ نہ اٹھانا۔ محو ہونا (۳) ہمیشہ رہنا (۴) جستجو کرنا (۵) کھڑا رہنا۔

پائیدن کیش | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بکسر کاف تازی نام جائی است مولّف عرض کند کہ ازین اجمال بیان بہتر بود و ترکش کند دیگر ہمہ محققین لغات فرس ازین ساکت۔ معاصرین عجم ازین بیخبر (اُردو) پائیدن کیش ایک مقام کا نام جس کا احوال مزید معلوم نہ ہو سکا مذکّر

پائیز | اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و ناصری بروزن فالیز (۱) فصل خزان و ایّام برگ ریزان و (۲) کنایہ از ایّام پیری ہم و بازای فارسی ہم (شاعر ؒ) گل رفت و لا بباد پائیز کو گو

خشک شو این زمان گیا نیز بو صاحبان سروری
و رشیدی بر معنی اوّل قانع - خان آرزو در سراج
گوید که پائزه (بیک تحتانی بجایش گذشت) محقّقت
این و نسبت معنی اوّل فرماید که غلط است بلکه
خریف را گویند و آن مدّت ماندن آفتاب بود در
میزان و عقرب و قوس چنانکه روزمرّه گواه است
و قوسی نیز تصریح کرده چنانکه پائیز در صفاهان گذرانیدم
یعنی موسم خریف در انجا بسر بردم و تحقیق آنست
که چنانکه اوّل ربیع را بهار گویند اوّل خریف را
پائیز گویند و بمجاز سه ماه مذکور را هم صاحب روزنامه
بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار بذکر معنی
موسم خزان گوید که (۳) بمعنی حصّه پائین خانه - صاحب
رهنما بر معنی سوم قانع بدین صراحت که مطلقاً بمعنی
زیر است **مؤلّف** عرض کند که بمعنی اوّل مبدّل
(باربز) است که بجایش گذشت موحّده بدل شد
به بای فارسی چنانکه تب و تپ و یک رای مهمله
حذف و رای دوم بدل شد به تحتانی چنانکه بیهوده
و بی بهوده و ... ماخذ اصل معنی این موسم خزانست
چنانکه محقّقین اهل الذکر نوشته اند معنی دوم مجاز آن
و بمعنی سوم مبدّل پائین که نون آید و سند اوّل تبدیل
نون به زای ... پائین یک مثال است و تعمیم معنی
سوم بیان کردهٔ رهنما درست است (اُردو)
(۱) دیکھو بارِز کے پہلے معنے (۲) بڑھاپا - ایام پیری
مذکر (۳) ... -

پائیزه اصطلاح - بقول انند بحواله فرهنگ
وصّاف حکمی باشد که ملوک بشخصی دهند و او هر جا که
رود همه اطاعتش کنند **مؤلّف** عرض کند که
مزید علیه همان (پائزه) که بمعنی اوّلش گذشت
یک تحتانی درین زائد است چنانکه بست و بیست
(اُردو) دیکھو پائزه کے پہلے معنے -

پائی کار اصطلاح - بقول انند همان پاکار
که گذشت **مؤلّف** عرض کند که پایکار بزیادت
تحتانی بر (پاکار) بجایش گذشت و آنچه درینجا
بزیادت دو تحتانی نقل کرده است تسامح صاحب

اسند می نماید و دیگر ہیچ معاصرین عجم و ہمہ محققین ازین ساکت (اُردو) دیکھو پاکار اور پاپکار۔

پائین | اصطلاح۔ بقول سروری بمعنی زیر باشد ضدّ بالا (شیخ نظامی ؎) زسہیل سمین گفتا تذروی ز بیازی بود در پائین سروی ز صاحب مؤید گوید کہ ہمان پایان کہ گذشت۔ صاحب بول چال بحوالہ معاصرین عجم با سروری متفق مولف عرض کند کہ شک نیست کہ این مرکب از پای و (یاو نون) است کہ افادۂ معنی نسبت کند) بمعنی منسوب بہ پا ولیکن معنی این مخصوص است برای زیر (اُردو) نیچے۔ پائین بھی کہہ سکتے ہین۔ صاحب آصفیہ نے (پائین باغ) کا ذکر کیا ہے یعنی قلعہ کے نیچے کا باغ۔

پائین پرستی | اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری در ملحقات) و بہار و بحر و انند و مؤید کنایہ از اطاعت و بندگی و خدمتگاری (حکیم فردوسی ؎) بدرگاہ خسرو خراسش کنیم ز بپائین پرستش رہاش کنیم ز (میر خسرو ؎) ندارد ہیچ شرم از ہمت خورشید نوشاد کنی پائین پرستی چندرا یاد ز مولف عرض کند کہ درین اصطلاح از پائین قدم مراد است و پرستش قدم کنایہ باشد از قدم بوسی و مراد از خدمتگاری و اطاعت و بندگی (اُردو) اطاعت۔ بندگی۔ خدمتگاری۔ مؤنث۔

پائین گاہ | اصطلاح۔ بقول بہار و انند
پائین گہ | طرف پایان کہ مقابل بالین باشد مولف عرض کند کہ مقام طرف پای و موافق قیاس است (میر خسرو ؎) کنم صد سالہ اگر خدمت وگر دیر ز شوم صد پا ید از پائین گہ ست زیرہ ز مخفی مباد کہ گاہ و مخففش گہ ہر دو یکی است (اُردو) پائنتی۔ بقول آصفیہ پلنگ کا وہ حصہ جس طرف پاؤن پھیلاتے ہین سرہانے کے خلاف مولف عرض کرتا ہے کہ پلنگ کی تخصیص نہین۔ پاؤن کی جانب کو پائینتی کہتے ہین۔ مؤنث۔

بای فارسی با بای فارسی

(الف) پتپنک
(ب) پتپناپک
(الف) بقول برہان و ناصری بکسر اوّل بر وزن خشتنک (۱) خوشۂ کوچک از خرما و انگور باشد و (۲) پارۂ خوشہ ہم۔ صاحب سروری بمعنی دوم قانع و فرماید کہ در شرفنامہ بہردو بای تازی آمدہ۔ صاحب مؤیّد ہم بمعنی دوم قناعت کردہ و بکاف عربی و فارسی ہردو آوردہ۔ صاحب جامع ہم از معنی اوّل ساکت و بکاف عربی آوردہ **مؤلّف** عرض کند کہ این مبدّل بتنک است کہ بہردو موحّدہ و کاف تصغیر گذشت و ما ہمدرانجا اشارۂ این کردہ ایم و اگر بکاف فارسی سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد کہ (ب) مبدّل (الف) باشد چنانکہ کند و گند و معنی دوم اصل است و معنی اوّل مجازش (اُردو) (۱) دیکھو بتنک (۲) خوشۂ انگور یا خرما کا حصّہ۔ مذکّر۔

پپرہ بقول برہان بفتح اوّل و ثانی و رای بی نقطہ بلغت زند و پازند پیر را گویند در مقابل جوان صاحب ناصری گوید کہ پیرہ بہ تحتانی دوم ہم گفتہ اند و محتمل کہ پپرہ را برہان پیرہ خواندہ باشد چہ پیرہ جوان معروف و پیرہ بہ تحتانی دوم بمعنی مرشد نیز **مؤلّف** عرض کند کہ از بسکہ دیگری از محقّقین با صاحب برہان نیست و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند و سند استعمال ہم پیش نشد ما با صاحب ناصری اتّفاق داریم کہ تصحیف کتابت از برہان راہ یافتہ باشد و آنچہ بہ تحتانی دوم می آید اصل باشد (اُردو) دیکھو پیرہ۔ بڈّہا۔ مذکّر۔

(الف) پپرشید
(ب) پپرشیدن
(الف) بقول صاحب برہان و ناصری و انند بر وزن اندیشید پریشان و پراگندہ سازد چہ پپرشیدن بمعنی پریشان و پراگندہ کردن آمدہ **مؤلّف** عرض کند کہ درین لغت تسامح برہان دانستیم کہ موحّدۂ اوّل را بابای فارسی نوشت ولیکن صاحب ناصری کہ محقّق اہل زبان است با اوست۔ موحّدہ بہ بای فارسی بدل شود چنانکہ تب و تپ و جا دارد کہ (الف) را مبدّل بپرشید دانیم کہ بموحّدۂ اوّل گذشت۔ صاحب بحر (ب) را

قائم کردہ بعد طبع خط بر او کشیدہ است و صاحب
سوارہ (ب) را بمعنی پریشان و پراگندہ کردن نوشتہ و
باشارۂ برہان (الف) را مضارع آن گفتہ و صاحب
نوادر این را ترک کردہ بخیال ما پریشیدن کہ می آید
اصل است و پرپیشیدن مزید علیہ آن بزیادت موحدہ
ورا اولش و (ب) مبدل آن بہ تبدیل موحدہ بالف
فارسی۔ اگر صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان است
با برہان ہمزبان نمی بود ما این را تصحیف می دانستیم
وحالا چارہ جز این نیست کہ این را صحیح و مستعمل
دانیم (اُردو) دیکھو پریشیدن۔

پپلس | بقول برہان وجہانگیری ورشیدی
بفتح اوّل وسکون ثانی ولام مضموم بسین بی نقطہ
زدہ ترتیبی کہ از نان خشک وروغن ودوشاب
سازند و بعضی گویند اشکنہ (بسحاق اطعمہ)
مراد رشتہ ہمین قلیہ است و در دل اوست ؎
ولی چہ سود کہ ہست او چو پپلس از دل دور ؎
صاحب سروری صراحت مزید کند کہ بضم اوّل
در تحفۃ السعادت طعامی باشد بغایت سہل امّا
معنی اوّل اصح است چہ ہم او گوید (ع)
دگر بر دل پپلس از آنچنان ؎ بشد در بسی نان
خشکی نہان ؎ صاحب ناصری می فرماید کہ اشکنہ
نان خورشی است کہ از روغن و پیاز و آب و نان
خشک سازند۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بہ بای
تازی ہم آمدہ و اغلب کہ بای تازی تصحیف است
مولّف عرض کند کہ بتحقیق ما کہ بہ (ببلس) با ہر دو
بای تازی گذشت آن اصل است و این
مبدّلش کہ ہر موحدہ بدل شد بہ بای فارسی
چنانکہ اسب و اسپ (اُردو) دیکھو ببلس۔

پپلیپا | بقول برہان وناصری ومؤید دانند۔ با بای فارسی بر وزن سہ سپا بلغت زند و پازند
جامہ و قبا را گویند۔ **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است (اُردو) جامہ۔
مذکر۔ قبا۔ مونث۔

بای فارسی بافوقانی

پت بقول برہان بفتح اوّل وسکون ثانی (۱) آہاری باشد که بر کاغذ و جامه وہند و (۲) پشم نرمی را نیز گویند که از بن موی بز بر دیده و آنرا بشانه برآورند و از ان شال بیافند و کلاه نمد و کپنک و امثال آن بمالند و (۳) ہر چیز یکه آن نرمی داشته باشد۔ صاحبان جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری و جامع بر معنی اوّل و دوم قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل و دوم می فرماید که (۴) تحقیق آنست که بمعنی شوربا ست و لہذا در ہندی بمعنی شوربائی آمده که بیمار را دہند بلکه طعام بیمار را پت خوانند و انچه به بای موحّده گذشت مخصوص برنج است بخلاف این **مولّف** عرض کند که ما این را بمعنی مبدّل بت دانیم که بموحّده اوّل گذشت چنانکه اسب و اسپ و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان و معنی سوم مجاز آن و معنی چہارم قائم کردهٔ خان آرزو بی بنیاد است تسلیمش نه کنیم که ما سرِین عجم ہم ازان انکار کنند و محقّقین اہل زبان ہم ازان ساکت (اُردو) (۱) دیکھو بت کے پہلے معنے (۲) نرم پشم۔ مونّث (۳) ہر نرم چیز۔ مونّث (۴) شوربا۔ مذکّر۔

پتاره بقول برہان و سروری و ناصری و رشیدی و جامع بر وزن شراره غزواشه را گویند و آن دست افزاریست جولاہگان را مانند جاروب که با آن آب بر جامه که می بافند پاشند۔ صاحب جہانگیری می فرماید که این را غزواش و غزواشه نیز خوانند۔ خان آرزو در سراج گوید که بمعنی بموحّده گفته اند و ہمین اصح است **مولّف** عرض کند که با خان آرزو اتّفاق داریم و صراحت ماخذ ہم در انجا کرده ایم و این مبدّل آنست چنانکه اسب و اسپ (اُردو) دیکھو بتاره۔

پتت بقول برہان و مؤیّد و جامع بکسر اوّل بر وزن صفت بمعنی توبه و استغفار۔ صاحب

ناصری گوید که لغت زند و پازند است (زرتشت بهرام ؎) پتت باید که باشد برزبانت ٭ پتت
روشن کند روح و روانت ٭ و فرماید که این را پتفت نیز گفته اند۔ خان آرزو می فرماید که ظاہرا این
مخفف پتفت معلوم۔ صاحب سفرنگ بشرح هفتی نقرۂ پند نامۂ سکندر ذکر این کرده **مؤلّف** عرض
کند که اسم جامد فارسی قدیم است (**اُردو**) توبہ۔ بقول آصفیہ۔ اسم مؤنث۔ استغفار۔ ندامت
انفعال۔ افسوس۔ پچھتاوا۔

پتخ | بقول برہان و جہانگیری و ناصری و رشیدی و جامع و سراج بفتح اوّل و سکون ثانی و
خای نقطه دار (۱) مبہوت و متحیّر و حیران و (۲) ابلہ را گویند **مؤلّف** عرض کند که اسم جامد
فارسی قدیم است و بس (**اُردو**) (۱) مبہوت۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ حیران۔ بھوچکا۔ متحیّر۔
ہکّا بکّا (۲) دیکھو ابلہ۔

پتر | بقول برہان و جہانگیری و ناصری و مؤیّد و جامع بروزن شتر تنکہ طلا و نقره و مس و برنج
و امثال آن که دران اسما و طلسمات و تعویذ نقش کنند (حکیم خاقانی ؎) ہر حمائل که دران
تعبیہ تعویذ زر است ٭ با زرش دیک و ز آہن پتر آمیختہ اند ٭ (ولہ ؎) چشم بدگر پتر آہن و
تعویذ نگشت ٭ بند تعویذ ببرید و پتر باز دہید ٭ صاحب رشیدی گوید که این ہندیست لیکن
در شعر خاقانی پتر است و صاحب فرہنگ آنرا بتر خوانده خان آرزو در سراج گوید که میتواند که
توافق لسانین باشد **مؤلّف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است و اتّفاق ناصری و
جامع که از اہل لسانند صحّت این لغت را کافی است (**اُردو**) چاندی یا سونے یا پیتل یا تانبے
کا وہ پتر جس پر اسما یا نقشہ یا تعویذی اعداد کندہ کر لیتے ہین۔ مذکر۔

پتفت | بقول برہان و مؤید وانند بفتح اوّل
و ثانی و سکون فا و فوقانی بمعنی پتپت باشد **مولف**
عرض کند کہ بقول خان آرزو کہ بذیل پتپت گفتہ ہمانا
این اصل است و پتپت مخففش و ہمین است اسم
جامد فارسی (اُردو) دیکھو پتپت۔

پتفوز | بقول برہان بروزن سرو ورمرادف
پتفوز و پتپوز۔ صاحب ناصری گوید کہ پدفوز و
بدپوز ہم بہمین معنی (حکیم ازرقی ؒ) بند فولاد
بر زبان باید ۔ آہواز سرشمر سند پتفوز ۔ (ناصری
ؒ) دہان خشک دبر گرد پتفوز کف ۔ زبان از دہان
خستہ بیرون زتف ۔ **مولف** عرض کند کہ صراحت
ماخذ بر پتپوز کردہ ایم و صراحت معانی بر پتفور
و این مبدل آنست (اُردو) دیکھو پتپوز و پتفور۔

پتک | بقول برہان و ناصری و سراج و مؤید
بضم اوّل و سکون ثانی و کاف خایسک و چکش
آہنگری و زرگری و امثال آن کہ بعربی مطراق
خوانند (فردوسی ؒ) بگردن برآوردہ گرز گران ۔
ہمی کوفت چون پتک آہنگران ۔ بہار گوید کہ
از اہل زبان بتحقیق پیوستہ کہ این بزرگتر است و
چکش کوچک تر ش **مولف** عرض کند کہ ہمین
اصل و اسم جامد فارسی زبان است و بک کہ
بموحدہ و کاف عربی گذشت مخفف و مبدل این
(اُردو) دیکھو بک کے چوتھے معنے۔

پتکلم | ہمان کہ ذکر این بر بشکلم گذشت (اُردو)
دیکھو بشکلم۔

پتکن | بقول مؤید بالکسر با کاف فارسی مفتوح
و مکسور ہمان پتکن کہ گذشت بمعنی اوّل و ثانی و
بحوالۂ ادات گوید کہ با کاف فارسی است و
فرماید کہ ادا از اعراب ساکت است **مولف**
عرض کند کہ اگر سند استعمال این پیش شود مبدل بش
دانیم چنانکہ تب و تپ و دیگر ہمہ محققین فارسی زبان
ازین لغت ساکت اند (اُردو) دیکھو بت کن ۔

پتکیر | بقول برہان و جہانگیری و ناصری و مؤید
بروزن کفگیر پرویزن و ماشو ررا گویند۔ صاحب

رشیدی می فرماید که (تنگبیز) را چنین خوانده باشند که بمعنی باریک بیز است واللہ اعلم۔ صاحب سروری صراحت کاف فارسی کرده۔ خان آرزو در سراج ذکر این و نقل قول رشیدی فرموده **مولّف** عرض کند که

این مرکب است از پت بمعنی اوّلش و گیر بمعنی خودش اسم فاعل ترکیبی است بمعنی آنا رگیرنده یا شوره یا گیرنده یا هر چیز نرم گیرنده که اینهمه بوسیله پرویزن حاصل میشوند **(اُردو)** دیکھو پرویزن۔

پتل بقول انند بحوالۂ فرهنگ بفتح اوّل و ثانی و سکون لام بوریا را گویند (و پتل بند) بوریا باف که می آید **مولّف** عرض کند که معاصرین عجم گویند که اسم جامد زند و پازند است **(اُردو)** دیکھو بوریا۔ مذکّر۔

(الف) **پتلاو** بقول انند بحوالۂ فرهنگ بالضم پتر پپی در که بدان در را بندند **مولّف**

(ب) **پتلاده** عرض کند که دیگر همه محققین ازین ساکت معاصرین عجم گویند که اسم جامد زند و پازند است و همان که بر بسکله گذشت و (الف) مخفّف (ب) می نماید **(اُردو)** دیکھو بسکلہ۔

پتل بند اصطلاح۔ بقول انند بذیل پتل بحوالۂ فرهنگ بوریا باف را گویند **مولّف** عرض کند که پتل بمعنی بوریا گذشت و این را

مرکب کرده اند با بند۔ اسم فاعل ترکیبی و موافق قیاس است **(اُردو)** بوریا باف یعنی بوریا بننے والا۔

پتن بقول بهار و انند به تحریک نام شهری از هند که قماش خوب در ان بافند و در اصل تنای هندیست که تلفظ آن بر غیر هند دشوار است **مولّف** عرض کند که فارسیان تای هندی را بتای تازی بدل کرده مفرّس کرده اند (باقر کاشی ؎) نگه را پای لغزد در تماشای سراپایش ٭ قماشی همچنین هرگز نباید از پٹن بیرون ٭ مخفی مباد که پتن بتای هندی در هندی مطلق آبادی را گویند

و در هند نام اسمای شهرها بترکیب است چنانکه (پاک پٹن) و (چینا پٹن) شهری را بتجز نام پٹن نیست الّا اینکه در مضافات دکن نام موضعی است که مستقر تعلقه اوست (اُردو) پٹن - ہند کے ایک شہر کا نام ہے۔ غالباً پاک پٹن یا چینا پٹن ہوگا۔ جہاں قماش کا کام ہوتا ہے۔ مذکر۔

(الف) پتنگ	صاحبان برهان و ناصری و آنند بجای تشدید (ب) گویند که یکسر نزول بود
(ب) پتنگ	و ژنگ و دریچه و منفذی را گویند که در خانه یا سقف برای روشنائی گذارند (صاحب

مؤید این را بکاف عربی قائم کرده گوید که اصح بکاف فارسی است مؤلف عرض کند که معاصرین سروقیان عجم گویند که اصل این پتنگ بوده بکاف فارسی که دریچه پتنگی را می گفتند که در حصه بالائی دیوار برای روشنی و هوا قائم می کردند و بعد یاوه موحده بتنگ هم می گفتند و پس از آن به تبدیل موحده بیای فارسی پچو اسپ و اسپه پتنگ می گویند و بکاف عربی اصلا نیامده - ما می گوئیم که اگر بعد استعمال بکاف عربی باست آید توانیم گفت که (الف) مبدّل (ب) باشد چنانکه کند و گند (اُردو) روشندان - مذکر - دیکھو پتنگ -

پٹنہ | بقول آنند و ناصری بفتح بای پارسی و سکون تای منقوطه و فتح نون و سکون ہا نام شهریست بهند در ولایت بهار بر کنار رود عظیم و اطرافش گشاده می هزار باب خانه عالی و دو طبقه و سه طبقه مرغوب در آن ساخته شده و چون عظیم الشان پسر بهادر شاه بن عالمگیر آن شهر را آباد نموده بعظیم آباد موسوم و مشهور است مردمش هندو ها و عیسوی و حاکمش انگلیس است مؤلف عرض کند که متصل کلکته واقع است و عظیم آباد و پٹنه بتای هندی نام دارد (اُردو) عظیم آباد و پٹنہ - مذکر -

پٹنی	بقول برهان و جهانگیری و ناصری و آنند	بفتح اول و ثانی بروزن کفنی طبقی باشد از چوب که

پیدان غلبہ بیفشانند (اثیر الدین اومانی ۵) برسر از
بس که زر تازه کشد نرگس تر پاتنی بر دو سرش چوپان
دو سر پیر انست ۵ صاحب رشیدی گوید که بهمان
پاتنی که بجالیش گذشته - خان آرزو در سراج
گوید که مخفف پاتنی است مولف عرض
کند که ما هم در انجا صراحت کرده ایم که این اصل است
و آن مزید علیه این بزیادت الف (اردو)
دیکھو پاتنی -

پتو | بقول برہان بفتح اوّل وضم ثانی (۱) نوعی از پشمینہ بافتہ باشد و بفتح اوّل و ثانی (۲)
موضعی را گویند از کوه و غیر آن که پیوسته آفتاب دران بتابد و مقابل آنرا نسر خوانند و (۳)
مخفف پرتو هم (فرالاوی ۵) بتن بر یکی زنده از پتو ۵ شب و روز بودی بمهری و برد ۵ صاحبان
جهانگیری و رشیدی بر معنی اوّل قانع - صاحب ناصری بذکر هر سه معنی گوید که بمعنی تازی نیز درست
است و صاحب جامع بر معنی اوّل و دوم قانع - خان آرزو بذکر معنی اوّل گوید که پت بمعنی پشم و
پو مو است و پشمینه که از و بافند پتو نام دارد - مولف عرض کند که بمعنی اوّل مرکب است از
پت و واو نسبت چنانکه هند و هندو و بمعنی سوم مخفف پرتو بحذف واو و بمعنی دوم مخفف پرتو است
که جائی که آفتاب مدام تابد آنرا اپرتو گفتند مخفی مباد که بتو به موحده بمعنی دوم گذشت و آن را
مبدل این دانیم همچون اسپ و اسب (اردو) (۱) ایک پشمینه کا نام فارسی میں پتو ہے -
مذکر (۲) وہ مقام جہاں رات نہو ہمیشہ آفتاب دکھائی دے - مذکر (۳) دیکھو پرتو -

پتوار | بقول برہان و سروری و جهانگیری و
ناصری و جامع و رشیدی پیدا از دو چوب بلندی
که هر دو را باندک فاصله از هم در زمین فرو برند
و یک چوب دیگر بر بالای آن دو چوب بعرض بندند
تا کبوتران و دیگر جانوران پرنده از شکاری و
غیر شکاری بران نشینند و آنرا [illegible] خوانند

(میر غروری ؎) دریغ و درد که بخشم نشد دلیل و کنون ٭ قفس شکسته در وچم نشسته بر پتواز ٭ (شمس فخری ؎) ملاذ سیف و قلم خسرو ستاره حشم ٭ که هست خلق جہان را جناب او پتواز ٭ صاحب رشیدی گوید که بموحده هم گذشت و بدال مهمله عوض	فوقانی هم می آید۔ خان آرزو در سراج پدواز را مبدّل آن گفته **مولّف** عرض کند که ما بر پتواز که بموحده گذشت صراحت کرده ایم که این مبدّل آنست حیف است از محققین که شمس فخری را که بالا ذکور شد در انجا هم نقل کرده اند (**اُردو**) دیکھو پتواز۔

پتوله بقول برہان و (جہانگیری در ملحقات) و ناصری و انند بفتح اوّل و لام و ثانی بواو رسیده بافتۂ ابریشمی منقّش کار ہندوستان را گویند۔ خان آرزو در سراج می فرماید که این در ہندی بہ تای ہندی است و چون جامۂ مذکور مخصوص ہند است لفظ هم شاید ہندی باشد و می تواند که مشترک بوده باشد در هر دو زبان **مولّف** عرض کند که ما این اسم را در ہند نشنیدیم اگر بقول خان آرزو در ہند همین اسم بتای ہندی باشد فارسیان آنرا مفرّس کرده اند به تبدیل تای ہندی به عربی۔ شک نیست این مفرّس است (**اُردو**) پٹولا۔ بقول خان آرزو ہندی۔ ایک ریشمی کپڑے کا نام ہے جس پر نقش و نگار ہوتا ہے۔ مذکر۔

پتوه بقول انند و غیاث بالفتح نام نوعی از کشتی که از چوب سازند و فرماید که این لفظ ہندی است که کشتی خورد مثل دونگی باشد **مولّف** عرض کند که در ہندی این لفظ یافته نمیشود و اگر سند استعمال این در فارسی زبان بدست آید توانیم گفت که اسم جامد فارسی زبان باشد صاحب معین عجم ازین ساکت و دیگر محققین هم مجرد قول غیاث و انند اعتبار را کافی نیست (**اُردو**) ایک مختصر سی کشتی۔ صاحب آصفیہ نے ڈونگی پر فرمایا ہے۔ اسم مونث۔ وہ چھوٹی سی کشتی جو آمد و رفت کی ضرورت

اور ادنے ادنے حوائج کے واسطے بڑی کشتی کے ہمراہ یا جہاز کے ساتھ وقت بے وقت اترنے کے لئے بندھی رہتی ہے۔

پتّھہ بقول جہانگیری در ملحقات با اوّل و ثانی مفتوح نوعی از خنجر باشد و فرماید که این لغت ہندیست مولّف عرض کند که ما این را در لغات ہندی نیافتیم۔ بدون سند استعمال این را مفرّس ندانیم (اُردو) خنجر۔ مذکّر۔ دیکھو آئینہ دستہ۔

پتّیاره بقول برہان و جہانگیری و ناصری و رشیدی و جامع با یای حطّی بر وزن ہمواره (۱) بمعنی آفت و بلا و حادثۂ زمانه (انوری ؎) چو لطفش آمد پتیارۂ زمانه ہباست ؛ چو قہرش آمد اقبال آسمان ہدر است ؛ (ابو الفرج رونی ؎) بزور عدلش میزانہای ظلم سبک ؛ ببون رایش پتیارہای وہر سلیم ؛ صاحب ناصری صراحت مزید کند که این در اصل (بد یاره) بود یعنی رفیق بد و زشت و مکروه و درینصورت ہمه معانی مناسب خواہد افتاد۔ خان آرزو در سراج گوید که بعضی بتقدیم تحتانی بر فوقانی آورده اند و تحقیق بیای فارسی است چنانکه در کتب معتبرۂ این فن است بقول قوسی بلا و استادان بمجازی که صاحب جہانگیری نوشته بمجاز استعمال کرده اند و معنی حقیقی آن را در ابیات استادان گفتن اشعار را از پایۂ فصاحت افگندن است مولّف عرض کند که ہمین لغت به موحّده ہم گذشت که بر بعض معانی این شامل است و بعض معانی این بر (بتیاره) ہم مرقوم که بموحّده گذشت و لیکن ماخذ بیان کردۂ ناصری که محقّق اہل زبان است درست معلوم می شود و اندرینصورت این را مبدّلش دانیم که موحّده بدل شد به بای فارسی چنانکه اسب و اسپ و دال مہمله بدل شد به فوقانی چنانکه زردشت و زرتشت و بخیال ما ہم چنانکه خیال

صاحب ناصری است معنی دوم بر سبیل کنایہ معنی
این لغت است و دیگر اکثر معانی مجاز آن (اُردو)
آفت ۔ بلا ۔ مؤنث ۔

(۲) پتیارہ ۔ بقول برہان و جہانگیری و ناصری و
رشیدی و وارستہ و بہار و جامع بمعنی زشت مہیب
و نازیبا و مکروہ طبع (فردوسی ؎) جہانی بران جنگ
نظارہ بود ۔ کہ آن اژدہا جنگ پتیارہ بود ۔ (والہ
ہروی ؎) جان بتن جان ببنا شد چہ یا مون و چہ کوہ ۔
ہمہ پتیارۂ عفریت عمل در دنیا ۔ مؤلف عرض
کند کہ مجاز معنی اوّل است (اُردو) مکروہ طبع مہیب ۔

(۳) پتیارہ ۔ بقول برہان و جہانگیری و جامع بمعنی
مکنون (سید ذوالفقار علی شروانی ؎) اندر ضمیر
او عیان پتیارۂ از سرّ قدر ۔ و اندر گمان او نہان
پر تینۂ نور یقین ۔ مؤلف عرض کند کہ ما این را
بدین معنی اسم جامد فارسی زبان دانیم کہ ہیچ تعلق با
معنی اوّل ندارد (اُردو) مکنون بقول آصفیہ
پوشیدہ کیا ہوا مخفی ۔

(۴) پتیارہ ۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و
جامع بمعنی خجلت و شرمندگی (سید ذوالفقار علی
شروانی ؎) ای خواجہ کہ سیرت ساعی عزم تو ۔
پتیارۂ تحرک با د بزان دہد ۔ صاحب رشیدی نسبت
سند گوید کہ در بیت سند پیغارہ است کہ اثر پتیارہ
خواندہ اند و خان آرزو در سراج مخالف رشیدی
است مؤلف عرض کند کہ از سند بالا (پتیارہ
دادن) بمعنی خجل کردن پیدا و بدین معنی ہم ما پتیارہ
را اسم جامد دانیم و ہیچ تعلق با معنی اوّل ندارد
(اُردو) خجالت ۔ شرمندگی ۔ مؤنث ۔

(۵) پتیارہ ۔ بقول برہان و جامع بمعنی شدّت
و سختی ۔ صاحب جہانگیری نفاذ حکم را با این نوشتہ
مقصودش غیر ازین نباشد کہ سختی و شدّت در نفاذ
حکم باشد (سید ذوالفقار ؎) گردش افلاک
با پتیارۂ حکمش خجل ۔ صورت تقدیر در آئینۂ حکمش
عیان ۔ صاحب رشیدی نفاذ حکم را معنی مستقل
قرار می دہد مؤلف عرض کند کہ نفاذ حکم را از

معنی این ہیچ تعلق نیست محققین بالاغور بہ معنی شعر نکردہ اند۔ مجاز معنی اول است (اُردو) شدت سختی۔ مونث۔

(۶) پتیارہ۔ بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وجامع بمعنی مکر وحیلہ وفریب ودغا (فردوسی ـــ) نباید زما باقضا چارہ ٭ نہ سودی کند ہیچ پتیارہٴ مولف عرض کند کہ مجاز معنی اول است دیگر ہیچ (اُردو) مکر حیلہ۔ فریب۔ مذکر۔ دغا۔ مونث۔

(۷) پتیارہ۔ بقول برہان وجہانگیری وناصری ورشیدی وجامع بمعنی آشوب وشور وغوغا (فردوسی ـــ) ہمہ آن آبیاران بصد پارہ کرد ٭ بسی شورہ پر غاش وپتیارہ کرد ٭ مولف عرض کند کہ بدین معنی اسم جامد دانیم وہیچ تعلق با معنی اول ندارد (اُردو) شور وغوغا۔ مذکر۔

پتیان بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالکسر (۱) بمعنی دشمن و (۲) زشت شکل مہیب و (۳) دیو واہرمن و (۴) مصیبت وسختی۔ مولف عرض کند کہ ہمہ محققین ازین ساکت ومعاصرین عجم برزبان ندارند اعتبار را نشاید قیاس ما این است کہ صاحب انند در فرہنگ فرنگ ہمان (پتیان) را دیدہ باشد کہ وصل رای مہملہ با ہای ہوز در کتابت باشد چنانکہ بالخصوصیت درینجا نقل کردہ ایم وصاحب انند آن ہر دو حرف را نون خیال کردہ باشد دیگر ہیچ (اُردو) (۱) دشمن۔ مذکر (۲) مہیب اور ڈراونی شکل۔ مونث (۳) دیو۔ مذکر (۴) مصیبت اور سختی۔ مونث۔

پتیر بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اول وکسر فوقانی بمعنی بالاپوش کہ از چرم وجامہ سازند مولف عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان ندارند ودیگر محققین ذکر این نکردہ اند بدون سند استعمال این را اسم جامد فارسی زبان تسلیم نہ کنیم (اُردو) دیکھو بالاپوش۔

پتیرہ بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وجامع بروزن کتیرہ۔ ہر چیز کہ مکروہ طبیعت باشد ز جای

۵) ببین می رودم زین پتپیره سرائی ٭ نماند جهان نام ماند بجائی ٭ صاحب ناصری گوید که همان پتپاره که گذشت والفی از ان حذف شد۔ خان آرزو در سراج این امالۂ پتپالۂ پتپاره گوید یعنی پتپیره بیاء یا که یکی از ان حذف شد **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پتپاره کے دوسرے معنے

پتیل بقول اننند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وکسر ثانی فتیله چراغ باشد **مؤلف** عرض کند که فتیله اصل است و فتیل مخفف آن و این مبدّلش که فا بدل شد به بای فارسی همچون فتیل و پتیل و سفید وسپید (اُردو) دیکھو فتیلہ۔

پتیل سوز اصطلاح۔ بقول اننند بحوالۂ فرہنگ فرنگ شمعدان را گویند **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (اُردو) شمعدان۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ بتی دان۔ وہ چیز جس میں موم بتی لگا کر جلاتے ہیں۔

پتیله بقول اننند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بروزن و معنی فتیله **مؤلف** عرض کند که مبدّل فتیله باشد چنانکه سفید و سپید موافق قیاس (اُردو) فتیلہ۔ مذکر۔ دیکھو فتیلہ۔

بای فارسی باجیم عربی

پج بقول برہان بفتح اوّل وسکون ثانی بمعنی کوه باشد بعربی جبل خوانند۔ صاحبان جهانگیری و سروری و ناصری و رشیدی گویند که این را پژ هم خوانند۔ صاحب جامع صراحت مزید کند که پجار هم به همین معنی آید **مؤلف** عرض کند که پژ که می آید اسم جامد فارسی زبان است و این مبدّل آن چنانکه کژک و کجک (اُردو) پہاڑ۔ مذکر۔

پجار بقول برہان و اننند و مؤید و جامع بروزن ہزار بمعنی پج که کوه باشد **مؤلف** عرض کند که مزید علیه همان پج که گذشت و پژ که بزای فارسی می آید بمعنی زمین پست و بلند و گل کهنه است

و بمجاز کوه را هم گویند و پچ که گذشت مبدّل پژ و این بمعنی حقیقی کوه است و معنی لفظی این زمین پست و بلند و گل کهنه آرنده و کنایه از کوه - اسم فاعل ترکیبی است (اُردو) دیکھو پچ -

پچاوه بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ بالفتح و فتح واو بمعنی تنور خشت پزان **مولف** عرض کند اصل این پژاوه به زای فارسی است که می آید و آن اسم جامد فارسی زبان و صراحت ماخذ ہمدرانجا کنیم و پژاوه بزای عربی مبدّل آن و این مبدّلش چنانکه سوز و سوج (اُردو) مثلاً - وکن میں اس بڑے چولہے کو کہتے ہیں جس کے ذریعہ سے کچی اینٹوں کو جلاتے ہیں - صاحب آصفیہ نے پزاوہ پر فرمایا ہے - فارسی - اسم مذکر - وہ جگہ جہاں اینٹیں پکتی ہیں - پجاوا -

پچش بقول سروری بفتح با جیم تازی در فرہنگ (۱) بمعنی نرمهٔ بینی و (۲) بمعنی در پچ و در نسخهٔ دیگر بیای تازی و سین مہملہ ہم آمده **مولف** عرض کند که بجس به موحده و سین مہملہ گذشت و صراحت ماخذ ہمدرانجا مذکور و این مبدّل آنست چنانکه تب و تپ و کستی و کشتی و آنچه صاحب جہانگیری این را بمعنی مشقت آورده داخل معنی دوم باشد (اُردو) دیکھو بجس -

پچول بقول برہان و ناصری و انند بضم اوّل بروزن نزول بمعنی بجول است که استخوان شتالنگ باشد	**مولف** عرض کند که بجول بموحده بجایش گذشت و بجل هم ما صراحت ماخذ به بجل کرده ایم (اُردو) دیکھو بجل کے پہلے معنے

پچیو بقول برہان بفتح اوّل و کسر ثانی و سکون تحتانی و واو اشتغال با مرسیست که غرض ازان اعتقاد بهم رسانیدن مردم باشد بکسی و آنرا سالوسی و ریا خوانند - صاحب ناصری صراحت خوشی کند که غرض ازان معتقد ساختن خلق بدان شخص است **مولف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است (اُردو) ریا - بقول آصفیہ عربی - مونث - نفاق - دو رنگی - کپٹ -

بای فارسی با جیم فارسی

پچاق بقول بهار و وارستہ و انند بہ تشدید جیم فارسی۔ در نصاب ترکی۔ کارد (فوقی یزدی ۵) شب فراق خروس سحر نفس نکشید ؛ خوش آن زمان کہ سرش ابترم از پچاق ؛ **مولف** عرض کند صاحب لغات ترکی ہم این را بای موحدہ و بکسر اول بدون تشدید آوردہ فارسیان استعمال این کردہ اند بر سبیل تفرس بہ تبدیل موحدہ بہ بای فارسی چنانکہ اسب و اسپ **(اردو)** چھری۔ مونث۔

پچان بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پیچان **مولف** عرض کند کہ مخفف پیچان است کہ می آید ولیکن ما استعمال این نہ شنیدیم معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند مشتاق سند استعمال می باشیم **(اردو)** دیکھو پیچان۔

پچ پچ بقول برہان و جہانگیری و موید و بحر بضم ہر دو بای فارسی و سکون ہر دو جیم عجمی (۱) حرف زدن آہستہ را گویند و (۲) آنکہ شبانان بزرا بدان پیش خود خوانند و نوازش کنند (شمس فخری ۵) در رشتۂ انصاف جمال الحق والدین ؛ ہرگز سخن ظلم نگویند بہ پچ پچ ؛ از عدل تش گرگ شبان ہمچو شبانان ؛ خوانند بزان گلہ را جملہ بہ پچ پچ ؛ صاحب رشیدی گوید کہ بزای فارسی ہم می آید۔ صاحب ناصری گوید کہ این را ژچ ژچ ہم گویند۔ بہار و وارستہ و سراج بر معنی اول قانع (طاہر نصیرابادی در قسمیہ ۵) بفریاد و افغان بزم شراب ؛ چہ پچ پچ چہ آہستہ در رخت خواب ؛ صاحب جامع گوید کہ ببای ابجد ہم آمدہ **مولف** عرض کند کہ صراحت ماخذ این ہر دو معنی در موحدہ کردہ ایم بر (بچ بچ) حیف است از محققین کہ سند طاہر را در انجا ہم نقل کردہ اند و انچہ بزای

فارسی می آید مبدّل این است (اردو) دیکھو پچ پچ

پچ پچه | بقول برهان وبحر وانند بضمّ اوّل وثالث وبسکون ثانی وفتح جیم فارسی بمعنی که در السنه وافواه افتد وهمه کس بطریق سرگوشی وخفیه هم گویند۔ صاحب جامع بذیل لغت گذشته این را مرادفش گفته۔ مولّف عرض کند که های نسبت در آخرش زیاده شده است وفرق در معنی این ظاهر است که این مجرّد حرف زدن آهسته نیست بلکه سرگوشی نسبت بمعنی است که در افواه افتد (اردو) اُس خبر کی سرگوشی جسکی افواه ہو۔ مؤنث

پچشک | بقول برهان وناصری بضمّ اوّل وثانی وسکون شین قرشت وکاف (۱) پشکل گوسفند وبز وامثال آن را گویند وپشکل شتر هم گفته اند وبقول جامع سرگین گوسفند وامثال آن۔ صاحب مؤیّد بذکر معنی بالا گوید که اینی در قنیه مذکور است وبحوالهٔ شرفنامه گوید که بالفتح وقیل بضمتین وقیل با بای تازی (۲) بمعنی طبیب وبقول زفانگویا فرماید که (۳) بمعنی گیاه فروش است مولّف عرض کند که بمعنی

اوّل این مخفف ومزید علیه پاچپک است بحذف الف وزیادت شین معجمه چنانکه آبخور وآبشخور بمعنی دوم حقیقت این را به پچشک وپچشک بیان کرده ایم که در موحّده به جیم عربی وفارسی گذشت وبجز این نیست که این مبدّل پزشک است که می آید وزای هوز بدل میشود به جیم عربی وفارسی چنانکه سوز وسوچ وسند اوّل تبدیلش به جیم فارسی ازین لغت باشد (اردو) (۱) دیکھو پاچپک کے دوسرے معنے (۲) و (۳) دیکھو پچشک۔

پچکم | بقول برهان وناصری بکسر اوّل بر وزن اشکم (۱) بارگاه ایوان وصفّه و (۲) خانهٔ را هم گفته اند که اطراف آن پنجره وشبکه باشد وقریب که بفتح هم آمده و (۳) گرگ را نیز گفته اند۔ صاحب جهانگیری بمعنی اوّل ودوم قائل (استاد رودکی ره) از تو خالی نگار خانهٔ چشم * فرش ودیبا کشیده در پچکم * (شمس فخری ره) رستم عهد شیخ ابواسحاق شاه عادل شهنشه اعظم * آنکه از تو بهار سعد [illegible]

همه آفاق گشت چون پچکم ؎ (فردوسی ۲ــه)
هزاران بد و اندرون پیچ و خم ؎ به پچکم درش سوی
باغ ارم ؎ **مؤلّف** عرض کند که با حقیقت
این را بر (بچکم و پچکم) ظاهر کرده ایم که در موحّده
به جیم عربی و فارسی گذشت و این شامل است
بر همه معانیش (اردو) دیکهو بچکم و پچکم -

پچپل بقول برهان و ناصری و انند بفتح اوّل
و ثانی بر وزن بچپل شخصی را گویند که پیوسته لباس
خود را ضایع کند و چرکن و ملوّث گرداند **مؤلف**
عرض کند که همین اصل است و اسم جامد فارسی
زبان و انچه به موحّده اوّل گذشت مبدّل این
و اشارهٔ این در انجا کرده ایم (اردو) دیکهو بچپل -

پچپو بقول رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه
قاجار رهمان سرگین خشک جانوران که پهن کرده
خشک کنند **مؤلف** عرض کند که همین معنی پچپک پا
گذشت تصرّف معاصرین عجم است که در لغت
قدیمهٔ زبان خود کرده اند که الف را از پا حذف
کردند و کاف را به واو بدل کردند چنانکه پوپک و
پوپو دیگر هیچ (اردو) دیکهو پاچپک -

پچپواک بقول برهان و ناصری و جامع و انند
و رشیدی با واو بر وزن افلاک (۱) ترجمان را گویند
و آن شخصی باشد که لغت زبانی را بزبان دیگر بیان
کند و بقول بعضی گوید که (۲) بمعنی ترجمه است
نه ترجمان - صاحب جهانگیری بر معنی اوّل قانع صاحب
سروری بر ذکر معنی دوم اکتفا کرده - خان آرزو در
سراج بذکر قول محقّقین گوید که می تواند که این لفظ
ماخوذ از پچپو که مخفّف آن پچ پچ باشد بمعنی آهسته گفتن
بهمدیگر و کلمهٔ آک برای نسبت باشد پس معنی ترکیبی
این چنین بود که حرفی باشد که مثل سخن گفتن بهمدیگر
بود و آن ترجمه است و برین تقدیر بضمّ اوّل خواهد بود
نه فتح چنانکه عامّه ارباب فرهنگ با گفته اند **مؤلف**
عرض کند که ما صراحت این بر پچواک کرده ایم که بموحّده
اوّل گذشت (اردو) دیکهو بچواک -

پچپول بقول انند و مؤیّد بضمّ اوّل و واو مجهول

بمعنی شتالنگ **مولف** عرض کند که ظاهر امبدل بجول است که بموحده و جیم عربی گذشت چنانکه اسپ و اسپ و پچوچه و چوچه حقیقت ماخذ بربجل گذشت (اُردو) دیکھو بجل۔

پچوه بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و جامع و (ناصری بذیل بچواک) بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث و ظہور ہای آخر بچواک است که ترجمه باشد نعان ارز و بذیل بچواک این را آورده مراد فش گفته۔ **مولف** عرض کند که مبدل بچوه که بموحده و جیم فارسی گذشت چنانکه پچوچه و چوچه۔ (اُردو) دیکھو بچوه۔

پچپچه بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ثانی عشق پیچه را گویند **مولف** عرض کند که حقیقت این را بر ارنج بیان کرده ایم و اگر سند استعمال این بدیمعنی پیش شود توانیم عرض کرد که مخفف (عشق پیچه) باشد معاصرین عجم برزبان ندارند و ہمه محققین فارسی زبان ازین ساکت (اُردو) دیکھو ارنج۔

پچپیدن بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ ازین ساکت بدون سند استعمال تسلیم نکنیم معاصرین عجم مخفف پیچیدن **مولف** عرض کند که دیگر ہمه محققین مصاً ہم برزبان ندارند (اُردو) دیکھو پیچیدن۔

بای فارسی باخای معجمه

پخ بقول برہان و ناصری و سراج و جامع بفتح اول و سکون ثانی (۱) بمعنی خوش و به به باشد و فرماید که تکرار آن بمعنی به به و خوش خوش که آنرا العربی بخ بخ خوانند و طوبی لک و مرحباً بک۔ ہم گویند و (۲) بمعنی پہلو ہم آمده ہمچنانکه گویند چہار پخ است یعنی چہار پہلو و بکسر اول (۳) کلمه ایست که سگ و گربه را بدان برانند و دور کنند و باین‌معنی بفتح اول ہم درست است چه با مطبخ قافیه کرده اند۔ صاحب جہانگیری بر معنی اول و سوم قانع (حکیم سوزنی ۳۵) کسی که گردن

شبیران شرزه بر شکنند ٭ بگریه تو به بی حرمتی نگوید پخ ٭ صاحب سروری بذکر معنی اوّل وسوم (در جائی)
وبجای دیگر گوید که بکسر با (۴) آبی بود غلیظ که بر مژه خشک گردد (استاد عماره سه) همواره پر از پخ است
آن چشم فشا آگن ٭ گوئی که دو بوم آنجا دو خانه گرفتست ٭ و فرماید که بدین معنی بیحال هم می آید مولف
عرض کند که بمعنی اوّل وسوم اسم صوت است وبمعنی دوم وچهارم اسم جامد فارسی زبان مخففی پهلو
که انچه پخ گذشت از همان این را مفرس کرده اند بمعنی اوّل (اُردو) (۱) خوش - اچّها - مذکّر (۲) پهلو - مذکّر (۳) صوت - بقول آصفیه کتّے کے ہنکانے کی آواز - دکن مین بلّی کے ہنکانے کی آواز چهت ہے (۴) وہ غلیظ پانی جو آنکهون کے آشوب کے زمانے مین آنکهه مین جم جاتا ہے جس سے آنکهین مل جاتی ہین - مذکّر - دکن مین چیپڑا کہتے ہین - مذکّر -

پخ پخ اصطلاح - بقول جهانگیری (ذیل نخ) و رشیدی بمعنی خوش خوش و فرماید که (به به) نیز گویند مولّف عرض کند که (نخ نخ) به موحّده بجایش گذشت و این مبدّل و مفرّس آنست و صراحت ماخذش همدر انجا کرده ایم (اُردو) دیکهو نخ نخ -

پخچخو بقول برهان و جهانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و جامع بکسر اوّل و بای فارسی و ضمّ خا و واو معروف آنست که شخصی انگشتان خود را در زیر بغل دیگری بنوعی حرکت دهد که آن شخص بخندد

افتد (شاعر سه) شد ز اشعار من بخنده مگر ٭ شعر من حکم پخچخو دارد ٭ (نیازی بخاری سه) در میان فرس میدانی چه باشد پخچخو ٭ در دری بخلو چه گویند از صغیر و از کبیر ٭ خان آرزو در سراج گوید که همان بخلو چه مولّف عرض کند که ما تحقیق ماخذ این بر بغلچه بیان کرده ایم که بموحّده گذشت و در اینجا همین قدر کافی است که این آواز صوتی است که چون کسی ناخواسته بی خودی بخنده در آید از دهان او می بر آید فارسیان بمجاز فعلی را هم

بدین اسم موسوم کردند کہ بالاند کورشد (اُردو) دیکھو بخلچہ۔

پخت بقول برہان و سروری و ناصری و موئید بضم اول و سکون ثانی و فوقانی (۱) ماضی پختن است مولف عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) پکا۔ پکایا۔ مہیا کیا پختن کا ماضی مطلق۔

(۲) پخت۔ بقول برہان و سروری و ناصری لگد را گویند مطلقاً خواہ اسپ بر کسی زند خواہ آدم و حیوانات دیگر۔ صاحب بحر ہم بذیل مصدر پختن ذکر ایں معنی کردہ مولف عرض کند کہ بدیں معنی اسم جامد فارسی زبان است (اُردو) لات۔ موٌنث۔ دیکھو پاسار کے پہلے معنے۔

(۳) پخت۔ بقول برہان و ناصری بفتح اول بمعنی پہن و پخش۔ مثل آنکہ چیزی در پای آدمی یا حیوان دیگر یا در زیر چیزی پہن شدہ باشد گویند پخت شدہ و پہن گردیدہ مولف عرض کند کہ بدیں معنی اسم مصدر پختن است و ہم ماضی مطلقش (اُردو) کشادہ۔ پھیلا ہوا۔

(۴) پخت۔ بقول موئید بالضم بمعنی مصدر آید چنانچہ گوئی پخت شروع شد مولف عرض کند اسم مصدر پختن است بمعنی اولش کہ می آید (اُردو) پخت و پز۔ بقول آصفیہ پختگی۔ مولف عرض کرتا ہے کہ اس سے پکوان مراد ہے اور پکوان دکن کی زبان ہے۔ مذکر۔

(الف) **پختکاب** (الف) بقول رشیدی (ب) است و اصل این (پختہ آوک) بود کہ کاف نسبت دران داخل بود و قلب نمودہ پختکاب

(ب) **پختکاو** مرادف (ب) بمعنی ادویہ کہ در آب بجوشانند و بدان مریض بدان شویند۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ (الف) مبدل ساختہ اند و فرماید کہ رشیدی کہ معنی ترکیبی این آب پختہ گفتہ غافل است از تحقیق **مولف**

عرض می کند که با حقیقت این رابر (پخت گاو) عرض کرده ایم (اُردو) دیکھو اسپرم آب۔

پختگان حقیقت اصطلاح۔ بقول بحر و موئید و آنند بمعنی دانایان اسرار و واصلان حق۔ **مولف** عرض کند که مرکّب اضافی است و موافق قیاس کسانیکه از حقیقت آگاه اند و پخته کار حقیقت ایشان را فارسیان بدین اسم موسوم کرده اند (اُردو) واقفان حقیقت۔ واصلان حق

پختگی بمعنی پخته کاری باشد چنانکه ظهوری گوید (س) صبر می چو شد و اسباب سفری بندد ٭ پختگی کرد و داع آرزو خام مرا ٭ (دل ہ) کو عقل خام از تلف و تدبیر پر جوش ٭ صد پختگی فدای تمنای می خام ماست ٭ **مولف** عرض کند که این در اصل حاصل بالمصدر پختن است که می آید و معنی حقیقی این پخته شدن غذا و بمجاز مقابل خامی است و تجربه کاری (اُردو) پختگی۔ بقول آصفیه۔ موئنث۔ تجربه کاری۔

پختن بقول بحر بالضم (۱) پخته شدن ضد خام بودن و (۲) پخته ساختن و (۳) مهیا کردن و بالفتح (۴) پهن کردن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پزد۔ صاحب سوار و بذکر معنی اوّل و دوم گوید که (۵) بمعنی کردن هم چنانکه شنا پختن صاحب نوادر این را مرادف پزیدن گفته می فرماید که پختن لازم و متعدّی هر دو است و پزیدن بمعنی متعدّی و هم او در بهار عجم هم ذکر این کرده۔ خان آرزو در چراغ هدایت می فرماید که پختن معروف و متعدّی و لازم هر دو آمده اوّل مشهور است (وحید ۵ـ) آنکه گفتی از چه یارب طبع خام ما نه پخت ٭ بسکه افسرده است گیتی کس درین سودا نه پخت ٭ **مولف** عرض کند که اسم مصدر این همان پخت است که گذشت و بترکیب علامت مصدر تن و حذف یک فوقانی از دو فوقانی جمع شده مصدری وضع شده به معانی بالا و سالم التصریف است که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید۔ صاحب سکندری خورد که پزد را

(۲۸۷۶)

مضارع این دانستہ این را کاحل التصریف گفت۔ وپزہ مضارع پزیدن است کہ می آید بمعنی پنجم بیان کردہ مواردیعنی کردن من وجہ داخل معنی سوم بیان کردہ بحرا ست وپخت حاصل پختگی ہردو حاصل بالمصدر این (اُردو) (۱) پکنا (۲) پکانا۔ (۳) مہیا کرنا (۴) پھیلانا (۵) کرنا۔

(الف) پختن سودا | مصادر اصطلاحی۔ الف بمعنی

(ب) پختن ہوس | مبتلای سودا شدن و (ب) ہوس کردن متعلق بمعنی سوم و پنجم پختن (ظہوری الف) سودای قوی پزد ظہوری ؎ از خامی خویش شرمسار است ؎ (ولہ ب) یکی نہ پخت زچندین ہوس کہ می پختم ؎ دریغ کانش این شعلہ ہای خام کشید ؎ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) (الف) سودا میں مبتلا ہونا (ب) ہوس پکانا۔ بقول آصفیہ بیفائدہ خواہش کرنا خیالی پلاؤ پکانا

پختنی | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ لائق پختن **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است بیای لیاقت (اُردو) پکانے کے لائق۔

پختہ | بقول جہانگیری و رشیدی و سراج باوّل مفتوح (۱) پنبہ باشد (مولوی معنوی سلہ) بدان یکیست بد ورد کہ دل نہی ہمہ عمر ؎ زہی بریشم و پختہ زہی دو دست و قبا ؎ بہار گوید (۲) مقابل خام و نیز (۳) کنایہ از سخت و قوی و لہذا اطلاق آن بالفظ صدمہ نیز آمدہ و فرماید کہ بالفظ شدن و کردن مستعمل (ملا طغرا سلہ) دو صد خام اگر بتیشش جا کنند ؎ بیک صدمۂ پختہ اش وا کنند ؎ **مولف** عرض کند کہ (۳) بمعنی حقیقی است یعنی بر مای معلق پختن ہای ہوز زیادہ کردہ اند کہ افادۂ معنی مفعولی کند چنانکہ دیگ پختہ و بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان است و معنی سوم مجاز معنی چہارم کہ از پختن بمعنی بہم رسد (اُردو) (۱) روئی۔ مونث (۲) پختہ بقول آصفیہ تجربہ کار۔ جہاندیدہ۔ خام کا مقابل (۳) پختہ۔ بقولہ مضبوط۔ مستحکم۔ مستقل (۴) پکا ہوا۔

پختہ پیرو نان خمیر | مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال

و امثال فارسی ذکر این کردہ اند و از معنی ساکت
مولف عرض کند کہ فارسیان این را بحق کسی
زنند کہ پختہ مغز باشد گویند ''آغا این را چہ میدانی
کہ پختہ پنیر و نان خمیر است'' یعنی بسیار تجربہ کار است
(اُردو) پکّا۔ بقول آصفیہ۔ ہوشیار۔ تجربہ کار۔

پختہ تدبیرہا | بقول بحر (۱) معقولات و (۲)
شخصی کہ پیر عقل باشد۔ صاحب موید بمعنی اوّل فائق
مولف عرض کند موافق قیاس است و بمعنی
دوم اسم فاعل ترکیبی (اُردو) (۱) معقولات
بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مونث۔ علوم حکمت۔
علوم فلسفہ۔ علم منطق۔ محسوسات کا نقیض (۲)
وہ شخص جو تجربہ کار ہو (اسم فاعل ترکیبی)

پختہ جوش | اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری
و رشیدی و سروری و ناصری و موید و بحر و سراج
بضم اوّل و جیم بر وزن کہنہ پوش شرابی را گویند
کہ آنرا با دوائی چند جوشانیدہ باشند و آن چنان
است کہ شیرۂ انگور نفیس را با گوشت برہ فربہ در دیگ کنند
و باقی ادویہ را نیم کوفتہ در کیسہ کنند و در دیگ اندازند
و بجوشانند تا گوشت حہرہ شود و بعد ازان صاف
کردہ بنوشند (خواجہ عمید لویکی ؎) مستم کہ طبع در ایام
من قبول کند۔ با قند یدہ و شبہ و سیکی پختہ جوش گران او
مولف عرض کند کہ صاحب محیط ہم ذکر این کردہ
اسم فاعل ترکیبی است یعنی مرکبی کہ جوش پختہ دارد
(اُردو) پختہ جوش ایک شراب کا نام ہے جس میں
چند دوائیں شریک کرکے کھینچی جاتی ہے۔ شراب
کی ایک قسم۔ مونث۔

(الف) پختہ خوار | اصطلاح۔ بقول بحر سہرود
(ب) پختہ خور | (۱) گدا و (۲) داماد و (۳)
مردم آرام طلب و (۴) گرانجان۔ صاحبان سروری
و رشیدی و جہانگیری (در ملحقات) و موید و سراج
بذکر (الف) بمعنی اوّل و دوم قانع۔ بہار بذکر الف
بمعنی سوم اکتفا کردہ گوید کہ آنکہ بی رنج و محنت
معاش کند و شعر سعدی را کہ صاحب سروری ہم برای
معنی اوّل آوردہ سند معنی سوم قرار دادہ۔ صاحب

بہ بیان بذکر (ب) ہر دو معنی اوّل و دوم را نوشتہ
بذیل آن ذکر (الف) ہم کند **مؤلف** عرض کند کہ
کسی کہ بغذای پختہ یا بد و زحمت پختن غذا ندارد
آرام طلب و گرانجان است و گ. او داماد ہم مجازاً
داخل ہمین معنی مباد کہ (الف) مزید علیہ (ب) باشد
بزیادت الف (سعدی ؒ) اگر دست ہمت بداری
ز کار ؛ گدا پیشہ خوانندت و پختہ خوار ؛ (خواجوی
کرمانی ؒ) زان پختہ پیر نوجوان طبع ؛ در دہ قدحی
بہ پختہ خواران ؛ **(اُردو)** (الف و ب) (۱) فقیر
(۲) داماد (بذکر) (۳) آرام طلب (۴) سخت جان
بقول آصفیہ بے پیا زندگی بسر کرنے والا۔

پختہ رای | اصطلاح - بقول بہار و اننداج
کنایہ از عاقل و زیرک (شیخ شیراز ؒ) شنیدہ این
سخن مرد کار آزمای ؛ کہن سال پروردۂ پختہ رای ؛
مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است
و موافق قیاس **(اُردو)** پختہ رائے کہہ سکتے ہیں
صائب الرائے - عاقل - زیرک - وہ شخص جس کی رائے
صائب ہو - تجربہ کار۔

پختہ شدن | استعمال - صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ
(۱) مصدر مجہول پختن و (۲) تجربہ کار شدن -
(صائب ؒ) صافی نہ شو و صوفی تا در کشند ہیاے
بسیار سفر باید تا پختہ شود خامی ؛ **(اُردو)**
(۱) پختہ ہونا - پکنا (۲) پختہ کار ہونا - تجربہ کار ہونا -

پختہ گاو | اصطلاح - بقول برہان و بحر و
ناصری و جہانگیری بضمّ اوّل و کاف بالف کشیدہ
و بواو زدہ داروی چند کہ بآب جوشانند و بدان
بیمار بدان شو بیند و بعربی نطول خوانند **مؤلف**
عرض کند کہ حقیقت این بہ (پخت گاو) عرض کردہ ایم
کہ در موحّدہ گذشت **(اُردو)** دیکھو اسی میں -

پختہ کردن | استعمال - صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ
بمعنی محکم کردن است (والہ ہروی ؒ) پختہ کن پختہ
رسم خامی را ؛ پای بفزای نا تمامی را ؛ **(اُردو)**

پخته کرنا - بقول آصفیه - بات پکّی کرنا. جمانا ٹھیک
ٹھاک کرنا. معیّن کرنا -

پخته مغز | استعمال - بقول بهار مرادف پخته رای
که گذشت **مولّف** عرض کند که موافق قیاس
است و اسم فاعل ترکیبی (اردو) چوکس - بقول
آصفیه خبردار - سرنا - چوکنّا (پخته مغز بهی کهه سکتے هین)

(الف) پخچ | بقول صاحبان برهان و رشیدی
(ب) پخچود | و سراج و موید (الف) بفتح اوّل
(ج) پخچودن | و سکون ثانی و جیم فارسی بمعنی
(د) پخچوده | پخت و پخش و پهن باشد - صاحب
(ه) پخچید | جهانگیری گوید که این را پخش نیز
(و) پخچیدن | خوانند (حکیم سنائی ع) بینی
(ز) پخچیده | پخچ بود و روی زشت و پچشمی
از آتش و رخی ز انگشت پخ (کمال اسمٰعیل ع)
زر زیر گر زر تو دانی که چون جهد دشمن ز پخچهره زرد و
دیقت تا پخچ گشته چون دینار پخ صاحب جامع گوید
که پخچودن و پخچیدن مصدر این است **مولّف**

عرض کند که اسم مصدر راست و اسم جامد فارسی
زبان و (د و ز) اسم مفعولش - صاحب بحر (ج و و)
را سالم التصریف گفته که غیر ماضی و مستقبل و اسم
مفعول نیاید و فرماید که بمعنی (۱) فرسوده شدن و (۲)
کوفته شدن و (۳) پهن گردیدن مستعمل - صاحبان
برهان و انند و رشیدی و موید ذکر (ب) کرده اند
و صاحب ناصری ذکر (د) و صاحب رشیدی ذکر
(ه) و صاحبان سروری و برهان ذکر (د) بمعنی
دوم و سومش و صاحبان برهان و سروری (ه)
هم آورده **مولّف** عرض کند که (ب) و (ه) ماضی
مطلق هر دو مصدر یعنی (ج و و) و (و) و
(ز) بزیادت های هوز افادهٔ معنی مفعولی کنند
و آنچه بباء موحّده از همین مصادر گذشته است
مبدّل این چنانکه اسپ و اسب بمعنی دوم اصل
است و معانی اوّل و سوم مجاز آن عجب است
که محقّقین با نام و نشان مشتقات این مصادر را
اسم جامد دانسته اند و مصادر را گذاشته ذکر مشتقات نقش

کردہ اند (اُردو) الف۔ وسیع۔ کشادہ (ج و و)
(۱) گھسنا (۲) کوٹا جانا۔ گھبرا جانا (۳) پہن ہونا۔
پھیلنا (ب و ص) ماضی مطلق (د و ز) اسم مفعول۔

پخس | بقول برہان و سروری و ناصری و رشیدی
و جامع و سراج بفتح اوّل و سکون ثانی و سین بی نقطہ
(۱) بمعنی گدازش و کاہش بدن و تافتن دل از غم
و غصہ بچیزی۔ صاحب ناصری می فرماید کہ پخسیدہ
ہم بہمین معنی آمدہ **مؤلّف** عرض کند کہ در موحّدہ
تعریف این گذشت و اسم مصدر پخسیدن کہ می آید
و اسم جامد فارسی زبان و جا دارد کہ این را ابتدال
بخس دانیم کہ بموحّدہ مرادف اکثر معانی این گذشت
چنانکہ تبّ و تپ و صراحت ماخذش ہم ہمدر انجا کردہ ایم
(اُردو) بدن کی کاہش۔ مؤنث۔ دبلاپن اور دل
کا پیچ و تاب غم اور غصہ کی وجہ سے۔ مذکّر۔
(۲) پخس۔ بقول برہان و سروری و ناصری و رشیدی
و جامع گداختن موم و پیہ و روغن از حرارت آتش
یا آفتاب **مؤلّف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است
بمعنی گداز کہ حاصل بالمصدر است (اُردو)
چربی یا گھی کا پگلنا۔ وکن مین پگلاؤ کہتے ہین۔ مذکّر
(پگلنا) کا حاصل بالمصدر۔
(۳) پخس۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری
و جامع و سراج پژمردہ شدن چیزی را نیز گویند
مؤلّف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است
(اُردو) پژمردگی۔ بقول آصفیہ۔ مؤنث۔ کملاہٹ
مرجھایا پن۔ افسردگی۔
(۴) پخس۔ بقول برہان و جامع مزرع بی آب
حاصل آمدہ **مؤلّف** عرض کند کہ مزرع پژمردہ
داخل معنی سوم است۔ و پژمردگی مزرع متعلّق
است از بی آبی۔ فارسیان بمجاز مزرعی را ہم
بدین اسم موسوم کردند کہ بی آب حاصل شود
(اُردو) وہ زراعت جو بغیر آبرسانی کے
حاصل ہو۔ مؤنث۔
(۵) پخس۔ بقول برہان و سراج ہر چیز ناقص
مؤلّف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل باشد۔

(اُردو) ہر ناقص چیز۔ مونث۔

(۶) پخس۔ بقول برہان و جامع و سراج پوستی کہ از حرارت آتش چین چین شدہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اول است (اُردو) وہ چمڑا جو آگ کی حرارت سے سکڑ گیا ہو اور جس میں شکن پڑ گئے ہوں۔ مذکر۔

(۷) پخس۔ بقول برہان و جامع بمعنی عشوہ و خرام۔ خان آرزو در سراج بذکر اینمعنی گوید کہ تحقیق در بای تازی گذشت **مؤلف** عرض کند کہ صراحت ماخذ این بر بخس گذشت (اُردو) دیکھو بخس کے دوسرے معنے۔

(۸) پخس۔ بقول جہانگیری با اول مکسور زر بمعنی **مؤلف** عرض کند کہ صراحت ماخذ این بر بخس در موحدہ گذشت (اُردو) دیکھو بخس کے چھٹے معنے۔

(۹) پخس۔ بقول جہانگیری با اول مکسور سستی **مؤلف** عرض کند کہ صراحت ماخذ بر معنی ہفتم بخس گذشت (اُردو) دیکھو بخس کے ساتویں معنے۔

پخسان بقول برہان و انند بروزن مستان بمعنی پژمردہ شدہ و گداختہ گردیدہ و فراہم آمدہ از غم و درد و بمعنی عشوہ کنان و خرامان **مؤلف** عرض کند کہ اسم حال است از مصدر پخسیدن کہ می آید شامل بر ہمہ معانیش و مبدل بخسان کہ بموحدہ گذشت چنانکہ تب و تپ (اُردو) دیکھو بخسان۔ یہ اسم حال ہے مصدر پخسیدن کا اس کے تمام معنوں پر شامل۔

پخسانیدن بقول بحر بالفتح متعدی پخسیدن کہ می آید و کامل التصریف است و مضارع این پخساند **مؤلف** عرض کند کہ شامل باشد بہ ہمہ معانی لازم پخسیدن بحیثیت متعدی۔ (اُردو) دیکھو پخسیدن یہ اس کا متعدی ہے اور اس کے تمام معنوں پر شامل۔

پخسیدن بقول بحر بالفتح (۱) گداختن

(۲) کاستن (۳) تافتن دل از غم و غصه (۴) تنش
گداختن موم و پیه و روغن از حرارت آفتاب و آتش
و (۵) پژمرده شدن و (۶) عشوه کردن و خرامیدن
و فرماید که کامل التصریف است و مضارع این
پخسد۔ صاحب مؤید این را با (پخسانیدن) مخلوط
کرده و ذکر معانی هم کار از احتیاط نگرفته۔ صاحب
انند نقل نگار اوست مؤلف عرض کند که
مصدریست مرکب از اسم مصدر پخس که بمعانی
متعدده بجایش گذشت و حقیقت ماخذش همدرانجا
مذکور و این شامل باشد بر همه معانی مصدریش
(اردو) (۱) گلنا (۲) گھٹنا (۳) پیچ کھانا (۴)
پگھلنا (۵) پژمردہ ہونا۔ کملانا (۶) عشوہ و ناز کرنا۔

پخسیده | بقول انند بحوالهٔ غیاث بالفتح بمعنی
پژمرده و ترنجیده مؤلف عرض کند که های هوز
بر ماضی مطلق پخسیدن زیاده کرده اند که افادهٔ معنی
مفعولی کند و این شامل باشد بر همه معانی مفعولی
مصدر پخسیدن و معنی بالائی از انست۔ صاحبان
غیاث و انند این را اسم جامد دانسته اند و غور
بر حقیقت نکرده (اردو) پژمردہ۔ اور نیز مصدر
پخسیدن کے تمام معنی مفعولی پر شامل ہے۔

پخسینه | بقول برهان بروزن نفشینه بمعنی اوّل
پخسان باشد که پژمرده و فراهم آمده است۔ صاحب ناصری
بذیل پخس ذکر این کرده مؤلف عرض کند که مرکب است
از پخس و ینه از قبیل روزینه و گنجینه (اردو) دیکھو پخسان کے پہلے معنی

پخش | بقول برهان و جهانگیری و سروری
بفتح اوّل و سکون ثانی و شین نقطه دار بمعنی پخت
و پخج و پهن است و فرماید که بمعنی سست هم گفته اند
که نقیض سخت شد و پژمردهٔ بی آب را نیز گویند
مؤلف عرض کند که مبدل پخج است که جیم
عربی بدل شد به شین معجمه چنانکه کاج و کاش (فردوسی
ـه) بسوی تلایه برانگیخت رخش ٭ بگرز سواری
همیکرد پخش ٭ صاحب ناصری می فرماید که پخشیدن
که می آید مصدر این است ما می گوئیم که مقصودش
غیر ازین نباشد که این اسم مصدر آنست و حق آنست

سہ مبدل بخس است بہمہ معانیش کہ گذشت چنانکہ بخسی و بخشی و آنچہ بمعنی سست نوشتہ تسامح کردہ کہ در اصل این بمعنی ستی است (اُردو) دیکھو بخس۔

(الف) **بخشا** بقول برہان بفتح اوّل وسکون ثانی وثالث بالف کشیدہ بمعنی مضائقہ و دریغ و مضائقہ نمودن و دریغ داشتن۔ صاحبان ناصری و مؤید بمعنی اوّل قانع مولّف عرض کند کہ۔۔۔

(ب) **بخشان** بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بروزن رخشان بمعنی غمگین و رنجیدہ و۔۔۔۔۔۔

(ج) **بخشانیدن** بقولش بالفتح بمعنی گداختن آمدہ پس (الف) جزین نباشد کہ اسم مصدر ہمین است (۱) بمعنی گداز مزید علیہ بخش بزیادت الف در آخرش و (۲) بمعنی مضائقہ کہ بالا ذکور مولّف گوید باعتبار ناصری کہ محقق اہل زبانست بدینمعنی اسم جامد دانیم۔ تسامح برہان است کہ بمعنی مصدری اسم نوشت و (ب) اسم حالیہ ہمین مصدر و (ج) بمعنی (۱) گداختن و (۲) مضائقہ نمودن و دریغ داشتن۔ صاحب موارد (ج) را بمعنی (۳) خرامان براہ رفتن و براہ بودن آوردہ۔ ما می گوئیم کہ برای معنی سوم مشتاق سندی باشیم کہ خلاف قیاس است وہیچ نسبت مجاز با (ب) ندارد و اگر میداشت ما آنرا اسم مصدر قرار می دادیم و بقاعدۂ فارسی البتّہ این را متعدی بخشانیدن می توانیم قیاس کرد (اُردو) (الف) (۱) گداز۔ مذکّر۔ بقول آصفیہ پگلا ہوا۔ گھلا ہوا (۲) مضائقہ۔ مذکّر (ب) بخشانیدن کا اسم حال۔ تمام معنوں پر شامل (ج) (۱) گلنا۔ گلانا۔ پگلنا۔ پگلانا (۲) دریغ کرنا (۳) خرامان خرامان چلنا۔ بقول آصفیہ مٹک مٹک کر چلنا۔ ناز و انداز سے قدم رکھنا۔

بخش کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بمعنی غمز کردن و فرماید کہ این را بہندی (دبانا) گویند مولّف عرض کند کہ موافق قیاس است مشتاق سند استعمال می باشیم کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان ازین ساکت اند (اُردو) دبانا۔ بقول آصفیہ

کسی چیز کو ہاتھوں کے روز سے نیچے بٹھانا۔ دبانا۔

(الف) **پخشود** (الف) بقول برہان و سروری
(ب) **پخشودن** و رشیدی و مؤید بروزن مقصود
(ج) **پخشوده** (۱) کوفته شده و (۲) پهن گردید
(عبد الرزاق ۔۔) چو خار پشتی گشتم ز تیر باران ش ٭
که موی بر تنم صبر نز زخم او پخشود ٭ صاحب بحر
نسبت (ب) گوید که (۱) بمعنی کوفته شدن و (۲)
پهن گردیدن و (۳) بی آب و پژمرده شدن است
سالم التصریف که بدون ماضی و مستقبل و اسم مفعول
نیاید و (ج) بقول برهان و سروری بمعنی (۱)
کوفته شده و (۲) پهن گردیده (شمس فخری ۔۔)
بروز رزم چو بر باد پای گشته سوار ٭ بپای اسپ
سر بد سگال پخشوده ٭ **مؤلف** عرض کند
(ب) اصل است و (الف) ماضی مطلق آن و
(ج) بزیادت های هوز بر ماضی مطلق افادهٔ معنی
مفعولی کند محققین با نام و نشان (ب) را ترک
کرده (الف) و (ج) را که مشتق (ب) باشد
اسم جامد دانسته اند (ب) مرکب است از پهان
پخش که اسم مصدر ش گذشت و او زائد در میان
اسم مصدر و علامت مصدر دن و جا دارد که این
را مبدل پخشیدن گوئیم که می آید۔ تحتانی بدل شد
به واو چنانکه انگیل و انگول **(اردو)** (الف)
(۱) کوٹا گیا (۲) پھیل گیا (ب) (۱) کوٹنا (۲)
پھیلنا (ج) (۱) کوٹا ہوا (۲) پھیلا ہوا۔

(الف) **پخشید** الف۔ بقول برهان و رشیدی
(ب) **پخشیدن** مرادف پخشود و (ب) مرادف
(ج) **پخشیده** پخشودن و (ج) مرادف پخشوده
صاحب سروری هم ذکر (ب) و (ج) کرده حسب
بحر این را سالم التصریف و مرادف پخشودن
بهر دو معنیش گفته یعنی (۱) کوفته شدن و (۲) پهنا
گردیدن۔ صاحب مؤید بذکر هر دو معنی بالا
فرماید که (۳) پهن کردن هم و (۴) دریغ داشتن
و مضائقه کردن و (۵) خرامان براه رفتن و
(۶) گداختن و (۷) گدازیدن از غم و غصه و

فرماید که کامل التصریف است و مضارع این
پخشد **مؤلف** عرض کند که الف ماضی مطلق
(ب) یعنی پخشیدن و (ج) بزیادت ہای ہوز
در آخر ماضی مطلق افادۂ معنی مفعولی کند و (ب)
مصدر لیست که مرکب شد از اسم مصدر پخش که
بجایش گذشت و پخش. شامل است بر ہمہ معانی
پخس که بہ سین مہملہ گذشت پس ما (ب) را بر ہمہ
معانی مصدری پخس صحیح دانیم و پخشودن را
مبدل این می انگاریم چنانکه ذکرش ہم در انجا
کرده ایم و شک نیست که این کامل التصریف
است نه سالم التصریف (**اردو**) (الف)
پخشیدن کا ماضی اور (ج) اسم مفعول کے
معنوں میں اور (ب) (۱) کوٹا جانا (۲) پھیلنا
(۳) پھیلانا (۴) دریغ کرنا (۵) خراماں خراماں
چلنا (۶) گلنا۔ گلانا۔ پگلنا۔ پگلانا (۷) گھلنا۔
(غم و غصہ سے)

پخل | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
مرادف پخله بفتح لام که خرفه و بقلة الحمقا را گویند
مؤلف عرض کند که باحقیقت این را پخله
بیان کرده ایم که به موحده و ہای ہوز در آخرش
گذشت اگر سند استعمال این پیش شود توانیم
قیاس کرد که این مبدل و مخففش باشد که موحده
بدل شده به بای فارسی چنانکه تب و تپ و ہای
آخره حذف شده پخل باقی ماند و پخله ہم بہ ہمین
معنی گفته اند اندرینصورت این را مخفف پخله
ہم توان گفت (**اردو**) دیکھو پخله۔

پخلوچه | بقول برہان و سروری و جہانگیری بر وزن
پسکوچه بکسر با و ضم لام و جیم فارسی بمعنی پخنچه
باشد که گذشت۔ خان آرزو در سراج گوید که
انچه صاحب فرہنگ ہا تخصیص زیر بغل کرده اند
خطا ست نیز عام است برای آدمی و حیوانات
دیگر و این لفظ پارسی است نه ہروی و آن را
غلغنج و غلغلنج و غلنج و غلنج و غلجه نیز گویند و ہمین است
پخنچو که گذشت **مؤلف** عرض کند که این مبدل

بغلوچه است که صراحتش بر بخلچه کرده ایم چنانکه
تپ و تب و چرغ و چرخ (اردو) دیکھو بخلچه -

پخلمه | بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ مرادف
ہمان بخل که گذشت **مولف** عرض کند که صراحت
ماخذ ہمدرانجا کرده ایم (اردو) دیکھو بخل -

پخلیچه | بقول برہان و جہانگیری و سروری
و سراج و رشیدی بروزن زنگیچه بمعنی بخلوچه که
گذشت **مولف** عرض کند که مبدّل ہمان بغلوچه
که صراحت ماخذ بر بخلچه کرده ایم چنانکه تب و تپ
و انگور و انگیر (اردو) دیکھو بخلچه -

پخم | بقول رشیدی بروزن و بمعنی فخم است که
در باب فا آید و فرماید که در فرہنگ و نسخهٔ سروری از
روی تصحیف بنا خوانده اند چنانکه در تا بیاید **مولف**
عرض کند که درینجا ہمین قدر کافی است که مبدّل
فخم است چنانکه فام و پام و بمعنی چادری که نشا
چینان بر سر دو چوب بندند تا باران از ہوا نشار
بر بانید و چادر شبی ہم که در زیر درخت میوه دار
بندند و درخت را تکانند تا میوه در ان ریخته
شود **مولف** عرض کند که ہمین لغت اصل
است و باقی تبدیل و صراحت کامل ماخذ
این بر معنی دوم بفخم گذشت (اردو) دیکھو
بفخم کے دوسرے معنے -

بای فارسی با دال مهمله

پد | بقول برہان بکسر اوّل و سکون ثانی (۱) مخفّف پدر باشد و (۲) بفتح اوّل درختی را
گویند که ہرگز بار نداده و (۳) بضم اوّل چوب پوسیده که آتش گیره کنند - صاحب ناصری
نیز بر ہر سه معنی بنسبت معنی سوم گوید که ہمین را پد پود ہم گویند **مولف** عرض کند که معنی اوّل
موافق قیاس چنانکه (با آبار) و (با با) ہمدرین کتاب گذشت و بمعنی دوم ہم مخفّف بده
که در موحّده بمعنی دوش گذشت بحذف ہای ہوّز آخره و بمعنی سوم مبدّل بد بمعنی چادر شب

که صراحت ماخذ ہمہ را انجا کردہ ایم چنانکه تب وتپ (اُردو) (۱) دیکھو پدر (۲) دیکھو بدہ کے دوسرے معنے (۳) دیکھو پد کے چوتھے معنے۔

پد آسیا اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ پرۂ باد آسیا را گویند مولف عرض کند که اینمعنی درین مرکب خلاف قیاس است و بدون سند استعمال این را تسلیم نه کنیم که معاصرین عجم و دیگر ہمہ محققین ازین ساکت۔ مخفی مباد که پرہ بقول غیاث یک سنگ آسیا را گویند (اُردو) ہوائی چکی کا ایک پاٹ۔ مذکر۔

پدپود اصطلاح۔ بقول برہان بضم اوّل و بای فارسی بروزن پر دود بمعنی خف باشد که آتش گیرہ است و بعربی حراقه گویند۔ صاحب ناصری بر پد گوید که پدپود ہمان است که تعریفش بر (پد) گذشت۔ صاحب رشیدی بذکر این گوید که بدہ بالضم رگومی سوختہ و چوب بوسیدہ که بزیر سنگ چخماخ نہند و چخماخ را زنند تا آتش در گیرد و در عراق پدہ و پودہ باہم ترکیب کردہ بدینمعنی استعمال کردہ اند مولف عرض کند که پد بہمین معنی بر معنی سومش گذشت و پود مرادفش که می آید فارسیان در محاورہ ہر دو را جمع کردہ استعمال می کنند دیگر ہیچ (اُردو) دیکھو پد کے تیسرے معنے۔

پدر اصطلاح۔ بقول انند وغیاث بکسر اوّل وفتح دوم بروزن پسر نه بفتح اوّل چنانکه مشہور است ترجمۂ اب باشد۔ صاحب موید ہم ذکر این کردہ مولف عرض کند که حیف است که دیگر ہمہ محققین زبان دان و اہل زبان ازین لغت ساکت و محققین لغات ترکی بذکر این صراحت کنند که لغت فارسی است (ظہوری ؎)

بشور عشق تو نازم که بر خلف پسران ٭ نصیحت شکرین نیز از پدر تلخ است ٭ (ولہ ؎)

طالع من پدر چو دید مرا ٭ از برای چه عشق

نام نکرد ٭ (اُردو) پدر - بقول آصفیه - فارسی اسم مذکّر - باپ - والد - پتا - بابل -

(الف) **پدرام** بقول برهان با رای قرشت
بروزن اسلام بمعنی (۱) آراسته و نیکو و خوش و
خورم و (۲) جای خواب و آرام و (۳) بمعنی همیشه
و دائم و پاینده - صاحب جهانگیری ذکر معنی اوّل و
سوم کرده (انوری ۵۵) ای ز طبع تو طبعها خرّم ٭ ا
وی ز عیش تو عیش ها پدرام ٭ (مختاری ۵)
یگان قصیده بگو و بخوانش بر سر خوان ٭ چو روز
عید بنزدیک آوری بسلام ٭ ز ذران نکوئی و زینت
عید صد هزار رباب ٭ ز روزگار وفادار و دولت
پدرام ٭ صاحب ناصری بر معنی اوّل قانع - صاحب
موید بر ذکر معنی اوّل و دوم اکتفا کرده فرماید که
با بای تازی هم گذشت - صاحب رشیدی بذکر
معنی اوّل گوید که - - - - - - - - -

(ب) **پدرامد** بمعنی خرّم و آراسته کند - خان آرزو
بذکر معنی اوّل الف نسبت (ب) گوید که مشتق
خواهد بود - صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامه ناصرالدین
شاه قاچار الف را بمعنی خوش گفته **مولّف**
عرض کند که با صراحت ماخذ این بر معنی اوّل
پدرام کرده ایم که بوحده گذشت و این صیغه
و آن نسبت چنانکه تب و تپ و همان لغت بمعنی
آراسته و همیشه و مدام هم گذشت و معنی دوم
این بر سبیل مجاز و از (ب) معلوم می شود که
فارسیان بترکیب خود - - - - - - - - -

(ج) **پدرامدن** مصدری هم وضع کرده اند
بمعنی خرّم و آراسته کردن و پدرامد ماضی مطلق
اوست و حاصل بالمصدرش هم و (پدراید)
مضارعش - تسامح صاحب رشیدی که بر ماضی
ذکر معنی مضارع کرد و باید حالا برای (ب) و
(ج) مشتاق سند استعمال می باشیم که محققین
اهل زبان از ان ساکت اند (اُردو) الف
(۱) دیکھو پدرام کے دوسرے معنے (۲) آرام
کی جگہ - مونث (۳) دیکھو پدرام کے چھٹے معنے

(ب) خوش کیا۔ آراستہ کیا۔ آراستگی (ج) خوش کرنا۔ آراستہ کرنا۔

پدر اندر اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وسکون نون بمعنی شوہر مادر مقابل مادر اندر۔ خان آرزو در سراج گوید کہ (پدر سپی) کہ شوہر مادر باشد وتحقیق آنست کہ لفظ اندر در معنی غیر حقیقی مستعمل شود کہ آنرا سپی گویند چنانکہ مادر اندر بمعنی زن پدر و پسندر نسبت بمرد و پسر از شوہر دیگر و نسبت بزن از زن دیگر و بدین قیاس دختر اندر **مؤلف** عرض کند کہ مقصود محققین از پدری کہ مادر او را عقد کرد بعد وفات شوہری پس فرزند شوہر اوّلش را شوہر ثانی پدر اندر است وبس و این محقق و قلب اندر پدر) است یعنی کسی کہ در حکم پدر باشد و پدر حقیقی نیست (اُردو) علاّتی باپ۔ مذکر۔ جیسے علاّتی ماں۔

پدرخته اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری وناصری وسراج وجامع بسکون خای نقطہ دار بروزن پرجستہ بمعنی غمگین واندوہناک (فردوسی ۵) شنیدم چو دستان ز مادر بزاد ۔ بکو بہ آمد ہمہ کار ایران بباد ۔ کہ چون او جدا شد ز مادر نغال ۔ جہان سر بسر گشت پر قیل وقال ۔ ز زادن چو مادر پدرخته بود ۔ پدر زانش ارزان و پدر پدرخته بود ۔ **مؤلف** عرض کند کہ ہمین لغت در موحده بہ یای عربی گذشت و صراحت ماخذش ہم در آنجا کرده ایم واین مبدل آنست چنانکہ تب وتپ ہیئت است ومحققین با نام ونشان ہمین سند فردوسی را در آنجا ہم نقل کرده اند (اُردو) غمگین۔ اندوہناک۔ دیکھو بدرختہ۔

پدر زن اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی خسر۔ صاحب بول چال ہم ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند کہ فک اضافت است موافق قواعد فرس (اُردو) سسرا یا سسر۔ بیوی کا باپ (خاوند کے لئے) خسر یا

خاوند کا باپ (بیوی کے لیے) مذکر۔

پدرزه اصطلاح - بقول برہان بروزن تبرزه (۱) طعامی باشد که آنرا در رومال بندند و از جائی بجائی برند و آنرا ازله گویند و (۲) بمعنی حصه و بهره و (۳) بقول بعض هر چیز که در رومال ولنگی بسته شده باشد چه آن رومال بسته را مجمع پدرزه خوانند - صاحبان جهانگیری و ناصری و جامع بمعنی دوم و سوم قانع - صاحب سروری گوید که همان (پیرزه) که گذشت خان آرزو در سراج گوید که همان که بباء تازی گذشت و بحواله طوسی ذکر معنی سوم هم کرده **مولف** عرض کند که این مبدل آنست چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذ بعد را الحاکرده ایم (اردو) دیکھو پدرزه - بیائی موحده -

پدرفتح اصطلاح - بقول بهار و اننده بمعنی ابوالفتح - فرماید که این از تصرفات فارسیان است (انوری ص) ز دست آن پدر فتح کزپی تعریف ٭ ردیف کنیت او شد زابتدا و میرز٭ بمن رسید ز همنام چشمه چشمه بهر٭ بقدر جزو نخست از دو جزو لفظ صدر بر ٭ چنین نمود که جزو دوم همی آرند ٭ درین دو هفته بفرمان شاه و امروزی٭ **مولف** عرض کند که این ترجمه (ابوالفتح) است و عمومًا اینقسم ترجمه کنیت غیر مطبوع باشد - آنکه انوری آورده ما این را ایرای دیگران سند ندانیم معاصرین عجم با ما اتفاق دارند و اگر باستناد انوری کسی اینقسم ترجمه کند غلط نباشد (اردو) ابوالفتح - کنیت ہے -

پدرکشی پادشاهی را نشاید
وگر شاید بجز شش مه نپاید مثل این

مثلی است که ذکرش صاحبان خزینة الامثال و امثال فارسی کرده اند و از معنی و محل استعمال ساکت **مولف** عرض کند که فارسیان بحق پادشاه ظالمی زنند مقصود آنست که اگر ظالمی پدرخود را کشته بر تخت شاهی او نشیند شش ماه نگذرد که کشته شود (اردو) دکھوپنا

کہتے ہیں" باپ کا قاتل بیٹے کا مقتول" یعنی شخص ہوس دنیا میں باپ کو قتل کرکے اسکے املاک پر قابض ہوگا وہ اپنے بیٹے کے ہاتھ مارا جائیگا

پدر مردہ اصطلاح - بقول بحر و انند و موید یتیم را گویند **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است یعنی شخصی کہ پدرش مردہ باشد (اُردو) یتیم - دیکھو بے پدر -

پدر مہ اصطلاح - بقول خان آرزو و سراج مرادف پدرزہ کہ گذشت و فرماید کہ ہمان کہ بہ بای تازی بجایش مذکور شد **مولف** عرض کند کہ در باب موحدہ این لغت را نیافتیم و ہمہ محققین فارسی زبان از این لغت ساکت قیاس ما این است کہ در کتابت رای مہملہ زیادہ شد و این ہمان پدمہ است کہ می آید معاصرین عجم ہم ہمین خیال کنند (اُردو) دیکھو پدمہ -

پدر نادر اصطلاح - بقول رشیدی و انند ہمان (پدر اندر) کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ مخفف آن است بحذف الف (اُردو) دیکھو پدر اندر -

پدرود بقول برہان و جہانگیری و ناصری و جامع بر وزن فرسود (۱) بمعنی سلامت و (۲) بمعنی وداع (نظامی ؎) اگر قطرہ شد چشمہ پدرود باد ؛ شکستہ سبو بر لب رود باد ؛ (خواجہ حافظ ؎) ماہ کنعانی من مسند مصر آن تو شد وقت آنست کہ پدرود کنی زندان را ؛ بہار بر معنی دوم قانع - خان آرزو و سراج حوالہ (بدرود بہای موحدۂ اول) دہد **مولف** عرض کند عجب است از محققین کہ ہمین ہر دو سند بالا در آنجا ہم نقل کردہ اند - صراحت ماخذ این ہمانجا گذشت و این مبدل باشد چنانکہ تب و تپ (اُردو) دیکھو بدرود -

پدرود کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت صاحب انند بحوالہ

فرہنگ فرنگ گوید کہ ترک و وداع کردن است مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (والہ ہروی ع) چنان کز سبحہ بگسستہ ریزد دانہ ہا یکسر؛ کند پدرود سرہای سرافسر ازان گریبان را؛ (اُردو) ترک کرنا۔ رخصت کرنا۔

پدفوز اصطلاح۔ بقول اَنند و ناصری مرادف پتفوز مؤلف عرض کند کہ متبدلش چنانکہ زرتشت و زردشت وحقیقت این ہمانجا مذکور (اُردو) دیکھو پتفوز۔

پدمہ بقول برہان وجہانگیری وسروری و رشیدی وجامع بروزن صدمہ بمعنی حصّہ وذلہ وبہرہ باشد وہرچیزرا نیز گویند کہ درلنگی وروبالی بستہ باشند مؤلف عرض کند با عتبار سروری وجامع کہ محققین اہلِ زبانند این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو) دیکھو بدرزہ۔

پدبدرہ اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری ورشیدی ومویدّ بمعنی ہمان (پدر اندر) کہ گذشت (استاد لبیبی ع) از پدر چون از پدندر دشمنی بینند ہمی؛ مادر از کینہ بروبانند با دندرشوی؛ صاحب سروری فرماید کہ در جمیع نسخ بوزن غضنفر آمدہ اما در شمس فخری بوزن بداثر آوردہ بای اوّل تازی (ع) گریان بدست بی تو پیوستہ تخت ملک؛ یتیم طفلی در دست بدندر؛ (ناصرخسرو ع) زین بدندر سیی را در خورد جز حذر نیست؛ زیرا از بیوفائی شکرش بی خبر نیست؛ صاحب ناصری گوید و مؤلف را با او اتفاق کہ این مخفف ہمان (پدر اندر) است کہ بجایش گذشت بحذف رای مہملہ والف وتصرّف در حرکات حروف داخل محاورہ باشد وبس (اُردو) دیکھو پدر اندر۔

پدواز اصطلاح۔ بقول برہان بروزن پرواز (۱) مرادف معنی اوّل بدواز و (۲) بقول مؤیّد گرداگرد کلاہ ودہان انسان وحیوانات دیگر باشد

از جانب بیرون و (۳) منقار مرغان۔ صاحب جہانگیری بہ معنی اوّل قانع (شمس فخری ۱ھ) ملاذ سپہر و قلم خسرو ستارہ حشم ٭ کہ ہست خلق جہان را جناب او پدواز ٭ صاحبان ناصری و رشیدی می فرمایند کہ ہمان پتواز کہ بہ بای فارسی و فوقانی گذشت **مولف** عرض کند کہ این مبدّل آنست بمعنی اوّلش و معنی دوم و سوم را ما در مویّد نیافتیم و این معنی فوز است۔ عجب است از محققین کہ ہمین یک سند شمس فخری را بر بدواز ہم نقل کردہ اند (اُردو) (۱) دیکھو بدواز کے پہلے معنے (۲ و ۳) دیکھو پیتوار۔

پدوزہ | اصطلاح۔ بقول مویّد بفتحتین مرادف پدمہ و پدرزہ **مولف** عرض کند کہ حقیقت اینا بر بدرزہ در موحّدہ بیان کردہ ایم اگر سند استعمال این بدست آید توانیم عرض کرد کہ مبدّل بدرزہ باشد چنانکہ کلار و کلاو۔ مخفی مباد کہ این لغت را در بعضی نسخہ قلمی مویّد غیر از نسخہ مطبوعہ نولکشور نیافتیم (اُردو) دیکھو بدرزہ۔

پدہ | بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی و سراج و جامع بفتح اوّل و ثانی (۱) نام درختیست کہ ہرگز بار و میوہ ندہد و بعربی غرب خوانند و (۲) بضم اوّل چوب پوسیدہ باشد کہ آنرا آتشگیرہ سازند و بعربی حراقہ گویند و فرماید کہ باینمعنی بفتح اوّل ہم آمدہ (شاعر ۱ھ) این ہیچ درختیست کہ می نارد بار ٭ پوسیدہ پدہ و سرو سفیدار چنار ٭ (حکیم نزاری قہستانی ۱ھ) سہم تو او فگند بہ پیکان بید برگ ٭ بر پیکر معاند تو لرزہ چون پدہ ٭ (شمس فخری ۲ھ) خسرو اعظم جمال دین و دنیا آنکہ ہست ٭ آتش تیغ ورا جان و تن اعدا پدہ ٭ صاحب ناصری بہ معنی اوّل قانع **مولف** عرض کند کہ با بر (بدہ) کہ بموحّدہ گذشت حقیقت ماخذ عرض کردہ ایم۔ عجب از محققین کہ ہمین دو شعر شاعر و نزاری را در انجا ہم نقل کردہ اند (اُردو) (۱) دیکھو بدہ کے تیسرے معنے (۲) دیکھو بد کے چوتھے معنے۔

پدیجہ صاحب انند بحوالہ فرہنگ فرنگ گوید کہ بالفتح وکسر دال ابجد و فتح جیم عربی بمعنی فلوس ماہی وسیم ماہی باشد و بموحّدہ اوّل ہم آمدہ **مولّف** عرض کند کہ محققین فارسی زبان در بموحّدہ این را ترک کردہ اند و درینجا ہم غیر از انند دیگری از محققین اہل زبان ذکر این نکرد اگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت کہ اسم جامد فارسی قدیم است معاصرین عجم ہم بر زبان ندانند (اُردو) فلس بقول آصفیہ۔ مذکر۔ مچھلی کا کھپرا۔ مچھلی کے اوپر کا چھلکا۔

پدید بقول بہار بالفتح ظاہر و آشکارا و فرماید کہ بعضی از اہل تحقیق گفتہ اند کہ بہ بای تازی است و گوید کہ عجب از صاحبان فرہنگ کہ این لغت را قلم انداز کردہ اند بہر تقدیر با لفظ آمدن و آوردن و کردن مستعمل **مولّف** عرض کند کہ اصل این بدید با موحّدہ است بمعنی در مشاہدہ و کنایہ از ظاہر و آشکارا و حق آنست کہ این مخفف (بدیدآر) است کہ اسم مفعول ترکیبی است یعنی بمشاہدہ آمدہ شدہ و کنایہ از ظاہر و مجازاً مجرد بدید ہم بدینمعنی مستعمل شد کہ در موحّدہ گذشت و این مبدّل آن چنانکہ تب و تپ و سند استعمال در ملحقات می آید (اُردو) دیکھو بدید۔

پدید آمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی ظاہر شدن است (حافظ ؎)
پدید آمد رسوم بیوفائی ؛ نماند از کس نشان آشنائی ؛ (اُردو) ظاہر ہونا۔ آشکارا ہونا۔

پدید آوردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ متعدّی مصدر گذشتہ بمعنی ظاہر کردن (ابوشکور ؎) ہمان میوۂ تلخ آرد پدید ؛ ازو چرب و شیرین نخواہد پدید ؛ (اُردو) ظاہر کرنا۔

پدید آورده | اصطلاح - بقول سفرنگ بشرح بست و سومی فقره (نامہ شت ساسان نخست) بمعنی (۱) مصنوع و مخلوق **مولف** عرض کند که (۲) بمعنی حقیقی - اسم مفعول مصدر (پدید آوردن) و بمعنی اوّل مجاز معنی دوم (اُردو) (۱) مصنوع - بنایا ہوا - مخلوق - پیدا کیا ہوا - (۲) ظاہر کیا ہوا -

پدیدار | بقول برہان بروزن خریدار بفتح اوّل بمعنی (۱) ظهور باشد که از ظاهر شدن و نمایان گردیدن است و (۲) بمعنی موجود چنانکه گویند پدیدار آمد یعنی موجود شد - صاحب سروری گوید که (۳) بمعنی باقی و (۴) مقاومت کننده و (۵) بمعنی تند و تیز و جلد و (۶) روز بستم از ماه‌های ملکی - صاحب ناصری نسبت معنی اوّل گوید که پارسی بدیدار است که ظاهر شدن و بدیدا آمدن است - بهار گوید که جناب خیر المدققین می فرمایند که مشهور به بای فارسی است و بدین تقدیر می توان گفت که مرکّب است از پدید بمعنی ظاهر و آر که بمعنی آرنده است چه ماهیات اشیا را دو وجود می باشد یکی در ذهن و عقل و دوم در خارج پس ماهیتی از ماهیات چون در خارج ظهور می کند گوئیا خود را بر عرصهٔ ظهور می آرد و خویشتن را ظاهر می سازد پس حاصل معنی پدیدآر نیز همان ظاهر شونده بود و خود او می گوید که میتوان مرکّب باشد از پدید و آر که کلمهٔ نسبت است چنانچه در خریدار و پرستار و اگر گوئیم که مزید علیه پدید است بر قیاس زنگ و زنگار و کرد و کردار و گفت و گفتار و جهیست **مولف** عرض کند که بیچاره بهار و استادش خیر المدققین هر دو درین لغت بسیار جگر کاوی کرده اند و اصل همین قدر کافی است که این اسم مفعول ترکیبی و مرکّب از موحّده که افادهٔ معنی در کند و دید یعنی مشاهده و آر امر حاضر از آوردن معنی لفظی این بمشاهده آورده شده و کنایه از ظاهر و پدید که گذشت تحقیقش و موحّده اوّل بدل بیای فارسی چنانکه اسب و اسپ

وسعتی دوم وسوم مجاز آن ونسبت معنی چہارم وپنجم
وششم نظر باعتبار سروری کہ محقق اہل زبان است
اسم جامد دانیم (اُردو) (۱) ظہور (۲) موجود (۳)
باقی (۴) برابری کرنے والا (۵) تند۔ تیز۔ جلد۔
(۶) ماہ ہائے ملکی یعنی شمسی سے بیسویں دن کا نام۔ تذ

پدیدار آمدن استعمال۔ صاحب آصفی از معنی ساکت
مولف گوید کہ بمعنی ظاہر شدن (نظامی ؎)
قیاس عقل ما زہیچاست پرکار۔ ؎ کہ صانع را دلیل
آمد پدیدار ؎ (اُردو) دیکھو پدید آمدن۔

پدیدار آوردن استعمال۔ صاحب آصفی از
معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ مرادف پدید آوردن
کہ گذشت (کمال اصفہانی ؎) عکسی از رنگ
خوشش بر رخ خورشید افتاد ؎ اثر عشق در دل کان
لعل پدیدار آورد ؎ (اُردو) دیکھو پدید آوردن

پدیدار بودن استعمال۔ صاحب آصفی
مولف عرض کند کہ بمعنی
ظاہر و آشکارا بودن (رودکی سمرقندی ؎)
بشگفتہ پدیدار بود نرگس دشتی ؎ وان نرگس
چشم تو ہمہ سالہ پدیدار ؎ (اُردو) ظاہر رہنا۔

پدیدار شدن استعمال۔ صاحب آصفی
از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی
ظاہر شدن است (محمود شبستری ؎)
شد آن وحدت از ان کثرت پدیدار ؎ یکی
را چون شمردی گشت بسیار ؎ (اُردو)
ظاہر ہونا۔

پدیدار کردن استعمال۔ صاحب
آصفی از معنی ساکت **مولف** گوید کہ بمعنی
ظاہر کردن است (فردوسی ؎) چو بفرق جم
ارہ بر کار کرد ؎ ز یک جم دو پیکر پدیدار کرد ؎
(اُردو) ظاہر کرنا۔

پدید شدن استعمال۔ صاحب آصفی
بذکر این از معنی ساکت **مولف** عرض کند
کہ بمعنی ظاہر و آشکارا شدن است (حافظ
؎) فردا کہ پیشگاہ حقیقت شود پدید ؎ شرمندہ

رہبروی کہ نظر بر مجاز کردہ ۂ (اُردو) ظاہر ہونا۔

پدید کردن استعمال۔ صاحب آصفی بذکر این از معنی ساکت مؤلف گوید کہ متعدی مصدر گذ بمعنی ظاہر کردن (فقیر ۔۔) در تو پدید آمد است ہر کہ ترا پدید کردہ ۂ تا بخود آشنا شدہ پی نبری خدای را ۂ (اُردو) ظاہر کرنا۔

پدید گشتن استعمال۔ صاحب آصفی بذکر این از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف پدید شدن است (خسرو ۔۔) رفت زہین راچو حباب از میان ۂ گشت پدید از نہ آب آسمان ۂ (اُردو) ظاہر ہونا دیکھو پدید شدن۔

پدیسار بقول برہان و ناصری و انند و (جہانگیری در ملحقات) با سین بی نقطہ بروزن پدیدار بر سر کاری رفتن باشد کہ پیش ازین شروع دران کردہ باشد مؤلف عرض کند کہ معنی حقیقی این آمادگی بر کاری کہ آغازش شدہ و ما این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو) کسی ایسے کام پر آمادگی جس کا آغاز ہو چکا ہو۔ مونث۔

بای فارسی با ذال معجمہ

پذر بقول مؤید و انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بکسر اول و فتح ذال معجمہ ہمان پدر کہ گذشت مؤلف عرض کند کہ مبدل پدر است ہمچون آدر و آذر کہ بعض عجمیان عرب این قسم تصرف در لغات کردہ اند (اُردو) دیکھو پدر۔

پذرام بقول بہار و سروری بالکسر بمعنی خرم و آراستہ و فرماید کہ در صفات عارض و عیش مستعمل (میر معزی ۔۔) فرخندہ باد بزم تو بالصیف والشتا ۂ پذرام باد عیش تو باللیل والنہار ۂ (بدر چاچی ۔۔) تا بزین زرخورشید مزین باشد ۂ صعوۂ جرمہ پذرام زراند ودہ عنان ۂ (فخر الدین گرگانی ۔۔) اگرچہ راہ ناپذرام باشد ۂ بہ پذرام

خوش و خرم باشد ؎ و صاحب سروری فرماید که در نسخ دیگر ہا بای تازی ہم **مؤلف** عرض کند که ما حقیقت ماخذ این را بہ پذرام عرض کردہ ایم که بدال مہملہ گذشت و در ینجا ہمین قدر کافی است که این مبدل آنست چنانکه آذر و آذر **(اُردو)** دیکھو پدرام اور بدرام ۔

پذرامد | بقول سروری بکسر و سکون ذال معجمہ و فتح میم بمعنی خوش و خرم و آراستہ شو و سندش از گرگانی ہمان که بر پذرام گذشت **مؤلف** عرض کند که مبدل ہمان (پدرامد) که بدال مہملہ بجای [illegible] گذشت و ما حقیقت این را ہمدرانجا بیان کردہ ایم و در ینجا ہمین قدر کافی است که این مبدل آنست چنانکه آذر و آذر **(اُردو)** خوش ہوا ۔ آراستہ ہوا ۔ خوشی ۔ آراستگی ۔ مونث ۔

پذرفت | اصطلاح ۔ بقول برہان و ناصری بکسر اوّل و سکون ثانی و رای بی نقطہ مضموم بفا و فوقانی زدہ ماضی پذرفتن یعنی قبول کرد و معترف شد **مؤلف** عرض کند که اصل این پذیرفت است بمعنی قبولیت و این اسم جامد فارسی زبان و اسم مصدر (پذیرفتن) تحتانی حذف شدہ پذرفت باقی ماند و ہمین است معنی حقیقی و انچه ماضی مطلق است مشتق مصدر باشد و ضرورت بیان مشتقات نباشد حیف است از محققین که معنی حقیقی را گذاشتند و ذکر مشتق کردند **(اُردو)** قبولیت ۔ مونث ۔

پذرفتار | اصطلاح ۔ صاحب سروری گوید که مرادف پذرفتکار است بالکسر بمعنی قبول کنندہ **مؤلف** عرض کند که این مخفف (پذرفت گار) است که بجالیش می آید کاف فارسی حذف شد و حقیقت (پذرفت گار) ہمانا عرض کنیم **(اُردو)** دیکھو پذرفتگار ۔

پذرفتگار | استعمال ۔ بقول برہان با کاف بالف کشیدہ و رای قرشت [illegible] بمعنی قبول کردن

و اعتراف نمودن - صاحب سروری فرماید
که بمعنی قبول کننده (شیخ نظامی ؎) چو روشن
گشت بر شاپور کارش ۞ بصد سوگند شد
پذرفتگارش ۞ صاحب موید همزبان سروری
مولف عرض کند که مخفف پذیرفتگار کلمه
ودر آخر این از قبیل گناهگار و امثال آن که
افادهٔ معنی فاعلی کند - صاحب برهان در معنی
این از نزاکت کار نگرفت (اردو) قبول
کرنے والا -

پذرفتگاری استعمال - بقول بهار بالکسر
بمعنی قبول کردن **مولف** عرض کند بمعنی
حاصل بالمصدر است و یای مصدری بر پذرفتگار
زیاده کرده اند - نگر بیچ (اردو) قبولیت - مونث

پذرفتگی استعمال - بقول رشیدی بمعنی
قبول حاصل بالمصدر است **مولف** عرض
کند که معنی این قبولیت است و حاصل بالمصدر
پذرفتن باشد که می آید و این مخفف پذیرفتگی است
که بجایش مذکور شود (اردو) قبولیت - مونث -

پذرفتن استعمال - بقول برهان و جهانگیری
بمعنی قبول کردن و اعتراف نمودن و بقول بحر
مخفف پذیرفتن که می آید و فرماید که سالم التصریف
است **مولف** عرض کند که پذیرفتن که می آید
اصل است و این مخفف آن بحذف تحتانی و نیز همین
قدر کافی است و صراحت ماخذ بهمد انجامی آید
بعض معاصرین عجم پذرفد را مضارع گویند و
و بر زبان دارند و خیال ما هم همین است اندرین
صورت باید که این را کامل التصریف دانیم
(اردو) قبول کرنا - دیکهو پذیرفتن -

پذرفته بقول - برهان بروزن دل برده
بمعنی اقرار و اعتراف کرده و قبول نموده **مولف**
عرض کند که بر ماضی مطلق مصدر پذرفتن های هوز
زیاده کرده که افادهٔ معنی مفعولی کند و معنی این
قبول کرده شده (اردو) قبول کیا هوا - اعتراف
کیا هوا -

پذور بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وضم ذال معجمہ بہ واو نصارع یعنی پودر را گویند **مولف** عرض کند کہ صاحب محیط ذکر مستقل این نکرد وحقیقت معنی بر پودانہ گذشت و دیگر محققین فارسی زبان این را ترک کردہ اند اگر استعمال این بدست آید توانیم عرض کرد کہ اسم جامد فارسی زبان است مجرد قول انند وفرہنگ فرنگ کافی نیست ازینکہ معاصرین عجم ہم ازین بیخبراند **(اردو)** دیکھو پودانہ۔

پذیر بقول برہان وسروری بروزن وزیر (۱) قبول کنندہ را گویند و (۲) امر یعنی ہم قبول کن (سعدی لہ) خداوند بخشندہ دستگیر کریم خطابخش و پوزش پذیر (عطار لہ) باحسان خود پوزش من پذیر کہ جز تو ندارم کسی دستگیر **مولف** عرض کند کہ معنی اول بدون ترکیب حاصل نمیشود پس این را معنی اول گفتن خطاست و معنی دوم امر حاضر پذیرفتن و بتحقیق ما (۳) اسم مصدر ہش کہ مصدری بود حالا متروک التصریف و پذیرانیدن کہ می آید متعدی ہمان پذیریدن و پذیرہ معنی اولش امر حاضر ہمان پذیریدن و مضارع آن پذیرد و پس معنی سوم این قبول است و بس **(اردو)** (۱) قبول کرنے والا (۲) قبول کر (۳) قبول کہ

پذیرا بقول برہان بروزن لفیرا (۱) بمعنی روان شنوندہ و پیش روندہ **مولف** عرض کند کہ مجاز معنی دوم است کہ می آید وحقیقت لفظی ہمانجا بیان کنیم کہ ہمان معنی اصل است **(اردو)** چلنے والا۔ پیشرو۔

(۲) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی سخن شنوندہ و فرمان بردار و قبول کنندہ چہ پذیرائی بمعنی فرمان برداری باشد۔ صاحب رشیدی گوید بمعنی پذیرندہ۔ بہار سیفرماید کہ بمعنی قبول کنندہ صاحب سروری بر پذیرائی کہ مزید علیہ ہمین است ذکر اینمعنی کردہ (نظامی ے) سخنہ نامور تام او

غیلقوس پذیرای فرمان او روم و روس
مولف عرض کند که محققین بالا این را اسم جامد دانسته اند و غور بر حقیقت قواعد زبان نکرو الف زیاده شد بر امر حاضر (پذیریدن) که ذکرش بر (پذیر) گذشت و این الف زائده افادہ معنی فاعلی کند چنانکه دانا و بینا و گویا و شنوا و امثال آن و معنی لفظی این قبول کننده و کنایه از فرمان دا و سخن شنو (اردو) قبول کرنے والا سخن شنو فرمان بردار۔
(۳) پذیرا۔ بقول برہان تفسیر مقبول که قبول کرده باشد بہار گوید که بمعنی قبول کرده شده هم۔ مولف عرض کند که حاصل همان معنی فاعلی است که بحالت ترکیب ظاهر شود چنانکه پذیرای دل که حاصل این مقبول دل است صاحب سروری ذکر همین معنی بر (پذیرای) کرده که مزید علیه این است (اردو) مقبول۔
(۴) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی هیولی که در برابر صورت است مولف عرض کند که مجاز معنی دوم است (اردو) ہیولا۔ بقول آصفیہ۔ ہر چیز کا مادہ۔ حکما کے نزدیک وہ جوہر جو صورت جسمی کا محل ہو وہ مادۂ عالم جو صور و اشکال کی قابلیت رکھتا ہے۔ مذکر
(۵) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی پیشوا مولف عرض کند که مجاز معنی اول گیریم (اردو) پیشوا دیکھو پذیرا کے دوسرے معنے جس پر پیشوا کا بیان ہے۔
(۶) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی استقبال مولف عرض کند که مجاز معنی پنجم باشد و مجاز مجاز معنی دوم که پیشوا را بمعنی پیشوائی استعمال کردند (اردو) دیکھو استقبال۔

پذیرا آمدن استعمال۔ بمعنی مقبول شدن (ظہوری ؎) چنان نگرفته رنگ تیرگی آئینۂ صبح که از خورشید صیقلگر پذیرای جلا آید
(ولہ ؎) تا ظہوری خجل از چارہ گر یہا نشود

(۸۴۷)

ورد من گاه پذیرای فسون می آید ؎ مولّف
عرض کند که موافق قیاس است عجبی نیست که در
سند پذیرای مستعمل که مزید علیه همان پذیرا است
(اُردو) مقبول ہونا ۔

پذیرا افتادن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مولّف عرض
کند که از معاصرین عجم تصدیق این می شود که
مرادف مصدر گذشته است (اُردو) دیکھو
پذیرا آمدن ۔

پذیرا بودن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مولّف عرض
کند که بمعنی مقبول بودن است و بس (نظامی
ؔ) پذیرا سخن بود شد جای گیر ؎ سخن کز دل
آید بود دلپذیر ؎ (اُردو) مقبول ہونا ۔

پذیرا سخن اصطلاح ۔ بقول مؤید بمعنی
سخن مقبول و خوب ۔ مولّف عرض کند که
قلب اضافت سخن پذیرا است بمعنی سخن مقبول
دیگر ہیچ (اُردو) مقبول بات ۔ معقول بات ۔ پسندیدہ

پذیرا شدن استعمال ۔ بقول بحر (۱)
پیش رفتن و استقبال کردن و (۲) مقبول
شدن ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی
ساکت مولّف عرض کند که موافق قیاس
است و بخیال ما شامل باشد به همه معانی
پذیرا که گذشت مخفی مباد که پذیرای نیز یادت
یا مزید علیه همین پذیرا است (نظامی ؔ) گر دو نہای
بپاکی و دین پروری ؎ پذیرا شدندش به پیغمبری ؎
(ظہوری ؔ) تیرش بقصد صید پذیرای زره
شده است ؎ تا زم ز زخم ها که بدایم زره شده است ؎
(اُردو) (۱) استقبال کرنا (۲) مقبول ہونا ۔
دیکھو پذیرا کے کل معنے جس پر یہ شامل ہے ۔

پذیران اصطلاح ۔ بقول انند و مؤید
بمعنی قربان برداران مولّف عرض کند که
معاصرین عجم و دیگر محققین ازین ساکت اگر سند
استعمال پیش شود توانیم قیاس کرد که مخفف

(فرمان پذیران) باشد اگر پذیرا را که بمعنی فرمان بردار و محکوم بر معنی دومش گذشت جمع گردانیم بقاعدهٔ فارسی (پذیرایان) باشد و جا دارد که این را مخفف آن هم قیاس کنیم و این بهتر از آن است ولیکن بنظر سکوت محققین و معاصرین عجم بحر و قول انند و مؤید را که هر دو هندنژاد اند برآ این کافی ندانیم (اُردو) فرمان بردار لوگ۔

پذیرانیدن بقول بحر بکسر تین بمعنی قبول کنانیدن و معترف گردانیدن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پذیراند صاحبان انند و مؤید هم ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که متعدی مصدر (پذیریدن) است که حالا متروک است و مضارعش پذیرد و امر حاضرش پذیر یادگار او است و اسم مصدرش همان (پذیر) که بمعنی سومش گذشت (اُردو) قبول کرانا۔ اعتراف کرانا۔ معترف کرنا۔ قبولوانا

پذیرائی استقبال۔ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بمعنی (۱) قبول و فرمان برداری و پذیرش صاحب رشیدی این را مرادف پذیرفتگی و پذرفتگی داند بمعنی قبول و فرماید که حاصل بالمصدر است صاحب روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار گوید که (۲) ملاقات است و صاحب بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم می فرماید که (۳) بمعنی استقبال و پیشوائی است مؤلف عرض کند که این حاصل بالمصدر پذیرانیدن است چنانکه پذیری و پذیرش حاصل بالمصدر پذیریدن و (پذیرفتگی و مخففش پذرفتگی) هر دو حاصل بالمصدر (پذیرفتن و پذرفتن) و معنی اوّل این قبولیت و معنی دوم و سوم مجاز آن (اُردو) (۱) قبولیت مؤنث (۲) ملاقات۔ مؤنث (۳) پیشوائی مؤنث

پذیرائی شدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار ذکر ماضی مطلق این کرده گوید که بمعنی خاطر و تواضع شد پس معنی این مصدر خاطر و تواضع

کسی شدن است **مولف** عرض کند که این مرکب است از ہمان پذیرائی که بجایش گذشت بر سبیل مجاز و موافق قیاس (اُردو) خاطر تواضع ہونا۔

پذیریش بقول برہان بفتح اوّل و کسر رابع و سکون شین نقطه دار بمعنی قبول و فرمان برداری باشد۔ صاحب انند ذکر این بحوالۂ فرہنگ فرنگ کرده گوید که مثل پذیران۔ صاحب سروری گوید که بمعنی قبول باشد (نظامی ۵) نخرد منذر و از پذیریش نتافت ٭ بفتواے وی بدر یا شتافت ٭ **مولف** عرض کند که این حاصل بالمصدر ہمان مصدر (پذیریدن) است که اشارۂ آن بر پذیرانیدن گذشت بمعنی قبولیت صاحب انند در غلط افتاد (اُردو) قبولیت۔ مونث۔

پذیرفت استعمال۔ بقول برہان و سروری ماضی پذیرفتن است یعنی قبول کرد (استاد فیقی ۵) پذیرفت از و شہریار انچه گفت ٭ چو گل رویش از تازگی بر شگفت ٭ و فرماید که پذرفت مخفف این است **مولف** عرض کند که موافق قیاس مصدر این می آید و این اسم مصدر آن ہم که صراحت کامل بر مصدر کنیم (اُردو) دیکھو پذرفت

پذیرفتار استعمال۔ بقول سروری مرادف پذرفتار که گذشت **مولف** عرض کند که این اصل است و آن مخفف این صراحت ماخذ ہمدر انجا کرده ایم (اُردو) دیکھو پذرفتار۔

پذیرفتگار استعمال۔ بقول برہان با کاف بالف کشیده و بر ای قرشت بمعنی (۱) فرمانبردار و قبول کننده و مقر و معترف و (۲) سردار و ریش سفید قوم را نیز گویند۔ صاحب سروری بر معنی اوّل قانع (سراج الدین راجی ۵) پذیرفتگار سخن ہای نغز ٭ بود آنکه او را از ہوشست و مغز ٭ **مولف** عرض کند که این اصل است و پذرفتگار که گذشت مخفف این و ہر دو بکاف فارسی است و معنی دوم مجاز معنی اوّل که سردار قوم ہم ناز بردار قوم است حقیقت ماخذ ہمدر انجا

مذکور (اُردو) (۱) قبول کرنے والا۔ فرمانبردار (۲) سردار قوم۔ مذکر۔

پذیرفتگاری استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی فرمان برداری و اقرار و اعتراف **مولف** عرض کند کہ بزیادت یای مصدری در آخر پذیرفتگار۔ موافق قیاس است (اُردو) فرمان برداری۔ مونث۔ اعتراف مذکر۔

پذیرفتگی استعمال۔ بقول رشیدی بمعنی قبول **مولف** عرض کند کہ اصل ہمان پذیرفتگی کہ مذکور شد و صراحت معنی و ماخذ ہمدر انجا گذشت (اُردو) دیکھو پذیرفتگی۔

(الف) **پذیرفتن** استعمال (الف) بقول (ب) **پذیرفته** برہان و جہانگیری مصدر بیست (۱) بمعنی فرمان برداری کردن و (۲) قبول نمودن و (ب) بمعنی قبول نمودہ۔ صاحب بحر گوید کہ بکسر اوّل و یای معروف و ضم رای قرشت کامل التصریف و فرماید کہ بہ فتح اوّل نیز آمدہ و

مضارع این پذیرد۔ صاحب موارد ہم بذکر این و مخفف این (پذرفتن) ذکر معنی اوّل و دوم کردہ (مولوی معنوی ؒ) این دل چون سنگ را تا چند چند ٭ پند گفتیم و نمی پذرفت پند ٭ و فرماید کہ (۳) بمعنی گرفتن ہم (سعدی ؒ) تا خرقہ ی پذیرہ در رہن بادہ ساقی ٭ ای محتسب صلائے پیران پارسا را ٭ نیز فرماید کہ (۴) بمعنی اقرار و وعدہ کردن و (۵) یافتن (نظامی ؒ) ہمان بخشش گنجی کہ پذرفتہ ٭ وفا کن بچیزی کہ خود گفتہ ٭ (صائب ؒ) آشفتگی ز عقد پذیرد دماغ ما ٭ فانوس گرد باد شود بر چراغ ما ٭ (حافظ ؒ) نام حافظ رقم نیک پذیرفت ولی ٭ پیش رندان رقم سود و زیان این ہمہ نیست ٭ **مولف** عرض کند کہ معنی دوم اصل است و دیگر ہمہ معانی بر سبیل مجاز و (ب) ماضی مطلق (الف) است کہ ہای ہوز در آخرش آمدہ افادہ معنی مفعولی کند و معنا این (پذیرفد) کہ بر زبان نیست و عوض این

مضارع پذیریدن مستعمل است یعنی پذیرد و اسم مصدر این همان پذیرفت کہ بجایش گذشت کہ مرکب شد با علامت مصدر (تن) و یک فوقانی حذف شد (اُردو) (الف) (۱) فرمانبرداری کرنا (۲) قبول کرنا (۳) لینا (۴) اقرار اور وعدہ کرنا (۵) پانا (ب) الف کا مفعول۔

پذیرنده استعمال۔ بقول اننّد بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی قبول کنندہ **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل همان پذیریدن است کہ ذکرش بہ پذیرفتن و پذیرانیدن گذشت و این را ہیچ تعلق با پذیرفتن نیست و وجود این ہم تصدیق وجود مصدر پذیریدن می کند کہ متروک است (اُردو) قبول کرنے والا۔ اسم فاعل مصدر پذیریدن شامل ہے اس کے تمام معنوں پر جن کی صراحت پذیرفتن پر ہوئی۔

پذیره استعمال۔ بقول برہان بروزن کبیره بمعنی (۱) پیشوا و (۲) استقبال کسی یا چیزی وفرمانی و (۳) فرمان برداری و (۴) رہگذر صاحبان ناصری وجہانگیری بمعنی دوم قانع خان آرزو در سراج گوید کہ (۵) بمعنی استقبال کنندہ و فرماید کہ اینکہ قوسی بمعنی استقبال نوشتہ سہو کردہ و دیگر معنی سوم گوید کہ بمعنی قبول کردن قول کسی ہم خطا است چہ پذیرفتن در اصل بمعنی قبول کردن چیزی است مطلق خواہ قول خواہ فعل چنانکہ نقش پذیرد و الہمین ماخوذ است (پذیرا) بمعنی ہیولی و فرماید کہ آنچہ برہان بالفتح نوشتہ ہم خطا ست (حکیم سنائی ؒ) منزل عفو او پیست گناہ ۂ لشکر لطف او پذیرہ راہ (استاد عنصری ؒ) سوال رفتی پیش عطا پذیرہ کنون ۂ ہمہ عطای تو آمد پذیرہ پیش سوال ۂ صاحب سروری بذکر معنی دوم معنی سوم را ہم آوردہ۔ صاحب جامع پذیرا و پذیرہ ہر دو مرادف یکدیگر اند **مؤلف** عرض کند کہ با اتفاق داریم با صاحب جامع واین را استعمال

(پذیرا) می دانیم که بالف آخر گذشت الف بدل شده به بای ہوز چنانکه پاسا و پاسه و معنی سوم حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن و این شامل باشد بر ہمه معانی پذیرا و معنی چہارم را که بر پذیرا اند کرد ند شد طالب سند استعمال می باشیم (اُردو) دیکھو پذیرا۔ (۴) رہگذر۔ دیکھو بریده۔

بای فارسی بارای مہمله

پر بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و جامع بفتح اول و سکون ثانی (۱) معروف ست که بال و پر باشد و عربان ریش خوانند۔ صاحب رشیدی صراحت مزید کند که انچه از بال مرغان که جناح گویند برویدبہار گوید که ترجمۂ ریش است اعم ازینکه از جناح باشد یا از جای دیگرو فرماید که بتخفیف و تشدید ہردو آمده (خواجه جمال الدین سلمان ســه) جبریل را التجلّی شمع جلال او کو پروانه وار سوختہ بی پرو بال یافت ؛ خان آرزو در سراج گوید که انچه رشیدی گفته که از بال مرغان روید که جناح گویند غلط و عام است ازینکه از جناح روید یا از جای دیگر مثل گردن وسینه۔ صاحب محیط بر ریش گوید که بفارسی پر و بہندی پنکہ نامند و آن عبارت از پر طیور است و بقول شریف چون پر طائر سوختہ خاکستر آن بر جراحت پاشند تجفیف والصاق آنہانماید و چون انبوبه پر طیور جدا کرده بسوزانند و شسته خشک نمایند و در بینی دمند در حبس رعاف که ہیچ چیز بند نشود مجرب است (الخ) **مولّف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است (اُردو) پر۔ دیکھو بال کے دوسرے معنے۔

(۲) پر۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع بالفتح از سر کتف تا سر انگشتان صاحب جہانگیری صراحت مزید کند که این را بال ہم گویند (ناصر خسرو ســه) بر فلک بی پا و پر

دانی کہ نتوانی شدن ٭ پس چرا برناوری از دین و دانش پا و پر ٭ (فردوسی ع) نہ مردی نہ دانش نہ پای و نہ پر ٭ خان آرزو بذکر معنی بالا گوید کہ تحقیق آنست کہ پای و پر بمعنی زور و قوت و مجموع تاب و طاقت است بمجاز نہ بحقیقت **مولف** عرض کند ما اتفاق داریم با خان آرزو کہ استعمال پر برای انسان بمجاز است (اردو) کاندھے سے انگلیوں تک۔ سالم ہاتھ۔ مذکر۔

(۳) پر۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع بالفتح روشنی و شعاع و پر نور (مولوی معنوی ے) چشم را صد پر ز نور عکس رخسار شما ٭ ایکہ ہر دو چشم را ایک پر مبادا بی شمار ٭ خان آرزو در سراج گوید کہ مخفف پرتو خواہد بود **مولف** عرض کند کہ با خان آرزو اتفاق داریم۔

(اردو) پرتو۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ فارسی۔ فروغ۔ روشنی۔ شعاع۔

(۴) پر۔ بقول برہان و سروری و رشیدی و ناصری و بہار و جامع و سراج بالفتح دامن و کنارۂ ہر چیز ہمچون پر کلاہ یعنی دامن کلاہ و کنارۂ کلاہ و پر بیابان و پر بمعنی ہم بنظر آمدہ کہ بمعنی دامن بیابان و کنارۂ بیابان باشد۔ صاحب جہانگیری صراحت مزید کند کہ باین معنی پرہ ہم آمدہ (حکیم انوری ے) ہر چہ آدمی کشاد بند قبا ٭ او فرو می کشید پر کلاہ ٭ خان آرزو در سراج گوید کہ انچہ بمعنی بموحدہ گذشت اغلب کہ آن تصحیف باشد **مولف** عرض کند کہ مخفف پرہ می نماید دیگر ہیچ۔

(اردو) ہر چیز کا کنارہ۔ دامن۔ مذکر۔

(۵) پر۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و ناصری بالفتح ترک کلاہ۔ بہار گوید کہ پر کلاہ اکثر در کلام متاخرین بمعنی ہمان پر است کہ در پرواز بکار آید و ترک کلاہ ہمان طرف کلاہ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ ترک کلاہ ہم ہمان طرف کلاہ است **مولف** عرض کند کہ ما این را متعلق

وانیم بمعنی چہارم ضرورت نداشت کہ معنی جدید دانند کہ اشارہ (پرکلاہ) ہم بمعنی اینجا گذشت
(اُردو) دیکھو پر کے چوتھے معنے۔

(۶) پر۔ بقول برہان وجہانگیری و سروری و ناصری و جامع بالفتح برگ درخت (سیف اسفرنگی
ﷺ) امان خو یذیر پیکاہ باد چون ببیند ؎ فگندہ عضو تو دو خرمن عقاب آتش ؎ صاحب رشیدی گوید کہ برگ کاہ
و جز آن۔ بہار گوید کہ اغلب کہ بمعنی مجاز باشد۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی برگ کاہ و برگ درخت ہم مجاز
باشد **مولف** عرض کند مجاز معنی اوّل (اُردو) پتّی۔ موٗنث۔ پتّا۔ مذکر۔ جیسے گھانس کی پتّی یا درخت کا پتّا۔

(۷) پر۔ بقول برہان وجہانگیری و سروری و رشیدی و جامع و سراج بالفتح پرہ آسیا و چرخ و دولاب
و امثال آن **مولف** عرض کند باید بمعنی اسم جامد فارسی زبان دانیم و مجاز معنی چہارم
و در ینجا ہمین قدر کافی است کہ این مخفّف پرّہ است (اُردو) پرّہ۔ بقول آصفیہ۔ مذکر۔
چکّی کا پاٹ۔

(۸) پر۔ بقول رشیدی بالضم بمعنی بسیار (شاعر ع) کار نیکو کردن از پر کردن است ؎ بہار
گوید کہ مقابل خالی است و نسبت آن اکثر بظروف بود چنانکہ گویند شیشہ از شراب پُر است
و خانہ از مردم و صحرا از سبزہ و مجاز آبمعنی بسیار (حکیم شفائی ﷺ) گر نام فاعل تو نداریم باک
نیست ؎ عالم پُر ست فاعلہ و جہان پُر است ؎ و خان آرزو در چراغ ہمزبان بہار و مثالی کہ
بہار نقل نگارا وست و ہم او در سراج بمعنی بسیار قائع **مولف** عرض کند کہ بمعنی مملو اسم جامد
فارسی زبان است و معنی بسیار مجاز آن (اُردو) بھرا ہوا۔ بہت۔

(۹) پر۔ بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی گردش **مولف** عرض کند کہ

اسم جامد فارسی جدید دانیم عجب آنست کہ معاصرین عجم ازین ساکت اند نمیدانیم کہ صاحب [illegible]
چگونہ بمعنی نوشت وصاحب روزنامہ کہ ماخذ او ہم ہمان سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاجار است
بمعنی ساکت (اُردو) گردش۔ مؤنث۔

پر آبلہ | اصطلاح۔ بہار ذکرایت کردہ گوید کہ
لفظ پر درین مثل آن بمعنی بسیار است چون دل پرآبلہ
وپای پرآبلہ وکف پرآبلہ (صائب ؎) دریای
وجود از تو شدی مخزن گوہر ٭ رزق تو اگر از
کف پرآبلہ بودی ٭ مؤلف عرض کند کہ اسم
فاعل ترکیبی است بمعنی بسیار آبلہ دارندہ (اُردو)
آبلوں سے بھرا یعنی وہ مقام جہاں آبلے بکثرت ہوں۔

پر آر | بقول سروری سال پیش از پار (حکیم
فرخی ؎) چون شادی درستم شاہ امروز ٭ و زو گر
اندیشہ بود ہم پار و پرآر ٭ مؤلف عرض کند
کہ عجب است ازین کہ دیگر محققین فارسی زبان
ازین لغت ساکت اند چارہ نیست جزین کہ
باعتبار صاحب سروری کہ محقق الہٰیا نیست
این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو)
پارسال کے پہلے کا سال۔ مذکر۔

پر آسیا | اصطلاح۔ بقول [illegible] فرہنگ
فرہنگ بالفتح وکسر رای مہملہ یعنی پرہ آسیا مؤلف
عرض کند کہ اگر سند استعمال این بہ پیش شود دانیم
عرض کرد کہ حقیقت پرہ آسیا باشد [illegible]
مرکب اضافی (اُردو) چکی کا پاٹ۔ مذکر۔
دیکھو پر کے ساتویں [illegible]۔

(الف) **پر آمد قفیز** | اصطلاح۔ بقول برہان
وسروری وجہانگیری ومؤید بضم اول وفتح ثانی بمعنی
پیمانہ پر شدہ وکنایہ از اینکہ زندگانی بآخر رسیدہ
صاحب رشیدی گوید ...

(ب) **پر آمدن قفیز** | بمعنی پر شدن پیمانہ
عمر نوشتہ (فردوسی ؎) کہ بر آل ساسان پر آمد
قفیز ٭ دخان آرزو [illegible]

معلوم میشود که معنی تمام شدن چیز است یعنی
تمام شدن سلسلۂ آن و فرماید که تفرقہ درین دو
معنی باریک است **مولف** عرض کند که قفیز
بہ قاف و فا و زای ہوز لغت عرب است بہ معنی
پیمانہ پس (ب) مصدریست اصطلاحی۔ استعارہ
باشد از بآخر رسیدن عمر و رای معنی حقیقیش که
لبریز شدن پیالہ است و (الف) ماضی مطلق آن
خان آرزو در غلط افتاد که فرق نازک پیدا کرده
معاصرین عجم تصدیق معنی بیان کردۂ رشید می‌کنند
(اُردو) (الف) عمر آخر ہوئی (ب) عمر آخر ہونا۔

پرآور اصطلاح۔ بقول سروری وناصری
بمعنی (۱) پرنده و تیز پر و (۲) تیز رو باشد (ہمایون
لہ) گہی با چہ اگر چہ اگر شد می نگہی با پرا در پرآور
شدی پ **مولف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی
است بمعنی برارنده پر و پردار۔ معنی اول حقیقی
است و معنی دوم مجاز آن (اُردو) (۱) پرنده
تیز پر۔ تیزی سے اُڑنے والا (۲) تیز رو۔ جلد
چلنے والا۔

پرا کلمہ ایست در فارسی زبان برای ماقبل
گزشتہ و امالۂ این پری است چنانکہ پرا سال
سال ماقبل ماقبل را گویند و پری سال ہم
ولیکن استعمال این بدون ترکیب نمی آید و
پریرو زو پری شب ہم از ہمین است (اُردو)
گزشتہ کا ماقبل۔ مذکر۔

پراپر اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بفتحہ ہر دو بای فارسی از عالم لبالب است
مولف عرض کند که اگر چہ موافق قیاس است
ولیکن طالب سند استعمال می باشیم که دیگر ہمہ
محققین اہل زبان و زباندان ازین ساکت اند
(اُردو) بھرا ہوا۔ لبالب۔ لبریز۔

پرادران اصطلاح۔ بقول برہان و
جہانگیری و جامع بفتح اول و ذال نقطہ دار بر وزن
برادران پرنده ایست شکاری از جنس سیاہ
چشم مانند چرغ و بحری لیکن بنہایت پاکیزه منظر

ونیک اعضا و انچه از ان سرخ رنگ باشد بهتر است و انچه در کوه تولک کند یعنی پر بریزد و بکار ی نیاید و انچه در خانه تولک کند بسیار خوب می شود و بعربی زمّج خوانند - صاحب رشیدی ذکر معنی بالا گوید که صحیح (دو برادران) است که در دال می آید خان آرزو در سراج بنقل قول محققین بالا کرده - صاحب محیط بر زمّج گوید که بفتح اوّل یا بکسر و تشدید میم نام پرند معروف شکاری و از خفاف جوارح اند اشمار ند و با انسان کم الفت گیرد و گویند نوعی از عقاب - اہل عجم آنرا دو برادران گویند و چون یکی از ان از شکار عاجز شود اعانت آن در شکار برادر آن نماید - بفارسی چرغ و بترکی اوتلکو نامند گوشت آن شدید الحراره جہت ضعف دل طبعی و خفقان عارضی از ضعف قلب یا بسبب دیگر نافع - **مولّف** عرض کند که (دو برادران) بجا لیش می آید و این مخفّف و مبدّل آنست که لفظ دو حذف کردند و موحّده را به بای فارسی و دال را به ذال معجمه بدل کردند چنانکه اسب و اسپ و آدر و آذر (اُردو) ایک شکاری پرند جسکو چرغ کہتے ہیں - مذکّر -

(۱) پرادیہ	اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح و کسر را و زای ہوّز
(۲) پرادیۂ	بمعنی پیسال و پرارسال و ہم او بر پیسال گوید که دو سال گذشته را

گویند **مولّف** عرض کند که (۲) مبدّل پریروز است که روز ما قبل روز گذشته را نام است و (۱) مبدّل (۲) چنانکه بزغ و برغ - مخفی مباد که اصل (۲) پرارروز است و ریزد رینجا مبدّل روز که واو بدل شده به یا چنانکه انگور و انگیر تسامح صاحب انند است در معنی که روز را سال گیرد (اُردو) پرسوں -

پرارین	بقول بیان بکسر اوّل و رای قرشت بر وزن ریاحین بلغت زند و پازند بمعنی

خوب و بینکو و فرماید که بفتح اوّل هم درست است **مولف** عرض کند که حالا بزبان فارسیان متروک - اسم جامد فارسی قدیم است - از صورت لغت واضح میشود که این مرکّب است از پرآر و بین که کلمهٔ نسبت است ولیکن متحقق نشد که پرآر چه چیز است (اردو) خوب - اچھا -

پراز بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالضم و سکون ما بعد بمعنی پراگنده و منتشر و فرماید که پرّاز فارسی هم آمده **مولف** عرض کند که می تواند که اصل این پرآز باشد یعنی لفظی مملو از حرص که کنایه از پراگنده که پریشانی و انتشار لازمهٔ کثرت حرص است والله اعلم - مشتاق سند استعمال باشیم (اردو) پراگنده - منتشر -

پرازده اصطلاح - بقول برهان و ناصری و رشیدی و جامع بفتح اوّل و ثانی بالف کشیده و بزای نقطه دار زده و دال بی نقطه مفتوح پارهٔ از خمیر که بجهت یک تنهٔ نان گرد و گلوله کرده باشند و فرماید که بکسر اوّل هم آمده - صاحب جهانگیری صراحت مزید کند که آنرا زوالهٔ نیز گویند و بهندی پیره نامند - صاحب سروری گوید که فرزوق معرّب این است **مولف** عرض کند که زواله که به همین معنی می آید اسم جامد فارسی زبان است و این مرکّب باشد از پیره هندی و زدهٔ فارسی که مفعول زدن است فارسیان (پیرهٔ زده) بمعنی (گلوله درست کرده) را بحذف تحتانی و تبدیل های هوّز بالف (پرازده) کرده و پیره هم مبدّل پیڑای هندی است که بیرای هندی باشد (اردو) پیڑا - بقول آصفیه - اسم مذکّر - گندھے ہوے آٹے کی گولی -

پراسال اصطلاح - بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بمعنی پری سال **مولف** عرض کند که این اصل است و مبدّل این پیری سال که می آید - الف و رای بدل شده به یای تحتانی که گذشت

وحسب وانبعین قبیل است پیروز و پریشب هم که روز و شب پیوسته را گویند و پراسال و پیرسال هم سال پیوسته را نام است مخفی مباد که پار در فارسی زبان برای ماقبل مستعمل چنانکه سال گذشته را پارسال گویند و پیرا برای ماقبل ماقبل (اُردو) پارسال سے ماقبل کا سال۔ مذکر۔

پراسالینه | اصطلاح - بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ مرادف پراسال **مؤلف** عرض کند که بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم که معنی ترکیبی این اجازت ترادف پراسال نمی دهد اگر سند استعمال بدست آید توانیم مزید علیه آن گوئیم (اُردو) دیکھو پراسال۔

پراستن | بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالفتح بمعنی صاف و پالوده کردن **مؤلف** عرض کند که محققین مصادر ازین ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند اگر سند استعمال این پیش شود توانیم قیاس کرد که مخفف پیراستن باشد بر سبیل مجاز و پالودن هم نوعی از پیراستگی است که کثافت از دور می شود و ماخذ پیراستن هم در اینجا مذکور شود (اُردو) چھاننا۔ صاف و پاک کرنا۔

پراش | بقول برهان و جهانگیری و ناصری بفتح اوّل بر وزن لواش بمعنی پاشیدن و پریشان کردن (جهانگیری مثالی) مستعمل پرتاب را گرد سپهر پراش چو چشم خرد باز کن قدرت خالق نگر صاحب سروری گوید که پیش و پراش هر دو بمعنی افشاندن چیزی را از یکدیگر جدا کردن و مرادف پریشان است [illegible] مؤلف عرض کند که هیچ یکی از ینها پی به حقیقت نبرد۔ پراش اسم جامد فارسی برای [illegible] بمعنی پریشانی و پریش اماله آن و پریشان مزید علیه آن بزیادت الف و نون [illegible] ازین اسم مصدر پراشیدن است که می آید حقیقت این پراش هم مذکور که [illegible]

گذشت وجا دارد کہ این را امید لش گیریم چنانکہ تب وتپ (اُردو) پریشان - دیکھو افشردل -

(الف) پراشید
(ب) پراشیدن
(ج) پراشیده

بقول برہان الف ماضی بذکر معنی اوّل لازم ومتعدّی ہر دو گفتہ صاحب
ب وب بمعنی (۱) بدحال سوا رہ بذکر معنی اوّل ودوم وسوم (ب) گوید کہ
و پریشان شدن وبی خود (۳) پریشان کردن ہو مؤلف عرض کند کہ اسم
گشتن و (۲) پاشانیدن و (۳) فرو نشاندن و مصدر (ب) ہمان پراش کہ بجایش گذشت
ج بمعنی بہ باد دادہ وپریشان شدہ وبی خود گردیدہ فارسیان بہ زیادت تحتانی معروف وعلامت مصدر
صاحب سروری ہم الف را بمعنی پریشان و دَن مصدری وضع کردہ اند ومعنی اوّل وچہارم
پراگندہ کردہ شد آوردہ (مسعود سعد) حقیقی است ومعنی دوم مجاز آن ومعنی سوم
در پراگند بخت نیک چو ابر ؎ زر پراشید نجم سعد مجاز مجاز است کہ فرو نشاندن خاک را حاصل
چو خور ؎ وہم او ذکر ب ہم کردہ گوید کہ بمعنی اوّل پاشیدن آب است و الف ماضی مطلق (ب)
لازم ومتعدّی ہر دو وبذکر ج گوید کہ مرادف و (ج) اسم مفعولش حق آنست کہ پراشیدن وامالۂ آن
پریشیده (شاکر بخاری ؎) مجلس پراشیده ہمہ پریشیدن لازم است وپریشانیدن متعدّی آن
میوه فراشیده ہمہ ؎ زرہا بپاشیده ہمہ نقل گران واستعمال فارسیان بر خلاف این تصرّف جا دارد
کردہ بلہ ؎ صاحب بحر بنسبت (ب) ہمزبان باشد وبس (اُردو) الف (ب) کا ماضی اور ب
برہان وفرماید کہ کامل التصریف است و (۱) بدحال اور پریشان ہونا بیخود ہونا (۲) چھڑکنا
مضارع این پراشد - خان آرزو در سراج (۳) بجھانا (۴) پریشان کرنا (ج) ب کا اسم مفعول -

پرافشاردن | استعمال بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی (۱) بال زدن مؤلّف

عرض کند کہ افشاردن بمعنی (۲) ریختن پر است و معنی لفظی این ریختن پر باشد و بال زدن بمعنی پریدن و بپرواز آمدن پرند و نیز بال افشاندن پرند بسمل و مذبوح گذشت پس معنی (۳) بال افشاندن پرند مذبوح باشد برای معنی دوم و سوم طالب سند استعمال می باشیم کہ از سمع ما نگذشت و دیگر محققین و معاصرین عجم از ان ساکت (اُردو) (۱) دیکھو بال زدن کے پہلے معنے (۲) پر جھاڑنا (۳) دیکھو بال زدن کے دوسرے معنے۔ پھڑپھڑانا۔

پر افشانی اصطلاح۔ بقول بحر و غیاث و اننذ بمعنی (۱) ترک علائق کردن **مولف** عرض کند کہ (۲) معنی حقیقی این گریز پرند و معنی اوّل مجاز آن بسبیل کنایہ باشد (اُردو) (۱) ترک علائق کہہ سکتے ہین۔ مذکر۔ یعنی دنیاداری کو ترک کرنیکا حاصل بالمصدر (۲) گریز۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مونث۔ پرندون کا پر اپنے پرون کو جھاڑ کر نئے نکالنا۔ پر اپنے پرگرانا۔

پر افگندن اصطلاح۔ بقول بہار (۱) کنایہ از عاجز و درماندہ شدن و (۲) پر ریختن و توللک نمودن جانوران پرند (خواجہ نظامی ؎) زخاربدن کوس خاراشگاف ؛ پر افگندہ سیمرغ در کوہ قاف ؛ صاحب بحر ذکر ہر دو معنی بالا گوید کہ مرادف پر انداختن و (۳) تماشا کردن **مولف** عرض کند کہ معنی دوم حقیقی است و معنی اوّل و سوم مجاز آن۔ برای معنی سوم مشتاق سند می باشیم کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین اہل زبان ہم از ان ساکت و از نظر ما ہم نگذشت (اُردو) (۱) عاجز آنا (۲) گریز مین آنا۔ دیکھو افشاندن بال (۳) خوشی کرنا۔

پر اکوہ اصطلاح۔ بقول برہان و سروری و رشیدی و ناصری بفتح اوّل و ضمّ کاف و سکون واو و ظہور ہا (۱) آنروی کوہ و آنطرف و آنجانب کوہ را گویند و (۲) بعضی طرفی از کوہ را گفتہ اند

کہ عمیق باشد و آب از انجا روان شود (نزاری
ے) گذر بودمان بر پراکوہ تون ؎ ز شہر آمدیم از سوئے گرہ برون ؎ مولف عرض کند کہ پراکوہ درین اصطلاح مرکب مجازاست و معنی حقیقیش بجایش گزشت و بمعنی دوم مجاز مجاز (اُردو) (۱) پہاڑ کے پرے (۲) پہاڑ کی وہ سمت جو عمیق ہو جس سے پانی بہتا ہو۔ مونث۔

پراگن بقول سروری بفتح با و کسر کاف فارسی (۱) پریشان کنندہ (استاد معزی ے) بنگرید بیت تا خامۂ او گر ندیدہ ؎ بحر گہر پراگن و ابر گہر فشان ؎ و (۲) بمعنی امر نیز (منوچہری ے) انوشہ خور طرب کن جاودان زی ؎ درم دہ دوست خوان دشمن پراگن ؎ مولف عرض کند کہ معنی اوّل ہیچ است کہ بدون ترکیب حاصل نمی شود و بمعنی دوم امر حاضر پراگندن است محقق اہلزبان این را بہر دو معنی اسم جامد دانست دخیال نکرد کہ مشتق است و بہ (گہر پراگن) در کلام معزی غور نکرد کہ اسم فاعل ترکیبی است (اُردو) (۱) پریشان کرنیوالا (۲) پریشان کر۔

پراگند بقول برہان و ناصری با کاف فارسی بروزن و مانند ماضی پراگندن است بمعنی متفرق ساخت و پریشان کرد۔ صاحب سروری بذکر معنی بالا صراحت مزید ہم کند کہ بزیادت تحتانی پیراگند ہم می آید و فرماید کہ پرگند ہم (شاعرے) وست و زبان زرد در پراگند اورا ؎ نام نگیتی نہ از گراف پراگند ؎ مولف عرض کند کہ معلم (پراگندن) بجایش می آید این ماضی مطلق اوست و بفتح نون مضارعش ہم و پرگند و پیراگند متعلق است از پرگندن و پیراگندن کہ بجایش می آید (اُردو) دیکھو پراگندن یہ اس کا ماضی ہے اور مضارع۔

پراگندگی بقول صاحب آصفی بمعنی پریشانی مولف عرض کند کہ حاصل بالمصدر پراگندن است و سند این در ملحقات می آید (اُردو)
پراگندگی۔ دیکھو پریشانی۔

پراگندگی آوردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مولف عرض کند که بمعنی پریشان کردن است (نظامی ے) دو یک شو و بشکن کوه را ؛ پراگندگی آر دانبوه را ؛ (اُردو) پراگنده کرنا - پریشان کرنا -

پراگندگی افتادن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مولف عرض کند که واقع شدن پریشانی است (نظامی ے) پراگندگی در سپاه اوفتاد ؛ پژوهش در آزرم شاه اوفتاد ؛ (اُردو) پریشانی لاحق ہونا -

(الف) پراگندن
(ب) پراگنده
(الف) بقول بحر مخفف پراگند - بدن که می آید بمعنی (۱) پریشان کردن و (۲) متفرق ساختن و (۳) به پاشیدن و فرماید که سالم التصریف است صاحب مواد و ہر سه معنی ہم زبان بحر مولف عرض کند که مضارع این پراگند و بتحقیق ما کامل التصریف است و (ب) بقول برہان بمعنی پریشان و متفرق گردیده و پاشیده اسم مفعول این صاحب سروری ہم ذکر این کرده (سعدی ے) خداوند نعمت بحق مشتغل ؛ پراگنده روزی پراگنده دل ؛ و صراحت ماخذ این مصدر بر پراگندیدن کنیم که اصل این است (اُردو) الف (۱) پریشان کرنا (۲) متفرق کرنا (۳) چھڑکنا (ب) (۱) پراگندہ بقول آصفیہ - پریشان - منتشر - تتر بتر - مولف عرض کرتا ہے کہ پراگندن کا مفعول ہے بمعنی اول (۲) متفرق (۳) چھڑکا ہوا -

پراگنده حال اصطلاح - بہار ذکر این کرده این را مرادف پریشان گوید (سلمان ے) بسوی زلف شاہدان تو ہر کس که سر بتافت ؛ خود را سیه گلیم و پراگنده حال یافت ؛ (اسیر ے) گرد ل غبار گشته امید خیال ہست ؛ باران شکار ابر پراگنده حال ہست ؛ مولف عرض کند که کنایه باشد از کسی که کیفیت او پراگنده باشد و پراگنده درینجا صفت کیفیت اسم فاعل ترکیبی است

از قبیل پراگنده دل که می آید (اُردو) پراگنده
حال - پریشان حال اس شخص کو کہہ سکتے ہین جو
پریشان ہو -

پراگنده دل اصطلاح - بہار ذکر این
کرده گوید که مرادف پراگنده حال **مولف** عرض
کند که اسم فاعل ترکیبی است مراد از کسی که دل
او پریشان باشد مرادف پراگنده حال - سند این
بر پراگنده از کلام سعدی شیرازی گذشت (اُردو)
پراگنده دل اس شخص کو کہہ سکتے ہین جو پریشان حال
ہو اور جس کا دل پریشان ہو -

پراگنده روزی اصطلاح - بقول بہار
مرادف پراگنده حال و پراگنده دل **مولف**
عرض کند که موافق قیاس و اسم فاعل ترکیبی - سند
این از سعدی بر پراگنده دل گذشت (اُردو) دیکھو
پراگنده دل -

پراگنده شدن استعمال - صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف**
عرض کند که بمعنی پریشان شدن است (اسدی طوسی
ع) سخن کو گذشت از میان دو تن * پراگنده شد
بر سر انجمن * (اُردو) پریشان ہونا -

پراگنده کردن استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند
که اسم فاعل ترکیبی و متعدی مصدر گذشته یعنی
پریشان کردن (نظامی ع) زمین زنده دار آسمان
زنده کن * جهان گیر و دشمن پراگنده کن * (اُردو)
پریشان کرنا -

پراگنده گردیدن استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض
کند که مرادف پراگنده شدن (نظامی ع)
نباید بروز خم راندن چو تیغ * که زآهن نگردد پراگنده
میغ * (اُردو) دیکھو پراگنده شدن -

پراگنده گفتن استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند
که معنی پریشانی در گفتن و پریشان گوئی کردن و

پریشان گفتن (سعدی سه) اگر ابلهی مشک را گنده گفت ٭ تو مجموع باش او پراگنده گفت ٭ صاحب ناصری بر پراگنده گو گوید که آنکه سخن نامنتظم و بی ترتیب گوید (وله سه) پراگنده گوئی حدیثم شنید ٭ جز احسنت گفتن طریقی ندید ٭ (اُردو) پریشان گوئی کرنا۔ بیان پریشان کرنا۔

پراگندیدن

بقول بحر عجم (۱) پریشان کردن و (۲) متفرق ساختن و (۳) برپاشیدن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پراگند و صراحت مزید کند که صیغه اسم فاعل و امر و نهی نیامده۔ صاحبان موارد و نوادر که محققین مصادر اند این را ترک کرده اند و دیگر محققین فارسی زبان هم ازین ساکت مولّف عرض کند که اسم این مصدر پراگند که مخفف پراگنده است فارسیان بزیادت یای معروف و علامت مصدر (دن) این را مرکب کروند و مضارع این پراگند باشد نه پراگند و پراگنند مضارع پراگندن باشد نه مضارع این و حاصل بالمصدر این پراگندیدگی و مصدر پراگندن که گذشت مخفف این و امر حاضر این پراگند مستعمل نیست بلکه استعمال امر حاضر پراگندن که پراگن است بر زبان است (اُردو) (۱) پریشان کرنا (۲) متفرق کرنا (۳) بکھیرنا۔

پراگی

بقول انند بحوالۀ فرهنگ فرنگ بالفتح و کسر کاف عجمی بمعنی خود و مغفر مولّف عرض کند که اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد که اسم جامد فارسی زبان است۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین ساکت (اُردو) خود۔ مذکر۔ دیکھو بیضۂ فولاد۔

پرالک

بقول برهان و جهانگیری و رشیدی بفتح اوّل و لام و سکون کاف (۱) فولاد جوهردار را گویند عموماً و (۲) تیغ و شمشیر را خصوصاً (حکیم اسدی سه) ازان آهن لعل گون تیغ چار ٭ هم از رومی و پرالک هزار ٭ صاحب سروری بر معنی اوّل قانع و فرماید که به همین معنی فلالک می آید۔

صاحب ناصری بہ معنی دوم قناعت کردہ۔ خان آرزو
در سراج گوید کہ پلالک و پلارک ہم بہ ہمین معنی است
و میفرماید کہ تحقیق آنست کہ لام و را درین کلمات
بہم مبدل گشتہ اند و یک لغت است و سوم قلب
دوم باید عکس **مولف** عرض کند کہ این تحقیق
نباشد و تحقیق آنست کہ این مبدل ہمان بلارک
کہ بموحّدہ گذشت چنانکہ تب و تپ تا صراحت ماخذش
ہمدرانجا کردہ ایم تبدیل رای مہملہ بالام و بالعکس آن موافق
قیاس چنانکہ چنار و چنال و آلوند و آروند (اردو) دیکھو بلارک

پران | بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی پروانہ
کتان **مولف** عرض کند۔ اسم حالیہ پریدن است
از مشتقاتش آنانکہ ذکر این کردہ اند اسم جامد
دانستہ اند۔ تسامح شان است (اردو) زمانہ
حال میں اڑنے والا۔

پرانشکی | اصطلاح۔ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ نام
جہاز است **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم نظر بہ زود سیریش بدین اسم موسوم کردہ باشند
مرکب از پران و جزو دوم این مرکب متحقق نہ شد کہ چہ چیز است واللہ اعلم محض قیاس ماست
(اردو) ایک جہاز کا نام فارسی حال میں پرانشکی ہے۔ مذکر۔

پرانداخ | بقول برہان و موید بسکون خے
آخر کہ خای نقطہ دار باشد بر وزن چپ انداز۔ تیماج
و سختیان را گویند۔ صاحب جہانگیری گوید کہ بحذف
الف اول ہم گویند **مولف** عرض کند کہ صراحت
کامل این بر اپرانداخ گذشت و از ماخذ این ہم ہمدرانجا
بحثی (اردو) دیکھو اپرانداخ۔

پرانداخت | بقول ناصری بمعنی چرم و تیماج **مولف** عرض کند کہ اپرانداخ در الف مقصورہ
گذشت و اشارۂ این ہم ہمدرانجا موجود (اردو) دیکھو اپرانداخ۔

پرانداختن | بقول برہان و جامع (۱) کنایہ از عاجز شدن و فرو ماندن و زبون گردیدن و (۲)

پر ریختن و تولک کردن جانوران پرنده (۳) پرچهره
کردن یعنی پرخوردن و برگردانیدن از معده و او را
بترکی اوغشتی گویند و آن دلیل هضم شدن طعمه و
پاک گردیدن معده است و (۴) بمعنی مجرد گشتن
و (۵) نشاط کردن هم۔ صاحب بحر ذکر معنی اوّل و
دوم و چهارم و پنجم کرده۔ صاحب جهانگیری در لطائف
بر معنی اوّل قانع و صاحب رشیدی همزبانش (نظامی
۱) دا و درین دور پر انداختست ٭ بر پر سیمرغ
وطن ساختست ٭ خان آرزو و سراج ذکر معنی
اوّل و دوم نسبت معنی سوم گوید که پر خورده بر آوردن
مرغ شکاری از معده و نقل معنی چهارم و پنجم هم
کرده بهار این را مرادف پر افگندن گوید (خاقانی
۱) از شکوه همای دولت تو ٭ کرگس آسمان
پر انداز و ٭ **مؤلف** عرض کند که معنی دوم
حقیقی است و معنی اوّل مجاز آن و معنی سوم را
هم مجاز دانیم که اهل ولایت و هند برای قی
کردن پر در حلق می اندازند و معنی چهارم و پنجم را
نظر باعتبار رجا مع که صاحب زبان است تسلیم
کنیم و این مجاز معنی سوم باشد که پرند بعد ازانکه
پر انداز و مجرد بیشود و اهل ولایت روزانه قے
کنند و بعد ازان خیلی خوشحال می شوند (اردو)
(۱) عاجز ہونا (۲) پر جھاڑنا (۳) قی کرنا (۴)
تنہا ہونا (۵) خوشی کرنا۔

پراندن بقول بهار و وارسته (۱) کنایه
از تعریف بیجا کردن چنانکه مثل مشهور است که "
پیران نمی پرند و مریدان می پرانند" یعنی در
حق پیری گویند که قوت طیران دارد و پرواز میکند
(صائب ۱) بیکد و جلوه زمین گیر گشت کاغذ باد ٭
بهیچ جا نرسد هر که می پراندش ٭ **مؤلف**
عرض کند که پرانیدن که می آید بقول بحر کنایه
از تعریف بیجا کردن و مبالغه در مدح کسی کردن
و لاف زدن است و این مخفف آن است که
تحتانی حذف شده و بمعنی حقیقی (۲) متعدی پریدن
است (اردو) (۱) بیجا تعریف کرنا کسی کی

تعریف مین مبالغہ کرنا۔ لاف مارنا (۲) اُڑانا۔

پرانه بقول برہان وانند ہمان پرآنہ کہ درموحّدہ گذشت نام شہری و مدینہ ایست نامعلوم **مولّف** عرض کند کہ ترک این ہیچ بیان تفوّق داشت یکی از معاصرین عجم گوید کہ اصل ہمین است و آن مبدّل این و می فرماید کہ در زمانۂ سلف از مضافات ایران بود و وجہ تسمیہ نامعلوم (**اُردو**) پرانہ ایک شہر کا نام تہا جو مضافات ایران مین واقع تہا۔ مذکر۔

پرانیدن بقول برہان بروزن دوانیدن (۱) کنایہ از تعریف کردن (ظہوری سہ) کہن رندۂ خویش رامی پرانم ز لوی زر اطلس پرنیان بر تیرو زر صاحب بحر گوید کہ بفتح اوّل (۲) متعدّی پریدن و نسبت معنی اوّل می فرماید کہ کنایہ باشد از تعریف بیجا کردن و مبالغہ در مدح کسی و (۳) لاف زدن کامل التصریف و مضارع این پراند۔ خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل کردہ **مولّف** عرض کند کہ صراحت ماخذ بہ پریدن می آید و رینجا ہمین قدر کافی است کہ بقاعدۂ فارسی متعدّی آنست و پرانیدن کبوتر و مگس داخل معنی دوم باشد (ظہوری سہ) بر پرانیدہ ام کبوتر دل پر شاہبازی شکار باید کرد (ولہ سہ) جوش عجبی بہ شکرستان بوالہوسان را کز از خندہ مقیانم بپرانم مگسی چند ؛ (**اُردو**) (۱) تعریف بیجا کرنا (۲) اُڑانا (۳) لاف مارنا۔

پراور بقول برہان و بحر بادّ او بروزن براور تیر پرو تیز و پرندہ را گویند **مولّف** عرض کند کہ مبدّل ہمان پرآور کہ بہ ممدودہ گذشت (**اُردو**) دیکھو پرآور۔

پراوند بقول برہان و ناصری و انند بروزن زراوند چوب گندہ باشد کہ در پس در اندازند تا در کشودہ نگردد **مولّف** عرض کند کہ اصل این بموحّدہ یافتہ می شود و این مبدّل آن چنانکہ تب و تپ و مرکّب با بر بمعنی بالا و آوند بمعنی اوّلش لفظی این رسنی کہ بالا باشد و کنایہ از ہمان چوب

که بالای دو در باشد و در را بسته دارد۔ مرادف بسکله (اُردو) بلّی۔ مونّث۔ دیکھو بسکله۔

پیراهام بقول برہان بامیم ساکن در آخر بروزن فراهان نامی است پارسی باستانی و معرّب آن ابراہیم است و نام جہودی بوده در نہایت سامان و تجمّل در زمان بہرام گور و بہرام سامان او را تمام بسفالی لنبک نام بخشید **مولّف** عرض کند که مبدّل براہام که بموحده گذشت چنانکه تب و تپ و حقیقتش ہم در انجا مذکور (اُردو) دیکھو براہام۔ نیز ایک یہودی کا نام

پیرائیدن بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بکسر ہمزه آرایش دادن و پیراسته نمودن و پیراستن موی و پیراستن درختان **مولّف** عرض کند که مخفف پیرائیدن توان گفت که بہمین معنی می آید مشتاق سند استعمال می باشیم که استعمال این مخفف از نظر ما نگذشت و بگوش ما نخورده۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین ازین ساکت (اُردو) دیکھو پیرائیدن۔

پرباختن مصدر اصطلاحی بمعنی عاجز شدن از پرواز **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری ؎) نام پرواز لب بام گذارد ہیہات ٭ قدسیان در شکن دام تو پرباخته اند ٭ (اُردو) پرواز سے عاجز ہونا۔ اُڑ نہ سکنا۔

پرباد شدن / **پرباد گشتن** مصادر اصطلاحی۔ بقول بحر و انند غیاث بضم بای فارسی متکبّر و مغرور شدن **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) مغرور ہونا۔

پرباره بقول برہان و ناصری بروزن ہرباره خانهٔ تابستانی باشد۔ صاحب جہانگیری گوید که بہمین معنی پرباره و پربال و پرباله ہم آمده۔ صاحب رشیدی می فرماید که پروار و پرواره و فروار و فرواره و فروال و فرواله ہم بہمین معنی آید و بعضی گفته اند که خانه که بالای خانه سازند و دریچہا گذارند تا از ہر طرف باد آید و بعد ازان بمعنی مطلق خانهٔ سرد مستعمل شده و فرماید که جانوری که در خانهٔ تابستانی بربندند

تا فربه شود آنرا پرواری گویند (الخ) خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که بدل بای فارسی به بای تازی و واو و بدل را به لام چنانکه ضابطهٔ فارسیان است آمده چنانچه بعضی ببای فارسی بمعنی خانهٔ تابستانی و ببای عربی بمعنی غرفه و بالاخانه نوشته اند و اول صحیح است **مولف** عرض کند که محقق نازک خیالی حق تحقیق ادا نکرد (بر باره) بمعنی حجرهٔ بالای حجره بجایش گذشت و صراحت ماخذش هم بدر انجا کرده ایم و مبدل آن پرباره را فارسیان بسبیل مجاز بمعنی خانهٔ تابستانی استعمال کرده اند و خانهٔ تابستانی داخل زمین هم باشد و بالای خانه هم در بلاد گرم اکثر زیر زمین درست کنند و در بلاد سرد بالای خانه پس متحقق شد که پرباره که می آید اصل این است و مبدل بر باره چنانکه تب و تپ و دیگر همه مرادفات این هم مبدل همین است که صراحت تبدیل بجایش کنیم و لغت زیر شرح مخفف پرباره بحذف های هوز این است حقیقت این (**اردو**) تہ خانہ ۔ دیکھو بادغر ۔

پرباره اصطلاح ۔ صاحبان برهان و جهانگیری و رشیدی و سراج ذکر این کرده اند و مرادفش پربار گفته اند (ناصر خسرو ے) ناگه باد جهان که مرد دین را در چاه فگند از سر پرباره ۞ صاحب سروری بذکر معنی بالاخانهٔ را هم گفته که بالای خانه سازند و بهر اطراف دریچها باشد که از هر جانب باد داخل آن شود **مولف** عرض کند که ما بر پربار که گذشت حقیقت خانهٔ تابستانی را بیان کرده ایم و در ینجا همین قدر کافی است که آن مخفف این است بحذف با و این مبدل بر باره که در موحده گذشت چنانکه تب و تپ (**اردو**) دیکھو پربار ۔

پربار کردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر (۱) رفتن که مقابل آمدن است و (۲) جفت شدن و بقول موید (۳) پرواز کردن ۔ صاحبان انند و غیاث ذکر مضارع این بمعنی سوم کرده اند صاحب موید بذکر مضارع این گوید که (۴)

روسی به پریدن آوردن مولف عرض کند که همین
است معنی حقیقی و معنی سوم حاصل آن و معنی دوم
مجاز رش که پرند برای جفت شدن اول پر باز کند
و پس از آن بالای پشت ماده بنشیند و معنی اول
هم مجاز است که پریدن پرنده رفتن آنست (اردو)
(۱) جانا (۲) حقیقی کرنا (پرند کا) (۳) پرواز کرنا
اڑنا (۴) اڑنے کا قصد کرنا - پر تولنا -

پرباشیدن | استعمال - بهار اشاره این بدیل
کرده از معنی ساکت مولف عرض کند که بمعنی
پر بودن است بالضم (حکیم شفائی ع) تو جام لاله گون
خوری با دشمنان بخلوت ؛ تو پر باش گو ز غیرت خون
در کنار باشند ؛ (اردو) بهرا هوا رهنا -

(۱) **پرپال** | اصطلاح - (۱) بقول برهان
(۲) **پرپاله** | بر وزن هرسال بمعنی پرپاره است
که خانه تابستانی باشد و (۲) بر وزن هرساله
بمعنی (۱) صاحبان جهانگیری و رشیدی هم ذکر پرپره
کرده اند مولف عرض کند که (۲) مبدل پرپاره
که گذشت و (۱) مبدل برپار - رای مهمله بدل
شده بلام چنانکه چپاره و چپال و حقیقت ماخذ این بر
پرپار عرض کرده ایم (اردو) دیکهو پرپاره و پرپاره -

پر بر آوردن | مصدر اصطلاحی - بهار بر معروف
قانع - صاحب انند نقل نگارش مولف عرض
کند که سند بهار بکار او نمی خورد که از کلام صائب
پیش کرده و از آن (پر بیرون آوردن) پیداست
(صائب ع) بدیدن کم نگردد شوق رخسار لطیف
او ؛ ز شوق آب ماهی پر درین دریا برون آرد ؛
صاحب آصفی بذکر این از معنی ساکت و از سندش
معنی این (۱) پرواز کردن و (۲) بلند پرواز شدن
پیداست و معنی حقیقی این (۳) پیدا کردن پر -
(رضی نیشاپوری ع) بپای همت او برنساید ؛
اگر شکرت بر آرد پر و بالا ؛ و همین معنی پیداست
از کلام ظهوری هم (ع) صبا و نامه بر آن کس که
بر تیارد پر ؛ ضرورتست که قاصد کبوتری داند ؛
(اردو) (۱) اڑنا (۲) بلند پرواز هونا (۳) پر نکالنا

بقول آصفیہ نئے پر لانا۔ اُڑنے کے قابل ہونا۔

(۱) پر بر سر بستن | مصادر اصطلاحی۔ بقول
(۲) پر بر سر زدن | بہار وبحر او ۲ از عالم
گل بر سر زدن و تاج بر سر زدن **مولّف** عرض
کند کہ قائم کردن پر بر سر دستار یا تاج کہ علامت
عہدہ وعزّت باشد و بصلہ باہم آمدہ یعنی پر بر سر بستن
و زدن (امیر معزّی ؎) مگر کہ کبکان اندر ضیافت
نو روز ؎ بریدہ اند سر زاغ بر سر کہسار ؎ کہ بستہ اند
ہمہ پر زاغ بر سر پر ؎ کہ کردہ اند ہمہ چون زاغ
پر منقار ؎ (میرزا عبداللہ عشق ؎) پر طاؤس
چون بسر نزند ؎ می کند صد ہزار رنگ شکار ؎
(اُردو) پگڑی یا تاج میں پر لگانا جو عہدے اور
عزّت کی علامت ہے۔

پر بر فرق نشستن | مصدر اصطلاحی
بقول بہار از عالم تیر در جگر نشستن (محمد قلی سلیم
؎) کدام روز سر اسایہ بسر انداخت ؎ کہ ہمچو
تیغ بفرق پر بہانہ نشست ؎ **مولّف** عرض کند
بمعنی قائم شدن پر بر سر است لازم مصدر گذشتہ
وکنایہ از حاصل شدن عزّت (اُردو) پر دستار یا
تاج میں قائم ہونا۔ عزّت حاصل ہونا۔

پر پر ناوش | اصطلاح۔ بقول برہان بایای
ابجد و رای قرشت و نون بالف کشیدہ و واو و
شین نقطہ دار و حرکت نامعلوم لفظی است بمعنی
آسمان کہ فلک باشد۔ صاحب سروری گوید کہ
در مؤید الفضلا بمعنی فلک نوشتہ امّا اشعار بحیر کنش
نکردہ **مولّف** عرض کند کہ (پیر ناوش) لفظی
است کہ بجایش می آید صاحب مؤید برای تائید
فضلا این را بحذف تحتانی قائم کردہ وصاحبان
برہان و سروری نقلش کردند واز قیاس تلاش
کار نگرفتند این است مرتبہ تحقیق محققین با نام ونشان
کہ پیری را کہ مثل جوان است بدین صورت قائم
کردند کہ قیاس از تحقیق ماخذ دور افتاد (اُردو)
دیکھو آسمان۔ دیکھو پیر پر ناوش۔

پر بستن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ

اشارهٔ آن بر (پر بر سر بستن) کرده ودر تعریفش گفته که
از عالم گل بر سر زدن است و از سند معز نیشاپوری
که بر (پر بر سر بستن) گذشت استناد کرده و ما صراحت
کاملش همدر انجا کرده ایم و درینجا همین قدر کافی است که
بمعنی حقیقی است یعنی پر پرنده را بستن تا از پرواز باز ماند
(اُردو) پر باندهنا۔

پُر بودن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بمعنی
لبریز شکوه بودن مرادف دل پر داشتن (از مسیح کاشی
ــه) آتش بزبان شعله برمن زد بانگ * گر هرچه بسان
خاکستر گنگ * گفتم که بدین خسان ندارم سر جنگ *
باآنکه پرم زپای تا سر چون چنگ * صاحب بحر هم باستناد
همین شعر انیمعنی را قائم کرده **مؤلف** عرض کند که
بالضم بمعنی لبریز بودن ومملو بودن است و هیچ تعلّق
با شکوه نیست ومعنی شکوه از مجرّد این مصدر اصطلاحی
پیدا نمی شود تا آنکه صراحتش نه کنیم مثلاً گوییم که
دلم از شکوه پر است ۱۲ و از سند مسیح کاشی مصدر
(پر بودن) بهم پیدا نیست و پُرهم در کلامش مختفی شد
(پر دلم) باشد. ما استعمال پُرهم بهمین معنی می توانیم کرد
باستناد همین شعر ولیکن بشیقهٔ این استعمال مصدر
(پر بودن) بدینمعنی قائم نمیتوانیم کرد فافهم (اُردو)
پر دل ہونا دکن میں مستعمل ہے بمعنی دل شکوہ سے اور
شکایت سے لبریز ہونا۔ دل میں عداوت اور کدورت ہونا

پر بودن دل | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بمعنی
مکدّر شدن خاطر **مؤلف** عرض کند که بالضم۔ ترجمه
محاورهٔ دکن است ودر کلام فرس بدینمعنی نیافتیم و
دیگر محقّقین الزبان هم ازین ساکت ومعاصرین عجم هم
بزبان ندارند. مشتاق سند استعمال می باشیم و بمعنی
حقیقی درست است یعنی مملو بودن دل از چیزی
اعم ازینکه از کینه باشد یا محبت که اظهار آن
لازم است و از مجرّد پر بودن دل معنی بیان
کرده بحر حاصل نمی شود (اُردو) دل بھرا ہونا
پر دل ہونا۔ دل مکدّر ہونا۔

پُرنہ بون | اصطلاح۔ بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ بالفتح والضم وبضم بای موحّده نوعی از ابریشم

رنگین وخوب که در ملک چین می شود و صاحب مؤید این بهر دو بای فارسی آورده گوید که بالفتح دیبای تنک را نام است و در بعضی نسخ قلمی مؤید به تحتانی عوض موحده چهارم بمعنی دیبای تنک آمده **مؤلف** عرض کند که بعضی از معاصرین عجم بهر دو بای فارسی صحیح دانند و می گویند که در فارسی قدیم دیبای تنک را نام بود که قسمی لطیف بود والله اعلم بحقیقة الحال (**اُردو**) دیبا کی ایک خاص قسم کا نام فارسی مین پربون یا پرپون ہے۔ مذکر۔

پربها دادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار زیاده از مقدار بها دادن (مومن استرابادی ؎) پربهائی مده بهر رقیب که قیمت طاعت ریا معلوم که (سعید اشرف ؎) چنان در آدمیت بود استاد که پربچیزی بهای خود نمید اد که صاحب انند نقل نگا بهار **مؤلف** عرض کند که قیمت کامل چیزی ادا کردن است نه زیاده از مقدار (**اُردو**) قیمت سے زیاده دینا۔ کامل قیمت ادا کرنا۔

پرپا اصطلاح۔ بقول بهار و بحر و چراغ هدایت بهر دو بای فارسی بوزن فردا کبوتری که پر از پا بالیش بر آمده باشد۔ صاحب انند همین را بزیادت تحتانی (پرپای) نوشته که مزید علیه انیست و بهر دو بفتح اوّل باشد اسم فاعل ترکیبی بمعنی پر بر پای دارنده (ملا طغرا ؎) ز بسکه ریشه دوانیده از رطوبت می که بط شراب برنگ کبوتر پرپاست (**اُردو**) پاموز۔ دیکھو پای موز دکن مین پاؤن پہ اُکھتے ہین۔ وه کبوتر جسکے پاؤن پہ پر ہون

پرپایه اصطلاح۔ بقول برهان و بحر و سراج بضمّ اوّل و سکون ثانی و بای فارسی بالف کشیده و فتح یای حطّی (۱) جانوریست که آنرا هزار پا می گویند و بعربی شبث و بقول بعض (۲) جانوریست پر دست و پا که عوام آنرا غر خدا نامند صاحبان سروری و ناصری بر معنی اوّل قانع۔ صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل می فرماید که معنی ترکیبی این بسیار پاست۔ صاحب محیط بر شبثا گوید که نوعی

رتیلاست وگویند که آن نوعی از عنکبوت که بفارسی
هزار پایه و بهندی کن کهجوره گویند دابه ایست که
آنرا شش پای دراز بود و بعضی گفته اند دابه بسیار
پا و آنرا شحم الارض و عنکبوت ضخیم نامند و حق آنست
آن قسمی از رتیلاست خوردن آن مورث صداع
و ورم معده و دوام قی و تابع آن احتباس براز
و دشواری بول و سرعت می کشد مولف عرض
کند که موافق قیاس است (اردو) کن کهجورا۔
بقول آصفیه - هندی - اسم مذکر - هزار پا، صدپا
اُسی ہی سے (کن کھجورا) پر فرمایا ہے ایک زہریلے
کیڑے کا نام جو کان میں گھس جاتا یا جسم میں چمٹ
کر پاؤں گڑا دیتا ہے

پرپره اصطلاح - بقول انند بحواله فرهنگ
فرنگ بضم اول و فتح ثالث (۱) رستنی باشد که
در زمین نمناک و مرطوب می روید - صاحب رهنما
بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار می فرماید
بضم بای فارسی اول و فتح بای فارسی دوم (۲)

بمعنی مملو از موی - صاحب محیط به (پرپر) بهردو
بای عربی گوید که اسم ثمر اراک است و به اراک
می فرماید که درخت مشهور است که آنرا بفارسی
درخت شوره و درخت مسواک و چوج و بهندی
پیلو و جال و بعربی برپر گویند - گرم در دوم و
خشک در اول - یابس الطبع و دران قبض و
تفتیح و حرافت اندک و جالی و محلّل و مقطع و منافع
بسیار دارد مولف عرض کند که ما این را مفرس
دانیم که فارسیان هر دو موحده را به بای فارسی
بدل کردند چنانکه تب و تپ (اردو) (۱) پیلو
دیکھو پیلباج (۲) پروں سے بھرا ہوا -

پرپرک اصطلاح - بقول رهنما بحواله سفر
ناصرالدین شاه قاچار آنکه بازی که مدوّر باشد
و طفلان با رشته بازی کنند که بهندی پھرکی نامند
مولف عرض کند که تعریف این به باد پرپرک
جز این نیست که این را اسم جامد فارسی جدید گوییم
کاف تصغیر مرکب می نماید با پرپره و تکرار پرپر بلی

پرپیدن این آله باشد که بواسطهٔ رشته به هوا می پرد
(اُردو) پھرکی - دیکھو بادپر۔

پرپچه اصطلاح - بقول برهان بفتح بای فارسی بروزن غرغره فلوس کوچک بسیار تنک بغایت ریزه را گویند - صاحب جهانگیری گوید که پشیز را نام است (خواجه شمس الدین محمد درکانی سه) درست گشت که خورشید در خزانهٔ تو ؛ قراضه ایست ونقل برمثال پرپچهٔ ؛ صاحب سروری گوید که دینار باشد امّا در فرهنگ بمعنی پشیز آورده صاحب ناصری گوید که تنک ریزه واین را پاره هم گویند - صاحب رشیدی نقل هردو قول کرده خان آرزو در سراج گوید که تحقیق درم کوچک بسیار ریزه باشد **مؤلف** عرض کند که این مخفّف (پاره پاره) بحذف هردو الف وهای هوز است پس (اُردو) وه سکّه جو کم سے کم مقدار میں ہو - مذکّر۔

پرپوز اصطلاح - بقول مؤیّد بالفتح همان پنفوز که گذشت **مؤلف** عرض کند که مبدّل پرپوز است که بجایش گذشت چنانکه تب وتپ
(اُردو) دیکھو پرپوز۔

پرپهن اصطلاح - بقول برهان بفتح بای فارسی وها بروزن نسترن رستنی باشد که آن را خرفه می گویند وبعربی بقلة الحمقا وفرفخ - صاحبان جهانگیری وسروری وناصری ورشیدی وسراج وبهار ذکر این کرده اند (امام ابوالمفاخر رازی سه) در نظر مردمک چون تره زار فلک ؛ زرده تشنیش کوکنار تبرگیش پرپهن ؛ **مؤلف** گوید که ما حقیقت این را به بقله نوشته ایم درینجا همین قدر کافی است که فارسیان این را پهن پر نام نهادند به تشبیه پهنائی او همچون پر پرند (اُردو) دیکھو بقله۔

پرپین اصطلاح - بقول برهان وناصری وسراج بکسر بای فارسی بروزن رنگین ماه پروین را گویند وبعربی [illegible] خوانند **مؤلف** عرض کند که ما حقیقت این را بر (انتله سودا) عرض کرده ایم واین اسم جامد فارسی قدیم است و پس (اُردو) دیکھو انتله سودا جس پر چھ دار کا بیان ہے۔

پرت بقول انند و غیاث بمعنی (۱) برو و از راه یکسو شو - صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید که (۲) بمعنی بر جہانیدن و افتادن **مؤلف** عرض کند که معنی اوّل را بہمان صورت درست دانیم که پرتیدن بمعنی از راه یکسو شدن آید محققین مصادر ازین مصدر ساکت و آنانکه معنی اوّل را نوشته اند ہر دو ہند نژاد اند بدون سند استعمال تسلیمش نه کنیم و اگر سند بدست آید وجود مصدر متروک التعریف را تسلیم کنیم نسبت معنی دوم عرض می شود که صاحب رہنما تعریف خوب نکرد مصدر (پرت کردن) بمعنی جست کردن و خود را بر جہانیدن بر زبان معاصرین عجم است و اشارۂ این بر (از بالای بند خود پرت کردن) گذشت پس اسم مصدر باشد بمعنی جست (اُردو) (۱) ہٹ جا - راستہ دے (۲) جست بقول آصفیہ دیکھو انداز -

پرتاب اصطلاح - بقول برہان و ناصری با تای قرشت بروزن مہتاب (۱) بمعنی انداختن باشد و (۲) نوعی از تیر ہم که آنرا بسیار دور توان انداخت - بہار گوید که بمعنی اوّل اکثر زبان اہل ماوراء النہر است و مردم ایران کم بدان تلفظ کنند و اطلاق آن برای معنی دوم شائع و پرتاب کردن و پرتاب در انداختن مستعمل - صاحب سروری معنی اوّل را دور افگنده گوید چنانکه (سعدی ؎) نظر کن چو سوفار داری بشست ٭ نه آنگه که پرتاب کردی ز دست ٭ و بکار معنی دوم از جہانگیر سند آورده (؎) شمشیر تو شیر اوژند پرتاب تو فیل افگند ٭ یک حملۂ تو بر کند بنیاد صد حصن حصین ٭ و فرماید که (۳) بمعنی مقدار مسافت تیری ہم آمده (فردوسی ؎) یکی قبۂ خسروی دلپذیر ٭ فراخاش بیش از دو پرتاب تیر ٭ صراحت مزید کند که بجمیع معانی (پرتاو) ہم باشد - خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل و دوم کرده - صاحب سفرنگ بشرح سی و دو می فقرۂ (نامۂ شت وخشور جمشید) گوید که بفتح بای فارسی

وسکون رای مهمله وتای فوقانی بالف وبای ابجد (م) شعاع فروغ وعکس جرم نورانی **مولف** عرض کند که بمعنی چهارم مرادف (پرتو) باشد وپرتو هم دراصل (پرتاو) بود ومبدل همین (پرتاب) چنانکه آب وآو الف حذف شده پرتو شد. واین دراصل بضم اول بود ولیکن محاورهٔ زبان آنرا بالفتح کرد ومعنی لفظی آن پراز تاب وکنایه از عکس جرم نورانی فارسیان بجای آنرا به تیری موسوم کردند که مثل شعاع سریع السیر است وهمین است حقیقت معنی دوم ومعنی اول هیچ تعلق بالفظ ندارد واگر (پرتابیدن) بمعنی (دور انداختن) می بود چنانکه (پرتاب کردن) می آید درانحالت ما این را بمعنی انداز می گفتیم وپرتاب را اسم مصدر قرار می دادیم محققین اهل زبان حیف است که بر معنی اول غور نکردند وانچه سروری معنی سوم را از کلام فردوسی پیدا کرده بر معنی شعر غور نکرده. فردوسی (ده و پرتاب تیر) را بمعنی بعد دو تیر قسم پرتاب گرفته وازین استعمال معنی مسافت از لفظ پرتاب پیدا کردن خطاست بلکه معنی مسافت پیدا می شود واز قرینه ومحاوره نه از لفظ پرتاب بالجمله معنی اول وسوم هیچ است هرچه هست (۱) بمعنی پرتو و (۲) بمعنی تیر دوررونده و (۳) بضم اول پر از تاب یعنی پر از فروغ که معنی حقیقی است (**اردو**) (۱) دیکھو پرتو (۲) ایک خاص قسم کا تیر جس کا توڑ زیادہ ہوتا ہے (۳) روشن۔ تاب سے بھرا ہوا۔

پرتاب کردن

مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ وبحر دور انداختن **مولف** عرض کند که ماذکر این در پرتاب کرده ایم وحقیقت ماخذ هم همدرانجا مذکور (**اردو**) دور پھینکنا۔

پرتابیان

استعمال۔ بقول برهان وجهانگیری ([illegible] در لطائف) ورشیدی بروزن لبند. اوپان کنایه از تیر اندازان است۔ خان آرزو در سراج می فرماید که اگر پرتاب بمعنی تیر است خود بمعنی حقیقی خود است والّا مجاز **مولف** عرض کند که با او اتفاق داریم ولیکن حقیقةً این مخصوص باشد برای

تیراندازان تیر خاص و تعمیم بہ سبیل مجاز (اُردو)	تیرانداز۔ وہ لوگ جو تیر چلاتے ہوں ۔

پرتاد بقول برہان و ناصری و سراج بروزن فرہاد غیبت و سخن چینی **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان دانیم دیگر ہیچ (اُردو) غیبت ۔ مونث ۔ دیکھو اندا ۔

پرتاش بقول برہان و سروری و موید بروزن فرداش نام ولایتی از ترکستان **مولف** عرض کند کہ ماحقیقت	این را برتاس عرض کردہ ایم کہ بموحدہ و بسین مہملہ گذشت (اُردو) دیکھو برتاس کے دوسرے معنے ۔

پرتال بقول خان آرزو در سراج خیمہ و اسباب مع باربردار کہ لشکریان دارند و در عوام پرتل بحذف الف مشہور و فرماید کہ غالباً ترکی باشد و در تواریخ متداولہ مسطور **مولف** عرض کند دیگر محققین فارسی زبان و محققین اہل زبان ازین لغت ساکت و محققین ترکی ہم ذکر این نکردہ اند مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) باربرداری لشکر کا سامان ۔ مذکر ۔

پرتاو بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ ہمان پرتاب کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ مبدل آن	باشد چنانکہ آب و آو و حقیقت این ہمہ را انجا مذکور (اُردو) دیکھو پرتاب ۔

پرتر بقول انند بفتح اول و ثالث (۱) نشاستہ و سریش و (۲) بمعنی پرواز و (۳) خداوندی (امیر خسرو دہلوی) کاغذی کاغذ پرتر می کند ؎ توز کاغذ باز پرتر می کنی ؎ صاحب موید بمعنی دوم و سوم قانع **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان ازین ساکت ۔ باعتبار امیر خسرو معنی اول را تسلیم کنیم و برای معنی دوم و سوم مشتاق سند استعمال می باشیم و اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو) (۱) نشاستہ ۔ مذکر ۔ بقول آصفیہ بھیگے ہوئے گیہوں کو پل کر بنایا ہوا ۔ سریش ۔ دیکھو اسریشم (۲) دیکھو پرواز ۔ مونث (۳) خداوندی ۔ مونث ۔

پرت شدن اصطلاح - بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار (۱) جستن و (۲) افتادن و (۳) لغزیدن - صاحب بول چال بحوالۂ معاصرین عجم ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ ذکر (پرت کردن) بر (پرت) گذشت کہ بجای خودش ہم می آید و جز این نیست کہ این لازم آن باشد صاحب رہنما ہر چہ بر پرت گفتہ ما بجایش نصفیہ آن کردہ ایم و ہم او بر (پرت می کرد) گوید کہ بمعنی جہاند و ازین صراحت ہم تصدیق خیال ما می شود و (پرت کردن) کہ بجایش می آید بمعنی برجہانیدن و افگندن و لغزانیدن باشد مصدر مرکب است از ہمان پرت کہ بجایش گذشت - **(اُردو)** (۱) کودنا (۲) گرنا (۳) لغزیدہ ہونا - پھسلنا -

پرتغال بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار نارنج - صاحب بول چال بحوالۂ معاصرین عجم ہم ذکر این کردہ **مولف** عرض کند بالضم و بفتح فوقانی و غین معجمہ مبدل پرتکال است کہ می آید - کاف بدل شد بہ غین معجمہ چنانکہ کشتکاو و غشتکاو کہ ذکر این تبدیل بر اسغدہ ہم کردہ ایم و پرتکال نام نوعی از شراب ہفت بار کشیدہ - معاصرین عجم استعارۃً مبدلش را برای نارنج نام نہادند کہ شیرۂ آن بخیال شان ہمچون شراب است در فوائد **(اُردو)** نارنج - مذکر - بقول آصفیہ نارنگ کا معرب - رنگترا - سنترا -

پرتک بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم و الفتح و بفتح فوقانی و سکون کاف (۱) اسپ تیزگام و (۲) پیراہن رنگارنگ و (۳) جور و ستم **مولف** عرض کند کہ بمعنی اول موافق قیاس است مرکب از پر و تک ہر دو بمعنی خود است معنی لفظی این پسپائی دوندہ - اسم فاعل ترکیبی است و برای معنی دوم و سوم ہیچ تعلق نیست با قیاس اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد دانیم - دیگر ہمہ محققین فارسی زبان

ازین ساکت (اُردو) (۱) تیز چلنے والا گھوڑا۔ مذکر۔ (۲) مختلف	رنگوں کا پیراہن۔ مذکر (۳) جور۔ ستم۔ ظلم۔ مذکر۔

پرتگال بقول انند و غیاث بالفتح و تای فوقانی موقوف و کاف عربی (۱) نام ملکی و (۲) قومی از فرنگ کہ پرتگیش مبدل آنست و (۳) نوعی از شراب کہ بہ ہفت بار کشیدن حاصل ہشود **مولف** عرض کند کہ سفرنامہ می نماید بمعنی اوّل پرچگال و در انگلیسی نام ملکی کہ در جنوب مغرب اسپین واقع است سامعین عجم بحذف واو و تبدیل جیم فارسی بہ فوقانی و کاف فارسی بعربی و زیادت الف مفرّس کردند وبمعنی دوم و سوم اسم جامد فارسی زبان دانیم۔ دیگر ہمہ محققین ازین ساکت جو بیان سند استعمال می باشیم کہ ہردو محققین بالا ہندنژاد اند (اُردو) (۱) پرتگال ایک ملک ہے جو جنوب مغرب اسپین میں واقع ہے جس کا نام پورچگل ہے۔ مذکر۔ (۲) ترنگالی۔ مذکر (۳) ایک خاص قسم کی شراب جو سات بار کھنچی ہو۔ مونث۔

پرت کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ ناصر احسنت کامل ہر سہ معنی این بر (پرت شدن) کردہ ایم و این متعدّی آنست و صراحت (پرت) اسم این ہم بجایش گذشت (اُردو) (۱) اچھالنا (۲) گرانا (۳) لغزیدہ کرنا۔ پھسلانا۔

پرتگاہ استعمال۔ صاحب روزنامہ رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار جای از پا افتادن **مولف** عرض کند کہ مرکب است از پرت کہ بجایش گذشت و گاہ بمعنی جای موافق قیاس است (اُردو) وہ جگہ جہاں لغزش واقع ہوئی ہو۔ مونث۔

پرتو بقول برہان بفتح اوّل و ثالث و سکون ثانی و واو (۱) فروغ و عکس و روشنائی و شعاع را گویند و آن از جرم نورانی ظاہر می شود

والا پذیرانہ وجودی ندارد و (۲) بمعنی آسیب وصدمہ ہم۔ صاحبان سروری وناصری بر معنی اوّل قانع (سیف اسفرنگی ے) بیاض صبح نمود از دل شب دیجور ہ چنانکہ پرتو نور از سواد دیدۂ حور ہ صاحب موید ذکر ہر دو معنی کردہ۔ صاحب سفرنگ بشرح (سی و پنجمی فقرۂ نامہ شت جی افرام) بمعنی عکس ہر جرم نورانی آوردہ **مولف** عرض کند کہ ما صراحت ماخذ وحقیقت این بر پرتاب کردہ ایم کہ اصل این است ومعنی دوم مجاز باشد کہ سایۂ جن وپری را ہم پرتو جن وپری گویند (**اردو**) (۱) پرتو۔ دیکھو پر کے تیسرے معنے (۲) پرتو بمعنی سایہ۔ مذکر۔

پرتو افتادن استعمال۔ صاحب آصفی گو این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی عکس افتادن است (علی خراسانی ے) سیبند صد پارہ شد از رشک وفرو ریخت زہم ہ پرتو ماہ رخت تا بکتان افتاد است (**اردو**) پرتو پڑنا۔ عکس پڑنا۔

پرتو افشاندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی عکس انداختن وسایہ افگندن است (ظہوری ے) چنان پرتو افشاند شمع قمر ہ کہ زو شعلہ از مشعل لالہ سر ہ (**اردو**) پرتو ڈالنا۔ سایہ ڈالنا یہ لفظی ترجمہ ہے صاحب آصفیہ نے سایہ ڈالنا پر فرمایا ہے اثر ڈالنا۔ فیض پہنچانا۔

(الف) **پرتو افگن** استعمال۔ بہار ذکر الف
(ب) **پرتو افگندن** کردہ از معنی ساکت و صاحب آصفی بذکر (ب) **مولف** عرض کند کہ ب مصدر مرکب است بمعنی افگندن سایہ وشعاع والف اسم فاعل ترکیبی از ہمان (ابو طالب کلیم الف) اگر رایش نگردد پرتو افگن ہ نباشد خانۂ آئینہ روشن ہ (ظہوری ب) بر جگر داغ او ظہوری چند ہ بر جبین پرتو ظہور افگند ہ (**اردو**) الف۔ پرتو افگن کہہ سکتے ہیں یعنی پرتو ڈالنے والا۔ ب۔ پرتو ڈالنا۔ پرتو افگن ہونا۔

پرتو انداختن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمرادف پرتو افگندن است که گذشت (ظهوری ے) رخت خود را گو برون کش از برای ماه وسال ۶ شمۂ ایوان او انداخت پرتو در جهان ۶ (**اردو**) دیکهو پرتو افگندن -

پرتو بالیدن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی تیز شدن فروغ است و کنایه باشد (بیدل ے) نیست عالم جای عرض بی فرا بهای دل ۶ پرتو این شمع گر بالد برون محفل است ۶ (**اردو**) فروغ زیاده هونا - تیز هونا - روشنی بڑهنا - زیاده هونا - تیز هونا -

پرتو بخشیدن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مرادف پرتو افگندن است و فروغ دادن (شفائی اصفهانی ے) زهر است می چو باشد بر لب ایاغ مردم ۶ پرتو بدل نه بخشد دود چراغ مردم ۶ (**اردو**) دیکهو پرتو افگندن -

(۳۶۵۱) **پرتو برکشیدن** | استعمال - بمعنی واپس گرفتن و برآوردن پرتو باشد **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ے) آفتاب از بام او گر بگذرد مقدور نیست ۶ پرتو خود را اگر خواهد ز روزن برکشد ۶ (**اردو**) پرتو واپس لینا - روشنی کو دور کرنا

(۳۶۵۲) **پرتو بستن** | مصدر اصطلاحی - مرادف پرتو افگندن است (ظهوری ے) عجب گر چرخ بندد پرتوی بر جیب روزن ۶ اگر صد آفتاب و مه بدامان سحر بندد ۶ (**اردو**) دیکهو پرتو افگندن اور پرتو انداختن -

پرتو پذیرفتن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی قبول کردن پرتو و حاصل کردن فروغ باشد (شجاع صفاهانی ے) لیکن چه کنم نمی پذیرد ۶ از غایت اضطراب پرتو ۶ (**اردو**) پرتو قبول کرنا

فروغ حاصل کرنا۔

پرتو پیالہ استعمال۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ روشنی و تجلّی پیالہ را گویند **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) پیالے کی جھلک۔ مونث۔

پرتو تافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ تابیدن فروغ باشد (خسرو ؎) پرتو او تافت بروی زحل ؏ گشت سعادت بنحوست بدل ؏ (اُردو) دیکھو پرتو افتادن۔ روشنی چمکنا۔

پرتو دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی روشنی عطا کردن و فروغ دادن (طغرا ؎) کند اشک شمع از ضیا گستری ؏ لگن را دہد پرتو خاوری ؏ (اُردو) روشنی عطا کرنا۔ فروغ بخشنا۔

پرتودوانیدن مصدر اصطلاحی۔ کہ مانند ہلال ؏ پرتو مہر و مہ از طرف کلاہش ریزد ؏

صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مولّف** عرض کند کہ بمعنی پرتو انگندن است (بیدل ؎) گر نامۂ من پرتو اندیشہ دواند ؏ صد صدق بہ تسخیر ہوا ریشہ دواند ؏ (اُردو) دیکھو پرتو انگندن۔

پرتو رسانیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی منور کردن و موافق قیاس است و حاصل فروغ رسانیدن باشد (احسن تربتی ؎) روشن تر است از گل خورشید داغ ما ؏ پرتو بہ کائنات رساند چراغ ما ؏ (اُردو) فروغ پہنچانا۔ روشن کرنا۔

پرتو ریختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی ظاہر شدن فروغ است و موافق قیاس (عالی شیرازی ؎) روز من تیرہ ز طفلی است

(اُردو) روشنی ظاہر ہونا ۔

پرتوزدن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی افتادن پرتو و فروغ باشد (خسرو ے) گر پرتو ے زروی تو بر آسمان زند ٭ ماہ و ستارہ تاب نیارند آب را ٭ (اُردو) پرتو پڑنا ۔ روشنی پڑنا ۔

پرتوستان اصطلاح ۔ بقول سفرنگ بشرح سی و پنجمی فقرہ (نامۂ شتت جی افرام) محل فروغ شعاع **مولف** عرض کند کہ از قبیل گلستان است (اُردو) وہ مقام جہان روشنی بہت ہو ۔ مذکر ۔

پرتوطلبیدن استعمال ۔ بمعنی خواستن پرتو است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری ے) تا نفس صبح کشد شام تو ٭ پرتو دل در دل شب می طلب ٭ (اُردو) پرتو چاہنا ۔ روشنی طلب کرنا ۔ روشنی چاہنا ۔

پرتوگرفتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ حاصل کردن پرتو باشد (سعدی ے) ز روشن دلش ملک پرتو گرفت ٭ وزیرکہن راغم نو گرفت ٭ (اُردو) پرتو حاصل کرنا ۔

پرتونشستن مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی پرتو افتادن است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری ے) یکی پرخیزد از بہر تماشای جمال تو ٭ کہ ہر سو پرتو صد طور در آئینہ بنشیند ٭ (اُردو) پرتو پڑنا ۔ روشنی پڑنا ۔

پرتونیکان نگیرد ہر کہ بنیادش بداست مثل ۔ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مولف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق کسی زنند کہ بنیادش خراب باشد (اُردو) یہی فارسی مثل اردو مین مستعمل ہے دکن مین کہتے ہین ”آلے کے بگڑے کو ہالا کیا سنبھالے“ اسکا مطلب یہہ ہے کہ جس کی بنیاد بگڑی ہوئی ہے اس کو نیک صحبت نہین سنبھال سکتی ۔

(۱۴۹۷)

پرتو یافتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ حاصل کردن پرتو و فروغ باشد (ناظم ہروی ؎) شہر حیران کہ این نور از کجا تافت ٭ کز و پرتو چراغ انبیا یافت ٭ **(اُردو)** پرتو حاصل کرنا - فروغ پانا -

پرتویان اصطلاح - صاحب سفرنگ بشرح صد و شصتمین فقرۂ (دساتیر آسمانی بفرزآباد وخشوران وخشور) گوید کہ جمع پرتوی است بمعنی اشراقیان **مولف** عرض کند کہ تعریف اشراقیان بجایش گذشت و این ترجمۂ فارسی آنست موافق قیاس **(اُردو)** دیکھو اشراقیان -

پرجگر اصطلاح - **مولف** عرض کند کہ مراد از پردل است کہ می آید بمعنی شجاع یعنی کسی کہ جگر او پر باشد از شجاعت (ظہوری ؎) بار روش است ظہوری سرت از خویش ملاف ٭ کہ سر پر جگران بر سر میدان افتد ٭ **(اُردو)** پر جگر کا استعمال بمعنی شجیع ہو سکتا ہے -

(الف) **پرچشم** اصطلاح (ب) **پرچشمی غربیل**

از پردلی آسیاست مثل - صاحب خزینۃ الامثال ذکر بہ کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مولف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق کریم و غنی می زنند مقصود شان از پرچشمی سیر چشمی است و پردلی بمعنی خود است مقصود ہمین قدر است کہ آنکہ پردل می باشد سیر چشم ہم باشد پس (الف) بمعنی سیر چشم است یعنی مستغنی و بی پروا و سخی **(اُردو)** (الف) سیر چشم بقول آصفیہ مستغنی بے پروا - سخی (ب) دکن میں کہتے ہیں "سخاوت سیر چشمی کی ہین" - یہ بحق مالدار سخی مستعمل ہے -

پرچم اصطلاح - بقول برہان و سروری بفتح اوّل و جیم فارسی بروزن مرہم (۱) چیزی می باشد سیاہ و مدوّر کہ بر گردن نیزہ و علم بندند (ملا نافعی ؎) ز پرچم فروزندہ نوک سنان ٭ چو آن شعلہ کاید برون از دخان ٭ (عماد الدین فقیہ ؎) پرچم مشکین علم ہای شاہ ٭ رستۂ ریحان گریبان ماہ ٭

خان آرزو در سراج صراحت کند که این از بریشم سیاہ باشد۔ بہار ہمزبانش **مؤلف** عرض کند کہ بقول صاحب کنز کہ محقق لغت ترکی است بمعنی طرّہ شعر مجازاً پس فارسیان این را بسبیل تفریس بمعنی دوم استعمال کردند و این معنی مجاز آنست ازینجاست کہ صاحب جامع بذیل معنی دوم آنرا معنی حقیقی گوید (**اردو**) پرچم وہ سیاہ ریشمی کپڑا جو علم پہ باندھتے ہین۔ مذکر۔

(۳) پرچم۔ بقول برہان و رشیدی و سروری و ناصری و جامع بمعنی قطاس و آن دُم نوعی از گاو بحری باشد کہ بر گردن اسپان بندند۔ صاحب جہانگیری صراحت مزید کند کہ این دم را بر سر چوب علم ہم بندند (حکیم خاقانی ؎) از بہر تو می طرازد ایّام ٭ سنجوق ز صبح و پرچم از شام ٭ (اثیر الدین اخسیکتی ؎) گاوی نشان دہند درین قلزم نگون ٭ لیکن نہ پیہ جستہ مراد و رانہ عنبر است ٭ خان آرزو در سراج گوید کہ ہمین معنی مجاز معنی اوّل است و معنی دم گاو بحری اصلا نباشد۔ صاحب جامع این را معنی حقیقی داند و معنی اوّل را مجاز این **مؤلف** عرض کند کہ صراحت ماخذ بر معنی اوّل کردہ ایم ہمین معنی اصل است و معنی اوّل مجاز این ما اتفاق داریم با صاحب جامع۔ خان آرزو غور نکرد (**اردو**) ایک دریائی گاے کی دم جس کو خوبصورتی کے لئے گھوڑون کی گردن پہ باندھتے ہین اور جس سے مگس رانی کا کام بھی لیتے ہین۔ مونث۔

(۴) پرچم۔ بقول برہان گاو کوہی است کہ در کوہ ہای مابین ملک ختا و ہندوستان می باشد و (مغز قاد) ہمین است۔ خان آرزو در سراج گوید کہ آنانکہ گاو بحری و نیز کوہی نوشتہ اند غلط کردہ اند بلکہ ہم گاو کوہی است چنانکہ در ہندوستان مگس ران ہا ازان سازند و نہایت متعارف و آن را بہندی (سرہ گای) گویند **مؤلف** عرض کند کہ اگر سند استعمال این بدین معنی بہم آید توانیم گفت کہ

مجاز معنی دوم باشد ولیکن معاصرین عجم و دیگر محققین اہل زبان ازین معنی ساکت اند۔ با خان آرزو اتفاق داریم (اردو) ایک پہاڑی گائے جس کو غژغاو کہتے ہیں۔ مونث۔ دیکھو غژغاو۔

(۴) پرچم۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و جامع بمعنی کاکل ہم آمدہ و صاحب برہان گوید کہ بجای ابجد نیز گفتہ اند۔ صاحب رشیدی می فرماید کہ بمجاز موی گیسو (مولوی معنوی ے) بیکی دست می خالص ایمان نوشند چو بادگر دست سر پرچم کافر گیرند۔ چو بہار گوید کہ اطلاق این بر موی زلف مجاز است و تشبیہہ آن بزلف و شام ہر دو آمدہ۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ از چہ شعر حضرت مولوی پسند موی زلف آورده احتمال معنی حقیقی نیز دارد۔ مولف عرض کند کہ زلف را ازین معنی ہیچ تعلق نیست بلکہ بمعنی کاکل مجاز معنی دوم است نہ حقیقی (اردو) کاکل۔ بقول آصفیہ۔ مونث۔ سر کے بڑے بڑے آگے لٹکے ہوے بلدار بال۔ دیکھو پیچ کے دوسرے معنے۔

پرچم بستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مولف عرض کند کہ بمعنی حقیقی متعلق بہ معنی اول پرچم است یعنی پرچم را بالای علم قائم کردن (مجیر بیلقانی ے) ہر بستہ قضا بطرہ بمعور چو بر نیزه و بیرق تو پرچم (اردو) پرچم باندھنا۔

پرچہ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح و فتح جیم فارسی بمعنی پاره و ریزه و پرزه و پارچہ مولف عرض کند کہ مخفف پارچہ بمعنی اول لش کہ گذشت (اردو) دیکھو پارچہ کے پہلے معنے۔

پرچین بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و سروری و دارستہ و ناصری و بحر و بہار و مؤید و جامع بر وزن پروین (۱) حصاری باشد کہ از خار و خاشہ و شاخ درختان بر دور باغ و فالیز و کشت زار سازند (ناصر خسرو ے) گر دو دل خود زر دوستی شان چو برد یو حصار ساز و پرچین چو بہار گوید کہ

بالفظ نسق و ساختن و کردن و کشیدن و نهادن مستعمل۔ خان آرزو در سراج گوید که مجاز معنی سوم است و معنی ششم مجاز است از معنی سوم کشیده آمده ... کنند که این مرکب است از ... معنی ... چنانچه ... که بمعنی شکن می آید و از لفظی این کلمه شکن مرکب است ... حصار خانه و باغ و شهر و غیره که پرشکن می باشد و صاف و پاک چون دیوار خشت و سنگ و گلین باشد ... باقی با این ... و استعمال ... این معنی را تسلیم کنیم (آردو) وہ باڑ جو باغ یا کھیتی کے اطراف ناخون یا کانٹوں سے قائم کرتے ہیں جو ناہموار ہوتی ہے۔ مونث۔

موف کنند که مجاز معنی اوّل باشد، که بالای حصار و دیوار این خانه های سرتیزه ناهموار و پُرشکن می باشد (آردو) وہ تیز کانٹے جو دیوار پر قائم کیے جاتے ہیں۔ مذکر۔

(۲) پرچین۔ بقول برہان و جہانگیری و ناصری و جامع محکم کردن چیزی باشد و چیزی مانند میخ که بر تخته زنند و دنباله آنرا از جانب دیگر خم دهند و محکم سازند۔ صاحب رشیدی این معنی را بذیل (پرچین کردن) بمعنی مضبوط و محکم کردن نوشته۔ وارسته و [illegible] گویند که محکم شدن چیزی بچیزی۔ خان آرزو در سراج گوید که هر دو معنی اوّل و دوم ... تحقیق است

(۳) پرچین۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی که در اصل (پرچین کردن) بمعنی محکم کردن است دیوار و باغ و چهار سر تیزه و خار ها را که بر سر دیوار ها ... را که از سنگ پاره ها بر سنگ نصب کنند (اسم جامد) ... و از دیگر ... کنند چنین کاری گویند۔ مولف عرض کند که معنی ... مجاز معنی اوّل است نظر بر ناهمواری و پرشکنی ... که برای استحکام برشته های ... و در سراج گوید که ... معنی سوم است ... مولف ... قائم کنند تا ... باشد مجاز ... که از این طرز کلی

معنی استحکام هم پیدا کردند و درینجا همین قدر کافی
است و معانی مصدری در ملحقات می آید (اردو)
استحکام ـ مذکر ـ مضبوطی ـ مونث ـ

(۴) پرچین ـ بقول بحر نقشیکه از سنگ پاره ها در
سنگ دیگر کنند **مولف** عرض کند که مجازاً بمعنی هفتم است
که این نقش هم پرچین می نماید که شکن ها دارد (اردو)
وه نقش جو پتھر کے ٹکڑوں سے جڑ کے پتھر میں کیا جائے

(۵) پرچین ـ بقول موید بحواله زفانگویا بالفتح بارے
که پرینده گر سخت کنند **مولف** عرض کند که مشتاق
سند استعمال می باشیم که دیگر محققین ذکر این نکرده اند
و معاصرین عجم باینمعنی برزبان ندارند ـ اگر استعمال
این بنظر آید توانیم عرض کرد که ازین طریقه عمل پرینده
انسان پرچین می شود ـ باشد که فارسیان بدینوجه
این بار را پرچین نام کردند متعلق بمعنی هفتم (اردو)
وه بوجھ جو کمر پر سختی کے ساتھ باندھیں ـ مذکر ـ

(۶) پرچین ـ خان آرزو در سراج گوید که نوعی
بمعنی پاک کردن باغ از خار و خس و علف بیکار
نیز آورده چنانکه گویند ؛ باغ را پرچین کرد یعنی
پیراست درینصورت بمعنی خار نسبت نباشد **مولف**
عرض کند که با معنی دوم هیچ تعلق ندارد و این را
اگر بمعنی صاف و پاک گیریم توانیم قیاس کرد که اسم
مفعول ترکیبی از مصدر پرچیدن باشد بالضم و
معنی مصدری بیان کرده محقق با نام و نشان
نیست بلکه مفعولی است (اردو) صاف و پاک ـ

(۷) پرچین ـ بالضم بتحقیق ما اسم فاعل ترکیبی بمعنی
پرشکن یعنی بسیار شکن ها دارنده و در اصل همین
است معنی حقیقی این که اشاره این بذیل معنی
اول کرده ایم فارسیان بصفت ناهمواری استعمال
این کرده اند چنانکه جبین پرچین (اردو) پرچین
کہہ سکتے ہیں یعنی پرشکن جیسے پرچین ماتھا ـ

پرچین بستن

استعمال ـ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که
قائم کردن حصار خار و مشاجر خار خبیره به باغ پاک شده
و غیره متعلق بمعنی اول پرچین (سلمان ـ ۵) کانم ـ

گرد باغ چہرہ پرچین بستہ اند؛ عالم دل در خم آن زلف پرچین بستہ اند؛ (اردو) باڑھ باندھنا۔ بقول آصفیہ کانٹوں یا جھاڑی سے احاطہ گھیرنا۔

پرچین ساختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن حصار خار و شاخ ہا است متعلق بامعنی اوّل پرچین (ناصر اصفہانی ؎) گرد دل ہا زدوتی شان؛ بر دو حصار ساز و پرچین؛ (اردو) باڑھ باندھنا۔ دیکھو پرچین بستن۔

پرچین شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ متعلق بہ معنی دوم یا ہفتم پرچین چنانکہ پرچین شدن جبین بمعنی لفظی این پرشکن شدن است (ملا جامی ؎) ہر گل کہ زدیم بر سر از داغ مراد؛ گل ہیچی گذشت و سر ہم پرچین شد؛ مخفی مباد کہ این لازم پرچین کردن است و شامل باشد بر ہمہ معانی پرچین کہ گذشت (اردو) پرشکن ہونا جبیں۔

اُن کا ماتھا پرشکن ہوا ہے۔

پرچین کاری اصطلاح۔ بقول بحر نقشی کہ از سنگ پارہ ہا در سنگ دیگر کنند **مولف** عرض کند کہ متعلق بہ معنی چہارم پرچین (خان آرزو از وارستہ ؎) چنین جوہر نمیداند قابل؛ پرچین کاری بیت اللہ دل؛ (اردو) پرچین کاری اس نقش کو کہہ سکتے ہیں جو سنگریزوں سے بڑے پتھر میں کیا جاے۔

پرچین کردن استعمال۔ صاحب آصفی گوید کہ بمعنی محکم و استوار کردن و پاک و صاف کردن باغ از خار و خاشاک چنانکہ گویند باغ را پرچین کرد یعنی پیراستہ است آنرا **مولف** عرض کند کہ ہیچ خصوصیت با این نہ دارد و شامل باشد بر دیگر معانی پرچین ہم مثلاً بلحاظ معنی ہفتم پرچین ہم توان گفت کہ ناز جبین خود را پرچین کرد یا متعدی پرچین شدن و مرادف پرچین ساختن (اردو) صاف و پاک کرنا۔ باڑھ باندھنا۔ پرشکن کرنا۔

پرچین کشیدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی بحوالہ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت بہار بذیل پرچین اشارۂ این بدون صراحت معنی کردہ۔ **مولف** عرض کند کہ از قبیل حصار کشیدن نظر بمعنی اوّل (اردو) باڑہ باندھنا۔ دیکھو پرچین بستن۔

پرچین گاہ | اصطلاح۔ بقول بحر بمعنی کرسی **مولف** عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نکنیم بخلاف قیاس و معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر ہمہ محققین ازین لغت ساکت (اردو) کرسی دیکھو نشست۔

پرچین گشتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ گوید کہ مرادف پرچین شدن است **مولف** عرض کند کہ صراحتش ہمہ را لاجا کردہ ایم (ظہوری ؎) گشتہ بر آسمان ز زینت و پیچ پرچین اختران پرچین ہا (اردو) دیکھو پرچین شدن۔

پرچین نہادن | استعمال۔ صاحب آصفی

ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن پرچین است متعلق بہ معنی اوّل و دوش (معزی نیشاپوری ؎) تا نگار من ز سنبل بر سمن پرچین نہادہ داغ حسرت بر دل ہمہ رنگ ان پرچین نہادہ (اردو) باڑہ باندھنا۔ دیکھو پرچین بستن۔

پرحاصل | استعمال۔ صاحب بہار بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ بمعنی کثرت زراعت است و بمعنی جایی کہ در آن زراعت بکثرت باشد **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (اردو) سیر حاصل۔ بقول آصفیہ وہ قطعہ جو پیداوار کی زمین۔

پرخاش | اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و بہار و جامع و سراج با خای نقطہ دار بر وزن فرواش بمعنی خصومت و جنگ و جدال و آنرا اندری و ناگہ ... خصومت زبانی ہم (استاد عنصری ؎) ... آن ... پرخاش کردہ ... [illegible] ... جہان ناش کہ

دوش ٭ دیدی چه دراز بود دوشینه شبم ٭ ہان ای
شب وصل ہمچنان باش که دوش ٭ **مؤلف** عرض
کند که اسم جامد فارسی زبان است و مبدل این بمتعلقہ
ہم گذشت (اُردو) دیکھو برخاش۔

(الف) **پرخاش جستن** استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند که باہم مخالفت پیدا کردن و خصومت خواستن
است و ----------

(ب) **پرخاش جوی** اسم فاعل ترکیبی از
ہمین است که بہار بمعنی شجاع و جنگ آور آورده۔
(سعدی سه) بدکشتی و نخچیر و آماج و گوی ٭ دلاور
شود مرد پرخاش جوی ٭ (اُردو) الف۔ لڑائی
چاہنا (ب) لڑائی چاہنے والا۔ شجاع جنگ آور
دیکھو برخاش۔

(الف) **پرخاش خر** اصطلاح۔ (الف)
(ب) **پرخاش خریدن** بقول بحر خریدار
(ج) **پرخاش خور** جنگ و جنگ آور

صاحب آصفی ذکر (ب) کرده و صاحب بحر (ج) را
بمعنی شجاع و جنگجو آورده۔ صاحب سروری نسبت
(الف) ہمزبان بحر (فردوسی سه) دو پرخاش خر
یا یکی جنگجوی ٭ گرفتند پرسش نه بر آرزوی ٭ صاحب
جہانگیری در ملحقات ہم الف را آورده و صاحب
برہان نسبت (ج) ہمزبان بحر و گوید که بحذف واو
معدوله ہم آمده و صاحبان انند و جامع ہمزبانش
خان آرزو در سراج بذکر (الف) گوید که از عجیب
عجائب آنکه صاحب برہان (ج) را به واو معدوله
نوشته و حاشا که ہیچ عاقل تجویز اینقسم نامعقول
کند **مؤلف** عرض کند که صاحب جامع محقق زبان‌دان است نسبت
در نامعقولیت متفق با برہان۔ خان آرزو نمیداند
که قواعد و قیاس تابع زبان است نه محاوره تابع
قواعد و قیاس آنانکه ذوق محاوره ندارند دخل در
معقولات کنند و معقول ہمین است که (ج) مزید علیه
الف است و از (پرخاش خوردن) اسم فاعل ترکیبی
نیست۔ این است هر آنچه عقل ما می خواهد و توجیهم

محاوره و مقبول است (اُردو) الف جنگجو۔ شجیع۔
(ب) جنگجو ہونا (ج) دیکھو الف۔

پرخاشیدن بقول بحر بالفتح جنگ وجدال
وخصومت کردن (کامل التصریف) ومضارع این
پرخاشد۔ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است
واسم این مصدر ہمان پرخاش کہ گذشت (اُردو)
لڑائی جھگڑا کرنا۔ فساد کرنا (پرخاش کرنا)

پرخج بقول ناصری وجہانگیری وسراج وجامع
مرادف پرخش باوّل وثانی مفتوح کفل وساغری
اسپ واستروگاو وامثال آن وصاحب ناصری
گوید کہ با فا نیز تبدیل می یابد یعنی فرخج وفرخش۔
مؤلف عرض کند کہ اصل این (برخش) کہ بموحّدہ
گذشت وپرخش کہ می آید مبدّلش چنانکہ تب وتپ
واین مبدّل برخش چنانکہ کاخش وکاج وانچہ بفای
اوّل می آید مبدّل ہر دو چنانکہ سپید وسفید مخفی مباد
کہ این لغت مخصوص بود برای کفل اسپ وبرسبیل
مجاز مستعمل شد برای استروگاو وخر (اُردو) دیکھو برخج

پرچخ بقول برہان ورشیدی وسراج بفتح اوّل و
ثانی وسکون ثالث وجیم فارسی کفل وساغری اسپ
واستروغیرہ **مؤلف** عرض کند کہ این ہم مبدّل
برخش کہ بموحّدہ بہ بای فارسی وشین معجمہ بجیم فارسی
بدل شد چنانکہ اسپ واسب وپاشیدن وپاچیدن
(اُردو) دیکھو برخش۔

پرخش صاحبان برہان وجہانگیری ورشیدی
وناصری ومویدہ وسراج ذکر این کردہ اند مرادف
ہمان پرخج کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ مبدّل
برخش است کہ بموحّدہ مذکور شد وصراحتش بہ
پرخج کردہ ایم (مختار ی ۵) دبو سیرت سروش
نصرت بخش ٭ ببر سینہ پلنگ رخش برخش ٭ (اُردو)
دیکھو برخش اور پرخج۔

پرخم اصطلاح۔ بقول انند بضمّ اوّل وفتح
خای معجمہ کنایہ از مبالغہ در تحریرات دلاویز موسیقی
صاحب غیاث بحوالہ شرح خاقانی ذکر این کردہ
مؤلف عرض کند کہ ہیچ تخصیص با موسیقی نیست

معنی حقیقی این خمیده و بسیار خم دارنده فارسیان استعمال این بمعنی چیزها کنند و خم و پیچ آواز	بمجاز مستعمل (اردو) خم ہوا - پرخم بھی کہہ سکتے ہین -

پرخو بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری و جامع بفتح ثالث بر وزن پرتو (۱) جائی باشد که در کنج خانہا سازند از دیواری پست و پر از غلّه کنند و (۲) پیراستن درختان هم یعنی بریدن شاخهای زیادتی (حکیم آذری ـه) کند مدخّر قادرش که ذخیره جو بجای خُنب لطافات چرخ را پرخو ؛ صاحب ناصری صراحت مزید کند که بمعنی دوم خو ہم آمده - خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم می فرماید که این خطاست و صحیح بدینمعنی (خو) باشد که می آید **مولف** عرض کند که باعتبار سروری و ناصری و جامع که محقّقین اہل زبانند این را بہر دو معنی بالا اسم جامد فارسی زبان دانیم و در معنی دوم اینقدر صراحت مزید که پیرایش باشد و خو بدینمعنی مخفّف این یکی از معاصرین عجم گفت که اصل این پُرخورش بود بضمّ اوّل و خای معجمه و معنی لفظی این مملو از ماکولات آن جای مثلث را نام بود که بشکل حوض در گوشهٔ ہر یک خانه برای حفظ غلّه درست می کردند و بعض از غربا در ہمان مقام شاخ و برگ درختان را که به پیرایش بدست می آمد برای بُران خانه جمع می کردند محاورهٔ زبان رای مہمله و شین معجمهٔ آخر را حذف کرده ضمّ اوّل را بفتح بدل ساختند و برای پیرایش ہم ہمین لفظ مستعمل شد حالانکه مقام حاصل پیرایش بود (اردو) (۱) وہ مثلّث مقام جو غربای عجم کے مکان کے ایک کونے مین غلّه رکھنے کے لئے بنایا جاتا ہے - مذکّر (۲) کاٹ چھانٹ - بقول آصفیہ قطع و برید - مونّث -

پرخوار اصطلاح - بقول بحر بمعنی بسیارخوار	**مولف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است

واصل این پرخور بود در محاوره الف بعد واو زیاده شد برای سهولت تلفظ (اُردو) بہت کھانے والا۔ پرخوار ہی کہہ سکتے ہیں۔

پرخیده بقول برہان بروزن فہمیده بمعنی رمز و ایما و اشارت۔ صاحب ناصری بحوالۂ فرہنگ و سائیر گوید کہ سخن مرموز و پوشیده و غیر واضح۔ صاحب سفرنگ بشرح بست ہشتمی فقرۂ (نامۂ شت وخشور فریدون) گوید کہ کلام مجمل و مرموز و سربستہ و فرماید کہ مقابل این اپرخیده بالف نفی بمعنی صریح و مفصّل۔ خان آرزو در سراج بہ رمز و ایما قانع۔ **مولّف** عرض کند کہ اپرخیده کہ نفی این است بجایش گذشت و بران (الف نفی زائد است کہ بیانش بر اجنبان گذشت) پس این لغت زنده و پا زنده باشد و اپرخیده کہ گذشت مزید علیہ این بالف نفی و ابرخیده بہ بای عربی ہم گذشت (اُردو) کلام مجمل۔ سربستہ۔ مذکر۔

پرد بقول برہان و ناصری بفتح اوّل و ثانی و سکون دال (۱) پرواز کند۔ صاحب جہانگیری بر معروف قانع **مولّف** عرض کند کہ مضارع پریدن است کہ بمعنی پرواز کردن می آید (اُردو) اُڑے۔ اُڑنا کا مضارع۔ پرواز کرے۔

(۲) پرد۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و جامع بسکون ثانی لای و تہ جامہ و کاغذ چنانکہ گویند یک پرد و دو پرد یعنی یک لای و دو لای یا یک تہ و دو تہ۔ صاحب ناصری بذکر این معنی گوید کہ مخفف پرده باشد زیرا کہ گویند یک پردۂ نازک تر یا سطبر تر و پنبۂ فلان جامہ مرا یک پرده کم یا بیش بگذار۔ خان آرزو در سراج گوید کہ اغلب کہ آنچہ در دفاتر ہندستان پرت مستعمل است بہمین معنی مبدّل است کہ دال بہ تا بدل شد۔ **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان باشد

که هندیان آنرا پرت کردند یا مفرس از پرت سنسکرت بر سبیل تبدیل چنانکه زرتشت و زردشت بعض معاصرین عجم گویند که این لغت فارسی نیست بلکه مفرس است (اُردو) پرت - بقول آصفیه - هندی - اسم مذکر - ته - تو - طبق - ورق -

(۳) پرد - بقول برهان و رشیدی و جهانگیری و ناصری و جامع بالفتح بمعنی خواب مخمل - خان آرزو در سراج گوید که بعضی خواب مخمل را گفته اند مولف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو) رُوان - بقول آصفیه - هندی - اسم مذکر - رونٹا - رونگٹا - پشمینه - باریک پشم -

(۴) پرد - بقول برهان و ناصری و جامع بضم اول و فتح ثانی بمعنی پرشو و حمله کرد و بقول جهانگیری بمعنی پرشده (سعدی ـ ۵) تو خود را گمان برده پرخرد ؛ انائی که پرشد دگر چون پرد ؛ خان آرزو در سراج بذکر همین گوید که ازین باب فعلی غیر این بنظر نیامده مولف عرض کند که چرا همین گوید که چشم ندیده و دلم زحمت تلاش نکشیده محققین مصادر فرس ذکر پریدن بضم اول و کسر رای مهمله کرده اند که بمعنی پر و حمله کردن و پرشدن است و بقول صاحب بحر کامل التصریف و مضارع این پرد و صراحت مزید کند که اسم فاعل و امر و نهی نیامده و بالحقیقت کاملش بجای او عرض کنیم و در نیجا همین قدر کافی است (اُردو) بهر دیوے - بهر جاے - بهرنا کا مضارع -

(۵) پرد - بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و ناصری و جامع و سراج بضم اول و سکون ثانی بزبان اهل گیلان پل رودخانه و جوی آب مولف عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم میدانیم جا دارد که پل مخفف و مبدل این باشد بحذف دال مهمله و تبدیل رای مهمله به لام چنانکه ارونده و الوند (اُردو) دیکھو پل -

(۶) پرد ـ بقول برہان و جہانگیری و ناصری و جامع بکسر اوّل و فتح ثانی بمعنی گردد که مشتق از گردیدن است ـ صاحب رشیدی بمعنی گرد گفته مشتق از گشتن ـ خان آرزو در سراج گوید که بمعنی گرد کرده مشتق از گشتن ـ **مولف** عرض کند که این مضارع ہمان پریدن است که می آید و مجازاً بمعنی گردد مستعمل صاحبان رشیدی و سراج سکندری خورده اند و غور بر لفظ و معنی نه کرده و نمیدانیم که بکسر اوّل چگونه باشد باید که استعمالش بفتح اوّل کنیم ـ مخفی مباد که تکمیل تحقیق معنی این بر مصدر پریدن کنیم (**اردو**) چکر لگائے ـ

پردا بقول برہان و جہانگیری و جامع بروزن فردا که بعربی غد گویند ـ صاحب رشیدی صراحت مزید کند که این افصح است بلحاظ اصل لغت فارسی صاحب ناصری ہمزبانش و گوید که در نامه ہای کہن که فارسی بیش از خاست چنانکه پرمان اصل فرمان و پرمود اصل فرمود است ـ خان آرزو در سراج گوید که فردا معتبر این باشد **مولف** عرض کند که فردا مبدّل این است و لیکن بر زبان معاصرین عجم استعمال فردا ست (**اردو**) کل یعنی روز آینده مذکر

پرداخ بقول اننـد بحواله فرہنگ فرنگ بمعنی جلالت و رونق و ضیا **مولف** عرض کند که پرداز که بجایش می آید مبدّل این و ہمین پرداخ اسم مصدر پرداختن است که می آید و حالا بر زبان معاصرین عجم نیست (**اردو**) بزرگی ـ رونق ـ چمک ـ مونث

پرداخت بقول برہان و مویّد بروزن افراخت (۱) ماضی خالی کردن و فارغ گشتن و نیز آراستن و جلا دادن و درساختن و مرتب گردانیدن هم (۲) نقاشان و غیرایشان پرداز مصنوعات خود را گویند و گاہی (۳) در تفضیح و تحسین کسی ہم استعمال کنند چنانکه گویند "دیدی و شنیدی که چه پرداخت" صاحبان سروری و ناصری به معنی اوّل قانع ـ صاحب رشیدی ذکر

این تبدیل پرداختن کرده که می آید و مقصودش جزین
نباشد که این ماضی آنست **مولف** عرض کند که
تحقیق معنی اوّل بر مصدر پرداختن خواهد شد
یعنی این شامل باشد بر همه معانی ماضی پرداختن
نسبت معنی دوم عرض می شود که پرداز هم بهمین معنی
مبدّل این است و استعمال پرداز بدینمعنی بیشتر است
مقصود ازان اصلاح خاکهٔ تصویر و یک صنعت باشد
و معنی سوم بر زبان معاصرین عجم نیست و از محققین
فارسی زبان هم غیر از برهان و مؤیّد دیگری ذکرش
نکرده مشتاق سند استعمال می باشیم و (۴) حاصل
بالمصدر پرداختن هم (**اردو**) (۱) دیکهو پرداختن
یهه اس کا ماضی مطلق هے (۲) دیکهو پرداز (۳)
طرز - رنگ - مذکّر - جیسے کسی چیز کی بهلائی یا برائی
بین کهتے هین " دیکهو تو کیا طرز اور کیا رنگ هے -
(۴) دیکهو پرداختن یه اس کا حاصل بالمصدر هے

پرداختن صاحب جهانگیری می فرماید که مراد
پرداختن بمعنی (۱) توجه نمودن (نظامی ـه)

من که باین آینه پرداختم ؛ آئینهٔ دیده درانداختم
صاحبان ناصری و رشیدی و جامع و برهان و بحر
و بهار و سراج و موارد هم ذکر این کرده اند و بمعنی
مشغول بچیزی هم آورده (صائب ـه) سرآزادهٔ
با سباب نمی پردازد ؛ موی ژولیده بود بالش ما
مجنون را ؛ صاحب بحر عجم این را کامل التصریف
گوید و مضارع این پردازد - **مولف** عرض
کند که این مصدر نیست که وضع شده از اسم مصدر
پرداخ و علامت مصدر تن و معنی آن رونق و
جلا چنانکه گذشت پس معنی نهم ده هم که می آید
حقیقی است و دیگر همه معانی بر سبیل مجاز و
تصرّف زبان است و اصلا این کامل التصریف
نیست چنانکه صاحب بحر گفته بلکه سالم التصریف
است و پردازد مضارع پرداز بدان است
که می آید و مضارع این به قاعدهٔ فارسی پرداخد
بود ولیکن استعمال این نیست و پرداخت حاصل
بالمصدر این است و لیکن برای همه معانی

استعمال این نباشد غیر از معنی اوّل (اُردو) توجّہ کرنا۔ مشغول ہونا۔

(۳) پرداختن۔ بقول جہانگیری و ناصری نواختن نغمہ (نظامی ؎) چو رودی یار بد این نغمہ پرداخت ؛ کلیسا زود چنگ خویش بنواخت ؛ صاحبان جامع و برہان و بحر گویند کہ نواختن ساز و خواند نغمہ۔ متّفقاً موارد بہ سرودن قانع مولّف عرض کند کہ مجاز معنی نہم و دہم است کہ آراستن و مرتّب گردانیدن نغمہ نواختن آن و نواختن ساز است (اُردو) گانا۔ بجانا۔

(۳) پرداختن۔ بقول جہانگیری و ناصری و رشیدی و جامع و برہان و بحر و موارد بمعنی فارغ شدن (نظامی ؎) از خواندن نامہ چون بپرداخت ؛ تعویذ گلوی خویشتن ساخت ؛ صاحب سروری گوید کہ خالی شدن و فارغ گشتن از علائق و اشغال (ظہیر ؎) میرزایان چون ز کار خود پرداخت ؛ بیش از اندازہ پیش کش با ساخت ؛ مولّف عرض کند کہ مجاز معنی نہم و دہم است کہ جلا دادن و آراستن و مرتّب گردانیدن کاری ہم فارغ شدن از آن باشد (اُردو) کسی کام سے فراغت حاصل کرنا۔

(۴) پرداختن۔ بقول جہانگیری و جامع و برہان و بحر بمعنی برداشتن و رفع نمودن (نظامی ؎) حجاب سیاست بپرداختند ؛ زبیگانگان حجرہ پرداختند ؛ مولّف عرض کند کہ مجاز است برخلاف قیاس و این تصرّف زبان باشد (اُردو) اُٹھانا۔

(۵) پرداختن۔ بقول جہانگیری و ناصری و رشیدی و جامع و سراج و موارد بمعنی خالی ساختن سند این از نظامی بہ معنی چہارم گذشت (فردوسی ؎) دل از داور بہا بپرداختند ؛ بآئین یکی جشن نو ساختند ؛ (ناصر بجہ ؎) رایت عشق معنوی افراخت ؛ دل ز سودای ماسوا پرداخت ؛ صاحب مؤیّد خالی شدن گفتہ و صاحب بحر خالی شدن و کردن ہر دو مولّف عرض کند کہ خلاف قیاس و تصرّف زبان است (اُردو) خالی کرنا۔

(۶) پرداختن ۔ بقول جہانگیری و جامع و برہان بمعنی
آخر رسیدن (نظامی ؎) دولت اگر ہمدمی ساختی ؛
عمر باین روز بپرداختی ؛ صاحب بحر گوید کہ باخر رسانیدن
و تمام شدن ۔ صاحب موارد بتوثیقہ ہمین سند نظامی برسیدن
قانع **مؤلف** عرض کند کہ خلاف قیاس کہ تصرف
زبان است **(اُردو)** ختم ہونا ۔ ختم کرنا ۔

(۷) پرداختن ۔ بقول جہانگیری و جامع و برہان و
و بحر بمعنی گرفتن و ربودن (نظامی ؎) بحکمت بسی
چارہا ساختم ؛ گزان ور کلوخی بپرداختم ؛ **مؤلف**
عرض کند کہ خلاف قیاس و تصرف زبان است ۔
(اُردو) لینا ۔ لیجانا ۔

(۸) پرداختن ۔ بقول سروری و ناصری و مؤید و
بحر و سراج باکسی در ساختن (خاجوی کرمانی ؎)
ہمہ شب باخیال دوست پرداخت ؛ دوامی غیر
در دوست نشناخت ؛ بہار بر ساختن قانع و
بقول موارد سازگاری کردن بچیزی **مؤلف**
عرض کند کہ خلاف قیاس و تصرف محاورۂ زبان
(اُردو) کسی کے ساتھ موافقت کرنا ۔

(۹) پرداختن ۔ بقول سروری و ناصری و مؤید
و بہار و جامع و برہان و بحر و سراج و موارد بمعنی
آراستن (رودکی ؎) بہشت آئین سرائی را
بپرداخت ؛ زہر گونہ دران تمثالہا ساخت ؛
صاحب رشیدی درست کردن چیزی گفتہ **مؤلف**
عرض کند کہ این معنی حقیقی و اصلی این مصدر است
بلحاظ ماخذ کہ اسم این مصدر (پرداخ) بمعنی ضیاست
(اُردو) سنوارنا ۔ آراستہ کرنا ۔

(۱۰) پرداختن ۔ بقول سروری و بہار و جامع
و برہان و بحر و موارد جلا دادن و پاک و صاف
کردن (عماد فقیہ ؎) کہ پرداخت آئینہ روی
تو ؛ کہ از رشک تر ساخت گیسوی تو ؛ (صائب
؎) تا نسوزد آرزو در دل نگردد سینہ صاف ؛
ما باین خاکستر این آئینہ را پرداختیم ؛ **مؤلف**
عرض کند کہ ہمین است معنی اصلی این مصدر کہ
اسم مصدرش (پرداخ) بمعنی روشنی و ضیاست

چنانکہ بجایش مذکور شد (اُردو) جلا دینا۔
پاک وصاف کرنا۔

(۱۱) پرداختن۔ بقول ناصری بمعنی مقید نمودن
وشدن۔ صاحب جامع بر مقید شدن قانع و
صاحبان برہان وبحر بر مقید گردیدن مؤلف
عرض کند کہ خلاف قیاس و این تصرف زبان و
محاورہ باشد (اُردو) مقید کرنا۔ پابند ہونا۔

(۱۲) پرداختن۔ بقول مؤید بمعنی انگیختن وبقول
جامع وبرہان وبحر برانگیختن مؤلف عرض کند
کہ مجاز است خلاف قیاس کہ تصرف زبان باشد
باعتبار صاحب جامع این معنی را تسلیم کنیم کہ از
اہل زبانست (اُردو) دیکھو برانگیختن۔

(۱۳) پرداختن۔ بقول مؤید وبرہان وبحر ترک
دادن وبقول بہار اعراض کردن از چیزی
وبقول موارد روگردانیدن از چیزی مؤلف
عرض کند کہ مجاز است خلاف قیاس کہ تصرف
زبان باشد ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم
کہ محققین زباندان ذکر این نکردہ اند ومعاصرین
عجم ہم برزبان ندارند (اُردو) منہہ پھیرنا۔

(۱۴) پرداختن۔ بقول سروری وناصری ومؤید
وبہار وجامع وبرہان وبحر وسراج بمعنی مرتب
ساختن وترتیب دادن مؤلف عرض کند کہ
مجاز معنی نہم است وموافق قیاس (اُردو)
مرتب کرنا۔ ترتیب دینا۔

(۱۵) پرداختن۔ بقول موارد بمعنی دوختن
(امیرخسرو) ؎ چہ قبای سرخ را احتیاط صنع تو ؎
خاص بہر قامتش پرداختہ ؎ مؤلف عرض کند
کہ مجاز مجاز است از معنی چہارم (اُردو) سینا۔

(۱۶) پرداختن۔ بقول موارد بمعنی کردن (نظامی)
؎ چو آئین آن برنگہ ساختند ؎ نکاح مہ وزہرہ
پرداختند ؎ مؤلف عرض کند کہ مجاز خلاف
قیاس است کہ تصرف زبان باشد (اُردو) کرنا۔

پرداختہ بقول برہان بروزن انداختہ (۱)
بمعنی خالی گشتہ وفارغ شدہ از جمیع علائق وعوائق

و (۲) ساختہ و (۳) آراستہ و (۴) مشغول گردیدہ
و (۵) انگیختہ و (۶) ترک دادہ و دور کردہ و (۷)
جلا دادہ و صیقل کردہ۔ صاحب سروری ذکر معنی
اوّل و دوم و سوم و چہارم و ہفتم کردہ۔ صاحبان
رشیدی و مؤید ہم ذکر این کردہ اند **مولف**
عرض کند کہ اسم مفعول ہمان مصدر پرداختن است
شامل بر ہمہ معانی مصدریش۔ تخصیص این ہفت
معنی چہ اگر سند استعمال ہر یک معنی بدست نیاید
عیبی ندارد (حکیم انوری سلہ) تا خاک زآمد شد
ہر کائن و فاسد ٭ پرداختہ پر نکند پشت و شکم
را ٭ (نظامی سلہ) چو شد پرداختہ آن نامہ شاہ ٭
نشادی بادبان زد بر سر راہ ٭ (شاعر سلہ)
دل از ہر دو عالم تہی ساختہ ٭ بیاد خداوند پرداختہ
(**اُردو**) دیکھو پرداختن یہ اس کے تمام
معنی مفعولی پر شامل ہے۔

(صائب سلہ) بی مگس ہرگز نماند عنکبوت ٭ رزق
را روزی رسان پر می دہد ٭ (ظہوری سلہ)
گنجشک تو پر دہد بہ سیمرغ ٭ پرواز اگر ببال عشق
است ٭ (ولہ سلہ) ہر زمان آید دو در آتش حسرت
افتد ٭ ہر دم از شعلہ بہ پروانہ اگر پر دہند ٭
مولف عرض کند کہ معنی اوّل حقیقی است
و معنی دوم مجاز آن (**اُردو**) (۱) قوّت پرواز
دینا۔ اڑنے کی قوّت عطا کرنا (۲) آمادہ کرنا۔

پرواز فلک اصطلاح۔ بقول بحر و
(جہانگیری در ملحقات) کنایہ از ماہ باشد **مولف**
عرض کند کہ موافق قیاس است کہ ماہ در ہمہ
سیّارگان سریع السیر است (**اُردو**) چاند۔ مذکر۔

پرداز استعمال۔ بقول سروری (۱) بمعنی
درساز نمودہ باکسی (سعدی سلہ) ہمہ روز اتفاق
می سازم ٭ کہ بشب با خدا می پردازم ٭ بہ ہاں

پرداذن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر ذکر ہر دو معنی کہ بجایش مذکور می فرماید کہ بالفظ دادن
(۱) بمعنی قوّت پرواز دادن و (۲) آمادہ کردن ذکردن مستعمل۔ صاحب مؤید می فرماید کہ امراز

پرداختن و فاعل آن پردازنده یعنی خالی کننده و آراسته کننده **مؤلف** عرض کند که همین قدر است نقد معلومات محقق اہل زبان و مؤید الفضلاے حقیقت و ان حق آنست که پرداز اسم مصدر پردازیدن است به جمله معانیش و امر حاضرش هم و اصلا امر پرداختن نیست زیرا که پرداختن سالم التصریف است که امرش نیاید و پردازیدن کامل التصریف که همه مشتقاتش می آید و اصلا بمعنی در سازنده نیست - چنانکه صاحب سروری گفته سند سعدی برای آنست که دران مصارع متکلم مصدر پردازیدن است و خصوصیت و مصدر بیان کرده بهار هم نباشد که استعمال اینا بحدّی که از نظر ما گذشت در ملحقات می آید حاصل نیست که پرداز درینجا بمعنی اسمی ساز است (اردو) ساز - بقول آصفیه - مذکّر - ربط - موافقت

(۲) پرداز - بقول سروری متوجه شونده - (امیر خسرو ره) بگریه گفت مرد خانه پرداز؛ که این مهمان یکدم را نواساز؛ **مؤلف** عرض کند که وای به محقق اہل زبان که غور بر قواعد زبان خود نمی کند در کلام امیر خسرو پرداز بمعنی پردازنده و متوجّه شونده اصلا نیست بلکه اسم فاعل ترکیبی است به ترکیب با لفظ خانه و از مجرّد لفظ پرداز این معنی هرگز حاصل نمی شود درینجا همین قدر کافی است که اسم مصدر و امر حاضر پردازیدن است که می آید و شامل بر همه معانیش - و بمعنی مجازی توجّه (اردو) توجّه - مونّث -

(۳) پرداز - بقول سروری خالی کننده و از علائق فارغ سازنده (سراج الدین راجی ره) دل از شغل جهان پرداز عشق است؛ مس قلب ترا از ساز عشق است؛ **مؤلف** عرض کند که در سند بالا اسم فاعل ترکیبی است بترکیب لفظ پرداز با (از شغل جهان) و اصلا مجرّد پرداز بمعنی بیان کرده سروری نیست - درینجا همین قدر کافی است که اسم مصدر و امر حاضر پردازیدن است

شامل برہمہ معاینش کہ می آید و این مجاز معنی دوم
پرواز است کہ نتیجہ توجہ بچیزی یکسوئی است از
دیگر چیزہا پس درینجا معنی این یکسوئی تعلق است
(اُردو) یکسو۔ بے تعلق۔

(۴) پرواز۔ بقول سروری آرایندہ وجلا دہندہ
(جامع شرفنامہ ۔) نگر کہ اینہمہ اکرام کرد تعلیمت ٭
سپہر لطف وکرم مکرم کرم پرواز ٭ بہار گوید کہ باصطلاح
روشنگران جلا دادن وزدودن زنگ (صائب
۔) زیر کوہ آہنین صیقل منت مرو ٭ خانۂ آئینۂ
دل رابمی پرداز کن ٭ صاحب بحر ذیل مصدر پرداختن
بطریق افادت گوید کہ بمعنی نور وجلا است **مولف**
عرض کند کہ ہمین است اسم مصدر وحاصل بالمصدر
پردازیدن کہ می آید و در سند اول الذکر (کرم پرواز)
اسم فاعل ترکیبی است ومجرد پرواز بمعنی جلا دہندہ
اصلا نیست تسامح محقق اہل زبان است کہ چنین
خیال کرد۔ بہار غلط کرد کہ این را بمعنی جلا دادن
نوشت معنی حقیقی این کار است وبس وجلا مجاز

(اُردو) جلا۔ مونث۔ صاحب آصفیہ نے پرداز
کا ذکر کیا ہے۔ مونث۔ جلا۔ **مولف** عرض کرتا ہے
کہ پرواز بمعنی جلا سازی بھی ہے۔

(۵) پرواز۔ بقول بہار باصطلاح مصوران
آنست کہ اینہا بعد پر کردن رنگ خطہای بسیار
بران رنگ می کشند تا ملائمت پیدا کند (محمد قلی
سلیم ۔) جو ہر ذاتی ندارد احتیاج تزیینہ ٭
صورت آئینہ را نقاش کی پرواز کرد ٭ بحر ذیل
مصدر پرداختن بطور افادت می فرماید کہ بمعنی نقش
است **مولف** عرض کند کہ نقاشان چون خاکہ
تصویر قائم کنند آنرا بہ خطوط نازک بحسب موقع
درست کنند وہمین است پرواز کہ اسم مصدر
وحاصل بالمصدر پردازیدن است کہ می آید
(اُردو) پرداز۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم
مونث۔ تصویر کے خط وخال۔ بعض استادوں
نے مذکر کہا ہے۔ **مولف** عرض کرتا ہے کہ
حاصل بالمصدر کے معنوں میں بھی مستعمل ہے۔

پرداز دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی رنگ دادن و آراستہ کردن و درست نمودن خال وخط (امیر شہرستانی ؎) شب جام لالہ رنگ وسحر مشرق گل است ؏ آئینۂ خیال کہ پرداز میدہند (اُردو) پرداز کرنا۔ بقول آصفیہ۔ جلا کرنا چمکانا بتحقیق **مولف** خاکۂ تصویر کے نوک پلک کو درست کرنا۔

پردازش استعمال۔ صاحب سفرنگ بشرح ہیجدہمی فقرۂ (نامۂ شت ساسان نخست) گوید کہ بمعنی کارکنی است **مولف** عرض کند کہ بسر آمیزہ حاصل بالمصدر پردازیدن باشد۔ کہ می آید وشامل بر معنی حقیقیش (اُردو) دیکھو پردازیدن یہہ اس کا حاصل بالمصدر ہے جسکی صراحت ہم اسی مقام پر کرینگے۔

پرداز کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ جلا کردن باشد (صائب ؎) زیر کوہ آہنین منت صیقل مرو ؏ خانۂ آئینۂ دل را بآہی پرداز کن ؏ (اُردو) پرداز کرنا۔ دیکھو پرداز دادن۔

پرداز گر اصطلاح۔ بقول بہار بمعنی صیقل گر باشد۔ صاحب انند نقل نگارش **مولف** عرض کند کہ از قبیل دادگر موافق قیاس است (سیفی ؎) بت پرداز گرم کو یکسان ہمی سازد ؏ ہیچ با حال من خستہ نمی پرداز د (اُردو) صیقل گر دیکھو آئینہ افروز۔

پرداز گرفتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ جلا و آراستگی حاصل کردن است۔ (ابو الفرج رونی ؎) سیف و دولت رسیدہ زو بہ ہنر ؏ عزّ وملّت گرفت زو پرداز ؏ (اُردو) جلا اور آراستگی حاصل کرنا۔ جلا پانا۔ آراستہ ہونا۔

پردازیدن بقول انند بمعنی پرداختن است و صاحب موید بحوالۂ زفانگویا ہم ہمین نوشتہ

صاحبان بحر و موارد و لغات که محققین مصادر اندازین
مصدر ساکت **مؤلف** عرض کند که محققین بالا
از غور مزید کار نگرفته اند۔ پرداختن مرکب است
از اسم مصدر پرداخ که بمعنی جلا گذشت و این
مرکب است از اسم مصدر پرداز که بمعنی کار
است و علامت مصدر (دن) و زیادت یای
معروف میان هردو) و پرداخت حاصل بالمصدر
آنست و پردازش حاصل بالمصدر این چنانکه
بجایش مذکور شد و پرداز و مضارع این است
مستعمل برای مصدر پرداختن هم که مضارعش
پردازد متروک از اینکه آن سالم التصریف است
و این کامل التصریف و آنچه محققین بالا معنی این
را مرادف پرداختن گفته اند باشد و ازین انکار
نداریم و ذکر بعض معانی بلفظ پرداز گذشت و بجدی که
از نظر باگذشت معنی حقیقی این (۱) کردن و کار
کردن است و (۲) بمعنی جلا دادن و (۳)
رنگ آمیزی و درستی خاکه تصویر کردن و (۴)
در سازیدن با کسی و (۵) توجه کردن و (۶) یکسو
شدن مجاز آن و عجبی نیست که بزبان فارسی
استعمال این به جمله معانی پرداختن شده باشد
و (پردازش) که حاصل بالمصدر این است
مخصوص است بمعنی حقیقی و برای دیگر معانی
همان پرداز که اسم مصدر است حاصل بالمصدر
این هم آمده **(اردو)** (۱) کرنا۔ کام کرنا
(۲) جلا دینا (۳) تصویر میں رنگ آمیزی
کرنا اور نوک پلک درست کرنا (۴)
کسی کے ساتھ موافقت کرنا (۵) توجہ
کرنا (۶) یکسو ہونا۔

پرداس بقول برهان و جامع بر وزن کرباس بمعنی (۱) پرداختن باشد و (۲) بمعنی
پائیدن یعنی ثبات داشتن و بسیار ماندن هم۔ صاحب آنند همزبانش۔ خان آرزو در
سراج بذکر قول برهان گوید که در اکثر فرهنگ ها بواو است (عوض دال) و فرماید که تحقیق

این بر (په ماس) می آید وجیف است که در انجا هیچ اشاره این نکرد **مولف** عرض کند که صاحبان برهان وجامع هر دو در عرض معنی تسامح کرده اند مقصود شان جز این نباشد که این بمعنی پرداز است وبمعنی پایندگی هم تبدیل زای هوز به سین آمده چنانکه آیاز وایاس پس باعتبار صاحب جامع که محقق اهل زبان است توانیم عرض کرد که این مبدل پرداز باشد وبمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان وپرداس را که بواو عوض دال مهمله می آید هیچ تعلق ازین نیست **(اردو)** (۱) دیکهو پرداز (۲) دیکهو پایندگی -

پرداشتن متاع مصدر اصطلاحی بقول بهار بالفتح کنایه از رواج داشتن کالا (مخلص کاشی ؎) همین نه ناوک او بردلم گذر دارد ٭ متاع تیر بهر جا دهند پردارد ٭ صاحب انند نقل نگارش **مولف** عرض کند که معنی لفظی پرداشتن پریدن وبلند پروازی وقدرت داشتن وبحالت اضافت بسوی متاع وامثال آن کنایه باشد از رواج داشتن که دست بدست بفروش رود **(اردو)** متاع کی مانگ هونا -

پردال بقول برهان وجهانگیری وسروری وناصری وجامع ورشیدی ومؤید وسراج بر وزن ومعنی پرکال است که آلت دائره کشیدن باشد **مولف** عرض کند که برداال بموحده هم گذشت وحقیقت ماخذ همه را انجا مذکور دو شدیم همین قدر کافی است که این اصل است وآن مبدل این چنانکه اسپ واسب **(اردو)** دیکهو بردال اور پرکار -

پردان اصطلاح - بقول انند بمعنی دانشمند وعاقل **مولف** بقول فرهنگ فرنگ بالضم بمعنی دانشمند وعاقل **مولف** عرض کند که دیگر همه محققین ساکت ومعاصرین عجم برزبان ندارند اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد که بمعنی لفظی بسیار دان وهمه دان

وکنایه از دانشمند وموافق قیاس است (اُردو) همه دان - عقلمند -

(الف) پردخت صاحب برهان بنسبت (الف)

(ب) پردختن گوید که بروزن سرخت مخفف

(ج) پردخته پرداخت یعنی خالی کرد وفارغ

شد وآراست وجلا داد ومرتب گردانید ودرساخت وبنسبت (ب) گوید که مخفف پرداختن و (ج) مخفف پرداخته - صاحبان رشیدی وسروری ومؤید هم ذکر (الف) کرده اند (فردوسی الف) بیاراست روی زمین را به داد * چو پردخت از ان تاج برسر نهاد * وصاحبان رشیدی وسروری وجهانگیری ذکر (ب) هم کرده اند وصاحب بحر هم این را مخفف پرداختن وسالم التصریف گفته که مشتقات این غیر ماضی ومستقبل واسم مفعول نیاید و (ج) بقول برهان ورشیدی وسروری ومؤید مخفف پرداخته بهمه معانیش (حکیم فردوسی ع) بدو گفت پردخته کن سر زباد * بجز مرگ را کس ز مادر نزاد * **مؤلف** عرض کند که همانا این هر سه مخفف است بحذف الف و صراحت معنی ناکافی است وشامل باشد بر همه معانی پرداختن که گذشت و (الف) ماضی مطلق (ب) و (ج) اسم مفعول (ب) (اُردو) دیکھو پرداختن -

پراندر پر زدن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی گوید که بمعنی فراهم ومجتمع شدن است (مجیر بیلقانی ع) شاخ چون طوطی خوش جا سر اندر سر نهاده * خاک چون طاؤس فردوسی پراندر پر زده است * **مؤلف** عرض کند که (۱) بمعنی رقص کردن پرندها است برای کبوتر وطاؤس وقبیل مرغ که در عالم مستی پراندر پر می زنند بمعنی مباد که از سند بالا (پر اندر پر زدن) پیدا است عیبی ندارد که اندر ومخفف آن در هر دو مرادف یکدیگر است اگر برای غیر (طاؤس وامثال آن) استعمال این کنند (۲) بمعنی قصد پرواز کردن هم که هر پرندی چون قصد پرواز کند پراندر پر می زنند

ومعنی بیان کردہ صاحب آصفی کہ لازم است خلاف قیاس حیف است کہ او بر معنی شعر غور نکرد (اُردو) (۱) پرند کا معنی ہیں ناچنا۔ رقص کرنا۔ دکن ہیں گھومنا کہتے ہیں (۲) پر تولنا (مہر انیس ؎) پتی ہلی تو رہ گئے پر تولتے ہوئے ؛ چٹخی کلی تو اڑ گئے سب بولتے ہوئے

پر در پر کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی قصد پرواز کردن و پرواز نمودن است (ظہوری ؎) شمع محفل گو بر انگن پردۂ فانوس ناز ؛ نیست جا و بدی زپس پروانہ پر در پر کشید ؛ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) دیکھو (پر در پر زدن) کے دوسرے معنے۔ اُڑنا۔

پر در پر ہم بافتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و وارستہ مرادف بند در بند قبا بافتن (سنجر کاشی ؎) پر در پر ہم بافتہ بلبل بہ تماشا ؛ در سایۂ آن گل کہ گریبان چمن اوست ؛ (صائب ؎) بوسہ ہای تشنہ لب پر در پر ہم بافتنست ؛ چون کبوتر ہای چاہی گرد چاہ غبغبش ؛ **مولف** عرض کند کہ ہجوم کردن است و مراد از اظہار کثرت (اُردو) دیکھو بند در بند قبا بافتن۔

پر دستی چرغ بسبب نقش دیگر است

مثل۔ صاحب خزینۃ الامثال ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت۔ **مولف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق مرد شجیع می زنند اگرچہ او بقد و قامت کوچک نماید و مثالش می دہند از چرغ کہ جانور شکاری است و می گویند کہ پر دستی یعنی قوت چرغ از نقش ہیئت او نیست کہ منشت پر می نماید بلکہ بہ نقش دیگر است کہ مخفی است یعنی ہمت و مردانگی دلش (اُردو) دکن ہیں کہتے ہیں "جٹ بھر قد پر نچائے بلا سے بے در ماں ہے" یعنی بڑا شجیع ہے۔

پردسہ بقول ناصری و انند بکسر اول و سوم (۱) بمعنی باغ در حدیقہ و فرماید کہ آن را پردیسا نیز گویند و فردوس معرب آنست و فرماید کہ اصل این لغت رومی بودہ و حکیم نزاری قہستانی (۲)

بمعنی بهشت گفته (سه) ع یا حسابی که هست هندسه گاه ؛ چون توانی تو گذشت پردسه خواه ؛ **مؤلف** عرض کند که (پردیس) لغت زبان سنسکرت است بفتح اول و بقول صاحب ساطع ملک بیگانه و دیار اجنبی عجبی نیست که فارسیان این لغت مقدس از پردیس سنسکرت بمجاز وضع کرده باشند که باغ و حدّ مجازان و بهشت هم ملک بیگانه است بمقابلهٔ مقام و مکان خود والله اعلم بحقیقة الحال - تحتانی را حذف کردند و های هوز در آخر زیاده کردند و تصرف در اعراب هم **(اُردو)** فردوس بقول آصفیه اسم مذکر (۱) باغ (۲) بهشت - جنت - خلد -

پردک | بقول برهان و جامع بر وزن مردک (۱) بمعنی لغز و چیستان و احجیه (خسرو سه) ز پردکها ؛ و ورا دور بسته ؛ که از فکرش دل داناست خسته ؛ صاحب رشیدی بذکر معنی اول بحوالهٔ نسخهٔ میرزا گوید که (۲) بمعنی افسانه هم و بهر دو معنی در بای تازی هم آمده و فرماید که در لسان الشعرا ادات بفتح بای تازی افسانه و بضم با چیستان - صاحب ناصری گوید که چون چیستان و لغز و معما مضمونی مبهم و پوشیده است به بای فارسی اولی است و معنی پردک سخن پوشیده و کاف بجای ها تصغیر پرده یعنی پوشیدنی کوچک و پردگی هر چیز پوشیده را گویند عموماً و زنان مستوره را خصوصاً می نامند - خان آرزو در سراج ذکر هر دو معنی کرده **مؤلف** عرض کند که ما صراحت ماخذ بر (پردک) کرده ایم که بموقعهٔ اول گذشت و این اصل است و آن مبدل این **(اُردو)** دیکھو پردک -

پردگی | بقول برهان و جامع بر وزن بندگی (۱) هر چیز پوشیده را گویند عموماً و (۲) زنان و دختران و اهل حرم را گویند خصوصاً بعربی مخدّره و مستوره خوانند و (۳) صاحب و پرده دار را نیز گفته اند و معنی ترکیبی این لغت در پرده و مستور بودن است چه پرده بمعنی حجاب و گی بمعنی بودن

باشد همچون بندگی و شرمندگی یعنی بنده بودن و
شرمنده بودن - صاحب جهانگیری بمعنی اوّل و
دوم قانع (نظامی ؒ) آنکه رخش پردگی خاص بود ٭
آئینۂ صورت اخلاص بود ٭ (وله ؒ) پردگی زہرہ
دران پرده جست ٭ زخمه شکسته بادائی درست ٭
بهار ذکر هر سه معنی کرده (امیر خسرو ؒ) مالک
دران به دریتو پردگی ٭ مالک زتو یافته پروردگی ٭
خان آرزو بذکر هر سه معنی بالا گوید که پرده بمعنی حجاب
و گی برای نسبت است و آن در آخر کلمه آرند که
آخر آن های مختفی باشد و آن گاهی افادۂ معنی
مصدری کند و گاهی معنی دیگر پس پردگی بمعنی نسبت
مستور و پرده دار نه آنکه یا دران مصدری است
و حال آنکه اگر یای مصدری می بود بمعنی پرده بودن
می بود نه در پرده مستور بودن و بمعنی محبوب مستور
مجاز است **مؤلف** عرض کند که بمعنی اوّل یای
نسبت بر لفظ پرده زیاده کرده اند و قاعدۂ فارسی
است که چون های هوز در آخر کلمه باشد و ضرورت
ترکیب یای تحتانی شود های هوز را با کاف فارسی
بدل کنند چنانکه بندگی و زندگی - معنی لفظی این منسوب
به پرده و (۱) کنایه از هر چیز پوشیده و (۲) اہل حرم
و (۳) حاجب هم که منسوب به پرده است که مقام او
پیش پرده در باشد دیگر هیچ آنانکه در بیان ماخذ پے
برده اند سکندری خورده اند و حقیقت ماخذ را
درست بیان نکرده - اصلا درینجا یای مصدری نیست
و نه گی بمعنی بودن و پردگیان جمع همینا پردگی است
(ظهوری ؒ) گر زند راه ظهوری در لباس ٭
راز های پردگی عریان چه است ٭ (وله ؒ)
در جیب دری پردگیانند چه رسوا ٭ این حرمت
جلوۂ دامان نقاب است ٭ (وله ؒ) عاشق
پرورش پردگیا نست غمت ٭ نیست لیلی که
بصد کاهش مجنون گردد ٭ (اردو) (۱) پوشیدہ
چیز - مونث (۲) پرده دار عورت - مونث (۳)
پهره واله - دربان -

پردگیان سما اصطلاح - بقول بهار و آنند

کنایہ از صور مثالی (صائب ؎) زشاہدان زمین
گر نظر فرو بندی ؛ نظر بہ پردگیان سما توانی کرد ؛
مولف عرض کند کہ مرکب اضافی است و پردہ
داران سما کنایہ باشد از سیارگان کہ گاہی بنظر آیند
و گاہی در پردہ و در کلام صائب استعمال ہمین است
و مقصود بہار از صور مثالی غالباً ہمان باشد (اُردو) پردہ
ستارے - مذکر خیالی صورتین - مونث -

پردگی رز اصطلاح - بقول برہان و بہار و
بحر و رشیدی و جامع بفتح رای بی نقطہ و سکون زای
نقطہ دار کنایہ از شراب - صاحب جہانگیری در ملحقات
گوید کہ از قبیل دختر رز (خاقانی ؎) ہر ہفت کرہ
پردگی رز بجز گہ آر ؛ تا ہفت پردہ خرد ما برافگند ؛
مولف عرض کند کہ معنی لفظی آین پردہ داری
کہ در درخت انگور پنہان است و کنایہ ایست لطیف
(اُردو) انگوری شراب - مونث -

پردگی ہفت رنگ اصطلاح - بقول
برہان و جامع و بحر و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ
از جہان و عالم دنیاست **مولف** عرض کند کہ
ہفت رنگ اشارہ بہ ہفت سیارہ و پردہ داری
کہ ہفت رنگ درست کنایہ از دنیاست ہمین
است ماخذ این و پردگی بمعنی پردہ دار گذشت
(اُردو) دنیا - مونث -

پردل اصطلاح - بقول بحر و بہار و ناصری
و جامع بضم اول بروزن مشکل (۱) کنایہ از شجاع
و بہادر و دلاور و جوان و (۲) مرد سخی - صاحب سروری
بر معنی اول قانع (شیخ آذری ؎) ابر حدائق
راحیا بحر ولایت را ولا ؛ کان کرامت بہ اسخا
کوہ شکوہ پردلی ؛ **مولف** عرض کند کہ اسم
فاعل ترکیبی است وکسی کہ دل او پر باشد کنایہ
بود از شجیع و معنی دوم مجاز آن کہ سخاوت ہم ہمین
شجاعت و درجہ اول شجاعت است و پردلان
بقول مؤید جمع این است بمعنی شجیعان و دلاوران
وسخیان وکریمان (اُردو) (۱) شجیع - بہادر -
دلاور (۲) سخی - کریم -

(۴۶۵۸) **پردلی** اصطلاح (۱) شجاعت و (۲) بمعنی سخاوت **مولف** عرض کند که موافق قیاس است بیای مصدری (ظهوری ـه) بپردلیست سلاح ما سلاح پوشان را بتن است جوشن ما تا کست مغفر ما (**اُردو**) (۱) شجاعت ـ دلیری ـ مونث (۲) سخاوت ـ تیغ.

(۴۶۵۹) **پردلیر** استعمال بمعنی بسیار دلیر است **مولف** عرض کند که پر بمعنی بسیار بجالیش گذشت (ظهوری ـه) در شکایت پر دلیرم راست می گوئی بدست بار قیبان التفات شکوه فرما خوب نیست (**اُردو**) بڑا دلیر ـ بڑا شجیع ـ

پردن بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بفتح اوّل وثالث بمعنی سرحد و کناره **مولف** عرض کند که اگرچه دیگر همه محققین ازین ساکت اند ولیکن بعض معاصرین عجم گویند که فارسی قدیم و اسم جامد زند و پازند است (**اُردو**) سرحد ـ کناره ـ مذکر ـ

پردو بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بالفتح وضم ثالث (۱) بمعنی سقف و (۲) بالاخانه و (۳) شهتیر خورد **مولف** عرض کند که معاصرین عجم ازین هر دو معنی خبر ندارند و دیگر همه محققین ساکت مشتاق سند استعمال می باشیم که هر دو محققین بالا هند نژاد اند (**اُردو**) (۱) سقف بقول آصفیه اسم مونث ـ مکان کی چھت (۲) بالاخانه ـ دیکھو بالاخانه (۳) چھوٹی شہتیر ـ مونث شہتیر کی تعریف بازا آنه پر ہے ـ

پرده بقول برهان و ناصری و رشیدی و بهار و موئید و جامع و سراج بفتح اوّل (۱) معروف است که حجاب باشد کرپاسی ـ صاحب سروری گوید که چیزی که حائل شود از جامه وغیره (خلاق المعانی ـه) دعای جان تو از دل سحرگهان گویم که آنزمان نبود در ره دعا پرده صاحب موئید صراحت مزید کند که پوستی رقیق که بر دیده بود آنهم داخل همین معنی است **مولف** عرض کند که اصل این همان

پرد است کہ بمعنی تہ گذشت بای نسبت در آخر این زیادہ کردہ اسمی وضع کردند کہ معنی لفظی این منسوب بہ پرد و چیزی کہ در میان دو چیز حائل باشد اعم ازینکہ از کرپاس باشد یا چرم و اعم از آنکہ بر در آویزان کنند یا بجای دیگر۔ و بر پردہ چشم ہم کہ غلفی است اطلاق این می شود (اُردو) پردہ۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ حجاب۔ اوٹ۔ ستر۔ آڑ۔ اوجھل۔

(۲) پردہ۔ بقول برہان و جامع بمعنی لای و تہ چنانکہ گویند پردہ پردہ یعنی لای بہ لای و تہ بہ تہ **مولف** عرض کند کہ مزید علیہ ہمان پرد کہ بہمین معنی گذشت بزیادت بای ہوز در آخرش و صراحت ماخذش ہم در انجا کردہ ایم و ہمین است اصل پردہ کہ بمعنی اوّل گذشت (اُردو) دیکھو پرد کے دوسرے معنے۔

(۳) پردہ۔ بقول برہان و جامع کنایہ از آسمان و بقول موید کنایہ از فلک الافلاک **مولف** عرض کند کہ استعارہ ایست از معنی اوّل کہ آسمان ہم مثل پردہ باشد میان ما و بالائیان (اُردو) دیکھو آسمان۔

(۴) پردہ۔ بقول برہان کنایہ از حجاب نفس۔ صاحب جامع گوید کہ کنایہ از حجاب شیطانی و نفس امّارہ **مولف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است و بس (اُردو) شیطانی پردہ جیسے کہتے ہین ؎ شیطانی پردہ آنکھون پڑ گیا ہے یعنی شیطان کی تدبیر نے تمکو اندھا بنا دیا ہے۔

(۵) پردہ۔ بقول سروری بمعنی خیمہ (شیخ نظامی ؎) درین پردہ یک رشتہ بیکار نیست ؎ سر رشتہ بر ما پدیدار نیست ؎ **مولف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است کہ خیمہ ہم پردہ ایست کہ ہر کہ در خیمہ باشد مستور ماند (اُردو) ڈیرہ۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ خیمہ۔ تنبو۔ کپڑے کا گھر۔ شہر گاہ

(۶) پرده - بقول سروری و موید بمعنی پردهٔ سرود (خلّاق المعانی سه) همچون آواز یکی ز ناخن برکش نوا
و آنگاه چو چنگ تنگم اندر بر کش ؛ گر در تن من رگی نه در پردهٔ تست ؛ بیرون کن و دیگری بجایش درکش
صاحبان ناصری و رشیدی و بهار گویند که این رشته ایست که بر دستهٔ سازها بندند برای نگاه
داشتن انگشتان جهت حفظ مقامات و اکنون از کثرت استعمال مقامات را نیز پرده گویند - خان
آرزو در سراج گوید که تحقیق آنست که حقیقت مقامات دوازده گانه موسیقی جدا است و پرده و
شعبه جدا و گاهی بمجاز پرده بمعنی مطلق آهنگ مستعمل می شود چنانکه پردهٔ عشّاق و اغلب که اطلاق
پرده بر تار دسته مجاز باشد **مولّف** عرض کند که تعریف خوشی نکرده اند و نمیدانند که در سازها
پاره های آهنی یا چوبین پیش و پس هر یکی بقاعده قائم می کنند و از همین پاره های نازک در نوا
هوا داخل می شود و بیرون می آید و اصوات مختلفه پیدا می کند پس همین پاره ها را بمجاز پرده
گفته اند - مقام نغمه و بمجاز نغمه و آهنگ هم - و همین است (پردهٔ آواز) که بجایش می آید
(**اردو**) پرده - بقول آصفیه - فارسی - مذکّر - بارہ راگوں میں سے ہر ایک راگ جیسے آہنگ
کہتے ہیں - ستار یا بین وطنبورہ وغیرہ کی وہ پٹّی یا عاجی پرزے جو اس کے دستے پر مقامات ٹھیکا
رہنے اور انگلیوں کے سہارے واسطے تانت سے باندھ دیتے ہیں - مقام نغمہ -

(۷) پرده - بقول روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاچار بمعنی تصویر **مولّف** عرض
کند که اهل ولایت روبروی دریچه یا در - پرده که می اندازند بر ان تصویر قد آدم نقش میکنند
و بعضی مقابل در و دریچه در آئینهٔ کلان همان تصویر قائم می کنند تا در از دور مخفی باشد معاصرین
عجم همین را بمجاز پرده گفته اند که حائل و ساتر در می باشد (**اردو**) تصویر - مونّث -

(۸) پرده - بزبان معاصرین عجم بمعنی تماشا مستعمل است **مؤلف** عرض کند که در اکثر تماشای زمانهٔ حال پرده های رنگارنگ مناسب تماشا آویزان می کنند ازینجاست که پرده بمعنی تماشا مستعمل شد چنانکه (پرده های خوب) که در ملحقات می آید (اُردو) تماشا - مذکر -

(۱۶۵۹۱)

پردهٔ آبگون اصطلاح - بقول جہانگیری در ملحقات کنایه از آسمان **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است از قبیل آبگون پل (اُردو) دیکھو آسمان - مذکر -

پردهٔ آواز استعمال - بہار بذیل پرده ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که همان پردهٔ سرود است که ذکرش بر معنی ششم پرده کرده ایم (ملا قاسم مشهدی ؎) چو کشتی خام می باشد بکار از بادبان آید ؛ که این کشتی بند در پردهٔ آواز می گردد (اُردو) ساز کا پرده - مذکر -

پرده آوردن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** گوید که چیزی را حائل گردانیدن (کلیم همدانی ؎) نه از گریه است ضعف چشم نه ذوره ؛ این پرده بروی کار بجهران آورده ؛ (اُردو) آڑ قائم کرنا - پرده قائم کرنا

پرده از روی روز افتادن مصدر اصطلاحی - بقول بحر فاش گردیدن راز - صاحب آصفی هم ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) راز فاش ہونا -

پرده از روی کار افتادن مصدر اصطلاحی - بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشته **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پرده از روی روز افتادن -

پرده از روی کار برخاستن مصدر اصطلاحی - بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشته (راهب اصفهانی ؎) چنان مکن که زخاکم غبار برخیزد ؛ صبا به پرده ام از روی کار برخیزد ؛ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است

(اردو) دیکھو مصدر گذشتہ۔

پردہ از روی کار برداشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و انند افشای راز کردن **مولف** عرض کند کہ متعدی مصدر گذشتہ و موافق قیاس (اردو) افشای راز کرنا۔

پردہ از روی کار کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشتہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اسیر شہرستانی ؎) میبہ ہم خاکستر آئینۂ غیرت بباد ٭ پردۂ از روی کار اہل دنیا میکشم ٭ (اردو) دیکھو مصدر گذشتہ۔

پردہ از کار برداشتن مصدر اصطلاحی بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشتہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (صائب ؎) سوز دل برداشت آخر پردہ از کارم چو شمع ٭ از گریبان سر برون آورد زنارم چو شمع ٭ (اردو) دیکھو مصدر گذشتہ۔

پردہ انداختن بر چیزی استعمال صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ آنرا پنہان کردن از نظر دیگری (فضلی بغدادی ؎) دلا بمہر رخش دیدہ را بر آب انداز ٭ چو ترست پردہ چشمت بر آفتاب انداز ٭ (اردو) کسی چیز پر پردہ ڈالنا اور اسکو چھپانا۔

پردہ اندیشہ استعمال۔ بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ تشبیہہ یعنی اندیشہ کہ ہمچو پردہ باشد و جز این نیست کہ اندیشہ را پردۂ اندیشہ گفتند (عرفی ؎) در کنار ی ششمشیر زبان قاتل سیفم ٭ در پردۂ اندیشہ خفر دپوشش ظہیرم ٭ (اردو) پردۂ اندیشہ کہہ سکتے ہیں یعنی اندیشہ کا پردہ جس سے صرف اندیشہ مراد ہے۔ مذکر۔

پردۂ اہرمنی اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و انند یعنی حجاب شیطانی و نفوس شریرہ انسانی و آنرا پردۂ ظلمت ہم می گویند **مولف**

عرض کند کہ مقصود از پردۂ غفلت است کہ بصیرت انسان را زائل کند و ہمین است پردۂ شیطانی مرکب توصیفی یعنی پردہ کہ منسوب است بہ شیطان کہ ذکر این بمعنی چہارم پردہ گذشت (اُردو) شیطانی پردہ - مذکر۔

پردہای خوب استعمال - بقول روزنامچہ بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار بمعنی تماشا خوب - **مولف** عرض کند کہ متعلق است بہ معنی ہشتم پردہ (اُردو) اچھا تماشا - مذکر۔

پردۂ ایزدی اصطلاح - بقول بحر و انند و موید حجاب اللہ تعالیٰ **مولف** عرض کند کہ از قبیل پردۂ تقدیر است و پردۂ غیب یعنی خفائے آن - مجاز معنی اول کنایہ از مشیت ایزدی کہ ما از ان بے خبریم (اُردو) مشیت الٰہی - مونث۔

پردہای گوش نازک کردن مصدر اصطلاحی - صاحبان بہار عجم و انند ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بسماعت چیزی توجہ کردن و بنزاکت اخبار رسیدن (طالب آملی ے) نغمہ نازک می تراود از لبت من ہم ز شوق در سماعش پردہ ہای گوش نازک میکنم (اُردو) کان رکھہ کر سننا - بقول آصفیہ غور سے سننا - نہایت خیال اور توجہ سے سننا (کان دہر کر سننا) بھی کہتے ہین (شبیر ے) کان رکھہ کر سنی نہ ایک صدا ہم نے کیا آہ کا اثر دیکھا

پردہای نظر اصطلاح - بمعنی پردہ ہای چشم است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری ے) پر است از گل روی تو پردہ ہای نظر نہ تا بہ جگر اشکم گلاب گردیدہ است (اُردو) آنکھہ کے پردے - امیر نے (آنکھہ کا پردہ) پردہ فرمایا ہے - آنکھہ کی جھلی (کیف ے) خون دل اشک روان لخت جگر حسرت دید ایک اس آنکھہ کے پردے مین چھپا ہین کیا کیا

(الف) پردہ باختن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر (الف)

(ب) پردہ بازہ

(۸۹۰)

کرده از معنی ساکت و بهار بذکر (ب) گوید که بموحّده
و زای تازی کنایه از لعبت باز و خیال باز و فرماید
که برین قیاس پرده بازی - صاحب رشیدی همزبانش
نسبت (ب) و خان آرزو در سراج بر لعبت باز قانع
مولّف عرض کند که الف هیچ تعلّق از ب ندارد
و ب اسم فاعل ترکیبی است بمعنی بازی کننده با
پرده که لعبت بازان لعبت بازی بواسطهٔ پرده
می کنند و (پرده بازیدن) البتّه مصدر آن توان
گرفت که بجایش می آید (**اُردو**) الف دیکهو پرده
بازیدن (ب) پتلیان نچانے والا - لعبت باز
بهی کهه سکتے هین -

پرده باز برگرفتن از چیزی مصدر
اصطلاحی - بقول انند مرادف (پرده باز گرفتن)
(۱) بمعنی دور کردن و دور انداختن و فرو هشتن بود
و (۲) بستن و کشیدن بر چیزی **مولّف** عرض
کند که دیگر همه محققین ازین ساکت و من وجه معنی
اوّل موافق قیاس است و لیکن معنی دوم هیچ
تعلّق ازین ندارد (**اُردو**) (۱) پرده کسی چیز سے
هٹانا - گرانا (۲) پرده کسی چیز پر ڈالنا -

پرده باز کردن از چیزی مصدر اصطلاحی
بقول بحر دور کردن پرده از آن **مولّف** عرض
کند که موافق قیاس است مشتاق سند استعمال
می باشیم (**اُردو**) پرده اٹهانا (آصفیه)

پرده باز گرفتن از چیزی مصدر اصطلاحی
بقول بهار و انند بمعنی دور کردن پرده (محمد قلی
سلیم ؎) می کنند همچو صبا گل بکف دست خزان ٭
هر کجا شاهد ما پرده ز رخ باز گرفت ٭ **مولّف**
عرض کند که موافق قیاس است (**اُردو**) دیکهو
(پرده باز کردن از چیزی)

(الف) **پرده بازی** اصطلاح - الف بقول
(ب) **پرده بازیدن** بحر و وارسته مرادف
شب بازی که بجایش آید (فیضی ؎) آورده ام
از فسون طرازی ٭ با پرده دری و پرده بازی ٭
همه اوشان بر (شب بازی) گویند که در شب

بصور مختلفه برآیند و امردان را بشکل زنان متشکّل سازند و خیمه برپا کرده اشکال منقوشه صفحه چرم کاغذ در نظر جلوه دهند **مولّف** عرض کند که همان لعبت بازی است که بوسیلهٔ پرده کنند یا گویند (پرده باز) زیاده کرده اند دیگر هیچ مصدری بر (پرده باز) زیاده کرده اند دیگر هیچ و جا دارد که (ب) را مصدر (الف) قرار دهیم بمعنی پرده بازی کردن (**اُردو**) الف پتلیاں نچانا - حاصل بالمصدر (ب) پتلیاں نچانا -

پرده بافتن | استعمال - بقول بهار معروف صاحب آصفی هم ازمعنی ساکت (ظهوری ـله) آرزو چشم زد کور نگاهان نه کنم ؎ پرده از گرد رهی بافته رخسارهٔ ما ؎ (ملّا جامی ـکله) پرده چرا بافت یکی جانور ؎ بیضه برای چه نهاد آن دگر ؎ **مولّف** عرض کند که (۱) بمعنی حقیقی است یعنی بافتن نقاب و (۲) استعارةً بمعنی بافتن عنکبوت تار خود را بشکل پرده - در کلام جامی اشاره بهمین است یعنی بیان واقعه غار نبیّنا علیه الصلوة و السّلام (**اُردو**) (۱) پرده بُننا (۲) مکڑی کا جالا بُننا -

پرده برافتادن از چیزی | مصدر اصطلاحی - بقول بهار معروف - صاحب انند گوید که بمعنی دور کردن **مولّف** عرض کند که بیچاره از لازم و متعدّی امتیازی نمی کند معنی این دور شدن پرده باشد (ظهوری ـه) رندان بحر حوصله مستی بهو کنند ؎ چون پرده برفتند دیدن فرو کنند ؎ مخفی مباد که در سند بالا استعمال فتادن است عیبی ندارد که فتادن و افتادن مرادف یکدیگر است (**اُردو**) پرده گرنا -

پرده برافگندن | مصدر اصطلاحی - بقول آصفی و بحر و بهار دور کردن پرده **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (حافظ ـه) شکایت شب هجران فرو گذار ای دل ؎ بشکر آنکه برافگنده پرده روز وصال ؎ (**اُردو**) دیکهو پرده باز کردن از چیزی -

پرده برانداختن از چیزی | مصدر اصطلاحی

بقول بحر و بہار و آصفی مرادف (پردہ برافگندن) **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (امیرخسرو ؎) پردہ برانداز کہ چون لاشوم ٭ پردہ کشای درِ اللہ شوم ٭ (صائب مصرع) امروز زرخسارۂ مغو پردہ برانداز ٭ (ظہوری ؎) ز چہرہ پردہ برانداختی بدیدن ما را ٭ نماند جای تماشا ز بس نگاہ غلو کرد ٭ (اُردو) دیکھو پردہ برافگندن از چیزے۔

پردہ برداشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و آصفی مرادف (پردہ برافگندن) **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (صائب ؎) شب ہستی پردہ از داغ درون برداشتم ٭ مست شد از بوی گل ہر کس ز بیرون برگذشت ٭ (ولہ ؎) من ندانم کہ تراوش کند از من سخنی ٭ پردۂ راز من آن آینہ سیما برداشت ٭ (اُردو) دیکھو پردہ برافگندن و برانداختن از چیزے

پردہ بر روی کار افگندن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر کنایہ از پنہان کردن راز و این مقابل (پردہ از روی کار برداشتن) است (صائب ؎) پردۂ بر روی کار راز جوی شیر افگند ٭ است ٭ عشق شیرین را بخون کوہکن می پرورد ٭ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است۔ (اُردو) کسی راز کا چھپانا۔

پردہ برزدن مصدر اصطلاحی بمعنی دور کردن پردہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) پردہ برزد و بعالم آرائی ٭ برزمین دیدہ ہای ما وا ماند ٭ (اُردو) دیکھو پردہ باز کردن از چیزے۔

پردہ برکشیدن از چیزی مصدر اصطلاحی بقول بحر دور کردن پردہ از آن (قاسمی گونابادی ؎) چنان پردہ برکش ز اوج نوا ٭ کہ گیرد چو مرغان وحشی ہوا ٭ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) پردہ اٹھانا (آصفیہ) دیکھو پردہ باز کردن از چیزے۔

پردہ برگرفتن از چیزی مصدر اصطلاحی

بقول بہار بمعنی (۱) دور کردن پردہ از آن (حافظ ﻫ) ساقی بیا کہ یار ز رخ پردہ برگرفت ٭ کار چراغ خلوتیان باز در گرفت ٭ صاحب بحر بر (پردہ برگرفتن) گوید کہ (۲) ظاہر ساختن و (۳) بی شرمی کردن و (۴) بی روئی نمودن باشد۔ صاحب رشیدی می فرماید کہ (۵) بمعنی ظاہر شدن ہم۔ صاحب مؤید بر معنی دوم و سوم و چہارم قانع و صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی دوم قناعت کردہ **مؤلف** عرض کند کہ معنی حقیقی این پردہ برداشتن است و ہمان است معنی اوّل و دیگر ہمہ معانی حاصل آن (اُردو) (۱) پردہ اُٹھانا یعنی دور کرنا اور بے پردہ ہونا (۲) ظاہر کرنا (۳) بے شرمی کرنا (۴) بے رخ ہونا۔ بقول آصفیہ تیوری چڑھانا۔ بگڑنا۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ بے مروّتی کرنا بھی کہہ سکتے ہیں (دیکھو بے مروّتی کردن باکسی) (۵) ظاہر ہونا۔

پردہ بستن بر چیزی مصدر اصطلاحی۔ بہار بذکر این از معنی ساکت (خواجہ آصفی ﻫ) تا نسوزم پردہ بر رخسار آتشناک بست ٭ وہ کہ خواہد سوختن این آتش پنہان مرا ٭ (صائب ﻫ) میزند بسیار راہ دین و دل چون رہزنان ٭ پردہ کز شرم آن عیّار بر رو بستہ است ٭ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن پردہ و بستن و آویختن نقاب باشد (اُردو) پردہ چھوڑنا۔ پردہ ڈالنا۔ (آصفیہ)

پردہ بگردانیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار از مقامی بمقامی دیگر آہنگ گفتن (خواجہ شیراز ﻫ) مطربا پردہ بگردان و بزن راہ عراق ٭ کہ بدین راہ بشد یار و ز ما یاد نکرد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ تبدیل آہنگ و ساز کردن است (اُردو) راگ بدلنا۔

پردۂ بلبل اصطلاح۔ بقول بہار نام نوائی از موسیقی (سید حسن غزنوی ﻫ) بید بر پردۂ بلبل ز طرب سر جنبان ٭ سرو بہ نغمۂ

قمری از فرح دست زلنست ؛ صاحبان بجرد انند ہم این را آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی این نغمۂ بلبل است و استعارہ باشد برای نوای خاص (اُردو) پردۂ بلبل فارسی میں ایک خاص راگ کا نام ہے جس کا ہندی ترجمہ معلوم نہ ہو سکا۔ مذکر۔

پردہ بند اصطلاح۔ بقول بہار و انند چیزی کہ پردہ بران بندند (ملا عبد اللہ ہاتفی ؂) علمہا بر آمد بچرخ بلند ؛ شد از شقّہ ہا چہرۂ مہر پردہ بند ؛ **مؤلف** عرض کند کہ اسم مفعول ترکیبی است و اسم فاعل ترکیبی ہم میتوان گرفت (اُردو) وہ پول جس پر پردہ لٹکایا جاتا ہے۔ مذکر۔

پردۂ بینی استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر موحدہ۔ استخوان بینی **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و کنایہ باشد کہ استخوان بینی ہم پردۂ را ماند (اُردو) پردۂ بینی کہہ سکتے ہیں وہ ہڈی جو نتھنوں کے درمیان مثل پردے کے ہے۔ مذکر۔

پردۂ پنہان اصطلاح۔ بہار و انند بذکر این از معنی ساکت (شیخ العارفین ؂) خورشید را اگر نکند دیدہ خیرگی ؛ داغ ترا ز پردۂ پنہان بر آورم ؛ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پردۂ غیب است یعنی پردۂ غیب۔ غیب باشد مقصود از بیتا ہمین قدر است کہ چیزی کہ ظاہر نیست (اُردو) پردۂ غیب۔ مذکر۔ یعنی غیب اور وہ مقام جو ظاہر نہیں ہے۔

(الف) پردہ پوش استعمال (الف)
(ب) پردہ پوشی بقول انند بحوالۂ
(ج) پردہ پوشیدن فرہنگ فرنگ

نگاہدارندۂ راز و ہم او بذیل (الف) ذکر (ب) کردہ گوید کہ بمعنی عیب پوشی **مؤلف** عرض کند کہ صاحب آصفی ذکر (ج) ہم کردہ از معنی ساکت و معنی آن (۱) پوشیدن عیب است بر سبیل کنایہ و (۲) بمعنی حقیقی پردہ بر جسم پوشیدن و ہمین

معنی حقیقی ج در الف و ب ہم موجود (ظہوری ؎)
برسوائی طوالت کرد عشقت پردہ پوشی را ٭ غمت
بر سست بخنتان کردہ لازم سخت کوشی را ٭ معنی بہار
کہ الف امر حاضر است از معنی اول و دوم (ج)
و اسم فاعل و مفعول ترکیبی ہم و (ب) حاصل بالمصدر
ج بہر دو معنیش (اُردو) (الف) پردہ پوش کہہ
سکتے ہیں۔ راز دار۔ عیب چھپانے والا۔ پردہ دار
(ب) رازداری۔ عیب پوشی۔ پردہ داری۔
(ج) (۱) راز دار ہونا۔ عیب چھپانا (۲) برقع
پہننا۔ صاحب آصفیہ نے الف اور ب کا ذکر کیا ہے

پردہ پوشی کردن مصدر اصطلاحی بمعنی
اخفای راز و عیب کردن **مولف** عرض کند کہ
حاصل بالمصدر پردہ پوشیدن را با مصدر کردن
مرکب کردہ اند (ظہوری ؎) پنجہ را کہ بخون کردہ
خضاب ٭ پردہ پوشی بحنا نتوان کرد ٭ (اُردو)
پردہ پوشی کرنا۔ راز داری کرنا۔ عیب چھپانا۔
صاحب آصفیہ نے پردہ پوشی کا ذکر کیا ہے۔ دیکھو
اصطلاح گذشتہ میں ب۔

پردہ پیچیدن از چیزی مصدر اصطلاحی
بقول آصفی دور کردن پردہ (ناظم ہراتی ؎)
ز صحبتش پردہ پیچیدند پاکان ٭ کہ دارد نسبتی با
سینہ چاکان ٭ **مولف** عرض کند کہ موافق
قیاس است (اُردو) دیکھو پردہ باز کردن از چیزی

پردہ تقدیر اصطلاح۔ بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ
مولف عرض کند کہ مراد از تقدیر باشد از آنکہ
از مخلوق پنہان است آنرا پردہ تقدیر گفتند
(عرفی ؎) در صفحہ تصویر حلالست متالم ٭
در پردہ تقدیر محالست نظیرم ٭ (اُردو)
پردہ تقدیر۔ بمعنی تقدیر کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔

پردہ چشم استعمال۔ بقول بہار و انند معروف
مولف عرض کند کہ یکی از ہفت پردہ چشم کہ
از علم تشریح ابدان ثابت است (ظہوری
؎) باران اشک دامن آلودہ مرا ٭ پاکیزہ تر
ز پردہ چشم حباب شست (اُردو) آنکھ کا پردہ۔ مذکر

پردهٔ چشم نازک شدن مصدر اصطلاحی

بهار بذکر این از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بنزاکت گرائیدن پردهٔ اوّل چشم باشد و مقصود از ناتوان شدنش (صائب ؎) چنان نازک شد است از گریه کردن پردهٔ چشمم ٭ که آیم در نظر از پرتو مهتاب می آید ٭ (اردو) آنکھ کا پردہ نازک اور ناتوان ہونا۔

پردهٔ چغانه اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و بحر و سراج و انند بفتح جیم فارسی و غین نقطه دار بالف کشیده و نون مفتوح نام پرده ایست از موسیقی (عراقی ؎) مطرب عشق می زند هردم ٭ چنگ در پردهٔ چغانهٔ عشق ٭ **مؤلف** عرض کند که چغانه نام ساز یست که تعریفش بجای او می آید پس این مرکّب اضافی است بمعنی نوائی که موسوم شد بدان (اردو) ایک خاص راگ کو فارسیون نے پردهٔ چغانه کہا ہے جس کا ترجمہ اور نام ہندی مین معلوم نہ ہوسکا

پردهٔ حجاز اصطلاح۔ بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ ہمچون پرده صفاہان نام پرده ایست از موسیقی **مؤلف** عرض کند که مرکّب اضافی است۔ معلوم میشود که این نوائی است که موجدان اہل حجاز اند (اردو) پردهٔ حجاز فارسی مین ایک راگ کا نام ہے۔ مذکر۔

پرده خاستن از میان مصدر اصطلاحی

صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که باقی نماندن حجاب و یگانگی پیدا شدن است (خسرو ؎) پردهٔ خویشی ز میان خاسته ٭ مرتبهٔ بی خودی آراسته ٭ (اردو) حجاب باقی نہ رہنا۔ یگانگی پیدا ہونا۔

پردهٔ خاطر اصطلاح۔ بقول بہار و انند معروف **مؤلف** عرض کند که بمعنی پردهٔ دل وحق آنست که پردهٔ دل ۔ دل باشد که دل را به پرده تشبیه داده اند (ملا قاسم مشهدی ؎) اگر حسن ترا شهرت بعالم نیست وجهی هست ٭

کہ دائم چون غمت در پردہ ہای خاطرم باشی ؛ (اُردو) دل اور پردۂ دل بھی کہہ سکتے ہین۔ مذکر۔

پردۂ خالی اصطلاح۔ بقول رشیدی شب۔ **مولف** عرض کند کہ مرکّب اضافی است بمعنی پردہ کہ در پس او کسی نیست و کنایہ از شب اگرچہ موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان ازین ساکت اند (اُردو) رات۔ مونث۔

پردہ خالی کردن مصدر اصطلاحی بمعنی ظاہر نمودن و فاش کردن۔ صاحبان موارد و آنند نیز کہ مشتق این (پردہ خالی کنم) می فرمایند کہ ای ظاہر کنم آنچہ در پردہ است **مولف** عرض کند کہ خلاف قیاس نیست ولیکن معاصرین عجم حالا بہ زبان ندارند (اُردو) ظاہر کرنا۔ فاش کرنا۔

پردۂ خراسان اصطلاح۔ بقول بحر و بہار و آنند نام نوائی از موسیقی (سعدی) ؛ در پردۂ عشّاق و خراسان و عراق است ؛ از حنجرۂ مطرب مکروہ نزیبد ؛ **مولّف** عرض کند کہ این نوا مخصوص خراسان است کہ اہل خراسان این را می پسندند یا موجد این خراسانی باشد۔ مرکّب اضافی است (اُردو) پردۂ خراسان ایک راگ کا نام ہے۔ مذکر۔

پردۂ خرّم اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و بہار و جہانگیری و رشیدی و سراج بضم خای نقطہ دار و فتح رای بی نقطہ مشدد و نام پردہ ایست از موسیقی (مولوی معنوی ؎) افتد عطارد در وحل آتش در افتد در زحل ؛ زہرہ نماند زہرہ را تا پردۂ خرّم زند ؛ **مولّف** عرض کند کہ خرّم بمعنی شادمان و خوش وقت می آید سامعین ازین نوا خیلی خوش وقت می شوند و این نوا را مخصوص کردہ باشند و نیز خرّم نام ماہ دی است از سال شمسی و نام روز ہشتم از ہر ماہ شمسی فارسیان بنا بر قاعدۂ کلیہ خود

چون نام ماہ و روز موافق آید عید کنند۔ پس عجبی
نیست کہ این نوا را مخصوص کردہ باشند برای عید
خرّم۔ مرکّب اضافی است (اُردو) پردۂ خرّم
ایک خاص راگ کا نام ہے جس کا ہندی نام معلوم
نہ ہو سکا۔ مخصوص عجم۔ مذکّر۔

پردۂ خفا اصطلاح۔ بقول بحر نوائی از
موسیقی **مولّف** عرض کند کہ وجہ تسمیۂ این
جزین نباشد کہ بمعنی پردۂ مخفی است و نوائی است
پست کہ معلوم نمیشود کہ آوازش از کجا می آید
و ما این پردہ را شنیدہ ایم اگرچہ مطرب مقابل
ما بود ولیکن زبانش بند بود و آواز خوشی از دوناے
نازکی می برآمد کہ باشاہ رگ حلقوم متعلّق (اُردو)
عجمیوں کا ایک راگ۔ پردۂ خفا سے موسوم ہے
جس کو زبان اور منہ سے کچھ تعلّق نہیں ہے بلکہ
دو نالوں سے نکلتا ہے جو حلق کے دونوں جانب
شاہ رگوں پر قائم ہوتی ہیں۔ مذکّر۔

پردۂ خماہن اصطلاح۔ بقول برہان
و سراج و بحر و انند و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ
از آسمان است و صاحب بہار فرماید کہ خماہن
سنگ تیرہ رنگ سخت را گویند **مولّف** عرض
کند کہ مرکّب اضافی است و حقیقت ماخذ خماہن
بجایش مذکور شود (اُردو) دیکھو آسمان۔ مذکّر۔

(الف) **پردۂ خواب** استعمال۔ ہر دو مرکّب
(ب) **پردۂ خیال** اضافی است کہ پردۂ
خواب۔ خواب باشد و پردۂ خیال۔ خیال۔ فارسیان
خواب و خیال ہر دو را تشبیہ دادند بہ پردہ (ظہوری
ے) عیب افسانہ در رفو کار نیست ؛ گر بہ درہم
دریدہ پردۂ خواب ؛ (بیدل ے) تمثال من
در آئینہ پیدا نمیشود ؛ در پردۂ خیال تو ام نقش
بستہ اند (اُردو) (الف) پردۂ خواب اور (ب)
پردۂ خیال۔ خواب اور خیال کو بہ ترکیب فارسی
کہہ سکتے ہیں۔ مذکّر۔

پردہ دادن مصدر اصطلاحی۔ صاحبان
آصفی و انند گویند کہ بمعنی بستن پردہ باشد

(علی خراسانی ۵) حیرت فگندہ دور سر از فرّ ذات ؎
بر روی خویش پردۂ شرم و حیا مدہ ؎ **مولف**
عرض کند کہ موافق قیاس است۔ بہار (پردہ دادن
بر چیزی) را بہ ہمین معنی نوشتہ (اُردو) پردہ کرنا۔
نقاب ڈالنا۔

پردہ دار اصطلاح۔ بقول بہار (۱) دربان
(صائب ۵) ز اشتیاق تماشای خود چہ خواہی کرد ؎
کہ آہ غیرت من پردہ دار آئینہ است (سعدی ۵)
آنرا کہ عقل و ہمت و تدبیر و رای نیست ؎ خوش
گفت پردہ دار کہ کس در سرای نیست ؎ صاحب
بحر گوید کہ (۲) بمعنی پردہ پوش ہم و ذکر معنی اول ہم
کردہ (ظہوری ۵) دیدہ را طاقت تماشا نیست ؎
پردہ و پردہ داری باید ؎ **مولف** عرض کند کہ
اسم فاعل ترکیبی است و معنی دوم مجاز معنی اول
باشد (اُردو) پردہ دار بقول آصفیہ (۱) دربان
(۲) پردہ پوش۔ راز دار۔

پردہ دار فلک اصطلاح۔ بقول برہان
و موید بحر کنایہ از ماہ باشد **مولف** عرض کند کہ
موافق قیاس و مرکّب اضافی ہست بترکیب اسم فاعل
ترکیبی با فلک (اُردو) چاند۔ مذکّر۔

پردہ داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت و سند این کلام سعدی
شیراز پیش کردہ کہ بر پردہ دار گذشت **مولف**
عرض کند کہ بمعنی پردہ کردن و در پردہ بودن است
و بس (اُردو) پردہ کرنا۔

پردۂ دخانی اصطلاح۔ بقول برہان و
سوئید و انند (۱) کنایہ از شب تیرہ و تاریک۔ صاحب
بحر ذکر معنی اول گوید کہ (۲) ابر سیاہ ہم **مولف**
عرض کند کہ مرکّب توصیفی است و بہر دو معنی موافق
قیاس ولیکن برای معنی دوم مشتاق سند استعمال
می باشیم کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان ازین معنی
ساکت اند (اُردو) (۱) اندھیری رات (۲)
کالی گھٹا۔ مونث۔

پردہ در استعمال۔ بقول بہار (۱) معروف

و (۲) افشای راز کنندہ **مؤلف** عرض کند کہ مقصودش از معنی اوّل چاک کنندۂ پردہ بمعنی حقیقی و بہر دو معنی اسم فاعل ترکیبی است و (۳) امر حاضر اسم بہر دو معنی بالا از مصدر پردہ دریدن کہ می آید **(اُردو)** (۱) پردہ پھاڑنے والا (۲) پردہ در بقول آصفیہ۔ عیب ظاہر کرنے والا۔ راز فاش کرنے والا (۳) پردہ پھاڑ۔ عیب ظاہر کر۔ امر حاضر۔

پردہ در انداختن بچیزی و بر چیزی مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و آصفی بمعنی پردہ بستن است بران۔ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است مرادف پردہ دادن **(اُردو)** برقع پہننا۔ پردہ کرنا۔ پردہ اوڑھنا۔ نقاب ڈالنا۔

(الف) **پردہ دری** اصطلاح۔ الف بقول

(ب) **پردہ دریدن** بحر آشکار کردن و (ب) بقولش افشای راز کردن۔ بہار بر ذکر ب قانع **مؤلف** عرض کند کہ (ب) بمعنی (۱) پارہ پارہ کردن پردہ و نقاب و شامل بر ہمہ معانی پردہ و (۲) بمجاز افشای راز کردن و الف حاصل بالمصدرش بہر دو معنی و (پردہ در) کہ گذشت اسم فاعل ترکیبی۔ (ظہوری لہ) پردہ نالہ درد ہم چون کشدم دل طفلان در کنم نالہ ہوس آہ با واز آید ﴿ (ولہ ۵۰) شمعۂ عشق او ہمہ پردہ پردگی درد ﴿ طرفہ کہ پردہ پوشی اسم بہ کفن نمی کند ﴿ **(اُردو)** الف (ب) کا حاصل بالمصدر دونون معنون مین (ب) (۱) پردہ پھاڑنا۔ (۲) افشاے راز کرنا۔

پردۂ دل اصطلاح۔ بہار و انند بہ صرف قانع **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان دل را بہ پردہ تشبیہ دادہ اند۔ پردۂ دل۔ دل باشد مرکب اضافی است یعنی دلی کہ مثل پردہ است (صائب لہ) زبان زپردۂ دل گشت جلوہ گر صائب ﴿ کسی کہ خون دل از درد انتظار خورد ﴿ **(اُردو)** پردۂ دل بقاعدۂ فارسی دل کو کہہ سکتے ہین۔ مذکر۔

پردہ دمی بر روی خود کن مفعولی بقول انند و مؤید یعنی در پردہ دمی خود را نگاہدار **مؤلف**

عرض کند کہ (پردہ کردن) بجای خود بش می آید و
(پردہ بررو کردن) بمعنی حقیقی نقاب بررو انداختن
پس معنی حقیقی این ہمین قدر کہ وی نقاب بررو ی
خود انداخت بعنوان ازین معنی وی خود را در پردہ
نگاہدار گیریم کنایہ نیست بلکہ بمعنی حقیقی است
و مقولہ خاص نیست زیرا کہ (پردہ وی بررو ی خود
کردن) مصدر نیست بمعنی حقیقی - پس قیام این فقرہ
بصورت مقولہ برای تفہیم مطلب است نمیدانیم کہ صاحب
موید الفضلا بچہ ضرورت این را قائم کردہ (اردو)
ایک لحظے کے لئے اپنے منہ پہ پردہ کرلے -

(الف) پردہ دوختن | استعمال - صاحب
(ب) پردہ دوز | آصفی الف را قائم کردہ
از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی
است یعنی دوزیدن پردہ و خیمہ و (ب) اسم فاعل
ترکیبی است کہ فارسیان خیمہ دوز را گفتہ اند و صاحبان
آصفی و بہار ہم ذکرش کردہ (سیفی اسفرنگی ؎)
ازان حال من ژولیدہ مو ہر دم دگرگون است ؎
کہ حسن پردہ دوز شوخم از اندازہ بیرون است ؎
(اردو) (الف) پردہ سینا - ڈیرا بنانا (ب) پردہ
سینے والا - ڈیرہ بنانے والا -

پردۂ دیدہ | استعمال - بقول انند مرادف
پردہ چشم کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ موافق
قیاس و مرکب اضافی است (اردو) آنکھ کا پردہ
(دیکھو پردۂ چشم)

پردۂ دیرسال | اصطلاح - بقول برہان
و رشیدی و موید و سراج (۱) نام پردہ ایست
از موسیقی و (۲) کنایہ از آسمان - صاحب جہانگیری
بر معنی اول قانع و ہم او در ملحقات ذکر معنی دوم کردہ
(نظامی ؎) مغنی بزن پردۂ دیرسال ؎ نوائی
برانگیز با آن خیال ؎ صاحبان مجمع و بہار عجم
بر معنی اول قانع **مولف** عرض کند کہ معنی
لفظی این پردہ کہنہ و کنایہ باشد از نوای موسیقی
کہ نوای قدیم است و بمعنی آسمان ہم کنایہ ایست
نظر بر دیرسالیش (اردو) (۱) ایک راگ کا نام

(۲) دیکھو آسمان۔

پردۂ دیہیمی اصطلاح۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار پردۂ تخت سلطنت و
مولف عرض کند کہ مرکب توصیفی است و موافق قیاس (**اردو**) تخت سلطنت کا پردہ۔ مذکر۔

(الف) **پردہ راز برافتادن** مصدر
(ب) **پردہ براز برداشتن** اصطلاحی
(ج) **پردہ راز تنک کردن** (الف) بمعنی افشای راز شدن است چنانکہ ظہوری گوید
(ــہ) از پردہ بدر رفتند ظہوری گر پردۂ راز بیفگنند ؎
مولف عرض کند کہ پردہ برافتادن بجایش گذشت و این موافق قیاس است و ب و ج بقول بحر و بہار متعدی الف یعنی افشای راز کردن
(صائب ــہ) من نہ آنم کہ تراوش کند از من سخنی ؎ پردۂ راز من آن آینہ سیما برداشت ؎
(ولہ ــہ) لب تو پردۂ رازی زبا تنک کرد است ؎ شراب دشمن جان است رازداران را ؎

مولف عرض کند کہ ب و ج ہم موافق قیاس است (**اردو**) (الف) راز افشا ہونا (ب و ج) راز افشا کرنا۔

پردۂ زجاجی اصطلاح۔ بقول برہان و (جہانگیری در ملحقات) و رشیدی و بحر (۱) کنایہ از آسمان و (۲) کنایہ از شب تاریک و (۳) کنایہ از ابر سیاہ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اول نسبت معنی دوم و سوم گوید کہ این بعید است
مولف عرض کند کہ زجاج لغت عرب است بالضم و بہر سہ حرکت ہم بمعنی شیشہ۔ انچہ خان آرزو اشکال در معنی دوم و سوم پیدا کردہ ما با او اتفاق داریم کہ خلاف قیاس است کہ زجاج را برای شب تاریک و ابر سیاہ مجازاً استعمال کردن بخلاف حقیقت است و صاحبان سروری و ناصری کہ محققین اہل زبانند ازین معنی ساکت و لیکن صاحب جامع کہ او ہم محقق عجمی الاصل است (پردۂ زجاج) را بمعنی شب تیرہ و تاریک گفتہ و قولش

در خور اعتبار است - ما خیال می کنیم که درینجا از
زجاج - آئینهٔ سیاه مراد باشد و تشبیه در تاب -
داده باشد با تحقق حال یا معنی دوم و سوم را مجاز
مجاز و بعید از قیاس دانیم (اردو) (۱) دیکھو
آسمان - مذکر (۲) اندھیری رات - مونث (۳)
کالی گھٹا - مونث -

پرده زدن بر چیزی | مصدر اصطلاحی -
بقول بہار و انند بمعنی پرده بستن و نصب کردن
مولف عرض کند که موافق قیاس (میر خسرو ے)
فرش کشیدند و تتق بر زدند ؎ پردهٔ دهلیز بر اختر
زدند ؎ (اردو) پرده باندھنا - پرده قائم کرنا -

(الف) پردهٔ زنبور | اصطلاح - بقول برہان
و جہانگیری و رشیدی و بہار و جہانگیر وانند (۱) پرده ایست
از موسیقی (سیف اسفرنگی ے) ساز توست راه
از ره یا که نتوان ساخت ؎ نوای خانهٔ عشاق پردهٔ
زنبور ؎ صاحب جہانگیر این را مرادف ------

(ب) پردهٔ زنبوری | گفته بذکر معنی اول میفرماید
که (۲) پردهٔ سوراخ دار که زنان در برقع دوخته
پیش رو دارند (صائب ے) رحم کن بر تلخکامان
رحم تا نگرفته است ؎ پردهٔ زنبوری خط را بگذار
بوسه را ؎ (محمد سعید اشرف ے) پردهٔ زنبوری
خط بر رخش زیبنده است ؎ از فنا می خواست
آن عارض نقاب انگبین ؎ (۳) آسمان - صاحب
برہان معنی سوم را مخصوص کند با (ب) بہار الف
را مرادف (ب) گوید و بذکر معنی اول می فرماید که
(۴) نوعی از خیمه هم باشد که از پارچه باریک
و تنک سازند و خوانہای طعام در ان گذارند
تا از زحمت مگسان محفوظ باشد (میر خسرو ے)
خوان فلک پر زنگینہای زر ؎ زرد چو زنبور بر آورده
سر ؎ ز انہمه زنبور که از نور ربود ؎ پردهٔ شب
پردهٔ زنبور ربود ؎ (ملا قاسم مشہدی ے) سد
ره ما پردهٔ زنبوری کس نیست ؎ در خانهٔ آئینه
نیز مگس را ؎ و هم او ذکر معنی دوم کرده می فرماید
که از اہل زبان بتحقیق پیوسته که پردهٔ زنبوری

چغ که خیلی باریک باشد و در هندوستان چلون گویند
و بدروازه های دالان و حجره بندند و از محمد سعید اشرف
سند دهد (سه) پرده زنبوری ول را بیاد نقل اوئی
پر عسل چون خانهٔ زنبور باید داشتن ٭ صاحب رشیدی
به (ب) ذکر معنی سوم کرده و صاحب جهانگیری در
ملحقات (ب) برآئ سوم آورده و خان آرزو در چراغ
هدایت بذکر (ب) بر معنی دوم قانع و در سراج
(ب) بمعنی سوم نوشته **مولف** عرض کند که
(الف) مرکب اضافی و (ب) مرکب توصیفی است
و هر دو در معنی مرادف یکدیگر و معنی اوّل نظر بر آواز
ساز معروف که مثل زنبور آواز و هد و معنی دوم نظر
به شباهت که سوراخهای آن پرده شان عسل را
ماند که خانهٔ زنبور است و معنی سوم بشباهت شان
عسل است که ستارگان بر آسمان آسمان را
بصورت شان عسل ظاهر کنند و معنی چهارم هم
موافق قیاس است که پرده که برای خوانهای
طعام سازند از پارچه سوراخ دار درست کنند
وچغ را هیچ تعلق بآن نباشد (**اردو**) (۱) ایک خاص
راگ - مذکر (۲) وہ جالی کا مختصر ٹکڑا جو برقع میں
آنکھوں کے مقابل لگایا جاتا ہے - مذکر (۳) دیکھو
آسمان (۴) باریک جالی کی مسہری جو کھانے
کے وقت مکھیوں سے بچنے کے لئے لٹکاتے ہیں - مونث

پردهٔ زنگارگون اصطلاح - بقول بحر
آسمان **مولف** عرض کند که موافق قیاس است
(**اردو**) دیکھو آسمان -

(الف) **پرده ساختن** مصدر اصطلاحی -

(ب) **پرده ساز** (الف) بقول بهار و
بحر بمعنی (۱) راست کردن آهنگ و خواندن و
آغاز یدن آن (خواجه شیراز سه) مطرب بچه پرده
ساز و شاید اگر بخواند ٭ از طرز شعر حافظ در بزم
شاهزاده ٭ **مولف** عرض کند که (۲) بمعنی
حقیقی هم که مرادف پرده و حجاب کردن می آید
(جمال اصفهانی سه) ای ردای شب نقاب صبح
صادق ساخته ٭ وی ز سنبل پردهٔ گرد شقائق

ساختہ ۔ و (ب) اسم فاعل ترکیبی است از الف
(قاآنی) گوبنا بادی ۔) نجکست نہ بهر طرب طبل ساز
زتار نوا مطربش پرده ساز ۔ (اردو) الف (۱)
گلا درست کرنا ۔ گانا شروع کرنا (۲) پرده کرنا (ب)
گانے والا ۔ بجانے والا ۔ پرده کرنے والا ۔

(۱) پردۂ سحر | اصطلاح ۔ پردۂ سحر باشد

(۲) پردۂ سخن | و پردۂ سخن ۔ سخن **مولف**

عرض کند که فارسیان تشبیهہ استعمال این کرده اند
مرکب اضافی است به تشبیه (ظهوری ۔) عجب
نبا شد اگر راز شب نشینانش ۔ بروی روز فتد
پردۂ سحر شکست ۔ (ملا قاسم مشهدی ۔) وصال
جلوۂ شوق قاسم آسان نیست ۔ شدم خیال
و لیکن پردۂ سخن رفتم ۔ مخفی مباد که بهار ذکر (۲)
بدیل پرده کرده (اردو) (۱) پردۂ سحر (۲) پردۂ
سخن ۔ ترکیب فارسی صحیح اور سخن کے لئے کہہ سکتے ہیں

پرده سرا | اصطلاح ۔ بقول بهار و بحر (۱)

خیمه باشد که سراپرده هم گویند **مولف** عرض
کنند که اصل این سرای پرده بود مرکب اضافی
و استعمال بقلب اضافت (عبد الله هاتفی ۔)
بفرمان عالم مطاع تو ۔ ببستند پرده سرا بشستر
و (۲) بقولش کنایه از مطرب **مولف** گوید که
اسم فاعل ترکیبی است از سرائیدن (جمال الدین
سلمان ۔) مطرب گردون شها پرده سرای تو
باد ۔ خشت زر آفتاب فرش سرای تو باد ۔
(اردو) (۱) سراپرده بقول آصفیه ۔ مذکر خیمه
ڈیره (۲) مطرب ۔

(۱) پرده سوختن | مصدر اصطلاحی ۔

(۲) پرده سوز | (۱) صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند
که ورای معنی حقیقی بمعنی افشای راز کردن هم
و (۲) اسم فاعل ترکیبی بقولش کنایه از افشا
کننده راز ۔ بهار (۲) را مرادف پرده شگاف
گوید بمعنی مذکور حیف است که سند استعمال
پیش نه شد معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو)

(۱) افشای راز کرنا (۲) افشای راز کرنے والا۔

پردہ شدن | استعمال بمعنی پردہ قرار یافتن وحائل شدن است (ظہوری ؎) زہی خجالت براہت عرض انجم پردہ شد آخر ٭ ظہوری رو نکردی از چہ زخم مرہم مارا ٭ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) پردہ ہونا حائل ہونا۔

پردہ شرم | استعمال۔ بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است کہ پردہ شرم۔ شرم باشد۔ فارسیان شرم را بہ پردہ تشبیہ دادہ اند (خواجۂ شیراز ؎) مشو در پردہ شرم از فریب چشم او غافل ٭ کہ شہباز از نظر بستن شکاری در نظر دارد ٭ (اُردو) شرم کا پردہ۔ پردۂ شرم۔ مذکر۔

پردہ شگاف | اصطلاح۔ بقول بہار مرادف پردہ سوز **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است (عرفی ؎) ناخن قدرت او پردہ تحقیق شگاف ٭ خامۂ دولت او چہرۂ توفیق کشای ٭ صاحب آصفی ذکر (پردہ شگافتن) باسناد ہمین سند کردہ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی وبمعنی افشای راز کردن ہم توان گرفت (اُردو) دیکھو پردہ سوز۔

(الف) پردہ شناختن | مصدر اصطلاحی۔

(ب) پردہ شناس | صاحب آصفی ذکر

(ج) پردہ شناسان | الف کردہ بسند آن استعمال پردہ شناسان را آوردہ و بہار ہم ذکر (ب) گوید کہ (۱) کنایہ از مطرب باشد (ظہوری ؎) پردہ نشینان بوجا در شگرف ٭ پردہ شناسان ہوا در شگرف ٭ و (۲) کنایہ از انسان کامل (صائب ؎) پیش چشمی کہ شد از پردہ شناسان حجاب ٭ شاہدی نیست بہ از چہرۂ خود مردم را ٭ صاحب جہانگیری در ملحقات (ب) را آوردہ بذکر معنی اول نسبت معنی دوم گوید کہ کنایہ از عارف است۔ صاحبان برہان وجامع بذکر (ج)

می فرمایند که مطربان و نوازندگان و کنایه از عارفان
و صاحبان فهم و فراست هم - صاحبان سروری و مؤید
نسبت (ج) بمعنی اوّل توافق - صاحب رشیدی
هم (ج) را بهر دو معنی آورده - صاحب بحر نسبت
(ج) باتّفاق برهان می فرماید که (۳) بمعنی منجّمان
هم - خان آرزو در سراج نسبت (ج) گوید که صحیح
بمعنی عاقلان و کار آگهان و اوّل مجازی است
دوم حقیقی **مؤلّف** عرض کند از محققین بالا کسانیکه
(ج) را قائم کرده بر سند استعمال رفته اند کار
نی کار کرده اند و ضرورت قیام (ج) اصلا نیست
که جمع (ب) باشد و (ب) اسم فاعل ترکیبی است
از (الف) و معنی اوّل حقیقی است و دیگر همه معانی
بر سبیل مجاز نهیدانیم که خان آرزو چگونه معنی کار آگهان
را حقیقی گفت (اُردو) (الف) گانا (ب) (۱)
مطرب (۲) انسان کامل - عاقل (۳) منجّم (ج)
ب کی جمع -

پرده شناسان کار اصطلاح - بقول انند بحوالهٔ مؤید بمعنی عارفان و اصحاب فراست
مؤلّف عرض کند که کنایه باشد و معنی
حقیقی این مطربان کار و کنایه از حقیقت
شناسان کار (اُردو) دیکھو پرده
شناسان

پردهٔ صفاهان اصطلاح - بقول انند
بحوالهٔ فرهنگ فرنگ نام پرده ایست از موسیقی
مؤلّف عرض کند که مرکّب اضافی است از
قبیل پردهٔ حجاز که بجایش گزشت (اُردو) ایک
راگ کا نام فارسی مین پرده صفاهان ہے غالباً
یہ اصفهان کا ایجاد ہے -

پردهٔ صورت اصطلاح - بقول صاحب
روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدّین شاه قاجار بمعنی
تصویر باشد **مؤلّف** عرض کند که فارسی جدید
باشد و دیگر هیچ - مرکّب اضافی است که پردهٔ صورت
صورت باشد و صورت را پرده گفتن تشبیه است
از نقش هم گویا پرده ایست (اُردو) تصویر مؤنث -

پردهٔ عراق اصطلاح ـ بقول بحر و بہار
دانند نام نوائی از موسیقی **مؤلف** عرض کند
که از قبیل پردهٔ حجاز که گزشت مرکب اضافی است
عجبی نیست که ایجاد این نوا از عراق باشد (اُردو)
فارسی مین پردهٔ عراق ایک راگ کا نام ہے ـ مذکر ـ

پردهٔ عشاق اصطلاح ـ بقول بحر و بہار
دانند نام نوائی از موسیقی **مؤلف** عرض کند که
عجبی نیست که این قسم نوا را که صراحت مزید آن
نه شد عشاق عجم پسند کرده باشند یا ایجاد شان
واللہ اعلم (اُردو) فارسی مین پردهٔ عشاق ایک
خاص راگ کا نام ہے جسکی تعریف مزید معلوم
نہ ہوسکی غالباً یہ عشاق عجم کا ایجاد ہوگا یا انکو مرغوب

پردهٔ عصمت اصطلاح ـ بہار بذیل پردهٔ
سند این چنین کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند که مرکب اضافی است (۱) بمعنی حقیقی یعنی پردهٔ
خلقی جسم زن که ذریعهٔ عصمت است که از دریده
شدنش عصمت باقی نماند و ازالهٔ بکری شود ـ
چنانکه گویند ''پردهٔ عصمتش دریده شد'' یعنی
باکره نیست و (۲) پرده و حجاب که زنان با عصمت
کنند متعلق به معنی اول پرده (خواجه شیراز ۵۵)
من از آن حسن روز افزون که یوسف داشت
دانستم که عشق از پردهٔ عصمت برون آرد زلیخا
را ؎ (اُردو) پردهٔ عصمت یا عصمت کا پرده
دو معنون مین مستعمل ہوسکتا ہے (۱) پردهٔ بکر (۲)
پرده حجاب آڑ ـ مذکر ـ

پردهٔ عینی اصطلاح ـ بقول بحر و وارسته
دانند نام طبقه از طبقات ہفتگانهٔ چشم که ملتحمه و عنبیه
و شبکیه و عنکبوتیه و مشیمیه و صلبیه و قرنیه باشد
(کمال ؎) مرا که جام چه نرگس شده است چشم و
چراغ ؎ چو نور دیده شراب به پردهٔ عینی است ؎
مؤلف عرض کند که مرادف پردهٔ چشم است
آن عام بود و مرکب اضافی و این خاص است و
مرکب توصیفی (اُردو) آنکھ کا دوسرا پرده ـ مذکر ـ

پردهٔ عنکبوت اصطلاح ـ بقول بحر و انند

(۱) تنیدهٔ عنکبوت و (۲) نوعی از علل چشم مؤلف
عرض کند که معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم مجاز
آن که چون در پردهٔ اوّل مرض لاحق شود و آب
فرود آید پردهٔ اوّل مشابه پردهٔ عنکبوتی شود یعنی قطرهٔ
آب همچون مگسی می نماید که در نسج گرفتار شود و این
معنی استعاره باشد از معنی اوّل (اُردو) (۱)
مکڑی کا جالا۔ مذکر (۲) موتیابند۔ بقول آصفیہ
ہندی۔ اسم مذکر۔ آزار نزول یا جو آنکھ کے پردۂ بینش
واقع ہوتا ہے اس سے آنکھ بظاہر پرنور اور
باطن میں بے نور ہوتی ہے (معروف سہ) موتیابند
اپنی حبیب سے ہوگیا اک آنکھ میں ؛ جون صدف
روتے ہیں روز و شب گہر اک آنکھ سے ؛

(الف) پردۂ عیسی اصطلاح۔ بقول رشیدی
و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ از آسمان چہارم
(نظامی سہ) پاره کن این پردهٔ عیسی گرای ؛
تا پر عیسیت بروید ز پای ؛ صاحبان برہان
و بحر و انند ---------

(ب) پردهٔ عیسی گرای را بہمین معنی
نوشته اند مؤلف عرض کند که الف مرکب
اضافی است و (ب) مرکب توصیفی و پرده کنایه
از فلک چہارم که عیسی بر پردهٔ فلک چہارم است
(اُردو) چوتھا آسمان۔ مذکر۔

پردۂ غفلت اصطلاح۔ کنایہ باشد
از غفلت که غفلت را به پرده تشبیه داده اند
مرکب اضافی است که پردهٔ غفلت۔ غفلت
باشد بہار بذیل پرده نقل این آورده اثر غنی
ساکت (ابوطالب کلیم سہ) غافلان را پردهٔ
غفلت بود در آستین ؛ پای خواب آلوده عذر
لنگ پیدا می کند ؛ مؤلف عرض کند که
قیاس است (اُردو) پردۂ غفلت۔ غفلت کا پردہ۔ مذکر

پردۂ غیب اصطلاح۔ مرادف (پردهٔ
پنہان) مؤلف عرض کند که با اشارهٔ این
ہمدر انجا کرده ایم۔ معاصرین عجم بر زبان دارند
(اُردو) پردۂ غیب کو کہتے ہیں۔ مذکر۔

پردۂ فانوس | اصطلاح بہار و انند پردہ معروف قانع **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است کہ پردۂ فانوس۔ فانوس باشد فارسیان فانوس شمع را بہ پردہ تشبیہہ دادہ اند (ظہوری ؎) شمع محفل گو برافگن پردۂ فانوس ناز ؛ نیست جاوید کے زبیس پروانہ پردر پرکشند ؛ (اُردو) فانوس کا پردہ ۔ مذکر۔ پردۂ فانوس بھی بترکیب فارسی کہہ سکتے ہیں۔ مذکر

(الف) **پردہ فروہشتن بہ چیزی** | مصدر اصطلاحی بقول بہار بمعنی بستن **مؤلف** عرض کند کہ مقصودش غیر از بستن پردہ نباشد یعنی قائم کردن پردہ (کمال اسمعیل ؎) نہ مرد عشق تو بودم من انیقدر دانم ؛ کہ حالی بدیدہ فروہی ہلد قضا پردہ ؛ بخیال ما ہشتن و ہلیدن دو مصدر یست کہ بجائیش می آید پس از سند کمال ....

(ب) **پردہ فروہلیدن** | پیداست کہ مرادش این است بمعنی آویختن پردہ تسامح بہار است کہ برای مصدر الف سند کمال پیش کرد (اُردو) الف و ب پردہ چھوڑنا۔

پردۂ قمری | اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و رشیدی و (جہانگیری در ملحقات) و بہار و سراج بضم قاف نام پردہ ایست از موسیقی (سعدی ہروی ؎) در پردہ ہای قمری خوش کو غنت سرو پای ؛ با نغمہ ہای بلبل خوش زد چہار دست ؛ **مؤلف** عرض کند کہ درین نوا باشد کہ شباہت نوای قمری باشد و غالباً ہمین باشد وجہ تسمیہ این (اُردو) پردۂ قمری۔ مذکر۔ فارسیون نے ایک راگ کو کہا ہے جس کا ہندی ترجمہ معلوم نہ ہوسکا۔

پردہ کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پردہ ساختن یعنی بستن پردہ و مخفی کردن چیزے از پردہ (بدر چاچی ؎) چون خط درست کند بر ورق مہ بپردہ ؛ چون شب زلف نہد بر رخ خورشید نقاب ؛ (اُردو) پردہ مین چھپانا۔ پردہ چھوڑنا۔

(الف) پرده کشا | اصطلاح۔ صاحب بحر

(ب) پرده کشادن | منسوب الف گوید که بمعنی
آشکارا کننده و بهار بذکر الف بزیادت تحتانی در آخر
پیغمبر آورده است نقل نگارش که افشا کننده راز است
مولف عرض کند که (ب) بمعنی حقیقی (۱) دور کردن
پرده باشد بصلهٔ از (فغانی شیرازی ـه) بکشای
پرده از گل رخسار اندکی ؛ آبی نمایه تشنهٔ دیدار اندکی
و (۲) کنایه باشد از آشکارا کردن چیزی و افشای
راز کردن و اخل همین معنی است و الف اسم فاعل
ترکیبی است بهر دو معنی و (۳) امر حاضر ہم **(اُردو)**
الف (۱) پرده ہٹانے والا (۲) افشاے راز کرنے
والا (۳) (ب) کا امر حاضر (ب) (۱) پرده ہٹانا
(۲) افشاے راز کرنا۔

پرده کشیدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول
بهار و بحر و انند (۱) بمعنی پرده بستن و (۲) پرده
کشادن بهر دو آمده و فارق در اراده تعین ذکر صله
است که بمعنی اوّل صلهٔ آن بر می آید و بمعنی دوم
از (صائب ـه) ما پرده های آبلهٔ پای خود ز رشک ؛
بر روی خارهای مغیلان کشیده ایم ؛ (ظهوری ـه)
مکش پرده بر چهره ای رشک ماه ؛ که دارد نقاب
از هجوم نگاه ؛ (طالب آملی ـه) کشید پرده ز رخ
لاله فرصت است تو نیز ؛ ز روی داغ بر افگن
نقاب مشکین را ؛ بهار صراحت مزید کند که بدون
صله افادهٔ معنی فرو هشتن کند (حکیم رکنای کاشی
ـه) روزی که چرخ پردهٔ نیلوفری کشید ؛ بیچاره آن
کسی که درون حصار ماند ؛ (سعیدای سمرقندی ـه)
گرم عتاب چون شود دیده بپوشم از رخش ؛ پرده
کشند مردمان چون شود آفتاب گرم ؛ **مولف**
عرض کند که موافق قیاس است **(اُردو)** (۱)
پرده چھوڑنا (۲) پرده ہٹانا۔

پرده گر | اصطلاح۔ بقول بهار معروف **مولف**
عرض کند که بمعنی پرده ساز است اسم فاعل ترکیبی
بمعنی در پرده مخفی کننده و پرده کننده (شیخ اوحدی
ـه) در پس پیرزن نگه کن و آن چرخ پرده گر ؛ کز چرخ

پیرزن کمی ای چرخ پرده در ۶ صاحب آنند این
را مرادف پرده ساز گفته مولف عرض کند که
از قبیل پاره گر و امثال آن موافق قیاس است
مقابل پرده در (اردو) پرده ڈالنے والا. پرده کرنے والا

پرده گردیدن استعمال. صاحب آنند بمعنی
ذکر این کرده از معنی ساکت مولف عرض کند
که (۱) ستر و حجاب شدن است و بمجاز (۲) ذریعه
قرار یافتن (کمال اصفهانی ۵) بزربانم همه آن
ران تو خدایا که بحشر ۶ رستگاری مرا پرده غفران
گردید ۶ (اردو) (۱) پرده ہونا (۲) ذریعہ قرار پانا.

پرده گرفتن مصدر اصطلاحی. بقول بہار
(۱) بمعنی پرده کشیدن بهر دو معنیش و (۲) پرده ساختن
صاحب آنند گوید که راست کردن آهنگ و خواندن و آغاز نمودن
هم (محمد قلی سلیم ۵) چه عجب گر نشناسد حریفان آهنگ
نغمه پرچهره که خود پرده اعجاز گرفت ۶ (میر خسرو ۵)
سوسن آمد برلب جوی در بابها نو نهاد ۶ بلبل آمد
برسر گل پرده های تر گرفت (وله ۵) بهار باده

بوقتی که بلبلان سحر ۶ نشسته بر سر گل پرده های ترگیرند
صاحب بحر بذکر معنی اول و دوم گوید که (۳) بی شرمی
نمودن و (۴) بی روئی کردن و (۵) آشکارا
کردن. صاحب مؤید بذکر معنی سوم و چهارم نسبت
معنی پنجم می فرماید که مرادف پرده برگرفتن است
صاحب جامع بر معنی سوم و پنجم قانع. مولف
عرض کند که همه موافق قیاس است (اردو) (۱) دیکھو
پرده کشیدن کے پہلے اور دوسرے معنے (۲) دیکھو
پرده ساختن کے پہلے معنے (۳) بے شرمی کرنا (۴)
بے روئی کرنا (۵) آشکارا کرنا. ظاہر کرنا.

پرده گل اصطلاح. بہار بذیل پرده سند این
نقل کرده از معنی ساکت مولف عرض کند که
کنایه باشد از اوراق گل (میرزا رضی دانش
۵) نیستم پابسته صحبت صوت مرغان چمن ۶ جلوه ها
در پرده های گل تماشا می کنم ۶ (اردو) دیکھو
برگ گل کے دوسرے معنے.

پرده گم اصطلاح. بقول بہار بکسره

انند بکاف فارسی نوعی از گلیم که عیاران دارند - (صائب) شیطان دلیر بتو زحال خراب تست ؛ دزدیست اینکه پرده گلیمش زخواب تست ؛ (وله) غلط شمرنگ که حسن بتان را خطر است ؛ که چشم عیار را پرده گلیمی دگر است ؛ (شیخ علی قلی فائز) در پرده دلم زان بت عیار دو نیم است ؛ هر یک مژه بر هم زدنش پرده گلیم است ؛ (خان آرزو) در چراغ هدایت ذکر این کرده مؤلف عرض کند که گلیمی را نام است که عیاران در شب آن را بر جسم کنند و خود را از نگاه مردم مخفی کرده عیاری کنند - (اردو) وه کمل جو چور رات مین اوڑھ کر چوری کرتے ہین - مونث -

پردهٔ گوش | اصطلاح - بقول بهار معروف - **مؤلف** عرض کند که پرده فطری که در گوش است - (ظهوری) حکایت تو به بزم مگر به پردهٔ گوش ؛ که صوت نرم نمی چنگلی نخاله شود ؛ (اردو) کان کا پرده - مذکر -

پردهٔ مشکین | اصطلاح - بقول بهار و بحر (۱) رومال سیاه که در آشوب چشم بر چشم بندند (لاادری) پردهٔ مشکین بچشم شوخش بسته است آن نگار ؛ یا شده است از ناف آهوی ختن مشک آشکار ؛ دارسته نیز که معنی بالا گوید که مرادف (پردهٔ نیلوفری) کمی آید و به نقل سند بالا گوید که غزلی طویل است که در آشوب چشم معشوق گفته **مؤلف** عرض کند که (۲) بمعنی حقیقی است یعنی پردهٔ سیاه و بمعنی اول مجاز آن بتخصیص معنی - مرکب توصیفی است معاصرین هم این را برای عینک نیلگون هم گویند که استعمال آن بحالت آشوب چشم می شود (**اردو**) (۱) وه کالی نقاب جو آشوب چشم کے زمانه مین آنکهه پر ڈالتے ہین - مونث - وه نیلی عینک جو آشوب چشم کے زمانه مین لگاتے ہین مونث (۲) کالا پرده - مذکر -

پردهٔ کُندر | اصطلاح - بقول برهان و انند بتشدید دال ابجد (۱) کنایه از حجاب شیطانی و نفس شریرهٔ انسانی است و بفارسیان (۲)

پردهٔ کُندر

ارواح شریره را نیز خوانند - صاحب بحر گوید که مراد
پردهٔ اهریمنی است که گذشت مؤلف عرض
کند که موافق قیاس است و اشاره این بر (پردهٔ
اهریمنی) گذشت (اردو) (۱) دیکھو پردہ اهریمنی
(۲) شریر روحین - مونث -

پردهٔ ناموس اصطلاح - بقول انند
بحوالهٔ فرهنگ فرنگ معروف مؤلف عرض
کند که مرکب اضافی است (۱) بمعنی پردهٔ عصمت
بمعنی حقیقی و (۲) مجازاً پردهٔ شرم که شرم را به پردهٔ
تشبیه داده اند یعنی پردهٔ ناموس - ناموس باشد
(خواجه شیراز ؒ) عشق در پردهٔ ناموس نهفتم
غافل ٭ که ز فانوس بود پردهٔ رسوائی شمع ٭
(شیخ سعدی) پردهٔ ناموس بندگان بگناه فاحش
ندرد ۔ (اردو) (۱) دیکھو پردهٔ عصمت (۲) دیکھو پردهٔ شرم

(الف) **پرده نشستن** مصدر اصطلاحی -
(ب) **پرده نشین** صاحب آصفی ذکر
(الف) کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
مخفف و بمعنی (در پرده نشستن) است یعنی حجاب
اختیار کردن و پرده کردن و (ب) بقول برهان
(۱) مستوره و خلوت نشین و فرماید که (۲) مردم
گیلان سرحد نشینانی را گویند که و تحت فرمان سپه
سالاران باشند - بهار بر (ب) گوید که مثل پردگیا
و تحقیق آنست که بینهما نسبت عموم و خصوص است
و لهذا اطلاق پرده نشین بر چیزی مستور عموماً آمده
بخلاف پردگی که اطلاق آن بر زن مستوره
صاحب بحر بر مستوره و خلوت نشین قانع و صاحب
ناصری هم همزبانش (حافظ شیراز ؒ) در کار
گلاب و گل حکم ازلی این بود ٭ که این شاهد بازاری
و آن پرده نشین باشد مؤلف عرض کند که
اسم فاعل ترکیبی است و بمعنی اول موافق قیاس
و بمعنی دوم هم استعمال درست باشد از ینکه سرحد
نشینان در پرده باشند و بحکم سپه سالاران بیرون
می آیند (اردو) الف پردے میں بیٹھنا - پردہ
کرنا (ب) (۱) پردہ نشین کہہ سکتے ہیں وہ شخص

جو پردہ کرے - خلوت نشین - خلوت میں بیٹھنے والا
(۲) وہ فوج جو سرحد پر مخفی رہتی ہے جو سپہ سالار
کے حکم میں رہتی ہے - مونث -

پردہ نشینان اصطلاح - بقول جہانگیری
در ملحقات (۱) کنایہ از ملائکہ مقربین - صاحب رشیدی
بذکر معنی بالا گوید کہ (۲) یعنی خلوتیان و (۳) دلبران
(نظامی ؒ) پردہ نشینان بنوا در شنگرف ٭ پردہ
شناسان نوا در شنگرف ٭ صاحب مؤید بمعنی اول
دوم قانع **مولف** عرض کند کہ معنی دوم حقیقی
است و معنی اول و سوم مجاز آن جمع پردہ نشین
واز ینکہ ملائکہ بنظر نمی آیند - فارسیان بدین اسم موسوم
کردند وہم چنین دلبران ہم کہ در پردہ می باشند بدین
اسم موسوم شدند (**اردو**) (۱) فرشتے - مذکر
(۲) وہ جو پردے میں ہوں یا خلوت میں (۳) دلبر - مذکر

پردہ نشینانِ بار اصطلاح -
بقول برہان و بحر (۱) کنایہ از خلوت نشینان و
محرمان اسرار و اولیای مستور و (۲) ملائکہ آسمان
صاحب مؤید بر معنی دوم قانع **مولف** عرض کند
کہ بار بمعنی بار تعالی و پردہ و سراپردہ و بارگاہ
بجایش گذشت موافق قیاس است (**اردو**)
(۱) خلوت نشین اور محرم اسرار اور اولیا اللہ جو
مخفی ہوں - مذکر (۲) فرشتے - مذکر -

پردہ نشینانِ کار اصطلاح - بقول
بحر بمعنی محرمان اسرار - صاحب مؤید بحوالہ قنیہ
می فرماید کہ معنی ترکیبی آنکہ در پردہ نشستہ بار می دہند
چنانچہ بعض ملائکان مقرب و در نسخہ دیگر گوید کہ
آنانکہ در پردہ نشستہ کار می کنند **مولف** عرض
کند بخیال ما کار را داخل اصطلاح کردن فضولی
است و پردہ نشینان کنایۃ بہمین معنی گذشت
معلوم میشود کہ محققین بالا سندی یافتہ باشند کہ
دران لفظ کار مستعمل شدہ باشد و بغور بر معنیش
نکردہ لفظ کار را داخل اصطلاح کردند و حیف
است کہ نقل سند ہم نکردند تا پردہ از روی کار
بر می داشتیم - دیگر ہمہ محققین اہل زبان ازین ساکت

(اُردو) دیکھو پردہ نشینان بار۔

پردہ نشین گشتن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی پردہ کردن و پردہ دار شدن است مرکّب با اسم فاعل ترکیبی پردہ نشستن و مصدرِ گشتن **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) زان پردہ نشین گشتہ کہ در کوی ملامت ٭ ہنگامۂ رسوائی مستور نہ گنجد ٭ (اُردو) پردہ کرنا۔ پردہ دار ہونا۔

پردۂ نظر استعمال۔ بقول بہار معروف **مولّف** عرض کند کہ پردۂ نظر۔ نظر باشد کہ فارسیان نظر را بہ پردہ تشبیہہ دادہ اند و مقصود بہار ہمین نباشد (صائب ؎) بر حسن بیمثال تو در پردۂ نظر ٭ محضر درست می کند از جوہر آئینہ (اُردو) پردۂ نظر بہ ترکیب فارسی کہہ سکتے ہین۔ مذکّر۔

پردۂ نگہ استعمال۔ مرادف پردۂ نظر است و بس (ظہوری ؎) کدام عیب کہ عریان چو راز عاشق نیست ٭ بہ پردۂ نگہ اہل زمان ہنر پوشند ٭ **مولّف** گوید موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پردۂ نظر۔ پردۂ نگہ بھی کہہ سکتے ہین۔ مذکّر۔

پردہ نہادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی پردہ کردن است بصلۂ بر (رضی ارتیمانی ؎) گر نہ نہی پردہ بر رخِ چون آفتاب ٭ وای بروز شکیب وای بصبر و قرار ٭ (اُردو) پردہ کرنا۔ نقاب منہ پر ڈالنا۔

پردۂ نیلگون اصطلاح۔ بقول برہان و (جہانگیری در ملحقات) و بحر و مؤیّد و رشیدی و سراج کنایہ از آسمانست **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است مرکّب توصیفی (اُردو) دیکھو آسمان۔ مذکّر۔

پردۂ نیلوفری اصطلاح۔ بقول بحر و بہار و آنند و وارستہ مرادف پردۂ مشکین (صائب ؎) نرگس میگون او از پردۂ نیلوفری ٭ مینماید چون شفق از دامن شب ہای تار ٭ ہمچو ابر کعبہ

دارد گر بہادر آستین ﴿ پردۂ نیلوفری بر گوشۂ ابروے یار ﴿ (بابا فغانی سے) آہ کان ابرو کمان چشم سیہ از ناز بست ﴿ پردۂ نیلوفری بر نرگس غماز بست ﴿ وارستہ نسبت سند اوّل صراحت کند کہ این غزلی است طویل کہ در آشوب چشم معشوق گفتہ مولف عرض کند کہ مرکب توصیفی است بمعنی حقیقی پردۂ کہ رنگ نیلوفر دارد و معنی اوّل الذکر مجاز آن و مجازاً برای پردۂ چشم ہم (اُردو) دیکھو پردۂ مشکین و پردۂ چشم

پردہ وار استعمال - بقول بہار بواو از عالم رقعہ وار و جامہ وار (نظامی سے) پرندی چنین پردہ وارش کنم ﴿ زگرد جہان رستگارش کنم ﴿ مولف عرض کند کہ بمعنی لائق پردہ باشد کہ واو بمعنی لائق آمدہ چنانکہ گوشوار (اُردو) پردے کے لائق -

پردہ ہای روغنی اشکال اصطلاح بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاجار پردہ ہای کہ بران تصاویر رنگین باشد مولف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است و اینقسم پردہ ہا در تماشا ہا استعمال کنند و بر در خانہ ہا ہم آویزان نمایند (اُردو) رنگین تصاویر کے پردے - مذکر

پردہ ہشتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و سندی کہ از کمال اصفہانی پیش کردہ برای (پردہ فرو ہلیدن) است (سے) نہ مرد عشق تو بودم من اینقدر دانم ﴿ ولی بدیدہ فرو ہمی ہلد قضا پردہ ﴿ مخفی مباد کہ (فرو ہلیدن پردہ بر دیدہ) بمعنی انداختن باشد بر چشم و ہلیدن مرادف ہشتن است و ازین ترادف لازم نمی آید کہ استعمالات و مشتقات یکی را برای دیگری دانیم محقق ہند نژاد را چیزی کہ در غلط انداخت کم غوری محققین مصادر است کہ بر مصدر ہشتن مضارعش ہلد نوشتہ اند و خیال نکردند کہ ہلد مضارع ہلیدن است و مضارع ہشتن ہشد و لیکن ہشد مستعمل نیست و متروک ازین کہ ہشتن سالم التصریف است بحث کاملش بجایش کنیم (اُردو) پردہ چھوڑنا - پردہ ڈالنا -

پردهٔ هفت رنگ اصطلاح - بقول برهان
و بحر و موید (۱) کنایه از هفت آسمان باشد چه هرکرا
بنگیست چنانچه صاحب کعب الاحبار از تورات
نقل کرده که آسمان اوّل از سنگ خارا است و
دوم از فولاد و سیم از مس و چهارم از نقره و پنجم از طلا و ششم
از زبرجد و هفتم از یاقوت والله اعلم و (۲) هفت
طبقهٔ زمین و (۳) دنیا و عالم - صاحب رشیدی
بر فلک و دنیا قانع و صاحب جهانگیری در ملحقات
بر معنی سوم اکتفا کرده - خان آرزو در سراج این
را مخصوص کند با معنی اوّل و (پردگی هفت رنگ)
را بمعنی سوم گوید (نظامی ے) برون آی زین
پردهٔ هفت رنگ ٭ که زنگی بود آینه زیر زنگ ٭
مولف عرض کند که (پردگی هفت رنگ)
به تعمیم معنی بجایش گذشت و بخیال ما تعمیم اصل است
که دنیا و عالم شامل است بر هفت روز و هفت
روز به هفت ستاره و لفظ هم برای واحد است
اگر هفت آسمان را پرده های هفت رنگ گویند
میتوان و (پردهٔ هفت رنگ) را که واحد است
کنایه از هفت آسمان گرفتن و هفت طبقهٔ زمین را
نام کردن مجاز باشد (اُردو) (۱) سات آسمان
مذکر (۲) زمین کے سات طبقے - مذکر (۳) دنیا - مونث
عالم - مذکر -

پردهٔ یاقوت اصطلاح - بقول برهان و بحر و
بهار و (جهانگیری در ملحقات) و رشیدی (۱) نام
پرده ایست از موسیقی (حکیم ازرقی ے) شد آمدهای
او گوئی همی عمداً فرو گیرد ٭ نوا در پردهٔ یاقوت
در انگشت خنیاگر ٭ و بهار صراحت مزید کند که
(۲) کنایه از جرم یاقوت است (صائب ے)
چون آب که از پردهٔ یاقوت نماید ٭ پیداست تن
نازکش از جامهٔ گلنار ٭ **مولف** عرض کند که
وجه تسمیهٔ این بمعنی اوّل جز این نباشد که فارسیان
پردهٔ سازی را که نوای خاص از و پیدا ید به تعریف
پردهٔ یاقوت گفته باشند و معنی دوم موافق قیاس است
که جرم هم پرده را ماند (اُردو) (۱) ایک خاص

راگ کا نام فارسی مین پردہ یا قوت ہے جسکا ہندی ترجمہ معلوم نہ ہوسکا - مذکر (۲) یاقوت کا جرم - مذکر -

(الف) **پر ریخت** الف - بقول مؤید بمعنی عاجز
(ب) **پر ریختن** شد و (ب) بقول بہر (۱) عاجز شدن و مجبور گردیدن از علائق - صاحب انند گوید کہ (۲) کرنیر کردن و پر فشردن مرغان است و کنایہ از عاجز شدن - صاحب آصفی ذکر ہر دو معنی کردہ (منہ ۵) جائی کہ عقاب پر بریزد ٭ از پشۂ ناتوان چہ خیزد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ الف ماضی مطلق (ب) و معنی دوم (ب) حقیقی است و معنی اوّل مجاز آن و (الف) ہم شامل باشد بر ہر دو معنی ماضی (ب) **اُردو** الف (۱) عاجز ہوا (۲) پر جھاڑا (ب) (۱) عاجز ہونا (۲) پر جھاڑنا - کرنیر کرنا - دیکھو بال ریختن

پرز بقول برہان بضمّ اوّل و سکون ثانی و زای نقطہ دار (۱) آن باشد کہ بر روی سقرلات و دیگر پشمینہ ہا بعد از پوشیدن بہم رسد و (۲) آنچہ زنان بخود برگیرند و (۳) لیقۂ دوات را نیز گویند صاحب ناصری این را مرادف پرزہ گفتہ بذکر معنی اوّل گوید (۴) کاغذ بد قماش را نیز گویند و ذکر معنی دوم و سوم ہم کردہ - صاحب سروری بر معنی اوّل قانع (انوری ؒ) از چہ خیزد در سخن حشو از خطا بینی طبع ٭ و ز چہ خیزد پرز بر دیبا ز نامجنسی لاس ٭ صاحب رشیدی ہم این را مرادف پرزہ نوشتہ بذکر معنی اوّل فرماید کہ پارہ از جامہ و شیافت و این غالباً مقصودش از معنی دوم باشد و گوید کہ فرزجہ معرّب آنست - صاحب مؤید ذکر معنی اوّل و دوم و سوم کردہ **مؤلف** عرض کند کہ این مخفف پرزہ می نماید و صراحت ماخذش بجای خودش کنیم (**اُردو**) (۱) دیکھو پرزہ کے تیسرے معنے (۲) حیض کا لتّہ - بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر - چیتھڑا - حیض کی گدّی - وہ کپڑا جس سے حیض کو صاف کرین - دکن مین صرف لتّہ کہتے ہین (۳) وہ صوف جو دوات مین ڈالتے ہین

تاکہ قلم پر سیاہی زیادہ نہ آنے پائے۔ مذکر (۳) کھرا اور بدقماش کاغذ جو پڑردان ہو اور نا صاف ہو۔ مذکر

(۴۴۷۵)

پرزاغ اصطلاح۔ (۱) بمعنی حقیقی و (۲) استعارہ از موی سیاہ **مولف** گوید کہ موافق قیاس است (ظہوری ؔ) دولت نہادہ روبظہور آتی بفر عشق ؛ ظلّ ہمای بر سرش از پرّ زاغ باد ؛ (نظامی ؔ) مرا برف بارید بر پرّ زاغ ؛ نفشاید چو بلبل تماشای باغ ؛ (**اُردو**) (۱) کوّے کے پر۔ مذکر (۲) کالے بال۔ مذکر۔

پرزبان اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ مؤید بمعنی تیز زبان **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان ازین ساکت معاصرین عجم بہ زبان ندارند۔ بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم (**اُردو**) تیز زبان (لغات) بقول آصفیہ چرب زبان۔ لسّان۔ باتونی۔ باتون۔

پرزد اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث (۱) نوعی از دوا باشد نامعلوم **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان ازین لغت ساکت و صاحب محیط کہ محقق مفردات طب است ذکر این نکردہ و (۲) بقول خان آرزو مرادف پرندہ کہ می آید **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین ازین ساکت و اگر سند استعمال پیش شود زبان از شگفتن (پرندہ) و انہم کہ می آید۔ (**اُردو**) (۱) ایک دوائی گو نہ جسکی حقیقت کا علم معلوم نہ ہوسکی مذکر (۲) دیکھو پرندہ کے دونوں معنے

پرزدن بقول بحر و بہار بمعنی (۱) پر پریدن و پرواز کردن و (۲) مشتاق و آمادہ بودن برای کاری (میر خسرو ؔ) پرزدن آن بہ کہ ہمای بود ؛ پرزدن مرغ ہوائی بود ؛ (میرزا اصالح منشی ؔ) نہ تنہا در پی قتلم کمربستہ است شمشیرش ؛ کہ در ترکش برای کشتنم پر می زند تیرش ؛ (صائب ؔ) در کام شعلہ دم بشمار او فتادہ است ؛ پر می زند ہنوز ز خامی کباب ما ؛ **مولف** عرض کند کہ معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم

مجازاً آن (اردو) (۱) پرواز کرنا۔ اڑنا (۲) مشتاق ہونا۔ آمادہ ہونا۔

پرزده اصطلاح۔ بقول بہار بضم اوّل و فتح زای معجمہ (۱) شافہ در ریسمان و جامہ کہنہ کہ زنان لشنا برداند و فرزجہ معرّب این و فرازج جمع فرزجہ (حکیم شفائی در ہجو ے) نسخہ پرزده زمن میخواست ؛؛ گردم این شافہ ساز وآمدہ است ؛؛ و فرماید کہ (۲) گرہ ہائیکہ بر روی جامہ یا مخمل نمودار باشد و این را کرک با لضم و لاس نیز گویند **مولف** عرض کند کہ بخیال ما ہمین است اسم جامد فارسی زبان بمعنی لفظی این معنی پر کردہ شدہ و کنایہ از شافہ و پارچہ کہنہ کہ زنان فرج خود را بدان ازالہ حیض پر کنند تا داران نیز دو پر زکہ گذشت و پرزہ کہ می آید مخفف این بمعنی دوم ہم اسم جامد است نظر بکثرت خواب مخمل آنرا پرزدہ گفتہ عجبی نیست کہ پرزکہ ہمین معنی گذشت مخفف این باشد (اردو) (۱) دیکھو پرز کے دوسرے معنے (۲) دیکھو پرز کے پہلے معنے

پرزده رو اصطلاح۔ بقول بہار و بحر لبواد معروف آنکہ داغ چیچک بر روی دارد مرادف آبلہ زده و فرماید کہ ماخذش اینست کہ در وقت زوالہ پختن نان را پہن کردہ بہ پر مرغ دران می خلانند اثر آن مشتبہ بآبلہ ہای رو بعد پختن باقی می ماند و آنرا نان پرزدہ گویند (ملّا طاہر غنی ے) پروانہ عبث پرزدہ بر گرد رخ شمع ؛؛ در پیش رخت شمع فلک پرزدہ روئی ؛؛ (نظام خان منیر ے) تا صنع ازل نہیں و بد دہر نگاشت ؛؛ یک پرزدہ روی پیچتو در و ہم نداشت ؛؛ **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و ہر دو محققین بالاصرا شتہ اعراب بای فارسی نکردہ اند و ماخذ بیان کردہ بہار مقتضی فتح اوّل است۔ ما ہمی گوئیم این را با لضم خوانیم و معنی حقیقی این بسیار زدہ و روئی کہ بران داغ ہای چیچک باشد گویا بسیار ناہموار است واللہ اعلم بحقیقۃ الماخذ۔ (اردو) چیچک زدہ چہرا۔ مذکر۔

پرزور استعمال - بہار گوید وانند بدنبالش پوید کہ معروف چون می پرزور (صائب ؎) از کدورت می کند دل را سبک رطل گران ؛ غم چو زور آردمی پرزوری باید کشید ؛ **مولف** عرض کند کہ بمعنی پرطاقت است وبس (**اُردو**) پرزور کہہ سکتے ہین یعنی طاقت ور - زیادہ طاقت رکہنے والا -

پرزہ اصطلاح - بقول برہان وشیدی بر وزن ہرزہ (۱) شیاف را گویند کہ عوام شاف خوانند و (۲) بضم اول پرزی باشد کہ بر روی سقرلات وجامۂ ابریشمینہ وامثال آن بہم رسد صاحب سروری برمعنی اول قانع - صاحب ناصری این را مرادف پرزگفتہ (انوری ؎) ازچہ خیزد درسخن حشو از خطا بینی طبع ؛ ازچہ افتد پرزہ بر دیبا زنا جنسی لاس ؛ وارستہ بذکر ہردو معنی بالا از کلام شفائی برای معنی اول سند گیرد کہ نقلش بر (پرزدہ) کردہ ایم - خان آرزو در سراج بذکر معنی دوم نسبت معنی اول گوید کہ بمعنی مطلق پارۂ ازجامہ وغیرہ وفرماید کہ خبط عظیم برہان وشیدی است کہ بمعنی شیاف نوشتند **مولف** عرض کند کہ ہرگاہ محققین اہل زبان اعنی سروری وناصری با معنی بیان کردۂ رشیدی وبرہان اتفاق کردہ اند خبط خان آرزو است نہ رشیدی وبرہان تحقیقت این است کہ این مخفف پرزدہ باشد چنانکہ اشارہ این ہم در انجا کردہ ایم (**اُردو**) دیکہو پرزدہ -

پرزینت واسباب استعمال بقول مولف روزنامہ حویلی کہ از زینت واسباب پر بود **مولف** عرض کند کہ این محاورہ ایست کہ لفظ حویلی حذف شد مثلاً معاصرین عجم گویند کہ "او امیریست کہ پرزینت واسباب دارد" یعنی خانۂ دارد پر از زینت واسباب (**اُردو**) آراستہ حویلی - مونث

پرزوند اصطلاح - بقول برہان وجامع وسراج بفتح اول وسکون ثانی وثالث بہ تحتانی رسیدہ وواو مفتوح بنون ودال ابجد زدہ

بمعنی صریح باشد کہ در مقابل رمز و ایماست صاحب
ناصری ذکر این گوید کہ در فرہنگہا ندیدم **مولف** عرض
کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و قول صاحب
جامع کہ محقق اہلزبانست اعتبار را کافی است
(**اُردو**) صریح ۔ صراحت کے ساتھ ۔ مفصل ۔ واضح

پرژک | اصطلاح ۔ بقول برہان و رشیدی و
سراج بازای فارسی بروزن مردک بمعنی گریستن
وگریہ نمودن ۔ صاحب ناصری ذکر این بحوالہ برہان
کردہ (حکیم قطران ؎) عرش و کرسی در آب باشد
پنہان ؛ بسکہ کردم ز فرقتت پرژک ؛ صاحب
جامع گوید کہ گریہ و گریستن است **مولف** عرض
کند کہ اینست قانون زباندانی صاحبان تحقیق
و محققین بانام و نشان کہ اسم را بمعنی مصدر نوشتہ اند
و سندی کہ پیش شد از ان پیداست کہ حکیم قطران (پرژک
کردن) را بمعنی گریہ کردن استعمال کردہ و صاحبان
تحقیق نمی دانند کہ معنی (پرژک کہ موضوع شان ست)
چگونہ گریہ کردن باشد ۔ صاحب جامع پی بحقیقت
بردہ در رہبر بانی شان باز سکندری خوردہ حق
آنست کہ فارسی قدیم است بمعنی گریہ ۔ یکی از
معاصرین عجم قیاس کند و ما با او اتفاق داریم
کہ اصل این (پرزاشک) بود بمعنی گریہ
بحذف و تبدیل پرژک بر زبان ماند یعنی
زای ہوز بدل شد بزای فارسی و الف
و شین حذف شدہ پرژک شد تصرف در الفاظ
نتیجہ لب و لہجہ باشد (**اُردو**) گریہ بقول آصفیہ
فارسی ۔ اسم مذکر ۔ رونا ۔ زاری ۔ رون رون

پرس | بقول برہان و ناصری و جہانگیری و سراج و جامع بفتح اول بروزن درس پردہ را
گویند کہ بر روی چیزہا پوشند و از جاہا آویزند **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و حالا کہ
زبان معاصرین عجم متروک (**اُردو**) دیکھو پردہ کے پہلے معنے ۔

پرسا | بقول برہان و سروری و ناصری بضم اول و سکون ثانی و سین بی نقطہ بالف کشیدہ

خبرگیرنده وپرسنده را گویند مولف عرض کند که محققین بالا این را اسم جامد دانسته اند لیکن بیان شان دلالت کند برین وحقیقت از مصدر پرسیدن است که می آید الف در آخر امر حاضرش بقاعدهٔ فارسی زیاده شده افادهٔ معنی فاعلی کند وکر این بر (الف فاعل) گذشت از قبیل دانا وبینا (اُردو) پوچھنے والا۔

پرساختن استعمال بمعنی حقیقی پر کردن وملو ساختن است۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت (ظهوری ے) گوش تا کی به پنبه پرسازم ز ناصح من نگشت لال بلاست (اُردو) بهرنا۔

پرساختن گوش به پنبه مصدر اصطلاحی سماعت نکردن عمداً واعتنا نکردن بسماعت سند این از ظهوری به مصدر گذشته گذشت (اُردو) کان مین انگلی دینا یا رکهنا۔ بقول آصفیه کسی کی آواز نه سننے کے واسطے دونون کان بند کر لینا (ناسخ ے) اپنی کهنا ہے موذن اور کی سنتا نهین پر کرے ہنگام اذان کیونکر نه انگلی کان مین ہ کان مین روئی دے کے ہو بیٹهنا) بهی انهین معنون مین ہے (دیکهو آصفیه)

پرساله اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالضم بمعنی سالخورده مولف عرض کند که پر درینجا بمعنی بسیار است که گذشت وکنایه باشد از پیر (اُردو) بڈها۔ مذکر۔

پرست بقول برهان وجامع وانند وموید بفتح اوّل وثانی بر وزن الست (۱) پرستنده و (۲) پرستار و (۳) شخصی را نیز گویند که در وهم وپندار خود یعنی در فکر وخیال خود مانده باشد صاحب سروری برای معنی اوّل سند شیخ سعدی آورده (ے) گناه کردن پنهان چه از عبادت فاش ؛ اگر خدای پرستی هوا پرست مباش ؛ وفرماید که (۴) بمعنی امر است از پرستیدن۔ (سراج الدین راجی ے) مومن کسی بود که بجویلد

رضای نفس ؎ چون نفس را پرستی یکباره بت‌پرست
مؤلّف عرض کند که معنی اوّل بدون ترکیب
امر حاضر پرستیدن با اسمی حاصل نمی‌شود چنانکه (ہوا
پرست) و (بت پرست) و از مجرّد پرست اینمعنی
پیدا کردن بی‌تعبیری از قواعد زبان و محقّقین اوّل
را شایان است و معنی دوم مخفّف پرستار باشد
و اینمعنی را نظر بر قول صاحب جامع تسلیم کنیم که
محقّق زبان دانست و از قاعدهٔ زبان خود بی‌خبر
از ینجاست که اعتبارش برای معنی اوّل نکردیم و
معنی سوم هم غلط محض که اینمعنی هم غیر از اسم
فاعل ترکیبی حاصل نمی‌شود و معنی چهارم البتّه درست
و موافق قیاس است و (۵) ماضی مطلق مصدر
پرستیدن هم و (۶) بمعنی پرستش و عبادت اسم مصدر
پرستیدن (اردو) (۱) پرستش کرنے والا۔
پجاری (۲) دیکھو پرستار (۳) خود رائے (۴)
پوجا کر۔ پرستش کر۔ پوج (۵) پوجا۔ پرستش کیا (۶)
پرستش۔ مونث۔ پوجا (عبادت) مونث۔

پرستار | اصطلاح - بقول برهان و جامع
بروزن طلبگار (۱) غلام و کنیز و خدمتگار و خادم
و فرمان بردار و مطیع و منقاد و (۲) طاعت و
عبادت کننده - صاحبان جهانگیری و مؤیّد و
سروری و رشیدی بر معنی اوّل قانع (سعدی
ره) پرستار امرش همه چیز و کس ؎ بنی آدم و
مرغ و مور و مگس ؎ (حکیم فردوسی ره) پرستار
زاده نیاید بکار ؎ اگر باشدش خود پدر شهریار ؎
(حکیم اسدی ره) که با دختر خویش تا زنده‌ام ؎
پرستار تست او و من بنده‌ام ؎ صاحب ناصری
بذکر هر دو معنی برای معنی دوم از کلام خود سند
آرد (شعر) ستایند از مومنان زمن بر سند ؎ که
نبی را بجان پرستارم ؎ بهار بذکر معنی اوّل گوید
که (۳) بمعنی بیمار دار مجاز است چنانکه صاحب
گفته (شعر) تا شدم بی عشق می لرزم بجای خویشتن ؎
هیچ بیماری نگردد از پرستاری جدا ؎ صاحب
ناصری هم ذکر اینمعنی کرده صاحب سفرنگ هم

بشرح هفتادمی فقره (نامهٔ شت وخشور فریدون)
گفته که بمعنی خادم و فرمان بردار است مؤلف
عرض کند که بخیال ما معنی دوم اصل است که مرکب
است از پرست و آر - پرست بمعنی پرستش
گذشت و آر امر حاضر از آوردن پس پرستش
آرنده اسم فاعل ترکیبی است بمعنی پرستش کننده
ومعنی اول بسبیل مجاز - دیگر هیچ (اُردو) (۱)
غلام - خدمتگار - مذکر - باندی - کنیز - مؤنث -
(فرمان بردار) مطیع (۲) پوجا کرنے والا -
پجاری - پرستش کرنے والا - پوجنے والا (۳)
تیماردار - بیمار کا خدمتی -

پرستاران خیال مصدر اصطلاحی
بقول برہان وبحر کنایہ از شعرا و صاحبان نظم
ونثر - صاحب مؤید بر شعرا قانع مؤلف عرض
کند تا آنکہ در نظم ونثر از مضامین خیالی و فرضی
کار گیرند فارسیان آنان را بدین اسم کنایہ کردند
وشک نیست کہ این خاصہ شعرا است نہ اہل نثر

پس ما با صاحب مؤید اتفاق داریم (اُردو)
شعرا اور اہل نثر جو خیالی اور فرضی مضامین پر نظم
ونثر لکھیں - مذکر -

پرستار زادہ نیاید بکار
اگرچہ بود زادۂ شہریار مثل - صاحبان نفحۃ الامثال

وامثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال
ساکت مؤلف عرض کند کہ این مثلی است کہ
فارسیان بحق کسی می زنند کہ از شرافت کار نگیرد
وحرکات رذیلانہ کند (اُردو) دکن میں کہتے ہیں
" باندی بچہ آخر اپنی میّا پر گیا " اور اس فارسی
مثل کا بھی استعمال ہے نیز کہتے ہیں " اشراف
سے خطا نہ ہو - اجلاف سے وفا نہ ہو "

پرستاری استعمال - بقول آصفی خدمتگاری
صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامہ ناصرالدین شاہ
قاچار ہم ذکر این بہمین معنی کردہ مؤلف عرض
کند کہ یای مصدری بالفظ پرستار کہ گذشت مرکب
کردہ اند وسند این در ملحقات می آید وشامل باشد

برہمہ معانی پرستار (اُردو) خدمت گاری۔ غلامی فرمان برداری۔ اطاعت۔

پرستاری کردن استعمال۔ صاحب

پرستاری نمودن آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ غلامی و خدمتگاری و فرمان برداری کردن (ظہیر فاریابی ؎) درون پردۂ فکرت مرا عروسانند ٭ کہ زہرہ شان بہ تفاخر کند پرستاری ٭ (اثر شیرازی ؎) نماید ہر کہ چون مسواک جیبی را پرستاری ٭ کند اہل دعا یادست و دندانش نگہداری ٭ (اُردو) غلامی کرنا۔ اطاعت کرنا۔

پرستان اصطلاح۔ صاحبان لغت ازین ساکت۔ **مولف** عرض کند کہ بکسر رای مہملہ مخفف پریستان است کہ بحذف تحتانی می آید یعنی جائی کہ دران کثرت پریان باشد از قبیل گلستان و چمنستان و شبستان شعرای فرس استعمال این کردہ اند (نامی اصفہانی ؎) عیان از پرتو رویش پرستان ٭ پرستان در شب تاریک زندان ٭ (طغرا ؎) ہمچون تو کسی دیگر اندر نظرم نامد ٭ چندانکہ نگہ کردم در جان پرستانہا ٭ (اُردو) پرستان۔ بقول آصفیہ۔ اردو۔ اسم مذکر۔ پریون اور دیوؤن کے رہنے کا فرضی مقام۔ پریون کا اکھاڑا (بحر ؎) محل پر اس کے پرستان کا ہوا دہوکا ٭ رقیب پر مجھے عفریت کا گمان ہوا ٭ **مولف** عرض کرتا ہے کہ صاحب آصفیہ نے کم التفاتی اور بے توجہی سے اس کو اردو کہا ہے اور فرمایا ہے کہ یہ لفظ لغات فارسی مین نہین ہے بلکہ اہل ہند کی گھڑت ہے) درحقیقت یہ فارسی ہے۔ کمال لکھنوی نے بھی اپنی تالیف دستور الشعرا مین اس کو ہندی لکھا ہے اور فرمایا ہے کہ اسکا استعمال باخفاے نون نہ ہونا چاہیے بلکہ باعلان نون جیسا کہ بحر نے کیا ہے اور اختر نے بھی (اختر ؎) اک پریزاد ہرا نسان نظر آتا ہے ٭ جس طرف دیکھو پرستان نظر آتا ہے ٭ جلال لکھنوی نے اپنی تالیف (سرمایۂ زبان اردو) مین بھی

اس لفظ کو اردو مانکر کلام تجر کی سند دی ہے ہم یہ کہتے ہین
کہ تجر کا اختر کا اعلان نون کے ساتھہ اسکو استعمال کرنا اونکا
اجتہاد ہے جس سے ہمکو اتفاق ہے ہم ان دونونکو سرپستا
زبان سمجھتے ہین لیکن اسکے فارسی ہونے مین شک نہین۔

پرست زدن مصدر اصطلاحی۔ بہار
دوارسته و بحر واشند گویند که سیر باغ یا بازار زدن
وبہاری فرماید که گویند" امروز اندک پرسته
بازار بزنیم" وگوید که از اہل زبان بہ تحقیق پیوسته
(میر افضل ثابت ؎) بر در میکده باز بزن یک دو
پرست ۔ زلف آشفته و خوی کرده و خندان لب و
مست ۔ من که بی همرهی عقل زدم یک دو پرست
دیدم از دور گروهی همه دیوانه و مست ۔ و صراحت
مزید فرماید که یکی از صفاہانیہ می گفت (پرست
زدن) آنست که مثلاً دو کس راه می زدند یکی را
وجهی برای باز ایستادن رو داده رفیق خود را
گوید" تو اندکی پرست زن (یعنی آهسته آهسته روم
ومن هم از تقاضای رسم" **مؤلف** عرض کند که قدم
برداشتن بآہستگی است و خرامان رفتن و اینمعنی
از معنی سوم لفظ (پرست پیدا شد که مستفاد است
و ہم و فکر و خیال را گویند) اصل این (پرست
قدم زدن) بود قدم حذف شده (پرست زدن)
باقی ماند و کسی که وہم و خیال و فکر میرود بآہستگی
قدم بردارد۔ فارسیان کنایةً این را بمعنی سیر کردن
استعمال کردند و معنی متذکر الذکر ہم و اصل معنی
مقدم الذکر است که در سیر ہم قدم آہسته برداشته
می شود (اردو) آہستہ قدم اٹھانا۔ سیر کرنا۔
خرامان خرامان چلنا۔

پرستش استعمال۔ بقول برہان بکسر رابع
وسکون شین قرشت (۱) طاعت و عبادت و
(۲) خدمتگاری و (۳) بیمارداری که خدمت
بیمار کردن باشد صاحب مؤید بر معنی اوّل قانع
صاحب انند ہمزبان برہان **مؤلف** عرض کند
که معنی اوّل حقیقی است که حاصل بالمصدر۔ پرستیدن
است و معنی دوم و سوم مجاز آن (ظہوری ؎)

در پرستش تا بہشیاری زمستان بگذرد ؎ شیخ میخواہم
دو چہار می پرست من شود ؎ (اُردو) (۱) پرستش
بقول آصفیہ۔ اسم مونث۔ فارسی۔ پوجا۔ عبادت
(میر حسن ؎) پرستش کے قابل ہے تو اے کریم ؎
کہ ہے ذات تیری غفور الرحیم ؎ (۲) خدمتگاری
مونث (۳) تیمارداری۔ بیمار کی خدمت۔ مونث۔

پرستشبہ | صاحب سفرنگ بشرح (صد وبست و
ہشتمی فقرہ دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران
وخشور) می فرماید کہ بفتح بای فارسی وکسر رای مہملہ
وسکون سین مہملہ وکسر تای فوقانی وسکون شین معجمہ
وضم بای ابجد وسکون دال مہملہ رنج کشندہ در
عبادت الہی کہ عربی این مرتاض است **مولف**
عرض کند کہ مقصودش غیر از ریاضت کنندہ نباشد
واین مرکب است از پرستش کہ گذشت وبہ بمعنی
صاحب وخداوند ہم بجایش گذشت پس معنی لفظی
این عبادت کنندہ وکنایہ از مرتاض (اُردو)
مرتاض۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ ریاضت
کرنے والا۔ نفس سرکش کو تابعدار بنانے والا۔

پرستش خانہ | استعمال۔ بقول انند بحوالہ
فرہنگ فرنگ یعنی پرستش کدہ **مولف** عرض
کند کہ موافق قیاس یعنی خانہ کہ دران عبادت
کنند (اُردو) عبادت خانہ۔ مذکر۔ مندر۔ بقول
آصفیہ۔ مذکر۔ معبد۔ دیواستہان۔ دیول۔
بیت الصنم۔ بت کدہ۔

پرستش خواستن | استعمال۔ خواہش
عبادت خواستن یا پرستش پسندیدن **مولف**
عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎)
خواہد از خلقی پرستش آفتاب ؎ زیبدش نیلوفر
گلزار نیست ؎ (اُردو) پرستش چاہنا۔ عبادت
کی خواہش کرنا۔

پرستش سو | اصطلاح۔ بقول سفرنگ بشرح
صد وشصت وسومی فقرہ (دساتیر آسمانی
بفرزاباد وخشوران وخشور) قبلہ کہ ہمیشہ
نماز اوکنند از بہر خدا **مولف** عرض کند کہ

قلب اضافت سوی پرستش است۔ موافق قیاس (اُردو) قبلہ۔ مذکر۔ جس کی جانب مسلمان سجدہ کرتے ہیں۔

پرستش گری اصطلاح۔ بقول بحر عبادت کردن و خدمتگاری نمودن۔ صاحب مؤید مفرنا کہ بمعنی عبادت و خدمت است **مؤلف** عرض کند کہ بہ پرستشگر کہ بمعنی عبادت کنندہ است یای مصدری زیادہ کردہ اند و معنی حاصل بالمصدر دہد یعنی عبادت سازی و خدمت سازی۔ طرز بیان ہر دو محققین بالاخوب نیست (اُردو) عبادت سازی۔ خدمت سازی۔ مونث۔

پرستش نمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی عبادت کردن (خسرو ؎) ہندو از و شوزش تن دیدہ بود ؛ بیشترش گرچہ پرستش نمودہ ؛ (اُردو) عبادت کرنا۔ پرستش کرنا۔

پرستک اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و جامع بکسر اوّل و ثانی و سکون ثالث و ضم رابع و کاف ساکن نام پرندہ ایست کہ پشت و دم او سیاہ و سینہ اش سفید و منقارش سرخ بود و بسقف خانہا آشیان می کند و او را بعربی خطاف می گویند۔ صاحب ناصری گوید کہ پرستوک ہم پرستو ہم آمدہ (حکیم سوزنی ؎) بقصر جاہش ار پرّد پرستک ؛ کند از شہپر سیمرغ کاوک ؛ خان آرزو در سراج ذکر این کردہ گوید کہ بابیل مشہور است و بقول بعض خطّاف و بقول بعض وطواط کہ خطّاف کوہی است **مؤلف** عرض کند کہ ما ذکر این پرندہ بر افسرگر کردہ ایم اصل این (خانہ پرستک) بود بکاف تصغیر یعنی پرندۂ کوچک کہ پرستش خانہ کند و خانہ را پسند کند و بیرون خانہ بہ اشجار آشیان نسازد خانہ حذف شدہ پرستک باقی ماند و پرستوک بزیادت واو مزید علیہ این چنانکہ عم و عمو و خال و خالو و پرستو کہ می آید مخفف پرستوک (اُردو)

ابابیل - مذکر - دیکھو افسرگر -

پرستن بقول بحر بفتحتین بمعنی پرستیدن و فرماید
که کامل التصریف است بمعنی بندگی و عبادت کردن
و خدمت نمودن مضارع این پرستد - صاحبان موارد
و نوادر ذکر این نکرده اند **مؤلف** عرض کند که اصل
این مصدر همان پرستیدن که گذشت فارسیان علامت
مصدر تن را با این مرکب کرده از دو فوقانی یکی را
حذف کردند و اصلا کامل التصریف نیست بلکه سالم الا
است که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید - صاحب
بحر از مضارع این که بالا مذکور شد سکندری خورده
و آن مضارع این نیست بلکه مضارع پرستیدن
است که می آید فارسیان استعمالش بر زبان دانند
و پرستش که گذشت حاصل بالمصدر همین باشد
(اُردو) عبادت کرنا - پوجنا - خدمت کرنا -

پرستندگی استعمال - بقول مؤید بمعنی عبادت
و خدمت باشد **مؤلف** عرض کند نه خیر بلکه بمعنی
حاصل بالمصدر است یعنی عبادت و خدمت سا

مرادف پرستش و این حاصل بالمصدر پرستیدن
است که می آید - صاحب مؤید غور نکرده (اُردو)
دیکھو پرستش -

پرستنده استعمال - بقول سروری و مؤید
وانند بمعنی عابد و خدمتگار (شیخ نظامی ــ)
پرستنده چون پرتو شمع دید ۔ ز تاریکی غار بیرون
دوید ۔ **مؤلف** عرض کند که هر سه محققین این
را اسم جامد دانسته اند و قواعد زبان را فراموش
کرده چرا نمی گویند که اسم فاعل مصدر پرستیدن
است که می آید ۔ صاحبان مؤید دانند مصدر این را
هم نوشته اند (اُردو) پرستش کرنے والا ۔ پوجنے
والا (پجاری ۔ خادمی)

پرستندهٔ خیال اصطلاح ۔ بقول برهان
و بحر و سراج (۱) کنایه از شاعر و (۲) منشی و فرماید
که بحذف فوقانی پرسندهٔ خیال هم بهمین معنی آمده
(صاحب جهانگیری در ملحقات) بمعنی اول قانع
و صاحب رشیدی هم با وی **مؤلف** عرض کند

مرکب اضافی است وکنایه باشد بهر دو معنی آنچه
بعض محققین این را بمعنی اوّل مخصوص کرده اند
درست است ازینکه شعرا اکثر مضامین خیالی را منظوم
کنند و معنی دوم مجاز باشد که برای آن طالب شد
می باشیم (اُردو) (۱) شاعر۔ شعر کہنے والا (۲)
منشی۔ انشا پرداز۔

پرستو صاحبان برهان وجهانگیری وسروری
ورشیدی ومؤید وسراج ذکر این کرده اند مؤلف
عرض کند که ما حقیقت این بر پرستک نوشته ایم که
این مخفف پرستوک است که می آید و معنی مرادف
پرستک (شمس فخری ۵۰) همای فتح در ایوان
جاهش ٭ نهاد است آشیان همچون پرستو (اُردو)
ابابیل۔ مذکر۔ دیکھو پرستک۔

پرستوک بقول برهان وسروری وجهانگیری ورشیدی
وسراج مرادف پرستک مؤلف عرض کند که
با حقیقت این بر پرستک بیان کرده ایم که این مزید علیه
آن باشد (یوسفی طبیب ۵) از پرستوک خوردی

گریمش در دیده در روشنی آید حاصل ٭ خون او
سرا چو بیا شاد زن ٭ شهوت زن همه گردد زائل ٭
(اُردو) ابابیل۔ مذکر۔ دیکھو پرستک۔

پرستنده بقول برهان وسروری بکسر اوّل وثانی
بروزن فرشته (۱) زن خدمتگار باشد وبفتح اوّل
وثانی (۲) پرستیده یعنی کسی که او را پرستند و
ستایش کنند همچون خدای تعالی صاحب جهانگیری
بذکر معنی اوّل قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی
اوّل و دوم گوید که بکسرتین اغلب که (۲) بمعنی فرشته
باشد که با لفا و سین مهمله بجیم بدل شده یعنی او را
پرستند چون ملائکه از عالم نور اند و کارهای عالم
وابسته ایشان۔ غافلان انها را پرستند یا بتواند
که پرستنده اسم فاعل باشد از پرستیدن بدال مهمله
که پرست مصدر بوده های نسبت در ان داخل
کرده باشند ودرینصورت عبادت کننده خواهد بود
و فرشتگان چون بعبادت الهی مشغول باشند
بدان موسوم شده اند۔ نیز فرماید که بمعنی کنیز وزن

خدمتگار بفتحتین باشد ماخوذ از پرستیدن **مؤلف**
عرض کند که محقق با نام و نشان را می زیبد که پرست
را مصدر قرار می دهد و از قواعد زبان خبر ندارد
و نیز یادت بای هوز این را اسم فاعل گوید حق
آنست که پرست بمعنی خدمتی گذشت جا دارد که
بعض همهیان عربی دان یا عربان عجم نیز یادت تای
تأنیث زن خدمتی را پرسته گفته باشند و تصرف
در اعراب نتیجهٔ لب و لهجهٔ مقامی است و بمعنی دوم
مخفف پرستیده که اسم مفعول پرستیدن است
و بمعنی سوم بیان کردهٔ خان آرزو را باید دانست
استعمال تعظیم نکنیم اگر سند به پرست آید توانیم
قیاس کرد که مخفف پرستنده - اسم فاعل پرستیدن
باشد (اردو) (۱) خدمتی عورت - مونث -
(۲) وہ جس کی پرستش کریں (۳) فرشته - مذکر -

پرستیدن | بقول بحر بفتحتین بندگی و عبادت
کردن و خدمت نمودن (کامل التصریف) و
مضارع این پرستد. صاحب موارد هم ذکر این
کرده (استاد فرهنگ سه) ولش را پرست ارخرد
را پرستی و کفش را ستار بهار راستائی و **مؤلف**
عرض کند که مرکب است از اسم مصدر پرست
که گذشت و یای زائده معروف و علامت مصدر
دن و به اصول ما مصدر اصلی است که اسم
این لغت مال فارسی زبان است و پرستندگی
حاصل بالمصدر این (اردو) عبادت کرنا -
پوجنا - خدمت کرنا -

پرستیده | بقول انند و مؤید آنچه او را پرستند
و ستایش کنند بحق همچو خدای تعالی و به باطل
همچو بت **مؤلف** عرض کند که اسم مفعول همان
پرستیدن که گذشت ضرورت بیان این نبود
که مشتق مصدر است بقاعدهٔ فارسی (اردو) وہ
جس کی عبادت اور پرستش اور خدمت کریں
عبادت کیا ہوا - خدمت کیا ہوا -

پرستیدی تا سیون | اصطلاح
بقول رهنما بجهالة سفرنامه ناصرالدین شاه قاجار

شعبده بازی یا حقّہ بازی ۔ صاحب بول چال صراحت مزید کند کہ مفرّس (پریسٹی ڈیجی ٹیشن) لغت انگلیسی است بہ تبدیل و قلب بعض وحذف مولّف عرض کند کہ موافق قیاس است ۔ معاصرین عجم با وجود لفظ زبان خود کہ در تعریف مذکور شد اصطلاح تازہ قائم کردند کہ مصداق ایجاد بندہ است اگرچہ گندہ باشد (اُردو) شعبدہ بازی ۔ مونث ۔

پُرسُست استعمال ۔ بمعنی بسیار سُست باشد کہ پر بمعنی بسیار گذشت (ظہوری ؎) در سینہ شکست آرزو صحبۂ گلزار ۔۔ پرسُست طپیدم شکستم قفسی چند ۔۔ **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) بہت سُست ۔ نہایت سُست

پرسش اصطلاح ۔ بقول بہار بالضّم مرادف پرسہ کہ می آید بمعنی (۱) تفقّد و عیادت بیمار و (۲) تعزیہ (ابوطالب کلیم ؎) اگر تقریب رفتن چون بنزمم او نمید یدم ۔۔ برای پرسش آن نرگس بیمار می رفتم ۔۔ (قاسم بیگ حالتی ؎) بر دو دلم راز کار پرسش بسیار تو ۔۔ این ہمہ شیرین مکن بستر بیمار را ۔۔ وارستہ بمعنی اوّل قانع **مولّف** عرض کند کہ معنی حقیقی این (۳) خبرگیری ہم باہم ذکر نمیعنی کردہ و (۴) استفسار کہ حاصل بالمصدر پرسیدن است و معنی اوّل مجاز آن و سند معنی دوم در (پرسش کردن) می آید (ظہوری ؎) بیتوان افشاند گاہ چین زلفی بر صبا ۔۔ پرسش مغز پریشان روزگار خویش را ۔۔ (اُردو) (۱) عیادت ۔ بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مونث ۔ بیمار پرسی (ذوق ؎) کبھی افسوس ہے آنا کبھی رونا آنا ۔۔ دل بیمار کے ہیں وہ ہی عیادت والے ۔۔ (۲) تعزیت ۔ بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مونث ۔ تسلّی دینا ۔ ماتم پرسی ۔ پرسا ۔ (۳) خبرگیری ۔ مونث (۴) پرسش ۔ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مونث ۔ پوچھ ۔ پوچھ پاچھ (استفسار بھی کہہ سکتے ہیں ۔ مذکر)

(الف) **پرسش داشتن** استعمال ظهوری (فردوسی ؎) دو پرخاش غم با یکی نیک خو ٭ گرفتند
(ب) **پرسش کردن** استعمال الف پرسش نه بر آرزو ٭ و (د) مرادف (ب) (عطار ؎)
(ج) **پرسش گرفتن** کرده که بمعنی لائق فراهی ؎) شد یار و مرا ببوسه خوشنود نکرد ٭
(د) **پرسش نمودن** پرسش بودن پرسش نه نمود و نیز پدرود نکرد ٭ صاحب آصفی ذکر
است و بحالت پرسش بودن یعنی بحالتی که کسی پرسش (ب و ج و د) کرده از معنی ساکت **مولف** عرض
او کند (؎) بمروم از جدائی باندارد پرسش احوالم ٭ کند که موافق قیاس است و استعمال همان پرسش
بره می باش کو چشم توقع بی وفائی را ٭ (وله ؎) است که گذشت) با مصادر فارسی (اردو) الف
میزند لاف مروت چو بن ظهوری صد وفا ٭ بود بجان غم خواری کے قابل ہونا یعنی ایسی حالت میں ہونا
تو عمری پرسشی یک بار داشت ٭ و (ب) بمعنی عیادت که کوئی غم خواری کرسکے (ب) عیادت اور تعزیت
و تعزیت کردن و خبرگیری و استفسار نمودن (تاثیر اور خبرگیری اور استفسار کرنا (ج) و (د) دیکھو
اصفهانی ؎) یا بخت تیره پرسش دل یار کی کند ٭ **پرسق** بقول برہان بضم اوّل و ثالث و
در شب کسی عیادت بیمار کی کند ٭ (سالک یزدی سکون ثانی و ثالث - جانوریست که آزار اسو
؎) وارثی دیگر ندارم ای محبت پیشگان ٭ گویند و بعربی ابن عرس خوانند اگر درون شکم
چون بمیرم پرسش پروانه و بلبل کنید ٭ (محمد نجات اورا شکم سوده کرده خشک سازند و مثقال
؎) بکن پرسشی باری از حال چاکر (حافظ ؎) آن دفع باد سموم کند - صاحبان مؤید و انجم
غرور حسن اجازت مگر ندادای گل ٭ که پرسشی ذکر این کرده اند - صاحب محیط ذکر مستقل این نکرده
نکنی عندلیب شیدا را ٭ و (ج) مرادف (ب) و بر آسو می فرماید که اسم فارسی است و موش خرما

نیز گویند و بعربی ابن عرس و نزد عامۂ عرب و اہل
مصر عرسہ و کنیت آن ابو الحکم و بیونانی موغالی
و بسریانی کاجیا و بعبرانی بہاجو و بفرنگی تنکوپس
و بہندی نیولا و نیول نامند حیوانی است معروف
چون مریض شود بیضۂ ماکیان می خورد و طلا و نقرہ را
دوست میدارد و ہر جا کہ می یابد سرقۂ آن میکند
طبع آن بغایت گرم و لحم آن گرم و خشک - قابض
و ملطف - محلل و عجب آنست کہ چون طعامی را کہ
دران زہر باشد ببیند موہای بدنش ایستادہ
می گردد و ایستادہ می شود گویا کہ خبر می دہد از زہر
مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان
باشد (اردو) نیولا - بقول آصفیہ - ہندی
مذکر - ایک قسم کا بڑا چوہا جو سانپ کو مار ڈالتا ہے

پرسم | بقول برہان و سروری و ناصری و
رشیدی و سراج بضم ثالث بر وزن گندم آردی
را گویند کہ بر خمیر پاشند تا بر جائی بچسپد (احمد
اطعمہ ۵) گر تو خواہی آب رشتہ چون اماج ؛؛
نانہای کوچک از پرسم مخمور ؛؛ (شیخ اسحق ۵) نمک
گشت چون سرکہ رویش سیاہ ؛؛ خمیرش چو پرسم
بسر پیچت گاہ ؛؛ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد
فارسی زبان است (اردو) وہ آٹا جو خمیر پر
چھڑکتے ہیں - مذکر -

پرسماوش | اصطلاح - بقول انند (۱)
شکلی است بر آسمان بطرف شمال منقلہ مرکب
از بست و شش کواکب و آنرا حامل راس الغول
نیز گویند و (پرسیاوش) نیز خوانند کہ می آید **مؤلف**
عرض کند کہ سیاوش در فارسی زبان سرخاب
را نام است و این مرکب اضافی است (۲)
بمعنی حقیقی و استعارہ از معنی اول نظر بشباہت
و این مبدل آن کہ تحتانی بدل شد بہ میم و ہمین
یک مثال تبدیل است کہ بنظر آمد (اردو) (۱)
ایک آسمانی شکل کا نام فارسی میں پرسیاوش و
پرسماوش ہے جو چھبیس ستاروں پر شامل ہے
جس کو راس الغول بھی کہتے ہیں - مونث (۲)

سرخاب کا پر - مذکر -

پرسندۂ خیال اصطلاح - بقول برہان و بحر و موید و انند بالضم کنایہ از منشی و شاعر **مولف** عرض کند کہ مخفف ہمان پرستندۂ خیال کہ گذشت بحذف فوقانی و صراحت ماخذ ہمدرانجا کردہ ایم (اردو) دیکھو پرستندۂ خیال -

پرسوختن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ کنایہ از بال و پر پراگندہ شدن (سعدی) یکی بازرا دیدہ بردوختہ ؎ دگر دیدہ با بازو پرسوختہ ؎ (اردو) پر جلنا - بال پر ہونا - اڑنے کے ناقابل ہونا -

پرسہ اصطلاح - بقول برہان و جامع بفتح اول (۱) مخفف پارسہ کہ گدائی باشد و بضم اول (۲) بمعنی پرسیدن و احوال برگرفتن و (۳) بعیادت بیمار رفتن - صاحبان جہانگیری و ناصری بمعنی اول قانع (قاضی نور اصفہانی ؎) ہوای پرسہ بازار ہمتت دارد ؎ سحاب آن بکفت خود ہمی کشاد ازمال ؎ صاحب بحر بذیل مصدر پرسیدن می فرماید کہ (۴) عزا پرسی است - صاحب سروری گوید کہ بمعنی پرسش و عیادت باشد (ابو القاسم مختری ؎) صحت ارنخواہی درین دیرکہن ؎ خستگان بی وفا را پرسہ کن ؎ وارستہ بمعنی چہارم قانع (آصفی ؎) رفتن جان مرا پرسہ مکن روز وداع ؎ برلبم آمدہ موقوف خرامیدن تست ؎ صاحب رشیدی با پارسہ ذکر این بمعنی اول کردہ و بجای دیگر این را بمعنی دوم آوردہ - صاحب موید بمعنی دوم و سوم اکتفا کردہ - خان آرزو در سراج نقل اقوال محققین فرمودہ - بہار گوید کہ مرادف پرسش است وبس **مولف** عرض کند کہ حاصل بالمصدر پرسیدن است کہ می آید - مرادف پرسش و معنی دوم اصل است و معنی سوم و چہارم مجازاً آنرا و بمعنی اول مخفف پارسہ باشد کہ آنرا از مصدر

پرسیدن ہیچ تعلق نیست و صراحت ماخذش بر پارساگذشت (اُردو) (۱) دیکھو پارسا و (۲) و (۳) و (۴) دیکھو پرسش - اردو مین (پرسا ہی) چوتھے معنون مین مستعمل ہے (خواجہ حسن ؎) دل ولاسے کے ہے بیقراری بیشتر؛ خانۂ ماتم مین ہیو پرستے ہے زاری بیشتر؛

پرسہ گاہ استعمال - بقول انند بمعنی جای تفقد مردہ (زلالی در تعزیت ؎) بپرسہ گاہ خزان چو بیت بلبل کہ زد بماتم گل برف بر زمین دستار؛ مولف عرض کند کہ موافق قیاس و مقام عیادت و تعزیت ہر دو را توان گفت (اُردو) مقام عیادت - مقام تعزیت - مذکر -

پرسی بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم و کسر سین مہملہ بمعنی باج و خراج و تاوان مولف عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم کہ محققین اہلزبان ازین ساکت و معاصرین عجم بزبان ندارند اگر سند بدست آید توانیم گفت کہ اسم جامد فارسی زبان است (اُردو) دیکھو باج - مذکر - (تاوان) بقول آصفیہ - اسم مذکر - فارسی - ڈانڈ - ڈنڈ - جرمانہ - عوضہ - بدلہ - مکافات -

پرسیان بقول برہان و جامع بفتح ثالث بر وزن پہلوان گیاہی است کہ بر درخت پیچد کہ آنرا بعربی عشقہ گویند - خان آرزو در سراج می فرماید کہ گیاہی کہ خلاصۂ اش سیاہ فام و برگش سبز رنگ و اکثر در چاہ ہا و کنار جو ہا بہ فاصلہ و در سنگ روید و بتازی شعر الجن و در ہندوستان سنبل گویند و ناواقفان چنین دانند کہ سنبل کہ در اشعار فارسیان دیدہ اند و زلف را بدان تشبیہ دہند ہمین سنبل است کہ بسبب سیاہی خلاصۂ آن تشبیہ دہند و لہذا در عربی شعر الجن گویند و این غلط است - صاحب انند این را بحوالۂ فرہنگ فرنگ بر (پرسیان وارو) گفتہ - و صاحب جامع ہم این را آوردہ - صاحب محیط ذکر مستقل این بہای فارسی نکردہ و انچہ بہای عربی گفتہ ذکرش بجایش

گذشت و آن ورای این است **مؤلف** عرض کند که ظاهرا مخفف (پرسیاوشان) می نماید بمعنی اولش
که می آید (اردو) دیکهو پرسیاوشان -

(الف) **پرسیاوش** اصطلاح - بقول برهان بفتح اول
و سکون ثانی و کسر ثالث و تحتانی بالف کشیده و واو
مضموم بشین قرشت زده (۱) نام گیاهی است که
تلاشه آن باریک و سیاه فام و برگ آن سبز رنگ
می باشد و بیشتر بر کنار حوض ها می روید و آنرا
بعربی شعر الجن و لحیة الحمار خوانند و (۲) شکلی را
نیز گویند از اشکال فلکی (مرادف پرسماوش) که گذشتنا
صاحبان جهانگیری و بحر و رشیدی و انند و ناصری
و جامع این را مرادف ---------

(ب) **پرسیاوشان** گفته ذکر هر دو معنی بالا
فرموده اند و صاحب برهان بذکر (ب) مرادف
معنی اول گفته - خان آرزو در سراج بر نام گیاهی
قانع - صاحب محیط بر بولوطریخون اشاره این کرده
که بجایش گذشت **مؤلف** عرض کند که (الف)
اصل است و (ب) مزید علیه آن و حقیقت مانند

این بمعنی اول بر (پرساوش) بیان کرده ایم و بمعنی
معنی دوم بر (بولوطریخون) گذشت (اردو)
الف و ب (۱) دیکهو پرساوش (۲) دیکهو بولوطریخون

پرسیدن بقول بحر بالضم (۱) سوال کردن
و (۲) احوال کسی گرفتن و (۳) بعیادت بیمار
رفتن و (۴) تعزیت نمودن و فرماید که کامل التصریف
است و مضارع اینها پرسد دارسته این را با
پرسش مرادف داند و بر معروف قانع و نیز بمعنی
تعزیت و عیادت نوشته - صاحب موارد ذکر معنی
اول و دوم کرده **مؤلف** عرض کند که اسم این
مصدر همان پرس که بمعنی دومش گذشت فارسیان
بقاعده خود بزیادت یای معروف و علامت
مصدر رو آن مصدری وضع کردند و معنی اول
حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن و پرسش و پرسه
که گذشت حاصل بالمصدر این و همانا این مصدر

اصلی است که اسم این مصدر حال فارسی زبان است
(اُردو) (۱) سوال کرنا (۲) احوال پرسی کرنا
خبر لینا (۳) عیادت کرنا (۴) تعزیت کرنا غمخواری کرنا

پر سیمرغ بر آتش نہادن مصدر اصطلاحی
بہار گوید که آورده اند که سیمرغ پر خود را بزال زر
داده بود و عهد کرده که هر گاه مهمّی در پیش آید پر مرا
بر آتش بگذار که در حال پیش تو آمده حاضر شوم
و مهم ترا سر انجام دهم چنانچه قصّه آن در شاهنامه
مذکور و در افواه مشهور و این کنایه از افسون کردن
برای بی قرار گردانیدن کسی بود از عالم نعل در آتش
نهادن (طالب آملی ـه) نه انسان رفته از دستم
که باز آن دلنواز آید ٭ پر سیمرغ بر آتش نهم شاید
که باز آید ٭ صاحب بحر عجم زبان و نقل نگار بہار
مولف عرض کند که هر دو در تعریف معنی پی
بحقیقت نبرده اند معنی لفظی این (۱) سیمرغ را
طلب کردن است و بمجاز (۲) طلب کردن کسی
را بسحر و افسون - قتامل (اُردو) (۱) سیمرغ
کو طلب کرنا - بلانا (۲) کسی کو سحر و افسون سے بلانا -

پرسش بقول سروری بفتح اول و کسر رای مهمله
بمعنی پرواز و پریدن که بعربی طیران گویند (مولانا
جامی ـه) زتمتّه مرغ جانش پرورش یافت ٭
زگلزار خوشی بال و پرسش یافت ٭ **مولف**
عرض کند حاصل بالمصدر پریدن است مرادف
پرواز مخفی مباد که استعمال مجرّد این در سند
جامی نیست بلکه (بال و پرسش) مستعمل است
بمعنی پرواز و استعمال مجرّد پرسش از نظر ما نگذشت
و معاصرین عجم هم بزبان ندارند ولیکن باعتبار
صاحب سروری که محقق اهل زبان است ما
این را تسلیم کنیم (اُردو) دیکھو پرواز - مونث

پرشاش اصطلاح - بقول انند بحواله
فرهنگ فرنگ نام ملکی است در ترکستان صاحب
موید گوید که پرتاش و پرشاش هر دو نام ولایت
ترکان است کذا فی الدستور **مولف** عرض
کند که حقیقت پرتاش به پرتاس که به موحده و سین مهمله

گذشت) عرض کرده ایم وجا دارد که (پرشاش) مبدّل (پرتاش) باشد که موحّده به بای فارسی و فوقانی بشین معجمه بدل شود چنانکه تب و تپ و رخت و رخش و خبال و این است که پرتاش سکه گذشت لغت ترکی است و این مفرس و لیکن لغات ترکی از ین لغت ساکت و الله اعلم بحقیقة الحال (اُردو) دیکهو پرتاش۔

پرشدن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی حقیقی لبالب شدن است و مملو شدن (سعدی ۵) سرچشمه شاید گرفتن بمیل چو پر شد نشاید گذشتن بپیل (خسرو ۵) خاک ز زردی شده پر زعفران غنچه ها ینهمه در ارغوان (اُردو) بهر جانا۔ چهلک جانا۔ لبالب هونا۔

پرشکستن (الف) استعمال۔ بقول بهار با لفتح معروف۔ صاحبان بحر و انند به (پرشکستن مرغ) گویند که (۱) پر با هم جمع کردن مرغ برای پریدن **مولف** عرض کند که مجرد این بمعنی حقیقی متعدی است یعنی (۲) پر چیدن در شکستن باشد۔

(ب) **پرشکستن مرغ** کنایه باشد بمعنی (۳) در پرواز غالب آمدن هم (ابن جامع جعفری ۵) طوطی طاؤس بال جبینه در آتش نهاده پا ز شکست سیر زاغ سپه پرشکست **مولف** گوید که پیدای معنی اول مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) الف و ب (۱) آماده پرواز هونا۔ دیکهو پر تولنا۔ (۲) پر توڑنا (۳) پرواز مین غالب آنا۔

پرشکنا اصطلاح۔ بقول بحر و انند و غیاث (۱) مراد از معشوق و فرماید که (۲) می تواند که بمعنی عاشق باشد و الف در آخر برای فاعلیت **مولف** عرض کند که در محاوره ندیدیم و نه شنیدیم پر بالضم بمعنی او ست و شکن امر حاضر از مصدر شکستن بمعنی حقیقی و الف فاعل در آخر امر حاضر آمده افاده معنی فاعلیت کند چنانکه

دانا و بینا و معنی حقیقی (پرشکن) که اسم فاعل ترکیبی است شکن های بسیار دارنده و بعنوان معشوق را گوئیم که شکن های بسیار در زلف دارد و برای عاشق هم توان گفت که شکن های بسیار از لاغری بر رخ دارد و بعنوان الف آخر را زائد نگیریم براسم فاعل ترکیبی که هیچ معنی ندارد و این بهتر است از این که (پرشکن) را امر حاضر (پرشکستن) گرفته الف فاعل باو مرکب کنیم بای حال طالب سند استعمال می باشیم و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند

(اُردو) (۱) معشوق (۲) عاشق - مذکر۔

پرشنبه اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ثالث بمعنی پنجشنبه **مولف** عرض کند که قیاس می خواهد که (پرپنشنبه) گوئیم از قبیل پرپیروز و جا دارد که بحذف تحتانی (پرشنبه) گوئیم و لیکن استعمال این از نظر ما نگذشت طالب سندی باشیم

(اُردو) جمعرات - مونث - پنجشنبه - مذکر۔

پرشوم اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر اول و ضم شین معجمه بمعنی نی و قصب **مولف** عرض کند که اگر سند استعمال این پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم معاصر عجم بر زبان ندارند (اُردو) نے - مونث - بقول آصفیه - نلی - بانسی -

پرشیدن بقول برہان و جامع بروزن فهمیدن بمعنی (۱) بر باد دادن صاحب بحر گوید که کامل التصریف است و مضارع این پرشد خان آرزو در سراج می فرماید که این مخفف پراشیدن است که گذشت بمعنی (۲) پریشان کردن **مولف** عرض کند که معنی دوم حقیقی است و معنی اول مجاز آن و باعتبار صاحب جامع که محقق الزبان است معنی اول را تسلیم کنیم

(اُردو) (۱) برباد کرنا (۲) پریشان کرنا - دیکھو پراشیدن -

پرغاره اصطلاح - بقول خان آرزو در سراج مبدل پرغاله که می آید **مولف** عرض

عرض کند که لام بدل شد به رای مهمله چنانکه آلوند و اروند (اردو) دیکھو پرغاله۔

پرغازه اصطلاح۔ بقول برہان وسراج و جامع بر وزن دروازه بیخ و بن پر جانوران

پرندرا گویند که گوشت بدن آنها چسپیده است مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان باشد که غازه بمعنی بیخ و دُم جانوران می آید (اردو) پرندکے پرون کی وه نوک جو گوشت مین قائم رہتی ہے۔ مونث۔

پرغاله اصطلاح۔ بقول رشیدی مرادف (پرگاره و پرگاله) که می آید بمعنی پارهٔ از هرچیزی مؤلف عرض کند که درینجا همین قدر کافی است که مبدل پرگاله باشد چنانکه گلوله و غلوله صراحت ماخذ بر پرگاله کنیم (اردو) ہر چیز کا ٹکڑا۔ مذکر۔

پرغزه اصطلاح۔ بقول برہان وناصری دانند و سراج مخفف پرغازه که گذشت مؤلف عرض کند که حقیقت ماخذ همه را انجا بیان کرده ایم (اردو) دیکھو پرغازه۔

پرغول اصطلاح۔ بقول برہان و انند بر وزن معقول (۱) گندم و جو نیم کوفته و خرد شده و (۲) آشی را نیز گویند که ازان پزند و (۳) حلوائی هم که آنرا افروشه خوانند۔ صاحب مؤید بمعنی سوم قانع و فرماید که قبیل بود حلوه۔ خان آرزو در سراج بذکر قول برہان گوید که صحیح بباء تازی است مؤلف عرض کند که این مبدل آنست چنانکه اسب و اسپ و ما صراحت ماخذش به انجا کرده ایم بمعنی دوم حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن (اردو) (۱) نیم کوفته گیہون یا جو۔ مذکر (۲) آش جو نمبر (۱) سے بنائی جاے۔ (۳) حلوا جو نمبر (۱) سے بنایا جاے۔ مذکر (دیکھو پرغول)

پرغونه اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و سراج بر وزن حمدونه ہر چیز که زشت و نازیبا باشد مؤلف

عرض کند کہ بمعنی گردش بر نہج بمعنی گذشت و گونہ بمعنی رنگ وارندہ و رنگہ ۔ فارسیان ہمین مرکب را کنایۃً بمعنی ہر چیز زشت و نازیبا استعمال کردند کہ چیز متغیر در رنگ وارندہ زشت باشد (اُردو) بُری چیز ۔ مؤنث ۔

پرفان بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی غمگین و انندہ گین **مولف** عرض کند کہ سند استعمال باید کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت ۔ اسم جامد است (اُردو) غمگین

پرفرولیدن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی گوید کہ کنایہ از درماندہ و عاجز شدن باشد **مولف** عرض کند کہ مخصوص برای پرندہ و مجازاً بمعنی عام (سلمان سہ) فکر من کی بخیال تو رسد کز عظمت ہر مرغ اندیشہ فرو می ہلد انجا پر و بال (اُردو) عاجز ہونا ۔

پرفن اصطلاح ۔ بقول بہار و انند مرادف و فرمایند کہ پر درینجا بمعنی بسیار است چون زلف پرخم **مولف** عرض کند کہ فن لغت عرب است بقول منتخب بہ تشدید نون نوع از ہر چیز و در استعمال فارسی زبان بہ تخفیف نون بمعنی ہنر و داو گشتی فارسیان (پرفن) را بمعنی دغا و فریب استعمال می کنند چنانچہ است کہ سند استعمال پیش نہ شد و لیکن برزبان معاصرین عجم مستعمل ۔ اسم فاعل ترکیبی باشد (اُردو) پرفن اردو مین مستعمل ہے اسم فاعل ترکیبی وہ شخص جو زیادہ دغاباز اور فریبی ہو ۔

پرقازہ اصطلاح ۔ بہار بحوالۂ مصطلحات گوید کہ خامہ مو فرماید کہ در ولایت از پر باریک قاز (قاقم) خامہ می بندند کہ از مصوری معلوم شد (ملا طغرا)
تا دست بہ تصویر رخت بردہ مصور ہم موے قلمش تا سر پرقازہ در آبست ہم او گویا کہ محل تامل ۔ صاحب بحر نادر معنی بالا گوید کہ بی اضافت است ۔ وارستہ می فرماید کہ بمعنی خامۂ مو **مولف** عرض کند کہ (پرقازہ) در اصل مرکب است از پر و قاز و ہای نسبت معنی لفظی این چیزی کہ منسوب

به پرقاز است فارسیان به فک اضافت استعمال
این کرده اند - بهار در نقل شعر لفظ سر را اضافت
کرده و پر را با اضافت نوشت و همین عمل غلط او را
در تامل انداخت - بخیال ما هیچ محل تامل نیست
(اُردو) مو قلم مصوروں کا جو قاز کے پر سے بناتے ہیں
جس کو فارسیوں نے (پرقازه) کہا ہے - مذکر -

پرقو | اصطلاح - بقول بهار با اضافت و فا
و واو معروف پر شتر مرغ باشد (واله هروی سه)
وعده های تو در وفا چو هم اند * نیست یک من
هزار من پرقو * مولف گوید که قو مخفف و مبدل قاز
است که الف بدل شد به واو چنانکه تاغ و توغ
و رای هوز حذف - پس مرکب اضافی بود و به فک
اضافت مستعمل شد (اُردو) قاز کا پر - مذکر -

پرک | بقول برهان بفتح اول و ثانی و سکون
کاف (۱) ستاره سهیل و (۲) نام رود خانه و (۳)
مطلق صدا و ندا و فرماید که باینمعنی بجای حرف
اول تای قرشت هم آمده - صاحب جهانگیری
بذکر معنی اول گوید که با اول مکسور و ثانی زده (۴)
بمعنی پلک چشم (خواجه حمید لویکی سله) طاسک مه
شکسته شد بر سر بام کی سپهری * غرور محیط بسته شد
گرد ستاره پرک * (حکیم فردوسی سله) ندانم که
بر هم زند پرک چشم * بگوید همی سخن پیش او هیچ چشم *
صاحب سروری بعد لغت پلک پرک را هم بمعنی
چهارم آورده و از دیگر معانی ساکت و فرماید که
بمعنی چهارم رای مهمله بجای لام آمده - صاحب
ناصری بذکر معنی اول و دوم و سوم نسبت معنی
چهارم گوید که با اول مکسور و ثانی زده باشد و
فرماید که (۵) بالضم قریه ایست در لارستان
فارس - قاطع محکم دارد و معرب آن فرک - صاحب
موید بمعنی اول و دوم قانع و صاحبان رشیدی
وجامع بمعنی اول و چهارم قناعت کرده - خان
آرزو در سراج بذکر معنی اول گفته که بدین معنی
به بای تازی گذشت و بذکر معنی چهارم می فرماید
که مبدل پلک باشد - صاحب رهنما بحوالهٔ

ناصر الدین شاہ قاچار می فرماید کہ (۶) بمعنی نخچیر
گاہ و میدان پرانکا و صاحب بول چال بحوالہ
معاصرین عجم این را بمعنی ششم آوردہ **مولف** عرض
کند کہ بمعنی اوّل و دوم مبدّل برک است کہ بمعنی
گذشت ہمچون تب و تپ و بمعنی سوم اسم جامد
فارسی قدیم دانیم و بمعنی چہارم مبدّل پلک کہ
می آید چنانکہ الوند و اروند و بمعنی پنجم ہم اسم جامد
فارسی زبان کہ وجہ تسمیہ معلوم نہ شد و ہمچنین بمعنی
ششم ہم اسم جامد فارسی جدید است و جا دارد
کہ مفرس پارک انگلیسی زبان دانیم بحذف الف
(اُردو) (۱) سہیل دیکھو برک کے دوسرے معنے
(۲) دیکھو برک کے پہلے معنے (۳) صدا - ندا - آواز
مونّث (۴) دیکھو پلک (۵) ایک قریہ کا نام پرک
ہے جو لارستان فارس میں واقع ہے - مذکر (۶)
رمنہ - شکارگاہ - مذکر -

پرکار اصطلاح - بقول سروری (۱) قلم
آہنین کہ نقّاشان و مذہبان و صحّافان دوائر
بدان وضع کنند (حکیم سنائی) اگرت باید کہ مرکزی
گردی ٭ زیر این چتر دائرہ کردار ٭ پای بر جای
باش و سر گردان ٭ چون سکون و تحرّک پرکار ٭
صاحب جامع گوید کہ پرگارہ ہم بہ ہمین معنی می آید
صاحب رشیدی می فرماید کہ (۲) بضم اوّل بمعنی
نقّاش - بہار بر افزار معروف قانع و گوید کہ بالفظ
زدن و کشیدن و نہادن بصلہ بر بیک معنی مستعمل
و فرماید کہ بالضم (۳) عیّار و طرّار و آنکہ در اکثر
کارہا کامل باشد و این مقابل سادہ است
چنانکہ گویند کہ سادہ پرکار و اطلاق این بر جملہ
حقیقت است و بر چہرہ و زلف و چشم و غمزہ
مجاز (سعید اشرف) انچہ با تصویر شیرین تیشہ
فرہاد کرد ٭ بوسہ من می کنند با چہرہ پرکار یار ٭
(طالب کلیم) زلف پرکار تو چون تن بشکستن
ندہد ٭ ہر کہ از روی تو برخاست بجا می افتد ٭
(میرزا رضی دانش) خود نمائی بین کہ دائم
مست و بیدار خود است ٭ سر خوش از پیمانہای

چشم پرکار خود است ٭ (صائب ؒ) تلخ شد
عیش تم آن لعل شکربار کجاست ٭ دلم از کار
شد آن غمزهٔ پرکار کجاست ٭ (ولہ ؒ) زپیش
چشم دل بردن بزیر چشم دل دادن ٭ بجان گوشه
چشم نوای پرکاری زیبد ٭ (باقر کاشی ؒ)
نمیدانم چه در سر دارد آن پرکار یار امشب ٭ که
با بیگانه خوئی با نگاه آشنا دارد ٭ **مؤلف** عرض
کند که بضم اوّل اصل است بمعنی چیزی که پر از کار
و بسیار کار است و کنایه از آله که بوسیلهٔ آن دائره
قائم کنند فارسیان در (استعمالش بمعنی اوّل) تصرف
کرده‌اند که بفتح اوّل خوانند و بمعنی دوم هم مجاز است
و کنایه که نقاش هم بسیار کار است و معنی سوم هم
مجاز است و بصفت زلف و چشم و امثال آن
(**اردو**) (۱) پرکار - مذکر - دیکھو پرکار (۲)
نقاش - نقش کرنے والا (۳) عیار - طرار - وہ
جو اپنے فن میں کامل ہو - استاد فن -

پرکاربستن | استعمال - صاحب آصفی گو

کہ (۱) بمعنی سرگردان کردن است بقول معاصرین
عجم (۲) (پرکار بستن بر چیزی) بمعنی مستور و محجوب
گردانیدن آنچیز را **مؤلف** عرض کند که بالفتح
بمعنی حلقه کردن و چرخ زدن و دور کردن است
و گردش نمودن و بس و معنی دوم اگرچه موافق
قیاس است طالب سندی باشیم مخفی مباد که
دائره اطراف چیزی کردن و آنرا داخل احاطه
نمودن مجازاً آنرا نهفتن است و در ان سپین است
ماخذ معنی دوم (**اردو**) (۱) گردش کرنا - پھرنا -
گھومنا - چکر لگانا (۲) کسی چیز کو چھپانا -

پرکار چرخ | اصطلاح - بقول بحر و مؤید
بالفتح - دور فلک و منطقهٔ فلک - مرادف پرکار فلک
که می آید **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است
(**اردو**) دور فلک - مذکر - آسمان کا دور -

پرکار زدن | مصدر اصطلاحی - صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند که بالفتح مرادف پرکار بستن است که گذشت

(معزی نیشاپوری ؎) چون فلک پرکار زد بر دو لنگش روز نخست ٭ دولت او دست زد در دامن روز قیام ٭ (اُردو) دیکھو پرکار بستن -

پرکار فلک اصطلاح - بقول بهار بالفتح مرادف همان (پرکار چرخ) است که گذشت - **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است و کنایه باشد (اُردو) دیکھو پرکار چرخ -

پرکار کردن اصطلاح - بقول بحر بالفتح بمعنی سرگردان کردن - بهار بر (پرکار کردن) ذکر بهین معنی کرده (صائب ؎) سرگشته ساخت خال دل آرای او مرا ٭ پرکار کرد نقطهٔ سودای او مرا ٭ **مؤلف** عرض کند که مجازاً موافق قیاس است (اُردو) سرگردان کرنا -

پرکار کشیدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بالفتح بمعنی حقیقی است یعنی کار از پرکار گرفتن و دائره کردن (معزی نیشاپوری ؎) رای او پرکار قدرت بر فلک خواهد کشید ٭ تا همه سیارگان را زیر پرکار آورد ٭ (اُردو) پرکار پھرانا - پرکار چلانا - پرکار سے کام لینا - دائره بنانا -

پرکار گشتن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده و از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بالفتح دور کردن و چرخ زدن پرکار لازم پرکار کردن است (ابوالفرج رونی ؎) ز بیم گوئی گشتت است پرکار گرد دون ٭ چنین حکم کرد است ایزد تعالی ٭ (اُردو) پھرنا - گردش کرنا -

پرکار نهادن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت - **مؤلف** عرض کند که بالفتح بمعنی پرکار کردن است که گذشت (معزی نیشاپوری ؎) به برگ نسرین زنجیر بر نهاد از قیر ٭ بگرد دیده و دین پرکار بر نهاد از قار ٭ مخفی مباد که سند پیش کرده آصفی برای (پرکار بر نهادن) است (اُردو) دیکھو پرکار کردن -

پرکاره اصطلاح - بقول سروری (۱) لغت مرادف پرکاله که می آید - صاحب ناصری گوید که (ب) مزید علیه پرکار هم که گذشت - خان آرزو در سراج می فرماید که (ج) مرادف پرغاره بمعنی (۱) پارهٔ هر چیزی و (۲) بمجاز پارچه بافته از ریسمانی **مؤلف** عرض کند که ما این را بمعنی اوّل به کاف فارسی دانیم که می آید - صاحب سروری صراحت کاف نکرد که کاف فارسی است یا عربی و حقیقت معنی بر (پرگاره) بیان کنیم که با کاف فارسی - می آید و اگر سند استعمال این بکاف عربی بدست آید توانیم قیاس کرد که مبدّلش باشد چنانکه گند و کند و بمعنی دوم نظر باعتبار صاحب ناصری که محقق اهل زبان است این را مزید علیه پرکار تسلیم کنیم - نسبت معنی سوم عرض می شود که پرغاله که گذشت مبدّل پرگاله است که به کاف فارسی می آید و پرگاره به کاف فارسی و رای مهمله مبدّلش چنانکه الوند و اروند - خان آرزو که این را بکاف عربی مبدّل پرغاره نوشته سهو کتابت می نماید بمعنی اوّلش و اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس کرد که کاف فارسی بعربی بدل شد چنانکه گند و کند و بمعنی دومش جا دارد که اسم جامد گیریم ازینکه پارچه بافتهٔ ریسمانی را پرکاره نام نهاده باشند بمعنی حقیقیش که پر از کاریگری است و تخصیص ریسمان را مجرّد بر قول خان آرزو تسلیم نکنیم ازینکه سند استعمال پیش نشد (اردو) (ا) لغت دیکھو پرگاره و پرگاله (ب) دیکھو پرکار (ج) (۱) ہر چیز کا ٹکڑا - دیکھو پرغاله (۲) سُتی کے بنے ہوئے کپڑے کا ٹکڑا - مذکر۔

پرکاری اصطلاح - بقول بہار بالضّم بمعنی (۱) عیّاری و طرّاری و کامل شدن در اکثر کارها و (۲) بمجاز حیله و تزویر (آصفیان جعفر (ع ا) که پرکاری کنی در کار خسرو ؎ ظهوری (له) همبازی محبّت طفلان شد است دل ؎ پرکاریش نگر که چه مقدار ساده شد ؎ حکیم

شرف الدین شفائی (۵) سر پرکاریش گردم کہ می ناخوردہ با دشمن ؛ برون می آید و دستار را مستانہ می پیچد ؛ مولف عرض کند کہ یای مصدری بر لفظ پرکار زیادہ کردہ اند (اُردو) (۱) استادی مونث (۲) عیاری حیلہ بازی - مونث -

پرکاری داشتن مصدر اصطلاحی - بالفتح استاد کامل بودن و واقف بودن از صنعت کامل - (ظہوری ۵) بیک دیدن چہا آورد بسر صبر و طاقت را ؛ اسیر او شوم طفلست پرکاری نمیداند ؛ (اُردو) استادی سے واقف - کامل ہونا -

پرکاس اصطلاح - بقول جہانگیری با اوّل مفتوح و ثانی زدہ بمعنی (۱) تلاش کردن و (۲) درہم آویختن - خان آرزو بکاف فارسی قائم کردہ صراحت کند کہ بکاف عربی است - صاحبان برہان و رشیدی و انند و جامع و موید ہم بکاف فارسی آوردہ اند مولف عرض کند کہ پرکاس و پرکاش بکاف عربی و سین مہملہ و معجمہ در سنسکرت بمعنی نور و ضیا و ظہور و پیدا و ظاہر و روشن و صاف آمدہ عجبی نیست کہ فارسیان ہمین لغت را مفرس کردہ بمعنی تلاش استعمال کردہ باشند و این محض قیاس است و ظاہرا بہر دو معنی تلاش و آویزش اسم جامد فارسی زبان و بتعلیمہ محققین بکاف فارسی صحیح دانیم انچہ خان آرزو کاف عربی را صحیح داند بلحاظ ماخذ باشد و اندرینصورت این را مبدّل دانیم کہ کاف فارسی بعربی بدل می شود چنانکہ گند و کند - محققین بالاتعریف خوشی نکردہ اند کہ برای اسمی معنی مصدری نوشتہ (اُردو) (۱) تلاش مونث (۲) باہم آویزش - مونث

پرکاش بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح (۱) بمعنی بُرادہ و (۲) التفات بچیزے مولف عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس کرد کہ اسم جامد فارسی قدیم باشد (اُردو) (۱) دیکھو برادہ - مذکر (۲) دیکھو التفات مونث و مذکر

پرکال بقول سروری وجامع بمعنی پرگار کہ و وصلی کہ در جامہ دوزند - صاحب جامع بذکر ہر دو
گذشت - خان آرزو در سراج ہم این را با پرکار بمعنی بالا گوید کہ (۳) پینہ و وصلہ مولف عرض
نوشتہ **مولف** عرض کند کہ ظاہر اسبدلش معلوم کند کہ اسم جامد فارسی زبان است بمعنی اول کہ
میشود چنانکہ چپار و چپال و موافق قیاس (اُردو) قطرہ ہم داخل آنست و بمعنی دوم و سوم مجاز معنی
دیکھو پرکار - مذکر - اول باشد (اُردو) (۱) پرکالہ بقول آصفیہ

پرکالہ بقول جہانگیری و ناصری با اول مفتوح فارسی - اسم مذکر (صحیح پرگالہ بکاف فارسی -
و ثانی زدہ (۱) بمعنی پارہ و لخت از ہر چیز (امیر خسرو ٹکڑا - لخت - پارہ - حصہ (قطعہ) مذکر (۲) رشتی
ے) من آب طلب کردم ازان دیدۂ خونبار ؛ او سے بنی ہوئی ایک جنس - مونث (۳) تھگلی - مونث
خود ہمہ پرکالۂ خون جگر آورد ؛ (مختاری ے) بلبلا دیکھو بازافگن
امروز من در گلستانم گل مجوی ؛ از جگر پرکالہ ہا بر
پرکالہ برانداختن استعمال - بمعنی
نوک ہر خاری ببین ؛ و (۲) جنسی بافتہ از ریسمان پارہ پارہ کردن **مولف** عرض کند کہ موافق
کہ مانند مشقالی بود (علی نقی ے) در یار سر شکم ہمہ قیاس است (ظہوری ے) اجل گر بو کند پرکالۂ
پرکالۂ خونست ؛ این قافلہ را راہ مگر بر جگر افتاد ؛ دل براندازد ؛ بہ ہجرانش گل داغی کہ از باغ
صاحب سروری این را مرادف (پرگالہ) گفتہ و بمعنی جگر روید ؛ (اُردو) ٹکڑے گرانا - پارہ پارہ کرنا -
معنی اول قانع (سراج الدین قمری ے) دیدہ ام
پرکالہ روئیدن مصدر اصطلاحی -
در غم فراق تو کردہ ؛ پر ز پرکالۂ جگر دامن ؛ صاحب معنی لفظی این روئیدن پارہ و بمجاز ظاہر شدن
موید گوید کہ پرۂ از ہر چیزی و قطعہ جامہ و جز آن لخت باشد و لخت لخت شدن (ظہوری ے)

(۱۷۷۴) (۱۷۷۵)

زنخل غم همه پرکاله جگر روید ؛ که قند کشیدن او خونهای
داغ من است ؛ مولف عرض کند که موافق
قیاس است (اردو) ٹکڑے ظاهر هونا ٹکڑے
ٹکڑے هونا - پاره پاره هونا -

پرکام اصطلاح - بقول جهانگیری ورشیدی
وسروری وناصری وانند وبرهان باوّل مفتوح
وثانی زده بچه دان وزهدان وآنرا (بوکان)
نیز خوانند - خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا
گوید که بعضی گویند که همان بوکان است که میم به نون
بدل شده واو را به تصحیف چنین خوانده اند مولف
عرض کند که این را هیچ تعلق باآن نباشد صراحت
ماخذ بوکان بجایش گذشت - این بخیال ما بالضم
بود که در محاوره لب ولهجه آنرا بالفتح کرده معنی لفظی
این پر از مقصد وکنایه از زهدان که حمل دران قرار
می یابد (اردو) دیکهو بوکان -

پرکان بقول برهان وناصری وسراج
بفتح اوّل بروزن ارکان بمعنی جهل باشد که ورای علم است
وآن ساکت بودن از جواب است بسبب عدم
معرفت مولف عرض کند که اسم جامد فارسی
قدیم است (اردو) جهل - مذکر - دیکهو ام الرذائل

پرکاوش اصطلاح - بقول برهان وجهانگیری
ورشیدی وسروری وناصری وجامع بکسر واو
بروزن افزایش بریدن شاخهای زیادتی است
از درخت انگور ودرختان دیگر - خان آرزو در
سراج گوید که این را پیرایش نیز گویند مولف
عرض کند که کاویدن بمعنی کندیدن می آید و (پرکاویدن)
بمعنی کندیدن پر واین حاصل بالمصدر آن و
استعاره از کندیدن برگ های درختان وپیرایش
(اردو) کاٹ چهانٹ - مونث - دیکهو پیوند کے دوسرے معنے

(الف) **پرکاه** اصطلاح - بمعنی پاره کاه مولف
گوید که حقیقة محققش (ظهوری ع) بخشکیهای زهد
از دجله نم باآنکه می چینیم ؛ پر کاهی چرا چیون ز
داما نم نمی سازد ؛ صاحبان بحر وبهار -------

(ب) **پرکاهی** قائم کرده اند (۱) بمعنی مقدار

برگ کاہی وتحقیق ما (۲) مجازاً بمعنی لحظۂ ہم مستعمل ۔
(صبح کاشی سلہ) پیش ما خوشۂ دنیا پرکاہی نبود ؎
کیج این کاہ بیک کاہ ربا ارزانی ؎ (محسن تاثیر ؏)
باشید وصالت عمر باشد جہد ہشتم ؎ یکبار عاشق بیدل
پرکاہی نمی آئی ؎ (اُردو) (الف) گھانس کا تنکا ۔ مذکر
(ب) (۱) گھانس کے تنکے کے برابر (۲) ایک لحظہ کے لئے

پرکر | بقول برہان بفتح اوّل وکاف تازی وسکون
ثانی ورای قرشت (۱) بمعنی انتظار ومنتظر بودن و
چشم براہ داشتن و (۲) مخفف پرکار ہم ۔ صاحب
سروری بذکر معنی دوم گوید که (۳) طوقی مرصع که
ملوک فرس درگردن می انداختند (استاد دقیقی
؏) ہمہ ودا از تو بہرہ غل وزنجیر ؎ ولی زا از تو بہرہ
تاج وپرکر ؎ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل نسبت
معنی سوم گوید که به کاف عجمی است و نیز نسبت
معنی دوم فرماید که مشتق از پرکار است **مولف**
عرض کند که فضولی او ست که مخفف پرکار را مشتق
از پرکار گفته بخیال ما بمعنی اوّل اسم جامد فارسی
زبان است وبمعنی سوم باکاف تازی وبالضم
که مخفف پرکار باشد (اُردو) (۱) انتظار ۔ مذکر
(۲) دیکھو پرکار (۳) طوق مرصع ۔ مذکر

پرکردن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این
کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بالضم
بمعنی لبالب ومملو ساختن است چنانکه پرکردن
ساغر وامثال آن وپرکردن صندوق یا پرکردن
دامن (عالی شیرازی ؏) بی تو ہرگاہ تماشای
گلستان کردم ؎ ہمچو گل دامن خود پر زگریبان
کردم (اُردو) بھرنا ۔ بھر دینا ساغر ہو یا دامن ۔

پرکردن از زہر | استعمال بمعنی مملو کردن
از زہر است **مولف** عرض کند که مذاق ہماست
(ظہوری ؏) عشق از زہر بلا پر کرد ... گران
بان ظہوری زہرہ نازم ساغر ... است

(اُردو) زہر سے بھر دینا ۔

(۶۶۶۸)

پرکردن چیزی به نکہت | استعمال
استعمال عطریات کردن که نکہت ... شود

(۶۶۶۹)

یا بوی خوش آوردن مولّف عرض کند کہ موافق
قیاس است (ظہوری ے) تا صبا پر کند بنکہت
تو پر مغز خالی ز عطر سنبل کرد۔ (اُردو) کسی مقام
مین زیادہ خوشبو پیدا کرنا۔

پر کردن دکان از جنس — استعمال۔
جمع کردن جنس بسیار در دکان باشد مولّف
عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ے) از جنس
مہر پر کردم دکان بازاری باید۔ برای سادہ
لوحان مشتری پر کاری باید۔ (اُردو) دکان کو
سامان سے بھر دینا۔

پر کردن سال وماه از چیزی — مصدر
اصطلاحی۔ پیدا کردن چیزی در لیل و نہار بکثرت
مولّف گوید کہ موافق قیاس است (ظہوری
ے) کند پر صبح شنبہ سال وماه می پرستان را۔
پر چشکہای ساقی گر شب آدینہ بر گردد۔ (اُردو)
لیل و نہار مین کوئی چیز کثرت سے پیدا کرنا جیسے "
رات مین آتشبازی یا دن مین گرمی بکثرت ہو یا آگ وغیرہ کے
ذریعہ سے پیدا کرنا۔

پر کردن سینہ — مصدر اصطلاحی۔ سرور
بسیار پیدا کردن مولّف عرض کند کہ موافق
قیاس است (ظہوری ے) راست بنشین ساقی
و در چپ خم آر۔ سینہ پر کن ساز ساز قلقل است
(اُردو) زیادہ سرور پیدا کرنا۔

پر کردن شکم یا معدہ — مصدر اصطلاحی
صاحب رشیدی بذکر پر کردن معدہ گوید کہ
کنایہ از پر کردن شکم است مولّف عرض کند
کہ (پر کردن شکم) و (پر کردن معدہ) ہر دو
کنایہ باشد از سیر کردن۔ رشیدی تعریف
خوشی نکرد (سعدی ے) بگفتا کہ دزدان تہیّہ
کنند۔ بہ بازوی مردی شکم پر کنند۔ (اُردو)
پیٹ بھرنا۔ سیر کرنا۔

پر کردن میان — مصدر اصطلاحی۔
لبالب کردن و پر کردن شکم مولّف عرض
کند کہ موافق قیاس است مجاز (ظہوری ے)

میان پر کرده و بار با بیک تک ﴿ چو مرغی که بر اسم و
بند وارد ﴿ (اردو) لالب کرنا۔ پیٹ بھرنا۔

پرکسون | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بضم اوّل و فتح ثانی و سکون ثالث زین پوش
مولّف تحقیق که برای زینت بالای زین افگنند مولّف
عرض کند که کسون بمعنی زینت نباشد که آنرا مرکب
بالفظ پر گیریم لیس چاره جز این نیست که این را اسم
جامد فارسی قدیم دانیم و مشتاق سند استعمال باشیم
که صاحب عجم بزبان هندی و دیگری از محققین
اہل زبان و زبان دان ذکر این نکرده (اردو) زین پوش
چار جامہ جو زین پر ڈالا جاتا ہے۔ مذکر۔

پرکشادن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مولّف عرض
کند که قصد پرواز کردن و بلند شدن است (سلمان
ساوجی ع) شاهی که با نیچه بیش مرگ که پر گشاید پر بالای
چرخ آید در سایهٔ همایون ﴿ (ظهوری ع) پری
صید است تا پری گشاید ﴿ ز خالش دام زلفش
دانه دارد ﴿ (اردو) پرواز کا قصد کرنا۔
بلند ہونا۔

پرکشیدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکرش کرده از معنی ساکت مولّف عرض کند که پر کشیدن
پرنده بمنقار که عادت مرغان است و کرید (ملا طغرا
مشهدی ع) صد مرغ دل بمنقار از بال خود
کشیده ﴿ جائی که آن پرنده بال شته پر آورد ﴿
(اردو) پر نوچنا۔

پرکم | اصطلاح۔ بقول بہار و جہانگیری و سروری و جامع بفتح کاف تازی بروزن پرچم
ناچیز شده و از کار رفته و بیکار افتاده (امیر خسرو
ع) هر که پر یافت نه پرکم بود ﴿ بر زوفش زان
مو عالم بود ﴿ (شاعر ع) ای دانه تو دام دو صد
هزار هم ﴿ یک مرغ چو من بدام تو پرکم ﴿
مولّف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است
بمعنی پرنده که پرکم دارد و کنایه باشد از ناچیز و
بی کار که پرندهٔ پرکم معذور باشد از پریدن

بوجه قلّت پر یا (اُردو) ناچیز۔ بے کار۔

پرکن | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ مطلع السعدین
بضم اوّل وثالث بیتی کہ نازک ترین ابیات غزل
وقصیده باشد لفظاً ومعنیً او معاً **مولّف** عرض
کند کہ معنی لفظی این مملو کننده واصل این (پرکن
از لطف) بود فارسیان بحذف (از لطف) کنایہ قرار
داوند برای شعر پر از لطف وذوق سخن۔ باید ان
سند استعمال این را تسلیم نکنیم کہ معاصرین عجم ودیگر
محققین زباندان واہل زبان ازین ساکت اند
(اُردو) وہ شعر جو لفظ ومعنی میں قابل تعریف
ہو۔ مذکر۔

پرکندن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده
از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ از سند نش
مصدر (پروبال کندن) پیدا است وپرکندن
ہم بمعنی حقیقی درست است یعنی پر پرندگان کندن
ومعذور از پرواز کردن (ازرقی ہروی ۵) من
درین شہر یکی مرغم ودر بند قفس ؎ مرغ اقبال
مراکند زمانہ پروبال ؎ (اُردو) پر نوچنا۔ پرواز سے
معذور کرنا۔

پرکنده | اصطلاح۔ بقول جہانگیری در ملحقات
کنایہ از درمانده وعاجز شده **مولّف** عرض کند
کہ از مصدر گذشتہ اسم مفعول کہ مخصوص است
برای پرنده در معنی حقیقی وبمجاز بمعنی بالا استعمل حیث
است کہ سند استعمال پیش نہ شد ولیکن موافق
قیاس است (اُردو) عاجز۔ درمانده۔

پرکوک | اصطلاح۔ بقول جہانگیری وناصری
ورشیدی بااوّل مفتوح وثانی زده عمارت عالی۔
صاحب سروری بمجرد عمارت قانع۔ صاحب
مؤید گوید کہ در شرفنامہ بہمین معنی است ودر اداة
ببای عربی است۔ خان آرزو در سراج میفرماید
کہ عمارت عالی بر کوه وآن روی کوه کہ مشهور بکوه ال
باشد وبقول بعض طرفی از کوه کہ بسوی آن آب رود ان
باشد واغلب کہ ببای تازی وکاف دران بدل
بود چنانکہ برناو برناک ولہذا اشہری کہ بر کوه واقع است

آنرا برکوه گویند و ابرقوه معرب آنست **مولف** عرض کند که اصل این (برکوه) بوده و کنایه از عمارت بلند که عمارتی که بر کوه بنا شود و بلندی نماید فارسیان موحده را بدل کردند به بای فارسی چنانکه اسب و اسپ و بای آخر را به کاف چنانکه پروانه و پروانکه **(اردو)** بلند عمارت - مونث -

پرکها | اصطلاح - بقول رهنما بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار شکارگاه **مولف** عرض کند که پرک بهمین معنی بقولش گذشت و صراحت ماخذ همه را انجا کرده ایم و درینجا ها برای جمع است بمعنی شکارگاه با غلطی کتابت بیش نباشد که تعریفش خوشی نکرد **(اردو)** شکارگاهین - مذکر -

پرکین | اصطلاح - بقول انند بحواله فرهنگ بالفتح و بکسر کاف بمعنی گلشن و مسند چیده یان **مولف** عرض کند که مشتاق سند استعمال می باشیم که دیگر محققین اهل زبان و زباندان ازین ساکت و اگر سند استعمال بهم نتوانیم گفت که اسم جامد فارسی باشد **(اردو)** آتشکده - مجوسیون کا معبد - مذکر -

پرکینه | استعمال - بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بمعنی کینه ورزید - اندیش **مولف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی که دل او از کینه پر باشد موافق قیاس **(اردو)** کینه ور - کینه رکھنے ہین وہ شخص جو دل مین کینه رکھے -

پرگار | اصطلاح - بقول برهان بکاف فارسی بروزن سردار (۱) مرادف پرکار و (۲) اشیای عالم و جمعیت و اسباب و سامان و (۳) پیچیدن طوق کردن - صاحب جهانگیری ذکر هرسه معنی بالا کرده (دیکھو آذری ۵۵) حاصل از دست کرده این پرگار چو پرگار فاسد گشت و سست [illegible] ۵۵) همه پرگار من یکی شود است چو دلم است آنکه [illegible] (۳) معنی جنسی یافته ریسمانی - صاحب رشیدی بر معنی اول و دوم قانع - صاحب موید ذکر معنی اول کرده گوید که با کاف عربی و فارسی) هر دو آمده

بحوالۂ فرہنگ علمی می فرماید کہ ہر کہ باکاف عربی و بای عربی مفتوح گفتہ خطاست ولیکن مشہور بکاف عربی است۔ صاحب جامع بذکر معنی اوّل و دوم میفرماید کہ (۵) بمعنی حبس و (۶) خوف کردن ہم مولّف عرض کند کہ ما این را بمعنی اوّل مبدّل پرکار دانیم چنانکہ کند و گنند و بمعنی دوم قیاس می خواہد کہ بالضّم بود و کنایہ و معنی سوم مجاز معنی اوّل و بمعنی چہارم و پنجم و ششم باعتبار جہانگیری و جامع اسم جامد دانیم ولیکن صاحب جامع در تعریف معنی ششم از نزاکت کار نگرفت۔ مقصودش غیر از خوف نباشد کہ حاصل بالمصدر است (اُردو) (۱) دیکھو پرکار کے پہلے معنے (۲) اشیاے عالم۔ اسباب و سامان۔ مذکّر (۳) جنبش گردن۔ مذکّر (۴) وہ کپڑا جو ریشم سے بنا ہوا ہو (۵) حبس۔ مذکّر۔ قید۔ مونث (۶) خوف۔ ڈر۔ مذکّر۔

پرگارچرخ اصطلاح۔ بقول آنند بحوالۂ مؤید کنایہ از دور چرخ و منطقۂ چرخ مولّف عرض کند کہ مبدّل ہمان کہ بکاف عربی گذشت چنانکہ کند و گنند (اُردو) دیکھو پرکار چرخ۔

پرگارہ اصطلاح۔ بقول برہان بکاف فارسی بروزن ہموارہ (۱) بمعنی اوّل پرگار و (۲) بمعنی دوم و ششم و (۳) کنایہ چہارمش و صاحب رشیدی بذکر معنی سوم گوید کہ (۴) پارۂ پنبہ مرادف پرگالہ و پرغالہ (حکیم نزاری ۷۵) بہ حضرت تسلیم ن از سوز اخلاص ہا یک رقعہ زپرگارۂ اسباب حقائق مولّف عرض کند کہ معنی اوّل و دوم و سوم مزید علیہ پرگار بزیادت ہای ہوز و بمعنی چہارم اسم جامد فارسی زبان است پرغالہ کہ بہمین معنی گذشت مبدّل این (اُردو) (۱) دیکھو معنی اوّل پرگار (۲) دیکھو معنی دوم پرگار (۳) دیکھو معنی چہارم پرگار (۴) دیکھو پرغالہ۔

پرگاریہ اصطلاح۔ بقول صاحب اکسیر اعظم در سومی جلدش بذیل مرض ذیابیطس مرضی است کہ آنرا سلس البول نیز نامند و بقول شیخ الرئیس آنست کہ آب بیرون آید چنانکہ بنوشند و مریض مدام تشنہ و بہ حبس بول غیر قادر باشد و سبب این مرض ردائت حال گردہ و علاج آن

اینکه قرص کافور و قرص گلنار و قرص طباشیر با مزوّرات قابضه بخورند و ماء الخیار بنوشند و از آب سرد تکرر قی کنند و آب انار ترش و لعاب اسبغول و آب آلو بخارا نیز فائده می نماید (الخ) **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است که وجه تسمیه آن معلوم نشد (اردو) ذیابیطس ایک بیماری کا نام ہے جس سے پیشاب زیادہ آتا ہے اور پیشاب میں شکر ہوتی ہے ۔ مذکر۔

پرگاس بقول برهان و رشیدی و مؤید باکاف فارسی بر وزن کرپاس بمعنی (۱) درهم آویختن و (۲) تلاش کردن و بزبان علمی هند (۳) طلوع آفتاب **مؤلف** عرض کند که ما صراحت این به پرگاس کرده ایم که بکاف عربی بمعنی اول و دوم گذشت و این مبدّل آن باشد یا آن مبدّل این چنانکه کند و گند و بجا معنی سوم هم اسم جامد فارسی زبان است. صاحب جامع و (خان آرزو در سراج) معنی دوم را درهم آمیختن نوشته ـ قیاس ما این است که غلطی کتابت باشد والله اعلم مقصود شان غیر از حاصل بالمصدر نباشد یعنی آویزش (اردو) ۱ و ۲ دیکهو پرگاس (۳) آفتاب کا طلوع ـ

پرگال بقول مؤید و برهان و اننده‌ان پرگال **مؤلف** عرض کند که این

مبدّل آن باشد چنانکه کند و گند (اردو) دیکهو پرگال ـ

پرگاله بقول رشیدی (۱) پارهٔ از هر چیزی و (۲) پارچه از بافتهٔ ریسمانی (علمی فتح ع) و (۳) پارهٔ شکم همه پرگاله کردن است و صاحب برهان باوجود صراحت کاف فارسی نسبت معنی اول می فرماید که لخت چیزی و وصله هم که بر جامه دوزند و پارچه هم ریسمانی مانند مقنعا **مؤلف** عرض کند که باین دو معنی این را اسم جامد فارسی زبان دانیم و آنچه بکاف عربی گذشت مبدّل این چنانکه کند و گند معنی اول حقیقی است و معنی دوم مجازش بسبب است از تحقیق که همین صنف علمی فتح را ب (پرگاله) ...

عربی) هم آورده اند و در انجا بکاف عربی نقل کرده
(اُردو) دیکھو پرکاره کا ج)

پرگر اصطلاح - صاحب جهانگیری گوید که
با اوّل مفتوح طوق مرصّعی که ملوک باستان در
گردن خود انداختندی و گاه در گردن اسپ
خود کردندی و فرماید که این مشتق از کار است
(استاد دقیقی سه) عدو را از تو حصّه غل و پابند ؛
ولی را از تو بهره تاج و پرگر ؛ صاحب برهان
بذیل (پرکر که بکاف عربی گذشت) ذکر این کرده
صاحبان مؤید و رشیدی هم این را آورده اند -
مؤلف عرض کند که مخفّف پرگار و همانا اوست
که طوق هم همچون پرگار مدوّر می باشد و معنی اول
پرگر بمعنی سوم ش که بکاف عربی گذشت چنانکه گفتند
دیگر عجب است از محققین که برای معنی سوم پرگر
هم همین شعر استاد دقیقی را در انجا نقل کرده اند
(اُردو) دیکھو پرگر کے تیسرے معنے -

پرگرداندن استعمال - بالضّم مرادف (پرگردن) است که گذشت **مؤلف** عرض کند
که موافق قیاس است (ابوالفضل نثر) آنکه معدهٔ
آز را پرگرداند و مس وجود را طلای ده دهی کند
و در مرتبهٔ قناعت و در رتبهٔ صلح کل و در حالت جمعیت
کائنات است" (اُردو) دیکھو پرکردن -

پرگردیدن استعمال - صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که
بالضّم مرادف پرشدن است که گذشت (ادیب
ترمذی سه) دگرچه عرصهٔ عالم پر از علی گردد ؛ یکی
بعلم و شجاعت چو مرتضی نه شود ؛ (ظهوری سه)
گردیده همچو آینه پر از صفای او ؛ از خویش صوفیان
ظهوری بدر نشست ؛ مخفی مباد که (پرگردیدن
جهان از کسی) که از سند اوّل پیدا می شود مراد
ازین است که مانند کسی افراد بسیار پیدا شود
(اُردو) دیکھو پرشدن -

پرگستردن مصدر اصطلاحی - صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف**

عرض کند کہ بالفتح بمعنی کشادن پر است کہ طیور
ہنگام پریدن می کشایند (فرشتہ استرآبادی سہ)
فزون ز دائرۂ کائنات سایہ کند ۔ ہمای ہمت
او چو بشکند و پر و بال ۔ (اردو) پر کھولنا جیسا
پرند پرواز کے وقت اپنے پروں کو کھولتے ہیں ۔
پر پھیلانا ۔

پرگشتن — استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر اینرا
کردہ از معنی ساکت ۔ **مولف** عرض کند کہ (۱) بالضم
مرادف پر شدن و پر گردیدن است کہ گذشت
(مسیح کاشی سہ) اگر فتم ساغرم پر گشت از می ۔
چہ سازم چون لب می خورد غم نیست ۔ و (۲)
بالفتح بمعنی پر قرار یافتن (جمال اصفہانی سہ)
پر طوطی گشت گوئی جامۂ ہر غنچہ ۔ چشم شاہین
است گوئی دیدۂ ہر جوہری ۔ (**اردو**) (۱)
دیکھو پر شدن و پر گردیدن (۲) پر قرار پانا ۔ پر ہونا

پرگند — اصطلاح ۔ بقول سروری بکاف
فارسی بوزن فرزند (۱) بمعنی پارچۂ از چیزی
مطلقاً ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ (۲) مخففِ
پراگندہ ۔ **مولف** عرض کند کہ بمعنی اول اسم
جامد فارسی زبان گیریم باعتبار سروری کہ محقق
اہل زبان است و بمعنی دوم بحذف الف و ہای
ہوز اگرچہ موافق قیاس است ولیکن اہل زبان
بحذف مجرد الف (پرگندہ) را کہ می آید مخففِ
پراگندہ نوشتہ اند مجیز قول خان آرزو کہ سندش را
است بدون سند استعمال درخور اعتبار نباشد
و (۳) ماضی مطلق پرگندن کہ می آید (شیخ اوحدی
سہ) خودمدان تا ہمگی ام گو بید و چیند ۔ و بسہ شب
منتظر خود لیکن پرگند ۔ (**اردو**) (۱) ہر چیز کا ٹکڑا
مذکر (۲) پراگندہ ۔ پریشان (۳) پراگندہ ہوا
پریشان ہوا ۔

پرگندگی — استعمال ۔ بقول مؤید مخفف پراگندگی
باشد ۔ **مولف** عرض کند کہ حاصل بالمصدر پرگندن است کہ می آید
موافق قیاس بلحاظ وجود مصدر ۔ (**اردو**) پراگندگی پریشانی مونث

پرگندن — استعمال ۔ صاحب سروری گوید

محقق اہل زبان است بدیل پراگند که ماضی پراگندن گذشت ذکر پرگند کرده گوید که ماضی است. ازین ظاہر است که مصدرِ آن ہمین پرگندن است که مخفف پراگندن باشد بحذف الف و ما اشاره این ہم درانجا کرده ایم (اُردو) دیکھو پراگندن۔

پرگنده | استعمال۔ بقول برہان و جہانگیری و ناصری و جامع و مؤید پریشان شده باکاف فارسی مفتوح مخفف پراگنده باشد که متفرق و پریشان گردیده است۔ صاحب سروری از حکیم ازرقی سند آورده (ـه) ازان قصائد پراگنده و فتری کرده ام چو که شـ نده بوده ام بر تاج خسروان ابید۔ چو **مؤلف** عرض کند که اسم مفعول است از مصدر (پرگندن مخفف پراگندن) که گذشت (اُردو) پراگنده۔ پریشان۔

پرگنه | اصطلاح۔ بقول برہان بفتح اول و کاف فارسی و نون و سکون ثانی (۱) زمینی را گویند که ازان مال و خراج بگیرند و (۲) مرکبی باشد از عطریات و بوہای خوش که آنرا در ہندوستان ارگجه نام است و در عربی ندّیه و فرماید که بدین معنی بکسر کاف فارسی ہم آمده۔ صاحبان جہانگیری و سروری و رشیدی و جامع ذکر این کرده اند۔ صاحب مؤید بذکر معنی دوم نسبت معنی اول گوید که در زبان دیار شرقی دیہی و قصبه را گویند که بیشتر قریات از مضافات او باشد و خراج آن قریات درانجا جمع شود۔ صاحب ناصری که محقق اہل زبان است بذکر معنی دوم نسبت معنی اول صراحت فرماید که بلغت ہند بلوک و ناحیه را گویند۔ خان آرزو در سراج ذکر ہر دو معنی کرده و نقل مؤید ہم پیدا **مؤلف** عرض کند که بہر دو معنی اسم جامد فارسی زبان است و معاصرین عجم صراحت کنند که دیہ پرگنه دیہات و قصبات متعدد می باشد پس استعمال این در ہند ہم بہمین معنی است (اُردو) (۱) پرگنه بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ وه زمین جس سے مالگزاری اور خراج لین۔

ضلع۔ حصّہ۔ ضلع کا حصّہ۔ ملک کا چھوٹا حصّہ (۲) ارگجا۔ بقول ہندی۔ اسم مذکّر۔ خوشبو۔ ایک قسم کا مرکّب عطر۔

پرگو استعمال۔ بقول انندبحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضّم بمعنی بسیارگو (ظہوری سہ) سفر من گشتہ تہی در بصرہا سرنہیادہ ؂ وای بر سرکہ چومن ناصح پرگو دارد ؂ **مولف** عرض کند کہ پرگفتن مصدر این است و این اسم فاعل ترکیبی است موافق قیاس بہار پرگوی را کہ مزید علیہ این است بہمین معنی آوردہ و (پرگوئی) بزیادت یای مصدری از ہمین است بمعنی بسیارگوئی (محمد سعید اشرف سہ) گفتم از پرگوئی ناصح بگرآیم بخود ؂ حرف او خود بہر خواب را ختم افسانہ شد ؂ **(اُردو)** بہت کہنے والا (پرگو) بھی کہہ سکتے ہیں۔ پرگوئی بھی اردو میں مستعمل ہے بمعنی زیادہ گوئی۔ مونّث۔

پرگوک اصطلاح۔ بقول برہان و انند بروزن مفلوک عمارت عالی را گفتہ اند **مولف** عرض کند کہ (پرگوک) بہر دو کاف عربی گذشت و صراحت ماخذ ہم در انجا کردہ ایم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدّل آن باشد چنانکہ گند و گنہ۔ **(اُردو)** بلند عمارت۔ مونّث۔ دیکھو پرکوک۔

(الف) **پرماس** بقول برہان و جامع بروزن کرپاس بمعنی (۱) لمس و ملامسہ باشد کہ دست بر جائی سود نست و (۲) بمعنی علم و دانستن و (۳) خلاصی و نجات و (۴) یازیدن یعنی دراز کردن و (۵) لمو کردن و بالیدن و (۶) پرداختن۔ صاحب جہانگیری معنی پنجم را ترک کردہ ذکر دیگر معانی فرمودہ (نثر شرح تعرّف (۱)) روح چیست لطیف تر از آنکہ در پراحس اندر یابد ؂ بزرگ تر از آنکہ در ابیچ چیزیہ پرماسد (حکیم سنائی ۲ہ) ہرکہ او نفس خویش نشناسد ؂ نفس دیگر کسی چہ پرماسد ؂ (حکیم ناصر خسرو ؒ) بعدل او بود از جو ہرکنش پرماس ؂ بخیر او بود از شرّ دشمنش پرداس ؂ (ابو شکور ؒ) ہرکجا کو ہر سیت نشناسم ؂ دست سوی دگر نپرماسم ؂ صاحب ناصری

همزبان جهانگیری و فرماید که پرواس بدل ماس است که می آید - صاحب رشیدی به معنی اوّل قانع بدین صراحت فرماید که دست سودن بچیزی است جهت ادراک آن که بتازی لمس گویند گاهی آن ادراک و تمیز کردن است - صاحب سفرنگ بشرح (جیهی تفترۀ نامه سنّت ساسان نخست) به معنی (علم و نجات) قانع - خان آرزو در سراج بذکر اقوال [illegible] می گوید که همین لغت مجاز در علم و تمیز استعمال یافته لیکن بیای تازی نیز گذشته و بیای فارسی و معنی خلاص پرواس است بواو مبدّل پرداز - چه زای معجمه بسین مبدّل شود و بدین تقدیر خلاص و نجات نیز می باشد و فرماید که آنچه رشیدی مرادف پرواس گفته خطاست - موّلف [illegible] عرض کند که اصل این بلمس بود بفتح موحّده - مرکّب از موحّده زائد و لمس که لغت عرب است فارسیان موحّده را بپای فارسی بدل کردند چنانکه تپ و تب و لام را به رای مهمله چنانکه الوند و اروند و الف درمیان میم و سین آوردند برای سهولت تلفّظ چنانکه چهار و چار پس معنی اوّل حقیقی است و دیگر معانی مجازات و لیکن طرز بیان محقّقین بالا برای بعض معانی درست نیست که معنی چهارم مرادف معنی است و معنی پنجم نمو و ششم پرداز - ازینکه همین است اسم مصدر و حاصل بالمصدر (پرماسیدن) که می آید و ....

(ب) پرماسیدن | بقول سروری بمعنی سودن و ....

(ج) پرماسیده | بقولش دست مالیده بجهت تمیز نرمی و درشتی - صاحب بحر (پرماسیده) را ترک کرده و مبدّلش (پرواسیدن) را آورده که بجایش می آید و صاحب موارد بمعنی (دست مالیدن بچیزی) اکتفا کرده - کثرت معانی پرماس که برالف گذشت متقاضی آنست که آنرا بمعنی (۱)

لمس کردن و (۲) دانستن و علم حاصل کردن و (۳) نجات یافتن و (۴) یازیدن و دراز کردن و (۵) نمو کردن و بالیدن و (۶) پرداختن گیریم و (ج) را اسم مفعولش دانیم و مصدر (ب) مرکب موضوع است از الف و یای معروف و علامت مصدر دَن و کاف التصریف باشد که مضارعش پرماسد آید و (پرواسیدن) که می آید متبدل (ب) (اُردو) الف (۱) لمس۔ مذکر (۲) علم۔ مذکر (۳) نجات۔ خلاصی۔ مونث (۴) دست درازی۔ مونث (۵) نمو۔ بالیدگی۔ مونث (۶) پرداز۔ مذکر (ب) (۱) چھونا (۲) جاننا (۳) نجات پانا (۴) دست درازی کرنا۔ ہاتھ بڑھانا (۵) نمو کرنا۔ بالیدہ ہونا (۶) دیکھو پرداختن (ج) اسم مفعول (ب) (۱) چھوا ہوا (۲) جانا ہوا (۳) نجات پایا ہوا (۴) ہاتھ بڑھایا ہوا (۵) نمو کیا ہوا (۶) دیکھو پرداختہ۔

پربالیدن پرندہ مصدر اصطلاحی۔ پرواز کردن و بمقصد رسیدن **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ع) شب و صال کہ پرواز نمو است پرِ عالم بسوخت حسرت اینش کہ بال و پر نشکست ۔ (اُردو) پرواز کرنا۔ اڑنا۔ مقصد حاصل کرنا۔

پرمان صاحب سفرنگ بشرح (شصت و ہفتمین) فقرہ دساتیر آسمانی بفرزا باد و خشوران و نخشوران گوید کہ بفتح با و سکون رای مہملہ و میم با الف و نون بمعنی فرمان **مولف** عرض کند کہ فرمان مبدل این است کہ بای فارسی بدل شد بفا چنانکہ سپید و سفید (اُردو) فرمان۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ شاہی حکم۔ پادشاہ کی طرف سے کتابت۔

پرماندن چیزی استعمال۔ صاحب آنندی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ ملو و لبالب بودنش (قاسمی گونابادی ع) کسی را نماند از درم کیسہ پر ۔ صدف های

مردم تہی شد ز درد ز ؎ (اُردو) بھرا رہنا۔ بھرا ہوا ہونا۔ مملو ہونا۔ لبالب ہونا۔

پر ماورد اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح نوعی از حلوا و شیرینی **مولّف** عرض کند کہ ظاہر امرکّب می نماید ولیکن ترکیب و ماخذ این متحقق نمی شود۔ اسم جامد فارسی زبان دانیم و مشتاق سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم و دیگر محققین اہل زبان ازین ساکت (اُردو) ایک قسم کا حلوا۔ مذکر۔

پرماہ اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و جامع و سراج بروزن درگاہ (۱) افزاری باشد سکاکان و درودگران را کہ بدان مرۂ ارید و دیگر جواہر و چوب و تختہ سوراخ کنند و بعربی مثقب خوانند۔ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید کہ (۲) با اوّل مکسور بمعنی کاہلی در کار کردن نیز۔ صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل معنی دوم را متعلق بہ (پرمہ) کند **مولّف** عرض کند کہ (پرماہ) بمو حدہ گذشت و ما صراحت ماخذش ہمدر انجا کردہ ایم و این مبدّل آنست چنانکہ اسپ و اسپہ و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان باعتبار صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان است (اُردو) (۱) دیکھو برماہ (۲) کاہلی سستی۔ مؤنث۔

پر مایہ استعمال۔ بالضم بمعنی غنی و قوی و بسیار مایہ دارندہ **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) از لطف خط مشکبو پر مایہ تر از آرزو ہم حسن بی انجام او ہم عشق بی آغاز ما (ولہ ؎) آتش پر شعلہ بر سینۂ افسردہ ریخت ؎ دجلۂ پر مایہ از چشم بی نم جوش زد ؎ (اُردو) غنی۔ قوی۔ پر مایہ بھی کہہ سکتے ہیں۔

(الف) **پرمخیدن** مصدر اصطلاحی۔ بقول رشیدی عاق شدن و ....

(ب) **پرمخیدہ** بقولش بفتح بای فارسی و میم و کسر خا (۱) عاق و (۲) سرکش و خود رای (ابوشکور ؎) بدا ورا یکی پرمخیدہ پسر ؎ نہ بہر جہان بر پدر کینہ ور ؎ (فخری ؎) پیش از ظہور

عدل شہنشاہ تاج بخش ٭ گرچہ فلک بیرون وجہان
پرمخیدہ بود ٭ مرتاض شد سپہر وجہان ہم مطیع گشت ٭
این از وفور رافت شاہ غنیدہ بود ٭ برہان
نسبت (ب) گوید کہ مخالف و خودرای و فرزندی
را نیز گفتہ اند کہ عاق و عاصی پدر و مادر شدہ باشد
صاحبان جہانگیری و جامع ہم ذکر (ب) کردہ اند
خان آرزو در سراج بذیل (ب) ذکر (الف) ہم
کردہ گوید کہ بعضی بموحدہ گفتہ اند **مولف**
عرض کند کہ این مبدل برمخیدن است کہ بموحدہ
گذشت چنانکہ اسپ واسپ و ماصراحت ماخذ
ہمہ را انجا کردہ ایم۔ عجب است از محققین کہ
ہمین دو سند بالا را بہ تصرف خفیف در انجا ہم
نقل کردہ اند (اردو) (الف) دیکھو برمخیدن
(ب) دیکھو برمخیدہ۔

پرمر اصطلاح۔ بقول برہان و انند و
ناصری وسروری بروزن مرمر (۱) بمعنی انتظار
وامید و (۲) زنبور عسل (مسعود سعد)
ملک و رجملہ آن مراد بیافت ٭ کہ ہمی داشت سالہا
پرمر ٭ **مولف** عرض کند کہ ہمین لغت بہ موحدہ
اول بجایش گذشت و این مبدل آن است
و معنی دوم مجاز معنی اول (اردو) (۱) دیکھو
برمر کے پہلے اور دوسرے معنے (۲) بھڑ مونث۔
دیکھو برمر کے تیسرے معنے۔

پرگس اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و
جامع بکسر ثانی (۱) معروف و (۲) کنایہ از ہر چیز
بسیار تنک و نازک و (۳) نوعی از اسلحہ و گاہی
بطریق استعارہ شمشیر جوہردار را گویند و (۴)
جوہر شمشیر و فولاد جوہردار را پرگس (پرگسی) نامند
و (۵) جنسی از جامہ ابریشمی و (۶) نوعی از
نواختن و خوانندگی۔ صاحب جہانگیری بہ
معنی تیغ جوہردار و بافتہ ابریشمی قانع و ہم او
در ملحقات معنی ششم را ہم آوردہ۔ صاحب سروری
ذکر معنی اول و سوم و چہارم و پنجم و ششم بحوالہ
تحفۃ السعادۃ کردہ۔ صاحب ناصری گوید کہ

معنی اوّل و سوم و پنجم ۔ معنی ششم را بحواله برہان نوشتہ ۔ صاحبان رشیدی و بہار عجم بہ معنی سوم و چہارم و پنجم و ششم قناعت فرمودہ اند و خان آرزو در سراج ہم زبان برہان **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و معنی اوّل حقیقی و دیگر ہمہ معانی مجاز آن کہ پرِ مگس نازک و مشابہ بجوہر شمشیر و آوازی ہم در پریدن پیدا کند (**اُردو**) (۱) مکھی کا پر ۔ مذکر ۔ (۲) ہر نازک چیز ۔ مؤنث (۳) ہتیار کی ایک قسم جو جوہردار تلوار ۔ مؤنث (۴) تلوار کا جوہر ۔ مذکر (۵) ایک قسم کا ریشمی کپڑا ۔ مذکر (۶) باجے کی لے ۔ مؤنث ۔

پرمو اصطلاح ۔ بقول برہان و اانند بروزن پا خو بمعنی پہر باشد کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ ہمین لغت بموحدہ اوّل گذشت جا دارد کہ این را مبدّل پہر دانیم کہ رای حطی بہ واو بدل شود چنانکہ کلار و کلاو ۔ موافق قیاس است (**اُردو**) دیکھو پہر ۔

پرموتہ بقول برہان و اانند و سراج بفتح اوّل و تای مفتوح بروزن فرمودہ بمعنی چیزی باشد کہ بعربی شئی گویند چنانکہ چہ چیز می خواہد یعنی چہ چیز می خواہد **مؤلف** عرض کند کہ صراحت ما خذ این بر (برمونہ) کردہ ایم کہ بہ موحدہ گذشت (**اُردو**) دیکھو برموتہ و برمودہ ۔

پرمودن صاحب سفرنگ بشرح زہینہا دہ سومی فقرۂ دساتیر آسمانی بفرزابا دخشوران وخشور) می فرماید کہ بفتح بای فارسی بروزن و معنی فرمودن است **مؤلف** عرض کند کہ ہمین است اصل و فرمودن کہ بجایش می آید مبدّل این چنانکہ سپید و سفید و این مرکب باشد از پر آن کہ بمعنی حکم بجایش گذشت و علامت مصدر و لن الف بدل شد بہ واو چنانکہ تارغ و تورغ و نون را حذف کردند (**اُردو**) فرمانا ۔ حکم دینا ۔

پرمودہ بقول برہان بروزن فرمودہ (۱) نام پسر ساوہ شاہ ۔ صاحبان جہانگیری و ناصری

ورشیدی و موید و جامع و سراج ذکر این کرده اند
و بقول سروری (۲) سخن بیهوده و (۳) جامه
باشد که از تپش آتش رنگ گردیده و سوخته **مولف**
عرض کند که اسم جامد زند و پازند است بنسبت
معنی دوم عرض می شود که معنی حقیقی این فرموده
متکلم که اسم مفعول است از مصدر پرمودن فارسیان
در محاوره مخصوص کردند یا صفت بیهوده **(اردو)**
(۱) ساده شاه سکے لئے تمام - مذکر (۲) بیهوده
بات - مونث (۳) وہ کپڑا جو آگ کی گرمی سے رنگین
ہو گیا ہو - مذکر -

(الف) پرموده	بقول برهان (الف) بمعنی (۱)
(ب) پرموز	استغنا باشد و (۲) زنبور
(ج) پرموزه	عسل را نیز گویند و (ب)

بقول رشیدی مرادف پرموده بمعنی الف و (۲) بالضم
اول علاوه رنگین که معنی پرمشک شده باشد
و (ج) بقول رشیدی مرادف پرموده بمعنی الف و (۲)
[illegible] شاه و نیز [illegible] باید که با این معنی با فا

نقطه دار هم آمده و این اصح است بنا بر قاعده
صاحب آنند در هر سه لغت همزبان برهان -
خان آرزو و در سراج بذیل الف ذکر ب و ج هم
بحواله برهان کرده فرماید که هر که درین کلام
اندک تامل کند داند که ضبط و غلط و تصحیفات
بسیار دارد و این در کتب لغت معتبره بدین معنی
یافت نه شده مگر آنکه در سروری پرمر بوزن
زرگر بمعنی استظهار آورده و پرموز چنانکه بیای
تازی گذشت **مولف** عرض کند که برهان هم
لغت فارسی معتبر تر از خان آرزو است که انفس
فضل عجم است و صاحب جامع که محقق اهل زبان
است پرمره و پرموده و پرموز و پرموزه هر چهار را
مرادف یکدیگر نوشته بمعنی اوّل و دوم و (ج) را
بمعنی سوم هم آورده پس ضبط و غلط و تصحیفات
خان آرزو است نه برهان زیرا چه صاحب جامع
که عجمی الاصل و محقق معتبر است متحدی با برهان
اتفاق دارد و خان آرزو قلت تلاش خود را

ہمہ دانی می شمارد و بر موز بموحدہ بمعنی اوّل و دوم وسوم گذشت ما ہمہ انجا صراحت ما خذ اشارہ (ج) برمعنی علف ووا ب کردہ ایم و برموزہ کہ بموحدہ مذکور شد دران معنی چہارم بقول سروری موجود است کہ او ہم محقق اہل زبان است و معتبر تر از خان آرزوی ہندنژاد پس مارا در معنی بیان کردہ برہان شبہی نیست و تبدیل موحدہ با بای فارسی آمدہ چنانکہ تب و تپ قائل (اُردو) (الف) (۱) انتظار۔ مذکر (۲) بہڑ۔ موقث شہد کی کہی (ب) (۱ و ۲) دیکھو الف (۳) چار پایون کا چارہ۔ مذکر۔ خشک گہانس۔ موقث (ج) (۱ و ۲ و ۳) دیکھو الف ب (۴) دیکھو پرمودہ کے پہلے معنے۔

پرمون بقول برہان وجہانگیری ورشیدی دانند وجامع بروزن گردون بمعنی زینت و آرایش باشد۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید کہ ظاہرا ہمان پذیون است کہ بہای تازی گذشت **مولّف** عرض کند کہ پذیون بذال معجمہ و تحتانی عوض میم بمعنی دیبای لطیف گذشت نمی دانیم کہ خان آرزو با وجود اختلاف لفظ و معنی چرا اشارہ آن درینجا می کند ما این لغت را باعتبار صاحب جامع کہ محقق اہل زبان و معتبر تر از دیگران است اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو) زینت۔ آرایش۔ موقث۔

پرمہ بقول برہان وجامع بفتح اول و ثالث وسکون ثانی بمعنی (۱) پرماہ است کہ افزار سوراخ کردن باشد و بعربی مثقب و فرماید کہ (۲) بمعنی پدمہ ہم آمدہ کہ لخت و حصّہ و بہرہ باشد و بعضی باین معنی بضم اول گفتہ اند و بکسر اوّل (۳) کاہلی در کار را۔ صاحب جہانگیری برمعنی اوّل قانع (امیر خسرو ولہ) ہمہ لعل و عقیقی داشتہ بفت ؎ عقیق از پرمہ یاقوت می سفت ؎ صاحب رشیدی ذکر معنی اوّل وسوم ہم فرمودہ۔ خان آرزو در سراج بر ذکر معنی اوّل قناعت کردہ **مولّف** عرض کند کہ

بمعنی اوّل مبدل برمه است که صرافتش بر (برماه)
کرده ایم چنانکه اسب و اسپ و بمعنی دوم مبدل پدمه
چنانکه بادوان و بادروان و بمعنی سوم اسم جامد فارسی
زبان باعتبار جامع که محقّق اہلِ زبانست (اُردو)
(۱) دیکھو پرماہ (۲) دیکھو پدمہ (۳) بمعنی کاہلی مؤنّث

(الف) **پرچہرہ** | اصطلاح ۔ بقول بحر گریہی باشد
از پر وغیره که جانوران شکاری مثل باز و شاہین و
امثال آن با از معدہ برمی آرند ۔ بہار ۔۔۔۔۔۔

(ب) **پرچہرہ کردن** | را آوردہ گوید کہ (۱)
بمعنی پرنخوردہ را برآوردن مرغ شکاری است
از معدہ کہ آن را تبرکی دخنی گویند و آن دلیل ہضم
طعمہ است و (۲) بمعنی نشاط کردن و مجہر و گشتنش ہم
و فرماید کہ معنی دوم اگر باثبات رسد مجاز خواہد بود
صاحب انند ہمزبانش **مؤلف** عرض کند کہ پرچہرہ
بالفتح و (الف) بمعنی غلولۂ پر است کہ پرچہرہ شد و (ب)
استعمال آن با مصدر کردن ۔ عادت است کہ
پرند شکاری کہ در بند بر نشیمن می باشد اکثر منقار

در پرہا می زند و پرہا را صاف و پاک می کند و ازین
طرز عمل گاہی پرش داخل منقار شدہ در معدہ
می رود و بشکل گلولہ خورد جمع شود و با طعمہ ہضم
نہ شود ۔ قی می کند و آن گلولۂ پر را برمی آرد و ہمین
است پرچہرہ و (ب) برآوردنش بذریعۂ قی و
بعد ازانکہ پرچہرہ بیرون می آید پرند بسیار خوشوقت
می شود و ازہمین عادت فارسیان بر سبیل مجاز
معنی دوم قائم کردند ۔ معاصرین عجم ہم تصدیق معنی
دوم می کنند ولیکن در کلام شعرا یافتہ نمی شود
(اُردو) (الف) پرندوں کا وہ پر جو سمٹ کر
معدے میں چلا جائے ۔ مذکّر (ب) (۱) پرچہرہ
کو معدے سے رد کرنا ۔ بذریعۂ قے نکالنا (۲)
خوشی کرنا ۔ نشاط کرنا ۔

پرچہہ | اصطلاح ۔ بقول برہان و جامع بکسر
اوّل و سکون ثانی و فتح میم و ہا بمعنی تاخیر و کاہلی
کردن در کارہا ۔ صاحب ناصری ہم ذکر این
کردہ **مؤلف** عرض کند کہ پرماہ و مخففش پرمہ

بمعنی بر آماه گذشت فارسان بزیادت ہای نسبت در آخرش این لغت را وضع کردند معنی لفظی این منسوب به پرآماه وکنایه از سستی وکاہلی۔ عادت است که فارسیان چون کسی را کاہل وسست درکارہا بینند گویند ''پرمه گنبید اورا که بیدار شود'' از ہمین مقوله شان این اصطلاح قائم شد که پرآمه مجاز آسستی وکاہلی راگفتند بمجاز وانچه پرآمه بہمین معنی بر معنی مشتق سوم گذشت مخفف این است بحذف ہای آخره (اُردو) دیکھو پرمہ کے تیسرے معنے۔

پُرمی اصطلاح۔ بقول برہان بضم اوّل وسکون ثانی مفتح ثالث وسکون تحتانی (۱) نوعی از انگور باشد که بعربی عنب گویند **مولّف** عرض کند که این قسم انگور شیرهٔ بسیار دارد۔ و پُرمی بمعنی بسیار شراب است وانگوری که بسیار شراب دارد وکنایه از ہمین قسم خاص است که شیرهٔ بسیار دروست و (۲) بمعنی حقیقی پر از شراب که بصفت جام وساغر مستعمل چنانکه (حافظ شیرازی رح) عمرتان باد ومراد از ای ساقیان بزم جم ؛ گرچه جام ما نشد پُرمی بدوران شما ؛ (اُردو) (۱) پُرمے انگور کی ایک خاص قسم ہے جسمین شیرہ بہت ہوتا ہے۔ مذکر (۲) شراب سے بھرا ہوا۔ جام کی صفت۔

پرمیو بقول برہان وجامع وجہانگیری وناصری وسروری وسراج بفتح اوّل وسکون ثانی و کسر ثالث وسکون تحتانی مجہول وواو۔ مرضی باشد که آنرا عوام سوزاک خوانند چه بوقت بول کردن مجرای بول بسوزش درآید وبعربی حرقة البول نام اوست **مولّف** عرض کند که اگرچه مرکّب یافته می شود ومیو در فارسی زبان بکسر میم بمعنی موی می آید ولیکن معنی ترکیبی این بامعنی اصطلاحی مطابقتی ندارد وازینجاست که ما این را مرکّب ندانیم۔ صاحب رشیدی این را لغت ہندی داند وصاحب دلیل ساطع که محقّق سنسکرت است پرمیه وپرمیو ہردو را بالفتح لغت سنسکرت گفته پس ما این را مفرّس گوئیم که فارسیان در زبان فارسی استعمال این کرده اند

و در بخصوص قول ناصری و سروری و جامع اعتبار را شاید که محققین اہل زبان اند (اردو) سوزاک
بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ حرقت البول۔ ایک مرض کا نام جس سے مجرائے بول میں زخم
پڑکر پیشاب سوزش کے ساتھ آتا اور پیپ بہتی رہتی ہے اس کی وجہ زیادتی صفرا ہے۔

پرن بقول برہان بروزن چمن (۱) پروین را گویند وآن چند ستارہ ایست یکجا جمع شدہ
در کوہان ثور و بعربی ثریّا خوانندش و (۲) نام منزلی از منازل قمر است و (۳) بمعنی دیروز
ہم گفتہ اند کہ روز گذشتہ باشد۔ صاحب جہانگیری ذکر معنی اوّل گوید کہ این را پرو و پردہ نیز
گویند (کمال اسمعیل لہ) ز بخشش تو اگر بانگ بر زمانہ زنند ؎ بنات نعش ہم در روند بشکل پرن ؎
و صاحبان رشیدی و سروری و ناصری و بہار ہم بمعنی اوّل قانع (خلاق المعانی سہ) نگاہ
فکر اگر بر بنات نعش خورم ؎ بنوک کلک منظم آورم چنان پرنش ؎ صاحب موید معنی اوّل و دوم
را یکی داند و گوید کہ ہمان منزل قمر را ثریّا خوانند **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان آ
بہر سہ معنی (اردو) (۱) پروین۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ عقد ثریا۔ وہ چھہ ستارے کا
گچھا جو جاڑون میں سب سے اوّل نظر آتا ہے (۲) منازل قمر سے ایک منزل کا نام فارسی میں
پرن ہے اور عربی مین ثریّا (۳) کل۔ مذکر۔ روز گزشتہ۔

پرنا بقول برہان و رشیدی و جامع و سراج بروزن رعنا۔ دیبای منقش لطیف و نازک را
گویند۔ صاحب جہانگیری ذکر معنی بالا گوید کہ ہمین را پرنون و پرنیان ہم نام است (منوچہری سہ)
از فروغ گل اگر اہرمن آید بر تو ؎ از پری باز ندانی و رسخ اہرمنا ؎ چونکہ زرین قدمی برکف
سیمین صنمی ؎ یا درخشندہ چراغی بمیان پرنا ؎ صاحب ناصری این را مرادف پرنیان دیدہ گفتہ

گفته نسبت سند منوچهری فرماید که در پرنا الف زائد است و ہمین عمل است و در کل اشعار قصیده که مال منوچهری است **مولّف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم دانیم و صراحت ماخذ دیگر لغات مبیّنهٔ بالا بجای خودش کنیم و در ینجا ہمین قدر کافی است که برنا بموحّده بمعنی خوب و نیک گذشت جا دارد که فارسیان به تبدیل موحّده با بای فارسی چنانکه اسب و اسپ این را برای دیبای لطیف و نازک اسم جامد قرار داده باشند (**اُردو**) دیباے لطیف و نازک ۔ مذکر ۔ ریشمی لطیف اور منقش کپڑا ۔ مذکر

پرناس بقول (موئید مطبوعۂ مطبع نولکشور) بمعنی پرداختن و لمس و علم و خلاصی و دراز کردن و بالیدن **مولّف** عرض کند که ما این لغت را در دیگر نسخ موئید نیافتیم و (پرماس) به میم سوم به ہمین معانی گذشت جز ین نیست که کاتبین مطبع میم را به نون بدل کرده اند و دیگر ہیچ (**اُردو**) دیکھو پرماس ۔

پرناک بقول برہان بضمّ اوّل و سکون ثانی و نون بالف کشیده و بکاف زده (۱) آدم جوان را اوّل عمر را گویند و (۲) نام طائفۂ از ترکان ۔ صاحب ناصری بذکر معنی دوم از معنی اوّل ساکت ۔ صاحب جہانگیری در ملحقات متفق با برہان در ہر دو معنی **مولّف** عرض کند که این بمعنی اوّل ظاہرا مبدّل برناک است که به موحّده گذشت چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذ بر (ابرناک) و (اپرناک) کرده ایم و بمعنی دوم قیاس متقاضی آنست که این را لغت ترکی دانیم و لیکن محققین ترکی از ین لغت ساکت (**اُردو**) (۱) دیکھو ابرناک ۔ اپرناک برناک (۲) ترکون کی ایک جماعت کا نام پرناک ہے ۔ موئنث ۔

پرنج بقول برہان بفتح اوّل و ثانی و سکون نون و جیم غلّه باشد شبیه بگندم لیکن از ان باریکتر

و ضعیف تر۔ صاحبان جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری این را بکسر دوم گویند۔ و صاحب جامع

بہر دو اعراب۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ این غلہ در ہندوستان نمی شود ظاہرا ہمان بھنج

است بموحدہ کہ بہندی چاول گویند **مؤلف** عرض کند کہ یکی از معاصرین عجم گوید کہ فارسیان

بسنج را کہ در ہندوستان بہ موحدہ مستعمل است بہ بای فارسی گویند از ینجاست کہ دیگر ہمہ محققین

اہل زبان (بسنج بہ بای عربی) را ترک کردہ اند چنانکہ ما اشارۂ این بہ معنی دوم بسنج کردہ ایم۔

(اُردو) چاول۔ مذکر۔ دیکھو بسنج کے دوسرے معنے۔

پرند | بقول برہان بروزن کمند (۱) بافتۂ ابریشمی

وحریر سادہ و پرنیان منقش و (۲) زرین پوش و (۳)

پرویز و (۴) تیغ و شمشیر و (۵) جوہر تیغ و امثال

آن و (۶) غبار صحرائی و (۷) مرغ و فرپر و آن سبز

نورستہ باشد کہ دواب برغبت تمام خورند

صاحب جہانگیری معنی دوم و ہفتم را ترک کردہ۔

(خاقانی ﷲ) دیدہ کہ آتش کرچون سوز و پرند ؎

برق ہجرت آنچنانم سوختست ؎ (حکیم خاقانی ﷲ)

خنجر تو چون پرند روشن و با زینت است ؎

چون دل عاشقان نقش پرند تو باد ؎ (استاد

عنصری ﷲ) چہ بینی کہ بر رنگ پرند ہندی تیغ تو

زبر ہبد نیش بود و زمرد نیش نار ؎ صاحب سروری

گوید کہ (۸) زر تنگ سادہ (خسرو شیرین ﷲ) پرند

آسمان گون بر میان زد ؎ بشاہ و ماہ آب و آتش

در جہان زد ؎ و ذکر معنی چہارم و پنجم کردہ می فرماید

کہ بمعنی پنجم ظاہرا بکسر نیز باید چہ فرند بکسر تین بمعنی

این است۔ صاحب ناصری ذکر معنی اول و سوم و چہارم

و ہفتم کردہ۔ صاحب جامع معنی دوم و ششم را ترک

کردہ و ذکر دیگر معانی فرمودہ و صاحب مؤید بمعنی اول

و چہارم و پنجم قانع۔ خان آرزو در سراج ذکر معنی

اول و چہارم و پنجم گوید کہ صاحب برہان کہ بمعنی

ہفتم آوردہ از تصحیفات اوست و نسبت معنی چہارم

فرماید که بالضم به بای موحده باشد مشتق از بریدن
و نسبت معنی پنجم صراحت کند که مجاز باشد و نیز فرماید
که بمعنی چهارم (پرندآور) صحیح باشد چه جوهر شمشیر
نقش شمشیر است و صراحت مزید نسبت معنی اول
کند که قوسی بمعنی حریر سیاه یک رنگ آورده مستند بدین
بیت فرخی (سه) چون پرند نیلگون بر روی پوشد
مرغزار / پرنیان هفت رنگ اندر سر آرد کوهسار
مؤلف عرض کند که بمعنی اولی همین اصل است
و پرند که بموحده گذشت مبدل این چنانکه اشاره‌اش
همدر آنجا کرده ایم و قول قوسی و خان آرزو درست
نیست که نیلگونی در کلام فرخی بصفت پرند باشد
و بمعنی دوم مجرد قول برهان است و همه محققین اهل زبان
از این معنی ساکت اگر سند استعمال پیش شود کنایه
دانیم ازینکه زین پوش در رفتار اسپ می پرد و [illegible]
آنرا پرند گفته باشند و وجه تسمیه معنی سوم هم همین
باشد که ستاره پروین را پرند گفتند که همچون پرنده
است و بمعنی چهارم پرند اصل است که بموحده گذشت
و این مبدل آن چنانکه تب و تپ و معنی پنجم مجاز معنی
چهارم و بمعنی ششم اسم جامد فارسی زبان دانیم نظر
بر اعتبار جامع که محقق اهل زبان نسبت و صراحت طبیعت و خواص
این بر پاورنگ گذشت و همچنین است بمعنی سوم و جا دارد که
سبزه نورسته را بدین وجه پرند گفته باشند که از هوای خفیف هم حرکت کند
به نزاکت و معنی هشتم را باعتبار صاحب سروری
اسم جامد فارسی زبان دانیم که زیرتنگ هم مانند
زین پوش در وقت رفتار به هوا می پرد و از سند
خسرو شیرین که صاحب سروری پیش کرد معنی اول
پیدا است نه معنی هشتم و (۹) به تحقیق ما مخفف پرنده
که بر پرنده صراحتش می آید (**اردو**) (۱) ریشمی
کپڑا - حریر سادہ اور منقش - مذکر (۲) زین پوش
- مذکر (۳) پروین - مذکر (۴) تلوار - مؤنث
(۵) جوہر تیغ - مذکر (۶) غبار صحرائی -
مذکر (۷) سبزہ - مذکر (۸) زیر تنگ - جس کو
بقول آصفیہ (زیربند) کہتے ہیں - مذکر - گھوڑے کا
تنگ (۹) دیکھو پرندہ -

پرندآور اصطلاح - بقول سروری بحوالهٔ تحفه بفتح با و رای مهمله و واو و سکون نون شمشیر جوهردار باشد (استاد قیقی ــه) ببیند اخت تیغ پرندآورش ٭ همین خواست کز تن ببرّد سرش ٭ و فرماید که چون بکسر تین جوهر شمشیر است پرندآور هم بکسر تین باشد صاحب ناصری از کلام فردوسی این داده (ــه) پرندآور برآورد از نیامش ٭ بعزم رزم بهر انتقامش ٭ صاحبان رشیدی و بحر و جهانگیری هم ذکر این کرده خان آرزو بذیل معنی چهارم پرند گوید که بمعنی شمشیر همین صحیح است چه جوهر نقش شمشیر است مقصودش چیزی نباشد که معنی لفظی این را بمعنی نقش دارنده گیرد **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی و کنایه از شمشیر که نقش جوهر دارد اگرچه پرند بمعنی جوهر نقش نیامده ولیکن مجاز بمعنی اوّل پرند دانیم که فارسیان پرند بمعنی پرنیان منقّش آورده اند و مجاز بمعنی نقش جوهر هم در ینجا گرفته باشند و همین است ماخذ این (اُردو) جوهردار تلوار - مؤنث -

پرنداخ اصطلاح - بقول برهان و جامع بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث و دال بی نقطه بالف کشیده و بجای بی نقطه دار زده تمام و سخنیان صاحب جهانگیری فرماید که این را (اپرندخ) هم خوانند که بجایش گذشت - صاحب سروری می فرماید که اپرنداخ هم به همین معنی گذشت صاحب ناصری فرماید که بمعنی چرم و صاحب رشیدی و خان آرزو در سراج هم این را اقتباس **مؤلف** عرض کند که ما صراحت ماخذ این بر (اپرنداخ) کرده ایم و اصل این (اپرنداخ) است و این مخفّف آن بحذف الف و فوقانی (اُردو) دیکھو اپرنداخ و (اپرنداخ)

پرنداور اصطلاح - بقول برهان همان (پرندآور) که گذشت **مؤلف** عرض کند که در اینجا به ممدوده باشد و در ینجا بمقصوده و این تبدیل در لغات فارسی بسیار است صاحب مؤید ذکر این گوید که پرنداور هم بهر پنجا معنی آید

(اردو) دیکھو پرند آور۔

پرند بربستن مصدر اصطلاحی۔ بهار و
صاحب آصفی بر (پرند بستن بر چیزی) گوید که ستون
و محبوب گردانیدن آن چیز را و سندیکه از نظامی
آورده از آن (پرند بربستن) پیدا است **مؤلف**
عرض کند یعنی جوهر بستن است که پرند بمعنی جوهر
شمشیر آمده و مراد از قائم کردن جوهر شمشیر باشد
و از شعر نظامی همین معنی لطیف‌تر است (ع)
ز خوبی چنان ساختش نقش بند ٭ که بربست بر نقش
مژگان پرند ٭ (اردو) جوهر قائم کرنا۔

پرندک بقول برهان و جهانگیری و ناصری و
جامع بفتح اوّل و ثانی و رابع و سکون ثالث و
کاف۔ پشته کوه کوچک را گویند که در میان صحرا
واقع شده باشد۔ صاحب رشیدی گوید که پشته
و تل در میان صحرا۔ خان آرزو در سراج میفرماید
که پرند هم گذشت **مؤلف** عرض کند که مبدلش
چنانکه تب و تپ (اردو) دیکھو پرندک۔

پرندوار اصطلاح۔ بقول برهان و رشیدی
و ناصری و جامع بواو بالف کشیده و برای بی نقطه
زده (۱) بمعنی شب پریروز گذشته که پریشب است
و آنرا بعربی بارحة الاولی خوانند۔ صاحب جهانگیری
گوید که مرادف پرندوش است به همین معنی و بقول
مؤید (۲) بالفتح تیغ گوهردار و قیل به موحّده خان
آرزو در سراج بحواله برهان بر معنی اوّل قانع۔
مؤلف عرض کند که پرن بمعنی روز گذشت یعنی
دیروز و وار افاده معنی فاعلیت کند یعنی صاحب
و خداوند پس اصل این (پرن وار) بود بمعنی صاحب
دیروز یعنی شبی که روز گذشته متعلق بدوست که
اهل نجوم شب را متعلق به روز آینده دانند و
دال بعد نون زائد است چنانکه پیدا و پیداد
و ماخذ معنی دوم هم همین است یعنی صاحب جوهر و درین
دال زائد نباشد که پرند بمعنی جوهر تیغ بجایش گذشت
و معنی لفظی این جوهر دارنده کنایه از تیغ و امثال آن
(اردو) (۱) روز گذشته کی رات یعنی گزری هوئی رات کے

پہلے کی رات ۔ مونث (۲) دیکھو پرنداور۔

(الف) پرندوش اصطلاح ۔ بقول برہان
وجہانگیری و سروری با واو مجہول بروزن کفن پوش
مرادف پرندوار است یعنی پیش از دوش (مولوی
معنوی سہ) پرندوش پرندوش چسان بود خراباتی
بگوئید تا رسید اگر مست و خراب آید ؛ صاحب ناصری
گوید که این را ....

(ب) پرندوشین ہم گویند (انوری سہ)
بو از باقی پرندوشین ؛ شیشہ نیمہ بر کنارۂ طاق
صاحب رشیدی صراحت مزید کند که ب و ....

(ج) پرندوشینہ شراب و جز آن که دو
شب بران گذشته باشد ۔ خان آرزو در سراج
ذکر الف و ج کردہ می فرماید که (پروندش قلب
بعض الف است **مولف** عرض کند که پرن
بمعنی دیروز گذشت و دوش شب گذشته را گویند
پس معنی لفظی این شب گذشته دیروزه صراحت
کامل بر (پرندوار) گذشت ۔ قلب اضافت
(دوش پرن) باشد که مرکب اضافی است و ب
و ج موافق قیاس بقاعدۂ فارسی یعنی لفظی منسوب
بہ شب دیروز و کنایہ از چیزی که بران دو شب
گذشته **(اردو)** (الف) دیکھو پرندوار کے پہلے
معنے (ب) و (ج) وہ شراب یا وہ چیز جسپر دو راتیں
گزری ہیں ۔

پرند استعمال ۔ بقول اننده بحوالۂ فرہنگ
فرہنگ بفتحتین و فتح دال (۱) ترجمۂ طائر و (۲)
بمعنی کشتی خورد نیز و (۳) بمعنی سیماب **مولف**
عرض کند که موافق قیاس است بمعنی حقیقی این
ہر چیز که پرواز دارد یعنی پرواز کننده اسم فاعل
مصدر پریدن که می آید و کنایہ از جانوری و
طائری و معنی دوم ہم کنایہ باشد که سفار کشتی
خورد بر ہوا است و مثل طائر بوسیلۂ پردہ بر ہوا
می رود و معنی سوم ہم کنایہ باشد که سیماب ہم می پرد
معنی مباد که ہمین لغت بمعنی اول بتخفیف ہاے
ہوز ہم آمده که بجایش گذشت **(اردو)** (۱)

پرندہ - مذکر - دیکھو پر کے اکیسوین معنے - اردو
مین بھی پرندا انہین معنون مین مستعمل ہے اور صاحب
آصفیہ نے دونون کا ذکر کیا ہے (۲) چھوٹی
کشتی جو پردون کے ذریعہ سے ہوا کے زور سے
پانی پر چلتی ہے - مونث (۳) سیماب - بقول آصفیہ
فارسی - اسم مذکر - زیبق - پارہ -

پرندین اصطلاح - بقول برہان ورشیدی
وسروری و ناصری بروزن نمدزین ہر چیزیکہ از حریر
سازند (حکیم اسدی ۔) زہر سوی اندازہ دردگے
بپوشش چو پیتان پرندین برو لہ پوش چو خان آرزو
در سراج گوید کہ مرکب از پرند و یا و نون نسبت
است مثل سیمین مولف عرض کند کہ بلحاظ معنی
لفظی این شمشیر جوہردار را ہم پرندین گفتن غلط نیست
مرادف پرند اور و لیکن محاورہ این را مخصوص کردہ
است از جامہ کہ از حریر ساختہ باشند (اردو)
ملبوس حریر - مذکر -

پرنس بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی شہزادہ مولف عرض
کند کہ لغت انگلیسی زبان است بکسر اول و سکون مابعد معاصرین عجم مفرس کردہ اند (اردو)
شہزادہ - مذکر -

پرنسس بکسر اول و سکون نون و کسر سین مہملہ
لغتی است مفرس - صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ
ناصر الدین شاہ قاچار ذکر این کردہ بمعنی شہزادی
است مولف عرض کند کہ موافق قیاس است
(اردو) شہزادی - مونث -

پرنشستن مصدر اصطلاحی - صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مولف
عرض کند کہ بمعنی سایہ کردن است (سلیم طہرانی
۔) کدام روز مرا سایہ بسر انداخت چو کہ ہیچو
تیغ بفرقم پرہما نشست چو (اردو) سایہ کرنا -

پرنگ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت
صاحبان ناصری و برہان وجہانگیری و رشیدی

گوبیند کر (۱) بفتحتین شمشیر جوہردار مرادف پرند و بکسرتین (۲) برنج کہ یکی از فلزات است معنا مؤید بمعنی دوم قانع - صاحب جامع ہم ذکر ہر دو معنی کردہ - خان آرزو در سراج گوید کہ مبدل پرند است چنانکہ استخوان رند و استخوان رنگ و نسبت معنی دوم گوید کہ ظاہرا بیای تازی است کہ کاف فارسی بہ جیم بدل شدہ (حکیم زلالی ؎) بر تن دشت و سر کوہ و کمرگاہ زمین ؛ از پی برشدن شعلہ خنک گشت پرنگ ؛ صاحب سروری بمعنی اول قانع - **مولف** عرض کند کہ بمعنی اول مبدل پرند چنانکہ خان آرزو گفتہ و بمعنی دوم اصل برنج بمعنی سوم کہ گذشت بای فارسی بدل شدہ بہ موحدہ چنانکہ اسپ و اسب و کاف فارسی بدل شد بہ جیم چنانکہ لگام و لجام و معلوم می شود کہ برنج معرب ہمین پرنگ است و اشارۂ این بہ برنج مذکور و بعضی برانند کہ برنج مبدل این ہم فارسی است چنانکہ در الجانوسنہ ایم (اردو) (۱) دیکھو پرند کے چوتھے معنے (۲) دیکھو برنج کے تیسرے معنے -

پرنمودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ مرادف پر کردن است (ابو الفرج رونی ؎) پر لطائف نمودہ عرض ہوا ؛ در لطافت گرفتہ طول جبل ؛ (اردو) دیکھو پر کردن -

(الف) **پرنو** بقول برہان بر وزن بدگو

(ب) **پرنون** و شبخون ہر دو بمعنی دیباے منقش در نہایت لطافت و نزاکت - صاحبان جہانگیری و ناصری و جامع ذکر این کردہ اند (ناصر خسرو ؎) گرچہ نہ پشند ہر دو ہرگز بود است ؛ پیش توای دوربین حریر چو پرنو ؛ (استاد رودکی ؎) نبیند و بلبل اندر باغ جز بر بیسد و چینا ؛ نبوید آہو اندر دشت جز بر عالی و پرنون ؛ خان آرزو در سراج پرنا و پرنو و پرنون و پرنیان را یکجا ذکر کردہ -

مؤلّف عرض کند که اصل این برنیان
به موحّده گذشت و صراحت ماخذ هم در آنجا
کرده ایم و پرنیان که به بای فارسی می آید مبدّل
چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذ این هر دو
بر (برنو و برنون) کرده ایم که به موحّده مذکور شد
و این هر دو مبدّل آنست و درینجا همین قدر
کافی است که الف مخفّف ب باشد (اُردو)
دیکھو برنو و برنون -

پرنهادن مصدر اصطلاحی - بقول
برهان و بحر وانند کنایه از بیرون کردن باشد
کسی را از جائی و دفع نمودن و آواره ساختن
و از سر خود بلطائف الحیل وا کردن **مؤلّف**
عرض کند که معنی لفظی این پر قائم کردن است
برای پریدن و کنایه باشد از معنی بالا موافق
قیاس است (اُردو) باہر کرنا - اپنے سے
ٹالنا - دفع کرنا -

پرنیاخوی اصطلاح - بقول جهانگیری
در ملحقات کنایه از خوشخوی و صاف دل - صاحبان
انند بعوض صاف دل - صاحب دل نوشته
صاحب جامع این را (پرنیان خوی) نوشته
گوید که کنایه از نرم دل و خوشخوی و خوشحال
مؤلّف عرض کند که مخفّف است بحذف نون و
این معنی پیدا شد از پرنیان که نرم است وکنایه از
لطیف (اُردو) صاف - نرم دل - خوشخو -

پرنیان بقول برهان و جهانگیری و رشیدی
و ناصری و سروری و مؤیّد مرادف پرنو و پرنون
و بعضی از محقّقین صراحت مزید کرده اند که بابای ابجد است
و گفته اند که پوششی بوده که پادشاهان قدیم
آنرا بفال نیک داشتندی و در روزهای
جشن پوشیدندی و بقول بعض این را جبرئیل
از بهشت آورده و بقول بعض جامهٔ رزم رستم
زال بوده که از پوست پلنگ دوخته بودند
و شکل صد و رصدی در ان مرقوم - خان آرزو
در سراج می فرماید که این از عجب عجائب است

زیرا کہ جامۂ رستم پر بیان بود بای موحدہ بلکہ پرنیان
پہ سہ بای موحدہ است و این لفظی است مشہور
خاص و عام و درین قسم الفاظ تصحیح کردن دال
بر کمال قلت تتبع یا عدم فہم یا بی پروائی تمام است
(استاد عنصری ؎) آیینہ دیدی بران گسترده [illegible]
خرده ریزۂ الماس دیدی بافتہ بر پرنیان ؎ مؤ
عرض کند کہ با صراحت ماخذ این پرتو و پرتون کردہ ایم
درینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدل پرنیان
است کہ بموحدہ گذشت چنانکہ اسب و اسپ (اُردو)

دیکھو پرتو و پرتون ۔

پرنیان خوی اصطلاح ۔ بقول برہان و رشیدی
جہانگیری و بہار و سراج اصل بیان (پرنیاخوی) کہ گذشت و آن مخفف
این است بحذف نون (اُردو) دیکھو پرنیا خوی ۔

پرنیان خوئی اصطلاح ۔ بقول مؤید بمعنی نرم
خوئی و خوشخوئی مؤلف عرض کند کہ بزیادت یای
مصدری بر (پرنیان خوی) بمعنی حاصل بالمصدر
است و موافق قیاس (اُردو) خوشخوئی ۔
نرم دلی ۔ مونث ۔

پرنیخ بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی و ناصری و مؤید و سراج بروزن زرنیخ
بمعنی تختۂ سنگ کہ مسطح و ہموار باشد مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است (معروفی
؎) فگندند بر لاد پرنیخ سنگ ؎ بکردند در کار موبد درنگ ؎ (اُردو) صاف اور ہموار پتھر
مذکر ۔ پتھر کی ہموار سِل ۔ مونث ۔

پرنیش اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرہنگ بالفتح و بالضم و کسر نون بمعنی درد شکم و معدہ
مؤلف عرض کند کہ بالضم اصح باشد و معنی
عام را کہ بشکم و معدہ خاص کردند ۔ تصرف
محاورہ باشد و فتح اول ہم تصرف زبان و لب لہجۂ
مقامی (اُردو) پیٹ کا درد ۔ معدہ کا درد ۔ مذکر ۔

پرو بقول برہان و سروری و رشیدی و ناصری
بفتح اول و سکون ثانی و واو بمعنی پرچم باشد و آن

ستاره ایست در کوهان ثور - صاحب جهانگیری گوید که (پروه) هم بهمین معنی می آید (حکیم اسدی در صفت عمارتی سـ ه) خم طاق هریک چو پرّ تذروی ؛ زبس رنگ یاقوت رخشان چو پروی ؛ (شمس فخری سـ ه)	فروغ رای منیرش اگر جهد در باغ ؛ بجای خوشه زند تاکش همی بر آید پروی ؛ **مولف** عرض کند که مخفف پروین است بحذف یا و نون **(اُردو)** دیکھو پروین -

پروا | بقول برهان بفتح اوّل وسکون ثانی و واو بالف کشیده بمعنی (۱) طاقت و (۲) آرام و
فراغت و (۳) صبر و (۴) بمعنی توجه و التفات و رغبت و میل و (۵) ترس و بیم و باک و (۶)
سر و برگ و (۷) پرداخت و پرورش - صاحب رشیدی بر معنی دوم و چهارم قانع چنانکه گوید
(بی پرواست) صاحب سروری بر معنی دوم و چهارم و ششم قناعت کرده (استاد دقیقی سـ ه)
ابوسعد آنکه از گیتی بدو سرگشته شد بدها ؛ مظفر آنکه شمشیرش ببرد از دشمنان پروا ؛ (شاعر
سـ ه) داد ما آن شوخ بی پروا نداد ؛ بسکه بی پرواست داد ما نداد ؛ (ناصری سـ ه) تا خط
رز غش سر زده با من سخنش نیست ؛ چندان بخود افتاد که پروای منش نیست ؛ (امیر خسرو سـ ۵)
جوان و شوخ و فراموش کار و بی پرواست ؛ (سیف اسفرنگی سـ ه) دل از جان و جهان برگشا
اگر پروای ما داری ؛ بگوی عاشقان آمی ار سر سودای ما داری ؛ هم او گوید که سند او برای
معنی چهارم می نماید - صاحب ناصری بذکر معنی اوّل و دوم از مولوی معنوی سند آورده (سـ ه)
هر آن پروانه کو شمع ترا دید ؛ شبش خوشتر ز روز آید به سیما ؛ همی پرّد بگرد شمع حسنت ؛ بروز و
شب ندارد هیچ پروا ؛ ما این را متعلّق به معنی ششم دانیم هم او ذکر معنی چهارم و پنجم و ششم کرده - صاحبان
جهانگیری و ناصری بمعنی (۸) دانستن هم آورده اند بسند کلام مولوی معنوی (سـ ه) بمعنی آرام بیان کردن

ازین پیش ؎ بگفتم اینقدر باقی تو پروا ؎ و صاحب جہانگیری باستثنای معنی سوم و ہفتم ذکر دیگر ہمہ معانی کردہ۔ صاحب جامع معنی ہشتم را علم گوید و ذکر دیگر ہمہ معانی ہم کند۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ لفظ مشترک است گاہی بمعنی اعتنا مستعمل شود چنانکہ مشہور است و گاہی بمعنی فرصت و انکار یکی ازین دو دور از حساب است و چون در عالم احتیاج از محتاج الیہ خوفی و رعبی در خاطر باشد بمعنی خوف و بیم نیز مستعمل چنانکہ گویند بی پروا بمعنی لاابالی **مولف** عرض کند کہ بہر ہفت معنی مسلسل کہ بالا گذشت اسم جامد فارسی زبان است و بلحاظ معنی ہشتم گوئیم کہ (پروائیدن) بمعنی اعتنا کردن می آید و این امر حاضر آنست کہ در کلام مولوی معنوی مستعمل شد۔ (**اُردو**) (۱) طاقت۔ مونث (۲) آرام۔ مذکر۔ فراغت۔ مونث (۳) صبر۔ مذکر (۴) توجہ۔ رغبت۔ مونث (۵) ڈر۔ مذکر (۶) پروا۔ مونث۔ بمعنی اعتنا۔ سروکار (۷) پرورش۔ پرداخت مونث (۸) سمجھ لے۔ جان لے۔ امر حاضر۔

(الف) **پروا باشیدن** استعمال۔ صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ (ب) **پروا بودن** از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی اندیشہ و خوف بودن و سندش متعلق بہ (پرواباشیدن) است ازینجاست کہ الف را قائم کردہ ایم (جمال اصفہانی ؎) تو گر درکوی حکمت خانہ سازی ؎ نباشد با جہالت ہیچ پروا ؎ (اثر شیرازی ؎) از اجل پروا نباشد مردم بی برگ را ؎ ہیچ ماہی می تواند خورد مفلس مرگ را ؎ (**اُردو**) ڈر ہونا۔ اندیشہ و خوف ہونا۔

پروا داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ سر و برگ و اعتنا داشتن است (صائب ؎) ز ناحق کشتگان پروا ندارد آن سبک جولان ؎

نسوزد دل کسی را که ره بر لاله زار افتد ۹ (سعدی
؎) اگر کنج خلوت گزیند کسی ۹ که پروای صحبت
ندارد بسی ۹ (اردو) پروا کرنا۔ اعتنا کرنا۔

پرواکردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مولف عرض
کند که بمعنی اعتنا کردن و سر و برگ داشتن و خو
کردن (صائب ؎) هر که بی خو و بو از خود نکند
پروائی ۹ چه غم از محتسب شهر بوستان را ۹
(وحید قزوینی ؎) اسیر عشق بجانان نمی کند
پروا ۹ که زهر خورده بدرمان نمی کند پروا ۹
(اردو) پروا کرنا۔ اعتنا کرنا۔ خیال کرنا۔ خوف کرنا

پروار بقول برهان بروزن خوددار (۱)
جانوری باشد که آنرا در جائی خوابی بندند و خوراک
لائق دهند تا فربه شود و (۲) خانه تابستانی
و خانه باد گیر دار را گویند که اطراف آن تمام
پنجره داشته باشد و (۳) خانه را نیز گویند که
بر بالای خانه دیگر ساخته باشند و اطراف آن
باز باشد و (۴) بمعنی گنجینه هم و (۵) تحفه بابی را
نیز گویند که سقف خانه را بدان پوشند و (۶)
بول و پیشاب بیمار را نیز گویند که پیش طبیب برند
صاحب جهانگیری این را مرادف (پرواره)
گفته و ذکر هر پنج معنی اوّل الذکر کرده۔ صاحب
رشیدی پروار۔ پرواره۔ پربار۔ پرباره۔
پربال۔ پربالا۔ فروار۔ فرواره۔ فروال۔
فرواله۔ همه را مرادف یکدیگر دانسته بهر سه
معنی اوّل الذکر و صاحب سروری بذکر معنی
دوم و سوم و ششم می فرماید که (۷) بمعنی پرورش
(عمادی شهریاری ؎) سودای تو از برای
قربان ۹ فربست است زمانه را بپروار ۹
تا گوئیم که این سند معنی هشتم است نه هفتم و بحواله
تحفه گوید که بمعنی حجره عود۔ صاحب ناصری
می فرماید که (۸) جائی که در آنجا جانوری را
بندند و بعلف و امثال آن پرورند تا فربه
شود و آنرا پرواری گویند و ذکر معنی اوّل هم کند

وگوید کہ در اصل پروردہ بود وذکر معنی دوم وسوم
ہم کردہ۔ صاحب جامع بہ ہشت معنی بیان کردہ بر اہل
متفق باد وارستہ نیز کہ معنی دوم معنی ہشتم را نوشتہ
گوید کہ (۹) بمعنی فربہ ہم (صائب ؒ) از لحد خاک
شکم پروردہان واکردہ است ؏ تو ز غفلت ہمچنان
در بند پروار خودی ؏ (ایضاً ؒ) زان است
وین ضعیف کہ فرمان دہان شرع ؏ عمامہ ہای
خویش بپروار بستہ اند ؏ (قدسی ؒ) ز لاغری
نبود روغن استخوان مرا ؏ چہ سود داد کہ کردم پروہ غلتش
پروار ؏ (یحیی کاشی ؒ) لقمہ اش گوسپند پروار
است ؏ چہ عجب بردہ بند این کار است ؏ خان
آرزو در سراج پروار و پروارہ را بذکر معنی دوم
وسوم گوید کہ مبدل پرآز و پرآرہ بیای تازی
بجای واو است و پرواری منسوب بدان **مؤلف**
عرض کند کہ پرآرہ بجایش گذشت بمعنی دوم
وما ہمدر انجا صراحت ماخذش کردہ ایم کہ اصلش
پرآرہ بہردو موحدہ واین معنی مذکور مبدل آن

کہ موحدہ بواو بدل شد چنانکہ آب وآو ومعنی
سوم مجاز آن ومعنی چہارم ہم مجاز کہ اکثر گنجینہ ہا
مثل خانہ تابستانی در زمین باشد ومعنی پنجم این را
اسم جامد فارسی زبان دانیم وہمچنین بمعنی ششم و
بمعنی ہفتم مزید علیہ پرور کہ اسم مصدر پروریدن
است بزیادت الف بعد واو ومعنی ہشتم مجاز معنی
دوم کہ جائی کہ برای پرورش چارپایان دریچم
سازند آنہم مثل خانہ تابستانی خنک باشد وجا تواند
کہ وریخانہ یا آراہم فربہ می شوند آن را پرواری گویند
ومجاز بحذف تحتانی پروار ہم کہ بمعنی اوّل گذشت
عجبی نیست کہ محققین از شعر دوم صائب این معنی
پیدا کردہ باشند کہ وارستہ برای معنی ہفتم آوردہ
ومجاز فربہ را ہم گویند چنانکہ معنی نہم است ۔
(اُردو) (۱) دیکھو پرواری (۲) دیکھو پیار
(۳) بالاخانہ جس مین دریچے ہون ۔ مذکر (۴)
گنجینہ ۔ خزانہ کا مقام ۔ مذکر (۵) وہ تختے جو
سقف مکان مین لگاتے ہین جن سے تختہ بندی

رکہتے ہین - مذکر (۶) قارورہ - بیمار کا پیشاب -
مذکر (۷) پرورش - مونث (۸) وہ مکان جہان
چارپایون کو آرام کے ساتہہ رکہتے ہین - مذکر (۹)
فربہ - موٹا -

پروارہ اصطلاح - بقول برہان وجہانگیری
وسروری ومؤید وسراج مرادف بہمہ معانی پروار
کہ گذشت **مولف** عرض کند ما حقیقت ماخذ این
بہ پروار عرض کردہ ایم - موحدہ بہای فارسی وواو
بدل شود چنانکہ اسب واسپ وآب وآو وہای
ہوز زائد ہم می آید وحذف ہم می شود (ناصر خسرو
از جہانگیری سہ) ناگاہ باد دنیا مردوین را او در
چاہ فگند از سر پروارہ * عجب است از محققین
کہ ہمین کلام ناصر خسرو را بہ تغییر بعض الفاظ برای
(پربارہ) نقل کردہ اند کہ بموحدہ سوم گذشت
(اُردو) دیکہو پروار - پربار - بربار - بربارہ -

پرواری استعمال - بمعنی منسوب بہ پروار
بزیادت یای نسبت **مولف** عرض کند کہ
اشارہ این بر پروار گذشت موافق قیاس است
واکثر بصفت گاو مستعمل (سعدی سہ) اسپ لاغر
میان بکار آید * روز میدان نہ گاو پرواری *
(اُردو) فربہ -

پرواز بقول برہان بروزن شہباز (۱)
معروف کہ از پریدن است و (۲) بمعنی شاہ تیر ہم
وآن زرہی باشد کہ بر فراز این پا دو شاہ تیر
و (۳) بمعنی نور وپرتو وروشنائی و (۴) نشیمن و
نشستنگاہ مرغان و (۵) چوبہائی کہ بر بالای پشت
سہ وجب طول باشد کہ بجہت پوشیدن خانہ بالای
چوبہای بزرگ بہم چینند وبوریا در بالای آن نہ
وخاک بران ریزند وفرماید کہ نزد محققین (۶)
سیر بود از جانب ناسوت بشریت بجانب لاہوت
حقیقت - صاحب جہانگیری بہ ہر چہار معنی اول
قانع (صائب سہ) در حسرت یک مصرع بیش از
بلند است * مجموعہ بر ہم زدہ بال وپر من *
(سعدی سہ) ہزار پیرو ولی بیش باشد اندر

که نصرپور سر [illegible] پرداز [illegible] (لطائف [illegible]) معنی حاصل بالمصدر باشد و اگر بمعنی مصدر بود
چنانکه گوید از پیش بدست [illegible] همه مشکل و بر تقدیر اوّل مرکّب است از پر و واز
از پیش بدست و صاحب سروری نسبت که مبدّل باز است و بذکر معنی سوم و چهارم گوید
معنی اوّل گوید که بمعنی پر پیدان است و ذکر معنی پنجم از انقلاب که بمعنی سوم تصحیف پرداز بدال و بمعنی
و چهارم هم کرده و صاحب ناصری بر [illegible] معنی چهارم پرداز بدال که مغیّر و مبدّل پرداز است
اوّل الذکر قانع [illegible] پرواز گوید که (ن) مغیّر بنا و صاحب جامع نسبت هر پنج معنی اوّل الذکر
مکافات است (لطائف [illegible]) لکن کمال ظلم همزبان برهان مولف عرض کند که بمعنی
را پرواز بمعنی [illegible] از معنی [illegible] کردن [illegible] اوّل اسم مصدر و حاصل بالمصدر پرواز پریدن
صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل می فرماید که این معنی است که می آید پس تسامح برهان است که این
حقیقی نیست چنانکه مشهور است بلکه معنی حقیقی او را از پریدن خیال کرد و خیال بعض محققین هست
پر گشادن است و هم بدین معنی پر باز نیز صاحب است که اصل این پر باز باشد موحّده بدل
موید ذکر هر پنج معنی کرد و معنی ششم را ترک نموده شده بواو چنانکه آب و آو پس معنی اوّل این
بهار بذکر معنی اوّل و سوم می فرماید که بمعنی اوّل پرندگی است و معنی دوم مجاز آن که در رفتار رو
بلند از صفات و مصرع از تشبیهات او [illegible] و [illegible] هم [illegible] بالای سر ممدوح می پرانند
با لفظ پرداختن و بستن و جستن و کردن مستعمل و بمعنی سوم و چهارم و پنجم و ششم و هفتم اسم جامد فارسی
خان آرزو در سراج نسبت معنی اوّل بذکر قول زبان دانیم و در معنی چهارم و پنجم و ششم بلندی را
رشیدی می فرماید که این بر تقدیری است که هم دخل است و بدین وجه جا داده که آن را هم

مجاز معنی اوّل گیریم (اُردو) (۱) اڑان۔ بقول سرمایہ آصفیہ۔ اسم مؤنث۔ پرواز (۲) نثار بقولہ۔ مذکر نچھاور۔ نقد خواہ جنس بطور تصدق کسی کے سر پر سے پھینکنا (۳) دیکھو پرتو (۴) اڑواد دیکھو پٹواز (۵) وہ تختے جو پختہ مکان کی چھت مین تیرون پر رکھتے ہین جس پر مٹی یا چونا بچھاتے ہین جس کو دکن مین کلچی کہتے ہین مذکر (۶) پرواز خیال۔ سیر لاہوت۔ مؤنث۔ اصطلاح صوفیہ مین عالم ذات الہی کی سیر کرنا جہان سالک کو مقام فنا فی اللہ حاصل ہوتا ہے (۷) بدلہ۔ مذکر۔ مکافات۔ مؤنث۔

پرواز آوردن

استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ (۱) بمعنی پریدن و پرواز کردن و (۲) مجازاً بمعنی قصد و ارادہ کردن (حزین اصفہانی ؎) سوی شہری چرا ناریم پرواز ؛ کہ باشہزادگان باشیم دمساز ؛ (اُردو) (۱) پرواز کرنا۔ اڑنا (۲) قصد کرنا۔ ارادہ کرنا۔

پرواز ببال دیگری کردن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار کار بحمایت کسی کردن (میرزا طاہر وحید ؎) کمال عشقبازان از جمال دیگری باشد ؛ چو رنگ چہرہ پروازم ببال دیگری باشد ؛ **مولف** عرض کند کہ (ببال دیگری پرواز کردن) بہ موحدہ گذشت و صراحت معنی این ہم ہمدرانجا مذکور۔ بہار درینجا سندی کہ برای آن پیش کردہ و تغیر خفیفی کہ در معنی کردہ درست نیست و سندش برای (پرواز ببال دیگری باشیدن) است کہ لازم است و معنی این معطل بودن وجود کسی و باختیار دیگری بودنش (اُردو) دیکھو ببال دیگرے پرواز کردن۔

پرواز برداشتن

مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مولف** عرض کند کہ بمعنی پرواز کردن و پریدن و بمجاز بلند شدن است (زلالی

خوانساری ے) که چون آواز طبل باز برداشت ؎
همای چتر او پرواز برداشت (اُردو) پرواز کرنا
اُڑنا۔ بلند ہونا۔

پرواز چشم اصطلاح۔ بقول بحر مرادف
پروازیدن بمعنی پریدن چشم و تفؤل و شگون بہار
گوید که کنایه از تفؤل و شگون بر اخبار ملاقات
مولف عرض کند که چون در غلاف چشم کسی خود
بخود حرکت پیدا شود فارسیان و نیز اہل ہند
این را شگون دانند و خیال کنند که کسی که مفارقتش
از مدت دراز است می آید و این علامت آنست
محققین اہل زبان ازین ساکت البتہ معاصرین عجم
بر زبان دارند و حاصل بالمصدر پریدن چشم است
که بہمین معنی می آید (اُردو) آنکھ پھڑکنا۔ بقول
امیر خود بخود پلک یا پپوٹین حرکت ہونا جس کے
زائل کرنے کو پلک پر تنکا یا دھاگا رکھ لیتے ہین
یہ سچ یا خوشی کا شگون ہے۔ کہتے ہین که مرد
کی دہنی اور عورت کی بائین آنکھ پھڑکے تو کوئی
بچھڑا ہوا ملے اور مرد کی بائین اور عورت کی
دہنی آنکھ پھڑکے تو صدمہ پہنچے مگر تجربہ کرنے
والون کا قول ہے که یہ تخصیص مرد اور عورت کی
دہنی بائین آنکھ کی ٹھیک نہین ہے بلکہ عورت ہو
یا مرد باعتبار اس شگون کے کیسکی دہنی آنکھ اچھی
ہوتی ہے اور بائین بُری اور کیسکی بائین آنکھ
اچھی ہوتی ہے اور دہنی بُری (بحر ے) الہی
اپنی بغل مین مین دیکھون آج اسے ؎ یہ بائین
آنکھ پھڑکی ہو نیک فال مجھے ؎ (نصیر ے)
آنکھ جب پھڑکے ہے بائین تب مجھے کہتا ہے وہ ؎
کچھ خوشی دکھلائیگا یہ اضطراب نرگسی ؎ آپ
ہی نے فرمایا ہے که بعض فصحا آنکھ پھڑکنا کہو
را سے خفیفہ سے تجویز کر لیتے ہین اور پھڑکنا جو
تڑپنا کے معنی مین ہے اس مین کوئی راے
خفیفہ کا قائل نہین ہے۔

پرواز دادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف**

عرض کند کہ بمعنی آوردن بہ پرواز و قوّت پرواز
عطا کردن است (اسیر شہرستانی سے) گر صدق
کلاست ندہد بال یقین را ٭ پرواز تجرّد کہ دہد
روح امین را ٭ (ظہوری سے) از برای دام
لیلی میشود سیمرغ بخت ٭ عشق مرغی را کہ پرواز
سرِ مجنون دہد ٭ (اُردو) پرواز میں لانا۔ پرواز
کی قوّت دینا۔

پرواز دیدن انفعال۔ صاحب آصفی ذکر این
کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ
بمعنی قوّت پرواز و بلندی یافتن است ولیکن
سندِ پیش کردہ اش متعلّق بدین مصدر نیست بلکہ
متعلّق بہ مصدر ـ بیقیدن است کہ گذشت
(صوفی مازندرانی سے) نمی بینیم در اقبال خود
پرواز بستانی ٭ ہم آخر بال مرغ ما درین ویرانہ
می ریزد ٭ (اُردو) پرواز کی قوّت پانا۔

پرواز دین اصطلاح۔ باضافت زای
ہوّز۔ مرکب اضافی و بقول بحر مراد از پرواز چشم
کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است
(اُردو) دیکھو پرواز چشم۔

پرواز رنگ اصطلاح۔ بقول بہار و
بحر واند کنایہ از تغیّر یافتن و شکستن رنگ
مؤلف عرض کند کہ حاصل بالمصدر (پروازیدن
رنگ) است کہ می آید بعض محقّقین این را متعلّق
بہ (پریدن رنگ) می دانند و حقیقت ہر دو
بر مصادر (پروازیدن و پریدن) عرض کنیم
کہ می آید (اُردو) رنگ اُڑ جانا۔ رنگ کا
زائل ہونا (حاصل بالمصدر)

پرواز شکستن مصدر اصطلاحی۔
صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔
مؤلف عرض کند کہ زائل کردن و سلب
کردن قوّت پرواز از چیزی کہ قوّت پرواز داشتن
(قاسم مشہدی سے) بیاد وصل او در کعبہ
چندان گریہ می کردم ٭ کہ از بال و پر مرغ
حرم پرواز می شستم ٭ (اُردو) پرواز کی قوّت زائل کرنا

پرواز کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که (۱) بمعنی حقیقی است یعنی پریدن و چون اضافت این بسوی چیزی کنند (۲) بمعنی زائل شدن آن چنانکه پرواز کردن رنگ و نقش و طاقت وامثال آن برسبیل مجاز (ظهوری ؎) در کوی تو پرواز کنان بلبل و قمری ٭ گل بادبران سرو هوادار ندارد ٭ (ظهوری ؎) هرجا که بلند شست بستی ٭ پروازکنان نشانه برخاست ٭ (طالب آملی ؎) خال احسان چو زند دست سخاے تو زشوق ٭ نقش زر از ورق گنجفه پرواز کند ٭ صاحب موید نسبت معنی اوّل می فرماید که پرگشاده کردن پرنده است در پریدن و آن عبارت از سرعت است برای گرفتن جانوران مانند باز و بحری و نیز گوید که پرگشاده کردن برای جفت شدن هم و از بهر این پرواز کردن (۳) عبارت از جفت شدن است چنانکه مثل است (ئه) کند هم جنس با هم جنس پرواز ٭ کبوتر با کبوتر باز با باز **مولف** عرض کند که سند معنی سوم متعلق از ان نباشد و بخیال ما متعلق بمعنی اوّل است و بس و معنی سوم را دیگر کسی از محققین زباندان و اهل زبان ذکر نکرد و مشتاق سند دیگری باشیم (**اُردو**) (۱) پرواز کرنا۔ اڑنا (۲) زائل ہونا جیسے (رنگ اڑنا) (۳) جفتی کھانا۔ بقول آصفیہ جوڑنا۔ جماع کرنا۔ نر پرندہ کا مادہ پر چڑھنا۔ یا مادہ کا نر سے مجامعت کرانا۔ جانوران کا جفت ہونا۔

پروازگاه | اصطلاح۔ بہار ذکر این بر معروف قانع و اننداج نقل نگارش از معروف هم ساکت و ای بسا چنین محققین که لغتی را جا دادن و از تعریف سکوت ورزیدن یعنی فارسیان مخصوصاً معاصرین عجم شکارگاهی را گویند که دران بواسطه پرند شکاری چون باز و شاهین شکار کنند (**اُردو**) پرند شکاری کی شکار کی جگہ۔ [illegible]

(الف) **پروازگر** اصطلاح - بقول بهار
واننده کنایه از تیزرو (حکیم زلالی ؎) زشغلی نامه
پروازگر شد * کشتی آمد و شورد گرشد *
مؤلف عرض کند که از سند بالا - - - - - - - -

(ب) **پروازگر شدن** بمعنی پریدن
و کنایه از تیز رفتار شدن هم پیدا است پس
(الف) اسم فاعل ترکیبی است و (ب) مصدر
آن (**اردو**) (۱) وہ قاصد جو ہوا پر جاسے
یعنی تیز رفتار ہو (ب) تیز رفتار ہونا (ہوا پر
جانا کہہ سکتے ہیں)

پروازگرفتن مصدر اصطلاحی - صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت. **مؤلف**
عرض کند که (۱) بمعنی پریدن است که معنی
حقیقی است (الهی همدانی ؎) شش جهت
همچو غباری شد و پرواز گرفت * برق جولان
که سر خرمن خاک افتاد است * صاحب بحر
گوید که (۲) گریختن جانوران شکاری همچون
باز و شاهین **مؤلف** عرض کند که همان معنی
اوّل است و بس (**اردو**) (۱) اڑنا - پرواز
کرنا (۲) جانوران شکار کا بھاگنا -

پروازه اصطلاح - بقول برهان ؏
جامع بر وزن خمیازه (۱) توشهٔ طعامی که در سیر
و شکار و سفر همراه بردارند یا از دنبال بیاورند
و (۲) درمنه را نیز گویند که از پی عروس ریزند
و جابجا آتش بر آنها زنند و (۳) آتشی که پیش
عروس فروزند و آتشی که فارسیان در هنگامی که عروس
را بداماد سپرند می بفروزند می و داماد
عروس و داماد را بهم بسته بر گرد آتش طوف
فرمودندی و (۴) بمعنی عیش و خرّمی هم آمده
و (۵) ورق نقره و طلا که آنرا بجهت نثار ریزه
ریزه کرده باشند چه شخصی که زر و رق می سازد
آنرا (پروازه گر) می گویند و بعضی ورق طلا و
نقره را گویند که نقاشان کار فرمایند و شاهد
برین آنست که زرشیر از شخصی که ورق طلا و نقره را

بر روی پوست به چسپاند آنرا هم پروازه گر میخوانند
صاحبان جهانگیری و ناصری و رشیدی معنی اول
و سوم و پنجم قانع - و صاحب سروری معنی چهارم
را ترک کرده ذکر دیگر همه معانی کرده (شاعر له)
جانان چه توان کرد که اندر ره عشقت ؎ الّا جگر
سوخته پروازهٔ ما نیست ؎ خان آرزو در سراج
گوید که تحقیق آنست که پروازه بمعنی نثار است
مطلقاً خواه بر داماد و عروس نثار کنند خواه بر فراز
سلاطین و بدینمعنی بحذف ها و ببای تازی هم گذشت
مولف عرض کند که انچه ببای موحده بمعنی اول
و سوم گذشت مبدّل این است چنانکه اشارهٔ
این همه را انجا کرده ایم دما درینجا این را به همه
معانیش اسم جامد فارسی زبان دانیم
باعتبار صاحب جامع که محقق اهل زبان است
و پرواز که بمعنی نثار گذشت مخفف این باشد
مخفی مباد که درمنه بقول محیط بکسر دال و سکون
رای مهمله و فتح میم و نون و ها - اسم فارسی است

و بیونانی ساریقون و اقدنیا و بسریانی ابرتیا
و بر رومی ابرلیطون و بعربی شیخ و شجرة الشیوخ
و بهندی جوهری جو این گویند گرم و خشک
در سوم و گویند در دوم جمیع اقسام آن محلل
ریاح مقطع ملطف مسکن و دران قبض کمتر
و تسخین زیاده و منافع دارد (الخ) (**اردو**)
(۱) سفر کا توشہ - مذکر (۲) درمنہ جسکو ہندی
مین جوہری جو این کہتے ہین - مونث - اور صاحب جامع
نے درمنہ پر فرمایا ہے - خشک ایک گھانس
مشابہ بہ برگ سداب (۳) وہ آگ جو فارسیان
دلہن کے آگے روشن کرتے ہین - مونث (۴)
عیش - مذکر - عشرت - مونث (۵) طلائی اور
نقرئی ورق کے ٹکڑے - مذکر -

پروازه گاه اصطلاح - صاحب انند که
این از معنی ساکت و حواله بهار عجم دهد و بهار
ازین لغت سکوت دارد **مولف** عرض کند
که حقیقت (پروازگاه) بدون های هوز ششم

بجایش بیان کردہ ایم و این غیر از معنی حقیقی چیزی نیست خیال ما این است کہ صاحب انند بہ تسامح این را قائم کردہ مقصودش غیر از (پرواز گاہ) نباشد (اُردو) دیکھو پروازگاہ

پروازہ گر اصطلاح۔ بقول انند بالفتح شخصی کہ زر و رق می سازد **مولف** عرض کند کہ بعض محققین بذیل پروازہ اشارہ این کردہ اند و موافق قیاس است (اُردو) سونے چاندی کے اوراق بنانے والا۔

پرواز ہمّت اصطلاح۔ بمعنی بلندی ہمّت است (ظہوری ۵) بجائی کہ بال اجابت بریزد ؛ بپرواز ہمّت دعائی رساند ؛ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) ہمّت کی بلندی۔ بلند ہمّتی۔ مونث۔

پروازیدن بتحقیق مولف مرادف پریدن است و پرواز۔ اسم مصدر و حاصل بالمصدر و امر حاضر این (کامل التصریف) و مضارع این پروازد۔ محققین مصادر این را ترک کردہ اند (اُردو) دیکھو پریدن۔

پرواس بقول برہان بروزن الماس بمعنی (۱) لامسہ و (۲) بمعنی دانستن و (۳) دراز کردن و (۴) بمعنی خلاص و نجات و فراغ و (۵) پرداختن و (۶) ترس و بیم۔ صاحب جہانگیری این را مرادف پرماس گفتہ۔ صاحب سروری ذکر معنی اوّل و چہارم و پنجم کردہ (شمس فخری ۵) بنود اطلس گردون سزای بارگہش ؛ بسی اگرچہ تقضا کرد اندران پرواس ؛ (ناصر خسرو ۵) بعہد او بود از جور بدکنش رستن ؛ بخیر او بود از شر این جہان پرواس ؛ و فرماید کہ پرماس ببیم ہم آمدہ۔ صاحب ناصری می فرماید کہ مرادف پرماس و گوید کہ این را پرواسیدن ہم گفتہ اند۔ صاحب رشیدی گفتہ کہ این مبدّل پرواز است کہ سین و زا باہمدیگر بدل شود و دیگر معانی مجاز آن **مولف** عرض کند کہ صراحت کافی معانی بہ پرماس کردہ ایم و ذکر ما خاہیم

ہمدرا انجا گذشت و این مبدل آنست و محققین فارسی ہمین پرآس و پرواس را ابسند این تبدیل آورده و ہمین است اسم مصدر پرواسیدن ہم کہ می آید و کم و بیشی بعض معانی بمجاز است چنانکہ نمو کردن و رانجا معنی پنجم است و ترس و بیم درینجا معنی ششم عجب است از محققین کہ ہمین شعر ناصر خسرو در ابسند پرماس ہم آوردہ اند و در انجا رستن را پرماس نوشتہ اند و این شامل باشد بہ ہمہ معانیش (اُردو) دیکھو پرماس

پرواساختن استعمال بمعنی (۱) اعتنا نمودن (۲) بمعنی کشادن پر و پریدن (۳) ... بذکر معنی اوّل گوید کہ (۴) پرواختن و (۵) کردن است و (۶) فراغ یافتن (سراج الدین راجی سلہ) نر (ظہوری سلہ) برای بیدلان سازند صد خیره * پرواسیدن آن نازک اندام * شگفت اندر برای خویش یک پروا بسازند * مولف عرض کند کہ ہمچنین گلہای بادام * صاحب بحر گوید کہ ہر پنج معانی بالا گوید کہ (۶) دانستن (۷) دراز کردن کند کہ در معنی اوّل پروا مرکب است با ساختن و در معنی دوم نیز مرکب است با (واساختن) موافق (۸) خلاص و نجات دادن ہم او فرماید کہ کامل الصناعت قیاس (اُردو) (۱) اعتنا کرنا (۲) پرکھولنا۔ اڑنا است و مضارع این پرواسد۔ صاحب

(الف) **پرواسید** (الف) بقول برہان ہمچو برہان (ج) را بمعنی دست مالیده و صاحب
(ب) **پرواسیدن** بمعنی دست سود و لامسہ سروری بمعنی دست مالیده و پرداختہ و فراغ
(ج) **پرواسیدہ** کرد بجہت تمیز درشتی و نرمی یافتہ گوید (شہرہ آفاق سہ) ہر کہ پرواسیده

و (ب) بقول برہان و جامع بر وزن سرخاریدن آن اندام را * در کف خود دید ہ سیم خام را بمعنی (۱) دست مالیدن و لامسہ کردن و (۲) مولف عرض کند کہ (ب) مصدری است ترسیدن و (۳) واہمہ نمودن۔ صاحب سروری مبدل پرماسیدن چنانکہ ذکر این بر پرماس

کرده ایم که اسم همین مصدر و شامل است بر همه معانی پرماسیدن که گذشت و الف ماضی مطلقش و (ج) اسم مفعولش شامل بر همه معانی (ب) تسامح محققین است که الف و ج را اسم جامد خیال کرده اند و در معانی هر دو با (ب) فرقی کرده (اردو) الف ماضی مطلق ب اور (ب) (۱) چھونا مس کرنا (۲) ڈرنا (۳) وہم کرنا (۴) دیکھو پرواختن (۵) فارغ ہونا (۶) جاننا (۷) دراز کرنا (۸) نجات دینا (ج) اسم مفعول (ب)

پرواش بقول انند بالفتح و شین معجمه بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بمعنی غافل و بی پروا **مؤلف** عرض کند که دیگر همه محققین اهل زبان و زباندان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم و شین معجمه مرکب می نماید با لفظ پروا و افادهٔ معنی نفی کرده ما در قواعد فارسی اینقسم تصرفش ندیدیم البته شین معجمه در آخر الفاظ برای نسبت می آید چنانکه پوپش و بالش که منسوب به پوپ و منسوب به بال است پس معنی لفظی این منسوب به پروا باشد و در محاوره بمعنی بی پروا بنظر نیامده **(اردو)** بے پروا۔ غافل۔ مبتلاے غفلت۔

پرواک بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالفتح با کاف تازی بمعنی (۱) پاسبان و نگاهبان و (۲) بمعنی صدا **مؤلف** عرض کند که اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد فارسی قدیم دانیم - دیگر همه محققین و معاصرین عجم ازین ساکت اند **(اردو)** (۱) پاسبان - نگاهبان (۲) صدا - مؤنث -

پرواکردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که (۱) اعتنا کردن است (ظهوری ؎) از شور خلق کوچه خراب و محله هم ؛ نخوت

زیاده یاد که پروای کس نکرد ؎ (وحید قزوینی ؎)
اسیر عشق بجانان نمی کند پروا ؎ که زہر خورده بدرمان نمی کند پروا ؎ صاحب بحر گوید که بصلۂ با بمعنی (۲) توجہ والتفات کردن وبصلۂ از (۳) ہراسیدن واندیشیدن وسندی که برای معنی دوم پیش کرد ہمان شعر وحید است که بالا نقل شد (ولہ ؎) شکستگان زحوادث غمی ندارند ؎ که تختہ پارہ ز طوفان نمی کند پروا ؎ خان آرزو در چراغ ہدایت ہمزبان بحر **مؤلف** عرض کند که بمعنی دوم بدون صلہ ہم بنظر آمده (ظہوری ؎) خوش دید کرد عشق تو پروای بیکسان ؎ دیگر زکس مباش که برما فروشد است ؎ وشامل باشد برہمہ معانی پروا (**اُردو**) (۱) پروا کرنا۔ اعتنا کرنا (۲) توجہ اور التفات کرنا (۳) ڈرنا۔

پروال بقول اننند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پرکار **مؤلف** عرض کند که اگر سند استعمال پیش شود ممدّلش دانیم که کاف بدل شد بہ واو چنانکہ پوپک وپوپو ورای مہملہ بدل شد بہ لام چنانکہ چنار و چنال دیگر ہمہ محققین فارسی دان واہلزبان ازین ساکت ومعاصرین عجم ہم بر زبان ندارند فارسی قدیم باشد وموافق قیاس (**اُردو**) دیکھو پرکار۔

پروا ماندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که اعتنا بودن وجا دارد که برہمہ معانی پروا شامل شود (صائب ؎) مطلبش از دیدۂ بینا شکار عبرت است ؎ ورنہ صنا را چہ پروای تماشا مانده است ؎ (**اُردو**) پروا ہونا دیکھو پروا۔ یہ اس کے تمام معنون پر شامل ہوسکتا ہے

پروان بقول برہان وجہانگیری وسروری وجامع بروزن مروان (۱) نام شہریست نزدیک بغزنین و(۲) چرخ ابریشم تاب رانیز گویند یعنی چرخی که ابریشم را بدان از پیلہ برآوردند

وآن چرخ را چون گردانند (حکیم فردوسی طه) بدو گفت کای نامبردار هند ❊ ز پروان بفرمان
تو تا به سند ❊ صاحب ناصری بر معنی اول قانع - خان آرزو در سراج بذکر هر دو معنی نسبت معنی
اول گوید که نام موضعی است نزدیک غزنین و فرماید که بحذف الف پروان هم گفته اند مولف
عرض کند که معاصرین عجم تصدیق قول محققین اول الذکر می کنند و گویند که اینجا مقام دیگر کار گیری
ابریشم معروف است پس معنی اول مجاز معنی دوم می نماید و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان
دانیم (اردو) (۱) پروان ایک شہر کا نام ہے جو غزنین کے متصل واقع ہے - مذکر (۲)
چرخا جس کے ذریعہ سے ابریشم پلہ سے نکالتے ہیں جس کو فارسی میں پرخاج بھی کہتے ہیں - مذکر -

پروانک | بقول برہان و جامع بر وزن ایوانک ... (۱) نام جانوریست که فریاد کنان
پیش پیش شیر می رود تا جانوران دیگر آواز او را شنیده دانند که شیر می آید و خود را
بکناری کشند و گویند پس ماندهٔ شیر را می خورد و (۲) کنایه از پیشرو لشکر هم و معرب آن
فروانق - صاحب جهانگیری بذکر معنی اول گوید که معنی دوم استعاره باشد - صاحب سروری
بر معنی اول قانع - صاحب ناصری بذکر معنی اول و دوم نسبت معنی اول می فرماید که بپارسی
این را (سیاه گوش) هم گویند - صاحبان رشیدی و ناصری پروانه را مرادف این گویند
صاحب مؤید بذکر معنی اول گفته که بهندی آنرا بهکاری نامند و اهل هند (خالهٔ شیر) هم
خان آرزو در سراج گوید که پروانه که می آید نام جانور مخصوص نیست بلکه هر جانور درنده خورد
که همراه شیر گردد تا پس خورده او را بخورد و آنچه عزیزان نوشته اند که برای آگاه کردن جانوران
پیشاپیش شیر باشد چنین نیست و در مابدله و گلستان شیخ سعدی مرقوم است که (سیاه گوش)

را گفتند که ترا ملازمت شیر از چه اختیار افتاد گفت تا فضله صیدش خورم و از شر دشمنان
ایمن باشم) و بمعنی شیر بچه خطاست و همان معنی پروانه است و اغلب که بمعنی مجاز باشد
و ماخوذ از پروانهٔ شمع زیرا که جانور مذکور مانند پروانه گرداگرد شمع می گردد می باشد **مؤلف**
عرض کند که حق آنست که فارسیان پروانه را مرکب کردند از پر و آن بمعنی دوش و های
نسبت که این پرند عاشق شمع اطراف شمع همچنان می گردد چنانکه پروآن در خارج و پروانک
به کاف تشبیه چنانکه تیره و تیرک مزید علیه آن که های هوز آخرش بوجه ترکیب با کاف حذف
شد و معنی لفظی این مثل پروانه و کنایه از جانور معروف که عاشق شیر است از آنکه پس خوردهٔ
شیر غذای اوست و دائما اطراف شیر می باشد و همین قدر راست حقیقت این آنانکه پروانه
و پروانک را مرادف یکدیگر خیال کرده اند پی به حقیقت نبرده اند و بنزاکت لفظ و معنی غور
نکرده. مجازاً پروانه بمعنی پروانک هم استعمال کرده اند و درانصورت استعاره باشد که
بجایش می آید و (سیاه گوش) نام جانوری خورد است از قسم یوز که امرا برای شکار با خود
دارند و بچهٔ شیر هم گویند و صاحب آصفیه همین را (بن بلاو) نوشته که گربهٔ دشتی است و
عجبی نیست که همین جانور پس خورد شیر را می خورد. صاحب محیط تصدیق خیال ما میکند و بسیاه گوش
می فرماید که بعربی بربد و فرانق معرب پروانک و بترکی قره آقلاق نامند و آن حیوانی است
بقدر گربه و برنگ آهو و گوش آن سیاه و گویند که پیشاپیش شیر می رود و از آمدن شیر خبر می دهد
و از حیوان درندهٔ شکاری است. صاحب ناصری بر (سیاه گوش) صراحت کرده که جانوری است
که گوشش سیاه و پیشاپیش شیر بود که زیادتی صید شیر قسمت اوست و آنرا بترکی (قره قلاغ) گویند

پس محقق همین می نماید که پروانک (سیاه گوش) را نام است (اُردو) (۱) سیاه گوش ایک چھوٹے سے جانور کا نام ہے جس کے کان سیاہ ہوتے ہیں جس کو ہندی میں بلاؤ کہتے ہیں۔ جنگلی بلاؤ (۲) لشکر کا پیشرو۔ مذکر۔

پروانکه صاحب مؤید (مطبوعہ مطبع نولکشور) این را با پروانه می نویسد و گوید که مرادف پروانه است که می آید و لیکن در دیگر نسخ قلمی با این را نیافتیم و لغات دیگر هم ازین ساکت **مولف** عرض کند که مقصود مؤید از همان (پروانک) باشد که گذشت و بعض محققین دیگر هم آن را مرادف پروانه گفته اند و ما صراحت کافی همدر انجا کرده ایم در اینجا جزین نیست که صاحب (مؤید مطبوعه) بزیادت های هوز در آخر این تصحیف کرده بگر هیچ (اُردو) دیکھو پروانک و پروانه۔

پروانگی استعمال۔ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالفتح بمعنی فرمان و حکم و اجازت (دلاوری ع) که پروانگی داد پروانه را ؎ **مولف** عرض کند که این مرکب است از پروانه بمعنی سوم مش و یای مصدری که بقاعدهٔ فارسی های هوز آخرش بدل شد به کاف فارسی چنانکه خانه و خانگی و دیوانه و دیوانگی (اُردو) پروانگی۔ بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم مونث۔ اجازت۔ حکم۔ آگیا۔

پروانه اصطلاح۔ بقول برهان و جهانگیری بروزن فرزانه (۱) معروف و آن جانورکی باشد که در شب ها خود را بشعلهٔ شمع و چراغ زند و (۲) جانوری را نیز گفته اند که پیش پیش شیر فریاد کنان رود و جانوران دیگر را از آمدن شیر خبر رساند و (۳) حکم و فرمان سلاطین (سعدی ؒ) روزی برت بسوسم و در پات اوفتم ؎ پروانه را چه حاجت پروانهٔ دخول ؎ (حافظ ؒ) کسی بوصل تو چون شمع یافت پروانه ؎ که زیر تیغ تو هر دم سری گرداند ؎

(حکیم خاقانی ...) شاها غضنفری تو و پروانه تو من
پروانه در پناه غضنفر نکوتر است (وله ...) پروانه دار
بر پی شیران نهند پای چو تا آید از کفلگه گوران کباب
شان ؛ صاحب سروری بمعنی دوم قانع. صاحب
ناصری بذکر معنی اول و دوم نسبت معنی سوم گوید
که بمعنی خطی است که برای رخصت سفر وغیره بدست
بعضی مردم دهند که کسی مانع ایشان نشود. صاحب
رشیدی بمعنی دوم قناعت کرده و ارسنه بمعنی
اول و سوم قانع (ظهوری ...) شمع از شعله حسن تو
برافروخته است چو گرد او پر زده پروانه پروانه
ما چو بهار بذکر معنی اول می فرماید که مرکب است
از پر که ترجمهٔ ریش است و وانه که کلمهٔ نسبت
باشد چنانکه انگشتوانه و بذکر معنی دوم گوید که
ماخوذ از معنی اول است (چنانکه ما صراحت این
بر پروانک کرده ایم) و بذکر معنی سوم می فرماید
که حکم پادشاهان و امیران که بنام عمال وغیره
از دفتر نوشته می شود چون پروانه تنخواه و پروانه جاگیر
و پروانجات جمع. این که تصرف فارسی زبان مستغیب
چنانکه فرمان لفظ فارسی است و جمع آن فرامین
آمده. خان آرزو در سراج بذکر معنی اول و سوم
گوید که پروانه جانور مخصوص نیست بلکه هر جانور
درنده خورد که همراه شیر گردد و پس خورده او را
خورد و اغلب که بمعنی دوم مجاز معنی اول باشد
صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار
بمعنی اول قانع **مولف** عرض کند که صراحت
ماخذ معنی اول بالا گذشت و ماخذ معنی دوم را
مذکور شد ما لا عرض میشود و نسبت معنی سوم
که مرکب است از پروان بمعنی فرمان و های
نسبت یعنی چیزی که منسوب بفرمان است همان
کاغذ که پادشاهان با جازت و رخصت امری
نوشته می دهند (اردو) (۱) پروانہ - دیکھو
پتنگ (۲) دیکھو پروانک کے پہلے معنے -
(۳) پروانہ - بقول آصفیہ - تذکرہ، چکنامہ،
اجازت نامۂ شاہی -

پروانه پاچراغ | اصطلاح - بقول بهار
کنایه از عاشق محروم (لاادری سه) محروم
ز وصل گلعذارم چو پروانه پاچراغ یارم چو
مولف عرض کند که این لغت پیدا کرده
بهار است از کلام (لاادری) و از معنی شعر همین
قدر روشن است که شاعر خود را کنایةً پروانه
قرار داده و (پاچراغ) که قلب اضافت چراغ پا
(است) کنایة قرار داد برای عضوی که
در پای یار بخیال او همچون چراغ روشن است
و اگر (پاچراغ) را (چراغ پا) بدون اضافت
گیریم وصفت پروانه قرار دهیم لطف معنی شعر
چه باشد و (پروانه چراغ پا) را اگر بمعنی حقیقی
گیریم استعاره باشد از عاشق نه کنایه و معنی
حرمان را درین دخلی نباشد فتامل (اردو)
عاشق محروم -

پروانه روم | اصطلاح - صاحبان
ناصری و انند گویند که لقب امیر معین الدین کاشانی است
که از جانب هلاکو خان ابن جوجی خان بن چنگیز
حکومت و فرمان فرمای ولایت روم داشته و
بخدمت مولانا جلال الدین محمد - صاحب مثنوی
اظهار ارادت می کرد و در نگارش کتاب مثنوی باعث
روی سخن مولوی با او ست و یکی از فضلا گفته
(رع) سوالی دارم از پروانهٔ روم * **مولف**
عرض کند که مرکب اضافی است و کنایه باشد
(اردو) پروانه روم - امیر معین الدین کاشانی
کا لقب ہے - مذکر -

پروانی | اصطلاح - بقول بهار و انند
نام فنی از کشتی و آن گرد حریف گشته پایش
برداشتن و از جا ربودن است (میر نجات
سه) چه شد و چون به مخالف رسی از پروانی *
پای او گیری به دور سرش گردانی * **مولف**
عرض کند که یای نسبت با پروانه مرکب کرده اند
دیگر هیچ که بمعنی منسوب به پروانه و کنایه از فن
مذکور نظر به گرد حریف گشتن چنانکه پروانه گرد شمع

میں گرو د (اُردو) پرانی کشتی کے ایک فن کا نام ہے جس میں حریف کے اطراف	چکر لگا کر اچانک اس کے پاؤں کو جگہ سے ہلا دیتے ہیں۔ مذکر۔

پہرہ دار | بقول ابو انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پاسبان و نگاہبان و حارس۔ **مؤلف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زبان‌دان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم و فارسی قدیم باشد (اُردو) دیکھو پاسبان۔

پرواہ | بقول ابو انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پروا کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ مزید علیہ آن یعنی با زیادت ہای ہوز در آخر چنانکہ خجم خوارہ خجم خوار و ستم گارہ ستم گار۔ (اُردو) دیکھو پروا۔

پروائیدن | بمعنی پروا کردن است **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان بر پروای کہ مزید علیہ پروا است بقاعدۂ خود یای معروف و علامت مصدر (دن) ترکیب کردہ مصدر ساختہ اند شامل بر ہمہ معانی مصدری پروا باشد (کامل التصریف) و مضارع این پرواید ولیکن حالا استعمالش متروک می نماید محققین معاصرین عجم این را ترک کردہ اند البتہ در کلام مولوی معنوی استعمال این یافتہ می شود و بخیال ما مصدر اصلی است کہ اسم مصدر این پروا امال فارسی زبان است (ع) نمی آرم بیان کردن ازین بیش تو بگفتم اینقدر باقی تو پروا چو حقیقی مباد کہ درین شعر استعمال این بمعنی ہشتم پروا است (اُردو) پروا کرنا سمجھنا۔ شامل ہے پروا کے تمام معنوں پر۔

پر و بال داشتن | مصدر اصطلاحی بقول برہان و بحر و انند و رشیدی کنایہ اند

زور و قوت و قدرت داشتن۔ صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ ہمان (بال و پر داشتن) کہ بجایش گذشت واشارہ بر (بال داشتن) کردہ ایم (ارسلان ے) گرد سر ت گشتی و کردی طواف ؛ کعبہ اگر بال و پری داشتی ؛ مخفی مباد کہ نظر بہ معنی حقیقی این مخصوص است با پرندہ و بکنایہ مستعمل شدہ برای غیر پرندہم و بال و پر و بال ہر دو یکی است **(اُردو)** زور و قوت رکہنا

(۱) پر و بال درہم شکستن مصادر

(۲) پر و بال شکستن اصطلاحی

بقول بہار و انند ہر کدام معروف (صائب ے) تنگی گردون پر و بال مرا درہم شکست ؛ بیضۂ فولاد این بیداد بہ جوہر نکرد ؛ (میرزا بیدل ے) چون برگ گل اگر پر و بالم شکستہ اند ؛ پرواز شوخیم بہ پر رنگ بستہ اند ؛ **مولف** عرض کند کہ کنایہ باشد از بی کار و معذور و بی طاقت شدن و کردن کہ پرندی کہ پر و بالش شکستہ شود معذور می شود **(اُردو)** ۱ و ۲۔ بے کار و بے طاقت اور معذور ہونا۔ کرنا۔ صاحب آصفیہ نے (ہاتہہ پاؤن توڑنا) اور (ہاتہہ پاؤن توڑ ڈالنا) پر فرمایا ہے دست و پا شکستن کا ترجمہ ہاتہہ پاؤن کو نکما کر دینا۔ ہاتہہ پاؤن کو کام کا نہ رکہنا (داغ ے) ضعف سے بیمار الفت کیا سنبہالے ہاتہہ پاؤن ؛ اس تپ اعضا شکن نے توڑ ڈالے ہاتہہ پاؤن ؛

(الف) پر و بال فرو شدن مصادر

(ب) پر و بال فرو ہلیدن اصطلاحی

الف۔ بقول بحر عاجز و در ماندہ شدن و ب بقول بہار مرادفش و صاحب انند ہمزبان بہار (خواجہ جمال الدین سلمان ے) فکر من کی بخیال تو رسد کز عظمت ؛ مرغ اندیشہ فرو می ہلد آنجا پر و بال ؛ **مولف** عرض کند کہ اگرچہ ہر دو موافق قیاس است و لیکن برای الف مشتاق سند استعمال می باشیم۔ مخفی مباد کہ نظر

بہ سند سلمان مرغ را داخل اصطلاح کردن لازم می نماید کہ پر و بال مرغ فرو شدن و فرو ریختن عاجز شدن از پرواز بمعنی حقیقی است بدون مرغ یا امثال آن از مجرد الف و ب ایمعنی را برای غیر مرغ پیدا کردن بسبیل مجاز باشد (اُردو) الف و ب عاجز ہونا۔ جیسے مرغ کا بے بال و پر ہونا

پر و بال فشاندن مرغ استعمال۔ صاف و پاک کردن مرغ پرہای خود و تازہ دم و آمادہ شدن برای پرواز (ظہوری ۵) در شکر خلاصی چہ پر و بال نفشاند ؛ مرغی کہ برای قفس از دام برآید ؛ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس و بمعنی حقیقی (اُردو) مرغ کا بال و پر جھٹکنا۔ پرواز کے لئے آمادہ ہونا۔

پر و بال ہلیدن مصدر اصطلاحی **مولف** بقول بحر مرادف پر و بال فرو شدن عرض کند کہ اگر اضافت این بسوی مرغ کنیم موافق قیاس است و برای غیر مرغ مجاز باشد چنانکہ صراحت این بر (پر و بال فرو شدن) گذشت (اُردو) دیکھو پر و بال فرو شدن۔

(الف) **پر و پای** اصطلاح۔ بقول برہان بر وزن سر و پای بمعنی تاب و طاقت و قدرت و توانائی۔ صاحب سروری گوید کہ ہمان دست و پای (فردوسی ۵) چو این گوہرہا بجای آوردہ ؛ دلاور شود پر و پای آوردہ ؛ صاحب ناصری ہمزبانش **مولف** عرض کند کہ از سند بالا۔۔۔۔۔

(ب) **پر و پای آوردن** مصدر اصطلاحی بمعنی تاب و طاقت و قدرت حاصل کردن پیدا است و موافق قیاس و این مخصوص است برای پرندہ حقیقی و مجازاً برای غیر آن ہم (اُردو) (الف) دیکھو پاے و پر (ب) طاقت اور قدرت حاصل کرنا۔ طاقت ور ہونا۔

(الف) **پر و تستان** اصطلاح صاحب

(ب) **پر و تستانی** رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ مقدس است

از (پروٹسٹ بہروتا می ہندی) و آن فرقۂ ایست در نصرانیان کہ پوپ را تسلیم نمی کنند و مرتکب بدعتی نمی شوند و بعض سلطنت ہا ہمچون انگلنڈ و جرمن و پروشیہ پروتستی است فارسیان بقاعدہ خود ابتقیم بلاد را پروتستان نامند از قبیل ترکستان و ہندستان و (ب) کسی کہ مذہب پروتست دارد **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (**آردو**) (الف) وہ مقام جہاں نصرانیوں کا مذہب پروٹسٹ ہے۔ مذکر۔ (ب) پروٹسٹ مذہب رکھنے والا۔

پہرور بقول برہان و جامع بفتح اوّل و ضمّ ثانی و سکون ثالث و رای قرشت بروزن ضرور (۱) بمعنی پیوند انسان بہ انسان و خواہ درخت با درخت و بفتح اوّل و سکون ثانی ہم آمدہ کہ بروزن زرگر باشد و (۲) فراویز و سنجاف جامہ را نیز گویند۔ صاحب سروری گوید کہ (۳) بمعنی فربہ کنندہ و پرورندہ و (۴) امر باینمعنی صاحب ناصری ذکر معنی اوّل و دوم بحوالۂ برہان کردہ گوید کہ مجدہ برادوست کہ پروز بہ زای ہوّز را پدر خواندہ۔ صاحب موید بذکر ہر دو معنی اوّل فرماید بہ رای مہملہ و معجمۂ آخر ہر دو آمدہ۔ خان آرزو در سراج میفرماید کہ بمعنی اوّل درست و بمعنی دوم بزای معجمہ (امیر معزی ۵۴۳) زین شاہ بندہ پرور شاد بیست بندگان را ⁏ تا جاودان بماناد این شاہ بندہ پرور ⁏ (ولہ ۵۴۲) بکین خویش تن دشمنان ہمی فرسای ⁏ بمہر خویش دل دوستان ہمی پرور ⁏ **مولف** عرض کند کہ بمعنی دوم با موحّدۂ اوّل بروزن صفدر اصل است چنانکہ صراحت ماخذش بر (برور) بموحدہ و ہر دو رای مہملہ کردہ ایم و تبدیل موحّدہ بہ بای فارسی آمدہ چنانکہ تب و تپ۔ فارسیان این را بہ تصرّف در اعراب بروزن ضرور ہم خواندہ چنانکہ گنج در بہ فتح واو

را گنجور بہ ضم جیم و سکون واو ہم خوانند و این تصرف نتیجۂ لب و لہجۂ مقامی است و آنچہ بہ زای ہوز آخر می آید ہم مبدل این کہ مہملہ بہ معجمہ بدل شود چنانکہ بر تغ و بزتاغ و معنی اول برسبیل مجاز باشد کہ پیوند درخت و انسان ہم سنجافی را مانند نسبت معنی سوم عرض میشود کہ ہمان معنی چہارم است و افادۂ معنی فاعلی نمی کند تا آنکہ با اسمی مرکب نمی شود ہمین باشد اسم فاعل ترکیبی۔ باقی حال سوم و چہارم از مشتقات مصدر پروردن است کہ می آید و دینجا بمعنی سوم اسم مصدر را تا تحکم کنیم کہ در فارسی قدیم پرور مبدل برور بمعنی صاحب نتیجہ و صاحب ثمر است و کنایہ از تربیت و پرورش و ہمین اسم مصدر پروردن و پروریدن باشد کہ می آید (اُردو) (۱) پیوند خواہ وہ انسانون مین ہو خواہ وہ درختون مین۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے پیوند پر فرمایا ہے بمعنی مناسبت خویش و تبارہ ترکیب اشجار (۲) سنجاف۔ دیکھو برور (۳) تربیت۔ پرورش۔ مؤنث۔

پروراندن بقول بحر متعدی پروردن (کامل التصریف) و مضارع این پروراند **مولف** عرض کند کہ پروردن کہ می آید متعدی بیک مفعول است و این بقاعدۂ فارسی متعدی بدو مفعول بمعنی حکم تربیت و پرورش دادن بکسی و ذریعۂ تربیت و پرورش قرار دادن کسی را و تربیت و پرورش کنانیدن صراحت ماخذ پر پروردن کنیم (اُردو) پلوانا۔ پرورش کروانا کسی کے ذریعہ سے۔

پروردگار اصطلاح۔ بقول برہان (۱) معروف است۔ جل شانہ و (۲) کنایہ از بادشاہ و اورا پروردگار گویند و پرورندہ ہم و بعربی رب النوع خوانند **مولف** گوید کہ از قبیل آمرزگار و ستمگار است کہ

گار آفاده معنی صاحب کند و درینجا معنی لفظی آنجا
صاحب پرورش و رزاق ـ صاحب بحر بمعنی
اول قانع ـ و فرماید که اطلاق این اکثر بر خداوند
تعالی است ـ صاحب ناصری بذکر هر دو معنی
بالا گوید که پروردن و پرورش مشتق ازانست
و بمعنی پروردن و پرستش نیز می آید ـ ما می گوئیم
که محقق اهل زبان بیهوده می سراید اصلاً پروردن
مشتق این نیست بلکه این مرکب است از پرور
که بمعنی سوم مش گذشت بزیادت دال مهمله چنانکه
پیدا و بیدادگار که تحقیقش بالا مذکور شد.
(سعدی ره) بنا کردن شکر پروردگار ۴ شنیدم
که برگشت از روزگار ۴ (حکیم فردوسی ره)
که او و بژه پروردگار من است ۴ جهان دیده و
و رستار من است ۴ خان آرزو در سراج
ذکر هر دو معنی کرده (اردو) (۱) پروردگار ـ
خداوند تعالی شانه ـ مذکر (۲) پادشاه ـ مذکر ـ

پروردن | بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و سراج و جامع پرورش سر کردن
(۱) معروف است و (۲) بمعنی پرستش و پرستیدن
(حکیم سنائی ره) بداد اربیت پروردن نیاید
فهم یونانی ۴ بفقها ربیت یا ریگر نیابد لشکر شاهی ۴
صاحب بحر بذکر هر دو معنی گوید که کامل التصریف
است و مضارع این پرورد ـ بهار بر معنی اول
قانع و گوید که بمعنی تربیت کردن باشد و بقول
موارد (۳) آراستن هم چنانکه (گلستان سعدی)
علم از بهر دین پروردن است نه از بهر دنیا
خوردن **مؤلف** عرض کند که مرکب است
از پرور که بمعنی سوم مش گذشت و آن اسم مصدر
این است و دن که علامت مصدر باشد.
و حاصل بالمصدر این پرورش معنی اول
حقیقی است و معنی دوم مجاز آن خلاف قیاس
و حق آنست که بمعنی دوم استعمال این نیست
و در کلام حکیم سنائی بمعنی پرورش یافته می شود
با حالی باعتبار محققین اهل زبان این معنی را

جا داده ایم و معنی سوم مجاز معنی اوّل (اُردو)
(۱) پالنا - پرورش کرنا (۲) پوجنا - پرستش کرنا
(۳) آراستہ کرنا -

پرورده | اصطلاح - بقول بہار بمعنی تربیت
یافته و فرماید که در معنی پرورده استعاره است
صاحب سروری فرماید که مرادف پرورده یعنی
فربه شده و پروار کرده شده (سعدی سه)
یکی بچّه گرگ می پرورید ؛ چو پرورده شد خواجه
هم درید ؛ بهار از ملّا مفید بلخی سند داده (سه)
بگلستان سخن همچو آه بلبل پیچ ؛ همه رگ معنی پرورده
چون رگ گل پیچ ؛ مؤلف عرض کند که اسم
مفعول مصدر پروردن است که گذشت (اُردو)
پرورده کہہ سکتے ہیں - پالا ہوا - پرورش کیا ہوا

پرورش | بقول برہان بروزن سرزنش
بمعنی (۱) پروردن و (۲) پرستش و پرستیدن
و (۳) کنایه از علم و حکمت هم چه پرورش آموز
علم و حکمت آموز را گویند - صاحب جہانگیری

این را با پروردن نوشته مراد فش داند (سعدی
سه) مدام پرورش اندر کنار مادر و مهر ؛ طمع
مدار در و بوی مهربانی نیست ؛ (نظامی سه)
بنیکی زنیکی دهش یاد کرد ؛ بدان پرورش
عالم آباد کرد ؛ صاحب سروری بمعنی پروردن
و فربه کردن نوشته - صاحب ناصری بذکر
هر دو معنی اوّل الذکر نسبت معنی سوم می فرماید
که بمعنی تعلیم دادن نیز - بہار گوید که (۴) بمعنی
تربیت است و با لفظ دادن مستعمل - خان آرزو
گوید که حاصل بالمصدر پروردن بمعنی پرورش و
فرماید که معنی سوم مجاز باشد مؤلف گوید که
ما با او اتّفاق داریم و صراحت معنی محقّقین بالا
را پسند نکنیم که پروردن و پرستیدن اصلا
مرادف این نیست بلکه معنی اوّل پروردگی
و معنی دوم - پرستندگی است و معنی سوم
نظر به معنی چهارم که داخل اسم مصدر پروردن
است مجاز باشد (اُردو) (۱) پرورش - مونث

(۲) پرستش۔ مونث (۳) علم۔ مذکر۔ حکمت۔ مونث

(۴) تربیت۔ مونث۔

پرورش آمدن مصدر اصطلاحی۔
صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت
مولف عرض کند که حاصل شدن پرورش
و وجه معیشت باشد (فردوسی ـه) که فرمودت
زمان گونه سازم خورش ۔ که زو آیدت سربسر
پرورش ۔ (اردو) پرورش حاصل ہونا۔
وجہ معیشت حاصل ہونا۔

پرورش آموختگان ازل اصطلاح
بقول برہان کنایہ از (۱) انبیا و (۲) اولیا۔
و (۳) شعرا۔ صاحب بحر متفق با برہان ہم او
لفظ ازل را ازین اصطلاح حذف کرده مجرد
(پرورش آموختگان) را ہم بہر سه معنی بالا
نوشته۔ صاحب موید مطبوعہ بذکر معنی اول و دوم
و بنک معنی سوم گوید که (۴) بمعنی مرشد ہم و در
دیگر نسخ قلمیش معنی چہارم را نیافتیم **مولف** عرض
کند که معنی چہارم را خلاف قیاس دانیم و من وجہ
داخل معنی دوم است و از ینکه انبیا و اولیا علم
لدنی دارند و شعرا طبیعت فطری۔ فارسیان
این ہر سه را کنایتہً بدین موسوم کردند که تعلیم
از ازل یافته اند و تعلیم یافتہ خلقی می باشند
آنچه صاحب بحر بحذف لفظ ازل ہم این معنی
پیدا کرده است بدون سند استعمال تسلیمش
نه کنیم که خلاف قیاس است (اردو) (۱) انبیا
مذکر (۲) اولیاء الله ۔ مذکر (۳) شعرا۔ مذکر۔

پرورش آموز اصطلاح ۔ بقول بحر
(۱) خدای تعالی و (۲) پیر و مرشد و ہادی
و (۳) اصحاب علم و حکمت و ارباب مجاہده
صاحب انند بر علم و حکمت آموز قانع **مولف**
عرض کند که پرورش بمعنی علم و حکمت آمده پس همین
است معنی حقیقی و دیگر همه معانی مجاز آن (اردو)
(۱) خدای تعالی ۔ مذکر (۲) پیر۔ مرشد۔ ہادی
مذکر (۳) صاحبان علم و حکمت۔ مذکر۔

پرورش باشیدن وبودن | استعمال

صاحب آصفی ذکر (پرورش بودن) کرده از معنی ساکت و سندش برای (پرورش باشیدن) آورده (کمال اصفهانی سه) بسر آمد گوهر تیغ تو در روز نبرد * بسر آید هر گرا زان دست باشد پرورش * مولف گوید که بمعنی حاصل بودن پرورش است بهمه معانی پرورش (سعدی سه) پیدا قطره که بقیمت کجا رسد * لیکن چو پرورش بودت دانهٔ دری * (اردو) پرورش حاصل هونا۔

پرورش دادن | استعمال حسب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مولف عرض کند که بمعنی پروردن و پرورش کردن و تعلیم دادن شامل به همه معانی پرورش (عرفی شیرازی) فیض می تابد ز رویت چون نتابد گر ازل * گوهرت را پرورش داد است کان آفتاب * (اردو) پرورش کرنا تعلیم دینا۔

پرورش کردن | استعمال صاحب

آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مولف عرض کند که مرادف پرورش دادن است بهمه معانی پرورش (حزین سه) از غول دیده پرورش تاک می کنند * رندان می گسار ز صهبا چه دیده اند * (اردو) دیکهو پرورش دادن۔

پرورش یافتگان ازل | اصطلاح

بقول رشیدی بمعنی (۱) انبیاء و (۲) اولیا صاحب جهانگیری در ملحقات ذکر این کرده خان آرزو در سراج بذکر هردو معنی بالا گوید (۳) شعرا را نیز گویند مولف عرض کند که مرادف همان پرورش آموختگان ازل است که گذشت (اردو) دیکهو پرورش آموختگان ازل۔

پرورش یافتن | استعمال صاحب

آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مولف عرض کند که لازم مصدر گذشته یعنی پرورش حاصل کردن و شامل است بهمه معانی پرورش

(نظامی ے) سنان کش یکی نیزہ سی ارش ⁂ بآب جگر یافتہ پرورش ⁂ (اُردو) پرورش پایا۔

پرورہ بقول برہان و جہانگیری و جامع و سروری بروزن مسخرہ جانوری را گویند کہ در پرواریستہ فربہ کردہ باشند۔ (شہاب الدین موید سمرقندی ے) چو مرغ پرورہ مغرور فرصت اگر نیست ⁂ از انکہ زیچ غلامان نشست با پرنشاز صاحب رشیدی بر پرورش دادہ و فربہ کردہ قانع۔ خان آرزو در سراج معنی مخالف محققین اوّل الذکر و موافق قول رشیدی **مولف** عرض کند کہ حق آنست کہ اصل این (پرورہ) اسم مفعول پروردن است و این مخفف آن بحذف دال مہملہ دیگر ہیچ و در معنی این پروار راہیچ تعلق نباشد و سندی کہ بالا مذکور شد دران ہم مرغ پرورہ با پروار ہیچ تعلق ندارد (اُردو) پلاہوا پالا ہوا۔ پالنا کا اسم مفعول۔

پروریدن بقول بحر بمعنی پروردن و فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این پرورد۔ صاحبان انند و بہار عجم ہم این را مرادف پروردن گفتہ اند (ملا طغرا ے) چو فصل بہار تنم رسید ⁂ گل لعمہ را آب روپرورید **مولف** عرض کند کہ اسم مصدر این ہم ہمان پرور است کہ بجایش گذشت۔ فارسیان بقاعدہ خود یای معروف و علامت مصدر (دن) بران زیادہ کردہ مصدری وضع کردہ اند کہ اصلی است زیرا کہ اسم مصدر مال فارسی زبان است و (پرورش) کہ می آید حاصل بالمصدر و این شامل باشد برہمہ معانی پروردن۔ (اُردو) دیکھو پروردن۔

پرورش بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگی بالفتح و فتح ثالث و کسر رای مہملہ و سکون تحتانی (۱) بمعنی گلشند و مربا **مولف** عرض کند کہ (۲) حاصل بالمصدر پروریدن است و معنی اوّل مجاز این و انند بنگہ در مربی و گلشند

میوہ و گل در شکر پرورش می یابد جا دارد که فارسیان مجازاً بمعنی مخصوص کردہ باشند و لیکن محققین اہلزبان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت. مشتاق سند استعمال می باشیم موافق قیاس است۔	(اُردو) (۱) دیکھو گلقند اور مربّا۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے مربّے یا مربّا پر لکھا ہے کہ اسم مذکر وہ میوہ جو قند شکر کے شیرہ میں ڈالکر پالا گیا ہو (۲) دیکھو پرورش کا نمبر (۱)

پروز بقول برہان و جامع بفتح اوّل و ثالث بروزن مرکز (۱) اصل و نسب و نژاد و (۲) فراویز و سنجاف جامہ ہم کہ بعربی عطف خوانند و (۳) گستردنی را نیز گویند کہ فرش و فروش باشد و (۴) پینہ و وصلہ ہم کہ بر خرقہ و جامہ از رنگہای دیگر دوزند و (۵) بمعنی جامہ دو رنگ بافتہ شدہ کہ ابرا شب اندر روز نیز خوانند و (۶) بمعنی مَرغ ہم کہ نوعی از سبزہ باشد در نہایت لطافت و طراوت و (۷) حلقہ زدن لشکر از سوار و پیادہ۔ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل و دوم و ششم قانع و صاحب سروری ذکر معنی اوّل و دوم و چہارم و پنجم کردہ و صاحب ناصری معنی پنجم را گذاشتہ و ذکر دیگر معانی کردہ و صاحب رشیدی بر معنی اوّل و دوم و ششم و ہفتم قناعت کردہ۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ تحقیق آنست کہ مطلق بمعنی سنجاف است کہ از رنگی برنگی دیگر سنجاف کنند خواہ گستردنی باشد خواہ پوشیدنی چنانکہ طوسی تصریح نمودہ و فرماید کہ بمعنی مَرغ و سبزہ کہ آوردہ اند پرپز است بہ تحتانی کہ می آید امّا تبدیل واو بہ یا در فارسی آمدہ و لیکن بمعنی حلقۂ لشکر بہ تحقیق نہ پیوستہ **مؤلف** عرض کند کہ ما با خان آرزو اینقدر اتفاق داریم کہ معنی دوم حقیقی است و بدینمعنی اصل این بَردَر بہ موحّدہ و رای آخر مہملہ گذشت و صراحت ماخذ ہم ہمدرانجا مذکور و بَروز کہ بموحّدہ و زای ہوز آخرہ آمدہ

مبدّلش و این مبدّل آن که موحّده بدل شده به بای فارسی چنانکه اسب و اسپ و معنی اوّل مجاز معنی دوم است که حسب و نسب گویا زینت انسان است مانند سنجاف رنگین که زینت لباس باشد و معنی سوم هم مجاز معنی دوم که گستردنی و فرش و فروش را هم حاشیه رنگین مثل سنجاف جامه می باشد و معنی چهارم و پنجم هم مجاز معنی دوم که وصله و جامه رنگین هم در اختلاف رنگ مثل سنجاف باشد و معنی ششم هم مجاز که سبزهٔ اطراف چمن همچون سنجاف و پیراهن می نماید و حلقه لشکر هم که معنی هفتم است گویا سنجاف میدان را ماند و این هم مجاز باشد و حقیقت سبزه بر معنی سوم برقم گذشت با ئی حال همه معانی موافق قیاس است باعتبار جامع (فردوسی ره) بد و گفت من خویش کرسیو زم ٭ بشاه آفریدون کشد پروزم ٭ (جمال الدین عبد الرزّاق ره) بتی که مرکز مه لعل آبدار نهد ٭ ہے که پروز گل مشک تابدار کند ٭ (خاقانی ره) گوی گریبان تو چون نماید فروغ ٭ زرّین پروز شود دامن روح الامین ٭ (حکیم خاقانی ره) پروزه و سبزه دمید بر خط انگیز ٭ زلف بنفشه خمید بر غبب جویبار ٭ (اُردو) (۱) اصل و نسب۔ حسب و نسب مذکّر (۲) سنجاف۔ مونّث (۳) فرش۔ مذکّر (۴) تھگلی۔ مونّث (۵) رنگین لباس۔ مذکّر (۶) سبزہ۔ مذکّر (۷) لشکر کا حلقہ۔ مذکّر۔

پروزن بقول برہان و جہانگیری بروزن صف شکن (۱) مخفّف پرویزن باشد که آردبیز است و (۲) ہر چیز سوراخ سوراخ را گویند عموماً۔ صاحب رشیدی می فرماید که پرویزن و پرویزه و پریزن و پرنیه و پروزن ہر پنج مرادف یکدیگر است بمعنی آردبیز و بمعنی دوم ہم (ناصر خسرو ره) چرخ پنداری بخواہد بیختن ٭ زان ہمی پوشد لباس پرونه

صاحب جامع نسبت این گوید که مخفف پرویزن است که می آید - خان آرزو در سراج ہم گوید که پرویزن اصل است و باقی ہمہ مخففش **مولف** عرض کند که صراحت ماخذ ہمہ را انجا بہ (**اردو**) (۱) دیکھو اردو بیز (۲) ہر چیز جس مین کثرت سے سوراخین ہون - مونث -

پروستان | اصطلاح - بقول برہان و اننداللفتح اوّل وثالث و بانون مشدّد پروستان بر وزن ... خان - امّت را گویند از ہر پیغمبر که بوده باشد **مولف** عرض کند که مخفف پیرو سنتان است تحتانی و فوقانی پیرو حذف شد - دیگر محققین اہل زبان ازین ساکت محقق مبا و که (بر پروشان) بہمین معنی گذشت و صراحت ماخذش ہمہ را انجا مذکور (**اردو**) سنت کے پیرو - انبیا ان (امّت - مونث) دیکھو پروشان -

پروش | بقول برہان و رشیدی و ناصری و اننده بروزن خموش جوششی که از اعضا آدمی بر می آید و بعربی بثر گویند **مولف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است (**اردو**) پھنسی - مونث - بقول آصفیہ - پھڑیا - وہ دانہ جو جسم پہ ہوتا ہے (عربی مین بثر جس کی جمع بثور ہے)

پروش آموز | اصطلاح - بقول اننده (موید مطبوعه) یعنی علم و حکمت و مجاہده آموزنده آن (۱) حق تعالی وتقدس است و مجاز (۲) پیرو مرشد و ہادی و (۳) اصحاب ادب و علم و حکمت و ارباب مجاہده **مولف** عرض کند که صاحب اننده نقل نگار (موید مطبوعه) و در دیگر نسخ قلمی (پرورش آموز) است که بجایش گذشت تصحیف کتابت بیش نیست (**اردو**) دیکھو پرورش آموز -

پروَن بقول برہان بروزن ارزن (۱) مخفف پروان است وآن شہری باشد نزدیک بغزنین و (۲) چرخ ابریشم رانیز گویند که بپای گردانند۔ صاحبان ناصری ورشیدی برمعنی دوم قانع (ابوالفرج رونی ؒ) ازتفاخر چوکرم پیلہ سپہر؎ تارجہرش کشیدہ برپرون؎ صاحب سروری می فرماید که (۳) نام بژن ابن گیوکذا فی الادات **مولف** عرض کند که بمعنی اوّل و دوم مخفف پروان (**اُردو**) (۱) و (۲) دیکھو پروان (۳) بژن ابن گیو کا نام پروَن تھا۔ مذکّر۔

پروَند بقول برہان وجامع بروزن فرزند (۱) نام مزرعہ ایست ازمضافات قزوین و (۲) بمعنی امرود که پسر سادہ باشد و (۳) بمعنی امرود که میوہ ایست مشہور۔ صاحبان جہانگیری وسروری برمعنی سوم قانع۔ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل و دوم بحوالۂ برہان گوید که برہان ندارد و دور نیست که بمعنی سوم باشد۔ صاحب رشیدی برمعنی اوّل وسوم قناعت کردہ۔ خان آرزو درسراج گوید که تحقیق آنست پروَند ہمان پروَن است که موضعی است ازمضافات غزنین که بہ تصحیف خواندہ اند وامرود را امرد وانیقسم تصحیفات درتصانیف ارباب لغت فارسی که بی تحقیق وتنقیح نوشتہ بسیار است **مولف** عرض کند که صاحب جامع محقق اہل زبان معتبرتر ازخان آرزوست که مؤید برہان است درہرسہ معنی و فارسی زبان مال اوست پس بی تحقیقی خان آرزوست ما این راہرسہ معنی بالا اسم جامد دانیم (**اُردو**) (۱) پروند ایک مزرعہ کا نام ہے مضافات قزوین سے۔ مذکّر (۲) امرد۔ بقول امیر۔ عربی۔ مذکّر۔ نوعمر۔ خوبصورت آدمی جسکے ابھی داڑھی مونچھہ نہ نکلی ہو (۳) دیکھو امرود۔

پروندوش | بقول رشیدی بمعنی پری شب
مرادف پرندوش **مؤلف** عرض کند که مزید علیه
پرندوش باشد که بجایش گذشت بدون ند استعمال
این را تسلیم نه کنیم که دیگر محققین اہل زبان و معاصرین
عجم ازین ساکت (**اردو**) دیکھو پرندوش ۔

پرونده | بقول برہان بسکون ثانی بروزن
ارزنده (۱) بستهٔ قماش و اسباب را گویند و بعضی
رزمه و بعضی (۲) لفافهٔ قماش و اسباب را گفته اند
و بعضی پارچه که قماش را بدان پیچند و بعضی جوال
مانندی را گویند و دہن آن از پہلوی آن باشد
و دران استادان بزاز اسباب دکان خود را
نہند و باریسمانها بندند و فرماید که بضم ثانی و
سکون ثالث و رابع هم آمده ۔ صاحب جہانگیری
بر بستهٔ جامه قانع و فرماید که این را لبونده نیز
خوانند (**شاعر**) کیسه ام زد پرست از بدرهٔ نقد
خانه ام زو ست پر ز پرونده ؛ صاحب سروری
بذکر معنی دوم گوید که در فرہنگ پلونده بلام هم آمده
صاحبان ناصری و رشیدی بمعنی اوّل قانع
و بقول مؤید بفتح چامه ۔ صاحب جامع ذکر ہر دو
معنی کرده ۔ خان آرزو در سراج می فرماید که
تنگ قماش و بقچه جامه ۔ و گوید که بعضی بضم ثانی
و سکون ثالث آورده و اوّل اصح است **مؤلف**
عرض کند که این مبدل برونده بمعنی دوش باشد
که بموقعه گذشت چنانکه تتب و تتپ و معنی اوّل
مجاز معنی دوم است (**اردو**) (۱) دیکھو برونده
کے دوسرے معنے (۲) دیکھو بقچه ۔

پروه | بقول برہان و جہانگیری و رشیدی
و جامع بفتح اوّل و ثالث بروزن مرده (۱)
ہر چیزی که در تاخت و تاراج و جنگ و شبخون
از دشمن بدست آید و (۲) بمعنی چادر شب
و (۳) پروین را نیز گویند و آن چند ستاره
است در کوہان ثور (**شرف شفروه له**)
آن جگر گوشهٔ یاقوت که از کان خیزد ؛ در شبیخون
سخا پرهٔ یغمای تو باد ؛ صاحبان سروری و

بهار بر معنی سوم قانع و گویند که بحذف های هوز
هم آمده - صاحب ناصری ذکر هر سه معنی بحواله
برهان کرده می فرماید که بمعنی اول - برده مینماید
به موحده و دال عوض واو و در سند بالا هم
همین انسب - خان آرزو در سراج بذکر معنی
اول و سوم گوید که بعض بمعنی اول برده گویند
و نسبت معنی سوم فرماید که مبدل همان برده
که بمعنی پروین گذشت با و در آخر زیاده کردند

مولف عرض کند که باعتبار محققین اول الذکر
بمعنی اول اسم جامد فارسی قدیم دانیم و معنی دوم که
صاحب ناصری آنرا مجرد چادر گفته عجبی نیست که
مبدل پرده باشد بدال مهمله که دال بدل شد بواو
چنانکه بید و بیو و نسبت معنی سوم با خان آرزو
اتفاق داریم (اردو) (۱) تاخت و تاراج
کا مال و اسباب - مذکر (۲) چادر - مونث -
(۳) دیکهو پروین -

پردهان بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و سروری و ناصری و جامع و سراج
با های هوز بروزن خرکمان بمعنی ظاهر و آشکارا (اثیر الدین اخسیکتی سه) ز و پشت روزگار
قوی گشت و این سخن * در روی روزگار بگویم بپردهان * (وله سه) بپردهان ملک باختر
مظفر و بین * که زیر گردش خاور ملک ندارد بار * **مولف** عرض کند که اسم جامد فارسی
قدیم باشد و جادارد که مبدل (بردهان) باشد بموحده و دال عوض تا چنانکه تبید و تپید
و بید و بیو والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) ظاهر - آشکارا -

پرویز بقول برهان و جامع با یای مجهول بروزن شدیز بمعنی (۱) مظفر و منصور و سعید
و عزیز و گرامی باشد و بزبان پهلوی (۲) ماهی را گویند و (۳) لقب پسر انوشیروان و
چون او ماهی بسیار دوست میداشت بدین سبب او را پرویز می گفتند و (۴) محمد...

پرویزن هم و آن آلتی که بدان شکر و امثال آن بیزند و بقول بعض آله مخصوص شکر بیختن
و (۵) پروین را هم گفته اند و (۶) بمعنی سخاوت و (۷) خوش رفتاری و جلوه کردن هم -
صاحب جهانگیری معنی ششم را گذاشت - صاحب سروری بر معنی اوّل و دوم و سوم قانع
(نظامی ؒ) ازان بد نام آن شهزاده پرویز ÷ که بودی در سخن گفتن شکر بیز ÷ (وله ؒ)
زمانه خاک تو هم عاقبت به پرویزن ÷ فرو گذارد اگر با ورای پرویزی ÷ (مولوی معنوی
ؒ) شمس الحق تبریزی آنجا که تو پرویزی ÷ از تابش خورشیدت هر گز نخطروی سلے ÷
صاحب ناصری گوید که این معانی اغلب نا موجه است زیرا که بمعنی مظفر قیاسی است
چه پیروز بمعنی مظفر است نه پرویز مگر از روی قلب پیروز را پرویز توان گفت چنانکه در بیش
را در پوش و دروبزه را دریوزه گفته اند و فرماید که در فارسی پرویز بمعنی ما هی دیده نشده
و گوید که بمعنی آله شکر بیزی معلوم و بمعنی جلوه گری نا مناسب نیست چه پرویز بحسن و جمال
موصوف بوده و بمعنی پروین نیز ملائمت دارد زیرا که پروین بجلوه و تابش معروف است
و صاحب سفرنگ بشرح نوزدهی فقره (تا هشت ساسان نخست) می فرماید که بمعنی
عزیز و گرامی است که متعلق بمعنی اوّل باشد - صاحب مؤید معلوم نباید کرد بر هفت معنی
یا از نسبت بمعنی سوم گوید که نام پسر هرمز بن نوشیروان که او را خسرو نیز گفتند می و
[illegible] را [illegible] انتقاب ملک گرفته بود و ایوان کسری را مرتب کرده (الخ)
و [illegible] دیگر پرویز آخر الذکر نیست - خان آرزو در سراج بر هفت معنی نسبت
معنی سوم گوید که اگر چه علم است و اگر لحاظ معنی کرده لقب قرار دهند [illegible]

مذکوره احتمال دارد بهر تقدیر نام پسر هرمز بن نوشیروان که بخسرو شهرت دارد و بشیرین معشوقه او بود و تعریفی که برای این شهزاده کرده همان است که صاحب موید برای پرویز مابعد الذکر آورده مولف عرض کند که معنی دوم حقیقی است و اسم جامد فارسی زبان و معنی سوم مجاز آن که لقب بود برای شهزاده و معنی اوّل هم مجاز که اینهمه صفات در شهزاده بود و مجاز برای صفات هم ناسش مستعمل شد و بمعنی چهارم مخفف پرویزن و بمعنی پنجم مبدل پرویزن چنانکه پاکین و پاکیزه و معنی ششم و هفتم مثل معنی اوّل که سخاوت و خوش رفتاری صفت شهزاده بود و مجازاً لقبش بمعنی ششم و هفتم مستعمل شد و بتحقیق ما (۸) معنی سوراخ سوراخ که اسم مصدر (پرویزیدن) است که بمعنی بیختن می آید اگرچه متروک است ولیکن بجایش قائم کرده ایم که سند مولوی معنوی که بالا گذشت تصدیق این مصدر می کند (اردو) (۱) مظفر و منصور - سعید - عزیز - گرامی - یہ سب صفات عربی و فارسی ہیں جو اردو میں بھی مستعمل ہیں (۲) پھلی - مونث (۳) پرویز ہرمز بن نوشیروان کے لڑکے کا لقب جس کو خسرو بھی کہتے تھے جو شیرین پر عاشق تہا - مذکر (۴) دیکھو پرویزن (۵) دیکھو پرویزن (۶) سخاوت - عربی - مونث (۷) خوش رفتاری - جلوہ گری - مونث (۸) سوراخ سوراخ

پرویزیدن مصدریست مرکب از اسم پرویز که بمعنی سوراخ سوراخ گذشت. فارسیان بقاعدهٔ خود یای معروف و علامت مصدر دن در آخرش مرکب کرده وضع کردند بمعنی (۱) بیختن که می آید که سالم التصریف است و مضارع این پرویزد و حاصل بالمصدر این پرویزی - (حکیم نزاری ــه) تو خسروی و من از صدق دل نه از بندر و بر آستانهٔ قصر تو خاک پرویزم گو

و (۳) بمعنی تابیدن ہم سند این از مولوی معنوی بر پرویز گذشت (اُردو) (۱) دیکھو پھینٹ (۲) چمکنا

پرویز فلک اصطلاح - بقول برہان وجہ و موید کنایہ از خورشید است - صاحب جہانگیری ہم در ملحقات ذکر این کردہ مولف عرض کند کہ مرکب اضافی است متعلق بمعنی اوّل پرویز یا متعلق بمعنی سوم کہ معنی لفظی این مظفر و منصور فلک یا شہزادہ فلک باشد (اُردو) دیکھو آفتاب - مذکر -

پرویزن بقول برہان وجہانگیری ورشیدی و سروری و ناصری و جامع بروزن گردیدن آلتی باشد کہ بدان آرد و شکر و ادویہ عالرہ و امثال آن کوفتہ بیزند (حکیم سنائی ؎) کردہ از گرز و نیزہ اند دشمن ٭ استخوان آرد و پوست پرویزن ٭ خان آرزو بذیل پروزن گوید کہ این اصل است و آن مخفف این کہ آرد بیز را نام است مولف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان باشد و (پرویز) بمعنی ہشتمش بمعنی سوراخ سوراخ پس این مرکب است از ان و نون نسبت چنانکہ جوشن و جوشن (اُردو) چھلنی - دیکھو آرد بیز - مونث -

پرویش بقول برہان و سروری و جامع و ناصری و رشیدی و سراج با یای مجہول بروزن درویش تقصیر و کاہلی در کارہا کردن - صاحب جہانگیری می فرماید کہ فرویش ہم میگویند (امیر خسرو ؎) اژدہا پیش است و تیغ اندر عقب ایام تند ٭ رہ مدہ ای دوست سستی خویشتن پرویش را ٭ مولف عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم دانیم (اُردو) کاہلی سستی - مونث -

پروین بقول برہان و سروری و ناصری و جامع بروزن تلقین (۱) چند ستارہ کوچک یکجا جمع شدہ در کوہان ثور و آنرا العربی ثریا خوانند و (۲) نام منزلیست از جملہ بیست و ہشت

منزل قمر و بعضی گویند این ستاره یا دنبه حمل است نه کوہان ثور و اوّل اصح باشد صاحب بہاءعجمی می فرماید که شش ستاره معروف است که یکجا واقع اند و آن از منازل قمر است در برج ثور (سعدی ؔ) خورده ماه و پروین برای تواند که تو نان بکف آری و بغفلت نخوری (ولہؔ) همه آرام گرفتند و شب از نیمه گذشت و آنچه در خواب نه شد چشم من و پروین است و مولف عرض کند که معنی اوّل اسم جامد فارسی زبان و همین است اصل و پرن و پرو که گذشت مخفف این و معنی دوم مجاز آن بعضی از ماهرین نجوم گویند که پرو اصل است بمعنی اوّل و نیز یاد نت یا و نون نسبت پروین بمعنی منسوب به پرو کنایه از معنی دوم باشد و کثرت استعمال شد بمعنی اوّل هم و این موافق قیاس می نماید (اردو) (۱) پروین دیکھو پرن (۲) اٹھائیس منازل قمر سے ایک منزل ۔ مونث ۔

پروین جبین اصطلاح ۔ بقول بہار و آنند از اسمای محبوب است مولف عرض کند که از سندی که او انیمعنی پیدا کرده است (مه پروین جبین) پیدا است که کنایه باشد از محبوب (عبدالواسع جبلی ؔ) بارخی چون آفتابی ای مه پروین جبین و بالبی چون یاسمینی ای بت نسرین سرینا (اردو) محبوب ۔ مذکر ۔

پروین کده اصطلاح ۔ بقول بہار و آنند نقل نگار از عالم آتشکده (حکیم زلالی در تعریف مدینه ؔ) دران پروین کده چندان بمانم که شعری خند شعری برفشانم مولف عرض کند که (۱) این بمعنی حقیقی فلک باشد یا برج ثور که مقام پروین است و شاعر آنرا (۲) استعاره قرار داد برای مدینه منوّره (اردو) (۱) آسمان یا برج ثور ۔ مذکر (۲) مدینه منوّره

پرّه | بقول برهان و ناصری بفتح اوّل و ثانی مشدّد (۱) حلقه زدن لشکر باشد [illegible]
بجهة شکار وغیره وخطی را نیز گویند که از سوار و پیاده کشیده شود و آنرا بعربی [illegible]
دامن وطرف وکنارهٔ هر چیز و پهلو نیز گویند چون پرّهٔ بیابان و پرّهٔ بینی و پرّهٔ کوه (۳) جزوی
از قفل که قفل بدان محکم و مضبوط شود (۴) برگ کاه را هم گفته اند (۵) پرّهٔ آسیا و دولاب
و امثال آن (انوری ؎) گر پرّه زند لشکر عزمت نبود تنگ * جز و اهل آن [illegible]
را * (ناصر خسرو ؎) این بارگران بکو بدت بی شک * در گردن و پشت و چهره و پرّه *
(مولوی معنوی ؎) بر فشان پای آن سرگشته را اند * گرد از پرّه بیابان بر فشاند [illegible]
گرگانی ؎) بسیدون پرّه های کوه قارن * به پیش و پیچان آید که گلشن * [illegible]
؎) ناطقه بی اختیار مدح تو ساز د * پرّه قفل سخن کلید زبان را * (حکیم خاقانی ؎)
بر نتوانم گرفت پرّهٔ کاهی ز ضعف * گرچه بصورت یکی است روی من و کهربا * (سعدی
؎) بگرد خیمهٔ اسلام شتّه بزنی * که کهربا نتواند کشید پرّهٔ کاه * (حکیم خاقانی ؎) [illegible]
پدر و منقب و کمانه و مقل * بجز طعمه گردون و پرّه و دولاب * صاحب سروری [illegible]
هر پنج معانی نسبت معنی دوم گوید که استخوان پهلو را هم گویند چنانکه در سند ناصر [illegible]
صاحب جامع بذکر معانی بالا پهلو را از معنی دوم جدا کرده [illegible]
در سراج گوید که چند معنی دارد و تفصیل آن در لفظ پر گذشت. صاحب [illegible] بحوالهٔ سفرنامهٔ
ناصر الدین شاه قاجار می فرماید که (۶) بمعنی بادکش است چنانکه [illegible]
صاحب بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم بذکر معنی ششم گوید که (۷) [illegible]

کنند که خان آرزو حق تحقیق ادا نکرد و بدفع الوقتی گریخت حق آنست که بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان است و مخفف پاره که فارسیان صف لشکر را پارهٔ لشکر گویند و بمجاز حلقهٔ لشکر و خط لشکر را هم خوانند که از همان صف لشکر حلقه و خط پیدا می شود و بمعنی دوم هم اسم جامد و مجاز معنی اوّل که دامن و طرف و کناره و پهلو هم پاره ایست از اطراف و بمعنی سوم هم مخفف پاره که مخصوص شد برای قفل و همچنین بمعنی چهارم و پنجم و بمعنی ششم و هفتم مرکب است از پَر و های نسبت که بادکش و دولاب را منسوب به پر گفتند که در هوا حرکت کند و دور زند (اُردو) (۱) حلقهٔ لشکر۔ اور وہ خط جو سواروں اور پیادوں سے قائم ہو۔ مذکر (۲) دامن کنارہ پہلو مذکر (۳) قفل کا پردہ۔ مذکر (۴) گھاس کی پتی۔ مونث (۵) پاٹ جیسے چکی کا پاٹ۔ مذکر یا چرخ کا حصہ (۶) پنکھا۔ مذکر (۷) چرخ۔ مذکر۔

پرهازه بقول برہان و سروری و ناصری و جامع و رشیدی بروزن دروازه چوب پوسیده در کوهی سوخته باشد که بالای سنگ چخماق گذاشته چخماق بدان زنند تا آتش دران افتد صاحب جهانگیری گوید که این را پده و خف و پود نیز خوانند۔ خان آرزو در سراج میفرماید که پدهٔ مذکوره بدین معنی گذشت پس این تصحیف باشد **مولف** عرض کند که مابه (پرهازه) که بمو مده گذشت صراحت ماخذ کرده ایم و همین اصل است و آن مبدل این (اُردو) دیکھو پرہازہ کے دوسرے معنے۔

پرهام بقول برہان بروزن فرجام نامی است پارسی باستانی و معرب آن ابراهیم خان آرزو در سراج این را با پرهام نوشته که بجایش گذشت **مولف** عرض کند که این مخفف آن است و صراحت ماخذش همدرانجا

کرده ایم (اُردو) دیکھو پرا اام -

پرۀ چرخ استعمال - صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۀ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ بادکش چرخی است و صاحب رہنما نامہ بحوالہ سفرنامہ مذکور بگوید کہ (پرۀ چرخ خوردو) می فرماید کہ پہلوی چرخ بشکند **مؤلّف** عرض کند کہ ما ہر دو را درست دانیم کہ پرہ بمعنی بادکش و بمعنی پہلو بجایش گذشت پس این بمعنی اوّل مرکب اضافی است و (۲) بمعنی پہلوی چرخ ہم (اُردو) (۱) چرخی پنکھا - مذکر (۲) چرخ کا پہلو - مذکر -

(الف) پرہختت المصدر - بقول رشیدی بر قیاس (ب) و ہم او بر (ب) گوید کہ بمعنی

(ب) پرہختن ادب کردن است - صاحب بحر بر (ب) می فرماید کہ بر وزن بجستن

(ج) پرہختہ ادب کردن و فرماید کہ بکسر ثالث ہم آمدہ و سالم التصریف است کہ غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و پرہیختن کہ بزیادت تحتانی می آید مرادف این - صاحب جہانگیری ہم ذکر ہر دو مصدر مذکور کردہ (شمس فخری سہ) بسان ہندوان ترک فلک را ز چوب کین بمالید و بہ پرہخت ¶ صاحب ناصری ہم ذکر این کردہ **مؤلّف** عرض کند کہ (ب) مبدل برہختن است کہ بموحدہ گذشت موحدہ بدل میشود بہ بای فارسی چنانکہ تب و تپ و صراحت ماخذش ہمدرانجا کردہ ایم و اصل (الف) و (ج) ہمدرانجا مذکور کہ (الف) ماضی مطلق (ب) باشد و (ج) اسم مفعولش - مخفی مباد کہ محققین نازکخیال ہمین سند شمس فخری را بہ برہختن بہ موحدہ ہم نقل کردہ اند (اُردو) (الف) دیکھو برہخت (ب) دیکھو برہختن (ج) دیکھو برہختہ -

پرۀ قفل بر کلید زدن مصدر اصطلاحی بقول بحر بہار ہمانند کار داند و مخالف عقل

کردن - بہار گوید کہ کلید بر قفل می زنند نہ پرہ
قفل بر کلید (خواجہ نظامی ؎) چو پیغام شہ
با تو کردم پدید * مزن پرہ قفل را بر کلید *
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است
و کنایہ (اردو) خلاف عقل بیہودہ کام کرنا -

پرہ گل | اصطلاح - بقول بحر باراہی
مشدّد بمعنی (۱) برگ گل - خان آرزو در چراغ
ہدایت نہ کرد معنی بالا گوید کہ این خالی از غرابت
نیست و مرا باید کہ بعضی گویند کہ بمعنی (۲) برابر
بودن چیزی بکسی (وحید ؎) صفای باغ
ز زندان غم خلاصم کرد * چو غنچہ پرہ گل شد کلید
قفل دلم * مولف عرض کند کہ معنی دوم
کہ از ہمین یک سند پیدا کردہ خان آرزوست
لغو است و از مجرد پرہ گل اصلا پیدا نیست
و معنی اول موافق قیاس و کنایہ باشد (اردو)
دیکھو برگ گل - ذکر -

پرہما | اصطلاح - بقول بحر و انند و غیاث
باضافت اتاقہ باشد یعنی کلغی مولف عرض
کند کہ سلاطین سلف بر تاج خود پرہما قائم
می کردند و بمجاز پرہای دیگر پرند را قائم مقامش
کردند و بہ پرہما موسوم ساختند - مرکب اضافی
است و استعارہ (اردو) کلغی یا کلگی بقول
آصفیہ ایک خاص پرند کے چند خوشنما پر جنہیں
بادشاہ لوگ اپنے تاج یا ٹوپی یا پگڑی پر رزم
خواہ بزم میں لگا یا کرتے ہیں - چنانچہ (ناسخ
؎) اشک آلا موتیوں کا دو کلغی شعلہ تاج کی
رکہتی ہے شمع لگن میں شوکت شاہانہ شمع

پرنج | بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ
بفتح اول و کسر ثالث و سکون نون قسمی
است از غلہ مولف عرض کند کہ دیگر
محققین ازین ساکت و معاصرین عجم بر زبان
ندارند - حیف کہ محققین بالا تعریف کامل
نکردہ اند و واضح نشد کہ چہ قسم غلہ است
و صاحب محیط کہ محقق مفردات است

ازین ساکت عجبی نیست که همان پریخ را که گذشت بزیادت های هوز نوشته باشد (اُردو) مذکر ایک قسم جس کی حقیقت کامل معلوم نہ ہوسکی۔ مگر دیکھو پریخ۔

پرہ نشین | اصطلاح۔ بقول بہار وانند وسراج مردم سرحد نشین که در تحت فرمان سپه سالار باشند و فرمایند که این لغت گیلا نیست۔ صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کرده **مولف** عرض کند که متعلق بمعنی پره باشد اسم فاعل ترکیبی (اُردو) سرحد نشین فوج۔ مونث۔

پرہود | صاحبان انند و مؤید گویند که همان برهود که بموقعده گذشت **مولف** عرض کند که اگر سند استعمال این پیش شود توانیم قیاس کرد که مبدلش باشد چنانکه تب و تپ۔ معاصرین عجم و دیگر محققین ازین ساکت۔ صراحت کامل

بصدر انجا کرده ایم (اُردو) دیکھو برہود۔

پرہودہ | بقول برہان و ناصری و انند و جامع بر وزن فرسوده (۱) سخن بیهوده را گویند و (۲) جامه که از تابش حرارت آتش رنگ گردانیده بسوختن نزدیک شده باشد **مولف** عرض کند که بمعنی اول و دوم مبدل برهوده که بموقعده گذشت و آن اسم مفعول برهودن است و این مبدلش چنانکه تب و تپ (اُردو) (۱) بیہودہ بات۔ مونث (۲) وہ کپڑا جس کا رنگ حرارت آتش سے متغیر ہوگیا ہو گیا۔ مونث۔

پرہون | بقول برہان و جامع بر وزن مجنون دائره و هر چیز میان خالی را گویند مانند چنبر و طوق و هاله ماه و امثال آن۔ صاحب ناصری میفرماید که بمعنی محوطه و حصار نیز آمده و در پای ابجد هم گذشت **مولف** عرض کند که بصدر انجا ذکر این کرده ایم که این اصل است و آن مبدل این چنانکه اسپ و اسب (اُردو) دیکھو پرہون۔

پرہیختن | بقول برہان بر وزن انگیختن بمعنی ادب کردن باشد۔ صاحبان بحر و جہانگیری و رشیدی و سراج هم این را آورده اند **مولف** عرض کند که مزید علیه همان پرہیختن که بیدن

تحتانی گذشت (فرہنگ منظوم ف) ہست یاقوت بہرمان پرہیخت ٭ ادب آمد کہ دیوانہ و بگریخت ٭ صاحب رشیدی ذکر این و ماضی مطلق و اسم مفعولش کردہ (اردو) دیکھو پرہیختن

پرہیز بقول برہان و جامع بروزن پرویز (۱) آنست کہ بعربی حذر و احتراز می گویند و نزد محققین اجتناب از ماسوی اللہ و (۲) بمعنی ترس و بیم و نگاہداشت خود از مضرت و (۳) بمعنی تفاوت ہم بنظر آمدہ۔ صاحب ناصری بر ذکر معنی اوّل و دوم قانع (منہ ملہ) مریض طفل مزاجند عاشقان ورنہ ٭ دوای درد فقافل و درد پرہیز است ٭ (سعدی ملہ) باگرسنگی قوّت پرہیز نماند ٭ افلاس عنان از کف تقوی بستاند ٭ صاحب سروری بر معنی اوّل قناعت کردہ۔ بہار بذکر معنی اوّل گوید کہ اجتناب از مناہی عموماً و اجتناب بیمار از ناخوردنی خصوصاً و فرماید کہ بالفظ دادن و شکستن و کردن می آید ہم او گوید کہ بمعنی زہد و صلاح ماخوذ است از معنی اوّل (ابوطالب کلیم ملہ) دارم دلی کہ ہر گرہ شکستہ خاطری را ٭ بیمار گشتہ از غم پرہیز اگر شکستہ ٭ خان آرزو در سراج مجرّد معنی اوّل را نوشت **مؤلف** عرض کند کہ معنی اوّل اصل است و اسم مصدر پرہیزیدن کہ می آید و دیگر معانی مجاز آن و بہرسہ معنی اسم جامد فارسی زبان معنی دوم و سوم را باعتبار صاحب جامع تسلیم کنیم (اردو) (۱) پرہیز۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکّر۔ حذر۔ احتراز۔ اجتناب۔ دوری۔ علیحدگی۔ مضر چیزوں سے بچنا۔ بچاؤ۔ تقوی۔ اتقا (۲) ڈر۔ خوف۔ مذکّر (۳) تفاوت۔ مذکّر۔

پرہیزان بقول سروری اجتناب کنندہ و پرہیزندہ (اثیر الدین اومانی ملہ) چہ کنم چارہ

که بی ہیمہ و مومیّنہ نرم ؎ نامفید است مرا بودن
ازان پرہیزان ؎ **مولّف** عرض کند که محقق
اہل زبان این را اسم جامد دانسته است و قاعدۂ
زبان خود را یاد نداشت که اسم حال است از
مصدر پرہیزیدن که می آید و تعریف (اسم حال)
بجایش گذشت (اُردو) پرہیز کرنے والا
(زمانۂ حال میں)

پرہیزانہ | اصطلاح - بقول بہار و بحر و انند
طعامی که بخورد بیمار و ہند و بعربی مزورہ خوانند
(ملا شیخ علی قمی فائز سہ) پردہ دل را نگسست
از گردش مستانۂ ؎ ہست بیمار ترا این مرغ
پرہیزانہ ؎ خان آرزو در چراغ ہدایت ہم این را
آوردہ **مولّف** عرض کند که بقاعدۂ فارسی
زبان معنی لفظی این لائق پرہیز از قبیل وحشیانہ
و شاہانہ و مراد از طعام بیمار (اُردو) پرہیزی
غذا - مؤنث - جو بیمار کے لئے مخصوص ہے -

پرہیز دادن | مصدر اصطلاحی - صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف**
عرض کند که بمعنی پرہیز کنانیدن و حکم پرہیز
دادن است (دانش مشہدی سہ) باز چون
دارم زخون خوردن دل افگار رساؤ کے
توان پرہیز دادن کودک بیمار را ؎ (نظیری
نیشاپوری سہ) از شراب سود مندم بخت بد
پرہیز داد ؎ مے که می خوردم نمی خوردم بغم
پرہیز را ؎ (اُردو) پرہیز کرانا -

پرہیز داشتن | استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض
کند که بمعنی پرہیز کردن است (ثابت الہ آبادی
سہ) تا نئب خورشید تابان بشکنی پرہیز دار ؎
می کنی از صبحدم در کاسۂ گردون حلیب ؎
(اُردو) پرہیز کرنا - احتراز کرنا -

پرہیز شکستن | استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت - صاحب بحر گوید
که ترک پرہیز کردن و از پرہیز باز آمدن است

مولّف عرض کند که موافق قیاس است
(اثر شیرازی ـه) چنان دلم ز شکست دلم بود
خرّم ٭ که از شکستن پرهیز خاطر بیمار ٭ (**اُردو**)
پرہیز توڑنا ۔ پرہیز ترک کرنا ۔

پرهیز فرمودن مصدر اصطلاحی ۔
صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت
مولّف عرض کند که حکم پرهیز دادن است
واحتراز کردن را فرمودن (طالب آملی ـه)
چیزها در ریاضت پیشه بیم شحنهٔ عدلش ٭ هژبر را
شیر را پرهیز فرماید ز حیوانی ٭ (**اُردو**)
پرہیز کا حکم دینا ۔

پرهیز کردن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت ۔ صاحب بحر گوید
که حذر کردن از چیز ناموافق **مولّف** عرض
می کند که موافق قیاس است (صائب ـه)
سرمه نتواند بچشم او نگاه تیز کرد ٭ دیگری بیمار
و می باید مرا پرهیز کرد ٭ (**اُردو**) پرہیز کرنا ۔

پرهیزگار اصطلاح ۔ بقول بهار و انند
کنایه از صالح و متّقی و دیگر محقّقین از این لغت ساکتند
مولّف عرض کند که خلاف قیاس نیست بمعنی
صاحب تقوی که پرهیز بمعنی تقوی گذشت از قبیل کامگار
وستمگار (**اُردو**) پرہیزگار ۔ بقول آصفیه فارسی
متّقی ۔ گناہوں سے کنارہ کرنے والا ۔ مجتنب ۔

پرهیزیدن بقول بحر بفتح اوّل و یای
مجهول (۱) حذر و احتراز کردن و (۲) ترس
و بیم نمودن و نگاهداشتن خود را از مضرات
و (۳) پارسائی نمودن و نزد صوفیه اجتناب
نمودن از ماسوی الله و (۴) تفاوت کردن
فرماید که کامل التصریف است و مضارع این
(پرهیزد) صاحبان موارد و انند هم ذکر این کرده اند
(نظامی ـه) به پرهیزم اندر روز عذر آوری ٭
به پرهیزگاری کنم داوری ٭ (سعدی ـه)
که شهوت آتش است از وی بپرهیز ٭ بخود بر
آتش دوزخ مکن تیز ٭ **مولّف** عرض کند که

فارسیان بیا اسم مصدر این یعنی (پرہیز) کہ گفتہ
بقاعدہ خود یای معروف کہ علامت مصدر است
زیادہ کردہ مصدری وضع کردند کہ اصلی است

و معنی اول اصلی است و دیگر معانی مجاز آن
(اردو) (۱) پرہیز کرنا (۲) ڈرنا (۳) باز رہنا، پارسائی
کرنا۔ تقوی کرنا (۴) فرق کرنا۔ تفاوت کرنا۔

پری | بقول برہان بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی (۱) معروف است کہ نقیض
دیو باشد و (۲) مخفف پریر ہم کہ مخفف پریروز باشد کہ روز پیش دیروز است (حکیم انوری
ع) ستام بکام انوری بود پری ٭ در روی صنمی بدلبری بود پری ٭ و (۳) مضارع مخاطب
پریدن و بضم اول (۴) بمعنی پر و مملو بودن (ظہوری در سہ نثر گلہ) لا فدا پیشش از
پری دریا ٭ پوچ گردد ورش حباب آسا ٭ بہار نسبت معنی اول گوید کہ ترجمہ جن (کذا
فی الصراح) و در عرف حال نوعی از زنان جن کہ نہایت خوب رو باشند و مانند ملائکہ بالہا
ہم دارند و (۵) نام قماشی در نہایت ملاطفت و ملائمت بسان مخمل خوابگی ہم دار و در ننگا (?)
می باشد کہ از ان مسند و فرش سازند (بیدل ع) ای بیخبر از کمال روشن گہران ٭
دل صیقل زن نفس تشویش مران ٭ در کار گہ صفا تنزہ باقی است ٭ فرش است پری
بجای شیشہ گران ٭ صاحب سروری بر ذکر معنی اول و دوم قانع۔ صاحب ناصری نسبت
معنی اول گوید کہ روحانی لطیفند جن وانہ دیگر معانی ساکت۔ صاحب مؤید بر معنی اول
و سوم و چہارم قانع۔ خان آرزو در سراج گوید کہ تحقیق آنست کہ بیای معروف در اصل
بمعنی مطلق جن است و در عرف بمعنی نوعی از جنس جن کہ نہایت خوب رو باشد و بیای مجہول
مخفف پریر و پریدہ و از دیگر معانی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی اول اسم جامد فارسی است با…

مرکب از پر و یای نسبت و بمعنی دوم مخفف پر یرو ز و بمعنی سوم موافق قواعد زبان و بمعنی چہارم یای مصدری زیادہ کردہ اند بر لفظ پر و معنی پنجم ایجاد بہار از کلام بیدل و سندش نزدید ایمعنی کند کہ بیدل در مصرع چہارم پری را بمعنی اول استعمال کردہ و بہار بر معنی لفظی غور نکردہ از لطف سخن بی خبر (اُردو) (۱) پری ۔ بقول آصفیہ ۔ پروالی ایک قسم کی خیالی مخلوق جس کا چہرہ آدمی کا سا اور پر پرندون سے مشابہ تصور کیے گئے ہین ۔ جن ۔ جنات کی بیوی (۲) پرسون (۳) تو آٹرے (۴) بہرتی ۔ بقول آصفیہ ۔ اسم مونث ۔ تکمیل ۔ پہری (۵) ناقابل ترجمہ ۔

پری آمدن استعمال ۔ بقول بہار ۔ کنایہ از آسیب پری رسیدن (میر خسرو ۔) چہ بیہوش خیالم دید شب می گفت ہمسایہ ؎ کہ امشب باز این دیوانہ را یا د پری آمد ؎ **مولف** عرض کند کہ محقق نامدار غور نکردہ کہ در شعر بالا (یاد آمدن) است نہ پری آمدن ولیکن ما این مصرع را در نسخ دیگر چنین یافتہ ایم (کہ امشب باز این دیوانہ مارا پری آمد) و ہیمنسان بر معنی مفرد ہم (آمدن) نقل ہم کردہ ایم و مصدر (آمدن پری) بہمین معنی در حدود گذشت (اُردو) دیکھو آمدن پری ۔

پر یافتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ (۱) بالضم بمعنی یافتن چیزی بحالت پری چنانکہ (نظامی علیہ الرحمہ) اسکندر گوش خویش را از جواہر پر یافت ؎ و (۲) بالفتح حاصل کردن پر باشد (جمال اصفہانی ۔) تا کہ باشد خلعت باغ از مہ آذار و دی ؎ گہ دم طاوس و گہ پر تذرو حاصل یافتہ ؎ ہر دو موافق قیاس است (اُردو) (۱) بھرا ہوا پانا (۲) پنکھ پانا ۔

پر حاصل کرنا -

پری افسای اصطلاح - بقول برهان و جامع افسونگر یعنی صاحب تسخیر و شخصی که از برای تسخیر جن افسون خواند و صاحبان بحر و بهار بمعنی کاهن نوشته اند - صاحب سروری گوید که مرادف پری سای به همان معنی بالا - صاحب ناصری گوید که همین را پری خوان نیز گویند که بعقیده بعضی پری گرفتگان را دعا و افسون خوانند **مولف** عرض کند که افسانیدن بالفتح بمعنی افسونگری نمودن و رام کردن بجایش گذشت و این اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (**اردو**) دیکھو افسون گر -

پوریای ولی اصطلاح - بقول بحر و بهار و (خان آرزو و در چراغ هدایت) بضم اول و واو مفتوح (۱) نام پیر کشتی گیران (میرنجات ؏) بلبل زمزمه آرا چه خفی و چه جلی ۴ چرک را گرم کنید از دم پوریای ولی ۴ صاحبان انند و غیاث گویند که بالضم (۲) لقب پهلوان محمود خوارزمی است و گاهی مراد باشد از پهلوان کهن سال و مشتاق فن کشتی که سرآمد پهلوانان زورخانه بود و لهذا هر کسی که از کشتی گیران وارد زورخانه می شود اول قدم بوسی به پای ولی می کند ازین جهت گاهی از لفظ (پوریای ولی) مجازاً معنی معز و مکرم گیرند **مولف** عرض کند که اصل این (بوسه به پای ولی) باشد که عادت کشتی گیران است که پیش از کشتی بر پای استاد خود که مراد از ولی همان است بوسه می زنند و باصطلاح و محاوره بوسه حذف شده (بپای ولی) بمعنی استاد قائم ماند بیخبری از مأخذ موحده را به بای فارسی و بای فارسی را به تحتانی بدل کرد (**اردو**) (۱) کشتی گیرون کا استاد - مذکر (۲) پهلوان محمود خوارزمی کا لقب - مذکر -

(الف) **پری بستن** مصدر اصطلاحی -

(ب) پری بند صاحب آصفی ذکر
(ج) پری بندیدن الف کردہ از معنی
ساکت **مولف** عرض کند کہ مقید کردن جن
و پری باشد بزور افسون و (ج) مرادفش
و (ب) بقول بحر بمعنی افسونگر و مسخر جن - بہار
این را مرادف پری افسای گوید - صاحب
جہانگیری در ملحقات ذکر این کردہ - خان آرزو
در سراج ہم این را آوردہ **مولف** عرض
کند کہ اسم فاعل ترکیبی است از پری بندیدن
موافق قیاس (قطران تبریزی ـ ہ) چون
پری داران درخت گل ہمی لرزد ز باد ٭ چون
پری بندان برو بلبل ہمی افسان کند ٭
(اردو) (الف) پری کا مقید کرنا تسخیر جن
و پری کرنا (ب) عامل - جن و پری کو مسخر
کرنے والا - افسونگر (ج) دیکھو الف -

پری پیکر اصطلاح - بہار ذکر این کردہ
بر معروف قانع - صاحب انند ہمزبانش -
مولف عرض کند کہ بمعنی صورت پری واند
و کنایہ از معشوق - اسم فاعل ترکیبی است (اردو)
پری پیکر - بقول آصفیہ - فارسی - پری چہرہ - پری
رو - نہایت خوبصورت حسین - مراد معشوقہ

پرپیچہ اصطلاح - بقول برہان و جہانگیری و سراج و
جامع و رشیدی بر وزن و ریچہ لیف خرما را
گویند و از ان ریسمان تابند **مولف** عرض
کند کہ لیف خرما را اہل ولایت در ہمہ اجزای
درخت بسیار خوبصورت دانند و چہ برای
تصغیر است و کنایہ می نماید - اسم جامد فارسی
زبان باشد (اردو) کھجور کے درخت
کی چھال - مذکر -

پری چہرہ اصطلاح - بقول انند
مرادف پری پیکر کہ گذشت **مولف** عرض
کند کہ موافق قیاس است - اسم فاعل ترکیبی
(حافظ ـ ہ) آن ترک پری چہرہ کہ دوش از
بر ما رفت ٭ آیا چہ خطا دید کہ از راہ خطا

رفت ؎ (اردو) دیکھو پری پیکر۔

پریخانہ استعمال۔ بقول بہار و آنند مسکن پریان (میرزا صائب سہ) دل را نگاہ گرم تو دیوانہ می کند ؎ آئینہ را رخ تو پریخانہ میکند ؎ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است و استعارۂ مکانی را ہم گویند کہ یار در آن باشد (اردو) پریخانہ۔ اس مکان کو بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہین جہان پریان رہون اور استعارۃً معشوق کا گھر۔ مذکر۔

پریخوان اصطلاح۔ بقول برہان و سروری و بحر و بہار۔ با خای نقطہ دار و واو معدولہ بروزن پریشان افسونگر و شخصی کہ تسخیر جن کردہ باشد۔ (مولوی معنوی سہ) افسون بخوانم و بر روی آن پری دمم ؎ از آنکہ کار پریخوان ز ہمیشہ افسون است ؎ (سلمان ساوجی سہ) در دل شیشہ می آتش است ہمچو پری ؎ ز افسون رخسار جن را اگر پریخوان است (میرزا عبد الغنی قبول سہ) تو پری ہستی و من [illegible] نخوت می خوانم ؎ بہ توان سوی من آمد کہ کہ پریخوان توام ؎ **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است کہ عاملان جن و پری بزور عمل پری را حاضر می کنند (اردو) دیکھو پری بند۔

پری خواندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی جن و پری را حاضر کردن و کنایہ باشد از سحر و افسون کردن وسند این ہمان اسناد است کہ بر پریخوان گذشت۔ (اردو) سحر و افسون کرنا۔ پریون کو بلانا۔

پریدار اصطلاح۔ بقول برہان و جامع بفتح اول بروزن خریدار (۱) کسی را گویند کہ جن داشتہ باشد و (۲) دختری را کہ افسونگران چیزہا بخوانند و بدو دہند تا او برقص آید و از ماضی و مستقبل چیزہا بگوید و (۳) دیوانہ

ومجنون را ہم گفتہ اند و (۴) جا و مقام دیو را
نیز۔ بہار این را (۵) مرادف پریخوان گفتہ۔
(خواجہ جمال الدین سلمان ؒ) ساقی بزم پری
جام پر پریدار بود ٭ چون پریدار کف آوردہ بلب
زان باشد۔ (سیف الدین اسفرنگی ؒ) بنات
چرخ بربستہ بغمزہ چشم مردم را ٭ چو گیسوے
پریداران بوقت رقص در پرّان ٭ (مولوی
معنوی ؒ) در عشق سلیمانم من ہمدم مرغانم ٭
من مرو پریخوانم من شخص پریدارم ٭ صاحب
بحر بر معنی اوّل و دوم و سوم قانع۔ صاحبان
ناصری و سروری بر معنی اوّل و صاحب جہانگیری
در ملحقات بر معنی دوم و پنجم اکتفا کردہ و برای
معنی پنجم ہمان سند مولوی معنوی گرفتہ کہ بالا
مذکور شد۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل
و دوم قناعت فرمودہ **مؤلف** عرض کند
کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی پری دارندہ
و معنی اوّل و دوم و چہارم و پنجم اصل است
و معنی سوم مجاز (اُردو) (۱) وہ شخص جس کو
جن اور پری کا سایہ ہوا ہو (۲) وہ لڑکی جسپر
عامل نے بزور عمل جن و پری کو وارد کیا ہو۔
مؤنث (۳) دیوانہ (۴) دیو و پری کا مقام۔
مذکّر (۵) دیکھو پری خوان۔

پری داری استعمال۔ بقول انند
بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی افسونگری **مؤلف**
عرض کند کہ موافق قیاس است یای مصدری
بر لفظ (پریدار) زیادہ کردہ اند (اُردو)
افسونگری کہہ سکتے ہیں۔ مؤنث۔

پری داشتن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند کہ شامل باشد بر ہمہ معانی مصدری پریدار
کہ گذشت دیگر ہیچ (اُردو) دیکھو پریدار بہہ
اس کے تمام مصدری معنون پر شامل ہے۔

پری دخت اصطلاح۔ بقول برہان
و مؤیّد بہ وزن ہمی گفت (۱) نام دختر پادشاہ چینیا

که سام نریمان عاشق او شده بود و زال از و بهم رسید. صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که (۲) هر دختر پری پیکر را توان گفت چنانکه گفته اند (شعر) پری دختی پری بگذار ماهی ٭ بر اقلیم نکوئی پادشاهی ٭ **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) (۱) بادشاه چین کی لڑکی کا نام (۲) ہر خوبصورت لڑکی - مونث -

پریدن | بقول بحر (الف) بفتح اوّل (۱) پرواز کردن و بپرواز آمدن و (۲) تفاخر و تکبّر نمودن و (۳) جستن اندام چنانکه (پریدن چشم و لب) و فرماید که رای قرشت درین معنی و مشتقات این گاهی بنا بر رعایت وزن شعر مشدّد هم می آرند و (ب) بضمّ اوّل (۱) پُر و مملو کردن و (۲) پرشدن و (الف) (کامل التصریف) یعنی که مضارع آن پرد باشد بالفتح و (ب) (سالم التصریف) یعنی بجز صیغه اسم فاعل و صیغهٔ امر و نهی نیامده بهار گوید که (الف) بمعنی (۴) جدا شدن و دور افتادن هم آمده چون (پریدن سرو) و ذکر معنی سوم هم کرده. صاحب مؤیّد به معنی اوّل (الف) و معنی اوّل و دوم (ب) قانع. صاحب موارد بذکر (الف) و معنی اوّلش گوید که بمعنی پارسیدن هم آمده و ذکر معنی دومش فرموده از امیر خسرو شده و هر (شعر) ز مجلس تو پریدم من که بلبل سخنم ٭ پریدن همه مرغان چو از گلستان است ٭ خسرو هم بهمین معنی گفته (شعر) نسترن از روی نکوئی پرید ٭ بلبل و قمری هم از و می پرید ٭ و بذکر معنی سومش از حکیم زلالی استناد کرده (شعر) در پریده بینی زنبق ز پیش ٭ پریده دیده نرگس بسویش ٭ و فرماید که (۵) ریخته شدن چون پریدن دم شمشیر و (۶) شوریده شدن چنانکه خواب از چشم پریدن (صائب شعر) گلی گفتم بخواب از گلشن رخسار او چینم ٭ پرید از چشم خواب از پای و هوی عندلیبانم ٭ **مولف** عرض کند که (پر) اسم مصدر (الف) است

بمعنی بال و پر۔ بای مکسور بقاعدۂ فارسی ترکیب
شد میان آن و علامت مصدر دن و معنی اوّل
حقیقی است و دیگر همه معانیش مجاز آن و در معنی
سوم حرکت کردن هم داخل است چنانکه
پریدن علم و بیرق و امثال آن۔ و معنی ششم
قائم کردۂ صاحب موارد ضرورت ندارد که از
سند صائب معنی چهارم پیدا است نه ششم و
اسم مصدر (ب) پرّی بالضّم است و ما هر دو
را کامل التّصریف دانیم و پرّد بفتحتین و بضمّ
اوّل و فتح دوم مضارع هر دو و (بپر) امر حاضر
و (مپر) نهی (ب) آمده۔ البتّه در محاورۂ مستعمل
نیست ولیکن اسم فاعلش پرّنده بالضّم بمعنی
پر کننده مستعمل و بر زبان معاصرین عجم هم چنانکه ''
او چرّنده شکم است (اُردو) (الف) (۱) اُڑنا
(۲) تفاخر اور غرور کرنا (۳) اندام کا پھڑکنا
پھرکنا (۴) جدا هونا۔ دور هونا (۵) بھڑنا
ریخته هونا (۶) شوریده هونا (ب) (۱)
بهرنا۔ بهر دینا بمعنی متعدی (۲) بهر جانا۔ لازم

(الف) پریدن اعضا مصادر اصطلاحی۔

(ب) پریدن چشم صاحب اکسیر اعظم
در جلد اوّلش الف را امر طبعی قرار می دهد که بعض
اعضای انسان خود بخود حرکت می کند و می جهد
چنانکه پریدن چشم و لب و پرّۂ بینی که در بعض
اوقات خود بخود حرکت دران پیدا می شود۔
بهار نسبت (ب) گوید که مرادف همان پرواز
چشم است که بجایش گذشت و سند (پریدن
دیده) از حکیم زلالی بر معنی سوم (الف پریدن)
نقل کرده ایم۔ صاحب انند نقل نگار بهار
مؤلف عرض کند که (الف) موافق قیاسها
است بترکیب اضافی و (ب) مصدر (پرواز
چشم) است که گذشت و صراحت ماخذ و اشارۂ
این هم در انجا کرده ایم (اُردو) (الف) اعضا
کا پھڑکنا یا پھرکنا (ب) دیکھو پرواز چشم۔

پریدن رگ دل مصدر اصطلاحی۔

کنایہ باشد از مسرّت و مسرور شدن گویند کہ چون کسی مسرور شود رگ دل می پرد (ظہوری ؎) ہردم از شادی رگ دل می پرد ؛ غمزہ اش نشتر بکاری بر گرفت (اُردو) مسرور ہونا۔ خوش ہونا۔

پریدن رنگ مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار تغیّر رنگ و رفتن آن (ظہوری ؎) رو و بوی مشک و پر و رنگ لعل ؛ ظہوری محال است تغیّر بارہ (ولہ ؎) بزر اگر چہ ہمہ کار بر کنند رنگی ؛ ز کار خویش نگویم کہ رنگ از رخ پرد ؛ **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی حقیقی پریدن است (اُردو) رنگ اڑنا۔ رنگ اڑجانا۔ دیکھو باختن رنگ۔

پریدن سر مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر کہ بذیل (پریدن ناخن) بیان کردہ بمعنی دور افتادن سر و بریدہ شدن نش باشد **مولّف** عرض کند کہ چون سر از تن بہ تیغ جدا شود بخود بخود حرکت می کند پس فارسیان این را از قبیل پریدن چشم و گوش اصطلاحی قرار دادند بمعنی بریدہ شدن سر (اُردو) سر تن سے جدا ہونا۔

پریدن گوش مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر از قبیل پریدن چشم کہ عبارت از اشتیاق بود **مولّف** عرض کند کہ شوق چیزی پیدا شدن است فارسیان گویند کہ پریدن اشتیاق چیزی در دل باشد علامتش آنست کہ گوش مشتاق می پرد یعنی خود بخود حرکت می کند و آن از قبیل پریدن چشم است (اُردو) کان پھڑکنا یہہ محاورہ نہیں ہے بلکہ ترجمہ ہے۔ فارسیون نے (پریدن گوش) کو علامت شوق کے معنون مین استعمال کیا ہے یعنی انکا خیال ہے کہ جب کسی چیز کا اشتیاق دل مین ہوتا ہے تو کان خود بخود پھڑکتا ہے۔

پریدن ناخن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر رفتن ناخن بضرب چوب و امثال آن

خان آرزو و فقیر از نسخ ہدایت ذکر این کردہ - (سلیم ؎) رحمت خود می دہد ہر کس دل آزاری کند ٭ چوب گل ما می خوریم و ناخن گل می پرد ٭ مؤلف عرض کند کہ چون ضربی از چوب بناخن رسد و ناخن از انگشت جدا شود فارسیان استعمال این اصطلاح می کنند (اُردو) ناخن پر چوٹ لگ کر انگلی سے نکل پڑنا - جدا ہونا -

پری دیدار اصطلاح - بقول بہار و انند - مرادف پری رخ و فرماید کہ ہر کدام معروف مؤلف عرض کند کہ کنایہ باشد از معشوق - موافق قیاس است - اسم فاعل ترکیبی یعنی کسی کہ دیدار پری یعنی صورت پری دارد (اُردو) معشوق - مذکر -

پرپرہ اصطلاح - بقول برہان و ناصری و مؤید بروزن حریرہ روز پیش از دیروز کہ روز سیم است (حکیم انوری ؎) پرپرہ وقت سحر چون نسیم باد شمال ٭ ہمی رساند یارہ ... پری شنیدہ ترا ٭ مؤلف عرض کند کہ مخفف پرپروز است کہ می آید (اُردو) پرسوں - روز گذشتہ کے پہلے کا دن - مذکر -

(الف) **پری رخ** اصطلاح - بہار ذکر (الف و ج) کردہ از معنی ساکت و صاحب انند نسبت (ب) گوید کہ کنایہ از معشوق است

(ب) **پری رخسار**

(ج) **پری رو**

مؤلف عرض کند کہ ہر سہ اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (اُردو) یہ تینوں الفاظ بمعنی معشوق بقاعدہ فارسی اردو میں مستعمل ہیں - مذکر -

پرپروز اصطلاح - بقول بحر و بہار و انند روز پیش از روز گذشتہ را گویند (صائب ؎) تا پرپروز شکرخندہ نمیدانستی ٭ این زمان صاحب چندین شکرستان شدہ ٭ مؤلف عرض کند کہ پری مخفف پرپرہ باشد بعض معاصرین عجم می گویند کہ فارسیان نسبت ایام سہ قسم استعمال کنند روان - دوان - پران - روان

برای روز حال و دوان برای روز گذشته و آینده
و پدان برای روز ما قبل گذشته و ما بعد آینده مقصود
شان این است که دوان متصل است از روان
و پدان دور است از روان پس روز پدیده ماقبل
دی روز باشد و دی هم مخفف دو پیده است که
صراحتش بر (دیروز) کنیم و پریر که گذشت مخفف
این است و جا دارد که این را مبدل پرا روز
دانیم که الف بدل شد به تحتانی چنانکه حساب و
حسیب و صراحت معنی پر اینجا پیش گذشت و
همین مأخذ آخر بهتر از اوّل است (اُردو)
پرسوں - دیکھو پریر - مذکر -

پریز | بقول برہان و جہانگیری و جامع و مؤید
با تحتانی مجهول بر وزن مویز (۱) فریاد و فغان
و (۲) سبزه که در کنار جوی و رودخانه و تالاب
و جای آب بسیار روید و (۳) پرویز یعنی آرد بیز
هم (علی فرقدی ـــه) از پریزت چنان بلرزد
کوه ٭ که زمین بو بهمن بلرزاند ٭ صاحب ناصری
بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم گوید که بمعنی فریز
است و بمعنی سوم مخفف پرویزن صاحب رشیدی
بر معنی سوم این قانع **مؤلف** عرض کند
که بمعنی اوّل و دوم اسم جامد و فریز که بمعنی دوم
می آید مبدل این و بمعنی سوم مخفف (اُردو)
(۱) فریاد - فغان - مؤنث (۲) سبزه - مذکر
(۳) دیکھو پرویزن -

پریزاد | اصطلاح - بقول بحر بمعنی زاده
پری و حسین و جمیل بہار بر معروف قانع -
مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی مستعمل است
و کنایه باشد از معشوق (اُردو) پریزاد -
مذکر - معشوق -

پریزبان | اصطلاح - بقول بحر شخصی را
گویند که آرد می بیزد **مؤلف** عرض کند که از
قسم نگاه بان و ساربان که اصل این پرویزبان
بود واو بکثرت استعمال حذف شد معاصرین عجم
برزبان ندارند و دیگر محققین هم ازین ساکت

(اُردو) آٹا چھاننے والا۔

پریزن بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وموید وجامع بروزن کشیدن مخفف پرویزن آردبیر باشد **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است باعتبار جامع کہ محقق اہلزبان است اعتبار را شاید (اُردو) دیکھو پرویزن۔

پرپریان اصطلاح۔ بقول بحر (بتحتانی بعد زای ہوز مرادف پریزبان کہ بہ موحدہ بیجم گذشت **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین ومعاصرین عجم ازین ساکت اگر سند استعمال بدست آید تو انہیم قیاس کرد کہ مبدّل پریزبان باشد چنانکہ بالیوس وبالیوس (اُردو) دیکھو پریزبان۔

(الف) پریزیدان اصطلاح۔ صاحب بول چال نسبت (الف) گوید کہ بمعنی صدرنشین
(ب) پریزیدن مجلس است وصاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار (ب) را بہ ہمین معنی گفتہ **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم تصدیق ہر دو می کنند مفرّس است از لغت انگلیسی (پریزیڈنٹ بہ دال وتای ہندی) فارسیان حال بہ تبدیل وحذف واضافہ این را مفرّس کردند دیگر ہیچ (اُردو) مجلس کا صدرنشین۔ پریسیڈنٹ)

پریسال اصطلاح۔ بقول اننذ بحوالۂ فرہنگ فرنگ دو سال گذشتہ را گویند و فرماید کہ آنرا پیرار نیز گویند **مولف** عرض کند کہ اصل این پرا سال است ومالبراحت باخذش اشارۂ این ہم کردہ ایم تعریف اننذ خوش نمی نماید فارسیان سال پیوستہ یعنی ماقبل سال گذشتہ را گویند از قبیل پریروز وپریشب (اُردو) دیکھو پراسال۔

(الف) پری ساکی اصطلاح۔ الف
(ب) پری سودن بقول برہان و

بحر و بہار و سروری مخفف پری افسای کہ تسخیر
کنندۂ پریان باشد (استاد لبیبی سہ) گہی چو مردہ
پری سای گونہ گونہ صور ۶ ہمی نماید زیر نگینہ
لباب ۶ صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ وہمین
سند لبیبی را آوردہ **مولف** عرض کند کہ مصدر
(الف) است بمعنی افسون کردن و تسخیر جن و
پری نمودن (اُردو) (الف) دیکھو پری افسای
(ب) دیکھو پری افسائیدن -

پری سوزہ اصطلاح - بقول برہان
و جہانگیری و بحر و بہار و ناصری و جامع و سراج
واننذ نام دیہی و معبدی بود در زمان خسرو
پرویز و بعضی گویند نام مقامی است کہ شیرین
از وحشت انجوک بآنجا رفت (نظامی سہ)
از آنجا تا در دیر پری سوزہ ۶ پریدندی پریرویان
در ان ارده ۶ **مولف** عرض کند کہ معاصرین
عجم نسبت واننذ ایتا گویند کہ این ہر دو مقام یکی است کہ
معبد فارسیان بود و شہرت این داشت کہ ہر
دیو و پری گرفتہ کہ آنجا می رفت دیو و پری پیش
او نجات می یافت (اُردو) پری سوزہ مذکر
پارسیوں کے ایک معبد کا نام جس کا یہ اثر
کہا جاتا ہے کہ جس کسی کو جن و پری کا سایا
ہو اس کو اس مقام پر لیجانے سے سایہ دفع
ہو جاتا ہے - افسوس ہے کہ اس مقام کی
نسبت صراحت مزید نہو سکی -

پریش بقول برہان بروزن فریش
مخفف پریشان بمعنی (۱) افشاندن و پریشان کردن
آمدہ - صاحب جہانگیری نسبت معنی اوّل
می فرماید کہ بمعنی پریشان و (۲) امر از پریشان
کردن و (۳) بمعنی پریشان کنندہ (حکیم سنائی
سہ) در خموشی نبودہ لہو اندیش ۶ گاہ گفتن
نبود لغو پریش ۶ صاحب سروری بذکر معنی
اوّل و دوم و سوم گوید کہ (۴) بمعنی پریشانی
ہم آمدہ (حکیم انوری سہ) باد بر سدۂ تو کی نرسد کہ
باد فکرت نہ باد خاک پریش ۶ (شمس فخری سہ)

گر که در سر زلف بتان ز باد صبا ٭ نماند در همه ملکش دگر مجال پریش ٭ صاحبان ناصری و رشیدی معنی چهارم را گذاشته و ذکر هر سه معنی کرده اند صاحب جامع فرماید که بمعنی پریشان و پریشانی و پریشان کردن و امر و اسم فاعل۔ خان آرزو در سراج می فرماید که بکسر یین پریشان کننده و امر پریشان کردن و به نیفیاس پرشدن و پژمرده مولف عرض کند که همه محققین بالاسکندری خورده اند و پی بحقیقت نبرده اند این بمعنی اول مخفف پریشان است و اسم مصدر پریشیدن که می آید و بمعنی دوم امر حاضر پریشیدن و بمعنی سوم اصلا نیامده و تا آنکه امر حاضر با اسمی مرکب نشود افاده معنی فاعلی نمی کند و بمعنی چهارم حاصل المصدر پریشیدن است بمعنی پریشانی مخفی مباد که این اسم مصدر مخصوص برای معنی لازم است و (پریشان) برای متعدی و تصرفی که در مصادر می نماید نتیجه محاوره باشد که صراحتش در مصادر و تصرفی که در معنی مصادر است نتیجه محاوره باشد

کنیم (اُردو) (۱) دیکھو پریشان (۲) پریشیدن کا امر حاضر۔ دیکھو پریشیدن (۳) ناقابل ترجمہ (۴) دیکھو پریشانی۔ مونث۔

پریشان بقول سروری (۱) پراگنده و منفرق (سعدی ــه) پریشان کن امروز گنجینه چست ٭ که فردا کلیدش نه در دست تست و (۲) پرآزرده و مشوش نیز (وله ــه) بخندید و گفت ای دلارام جفت ٭ پریشان مشو زینکه پریشان که گفت ٭ بهار بذکر معنی اول گوید که بالفظ داشتن و شدن و کردن مستعمل **مولف** عرض کند که اسم مصدر پریشانیدن است که بجایش می آید هر دو معنی یکی است برای چیزی و کسی و استعمال این با مصادر در لغات می آید مخفی مباد که اگرچه پریش و پریشان هر دو اسم مصدر پریشیدن و پریشانیدن است لیکن پریش برای لازم مخصوص و پریشان برای متعدی

سنگ صراحتش بر مساوم کنیم (اُردو) پریشان دیکھو افزود ل۔

پریشان اختلاطی استعمال۔ بہار ذکر (پریشان اختلاط) کردہ از معنی ساکت صاحب انند نقل نگار بہار **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ محبت و اختلاط او پریشان باشد و از ہمین است پریشان اختلاطی) بزیادت یای مصدری بمعنی آشنائی کہ مستقل نباشد و دران پریشانی نماید (صائب ؎) این پریشان اختلاطیہا بسکل بیگانگی است ٭ آشنائی خود نہ ناآشنا می باید ٭ (اُردو) پریشان صحبت۔ وہ اختلاط جس مین اطمینان نہ ہو۔

پریشان افتادن استعمال۔ بمعنی پریشان بودن و پریشان واقع شدن **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) جمع آن دل کہ ز آغاز پریشان افتد ٭ سرآن سرکہ ز فکر سروسامان افتد ٭ (اُردو) پریشان ہونا۔ پریشان واقع ہونا۔

پریشان برآمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بحالت پریشانی بیرون آمدن است۔ (فقیر دہلوی ؎) شانہ بہ زلف خویش گرفتار شد فقیر ٭ زآئینہ خانہ یار پریشان برآمدہ ٭ (اُردو) حالت پریشانی مین باہر آنا۔ پریشان آنا۔

پریشان بستن دستار استعمال۔ درست بستہ نہ شدن دستار بلکہ پریشانیش بمعنی حقیقی است **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) کاکل از ہرجا سرے برکردہ خلقی گشتہ جمع ٭ ہیچ واقف از پریشان بستن دستار نیست ٭ (اُردو) پگڑی کا پریشانی کے ساتھ باندھا جانا۔

پریشان بودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف**

(۳۴۵۹)

عرض کند کہ بحالت پریشانی بودن است۔ (آذری اسفرائینی سہ) گر رسیدی بہ خم طرۂ او دست مرا ٭ کی چنین خاطر مجموع پریشان بودی ٭ (اُردو) پریشان رہنا۔ پریشان ہونا۔

پریشان جلوہ | اصطلاح۔ بہار بذیل پریشان ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ قلب اضافت جلوۂ پریشان باشد بمعنی جلوہ کہ پریشانی دارد (بیدل سہ) ز رنگ محفل پریشان جلوہ است از حسن ہرجائی ٭ شکستن کو کہ پروازی دہد آئینہ ما را ٭ (اُردو) جلوۂ پریشان بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہین یعنی وہ جلوہ جو پریشان ہو۔

پریشان حال | استعمال۔ صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ گوید کہ بمعنی سراسیمہ و مضطرب **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است مراد از کسی کہ حال او سراسیمہ باشد و پریشان یعنی کسی کہ حالت پریشان دارد (اُردو) پریشان حال وہ شخص جو سراسیمہ اور مضطرب ہو۔

پریشان خاطر | استعمال۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کردہ از معنی ساکت و صاحب انند نقل نگارش **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ دل او پریشان است۔ مرادف (پریشان حال) کہ بجایش گذشت۔ موافق فیہا ہے (صائب سہ) برق آفت در کمین خرمن جمعیت است ٭ تا پریشان خاطرم خاطر پریشان نیستم ٭ (اُردو) پریشان خاطر۔ کہہ سکتے ہین۔ دیکھو پریشان حال۔

(الف) **پریشان خرام** | اصطلاح۔
(ب) **پریشان خرامیدن** | بہار ذکر (الف) بذیل (پریشان) کردہ از معنی ساکت و صاحب انند نقل بر داشتہ **مولف** عرض کند کہ (الف) اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ خرام او پریشان است یعنی بہ پریشانی می خرامد صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ از معنی ساکت

مؤلف عرض کند کہ بہ پریشانی خرامیدن و بناز و عشوہ براہ رفتن باشد (صائب ؎) گر دیدہ است ہمچو قدم گاہ خضر سبز ٭ روی زمین ز سبزہ پریشان خرام ما ٭ (اُردو) (الف) پریشان خرام اس شخص کو بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہیں جو پریشانی کے ساتھہ خرام ناز کرے (ب) پریشانی کے ساتھہ خرام کرنا۔

پریشان خرج استعمال ۔ بہار بذیل پریشان ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ خرج او پریشان باشد و از ہمین است (پریشان خرجی) بزیادت یای مصدری بمعنی پریشانی در خرج (میرزا رضی دانش ؎) میروی دامن گلستان بنشین و خون کن در جگر ٭ جمع کن دل از پریشان خرجی مژگان من ٭ (اُردو) پریشان خرج وہ شخص جس کا خرج پریشان ہو اسم فاعل ترکیبی۔

پریشان داشتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشان کردن است ۔ موافق قیاس (صائب ؎) ز اقبال جنون خورشید روئی در نظر دارم ٭ کہ مغز صبح را دادہ پریشان جوش سودائیش ٭ (اُردو) پریشان رکھنا پریشان کرنا۔

پریشان دماغ استعمال ۔ بہار بذیل پریشان ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ دماغ او پریشان باشد و مطمئن نباشد (طالب آملی ؎) جنون عشق پریشان دماغ کرد مرا ٭ چنانکہ بوی گل از بوی او نمیدانم ٭ و از ہمین است (پریشان دماغ کردن کسی را) بہ معنی پریشان کردنش (اُردو) پریشان دماغ۔ بقاعدۂ فارسی وہ شخص جس کا دماغ پریشان ہو اور مطمئن نہ ہو۔

پریشان رای

استعمال۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کردہ ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ رای او پریشان و صائب الرای نباشد و از ہمین است (پریشان رائی) بزیادت یاے مصدری بمعنی پریشانی رای (طالب آملی ؎) نگاہ پیمانہ کشی گاہ عزائم خوانی ٭ ای عنان گیر ہوس این چہ پریشان رائی است ٭ (اُردو) پریشان راے بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہین جس کی راے پریشان ہو اور اسی سے ہے (راے کی پریشانی) (پریشان رائی) (پریشانی راے) مونث۔

پریشان رقم

استعمال۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کردہ ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ تحریرش پریشان باشد (صائب ؎) آنزا کہ ز حرفش نتوان سر بدر آورد ٭ در پردۂ دل زلف پریشان رقمی ہست ٭ (اُردو) پریشان رقم بقاعدۂ فارسی وہ شخص جس کی تحریر مین پریشانی ہو۔

پریشان روزگار

استعمال۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کردہ ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند کسی کہ پریشان باشد (بیدل ؎) نہ برجش نگاہ بہ پریشانی بگذرد (بیدل ؎) پریشان روزگار آشفتگی را دوست میدارد ٭ سر و گر زلف سازد از دلم تعویذ بازوئی ٭ (اُردو) پریشان روزگار بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہین جو دن رات پریشان رہے۔

پریشان ساختن

استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی پریشان کردن است (حزین اصفہانی ؎) کلاہ از سر فگن تا طرۂ مشکین فرو ریزد ٭ پریشان ساز کاکل را مشک چین فرو ریزد ٭ (ظہوری ؎) کمند قادر انداز ان ندارد

حسین گیرانی ؎ شود گر جمع صد کاکل پریشانم نمی‌دارد ؎ (اردو) پریشان کرنا۔

پریشان سخن استعمال۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ سخن او پریشان باشد یعنی پریشان گوی و پریشان بیان (صائب ؎) شانہ را دست شد از بے ادبی خشک اینجا ؎ منہ انگشت بگفتار پریشان سخنان ؎ (اردو) پریشان سخن۔ پریشان گو بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو پریشان باتیں کرے۔

پریشان سفر استعمال۔ بہار بذیل پریشان ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسے کہ سفر او پریشان و بیک سلسلہ نباشد (صائب ؎) ما پریشان سفران قافلۂ سیلابیم ؎ چہ خیالست کہ افتد خبر از ما دریش ؎ (اردو) پریشان سفر بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جس کا سفر ایک سلسلے میں نہو۔

پریشان سیر استعمال۔ بہار بذیل پریشان ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف پریشان سفر باشد کہ گذشت و موافق قیاس (اسم فاعل ترکیبی) است (صائب ؎) پریشان سیر تا قدسی ز دل در آستین دارم ؎ کہ آوازش بر آید ہر دم از بتخانۂ دیگر ؎ (اردو) پریشان سیر بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہیں (دیکھو پریشان سفر)۔

پریشان شدن استعمال۔ بہار بذیل پریشان ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی پریشان گردیدن لازم پریشان ساختن و کردن است (میرزا بیدل ؎) حاصل گرد جہان گشتن ہمان بی حاصلی است ؎ چرخ را از صبح مغز سر پریشان می شود ؎۔ (اردو) پریشان ہونا۔

(۱) پریشان شدن حکم استعمال (۱)

(۲) پریشان شدن دفتر بہار ذکر این

(۳) **پریشان شدن مغز** بذیل پریشان کرده **مؤلف** گوید که همان پریشان شدن است که بجایش گذشت و درینجا اضافت آن بسوی حکم و دفتر و مغز است و بس بمعنی حقیقی. صاحب آصفی بر (۱) گوید که کنایه باشد از بیجا نوشته شدن حکم و بی ربط بودن آن۔ و صاحب بحر عجم ذکر (۱) بهمین معنی کرده و همچنین پریشان گشتن مرادفش (اشرف ـه) کاکلش در جلوه آمد زلف چون کاری نساخت ؛ حکم قتل من پریشان گشته بود از سرنوشت ؛ (بیدل ـه ۲) راز دل گل می کند چون غنچه از باد نفس ؛ بیدل از شیرازه این دفتر پریشان می شود ؛ سند (۳) بر پریشان شدن گذشت (اردو) (۱) پریشان حکم دیا جانا (۲) دفتر پریشان اور پراگنده ہونا (۳) مغز پریشان ہونا۔

پریشان طره استعمال۔ بہار بذیل پریشان ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی پریشان کاکل اسم فاعل ترکیبی است و کنایه باشد از معشوق (ظهوری ـه) پریشان طرگان از دانهٔ خال ؛ چهان مردمک در دام دارند ؛ (اردو) پریشان طره بقاعدهٔ فارسی کہ سکتے ہیں۔ وہ شخص جس کی کاکل پریشان ہو۔ کنایہ ہے معشوق سے۔ مذکر۔

پریشان کار استعمال۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی که کار او پریشان کند۔ (میرخسرو ـه) ز در دمن دولت ہم سوی رحمت میکشد لیکن ؛ ز بی سامانی بخت پریشان کار می ترسم ؛ (اردو) پریشان کار بقاعدهٔ فارسی اس شخص کو کہ سکتے ہیں جس کے کاموں میں پریشانی ہو۔

پریشان کاکل استعمال۔ بہار ذکر این بذیل پریشان کرده از معنی ساکت صاحب انند نقل نگارش **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل

ترکیبی است بمعنی کسی کہ کاکل او پریشان باشد مراد از
پریشان طرہ وکنایہ از معشوق (اردو) پریشان
کاکل بقاعدۂ فارسی معشوق کو کہہ سکتے ہیں جس کی
کاکل پریشان رہتی ہے۔ مذکر۔

پریشان کدہ اصطلاح ۔ بہار گوید کہ از عالم
حی کدہ وتنکدہ نیست کہ بہ قلب اضافت باشد بلکہ
بہ تقدیم صفت بر موصوف است ای خانۂ پریشان
وخراب (اسیر ع) در پریشان کدۂ یاس بود
فیض رسا کہ سایۂ بید خوش آیندہ شمالی دارد کہ
مؤلف عرض کند کہ بمعنی پریشان مقام قلب
اضافت توصیفی است (اردو) مقام پریشان
یعنی مقام خراب ۔ مذکر ۔ یعنے گری ہوئی عمارت مؤنث

پریشان کردن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
کہ مرادف پریشان ساختن بمعنی پراگندہ کردن
واضافت این حی شود بسوے چیزہا چنانکہ پریشان
کردن خاطر ودل وغیر ذلک (سعدی ع)
کہ بر خاطر پادشاہان غمی ٭ پریشان کند خاطر عالمی
(اردو) پریشان اور پراگندہ کرنا ۔

پریشان کردن سیم وزر مصدر اصطلاحی
بقول بحر داد ودہش وریزش سیم وزر **مؤلف**
عرض کند کہ موافق قیاس است واز ریزش
مقصود صاحب بحر بحرین نباشد کہ ریختن ونثار
بر سر مخاطب (اردو) داد ودہش کرنا سیم
وزر کا نثار کرنا ۔

پریشان گرد اصطلاح ۔ بہار ذکر این
نبدیل پریشان کردہ وسندی از میرزا رضی دانش
آوردہ صاحب انند نقل نگارش **مؤلف** عرض
کند کہ بخیال ما نظر بہ سند دانش گرد بکاف
فارسی وفتح آن امر حاضر گردیدن
بمعنی گردش کردن است و (پریشان گرد)
بمعنی سرگشتہ کنندہ پریشانی (ع) در
بیابان ہمہ تنہائی کجا داریم ما کہ گرد باد آنجا
یار ما است پریشان گرد ما است کہ (اردو)

پریشان پھرنے والا۔

پریشان گردانیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکراین کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی پریشان کردن است (حسن غزنوی ؎) اگر گنجی بدست آرد فراہم کرد از چون پروین ٭ ز بخشش چون بنات النعش گرداند پریشانش ٭ (اردو) پریشان کرنا۔

پریشان گردیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکراین کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن است (شمسی بدخشی ؎) کاکلت چند بگرد سمہ تابان گردد ٭ بسرخود مگذارش کہ پریشان گردد ٭ (ظہوری ؎) ہمت بگمارد کہ نگردد پریشان ٭ جمع آمدہ درکام وزبان ملتمسی چند ٭ (اردو) پریشان ہونا۔

پریشان گریہ اصطلاح۔ بہار ذکراین بذیل پریشان کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی گریہ کنندہ بہ پریشانی و پریشان حال گریہ کنان (میرزا محمد زمان راسخ ؎) جنون معمورۂ ویرانۂ چند ٭ پریشان گریۂ دیوانۂ چند ٭ (اردو) پریشان رونے والا۔

پریشان گشتن استعمال۔ بہار بذیل پریشان ذکراین کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن است ومرادف پریشان گردیدن چنانکہ پریشان گشتن حکم وپریشان گشتن دستار وپریشان گشتن کسی (محمد سعید اشرف ؎) کاکلش درجلوہ آمد زلف چون کاری نساخت ٭ حکم قتل من پریشان گشتہ بود از سرنوشت ٭ (صائب ؎) کہ یک گل از چمن روزگار برسرزد ٭ کہ ہمچو صبح پریشان نگشت دستارش ٭ (اردو) پریشان ہونا۔ دیکھو پریشان شدن وگردیدن۔

پریشان گفتگو استعمال۔ بہار ذکراین بذیل پریشان کردہ از معنی ساکت وصاحب انند

نقل نگارش مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی که سخن او پریشان باشد و گفتگو به پریشانی کند مرادف (پریشان سخن) که گذشت (صائب ۵) پریشان گفتگوئی کز خط تسلیم سر پیچد ٭ سهل تا از رگ گردن طنابش در گلو باشد ٭ (اردو) دیکھو پریشان سخن ۔

پریشان گفتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که کنایه از پریشانی گفتگوی کسی است ۔ دیگر هیچ ۔ (تاثیر اصفهانی ۵) بزلفش داشتم عرض تمنائی ٭ و از دهشت ٭ پریشان آنقدر گفتم که مطلب از میان گم شد ٭ (اردو) پریشان گفتگو کرنا ۔ پریشان سخن ہونا ۔

پریشان گو استعمال ۔ بقول بحر آنکه سخنان بی معنی گوید ۔ بهار بذیل پریشان ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و مرادف پریشان سخن و پریشان گفتگو (عرفی ۵) من پریشان گوی سهو اندیش و سودا هرزه دوست ٭ من بسودا مانم و مانند من سودای من ٭ (اردو) دیکھو پریشان سخن ۔

پریشان ماندن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بحالت پریشانی بودن است (قاسمی گونابادی ۵) بدوران او کس پریشان نماند ٭ پریشان بجز زلف خوبان نماند ٭ (اردو) پریشان رہنا ۔

پریشان مغز استعمال ۔ بمعنی پریشان دماغ است و اشتقاق این به پریشان شدن گذشت که بهار بذیل پریشان نقلش کرده مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) پریشان دماغ ۔ وہ شخص جس کا دماغ پریشان ہو ۔ پریشان حال ۔ پریشان

پریشان مو استعمال ۔ بهار ذکر این بذیل پریشان کرده از معنی ساکت و صاحب انند فرید علیه این (پریشان موی) را قائم کرده مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است از قبیل پریشان کاکل

...گردشت (اردو) پریشان مو کہہ سکتے ہین وہ شخص جس کے بال پریشان ہون ۔

پریشان نالہا استعمال ۔ بہار ذکراین بذیل پریشان کردہ از معنی ساکت وصاحب انند نقل نگارش ۔ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است مراد از کسی کہ نالہ ہای پریشان کند (میرزا معز فطرت ع) چنو ہم گوش شہرت شد بدامن چون کشم پا را ز بس پریشان نالۂ عشقم خبر کن کوہ وصحرا را ۔ (اردو) پریشان نالہ بقاعدۂ فارسی اس شخص کو کہتے سکتے ہین جو پریشانی سے نالہ وفغان کرے اور جس کا نالہ پریشان ہو ۔

پریشان نظر استعمال ۔ بہار ذکراین کردہ از معنی ساکت وگوید کہ مرادف پریشان نگاہ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است ومراد از کسی کہ نظر بہ پریشانی کند (صائب ع) محجوب کند دمی کہ رخ از آئینہ پنہان کردی ہر پریشان نظری قابل دیدار تو نیست ۔ (اردو) پریشان نظر اس شخص کو کہہ سکتے ہین جو نگہ نہ جمائے اور پریشان نگاہ ہو ۔

پریشان نغمہ استعمال ۔ بہار ذکراین کردہ از معنی ساکت وصاحب انند نقل نگارش ۔ مؤلف عرض کند کہ کسی کہ نغمۂ او پریشان باشد موافق قیاس است از قبیل پریشان سخن (اردو) پریشان نغمہ اس شخص کو کہہ سکتے ہین جو پریشانی کے ساتھ نغمہ کرے ۔

پریشان نفس اصطلاح ۔ بہار بذکراین گوید کہ معروف وانند نقل بردارش مؤلف عرض کند کہ مراد از پریشان طبیعت کہ در کاری مستقل نباشد یعنی متلون اسم فاعل ترکیبی است (صائب ع) بجہ تقصیر چو آئینہ روشن یارب نسخۂ مشق پریشان نفسانم کردند ۔ (اردو) متلون ۔ یعنے وہ شخص جس کی طبیعت مین استقلال نہو ۔ بقاعدۂ فارسی پریشان نفس بھی کہہ سکتے ہین ۔

پریشان نگاه استعمال۔ بہار ذکر این کرده
از معنی ساکت و صاحب انند نقل نگارش
مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است
و موافق قیاس و مرادف پریشان نظر که گذشت
(صائب ۵) فریب چشم پریشان نگاه او مخورید
که در دو روزه هزار آشنا گرفت و گذاشت
(اردو) دیکھو پریشان نظر۔

پریشان نوشتن استعمال۔ صاحب آصفی
معنی فرماید که بمعنی بی ربط نوشتن است **مؤلف**
عرض کند که از قبیل پریشان گفتن (لا ادری)
نوشته هیچکس چو من اوصاف زلف تو بجمعی
نوشته اند و پریشان نوشته اند (اردو)
پریشان لکھنا۔ پریشان نگاری کرنا۔

پریشان نویسی اصطلاح۔ بہار گوید که (۱)
بمعنی بی ربط نوشتن و (۲) باصطلاح منشیان
متاخر طرز بیست خاص در نوشتن انشا و آن
بسیار دقیق است و مدح است نه قدح و بسند
این همان سند لا ادری آورده که پریشان
نوشتن گذشت صاحب بحر در معنی دوم نقل نگارش
خان آرزو در چراغ ہدایت ذکر معنی دوم کرده
مؤلف عرض کند که حاصل بالمصدر (پریشان
نوشتن) است بمعنی اوّل و معنی دوم ہیچ و خلاف
محاوره و طبع آزمائی ہمہ محققین ہند شاید (اردو)
(۱) پریشان نگاری۔ حاصل بالمصدر (۲)
ناقابل ترجمہ۔

پریشانی بقول بہار و انند معروف و
فرماید که بالفظ کشیدن مستعمل **مؤلف** عرض
کند که یای مصدری بر لفظ پریشان زیاده
کرده اند برای معنی مصدری یعنی اضطراب
و پراگندگی و اسم مصدر و حاصل بالمصدر
پریشانیدن است که می آید و استعمال این با
مصادر شده در ملحقات عرض کنیم ہیچ
تخصیص با مصدر کشیدن نیست (اردو)
پریشانی بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث

اضطراب۔ انتشار۔ پراگندگی۔ سرگردانی۔ فکرمندی۔ تردد۔ مصیبت۔ بپت۔

پریشانی بردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی پریشانی کشیدن است و مبتلای پریشانی شدن (فغانی شیرازی ؎) خوابت پریروز چهره پریشانی خمار ہا دارد لبت نشانهٔ دندان چوچی کنی ہا (اردو) پریشانی میں مبتلا ہونا۔

پریشانی داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی پریشان بودن است (شمس شهرستانی ؎) نمی دانم چرا گردون بکام من نمی گردد ہا اگر علیم پریشانی است زلف یار هم دارد ہا (اردو) پریشان ہونا۔ حالت پریشانی میں ہونا۔

پریشانیدن بقول بحر بفتح اول و یای معروف (۱) بدحال و بیخود و پریشان گردانیدن و (۲) پریشان شدن و بیخود گشتن مؤلف فرماید که کامل التصریف است و مضارع این (پریشاند) صاحب مؤید این را مرادف پریشیدن بهمه معانیش گفته مؤلف عرض کند که حقیقة این مصدر متعدی است و پریشیدن لازم و اسم مصدر این پریشان و حاصل بالمصدرش (پریشانی) باشد ولیکن در محاوره استعمال این بمعنی لازم هم شده باشد که معنی دوم قائم شد ولیکن سند استعمال این بمعنی دومش از نظر ما نگذشت صاحب موارد هم که محقق مصادر است بر معنی اول قانع۔ (اردو) (۱) بدحال و پریشان کرنا۔ (۲) پریشان ہونا۔

پریشانی ریختن مصدر اصطلاحی بمعنی ظاهر شدن پریشانی است (ظهوری ؎) کی گذارد خاطر جمع از برای هیچ جمع ہا زین پریشانی که از زلف پریشان تو ریخت ہا مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) پریشانی ظاهر ہونا۔

پریشانی کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب

آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن است (عرفی ے) نی وزد نہ جہان باد بر دلم ہرگز* بجز کہ زلف شاہد طبعم کند پریشانی* (اردو) پریشان ہونا۔

پریشانی کشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمبتلاے پریشانی شدن است۔ بہار بذیل پریشان اشارہ این کردہ (صائب ے) این پریشانی دل از فکر پریشان می کشد* قطرۂ ما خویش را گر جمع سازد گوہر است* (اردو) پریشانی میں مبتلا ہونا۔ پریشان ہونا۔

پریشانی گرفتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن و مبتلاے پریشانی گردیدن است (مجیر بیلقانی ے) ربود چشم من از لعل تو گہر ریزی* گرفت زلف تو از کار من پریشانی* (اردو) پریشان ہونا۔ مبتلاے پریشانی ہونا۔

پری شب اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ شب پیش از شب گذشتہ **مؤلف** عرض کند کہ حقیقت و ماخذ این بہ (پرپروز) بیان کردہ ایم (اردو) شب پیوستہ۔ مؤنث۔

پریشد بقول برہان و سروری و مؤید بمعنی پریشان کند و پراگندہ سازد (حکیم سنائی ے) مرد بد دل خیانت اندیشد* راز خود پیش خلق بپریشد* (امیر معزی ے) تا کہ دینار پریشد بہ زمان باد خزان* باد بر سیم و سمن خامۂ تو مشک پریش* **مؤلف** عرض کند کہ ہمہ محققین بالا این را بدین معنی اسم جامد دانستہ اند و نمیدانند کہ پریشیدن بمعنی پریشان شدن و کردن مصدر یست کہ می آید و این مضارع آن است و در خور آن نبود کہ بیانش کنند حقیقت معانی بر محلش بیان کنیم و حقیقت ماخذ ہم (اردو) پریشان کرے۔ پریشان ہووے۔

پریشم بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی ابریشم۔ صاحب مؤید ہم این را آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ الف حذف شد و موحدہ بدل شد بہ بای فارسی

چنانکه تب و تپ اگرچه موافق قیاس است ولیکن ما تا وقتی
سند استعمال می باشیم که معاصرین عجم و محققین اهل زبان
ازین ساکت اند (اردو) دیکھو ابریشم ۔

پریشن با لقول برهان و سروری واند بر وزن
کشیدن مخفف پریشان بمعنی افشاندن و پریشان
کردن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است
اگرچه استعمال این از نظر ما نگذشت ولیکن باعتبار
سروری که محقق اهل زبانست این را تسلیم کنیم
(اردو) دیکھو پریشان یہ اس کا مخفف ہے

(الف) پریشید — (الف) بقول برهان ماضی
(ب) پریشیدن — (ب) و (ب) بقولش بر وزن پیری
(ج) پریشیده — دیدن (۱) بمعنی بدحال و
پریشان گردانیدن و (۲) بی خود گشتن و (ج)
بقولش بمعنی پریشان شده و بر باد داده و متفرق
ساخته ـ صاحب سروری بذکر الف گوید که مراد
پراشید که بجایش گذشت (حکیم فرخی ؎) بر زبان
آمد از خیمه و زان دو زلف چو بنفشه پریشید بر
نسترن چو هم او ذکر (ب) هم کرده معنی همزبان
برهان و هم او ذکر (ج) بمعنی پریشان شده و بر باد
داده می کند (شیخ سعدی ؎) پریشیده عقل و
پراگنده هوش چو ز قول نصیحت گران آگنده گوش
صاحب بحر نسبت (ب) می فرماید که بمعنی پریشان نیست
(کامل التصریف) و مضارع این پریشد صاحب
موارد بر (ب) می فرماید که پریشان و پراگنده
کردن است و بس **مؤلف** عرض کند که پریش
بجایش گذشت و اسم مصدر همین است که فارسیان
بقاعدهٔ خود یای معروف و علامت مصدر دن
با او مرکب کرده مصدری وضع کردند که اصلی
است ازینکه اسم این مصدر همان فارسی زبان
است و معنی حقیقی این پریشان و پراگنده شدن
که لازم است محاورهٔ فارسی استعمال این بمعنی
متعدی هم کرد و این مجاز باشد و (الف) ماضی
مطلق و (ج) اسم مفعول این است که بعض
محققین آن را اسم جامد فهمیده اند و تسامح

کرده اند مخفی مباد که پریشانی و پراگندگی یکی برای
اشیا باشد چنانکه پریشان کردن گوهر و دیگری برای
طبیعت انسان چنانکه پریشان کردن طبیعت انسان
و این شامل باشد برای هر دو (اردو) الف
(ب) کا ماضی مطلق (ب) (۱) پریشان کرنا (۲)
پریشان ہونا (ج) ب کا اسم مفعول۔

پری طلعت | اصطلاح۔ بقول بہار و انند
معروف **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی
است یعنی طلعت همچون پری دارنده کنایه از
یار (صائب سه) آئینه شو وصال پری طلعتان
طلب ؎ اوّل بروب خانه دگر میهمان طلب ؎۔
(اردو) پری طلعت بقاعدهٔ فارسی معشوق کو
کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔

(الف) پری گرفتن | مصدر اصطلاحی صاحب
(ب) پری گرفته | آصفی ذکر (الف) کرده
از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که (۱) پری
را قید کردن چنانکه گویند عاملان پری را در شیشه
بند کنند یا بجائی مقید کنند و (۳) مبتلا شدن بتاثیر
جن و پری یعنی گرفتن پری انسانی را بزیر اثر خود
و از همین مصدر است (ب) اسم مفعول آن
بقول برهان (۱) کسی که جن باو یار شده باشد و
او از مغیبات خبر دهد و از ماضی و مستقبل گوید
و دزد برده را پیدا کند و هر چیزی که در خاطر
بگذرانی و از و بپرسی بگوید و اگر خوابی دیده باشی
و فراموشش کرده باشی و از و بپرسی جواب بگوید
و تعبیر نماید و از احوال غائب هم خبر دهد که بعربی
او را کاهن خوانند (رودکی سمرقندی ۵۲) همن
بلرزد همچون پری گرفته ز باد ؎ بر و کند چو پری سای
عندلیب افسون ؎ صاحب سحر نسبت (ب) گوید
(۲) کسی که آسیب پری داشته باشد و جن باو یار
باشد صاحب جهانگیری در ملحقات ذکر (ب) کرده
در تعریف با برهان متفق و صاحب جامع بر ترجمه
کاهن قانع خان آرزو در سراج نسبت (ب) بسفید [illegible]
که مراد وقت ممان پری دار [illegible]

عرض کند کہ (الف) مصدر است و (ب)
اسم مفعول الف بمعنی یعنی کسے کہ پری
را گرفتہ یعنی عامل و کاہن و کسے کہ جن و
پری او را گرفتہ یعنی آسیب زدہ جن و پری
(اردو) (الف) (۱) جن و پری کو بقید
کرنا (۲) سایۂ جن و پری مین مبتلا ہونا (ب)
(۱) وہ شخص جو جن و پری کو زور عمل سے
گرفتار کرے۔ عامل (۲) آسیب زدہ
یعنی وہ شخص جس کو جن اور پری کا سایہ
ہوا ہو۔

پریسان بقول آنند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و کسر رای مہملہ۔ پوست شتر را گویند مؤلف
عرض کند کہ معاصرین عجم بہ زبان ندارند و دیگر محققین ازین ساکت اگر سند استعمال بدست
آید توانیم قیاس کرد کہ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) اونٹ کی کھال۔ مؤنث۔

پرینہ اصطلاح۔ بقول موارد (بذیل پرنہان)
بہ بای فارسی و رای مہملہ و تحتانی و نون و ہای
ہوز یعنی علامتی است کہ برکنارۂ زراعت برای
رمانیدن طیور رسانند (خلاق المعانی ـــ)
اگر نیست اندر چمن ہا پرینہ ٭ چرا زاغ راہی نہد
بر شگوفہ ٭ مؤلف عرض کند کہ پرینہ بہ معنی
پرندہ ایست و ہای ہوز آخرہ برای نسبت
پس معنی لفظی این منسوب بہ پرندہ و کنایہ از
سامانی کہ برای پرانیدن و رمانیدن طیور بر
کنار زراعت مہیا سازند (اردو) وہ سامان
یا وہ جھنڈیان جو زراعت سے پرندون کو
اڑانے کے لئے مہیا کرتے ہین۔

پریورت بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار مکانی کہ داخل آن مکانات
متعدد برای سکونت می باشد مؤلف عرض کند کہ ہیچ نکشود کہ اصل این مال کدام زبان
است و درین شک نیست کہ مفرس و متصرف فارسیان معاصر باشد و اسم جامد فارسی جدید

دانیم (اردو) وہ بڑا مکان جس میں متعدد سکونتی مکانات ہوں۔ مذکر۔

پریوش اصطلاح۔ بقول بہار و انند معروف
مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی این مثل پری
و کنایہ باشد از معشوق۔ معاصرین عجم بر زبان دارند
(حافظ) دانم کہ بگذرد ز سر جرم من کہ او
گرچہ پریوش است ولیکن فرشتہ خوشت (اردو)
پری وش پری جمال بقاعدۂ فارسی معشوق کو کہہ
سکتے ہیں۔ مذکر۔

پریون بقول برہان و ناصری و جامع بر وزن
افیون علتی باشد با خارش کہ آن را
بعربی جرب و بفارسی گر نیز گویند۔ صاحب مؤید
گوید کہ درد کہ پوست را آوارہ کند و درشت
گرداند و جوششی است با خارش کہ آن را داد
گویند۔ خان آرزو در سراج بذکر قول برہان
گوید کہ این غلط است لفظاً و معنًی چراکہ ببای موحدہ
است چنانکہ گذشت نہ گر است و نہ جرب بلکہ
قوبا و داد باشد **مؤلف** عرض کند کہ ما بر
(بریون) ابوحدہ صراحت ماخذ کردہ ایم و این
مبدل آنست و اشارۂ این ہمہ در انجا موجود
(اردو) دیکھو بریون۔

بای فارسی با زای ہوز

پز بقول انند و مؤید بالفتح و سکون زای معجمہ
(۱) امر است از پختن و (۲) بمعنی چرک و ریم
و (۳) گل کہنہ و نرم و (۴) بمعنی کہنہ و مندرس
و (۵) زمین پست و بلند کوہ کتل و بضم اول (۶)
برف ریزہ ہا کہ از شدت ہوای سرد مانند زرک
از آسمان ریزد و (۷) چوبی زرد و را نیز گویند
کہ بدان مداوا کنند و آنرا بتازی ورج خوانند
مؤلف عرض کند کہ بمعنی اول امر حاضر است
از پزیدن کہ می آید نہ پختن و بمعنی دوم و سوم و
چہارم و پنجم و ششم اسم جامد فارسی زبان و آنچہ
بوحدہ بمعنی پنجم گذشت مبدل این کہ اشارہ اینجا
در انجا کردہ ایم و حقیقت معنی ہفتم برادو می گذشت

و در سنسکرت این را پیچ نام است عجبی نیست که
فارسیان موحده را به بای فارسی بدل کردند چنانکه
تب و تپ و جیم را به زای معجمه چنانکه جوجه و چوزه
(اردو) (۱) پکانا کا امر حاضر۔ پکا (۲) پیپ
مؤنث (۳) پرانی اور نرم مٹی۔ مؤنث (۴) پیرانا۔
(۵) دیکھو پز (۶) برف کے ٹکڑے۔ مذ (۷) دیکھو اودی

پزاختن بقول برہان و سراج بفتح اول بروزن
نواختن بمعنی گداختن باشد و فرماید که بکسر اول
ہم آمده صاحبان جہانگیری و ناصری و سروری
ہم ذکر این کرده اند و صاحب بحر ذکر این کرده
گوید که سالم التصریف است که غیر ماضی و مستقبل
و اسم مفعول نیامده مؤلف عرض کند که این
مبدل بزاختن است که بموحده بہمین معنی گذشت
چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذ ہم در آنجا کرده ایم
و متصرف در اعراب نتیجه محاوره و لب و لہجه مقامی
است (اردو) دیکھو بزاختن۔

پزانیدن بقول بحر بروزن رسانیدن متعدی
پختن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع
این پزاند مؤلف عرض کند که متعدی بیک مفعول
این پزیدن است که می آید و بقاعدۀ فارسی متعدی
بدو مفعول ہمین پزیدن۔ پزانیدن درست است
بمعنی اہتمام پخت و پز کردن بواسطۀ غیری (اردو)
پکوانا۔ پکانا کا متعدی بہ دو مفعول۔

پزاوه بقول برہان و ناصری و جامع و جہانگیری
و جامع بروزن کجاوه۔ داشی و کوره را گویند که
در ان ظروف سفالین و خشت و گچ و آہک پزند
(امیر خسرو ع) ز پیش دیده باز طاس سفالینه گر جویی
پکا اندر پزاوه دیگ تهی می پز دیگها را چو خوان آرند
در سراج گوید که تحقیق آنست که این لفظ مرکب است
از پز بمعنی پخته و آوه بمعنی داش و چون داش چیزی
بلند و پخته شکل می باشد بدان موسوم شده و می تواند
که آوه کلمۀ نسبت باشد که افادۀ معنی تشبیه کند
پس معنی ترکیبی آن کوره و پخته مانند و نظیر این
لفظ کجاوه است که مرکب است از کج و آوه

که کلمهٔ نسبت است چون بر سر کجاوه پوشش از چوبهای کجی می سازند بدان موسوم شده و بر سر دو تقدیر بزای فارسی باید که باشد و آنچه بزای تازی لفظ هندی گویند خطاست چرا که در هندی زای تازی نیست و می تواند که از عالم توافق دو زبان باشد غایتش در فارسی بزای تازی یا فارسی بود و در هندی بجاوه بجیم و در هندوستان همچنین مشهور است مؤلف عرض کند که این لغت مرکب است از پژ (؟) که اسم مصدر پژیدن است بمعنی پیچیدن چنانکه (پیچ) و نیز واو که کلمهٔ نسبت چنانکه خان آرزو خیال کرده و معنی لغوی این منسوب به پیچیده و کجاوه که گذشت و بجا دارد که اصل این پژاوه باشد که اشاره آن نمود (؟) بجاوه ذکر ده ایم (اردو) دیکهو کجاوه ـ

پژپوشش بقول برهان بابای فارسی و نون تا قرشت بروزن (؟) بزبان ژند و پاژند بمعنی دادن باشد که در مقابل گرفتن است و فرماید که پژپوشی (یعنی ...) هم (و پژپوشیدن یعنی) بخشیدن صاحبان انند و جهانگیری در ملحقات ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که مصدر متروک است و حالا در محاوره مستعمل نیست و به همین معنی به موقع اول هم گذشته (؟) تا که آن مبدل این باشد چنانکه اسپ و اسب (اردو) دینا ـ

پژد بقول برهان و جهانگیری و ناصری و سروری و جامع بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد (۱) بمعنی خون باشد که بعربی دم گویند و بقول بعضی (۲) جان است که ابرا روح خوانند خان آرزو در سراج گوید که معنی اول حقیقی است و معنی دوم مجازی مؤلف عرض کند که ما این را اسم جامد فارسی قدیم دانیم که حالا بر زبان فارسیان بهر دو معنی متروک است (اردو) (۱) خون مذکر (۲) جان مونث ـ

پزداغ بقول اننڈ و مؤید بالفتح و الضم و قیل بالکسر بدانچه زنگ آئینه و تیغ و امثال آن بزدایند و بتازیش مصقله خوانند **مؤلف** عرض کند که اصل این (داغ بر) بود به فتح موحده اسم فاعل ترکیبی بمعنی برندهٔ داغ و قلب آن بر داغ و مبدلش پزداغ که موحده بدل شد ببای فارسی چنانکه تب و تپ و رای مهمله به زای هوز چنانکه برغ و بزغ و تصرف در اعراب نتیجه لب ولهجهٔ مقامی است (اردو) صیقل کا آله - مذکر -

پزدک بقول برهان و ناصری و اننڈ بفتح اوّل و دال ابجد بر وزن نهرک کرمکی باشد که گندم را خورد و خراب کند **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است وبس (اردو) گیہون کا کیڑا جو گیہون مین پیدا ہوتا ہے اور اسکو خراب اور ضائع کرتا ہے اور گھاجاتا ہے - مذکر -

پزشک بقول برهان و ناصری و جامع بکسر اوّل و ثانی بر وزن سرشک (۱) طبیب و جرّاح را گویند و (۲) بفتح اوّل و ثانی بمعنی چغد باشد و آن پرنده ایست معروف و منحوس (ازرقی ؎)
باده خوارزمی چو سنگین دل پزشک دست کار
دست پرسپار دار د آستین پر نیشتر و صاحب بنفر نگ بشرح بودهٔ بهشتی فقرهٔ (دساتیر آسمانی لفزرا باد و خشوران و خشور) گوید که بمعنی طبیب و معالج و فرماید که به زای فارسی نیز **مؤلف** عرض کند که بحقیقت ماخذ این برجشک بموحده و جیم و کاف عربی و برشک به موحده و زای هوز و کاف فارسی عرض کرده ایم و معنی اوّل حقیقی است و فارسیان مجازاً بمعنی دوم استعمال کردند ازینکه چهال فرس طبیب و خصوصاً جرّاح را همچون چغد منحوس دانند ازینجاست که پزشک جرّاح را هم نام نهادند حیف است که بعض محققین همین سند ازرقی را به تبدیل بعض الفاظ به برشک هم نقل کرده اند (اردو) (۱) دیکھو بجشک (۲) چغد - مذکر - دیکھو بلبل کنج -

پژغ بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ثانی و سکون غین معجمه شاخچهٔ نوکه از درخت تاک روید **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم ازین ساکت اسم جامد فارسی قدیم باشد (اردو) درخت انگور کی نئی نکلی ہوئی شاخ ـ مؤنث ـ

پژغند بقول برہان و انند بضم اول و غین نقطه دار و سکون ثانی و نون و دال بی نقطه بمعنی پژغنج است و آن پسته مانندی باشد بی مغز که بدان پوست را دباغت کنند **مؤلف** عرض کند که صراحت ماخذ این بر پژغنج کرده ایم و این مبدل پژغند است موحده بدل شد ببای فارسی چنانکه اسب و اسپ (اردو) دیکھو پژغنج ـ

پژگر بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بالفتح و کاف عجمی و سکون رای مهمله باورچی **مؤلف** عرض کند که اگرچه دیگر محققین و معاصرین عجم ازین ساکت اند ولیکن موافق قیاس است از قبیل دادگر و صیقل گر و پژ اسم مصدر پژیدن است چنانکه پخت اسم مصدر پختن (اردو) باورچی دیکھو پاتوچی ـ

پژمایه اصطلاح ـ بقول سروری بوزن همتا گاوی که فریدون به شیر او بزرگ شد (حکیم فردوسی) یکی گاو پژمایه خواهد بدن ؛ جهان جوی را دایه خواهد بدن ؛ (و له) یکی گاو کش نام پژمایه بود ؛ ز گاوان ورا برترین پایه بود ؛ و فرماید که در مؤید بکسر بای فارسی و سکون رای مهمله دیده شد **مؤلف** عرض کند که ما این را مبدل برمایه دانیم که بجایش بهمین معنی گذشت به تبدیل موحده ببای فارسی چنانکه اسب و اسپ و رای مهمله بزای هوز چنانکه برغ و پژغ حیف است که بعض محققین سند دوم را بتصرف خفیف برای پژمایه هم آورده اند (اردو) دیکھو برمایه ـ

پژوند بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ثالث بسته جامه را گویند **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم بر زبان ندارند و (پروند) به موحده و رای مهمله و های هوز در آخر بهمین معنی گذشت

اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ مبدل و مخففش باشند کہ موحدہ بدل شد بہ بای فارسی چنانکہ تب و تپ و رای مہملہ بہ زای ہوز چنانکہ برغ و بزغ و حذف ہا چنانکہ گیاہ و گیا (اردو) دیکھو بروندہ کے دوسرے معنے۔

پزوی بقول برہان و سروری و ناصری بفتح اول و سکون ثانی و واو بہ تحتانی کشیدہ فرومایہ و تربیت مردمان را گویند و بعربی ارذل و فرماید کہ بفتح اول و ثانی ہم آمدہ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم باشد (اردو) ارذل۔ کمینہ۔ وہ شخص جو شریف نہو بلکہ رذیل ہو۔

پزہ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر اول و فتح ثانی و سکون ہا (۱) نیشکر را گویند و (۲) بمعنی سلاح جنگ **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی این پختہ شدہ و بمعنی اول حقیقی است و اسم جامد فارسی زبان و بمعنی دوم مجاز آن۔ فارسی قدیم باشد۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) نیشکر۔ مذکر۔ (۲) جنگی ہتیار۔ مذکر۔

پزی بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی طرف و جانب **مؤلف** عرض کند کہ دیگر محققین ازین ساکت اند۔ فارسی قدیم باشد معاصرین عجم بر زبان ندارند مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) جانب۔ طرف۔ دیکھو براحیل۔

(الف) **پزیدن** (الف) بفتح اول بقول سروری و انند بر وزن گزیدن یعنی پختن (مولوی معنوی ۵) ہر میوہ کہ در باغ جہان بد ہمہ پختست * ای غورہ چون سنگ نخواہی تو پزیدن * صاحب سروری بر اب

(ب) **پزیدہ**

گوید کہ بوزن گزیدہ بمعنی پختہ **مؤلف** عرض کند کہ محققین عش مصادر این را ترک کردہ اند و بذیل پختن پز را مضارع قرار دادہ اند و حقیقت این است کہ پخت با ضم و پز بالفتح اسم مصدر است و پختن از پخت

وپزیدن از پز وضع شد وپزد مضارع پزیدن است نه پختن وپزیدن (کامل التصریف) و پختن (سالم التصریف) آمده که غیر از ماضی و مستقبل واسم مفعول نمی آید۔ و (ب) اسم مفعول الف باشد والف لازم نیامده بلکه متعدی است (اردو) الف دیکھو پختن کے دوسرے معنے (ب) دیکھو پختہ کے دوسرے معنے

پزیرا صاحب سفرنگ بذیل سی وسومی فقرهٔ (نامه شت وخشور سیامک) می فرماید که بکسر اول و زای هوز وتحتانی معروف و رای مهمله بالف۔ مادّه و هیولی **مؤلف** عرض کند که فارسی قدیم است و پذیرا که به ذال معجمه به همین معنی بر معنی چهارمش گذشت مبدل این است که فارسیان عربی دان تصرفی کرده زای هوز را به ذال معجمه بدل کردند چنانکه بزله و بذله (اردو) دیکھو پذیرا کے چوتھے معنے

(الف) **پزیرائی** (ب) **پزیرنده** صاحب سفرنگ بشرح صد و پنجاه و سومی فقرهٔ (نامه شت وخشور ساسان) الف را بمعنی قابلیت آورده و (ب) را بذیل دوازدهمی فقرهٔ (نامه شت ساسان نخست) بمعنی قبول کننده گوید و از همین دو لغت پیداست که ------

(ج) **پزیریدن** مصدر این است بمعنی قبول کردن که اشارهٔ این بر (پذیرفتن) کرده ایم واسم این مصدر پزیرا است به زای هوز محققین مصادر (پذیرانیدن) و (پذیرفتن) و (پذرفتن) را بذال معجمه نوشته اند که گذشت و این مصدر اصلی را ترک کرده اند بخیال ما همه مصادر بالا مبدل است که زای معجمه بدل شد بذال معجمه چنانکه صراحتش بر پذیرا کرده ایم و پذیرفتن که بجایش گذشت مبدل این است که تحتانی ثانی بدل شد به فا و همین است مثال اول این تبادل که از نظر ما گذشت (اردو) الف قابلیت۔ مؤنث۔ پزیرائی بھی لکھ سکتے ہیں بقاعدهٔ فارسی (ب) قبول کرنے والا (ج) قبول کرنا۔ دیکھو پزیرفتن۔

بای فارسی با زای فارسی

پژ بقول برهان بفتح اوّل و سکون ثانی (۱) زمین پست و بلند و (۲) کوه و کتل را گویند که بعربی عقبه خوانند و (۳) بمعنی کهنه و مندرس هم و (۴) گل کهنه و ترهم و (۵) پچرک و ریم و بضم اوّل (۶) برف ریزها که از شدّت هوای سرد مانند زرک از آسمان بریزد و (۷) چوبی باشد زرد که بدان مداوا کنند و آنرا بعربی فتح خوانند صاحب سروری بمعنی دوم و سوم و پنجم و ششم قانع و صاحب ناصری ذکر معنی اوّل و سوم و پنجم کرده و صاحب جهانگیری معنی دوم و سوم و پنجم را آورده (ابوالفرج رونی سلّه) در ترازوی همت اصلاش پر وانکه سنگ آمده پژ بهمن پر (خواجه حمید لوبکی سلّه) در جناب تو هم خاطر گشت راست چون لاشه در گریوه پژ پر (استاد خسروی سلّه) سفر خوش است کسی را که همراد بود پر اگر سراسر کوه و پژ آید اندر پیش پر خان آرزو در سراج گوید که بمعنی اوّل پشته بلند است نه پشته پست و بلند و بمعنی دوم در فرهنگهای معتبر نیست بلکه همان گریوه و کتل است و بذکر معنی سوم گوید که بمعنی پنجم همان فرک که مبدل این است و رشیدی هر دو را مرادف یکدیگر دانسته خطا است و بذکر معنی ششم می فرماید که بدین معنی بای تازی است و ذکر معنی هفتم هم کرده صاحب جامع بذکر همه معانی معنی چهارم را ترک کرده **مؤلف** عرض کند که همین لغت به همین معانی به (بژ) بزای هوز گذشت و خیال ما اینست که همین اسم جامد فارسی قدیم باشد به همه معانی و آنچه به زای عربی گذشت مبدل این چنانکه ژند و زند (اردو) دیکهو بژ۔

پژ آسمان اصطلاح بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ فلک الافلاک را گویند **مؤلف** عرض کند که قلب اضافت توصیفی و معنی لفظی این کهنه آسمان که پژ بمعنی کهنه و مندرس بجایش

گذشت و کنایه باشد از فلک الافلاک (اردو) فلک الافلاک۔ دیکھو اورنہ افلاک۔ اسم مذکر۔

پژاد بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ مرد معمّر و سالخورده **مؤلف** عرض کند که مخفف (پژزاد) است۔ فارسی قدیم یعنی زند و پازند۔ معنی لفظی آنها کهنه زاد و کنایه از پیر معاصرین عجم بر زبان ندارند و زردشتیان قدیم تصدیق این می کنند (اردو) بڈھا۔

پژار بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی قدم **مؤلف** عرض کند که پژ بمعنی زمین پست و بلند گذشت و معنی لفظی این پست و بلند آرنده۔ اسم فاعل ترکیبی و کنایه از قدم باشد (اردو) قدم۔ مذکر۔

پژاگن بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی با کاف فارسی بر وزن ساکن بمعنی زشت و پلید و چرکن (ابوشکور ـه) لطیفه و جوانم چو گل در بهار۔ ولی پژاگن نیم سالخورده نیم خان آرزو در سراج می فرماید و مؤلف را با او اتفاق که این مرکب است از پژ و آگین بمعنی پر از چرک و ریم که پژ بمعنی چرک و ریم گذشت و آگن مخفف آگین پس این اسم مفعول ترکیبی است بمعنی چیزی و کسی که زشت و پلید باشد (اردو) غلیظ۔ ناپاک۔ میلا۔

پژاوند بقول برہان و جامع بر وزن داوند (۱) چوبی که در پس در اندازند تا در گشوده نگردد و (۲) چوب گازران نیز گویند صاحب جہانگیری بر معنی اوّل قانع و صاحب سروری با ذکر هر دو معانی گوید که بمعنی اوّل پژوند هم آمده (شمس فخری ـه) در هم شکند ار چه بود حصن عدو را از سد سکندر در دار قاف پژاوندی صاحب ناصری گوید که بمعنی (الیس آوند) و فرماید که این مرکب است از پژ و آوند پژ بمعنی کوه و کتل گذشت و آوند نسبت است یعنی در محکمی نسبت دارد بکوه۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل را می فرماید که بمعنی دوم چوبی که گازران بر جامه زنند

وگوید که صاحب برهان پژوند بمعنی پس درنشین دوشو
هم آورده و بفتحتین هم گفته مؤلف عرض کند
که پژند درینجا بمعنی کوه و کتل است و آوند بمعنی
دلیل وحجت که بجایش گذشت ومعنی لفظی این
دلیل وحجت کوه دارنده در استواری وکنایه از
بسکله ومعنی دوم مجاز آن، صاحب برهان پژند
پژوند نوشته با ذکرش همدرانجا کنیم و آوند
برای نسبت نیامده چنانکه ناصری آورده ـ
(اردو) (۱) دیکهو بسکله (۲) وه لکڑی جس سے
دهوبی کپڑون پر مار کر میل صاف کرتے ہین پژوهش

پژاوه بقول سروری و انند بوزن کجاوه
داشتی باشد که ظرف سفالین دران پزند (اسیر
شهرو ۵) ای زیره پا بطاس سفالینه گرم نه
که اندر پژاوه دیگ تهی می پزد کلال ها (ولد ۵)
کس زمادر نزاد باز رو مال که از پژاوه سبوی
پژ نماید که مؤلف عرض کند که پجاوه بمعنی تنور
خشت پزان بجایش گذشت وپزاوه بزای عربی
مرادف این که آن اصل است و این مبدلش
چنانکه زند و ژند و صراحت ماخذش همدرانجا
کرده ایم (اردو) دیکهو پژاوه ـ

(الف) **پژپژا** بقول برهان وجهانگیری بضم هردو
بای فارسی وسکون هردو زای عجمی کلمه باشد که
شبانان بزرابدان نوازش کنند وبسوی خود
خوانند و آن را ـ ـ ـ

(ب) **پژپژی** هم گویند (حکیم سنائی ۵)
نشود دل بحرف قرآن به که نشود بز به پژپژی
فربه که خان آرزو در سراج و نیز صاحبان رشیدی
و مؤید وانند هم ذکر این کرده اند مؤلف عرض
کند که همین لغت به موحده گذشت یعنی (بزبزا)
وصاحب سروری سند حکیم سنائی را همدرانجا
نقل کرده و پچ پچ هم به همین معنی مذکور شد و اصل
همه (بزبز) به موحده و زای هوز است موحده
بدل شده به بای فارسی و زای هوز به زای
فارسی چنانکه تب و تپ و آزیر و آژیر نسبت

(ب) عرض می شود که تسامح محققین است که یای وحدت را مصدری یا زائد دانستند (پژپژی) نفعی نیست بلکه یای وحدت با همان الف مرکب است ازینجاست که صاحب سروری بر (پژپژا) همین سند سنائی را آورد (اردو) دیکھو پژپژ

پژسر بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اول وثالث کل را گویند **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم و دیگر محققین ازین ساکت اسم فاعل ترکیبی باشد معنی لفظی این کسی که در سر او چرک وریم باشد وکنایه از کچل وکل که سر او زخم داشته وموی نداشته باشد ـ موافق قیاس است (اردو) وہ شخص جس کے سر میں زخم ہوں اور بال نہ ہوں ـ گنجا ـ

پژغند بقول سروری به زای فارسی بوزن فرزند زند وژند (اردو) دیکھو پژغند اور پژغنج ـ

بمعنی عشقه باشد صاحبان انند وموید بر نام درختی قانع ـ صاحب محیط اعظم بر عشقه می فرماید که بفتح عین وشین وقاف وها بفارسی اخجاک وثال وشاک پیچک وبهندی چاندریل نامند وآن نباتیست شبیه به لبلاب وبسیار کم برگ وشاخهای آن بسیار از لبلاب قوی تر ازان ودرازتر بر درختی که می پیچد آن را خشک گرداند وبعض اطبا آن را کشوث دانسته اند وآن نزد اکثری قسمی از لبلاب است **مؤلف** عرض کند که محقق اهل زبان در ترجمهٔ این غلط کرد که عشقه نوشت واین همان پژغنج است که بجایش گذشت وپژغند هم مذکور شد [illegible] که این مبدل آنست که موحده بدل شد به بای فارسی وزای عربی به زای فارسی چنانکه تب وتپ

پژفند بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اول وثالث گفتگوی بیهوده وهرزه **مؤلف** عرض کند که فارسی قدیم است ـ معاصرین زردشت تصدیق این کنند که لغت زند وپازند باشد که حالا بر زبان نیست (اردو) بیهوده گفتگو ـ مؤنث ـ

پژکاله | بقول برهان و جامع بفتح اول بمعنی
(۱) حصه و بهره و (۲) لخت و پاره باشد از
هر چیز و (۳) وصله گویند که بر جامه دوزند
و بعربی رقعه گویند. صاحب سروری این را مرادف
پرگاله گوید و بر معنی دوم و سوم قانع. خان آرزو
در سراج ذکر این کرده می فرماید که پرگاله بجایش
گذشت لیکن ثبوت زای فارسی مشکل است
مؤلف عرض کند که هیچ مشکل نیست. لغت
فارسی زبان است و صاحبان جامع و سروری که
محقق اهل زبانند هر دو متفق و مؤید برهان پس
ما این را بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان دانیم
و پرکاله که برای مهمله گذشت ابدال این چنانکه پژکم
و برکم و معنی اول و سوم مجاز معنی اول (اردو)
(۱) حصه. مذکر (۲) ٹکڑا. مذکر (۳) پیوند.
مذکر. دیکھو پرکاله.

پژگی | صاحب انند بحواله فرهنگ فرنگ بدیل
بازک گوید که این مرادف آنست مؤلف عرض

کنند که معاصرین عجم بر زبان ندارند اگر سند استعمال
بدست آید توانیم قیاس کرد که اسم جامد زند و پازند
است. دستوران معاصر هم بر زبان ندارند.
(اردو) دیکھو بازک.

پژهم | بقول برهان و رشیدی و جامع بفتح اول
و سکون ثانی و میم (۱) بمعنی کوه باشد که بعربی جبل
خوانند و فرماید که بکسر اول هم آمده. صاحب جهانگیری
فرماید که بدین معنی مرادف پژ که گذشت. صاحب
سروری مذکر معنی اول گوید که (۲) بمعنی اندوه و پریشان
بمعنی اندوه‌زده. خان آرزو در سراج می فرماید
که فرماید علیه پژ باشد بمعنی اولش که در اواخر بعض
کلمات فارسی زیادت میم جائز است و هم او بدیل دژم
که بمعنی دوم اول گذشت گوید که (۳) بمعنی شبنم ریزه است
که چیزها سفید می نماید و هم او بجای دیگر این را مخفف پژوهم
گفته که می آید. مؤلف عرض کند که حیف است اندوه که ذکر
این معنی در اینجا نکرد شک نیست که میم تخصیص بر بعض
الفاظ فارسی می آید چنانکه نهم و پنجم و امثال آن

ولیکن این اضافه باعتبار تانیث که بر هر یک لفظ
کنیم - اگرچه ژ بمعنی پاره های برف گذشت ولیکن
محققین اهل زبان این را بدین معنی مفرد علیه آن
نگفته اند چنانکه برای معنی اوّل و بمعنی دوم اسم جامد
فارسی زبان دانیم باعتبار سروری که صاحب
زبان است (اردو) (۱) دیکھو ژ که دو سر معنی
(۲) دیکھو اندوه (۳) شبنم - مؤنث -

ژمان بقول برهان بکسر اوّل (۱) بمعنی افسرده
و بی رونق و غمناک و مخمور را اند و نگین و فرماید که
باین معنی بفتح اوّل و ضم اوّل هر دو آمده نیز گوید که
بضم اوّل (۲) بمعنی خواهش و آرزو هم صاحب
جهانگیری می فرماید که بمعنی اوّل مرادف ژمرده
و ژمریده (سیف اسفرنگی ط) در انتظار عهد
شب قدر زلف تو * ژمان تر از چراغ بروز م
زمان زمان * صاحب سروری بر معنی اوّل
قانع و از معنی مخمور مختصر که هیچ تعلق با معنی اوّل
ندارد (شمس فخری ط) نشسته خسرو دل شاد
بر سر سریر شهی * عدو گریخته بر کوه خست و ژمان *
صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که به زای عربی
هم گذشت و این اصح است - صاحب رشیدی
این را بمعنی اوّل مرادف ژمند و ژمرده و ژمریده
می داند و در مؤید مطبوعه قول کشور فضولی است
است و در دیگر نسخ قلمی بمعنی اوّل بالفظ مخمور هم
صاحب جامع هم زبان برهان به هر دو معنی - خان آرزو
در سراج بذکر ژمرده و ژمان و ژمند و ژمریده
بمعنی اوّل گوید که اصل این هر چهار لغت (ژمریدن)
است و از جهت تخفیف (ژمردن) باینده و ژمند
و ژمان - اسم فاعل بحذف دال از جهت تخفیف
و هائیکه در آخر اسم فاعل آید چون رونده و دونده
و گاهی محذوف نیز شود چنانکه (تیغ کشنده) و ژمان
در برهان بفتح اوّل و ضم آن هر دو آمده و بضم اوّل
بمعنی دوم و این غلط است چه آن ژمان به ما ست
نه میم چنانکه در فرهنگها مرقوم و هم بمعنی مخمور درو
بخشکی تنخیده نوشته و تحقیق آنست که این ژمان

آن پژمان نیست که به یای تازی آورده شد بلکه
اشتقاق آن پژمان بمعنی مخمور وشراب زده از پژم
است بمعنی پژمرده ومخمور واشتقاق این پژمان
از پژمردگی است نیز فرماید که الف ونون در اشتقاق
افاده معنی فاعلی کند چنانکه خندان وگریان ودر جای
برای نسبت چنانکه تهران واسپهان وکاشان و
گاهی زائده چنانکه مستان وخامان وآبادان پس
خطای صاحب برهان خود واضح مؤلف عرض کند
که اصل این پژمر است که بمعنی انتظار می آید وصاحبان
مؤید وانند ذکرش کرده اند وما بر (پژمر بموحده
اول) صراحت کرده ایم که (پژمر) به پای فارسی
بمعنی پر از تلخی است ومراد از پر از اندوه ومبدلش
همین است پژمرید پای وزای فارسی که می آید
چنانکه برکم وپژکم پس پژمر اسم مصدر است که
فارسیان بقاعدهٔ خود یای معروف وعلامت
مصدر دن براو زیاده کرده مصدری وضع
کردند یعنی (پژمریدن) بمعنی اندوهگین شدن

در صراحت دیگر معانی بجایش کنیم ومحقق همین است
(پژمردن) بحذف تحتانی وپژمریده وپژمرده بزیادت
های هوز بر ماضی مطلق بمعنی مفعول است موافق
قاعدهٔ فارسی زبان واین مصدر را هیچ تعلق از
پژمان نیست بلکه پژمان مرکب است از پژم که
بمعنی دژم اندوه گذشت وبزیادت الف ونون
اسم حال است بمعنی فاعلی یعنی بزمانه حال اندوه دارنده
این است حقیقت این اسم که خان آرزو نسبت
آن طبع آزمائی کرده اگرچه پژمان به موحده وزای
هوز مرادف این بمعنی اول است ولیکن معنی مجازی
در پژمان بر سبیل مجاز است چنانکه صراحتش بمعنی مجازی
کرده ایم وپژمان که بموحده وزای فارسی گذشت
مبدلش وپژمند که می آید اصل آن (پژم مند)
بود یک میم حذف شده (پژمند) باقی ماند وآنچه
خان آرزو آن را اسم فاعل پژمردن یا پژمریدن
بحذف دال داند وطبع آزمائی کند غلط است
که هر دو مصدر مذکور سالم التصریف است

نہ کامل التصریف پس غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول
از مشتقاتش نمی آید و آنچہ خان آرزو این را
از پژمردگی دانستہ غلط کردہ کہ پژمردگی حاصل بالمصدر
پژمردن است کہ می آید پس حقیقت چنان و ربانیکہ
کہ خطای برہان است یا خان آرزوی با نام و
نشان، و معنی دوم را باعتبار محققین خصوصاً صاحب
جامع کہ محقق اہل زبانست تسلیم کنیم و این بہ سبیل
مجاز باشد بمعنی آرزومند مجرد آرزو کہ محققین با
بر نزاکت معنی غور نکردہ اند کہ در آرزو ہم غمگینی
موجود است کہ بیان خان آرزو غور نکرد و مجموعہ
را از معنی اول ہیچ تعلق نیست و آن متعلق است
با پژمان کہ گذشت (اردو) (۱) افسردہ ۔
غمگین (۲) آرزومند ۔

پژماورد بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح
و فتح واو نوعی است از فالودہ و قسمی از طعام
مؤلف عرض کند کہ تعریفی خوب نیست اگر
سند استعمال این بدست آید توانیم قیاس کرد
کہ مبدل (بژماورد) است کہ بزای ہوز گذشت
چنانکہ باز و باژ (اردو) دیکھو بژماورد ۔

پژمایہ بقول برہان و انند بفتح اول بروزن
ہمسایہ ہمان گاو کہ ذکرش بر بژمایہ گذشت
مؤلف عرض کند کہ دریخجا ہمین قدر کافی
است کہ این مبدل آنست چنانکہ باز و باژ
و جا دارد کہ این را مبدل (برمایہ) قرار دہیم
کہ بہ موحدہ و رای مہملہ عوض زای فارسی مذکور
شد چنانکہ اسب و اسپ و برکم و پژکم (اردو)
دیکھو برمایہ ۔

پژمر صاحبان انند و مؤید گویند کہ بفتح یکم و
سوم بمعنی پہ مر است یعنی انتظار **مؤلف** عرض
کند کہ ما حقیقت این بر پژمان بیان کردہ ایم
کہ معنی حقیقی این پر از تلخی است و مجازاً بمعنی انتظار
مستعمل و ہمین است اسم مصدر پژمردن و پژمریدن
کہ می آید (اردو) انتظار ۔ مذکر ۔

(الف) **پژمردگان** الف جمع پژمردہ کہ می آید

(ب) **پژمردگی** و آن افادهٔ معنی مفعولی پژمردن کند به همه معانیش و (ب) حاصل بالمصدر او ست (ظهوری الف ے) چه غم پژمردگان را رشتهٔ امیّت نیست که غم‌ها با دل خرّم در افتد ٭ (و له ب ے) در غم پژمردگی‌های دلم ٭ غنچه را آن گوشهٔ دستار نیست ٭ **مؤلّف** عرض کند که موافق قیاس است (اردو) الف پژمرده لوگ (۲) پژمردگی بمعنی افسردگی۔ مایوسی۔ کملاہٹ ہرچہار بقول آصفیه۔

پژمردگی داشتن استعمال بمعنی پژمرده و افسرده بودن (ظهوری ے) گل حرمان که در هر برگ صد پژمردگی دارد ٭ بخوناب جگر در سینه‌های تنگ می روید ٭ **مؤلّف** عرض کند که صراحت خند پژمردگی بجایش کرده ایم (اردو) مبتلاے پژمردگی ہونا۔ پژمرده ہونا۔

پژمردگی رستن مصدر اصطلاحی۔ ظاہر شدن و پیدا شدن افسردگی است **مؤلّف** عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ے) ز کشت راحتم پژمردگی رست ٭ ز نشستی تیرباران تماست ٭ (اردو) پژمردگی یا افسردگی ظاہر ہونا۔ پیدا ہونا۔

پژمردن بقول بحر بر وزن دل بردن (۱) افسردن و پژمان شدن و (۲) غمناک شدن و (۳) بی رونق شدن و درهم کشیده شدن و روبخشکی آوردن۔ ضد تازگی۔ و فرماید که سالم التّصریف است که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید۔ بهار گوید که لازم است ولیکن از کلام علی قلی بیگ خراسانی معلوم می شود که متعدّی هم آمده (ے) از گلشن سپهر نچیده گل شگفته که من پژمرده ام بدست گل آفتاب را ٭ **مؤلّف** عرض کند که مقصود بهار همین است که هر سه معنی بالا را متعدّی هم گیریم یعنی افسرده کردن و غمناک کردن و بیرونق کردن هم صاحب موارد بر معنی اوّل قانع ولیکن لازم و متعدّی را آورده حقیقت اینست که پژمر که گذشت اسم این مصدر باشد

ومعنی اوّل حقیقی است شامل برای انسان ونبات چنانکه پژمردن دل وپژمردن گل ودیگر معانی مجاز آن (اردو) (۱) افسردہ ہونا۔ مرجھانا۔ افسردہ کرنا (۲) غمناک ہونا۔ غمناک کرنا۔ (۳) بیرونق ہونا۔ بیرونق کرنا۔

پژمردہ بقول برہان بکسر اوّل وضم سیم بروزن دل بردہ بمعنی پژمان وافسردہ وغمناک واندوہگین وبیرونق باشد وروی بخشکی آوردہ وترنجیدہ ودرہم کشیدہ صاحب سروری برافسردہ وبیرونق قانع وفرماید کہ پژمریدہ کہ می آید مرادف این۔ (استاد رودکی ؎) ہر گلی پژمردہ می گردد زدہر ؎ مرگ بفشاردہمہ در زیر غن ؎ صاحبان جہانگیری وناصری ہم ذکر این کردہ اند وخان آرزو در سراج بدیل پژمان این را آوردہ وما صراحت ماخذ وحقیقت این ہمہ را انجا کردہ ایم مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) پژمردہ بقول آصفیہ کمہلایا ہوا۔ مرجھایا ہوا افسردہ۔ پالا...

پژمردہ آمدن نگہ استعمال۔ بیرونق و غمناک افتادن نگاہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) از خویش تا نمی گوییم سخن افسردہ می آید ؎ برویش تا نمی بینیم نگہ پژمردہ می آید ؎ (اردو) نگہ کا غمگینی کے ساتھ پڑنا

پژمردہ خاطر / **پژمردہ دل** استعمال۔ بمعنی کسیکہ دل او پژمردہ وافسردہ باشد یعنی ضد شگفتہ دل کہ خوش نباشد مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) نازم بہ تازہ روئی پژمردہ خاطران ؎ سرسبزی بہار جہان از خزان ما ؎ (والہ ؎) پژمردہ دل مباش ظہوری زجور دور ؎ کا عالم زعدل بادشہ دادگر شگفت ؎ (اردو) پژمردہ خاطر۔ پژمردہ دل کہہ سکتے ہیں وہ شخص جو شگفتہ دل اور خوش دل نہ ہو وہ شخص جو ملول اور افسردہ خاطر ہو۔

(الف) پژمردہ دل بودن / **(ب) پژمردہ ساختن** استعمال (الف) بمعنی ملول بودن

(۳۶۹۸) (۱۶۹۹) (۳۶۵۸)

(ج) پژمرده شدن و شگفته دل نبودن (د) پژمرده ماندن مثالش از ظهوری بر پژمرده دل گذشت و (ب) متعدی آن که دیگری را ملول ساختن است ظهوری

ـه) په توی از خاطرم پژمرده ترمی سازدش ؛ باوجود آنکه از خورشید پهلو فربهیست ؛ و (ج) بمعنی افسرده شدن (وله ـه) بخرمی شده پژمرده نگاه یه دل ؛ به بین جوانی پیری به بین جوان انیست ؛ و (د) مرادف (ج) (وله ـه) بخیهٔ قطرهٔ می دل ظهوری می خواست ؛ ماند پژمرده و رنج حیف که تقوی نه شگفت ؛ (اردو) الف افسرده دل ہونا ملول ہونا (ب) افسردہ کرنا پژمردہ کرنا ملول کرنا (ج) ملول ہونا افسردہ ہونا (د) ملول رہنا ـ رنجیدہ رہنا ـ

پژمروم به واو مجهول بحث این بر پژوم می آید (اردو) دیکھو پژوم ـ

(الف) **پژمرید** (الف) بقول مؤید بمعنی پژمردن که گذشت های هوّز زیاده کرده اند پژمرده شد و آب درو نماند (ب) **پژمریدن** صاحب بحر نسبت (ب) گوید که مرادف پژمردن و سالم التصریف که غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید **مؤلف** عرض کند که (الف) ماضی مطلق (ب) و (ب) مصدریست که مرکب کرده اند از (پژمر) که اسم مصدر این گذشت و یای معروف و علامت مصدر (دن) و پژمردن که گذشت مخفف همین است و این شامل باشد بر همهٔ معانی پژمردن که بجایش بیان کرده ایم و اشارهٔ این بر (پژمان) هم کرده ایم (اردو) (الف) ماضی مطلق (ب) کا اور (ب) دیکھو پژمردن ـ

پژمریده بقول برهان و سروری و جهانگیری و سراج بکسر اول و رای قرشت به تحتانی رسیده و فتح دال بمعنی پژمرده (فخر گرگانی ـه) چو گشتی بود مهرش پژمریده ؛ امید از آب و از باران بریده ؛ **مؤلف** عرض کند که بر ماضی مطلق

که افادهٔ معنی مفعولی کند و بلحاظ معنی متعدی ژپمریدن
اسم مفعولش اصل ژپمرده که آن مخفف این است
(اردو) دیکھو ژپمرده ۔

ژپمند استعمال بقول سروری بوزن فرزند
بمعنی غمگین و ژپمرده صاحبان رشیدی و سراج
گویند که مرادف ژپمان که گذشت مؤلف عرض
کند که حقیقت این بر ژپمان عرض کرده ایم از قبیل
خردمند است بمعنی صاحب اندوه و غم که از ژپمند
یک میم حذف شده ژپمند باقی ماند (اردو) دیکھو ژپمان

ژپموی اصطلاح بقول انند بحوالهٔ فرهنگ
فرنگ بالفتح بمعنی آبله رو و چیچک رو مؤلف
عرض کند که تحتانی آخره زائد است و واو نسبت
به ژپم زیاده کرده اند معنی لفظی این منسوب
به اندوه و جا دارد که منسوب به شبنم ریزه کنیم
که ژپم به معنی اندوه و شبنم ریزه گذشت
و کنایه از آبله رو اسم فاعل ترکیبی است معاصرین عجم
بر زبان ندارند ولیکن موافق قیاس نظر بر سکوت دیگر محققین
اشتقاق شد استعمال می باشیم (اردو) چیچک رو ۔

ژپن بقول برهان و سروری و جامع و سراج و رشیدی و انند بروزن و معنی زغن است که
غلیواج باشد مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان باشد دیگر هیچ (اردو) چیل، زغن
غلیواج ۔ مؤنث

ژپمه بقول برهان بروزن کمند (۱) نوعی از
برغست و آن گیاهی است خودرو و خوش بوی
که مانند اسفناج داخل آش کنند و آن را بالعربی
قنابری خوانند و (۲) بمعنی حنظل هم آمده صاحب
جهانگیری می فرماید که بمعنی اول همان برغست
است که گذشت و از معنی دوم ساکت صاحب
سروری نسبت معنی اول گوید که آن را اقنابری
و غاول و کملول گویند (حکیم عمید مهدی ۵)
ز بس قیمت لعل باشد ملول ۔ چو نیرنگ گلنار باشد
و بحوالهٔ شمس فخری گوید که (۳) بمعنی خیار زهر

است (ب) بوی خلقت بهر زمین که گذشت که
نیکو آورد بجای پژند ها و صراحت فرید کند که بیای
تازی هم آمده صاحب ناصری بر معنی اوّل قائل
خان آرزو در سراج بحوالهٔ رشیدی بذکر هر سه
معنی گوید که در نسخه میرزا بیای تازی آورده لیکن
از لفظ ہجند معلوم می شود که ہژند به پا باشد نه به

بای فارسی و تحقیق خان آرزو این است که ہژند و پژند هر دو
بدین معنی آمده و احتمال تصحیف دارد مؤلف عرض کند
که این مبدّل پژند باشد و بس چنانکه تب و تپ و صراحت کامل
همدر آنجا کرده ایم (اردو) (۱) دیکھو پژند کے
دوسرے معنے (۲) دیکھو پژند کے چوتھے معنے
(۳) جنگلی کھیرا دیکھو از رنگ و بادرنگ ۔

پژنگار بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث بمعنی (۱) نجار و (۲)
آهنگر و (۳) دباغ مؤلف عرض کند که ازینکه دیگر همه محققین اهل زبان و زباندان و معاصرین
عجم ساکت اند اگر سند استعمال بدست آید اسم جامد فارسی قدیم دانیم و صراحت کامل بر (پژنگر)
می آید (اردو) (۱) بڑھئی (۲) لوہار (۳) چمڑوں کی دباغت کرنے والا ۔

پژنگر بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اوّل
و ثانی و سکون ثالث بمعنی دباغ مؤلف عرض
کند که دیگر همه محققین زباندان و اهل زبان و
معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال
پیش شود اسم جامد فارسی زبان خوانیم و بحذف
الف مخفف پژنگار بمعنی سوّم یا آن را مزید علیه
این دانیم و ظاهرا درین هر دو لغت لفظ پژن

مرکب با گار یا گر معلوم می شود از قبیل (ستمگار
یا ستمگر) و پژن بمعنی روغن بجایش گذشت
و معنی لفظی این هیچ مناسبت با معنی دباغ ندارد
ولیکن یکی از پیران معاصرین عجم گوید که در زمان سلف
نجاران و آهنگران بت روغن از چوب و آهن
می ساختند و پارسیان آن را تیمّنا و تبرکا در
خانه می داشتند ازینکه همین پژند گوشت مردگان

ایشان می خوردند و تا غان سپرد ها می چرم نقش زغن می کردند و ازین نقش قیمت چرم زیاده می شد که ایشان تعظیم نقش و بت زغن می کردند و زغن را پرند ترک می دانند عجبی نیست که از همین عادت این هر سه پیشه وران را بدین اسم موسوم کرده باشند واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) دیکھو پژنگار کے تیسرے معنے

پژنگره بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتحتین و سکون نون و فتح کاف عجمی خرگوش را گویند مؤلف عرض کند که معاصرین عجم تصدیق این می کنند که اسم جامد فارسی قدیم یعنی زند و پازند است دیگر محققین اہل زبان و تر بانداں ازین ساکت (اردو) خرگوش۔ بقول آصفیہ۔ گدھے کے کان والا جانور ستا۔ سا پایا۔ ایک بلی کی برابر تیز رفتار جانور کا نام۔ مذکر۔

پژو بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ضم ثانی (۱) بمعنی خون باشد که بعربی دم خوانند و (۲) بمعنی جان نیز مؤلف عرض کند که بعض معاصرین سالخورد عجم گویند که اسم جامد زند و پازند است معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم مجاز آن و ہمین لغت به زای ہوز و دال مہملہ ہم گذشت اگر سند استعمال این پیش شود توانیم عرض کرد که این مبدّل آنست چنانکه ژند و زند و بید و بیو (اردو) (۱) خون۔ مذکر (۲) جان۔ مؤنث۔

پژواک بقول برہان و جہانگیری و ناصری جامع بر وزن غمناک آن است که چون در کوه و گنبد به آواز بلند چیزی بگویند در جواب ہمان را بشنوند که بعربی صدا باشد۔ خان آرزو در سراج گوید که این مرکب است از پژ بمعنی کریوه و کتل و اک کلمه ایست برای نسبت لیکن تحقیق آنست که صحیح پژوال است بلام و بکاف تصحیف باشد ورنه زیادت واو وجهی ندارد مؤلّف عرض کند که این مبدّل پژوال است که بہ عہدہ اوّل ولام در آخرش بجایش گذشت چنانکه تب و تیب

و صراحت دارد این ہم ہمہ را اینجا مذکور است کہ
الا آنکہ بدل شد بکاف چنانکہ الماک و الکماک (اردو)
دیکھو شروال۔

شِروال | صاحب سروری ذکر این کردہ مؤلف
شروال دانند کہ بمصدر اول بجایش گذشت مؤلف
عرض کند کہ ما ابدال آن دانیم چنانکہ تنب و تنبا
و صراحت مانندش ہمہ را اینجا مذکور (اردو)
دیکھو شروال۔

شِروَل | بقول برہان و جہانگیری بوزن قبول (۱)
کعب یا استخوان شتالنگ را گویند و (۲) پستان
زنان و (۳) گلولہ کہ طفلان بدان بازی کنند
و (۴) بمعنی فندق کہ آن معرب باشد و معرب آن
بندق۔ صاحب سروری کہ بمعنی اول و دوم
و سوم گوید کہ (۵) بمعنی پریشان و درہم و شرم
شاد نیز (شمس فخری …) چہ کہ بر تخت ناز
بیتی خوش با چہ کہ در گل نہی و دوست شرول
(مولوی معنوی …) گر من ز دست بازی زوم
شرولی بو زیرک نبودی و خردمند گولی با صاحب
مؤید با کرمعنی دوم و سوم می فرماید کہ (۶) نام بازی
کہ بچگان می بازند مؤلف عرض کند کہ این اسم
جامد فارسی زبان است بمعنی اول کہ اشارہ آن
بر بجل کردہ ایم و دیگر معانی مجاز آن و معنی پنجم ہیچ
است کہ ازین تعلقی ندارد بلکہ مشتق مصدر شرولیدن
است کہ می آید محقق زباندان بر قواعد زبان
خود غور نکردہ و (شرولی) را مشتق ازین کردہ
و فی نفسہ آن مخفف (شرولیدی) باشد کہ بصیغہ
متکلم تمنائی است از شرولیدن و آنچہ شرول
بمصدر گذشت و بجول بہ جیم عربی مبدل
این است چنانکہ اسپ و اسب و کرک و کجک
(اردو) (۱) دیکھو بجول و شتالنگ (۲) دیکھو
پستان (۳) گیند جس سے لڑکے کھیلتے ہیں۔
مذکر (۴) دیکھو بندق (۵) ناقابل ترجمہ (۶) ایک
کھیل جو گیند سے کھیلا جاتا ہے ۔ مذکر۔

شرولانیدن | بقول سروری بمعنی پریشان

و درهم کند و پژمرده سازد (مولوی معنوی ؎)

خیالی در تو آویزد و بیفتی ٭ ترا و همی ژولاند ژولی [illegible]

صاحب بحر ذکر ....

(ب) **ژولانیدن** گوید که متعدی ژولیدن است و کامل التصریف و الف مضارع سب صاحب سفرنگ بشرح شصت و یکمی فقره (نامهٔ سوم شت شاهی کلیو) گوید که درآوردن چیزی در چیزی مؤلف عرض کند که درهم آمیختن باشد حقیقةً ژولیدن لازم است و این متعدی آن ولیکن فارسیان ژولیدن را هم بمعنی متعدی استعمال کرده اند که می آید و اسم مصدر این و ژولیدن هر دو همان ژول است که بمعنی گلوله گذشت و گلوله کردن بمعنی حقیقی است و کنایه از درهم شدن و درهم ساختن و (ب) بقاعدهٔ فارسی چنانکه رسیدن و رسانیدن و امثال آن و این بمعنی متعدی شامل باشد بر همه معانی ژولیدن که می آید (اردو) الف پریشان کرے (ب) پریشان کرنا دیکھو ژولیدن یہ اسکے تمام معانی متعدی پر شامل ہے۔

ژول پستان اصطلاح بقول آنند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی بزرگ پستان باشد مؤلف عرض کند که تعریف خوشی نکرد و معنی حقیقی این [illegible] پستان است که مراد از گرد پستان باشد [illegible] یا سخت پستان همچون گلوله اگر سند استعمال [illegible] تصفیهٔ این اختلاف معنی می کردیم معنی مباد که ژول [illegible] بمعنی گلوله گذشت و بمعنی بزرگ نیامده پس معنی بیان کردهٔ محققین بالا موافق قیاس نیست ما عجمیان عجم با اتفاق دارند اسم فاعل ترکیبی است (اردو) بڑی چھاتیاں والی عورت - گول اور سخت چھاتیاں والی -

ژولش بقول برہان بر وزن نکوہش بمعنی (۱) پژمرده و پریشان و درهم شده - صاحب سروری درست گوید که بمعنی پژمردگی و پریشانی و درهم شدگی و فرماید که (۲) بمعنی بهم آمده صاحب ناصری فرماید که درهم شدن و ژولیدن

ویریشان گردیدن و ژولیده و درهم گردیده
می فرماید که (۳) بمعنی تفحص و جستجو و (۴) باز پرس
صاحب رشیدی بذکر ژولش و ژولیدن گوید که
بمعنی درهم شدن و برین قیاس ژولیده و
پشولش و پشولیدن و پشولیده و صراحت فرید
کند که صحیح درین کلمات بای تازی است و زائد
واصل کلمه ژولش و ژولیدن است و شولش
و شولیدن ولیکن چون حرف با بسیار مستعمل شد
گویا از اصل شده بنابران بای تازی مذکور شد
و در بای فارسی خطاست ۔ صاحب جامع این را
بمعنی درهم و پریشان شدن مرادف ژولیدن
می داند ۔ خان آرزو در سراج نقل قول رشیدی
کرده گوید که بمعنی نصیحت کردن و جستجو و باز پرس
و تفحص خطاست و آن معنی پژوهش و پژوهیدن
به هاست نه لام با آنکه پژوهش هم بمعنی نصیحت
نشنیده ۔ مؤلف عرض کند که غیر از سروری که
مستحق اهل زبان است دیگر کسی پی بتحقیق نبرد

و ما هر دو معنی بیان کرده اش را صحیح دانیم و معنی
اوّلش اصلی است و دومی معنی مجاز آن از اینکه
پژول بمعنی پستان هم گذشت و معنی نرمی در پژولش
ازان پیدا شد و این حاصل بالمصدر پژولیدن
است و معنی سوم و چهارم هیچ تعلق ازین ندارد
معنی سیاد که پژولش به موحده اوّل بجای خودش
گذشت و ما بجای صراحت ماخذش کرده ایم و پژولیدن
بموحده اوّل نیامده که آن را اصل دانیم اگرچه مصدر
ژولیدن به همین معنی می آید و صراحت ماخذش همدرانجا
کنیم ولیکن بوجود پژول که اسم مصدر پژولیدن
است ضرورت ندارد که این را مبدل (ژولیدن
به موحده) قائم و بای زائد دران تسلیم کنیم حق آنست
که این حاصل بالمصدر پژولیدن است که می آید
فضولی و بی خبری از ماخذ است که بعض محققین در
معنی این پریشان بیان و پژولش اختیار کرده اند
(اردو) (۱) پریشانی (۲) نرمی (۳ و ۴) ناقابل
ترجمه بلحاظ تصفیه آخر ۔

(الف) پژولید
(ب) پژولیدن
(ج) پژولیده

(الف) بقول برهان بر وزن نکوهید به معنی پژمرده شد و آب و تاب روی نماند و (ب) بقولش بکسر اوّل بر وزن نکوهیدن (۱) پژمرده شدن و پریشان گردیدن و (۲) پژمرده کردن و (۳) درهم آمیختن و فرماید که بمعنی تداخل هم آمده که درهم شدن باشد و گوید که به این معنی بفتح اوّل هم گفته اند و (۴) فضیحت کردن و (۵) جستجو و بازپرس و تفحص نمودن هم و نسبت (ج) گوید که پژمرده شده و نرم گردیده و بی آب شده و فضیحت کرده شده و بازپرس کرده شده۔ صاحب سروری بر (الف) می فرماید که پریشان و درهم و پژمرده شد و کرد و نسبت (ب) گوید که بمعنی پژمرده شدن و کردن است و (۶) نرم شدن و (ج) بمعنی نرم شده و پژمرده و درهم و پریشان (خان آرزو در سراج) و صاحب رشیدی هرچه نوشت بر پژولش نقلش کرده ایم که پژولش و پژولیدن را بیکجا نقل کرده اند و پژولیده را هم برین قیاس گویند صاحب بحر بذکر (ب) معنی متفق با برهان و فرماید که کامل التصریف است و پژولد مضارع این مؤلف عرض کند که این وضع شد از اسم مصدر پژول که بجایش مذکور شد و صراحت ماخذ این بر پژولانیدن هم کرده ایم که متعدی این است بقاعده فارسی و این مصدر مخصوص است برای لازم و آنچه فارسیان این را هم بمعنی معانی متعدی استعمال کرده اند۔ تصرف محاوره باشد و پژولش که گذشت حاصل بالمصدر این و معنی چهارم و پنجم را تسلیم نه کنیم از آنکه سند استعمالش از نظر ما نگذشت و محققین اهل زبان ازین ساکت البته معنی ششم را مجاز معنی اوّل دانیم بلحاظ ماخذ که پژول بمعنی لیتان هم آمده و هیچ نسبتی نرمی تعلق دارد بآن و برای معنی پنجم مصدر پژوهیدن به های هوّز عوض لام می آید۔ مخفی مباد که (الف) ماضی مطلق (ب) باشد و (ج) اسم مفعولش ۔

(اردو) (الف) دیکھو (ب) یہ اس کا ماضی مطلق
ہے (ب) (۱) پژمردہ ہونا پریشان ہونا (۲) پژمردہ
کرنا (۳) باہم ملجانا (۴) نصیحت کرنا (۵) جستجو اور
بازپرس کرنا (۶) نرم ہونا (ج) اسم مفعول ہے (ب) کا

پژولیده کردن استعمال بمعنی متعدی پژولیدن
است و مرکب از اسم مفعول پژولیدن که بیایش گذشت
صاحب سروری سند استعمال این بذیل پژولیده
آورده **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است
(جامی ۔) نہ پژمردہ آن ماہ را سبزہ گلشن ز آب پژولیدہ کرد ہیچ سنبل ترا
(اردو) دیکھو پژولیدن یہ اسکے تمام معانی متعدی پر شامل ہے

پژوم بقول برہان و ناصری و رشیدی و جامع و سروری بفتح اوّل بر وزن ناسوم (۱) فقیر و درویش
و گدا و (۲) خوار و بی اعتبار را گویند و پژومان جمع پژوم است ۔ صاحب جہانگیری گوید که (پژمردم)
مرادف این **مؤلف** عرض کند که ما این را باعتبار محققین اہل زبان اسم جامد دانیم ۔ و یکی از معاصرین
عجم گوید که در فارسی قدیم یعنی ژند و پاژند هر وم لوا و لباس و چادر را گویند و معنی لغظی پژمردم
کہنہ چادر است و کنایہ از گدا و بمجاز مجاز بمعنی بی اعتبار هم و این مخفف پژمردم باشد (اردو)
(۱) فقیر (۲) بے اعتبار ۔

پژوند بقول برہان و انند بر وزن دربند
(۱) چوبی باشد که در پس در گذارند تا در گشوده
نگردد و (۲) چوب کازران و (۳) کنایه از
مردم پس در نشین و (۴) دیّوث و می فرمایند که
باین معنی بفتح اوّل و ثانی هم آمده **مؤلف** عرض
کند که این مخفف همان (پژاوند) که گذشت
بمعنی اوّل و دوم و صراحت مانند همه را انجا کرده ایم
و معنی سوم و چهارم مجاز معنی اوّل که اینان همیشہ
در پس در بند پس در می باشند (اردو) (۱ و ۲) دیکھو
پژاوند (۳) دروازے کے آڑ میں بیٹھا ہوا ۔
(۵) دیّوث ۔ دیکھو بازن ۔

پژونده بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ

بفتح اول و ثالث قرمساق را گویند مؤلف عرض
کند که موافق قیاس و ضرب علیه همان پژوند که
به معنی چهارمش گذشت (اردو) دیکھو
پژوند کے چوتھے معنے ـ

پژوه بقول برهان بکسر اول و ضم ثانی و سکون ها بمعنی (۱) تفحص و تجسس و باز جستن و باز خواست
و (۲) جوینده و طالب و خواهنده و (۳) امر بدین معنی و (۴) پشته بلند و (۵) آستر قبا و مانند آن
را نیز گویند. صاحب سروری ذکر معنی دوم و سوم کرده از دیگر معانی ساکت (شیخ نظامی ع)
سپهبد بر آمد چو بر تیغ کوه * ببستند دان پیر دانش پژوه * و فرماید که بفتح اول هم آمده. خان آرزو
در سراج بذکر معنی اول یعنی تفحص و تجسس گوید که بمعنی امر و اسم فاعل از ان هم و نسبت معنی چهارم و پنجم
می فرماید که خطاست و صراحت مزید کند که صحیح پژه است بدون واو بمعنی آستر قبا و غیره و نیست بزا آن
پژه است برای مهمله. صاحب جامع ذکر هر پنج معانی بالا کرده مؤلف عرض کند که بمعنی اول
اسم جامد فارسی زبان و اسم مصدر پژوهیدن که می آید و بمعنی سوم موافق قیاس که امر حاضر است
از پژوهیدن لهذا بمعنی چهارم و پنجم هم اسم جامد و قول صاحب جامع که محقق اهل زبانست معتبر تر از
خان آرزوی هندی و بمعنی دوم هیچ که محققین ناواقف از قواعد فارسی این معنی را بسند نظامی قائم کرده اند
نمی دانند که این معنی بدون ترکیب با امر حاضر حاصل نمی شود (اردو) (۱) تفحص تجسس. مذکر.
(تلاش. مؤنث) (۲) ناقابل ترجمه و (۳) امر حاضر یعنی ڈھونڈ اور تلاش کر (۴) بلند ٹیله.
مذکر (۵) انگرکھے کا استر.

پژوهش بقول برهان بر وزن نکوهش بمعنی که جستجو کردن باشد صاحب جهانگیری پژوهش و
تفحص و تجسس را جستجو فرماید که بمعنی مصدر نیز آید پژوهیدن را یکجا نقل کرده گوید که بمعنی باز جست

وتفحص باشد (فردوسی ؎) بدین گیتی اندر نکوهش
بود ٭ همان پیش یزدان پژوهش بود ٭ صاحب مؤید [?]
بر تفحص و تجسس قانع و صاحب ناصری هم بر آنش. بهار
گوید که بالکسر و بالضم و واو مجهول است بمعنی تفحص
و فرماید که بالفظ افتادن و رفتن مستعمل. خان آرزو
در سراج این را مرادف پژوهیدن گفته گوید که بر بنای
قیاس است پژوهندگی و پژوهنده **مؤلف**
عرض کند که حق آنست که این مرادف پژوهندگی
است و هر دو حاصل بالمصدر پژوهیدن باشد.
وبس (اردو) تفحص. مذکر. تلاش. مؤنث ـ

پژوهش افتادن مصدر اصطلاحی. صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند که واقع شدن تفحص و تلاش باشد (نظامی
؎) پراگندگی در سپاه او فتاد ٭ پژوهش در آرام
شاه او فتاد ٭ مخفی مباد که افتادن مزید علیه
افتادن است و از سند بالا (پژوهش اوفتادن)
پیداست تعلقی ندارد که هر دو یکی است (اردو)
تجسس واقع ہونا۔ تلاش ہونے لگنا۔

پژوهش رفتن مصدر اصطلاحی. صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف**
عرض کند که مرادف پژوهش افتادن است
(کمال اصفهانی ؎) بجز بتجدید جست تو بنده انتما [?]
نکند ٭ بهر کجا که پژوهش رود ز نسل و نژاد ٭ ـ
(اردو) دیکھو پژوهش افتادن کا ترجمہ ـ

پژوهش کردن استعمال. صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
که بمعنی تفحص و تلاش کردن است (ابو شکور
بلخی ؎) اگر روزی از تو پژوهش کنند ٭ همه
مردمانت نکوهش کنند ٭ (اردو) تلاش کرنا ـ

پژوهندگی بقول برهان و ناصری بروزن
فروشندگی بمعنی جستجو نمودن و خواستن. صاحب
سروری بر تفحص و تجسس قانع (نظامی ؎)
در و کرد باید پژوهندگی ٭ که از ماندار شکوهندگی [?]
٭ **مؤلف** عرض کند که مرادف پژوهش و

حاصل بالمصدر پژوهیدن است که می آید (اردو) تلاش۔ مؤنث تجسس۔ مذکر۔

(الف) **پژوهنده** بقول برهان و ناصری
(ب) **پژوهید** الف بروزن فروشنده
(۱) بمعنی بازپرس کننده و تفحص نماینده و (۲) حکیم و عاقل و خردمند و زیرک را گویند و هم او بر (ب) گوید که ماضی پژوهیدن است صاحب سروری بر معنی اوّل الف قانع (نظامی ط) پژوهنده بود حجت نمای پدران انجمن گشت شاه آنهای پژوهم او ذکر (ب) کرده گوید که بمعنی تفحص و تجسس کرد (فردوسی س) پژوهید بسیار و پرسید چند که نیامد ز خوبان کس او را پسند **مؤلف** عرض کند که الف اسم فاعل و ب ماضی مطلق پژوهیدن است شامل بر همه معانیش که می آید و معنی دوم الف مجاز معنی اوّل است و حق آنست که ضرورت بیان این هر دو نبود و صراحت مصدرش که می آید کافی بود (اردو) الف (۱) ڈھونڈنے والا (۲) عاقل (ب) ڈھونڈا۔

پژوهیدن بقول برهان بروزن نکوهیدن (۱) تفحص و تجسس کردن و جستجو نمودن و (۲) خواستن۔ صاحب جهانگیری بر پژوهش قانع و هر دو را مساوی داند و صراحت معنی مصدری چنانکه باید نکرد۔ صاحب سروری نسبت معنی اوّل گوید که تفحص و تجسس بلیغ کردن است (ابو المؤید ص) در پژوهیدن اسرار علوم گر شوی از کاهلی آخر محروم خان آرزو در سراج بر تفحص و تجسس قناعت کرده و پژوهش را با این نقل کرده و فرق در مصدر و حاصل بالمصدر نکرده۔ صاحب جامع هم زبانش۔ صاحب بحر گوید که تفحص و تجسس نمودن و (۲) باز خواستن است و فرماید که کامل التصریف و مضارع این پژوهد صاحب موارد ذکر هر سه معنی کرده **مؤلف** عرض کند که این مرکب است از اسم مصدر پژوه که بمعنی اوّلش گذشت بزیادت یای معروف و علامت مصدر

وآن و پژوهش و پژوهندگی که گذشت حاصل بالمصدر
این آنچه صاحب سروری لفظ بلیغ را در معنی اول
اضافه کرده ضرورت نداشت بالجمله معنی اول حقیقی
است و ثانی و دوم و سوم مجاز آن و این مصدر
اصلی است که اسم این مصدر بال فارسی زبان
است (اردو) (۱) تجسس جستجو کرنا (۲) چاہنا
(۳) بازخواست کرنا ـ

پژوهیده بقول برهان و سروری بر وزن
نکوهیده خردمند و عاقل و زیرک و دانا ـ
مؤلف عرض کند که اسم مفعول مصدر پژوهیدن
است یعنی کسی که تفحص و تجسس دارد و کنایه باشد
از عاقل و دانا (شمس فخری ـ ۵) دولت و نصرت
و سعادت را ۞ کاری بغیر خرد ناید ۞ تا که
باشد متکفل باشد ۞ بهر در خسرو پژوهیده ۞
مخفی مباد که همین معنی بر پژوهنده هم گذشت که اسم
فاعل پژوهیدن بود موافق قیاس است ـ
(اردو) عاقل ـ دانا ـ عقلمند ـ

پژوهی بقول برهان و مؤید بفتح اول و ثانی و ثالث
به تحتانی کشیده مردم فرومایه و ارذل و بضم اول
و ثانی هم باین معنی آمده صاحبان جهانگیری و جامع بر
ارذل قانع مؤلف عرض کند که همین لغت به زای
عربی هم گذشت و ما آن را اسم جامد فارسی زبان
گفته ایم بعض معاصرین عجم گویند که این اصل است
و آن مبدل این چنانکه ژند و زند و این مرکب ثنائی
از پژوه و یای نسبت و معنی لفظی این خونی باشد یعنی
کسی که خون کسی ریزد و کنایه از ارذل که خون ریختن
کار ارذلان است مخفی مباد که آنانکه این را بمعنی
جمع گفته اند غور بر لفظ نکرده اند جمع این پژوهیان
است (اردو) دیکھو پژوی ـ

پژوین بقول برهان و سروری و ناصری بر
وزن قزوین بمعنی کثیف و چرکن باشد و کثیف شدن
و چرکین داشتن هم صاحبان جهانگیری و جامع و
رشیدی بر چرکن و کثیف قانع (حکیم سنائی ـ ۵)
بیتم آرد دوات بی سوراخ ۞ قلم سست و کاغذ پژوین

۶ (نور بهای جامی ص۵) صاحبا انصاف من لبستان
ازو ۶ کو نگاهی بر من مسکین نکرد ۶ از جفاها در حق
من هیچ ماند ۶ کان پلید مادر پژوین نکرد ۶ مؤلف
عرض کند که معنی لفظی این خونین به یا و نون نسبت
از قبیل چرگین که پژ بمعنی خون بجایش گذشت
و بمعنی کثیف شدن و چرگین داشتن اصلا درین
لغت نیست تحقیقین اول الذکر غور بر لفظ نکرده اند
(اردو) کثیف ـ غلیظ ـ میلا ـ کچیلا ـ وه شخص
یا چیز جو صاف و پاک نه هو ـ اور کثافت رکهتی هو ـ

پژده | بقول برهان و جهانگیری و جامع بفتح اول
و ثانی و اخفای ها (۱) زمین پشته پشته و کتل و کریوه
که بعربی عقبه خوانند و (۲) آستر جامه و بکسر اول
وضم ثانی و اظهار ها (۳) مخفف پژوده است
که بمعنی تفحص و تجسس و بازخواست باشد صاحب
سروری جالی ذکر معنی اول کرده و بجای دیگر
معنی دوم و سوم را آورده صاحب ناصری بر معنی
اول قانع و گوید که همان پژ است که گذشت
صاحب رشیدی بذکر هر سه معنی با زای [illegible]
بای فارسی و ضم زا و اظهار ها بمعنی (۴) تفحص
کننده و (۵) امر بتفحص کردن و فرماید که برین
قیاس است پژوهش و پژوهنده و پژوهندگی
خان آرزو بذکر معنی سوم و چهارم و پنجم بنقل رشیدی
برداشته مؤلف عرض کند که او [illegible]
توجه بر نگاشته اند بمعنی اول [illegible]
که گذشت و چه باور که مبدل پژ بمعنی اولش [illegible]
چنانکه تپ و تب و آزیر و آژیر و بمعنی دوم
اسم جامد فارسی زبان است و مخفف پژوده بمعنی
تجسس و بمعنی سوم مخفف پژوده بمعنی اولش چنانکه
گذشت و بمعنی چهارم غلط محض [illegible]
استعمالش شود توانیم گفت که مخفف امر حاضر
باشد صاحبان رشیدی و سراج غور نکرده اند
امر حاضر بمعنی فاعلی بدون ترکیبش یا اسم حاصل
نمی شود چنانکه (حق پژوه) و مخففش (حق پژده) [illegible]
تجرد پژوده یا پژده را بمعنی چهارم گرفتن [illegible]

قانون فارسی است اگر برخلاف قیاس جائی این قسم استعمال از نظر گذشته باشد می باید که نقل سند کنند و محققین هند نزد او رائی رسد که استعمال خلاف قیاس را بدون سند اہل زبان پیش کنند (اردو) (۱) دیکھو پژکے دوسرے معنے (۲) دیکھو پژوہ کے پانچویں معنے (۳) دیکھو پژوہ کے پہلے معنے (۴) ناقابل ترجمہ (۵) دیکھو پژوہ کے تیسرے معنے

پژہان بقول برہان بضم اول بروزن سلطان بمعنی آرزو و خواہش دل و غبطہ و فرماید که صفتی است در آدمی که چون چیز خوب پیش کسی بیند خواہد که آن چیز یا مثل آن چیز او ہم داشته باشد بی آنکه به صاحب آن چیز نقصانی برسد و محروم شود و آدمی را این صفت محمود است برخلاف حسد که برعکس این بود چه حسود خواہد که آن چیز را او داشته باشد و بغیر از و کسی نداشته صاحبان ناصری و مؤید ہم ذکر این کرده اند و گویند که ہمان پژہان که بمعنی حسد گذشت **مؤلف** عرض کند که ما بر پژہان صراحت ماخذ کرده ایم که این اصل است و آن مبدل این و این اسم جامد فارسی زبان است و حقیقت معنی ہمدر انجا مذکور (اردو) دیکھو پژہان

پژیون بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ضم ثالث کشتی بزرگ را گویند **مؤلف** عرض کند که اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس کرد که اسم جامد فارسی قدیم باشد دیگر ہمہ محققین نہ باندان و اہل زبان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت (اردو) بڑی کشتی۔ مؤنث۔

بای فارسی با سین مہملہ

پس بقول برہان و جہانگیری بضم اول و سکون ثانی (۱) مخفف پسر و مقابل دختر باشد (فردوسی) بیامد بتخت آن سوار دلیر ٭ پس شہریار جہان اردشیر ٭ (ولہ) پس آگاه کردند از ان کار زار ٭ پس شاه را فرخ اسفندیار ٭ صاحب رشیدی بذکر معنی بالا گوید که بالکسر باید تا تحقیق

آنست که پس نیز بضم باست صاحب ناصری می‌فرماید که این مخفف پسر باشد چنانکه دخت مخفف دختر
است بلکه دخت مخفف دخت است که بجایش می‌آید. خان آرزو در سراج گوید که مخفف پسر نباشد
که پسر بکسر اول است و این بضم اول. نیز فرماید که این غالباً بکسر لهجه و زبان بعضی مردم است بهار
گوید که (۲) گاهی برای تعقیب محض آید و گاهی برای تفریع تعقیب آنست که ثانی را محض تاخیر در
زمان باشد و اول را مدخلی در وجود ثانی نبود چنانکه گوئی اول زید آمد [illegible]
و تفریع آنکه اول را با وجود تقدم ذاتی و زمانی مدخل در وجود ثانی بود و مثال این هر دو چنانکه
بگوئی زید کلید در دست داشت دست جنبانید پس کلید حرکت نمود پس جنبانیدن دست را
تقدم ذاتی است فقط بر حرکت کلید و وجود حرکت کلید را جنبش دست سبب گردیده و چنانچه
گفته شود که زید باکل سقمونیا مبادرت نمود پس او را اسهال شد که اکل سقمونیا را با وجود تقدم
ذاتی تقدم زمانی هم هست بر وجود اسهال و اکل سقمونیا علت و سبب است برای اسهال
(کذا افاده الاستاد) فقیر مؤلف گوید که از خواص این کلمه یکی آنست که مقطوع الاضافه هم آید چون
پس کوچه و پس دیوار (واله هروی ع) نخندد غنچه در باغ عاشق تا که ننشیند بکنج تنگی یک پس بشکستم
وار پس دیوار باغ او بهم (ارادتخان واضح ع) چو دور در نظر آمد ره وصال مرا [illegible]
پس کوچهٔ خیال مرا و همچنین پس شام که ترجمهٔ سحور است و این مجاز باشد [illegible]
و پس شام طعامی که بعد از طعام مذکور خورند و آن نیست مگر طعام سحر [illegible]
اول شبهی نیست که مخفف پسر است و تحقیق اعراب بجایش کنیم و در این جا [illegible]
بمعنی پسر حالا بر زبان معاصرین صحیح نیست و بمعنی دوم عرض می‌شود که بهار [illegible]

صاحب تحقیق القوانین می فرماید که از حروف عطف یکی پس است که (الف) در دو اسم واقع شده افادهٔ جمعیت با ترتیب و بی مهلت دهد یعنی دال باشد بر اینکه اسم ثانی بلحاظ ترتیب بغیر مهلت شریک نسبت اسم اول است چنانکه ؎ زید آمد پس عمرو ؎ و (ب) گاهی بمقام تفصیل چنانکه ؎ فعل باعتبار اصالت بر دو نوعست ماضی و مضارع پس ماضی آنست که دلالت کند بر زمانهٔ گذشته و مضارع آنکه دال بود بر زمان حال و آینده و (ج) گاهی بر سر جزای شرط آید چنانکه (سعدی ؎) گر سنگ همه لعل بدخشان بودی ؎ پس قیمت سنگ و لعل یکسان بودی ؎ و (د) گاهی بر جملهٔ نتیجه آید چنانکه (سعدی در گلستان) هر نفسی که فرو می رود ممد حیات است و چون بر می آید مفرح ذات پس در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب ؎ و بتحقیق ما (۵) بمعنی واپس هم که بر (پس آوردن) می آید (اردو) (۱) دیکھو پسر (۲) (الف) بعد (ب) پس (ج) پھر (د) پس (ه) واپس ۔

پس آنگاه | استعمال ۔ بقول انند بمعنی بعد از آنگاه (حافظ ؎) دل بی نوایان مسکین بجوی ؎ پس آنگاه جام جهان بین بجوی ؎ مؤلف عرض کند که موافق قیاس و بحذف الف (پس انگه) هم آمده (نظامی ؎) پس انگه قلم بر عطارد شکست ؎ که آنگه قلم رانگیرد بدست ؎ (اردو) بعد ازان ۔ پھر ۔

(الف) **پس آوردن** | مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کرده بذیل آن بر (پس آورده) گوید که دختری که پدرش هزار جا داده و هیچکس قبول نکرده و باز پس بخانه آورده مؤلف عرض کند که معنی حقیقی این (واپس آورده) و صاحب بحر (ب) **پس آورده** | که بمعنی مفعولی است می فرماید که ربیب یعنی پسر زن باشد و ارسته هم با نش (حکیم شفائی ؎) هزار جای پس آورده دختری بودش ؎ از و بکارت و عفت چونکوئی هزار ؎ مؤلف عرض کند که از سند شفائی اصطلاح

(ج) پس آورده دختر | پیداست که قلب
اضافت (دختر پس آورده) و کنایه از دختریست
که پدرش از خانهٔ شوهر واپس آورده از بسکه باشوهر
اتفاق نیفتاد و نوبت به طلاق یا خلع رسید آنچه
صاحب آصفی در معنی الف این معنی را بشمول
(ہزار جا) داخل کرده کار از غور نگرفت و آنکه از
(ب) معنی ربیب پیدا کرده اند ہندنژاد و سند
استعمال ندارند و آنچه وارسته سند شفائی را برای
ربیب گرفت درست نیست (اردو) (الف)
واپس لانا (ب) ربیب بقول آصفیہ عربی اسم
مذکر۔ پلا ہوا لڑکا۔ پالا پوسا لڑکا۔ پہلے خاوند کا
لڑکا۔ سوتیلا بیٹا۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ ربیبہ
اس کا مؤنث ہے (ج) وہ لڑکی جسکو شوہر کے
ساتھ نااتفاقی کی وجہ سے اس کے باپ نے
بذریعۂ طلاق یا خلع اپنے گھر واپس لایا ہو۔ مؤنث

پس آہنگ | اصطلاح۔ بقول بحر (۱) فوج
پسین مقابل جناح و (۲) آہنی باشد که کفش
گران در پسِ کفش نہند تا بہ آن کفش را فراخ
و قالب را دران کنند۔ صاحب سروری
بذکر معنی دوم گوید که این را در عربی متویل گویند
و بترک معنی اول می فرماید که (۳) پس رو را
نیز گویند۔ صاحبان انند و غیاث بر معنی اول
قانع۔ مؤلف عرض کند که معنی سوم حقیقی است
یعنی آہنگ کنندهٔ پسین و کسی که در پس رود
و دیگر معانی مجاز آن (اردو) (۱) وہ فوج
جو پیچھے رہے۔ مؤنث۔ ساقہ (۲) وہ لوہے کا آلہ
جسکو موچی گرگابی کو پھیلانے اور وسیع کرنے
کے لئے اسکے حصۂ پسین میں رکھکر قالب کو جوتی
میں داخل کرتے ہیں جس کی وجہ سے قالب بآسانی
داخل ہوتا ہے اور پیچھے کا جوڑ ضائع نہیں ہوتا۔
مذکر (۳) پس رو۔ پیچھے چلنے والا۔

پسا | بقول برہان و جہانگیری و جامع بر وزن
و معنی تبا و آن شہریست در ملک فارس و فسا
معرب آن۔ صاحب ناصری گوید که این را پاسا (کرده)

می خوانند و بتدریج تخفیف یافته پسا شد و پسایی (نسبتی) که در میان اعراب (بساسیری) گویند از اهل آنجا بوده و در بلوک شهر پسا سرو یست که سی ذرع بلندی دارد و قطر بیخ آن زیاده از دو ذرع **مؤلف** عرض کند که ماخذ بیان کردهٔ ناصری که اهل زبان است اعتبار را شاید و موافق قیاس (اردو) پسا ملک فارس مین ایک شہر کا نام ہے جس کا معرب فسا ہے۔ مذکر۔

پسا چین اصطلاح۔ بقول برہان و جامع و ناصری و رشیدی و بحر بر وزن مساکین لقبهٔ میوهٔ باشد که در باغها بعد از چیدن میوه جابجا مانده باشد صاحب جهانگیری گوید که این را (سپدچین) هم گویند۔ خان آرزو در سراج می فرماید که اغلب که مرکب باشد از پس بمعنی بعد و چین از چیدن اما معنی الفی که در میان است خوب واضح نیست **مؤلف** عرض کند که بیچاره غور نکرد الف بعد لفظ پس زائد است و این اسم مفعول ترکیبی است بمعنی پس از وقت میوه چیدن، چیده شده۔ رسم است که چون وقت میوه چیدن آید میوه از باغ می چینند و میوه که در آن وقت خام بنظر آید بر درخت می گذارند و پس از چند روز آن میوه باقی مانده را می چینند و نام همین است (پسا چین) موافق قیاس (اردو) وہ میوہ جو وقت مقررہ کے بعد درخت سے توڑتے ہیں۔ مذکر۔

پسا دست اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و سروری و رشیدی بفتح اوّل و دال ابجد بمعنی نسیه یعنی امروز چیزی بخرند و قیمت آن را پس از چند روز دیگر بدهند (ابوشکور) ستد و داد مکن هرگز بجز دستادست * که پسادست خلاف آرد و الفت ببرد * صاحب سروری می فرماید که (دستادست) بمعنی نقد باشد۔ صاحب ناصری بذکر این صراحت کند که از قبیل (پیشادست) که بیعانه را گویند۔ خان آرزو در سراج ذکر این کرده گوید که الف درین هم همچون (پسا چین) است

بہار این را مرادف (پستا دست) گوید که می آید و
قرار یابد که مقابل نقد است **مؤلف** عرض کند که
مخفف آن - بمعنی قیمت بعد از وقت ادا کرده شد
اسم جامد فارسی زبان موافق قیاس (اردو)
اُدھار - مذکر -

پس از خواندن و رقصیدن بال دادن

مصدر اصطلاحی - صاحب رہنما بحوالہ سفر نامۂ
ناصر الدین شاہ قاچار ذکر ماضی مطلق این کرده
گوید که بعد از سرود دو کس باہم رقصیدند **مؤلف**
عرض کند که بال بمعنی رقص لغت انگلیسی است و
(بال دادن) بمعنی رقص کردن مصدر مفرس معانی این
بہم و لفظ رقصیدن درین زائد می نماید یکی از معانی
بہم گوید که صاحب رہنما در ترجمۂ این سکندری خورد
معنی لفظی این - بعد سرود و رقص یک مرد و یک زن
باہم راحت گرفتن و یکجا نشستن است بخیال ما قول
درست نماید (اردو) گانے کے بعد مرد و عورت باہم
ناچنا - ناچنے اور گانے کے بعد مرد و عورت باہم آرام
لینا جیسا کہ مصرائیوں کا طرز عمل ہے -

پس از سی سال این معنی محقق شد بخاقانی را
که بورانی است بادنجان و بادنجاست بورانی

مثل - صاحبان خزینة الامثال و امثال فارسی ذکر
این کرده از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف**
عرض کند که فارسیان این مثل را بحق کسی زنند که از
حقیقت حال امری معمولی به دیر آگاه شود (اردو) یہی
فارسی مثل اردو میں اس مقام پر مستعمل ہے جب
کہ کوئی شخص ایک معمولی بات سے دیر میں واقف ہو

پس افتاد اصطلاح - بقول مؤید ذخیره و آنچه
بعد از مردن کسی بماند **مؤلف** عرض کند که مخفف
(پس افتاده) باشد بمعنی (پس مانده) و دیگر ہمه محققین
اہل زبان و زباندان و معاصرین عجم ازین ساکت
اند بدون سند استعمال تسلیم نکنیم (اردو) کسی متوفی
کا چھوڑا ہوا اثاثہ - مذکر -

پس افتادن مصدر اصطلاحی - (۱) پیروی
کردن و (۲) در تعاقب کسی رفتن و تعاقب کردن

(۱۰۵۵)

مؤلف عرض کند که موافق قیاس است۔ (ظهوری ؎) لنگ مصلحت پابرنیاید تیز گامان را ٭ پس افتادن بلای سالکان پیش بین باشد ٭ و به تحقیق ما (۳) در راه از رفقا باز ماندن چنانکه از (پس افتاده) ظاهر می شود که می آید (اردو) (۱) پیروی کرنا (۲) تعاقب کرنا۔ پیچھا کرنا۔ پیچھے بدنبال افتادن (۳) رفقا سے پیچھے رہجانا۔

پس افتاده اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و ناصری (۱) کسی را گویند که در راه از رفقا باز مانده باشد و (۲) پس انداز و ذخیره اندوخته نیز بہار ذکر معنی دوم کرده و صاحب آصفی فرماید که (۳) بمعنی مردود و از (فقرهٔ ملاطغرا) سند آورده ؛؛ آئینه سکندر پس افتادهٔ راه پیش بینی ؛؛ **مؤلف** عرض کند که ما فقرهٔ ملاطغرا را متعلق بمعنی اوّل دانیم و بلحاظ معانی (پس افتادن) این را بمعنی (۴) پیرو و (۵) متعاقب یعنی تعاقب کننده دانیم (اردو) (۱) رفقا سے پیچھے رہا ہوا (۲) پس انداز۔ ذخیره (۳) مردود۔ (۴) پیرو (۵) پیچھا کرنے والا۔ تعاقب کرنے والا۔ متعاقب۔

پس افگنده اصطلاح۔ بقول برہان (۱) بمعنی پس انداز و ذخیره و اندوخته خواه از اموال و اسباب بجہته ضروریات دنیوی خواه از اعمال صالحه و طالحه بجہته نفع و نقصان اخروی و (۲) بمعنی میراث۔ صاحب سروری گوید که (۳) معروف و ذکر معنی اوّل هم کند (شیخ اوحدی ؎) هیچ علم خورش به بندی ٭ که ندارد دگر این پس افگندی ٭ (اثیر الدین اومانی ؎) زهی بداده بخورشید نوربخش از پیش ٭ کف تو هرچه پس افگند بحر و کان باشد ٭ و فرماید که (پس اوگند) هم بهمین معنی آمده بہار گوید که چیزی که از خرج ضروری باز گیرند و برای زمان تنگی نگاهدارند مرادف (پس افتاده) و فرماید که بعضی بمعنی دوم هم گفته اند۔ صاحب مؤید معنی اوّل و دوم را آورده **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی ماضی مطلق مصدر پس افگندن

است یعنی چیزی را پس پشت افگندن و همین است
معنی سوم و (۴) پس افگنده بزیادت های هوز بر نا معنی
افتاده بمعنی مفعولی کند و این مخفف آنست بحذف
های هوز و معنی اول در دوم کنایه باشد از مهمان
(اردو) (۱) ذخیرہ۔ مذکر۔ دیکھو پس انداز کے
پہلے معنے (۲) میراث۔ مؤنث۔ (۳) پس افگندن
کا ماضی مطلق (۴) وہ چیز جو پس پشت ڈالدی گئی۔
(پس افگندن) کا اسم مفعول پیچھے ڈالدی ہوئی۔

پس افگندن | مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان
ذخیره (۱) چیزی از خرج پس نهاده و نگاهداشتن و
ذخیره کردن و (۲) میراث گذاشتن مؤلف
عرض کند که بمعنی حقیقی (۳) افگندن چیزی را پس پشت
است و معنی اول و دوم مجاز آن و سند استعمال
(پس افگنده) گذشت که مشتق از همین مصدر
است (اردو) (۱) ذخیرہ کرنا (۲) میراث
چھوڑنا (۳) پس پشت ڈالنا۔

پس افگنده | اصطلاح۔ بقول بحر (۱) مرادف
معنی اول (پس افگند) (۲) سرگین دواب و
پیخال طائران و (۳) میراث۔ مرادف معنی
دوم (پس افگند) صاحب رشیدی بر معنی
اول قانع۔ صاحب جهانگیری در ملحقات ذکر
معنی اول و سوم کرده و خان آرزو در سراج
متفق با رشیدی مؤلف عرض کند که اسم
مفعول مصدر (پس افگندن) است که گذشت
و (پس افگند) مخفف این بحذف های هوز که
اشاره این هم در آنجا کرده ایم و برای معنی دوم
و اول سندی باشیم اگرچه موافق قیاس است که
معاصرین عجم ازین معنی ساکت و دیگر محققین اهل زبان
و نه یابندان ذکر این نکرده اند (اردو) (۱) دیکھو
(پس افگند) کے پہلے معنے (۲) پیخال۔ بقول آصفیہ
فارسی۔ فضلۂ پرند (چارپایون کا گوبر) (۳)
میراث۔ مؤنث۔

پساک | بقول انندراج بحواله فرهنگ فرنگ بالفتح
(۱) گلدسته و (۲) هار گل که در روز عید از آن

آرایش و ستار کنند۔ صاحب برہان بر (اباک) که بموحده گذشت می فرماید که به بای فارسی هم آمده مقصودش خبر این نباشد که (۳) این مرادف آن است مؤلف عرض کند که به معنی اوّل و دوم اسم جامد فارسی زبان دانیم و به معنی سوم مبدّل ابباک چنانکه تب و تپ (اردو) (۱) گلدستہ۔ مذکر (۲) پھول کا ہار۔ مذکر (۳) دیکھو بباک موحدہ کے ساتھ۔

پسانتن بقول برہان بفتح اوّل و ثانی بالف کشیده و نون مکسور و فوقانی مفتوح بنون دیگر زده بلغت زند و پازند بمعنی افشاندن و فرماید که باین معنی باضافه ہا نیز آمده یعنی (پسہانتن) و (پسانمی و پسہانمی) بمعنی افشانم و (پسانید و پسہانید) بمعنی بفشانید مؤلف عرض کند که بقول معاصرین زردشت پسہان بمعنی آردبیز است و برزبان معاصرین متروک و لغت زند و پازند یعنی فارسی قدیم و به مجاز آله راهم نامند که در وقت آبرسانی بر روی ظرفی قائم کنند که پر از سوراخها است و بهندی آن را پہنوار انام است و پسان بحذف ہای ہوز مخفف آن پس بزیادت علامت مصدر تن بران مصدری وضع شد و توانیم گفت که این مخفف (پسہانتن) است که بہمین معنی می آید و آن مرکّب است از اصل لغت پسہان و حالا بر زبان متروک صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کرده (اردو) چھڑکنا۔ دیکھو۔ پسہانتن۔

پس انداختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سندی کہ پیش کرد به (پس انداز کردن) می آید مؤلف عرض کند که (۱) بمعنی حقیقی انداختن چیزی پس پشت است و (۲) کنایه از ذخیره کردن (اردو) (۱) کسی چیز کو پس پشت ڈال دینا (۲) ذخیره کرنا۔

پس انداز اصطلاح۔ بقول بحر (۱) آنچه بعد از صرف نگاہدارند۔ بہار این را مرادف

پس افگنده گفته و سند این بر (پس انداز کردن) آصفی آید
- خان آرزو در چراغ هدایت ذکر این کرده مؤلف
عرض کند که اسم مفعول ترکیبی است بمعنی (۲) چیزی
که پس پشت انداخته شده و معنی اول مجاز آن
که کنایه از ذخیره باشد (اردو) (۱) پس انداز
بقول آصفیه - فارسی - اندوخته - جمع - بچت - وہ
روپیہ جو خرچ سے بچا کر رکھا جائے - صرف سے
بچا ہوا روپیہ (۲) وہ چیز جو پس پشت ڈال دی گئی
ہو - بمعنی حقیقی -

پس انداز کردن | مصدر اصطلاحی بقول

بحر (۱) چیزی از خرج روزمره باز گرفتن و ذخیره
کردن مؤلف عرض کند که مرکب است از
همان (پس انداز) که گذشت و معنی حقیقی این (۲)
چیزی در پس پشت انداختن - پس معنی اول مجاز
معنی دوم است (خواجه آصفی) اسباب
حسن ماه هر اقبال و خط پس است * گیسوی تا بسر
داده پس انداز می کند * (ملا طغرا) نیز
داغ پس انداز کرده چون طاؤس * دلی که در
غم او گشته پیش بین قبور * (اردو) (۱) پس انداز
کرنا - ذخیرہ کرنا (۲) کسی چیز کو پس پشت ڈال دینا
تاکہ وقت پر کام آسکے -

(الف) **پس اندیش** | اصطلاح - بقول بحر و بهار
مقابل پیش بین بمعنی اندیشه کننده ایام گذشته
(خواجه نظامی) مخالف پس اندیش و او
پیش بین * بد اندیش کم مهر و او بیش کین * مؤلف
عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و پس صاحب
آصفی از همین سند مصدر ------

(ب) **پس اندیشیدن** | قائم کرده از معنی ساکت
مؤلف عرض کند که اندیشه ایام گذشته کردن
ضد (پیش اندیشیدن) است (اردو) الف
وہ شخص جو گذشته واقعات سے ڈرے اور پیش
بین نہ ہو - (ب) گذشته واقعات سے ڈرنا خوف کرنا

پس انگاه | اصطلاح - بهار و صاحب بحر این
را به الف مقصوره نقل کرده مؤلف عرض کند

که همان است که به الف ممدوده بمعنی (پس آنگاه) گذشت (اردو) دیکھو پس آنگاه ـ

پسانیدن بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و ناصری بر وزن رسانیدن آب دادن باغ و زراعت را (مولوی معنوی ؎) ای روزی ده رسان جان کسان و ناکسان ٭ ترکاری و باغی پسان هموار و ناهموار ٭ صاحب بحر این را کامل التصریف گفته و مضارع این پساند خان آرزو بذکر معنی بالا بحواله قول محققین گوید که از بیت مستفاد نمی شود مؤلف عرض کند که معنی شعر را نفهمیده از ینجاست که استفاده نکرد ـ (ترکاری باغ پسان) اسم فاعل ترکیبی است و ازین مرکب متحقق شد که پسان امر حاضر است از همین مصدر تحقیق مباد که این مرادف پساختن باشد و اسم مصدر این هم همان پسان که ذکرش در انجا کرده ایم آن متروک است و این مستعمل و مخصوص برای باغ و زراعت (اردو) آب رسانی کرنا سینچنا ـ

پساو لغتی است ژند و پاژند بمعنی لمس که صراحت کامل این بر پساویدن می آید (اردو) دیکھو پساویدن

پس اوکند اصطلاح ـ بقول برهان با واو بر وزن و معنی پس افگند است مؤلف عرض کند که این مبدل آنست چنانکه فام و وام و آهم اشارهٔ این همه را انجا کرده ایم (اردو) دیکھو پس افگند ـ

پساوند اصطلاح ـ بقول برهان و جهانگیری و جامع و سراج بر وزن دماوند قافیهٔ شعر را گویند ـ همچو چار و نگار و بهار (لبیبی ؎) همه پوچ و همه خام و همه سست ٭ معانی از چکامه تا پساوند ٭ صاحب ناصری بذکر معنی بالا می فرماید که (۲) بمعنی ردیف هم آمده و سزاوار قافیه را هم گویند ـ (ملک الشعرا صبای کاشانی ؎) ز سر داده خویش بیرون کنند ٭ پساوندش ار دل بود خون کنند ٭ مؤلف عرض کند که همین لغت به موحده گذشت و این اصل است و آن مبدل

این چنانکه همه را انجا نوشته ایم مخفی نماند که پس بمعنی
قبل و بعد هر دو آمده و آوند مبدل آینده و معنی لفظی
این قبل ردیف آینده و کنایه از قافیه و بعد قافیه
آینده و کنایه از ردیف چنانچه است که محققین سند
استاد لبیبی را بتغییر خفیف بر پساوند هم نقل کرده اند
(اردو) (۱) قافیه ـ دیکھو پساوند (۲) ردیف ـ
بقول آصفیه وه لفظ جو غزل یا قصیده وغیره کے
مصرعون یا بیتون کے اخیر مین قافیه کے پیچھے بار بار
آتی ہے ـ مؤنث ـ

(الف) پساونده صاحب هفت قلزم (التشریح نموده)
فقره (ناشنشت و خشور بخیره) گوید که الف بپای
فارسی مفتوح و سین مهمله با الف کشیده و کسر واو
و سکون نون و فتح دال ابجد و های مختفی بمعنی لمس
کننده و تقاضی کننده را الماس و ریافت کننده ـ
(صاحب بحر عجم) - - - - - - - - - -

(ب) پساویدن گوید که بفتح اول (۱) آب دادن
و (۲) مالیدن و (۳) لامسه کردن و (۴) مستی

نمودن آمده (کاشف الشریف) و مضارع این
پساوند صاحب برهان بمعنی دوم و سوم و
چهارم قانع و رشیدی بمعنی دوم دسته مالیدن
گوید صاحب ناصری این را دست بسودن گفته
و ذکر معنی سوم هم نموده از معنی اوّل و چهارم
ساکت ـ صاحب جامع هم بترک معنی اوّل به
معنی دوم دسته مالیدن گوید و ذکر معنی سوم
و چهارم هم کند ـ مؤلف عرض کند که لغت زند و
پاژند (پساو) بمعنی لمس است و حقیقت این
چنان باشد که رسم عجم است که چون کسی خواهد
که از آمدن شخص دیگری را آگاه کند آهسته از
پس او آید و بر کتف او لمس کند و از خبردار شده
روی گرداند و آگاه شود پس (پس آ) بمعنی
پس آینده اسم فاعل ترکیبی مستعمل شده برای لمس
کننده و تحتانی بدل شده بواو چنانکه انگیل و
انگول ـ فارسیان بفشار ده خود از همین اسم مصدر
نیز باید شناخت که بمصدر ... ملاست ... و لغتها

مصدری وضع کردند که بمعنی حقیقی آن لمس کردن است و معنی دوم و چهارم مجازیش. صاحب بحر که تبدیل این بمعنی اول را نوشته آن متعلق است به (پساییدن) که گذشت و صراحت ماخذش بهمدرانجا مذکور همه محققین اهل زبان و زباندان بمعنی اول را ترک کرده اند معلوم می شود که تسامح صاحب بحر است که ذکرش بتبدیل (پساویدن) کرد اگر سند استعمال پیش شود ما برای تبدیل نون با واو همین پساییدن را مثال دانیم که پیش ازین از نظر ما گذشت مخفی مباد که الف اسم فاعل سب باشد (اردو) الف اسم فاعل ہے اور قوت لامسہ محسوس. اور (ب) (۱) دیکھو پسائیدن (۲) ملنا۔ (۳) چھونا۔ (۴) مستی کرنا۔

پس ایست اصطلاح. بقول سفرنگ بشرح پنجاه و هفتمی فقرهٔ (نامهٔ شت وخشور ساسان) بمعنی مقتدی و تبع. مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی ایستاده شونده در پس و کنایه باشد از مقتدی و تبع. موافق قیاس (اردو) مقتدی. اقتدا کرنے والا. پیرو.

پس بودن استعمال. صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت. مؤلف عرض کند که بمعنی لفظی این در تعاقب بودن است و پس اضافت این بسوی چیزی و کسی می توان و (پس کاری بودن) متعلق است ازهمین تعمیم و همچنین است (پس کسی بودن) (اردو) پیچھے رہنا. تعاقب کرنا

پس پس فردا اصطلاح. بقول بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم روزی که بعد (پس فردا) می آید مؤلف عرض کند که موافق قیاس است مرکب اضافی که اضافت پس است بسوی (پس فردا) و استعمال این بدون کسرهٔ هر دو پس باشد. (اردو) اترسوں. بقول امیر آج سے چوتھا روز جو آئیگا (ظفر) کہا آنے کو اسی دل اوس نے کل پہ پرسوں اترسوں تک ہو نہ گھبرا صبر کر دو تین دن کے بعد آئیگا ۔

پس پشت نشستن استعمال - (۱) بمعنی حقیقی	ہمین (ظهوری ۵۰) بمحفلی که پس پشت غیر نشینم چ	
نشستن پس کسی است و (۲) کنایه باشد از در	ہمین نکردن روی سخن مروت نیست چ (اردو)	
ہمین نشستن که پس پشت مرکب اضافی کنایه از	(۱) پیچھے بیٹھنا (۲) گھات مین بیٹھنا -	

پست بقول برہان وسروری وجامع ورشیدی ومؤید بفتح اول وسکون ثانی وفوقانی (۱) نقیض بلند (سعدی ے) ولیکن خداوند بالا وپست چ بعصیان در رزق برکس نه بست چ بہار گوید که مقابل بلند است چون (بخت پست) ومقابل بالا وبہر تقدیر مراد ف کوتاه وفرق بینها آنکه پست درحقیقت چیزیست که مقابل بلند بود وارتفاعی دران نبود بخلاف کوتاه که قدری ارتفاع دران ضروراست وطول باید وبعضی جا پست بمعنی کوتاه مستعمل می شود چون (قد پست) و (دیوار پست) وبمعنی کم و اندک چون (قیمت پست) و (چاشنی پست) (ظهوری ے) گر مدعی رد و به فلک زیردست ماست چ بالا روش این همه از بخت پست اوست چ (شیخ اوحدی ے) ای زلعلت قیمت یاقوت پست چ (صائب ے) نه پست غنچه منقار عندلیبان را چ فغان که چاشنی تو گل پست است چ (امیر خسرو ے) جانا نرفتنی است جدو لهاز زلف تو چ چندین گره چه می زنی آن زلف پست را چ ہم او فرماید که بالفاظ شدن وکردن مستعمل - خان آرزو در سراج باتفاق شعریف بیان کرده بہار گوید که حق تحقیق آنست که کوتاه مقابل دراز است وپست مقابل بلند وجای دیگر مجاز مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است وبا خان آرزو اتفاق داریم (اردو) پست بقول آصفیه - فارسی - بلند کا نقیض نیچا نشیب -

(۲) پست - بقول برہان وناصری وجامع بالفتح بمعنی زمین ہموار مؤلف عرض کند که باعتبار

صاحب جامع و ناصری کہ محققین اہل زبان و معتبرتر از برہان اند این را اسم جامد فارسی زبان دانیم و مجاز بمعنی اوّل (اردو) زمین ہموار۔ ہموار زمین۔ مؤنث جس میں نشیب و فراز نہو۔

(۳) پست۔ بقول برہان و جامع و بہار بالفتح بمعنی خراب کہ در مقابل آباد است۔ صاحب ناصری گوید کہ پست کردن بمعنی خراب کردن آمدہ (سراج الدین سگزئی ؎ اگر تا نیاری بہ بیداد دست ۔۔۔ کہ آباد گردد ز بیداد پست ۔۔۔ صاحب رشیدی گوید کہ این معنی بطریق کنایہ و مجاز است نہ بر سبیل حقیقت خان آرزو در سراج بحوالہ جہانگیری ذکر این کردہ گوید کہ اغلب کہ مجاز باشد مؤلف عرض کند کہ با خان آرزو اتفاق داریم (اردو) ویران۔

(۴) پست۔ بقول برہان و ناصری و جامع بالفتح کنایہ از مردم خسیس و بخیل و دون ہمت۔ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ مرد بد صفت و غریب باشد مؤلف عرض کند کہ مجاز بمعنی اوّل دانیم و مراد از مرد پست ہمت (اردو) پست۔ بقول آصفیہ خسیس۔ بخیل۔ دون ہمت۔ کم رتبہ۔ کمینہ۔

(۵) پست۔ بقول برہان بالفتح آنکہ نتواند ببال ہمت پرواز عروج بمدارج کمالات حقانی یا مراتب دیگر کند مؤلف عرض کند کہ این ہم مجاز بمعنی اوّل است (اردو) وہ شخص جو ہمت کے ذریعہ سے کمالات حقانی یا دوسرے مراتب میں بلند پروازی نہ کرسکے۔

(۶) پست۔ بقول برہان و جامع بکسر اوّل ہر آردی را گویند عموماً و آردی کہ گندم و جو و نخود و آن را بریان کردہ باشند خصوصاً کہ آن را بعربی سویق خوانند چہ (سویق الشعیر) آرد جو بریان کردہ و (سویق الحنطہ) آرد گندم بریان کردہ را گویند۔ صاحبان جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و سراج ہم ذکر

ذکر این کرده اند (نظامی ۵) منم رواز جهان در گوشه کرده ؛ کف پست جوین را توشه کرده ؛

صاحب محیط اعظم بر پست می فرماید که بالکسر اسم فارسی سویق است و بر سویق گوید که لغت عربی است

که بفارسی پست و طخان و بترکی قاووت و بیونانی کیموکیج و بهندی ستو گویند و آن اسم جمیع

ماکولات است خواه حبوب باشد یا اثمار و بعرف الطبا عبارتست از آرد بریان کرده و تفسیر

آنست که از هفت چیز که آن گندم و جو و کنار و کدو و آنار دانه و سنجد و سیب است گرفته

باین طریق که حبوب را بآتش بپزند حتی که نضج بهم رسد پس بر دارند و آب آن دور کنند و در آفتاب

خشک نمایند بعده بریان کرده بسایند و فواکه را قطع کرده خشک سازند پس نرم بسایند و طبع سویق

هر شی قریب بطبع اصل آنست لیکن یبوست زائد از آن اکتساب نماید و مایل بحرارت می گردد و

بهتر آنست که باعتدال بریان کنند که نه خام ماند و نه سوخته گردد و سویق جو و گندم جهت تسکین

التهاب و تشنگی و تپ حار و امراض اطفال نافع (الخ) (نظامی ۵) تن اینجا به پست جوین ساخته

که دل آنجا به گنجینه پرداخته ؛ مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان باشد (اردو) ستو . بقول آصفیه

هندی . اسم مذکر . بھنے ہوے اناج کا آٹا جیسے اکثر پورب کے غربا گھول کر کھاتے اور موسم گرما میں عام

آدمی چاول یا گیہوں کے ستو گھول کر پیتے ہیں تاکہ جسم میں ٹھنڈک رہے ۔

(۷) پست . بقول برهان و جامع و سراج بالکسر کیپا باشد که بعضی از چله نشینان و [illegible] جوگیان

هندوستان از جگر آهو و مغز بادام و امثال آن سازند که هر گاه مقدار پیشه ازان بخورند تا چند روز

محتاج به طعام نشوند والله اعلم مؤلف عرض کند که بجانه معنی ششم باشد و بس (اردو)

وہ ستو جو بعض فقرا اور جوگی ہندوستان میں ہرن کے جگر اور مغز بادام وغیرہ سے [illegible]

بنائے تین کہا جاتا ہے کہ جب اُس مرکب کا ایک خوراک بقدر پستہ کھا لیتے ہین تو چند روز تک
اُنکو اشتہا نہین ہوتی ۔ مذکر ۔

(۸) پست ۔ بقول سروری بالکسر حبوب و فواکہ یابسہ مؤلف عرض کند کہ مجاز ہمان پست
باشد کہ بمعنی ششمش گذشت (اردو) حبوب و فواکہ یابسہ ۔ مذکر ۔

پست آمدن استعمال ۔ بمعنی پست شدن
است در درجہ و مرتبہ و بمعنی مطلق پست شدن
ہم مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است
(ظہوری س ۵) ز شمشاد بلندش جلوہ ہای سدرہ
پست آمد ٭ سخن می رفت از رویش سخن بر
سہ پست آمد ٭ (اردو) مرتبہ مین پست ہونا
۔ کم ہونا ۔ پست ہونا ۔

پستا بقول برہان و ناصری و مؤید و سراج و
آنند و جامع بفتح اوّل و سکون ثانی و فوقانی بہ الف
کشیدہ (۱) ابریشم کاری رفتن کہ قبل ازین شروع
دران شدہ باشد ۔ صاحب جہانگیری در ملحقات
گوید کہ (۲) بمعنی بسیار بد مؤلف عرض کند کہ
ہیچیک از محققین بالا تعریف خوشی نکردہ از
سند استعمال ہیچ نہ شد نقص تعریف شان ظاہر نشد
اگر لفظاً غور کنند نہ در معنی اوّل معنی مصدری
درست می شود و نہ حاصل بالمصدر ۔ فارسیان
پستاکاری را گویند کہ آغازش قبل ازین شدہ
باشد کہ پس بمعنی قبل و بعد ہر دو گذشت معاصرین
عجم گویند "ما رجوع کردیم بر پس تا" یعنی رجوع
شدیم بر کاری کہ پیش ازین آغازش شدہ بود
و ظاہر است کہ ازین استعمال پستا بمعنی مجرد کاری
است کہ آغازش قبل ازین شدہ و کلمۂ تا بالفظ
پس مرکب است و بس ۔ اسم جامد فارسی زبان
و بمعنی دوم ہم اسم جامد دانیم و مشتاق سند استعمال
می باشیم کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو)
(۱) وہ کام جس کا آغاز اس سے پہلے ہو چکا ہو

بذکر (۲) بہت خراب ۔

پستادست اصطلاح ۔ بقول برہان بادال ابجد بر وزن (رہ جاہست) بمعنی نسیہ باشد (مرادف پیسادست) صاحبان جامع و بحر و بہار عجم ہم این را مرادف (پیسادست) دانند کہ گذشت ۔ خان آرزو در سراج بذکر (پیسادست) بہ تحتانی گوید کہ غالباً این تصحیف باشد و (پسادست) صحیح کہ بدون تحتانی گذشت و فرماید کہ صاحب این نسخہ را این قسم تصحیفات بیشمار است ۔ **مؤلف** عرض کند کہ خان آرزو غالباً در نسخہ برہان کہ پیش او بود این را بہ تحتانی عوض فوقانی یافت یا در تعریف بالا بہ تسامح عوض فوقانی تحتانی نوشتہ و غور نکرد کہ خود او الف (پیادست) و نیز الف (پیاچین) را نفہمید کہ بچہ معنی باشد و حق تحقیق ادا نکرد و حق آنست کہ (پستادست) اصل است و موافق قیاس و (پسادست) بحذف فوقانی مخففش و اگر (پسادست) را اصل گیریم این را فرع علیہ آن دانیم و تصحیفش نخوانیم کہ محققین اہل زبان ذکر ہر دو کردہ اند مخفی مباد کہ زیادت فوقانی در بعض لغات فارسی آمدہ چنانکہ پس و پست و فرامش و فرامشت و یاداش و یادآشت ولیکن بخیال ما ماخذ اول بہتر از آخر می نماید (اردو) دیکھو (پسادست)

پست افتادن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت ۔ **مؤلف** عرض کند کہ از بالا بہ پستی افتادن است ۔ اوحدی کرمانی ؎ آن دم کہ از و برداشتی دست ز کار ۔ افتد ز فراز بر زمین پست ۔ (اردو) بلندی سے پستی میں گرنا ۔

پستان بقول بہار ترجمہ ثدی و فرماید کہ آبلہ ۔ ترنج ۔ بیضہ ۔ ترنج ۔ حباب ۔ قبہ نور ۔ گوی و نار از تشبیہات و صفات اوست ۔ صاحب مؤید در تعریف و ترجمہ این با بہار متفق ۔ یکی از

شعرا۔ بهار ک) دو پستانش که آرام دو دست اند ❊ دو مخمور گران سر خود پرست اند ❊ (الهوی ک) ❊ بتعریف بلندیهای پستان خطبه خوانم ❊ اگر از منبر گردون گردان زینه برگردد ❊ (ملا سفید بلخی ک) نیم از پرورش مادر گیتی راضی ❊ زانکه خون خورده ام از آبله پستانش ❊ (بهار ک) دو نار تازه هر یک نونهالی ❊ دو برج قلعهٔ حسن و جمالی ❊ (وله ک) ز سینه تا کمر دریای سیماب ❊ در و پستان حباب و ناف گرداب ❊ دو پستان هر یکی چون قبهٔ نور ❊ حبابی خاسته از عین کافور ❊ (ملا سفید بلخی ک) چه شد وصلی که می کرد استخوان سینه تنگم ❊ چه چوگان بازئی با گوی پستان در گریبانش ❊ (وله ک) طعم شیر و شکر چه پیدا اند ❊ آنکه غافل ز نار پستان است ❊ صاحب محیط می فرماید که بکسر اوّل ترجمهٔ ضرع و ثدی عربی و بهندی چوچی گویند و آن عضو عصبانی قلیل الدم است که دران شیر پیدا می شود و گوشت آن شل و شنید و طعم آن شیرین و بهترین آن فربه پر شیر از حیوان معتدل جوان فربه است که لحم آن حیوان نیکو باشد مزاج آن رطب و گویند مائل به برودت پستان ممتلی از از شیر چون نیکو هضم یابد غذای صالح قریب غذای گوشت دهد و اگر هضم نیک نیابد خلط خام بلغمی پیدا کند و آن ردی از برای سرد مزاجان و بلغمی مزاجان و ضعیف الاحشاست **مؤلف** عرض کند که شک نیست که این لغت فارسی است و صاحب کنز که محقق ترکی زبان است بصراحت این را لغت فارسی گوید عجب است از محققین اہل زبان و زباندان که این اسم جامد را ترک کرده اند و ملحقات این را آورده بخیال ما این مرکب است از پست که بمعنی جیب بر هاتین نشانش گذشت و الف و نون زائدتان و استعاره باشد از عضو و دی که بر سینهٔ زنان در جوانی بلند شود بهار سکندری خورد که همه تشبیهات این را ذکر کرده. دانست که بعضی از آن صفات اوست (اردو) پستان

بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ چھاتی۔ چوچی۔

پستان سفید کردن | مصدر اصطلاحی۔

بقول بہار کنایہ از بیرحمی و سنگدلی (ملا قاسم مشہدی ع) الفتی می دید با بخت سیاہم زان سبب * گرد در روز نخستین دایہ ام پستان سفید * مؤلف عرض کند کہ عادت اہل ولایت است کہ چون دایہ خواہد ترک ملازمت کند و شیر بہ شیرخوار ندہد سپیدہ را بہ پستان می مالد تا طفل بہ رنگ و بویش کہ خلاف عادت است خوف کند و شیر نخورد و دایگان ملازم بہ بیخبری مادر طفل اکثر در شب این قسم عمل می کنند و چون طفل شیرش نخورد او ملازمت خود ترک می کند فارسیان از ہمین طرز عمل کہ در حقیقت بیرحمی است این اصطلاح را قائم کردہ اند (اردو) بیرحم ہونا۔ سنگدلی کرنا۔

پستان سیاہ کردن | مصدر اصطلاحی بمعنا

بحر عجم می فرماید کہ بمعنی مالیدن دوای سیاہی بر پستان تا طفل وحشت کند و شیر نخورد و این کنایہ از شیر باز داشتن است مؤلف عرض کند کہ این طرز عمل مادران است کہ ہرگاہ می خواہند کہ بعد مدت معینہ طفل را از شیر پستان باز دارند و خوگر غذای دیگر کنند این قسم عمل می کنند از ینجاست کہ این اصطلاح بمعنی بیرحمی قائم نشد بلکہ کنایہ باشد از باز داشتن طفل از شیرخواری (اردو) دودھ چھڑانا۔

پستان مادر بریدن | مصدر اصطلاحی۔

بقول برہان و بحر و مؤید و جامع کنایہ از حرص و شرہ و بی ہمتی و ناحق شناسی و بی حقیقتی و بی وفائی ساختن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس و کنایہ لطیف است ہرکس خبر دارد کہ مادر او را بہ شیر پستان پرورش کردہ است و چون او مرتکب این فعل شود بی وفائی و ناحق شناسی اوست پس این اصطلاح قائم شد برای بی وفایان و حق ناشناسان اگرچہ سند استعمال پیش نشد ولیکن قول جامع کہ محقق اہل زبان است سندی را ماند (اردو) ناحق شناسی

کرنا ۔ بے وفائی کرنا ۔

پست بودن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
که از سندش پست بودن کار پیداست بمعنی ناکامی
و این مخصوص با کار نیست بلکه برای ہمت و طبیعت
و امثال آن ہم که مجاز معنی اول پست است و مقابل
بلند بودن کار و ہمت و امثال آن (شفائی ؎)
کارم ز تو به بود شفائی چو خاک پست ٭ از فیض
ہمی چو طارم انگور شد بلند ٭ مخفی مباد که برای عمارت
و امثال آن ہم استعمال توان کرد چنانکه پست
بودن منزل (اردو) پست ہونا جیسے ہمت
پست ہونا ۔ طبیعت پست ہونا ۔ مکان پست
ہونا ۔ صاحب آصفیہ نے (پست ہونا) پر فرمایا ہے
کم ہونا جیسے ارادہ پست ہونا ۔ مغلوب ہونا ۔ پست
رہنا بھی کہتے ہیں جیسے ؎ اون کی ہمت کے
آگے میری ہمت پست رہی ؎

پستر استعمال ۔ بقول استند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بالفتح مقابل پیشتر **مؤلف** عرض کند که معنی لفظی
این بسیار پس است چنانکه گویند ؎ زید در رفتار
پس بکر بود و پاپستر از و ؎ (اردو) بہت پیچھے

پسترم بقول استند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اول
و ضم ثالث و رابع بمعنی برف و یخ **مؤلف**
عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است و حالا بر
زبان معاصرین عجم متروک (اردو) برف ۔
مؤنث ۔ یخ ۔ مؤنث ۔

پست شدن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند که مقابل بلند شدن است برای عمارت و
امثال آن و بر سبیل مجاز برای ہمت و مثل آن
ہم مستعمل (جمال اصفہانی ؎) بدست امر شود
طی صحائف ملکوت ٭ بپای قہر شود پست قبۂ
گردون ٭ (ابوشکور بلخی ؎) ای گشته من
از غم فراوان تو پست ٭ شد قامت من ز بار
ہجران تو پست ٭ فارسیان گویند که ؎ ہمت

من پست شد و دیگر از من کاری نمی آید" وان
ہمین است پست شدن حوصلہ و امثال آن۔
(اردو) پست ہونا جیسے گھر پست ہوا حوصلہ
پست ہونا۔

پست فطرت اصطلاح۔ بقول بہار و آنند
معروف **مؤلف** عرض کند کہ از قبیل پست
ہمت۔ اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ پست
طبیعت است و بلندی در خیالات ندارد۔
(ابوطالب کلیم ؎) پست فطرت ہوس گوشۂ
عزلت نہ کند ؛ تا گدا ابر بسر رہ نیست دلش خرم
نیست ؛ (ملا طاہر غنی ؎) نمی شود سخن پست
فطرتان مشہور ؛ بلند نیست صدا کاسۂ سفالین را
؛ (اردو) پست فطرت۔ بقاعدۂ فارسی اس
شخص کو کہہ سکتے ہیں جس کے خیالات فطرتاً
پست ہوں یعنی جس کی طبیعت میں بلند پروازی نہو

پست کردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند کہ متعدی پست شدن است و پست کردن
کسی را کم کردن مرتبۂ او و پست کردن ہمت خود
را کم ہمت شدن کسی است و برای ظرف مکان
ہم چنانکہ او خانہ را در تعمیر پست کردہ (مغربی
نیشاپوری ؎) گردون بلند کردہ او را نکرد
پست ؛ دولت عزیز کردہ او را نکرد خوار ؛
(ظہوری ؎) شد ظہوری ز تو پامال فلک گر
خواہد ؛ نتواند کہ کند پست سرافراز مرا ؛ (اردو)
پست کرنا۔ بقول آصفیہ مغلوب کرنا ہمت
توڑنا شکست دینا۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے
کہ اس کا استعمال مکان کے لئے بھی ہو سکتا ہے
جیسے "معمار نے اس مکان کو بہت پست کر دیا"

پست کردن زمزمہ مصدر اصطلاحی
۔ بقول بہار و بحر کنایہ از مدہم کردن آواز تا
خوب نماید (محمد قلی سلیم ؎) فریاد شد ز خانۂ
ہمسایہ ہا بلند ؛ مطرب ز بسکہ زمزمۂ پست
می کند ؛ خان آرزو در چراغ ہدایت ہم ذکر

این کرده مؤلف عرض کند که مقابل بلند کردن
زمزمه باشد و خصوصیت بازمزمه ندارد بلکه عام
است برای آواز و مرادفاتش (اردو) آواز
پست کرنا۔ آواز گھٹانا۔ آواز بلند کرنا۔ اٹھانا
کا مقابل۔

پست کردن هوا مصدر اصطلاحی۔
بقول بهار و بحر و انند کنایه از کم کردن آرزوی
نفس (حکیم زلالی ـه) هوای بی دماغی پست
کرد آن ٭ رضا را با قضا همدست کرد آن ٭
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است و مراد
از کم کردن هوس (اردو) هوس کم کرنا۔

پست گردیدن استعمال۔ صاحب
پست گشتن آصفی ذکر این کرده
از بمعنی ساکت مؤلف عرض کند که هر دو مراد
پست شدن است که گذشت (سلطان سعید قلی
ـه) همچنین اگر در آئی قد سرو پست گردد ٭ ز دو
لعل جان فزایت دل خلق مست گردد ٭۔

(سراج سکزی ـه) نگر تا نیاری ز بیداد دست
٭ که آباد گردد ز بیداد پست ٭ (ظهوری ـه)
که گردون ز ادبار حی گشت پست ٭ فلانی گرفتش
باقبال دست ٭ (اردو) پست هونا۔ دیکھو پست شدن

پست گشتن سراپرده مصدر اصطلاحی
۔ بقول بحر و بهار و انند بمعنی فرو افتادن سراپرده
(ظهیر الدین فاریابی ـه) چون به فراخت خسرو
سیارگان علم ٭ در خاک پست گشت سراپردهٔ
ظلم ٭ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است
و کنایه و بمعنی حقیقی هم استعمال توان کرد که کم شدن
آن است (اردو) سراپرده گر جانا۔ قائم نه رهنا
۔ کم هونا۔ پست هونا۔

پست ماندن استعمال بمعنی حقیقی پست
واقع شدن باشد مؤلف عرض کند که موافق
قیاس است (ظهوری ـه) جام هستی پست ماند
در بنای آن هوا ٭ نردبان هفته را گر زینهٔ آدینه
نیست ٭ (اردو) پست رهنا۔ پست هونا۔

دیکھو پست بودن -

پست و بلند استعمال - بمعنی نشیب و فراز باشد **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس بمعنی حقیقی است (ظہوری ؎) چو پست و بلند سینه باید کرد تدبیری نباشد داغ کو یک لخت ناہمواری ماند چ (اردو) پست و بلند - نشیب و فراز - مذکر -

پسته بقول بہار و مؤید بالکسر (۱) بار درختی است معروف و فستق معرب آن و بهترین آن قزوینی است و (۲) کنایه از دہان محبوب - صاحب محیط اعظم ہرچه نسبت معنی اول این گفته ما به پستیج ذکرش کرده ایم - اسم جامد فارسی زبان است و معنی دوم بشباہت تنگی دہن معشوق است که ہمچون پسته بند باشد **مؤلف** عرض کند که (۳) بمعنی قدر قلیل ہم مستعمل چنانکه بر (پستهٔ بنگ) می آید - تکمیل بحث معنی دوم بر (پسته دہان) کنیم (اردو) (۱) دیکھو پستیج (۲) دہن معشوق - مذکر (۳) قدر قلیل - تھوڑا سا -

پسته بنگ اصطلاح - بقول بہار و آنند کنایه از قدری بنگ (درویش واله ہروی ؎) از پیر مغان پستهٔ بنگی به گزک خواه چ چون ہیچ سکان دختر رز بی پدری نیست ہ (حکیم شرف الدین شفائی ؎) ہیچ دانی که چیان معده کنی دورخ تاب چ پستهٔ بنگی اگر بر سر تریاک خوری چ **مؤلف** عرض کند که فارسیان برای قدری قلیل لفظ پسته استعمال کنند چنانکه بر معنی سوم لفظ پسته ذکرش کرده ایم و (پسته بنگ) باضافت بمعنی قدری قلیل بنگ موافق قیاس است (اردو) تھوڑی سی بنگ -

پسته دہان اصطلاح - بقول بہار و بحر و آنند از اسمای محبوب است و این بوجهه تنگی دہان باشد **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی که ہمچون پسته دہان تنگ دارد - (ظہوری ؎) ز سرو قامت بادام چشم و پسته دہانی

سرشک لاله رخان فندقی و عنابیست ٭ آنکه بهار پسته را بمعنی دهن معشوق گفته که ذکرش بر معنی دومش گذشت ازهمین استعمال باشد ۔ اندرین صورت مجرد پسته برای دهن معشوق استعاره باشد که طالب سندش می باشیم (اردو) پسته دہان معشوق کو کہہ سکتے ہیں ۔

(الف) **پستهٔ شکر افشان** اصطلاح ۔
(ب) **پستهٔ شکر شکن** صاحب مؤید
(ج) **پستهٔ شکر فشان** بذکر الف گوید

که بمعنی لب های شیرین است و صاحب بحر بنسبت ب و ج) می فرماید که لب و دہان معشوق و صاحبان برہان و (جہانگیری در ملحقات) و جامع ذکر ج کرده اند و (خان آرزو در سراج) و رشیدی بر دہان معشوق قانع و لب را ترک کرده اند مؤلف عرض کند که کنایه ایست لطیف (اردو) دہان اور لب معشوق کو بقاعدهٔ فارسی پستهٔ شکر فشان کہہ سکتے ہیں ۔ مذکر ۔

پستهٔ غالیه اصطلاح ۔ بقول محیط لغت فارسی است برای حب الآس ۔ عربی و ہم او بر حب الآس گوید که ثمر درخت آس است که بفارسی تخم مورد و مورد دانه و پستهٔ غالیه نامند و آن بقدر فلفل شبیه بحب بلسان و در ابتدا سبز و بعد پخته شدن سیاه رنگ و ذائقه آن مرکب از شیرینی و اندک ترشی و تلخی می باشد و ثمر آن مرکب القوا و نافع است جہت سرفهٔ گرم و حابس اسهال و مدر بول و دافع سموم مؤلف عرض کند که معنی لفظی این پستهٔ خوشبودارنده و کنایه باشد برای حب الآس (اردو) درخت آس کا پھل ۔ دیکھو آس ۔

پستهٔ قندی اصطلاح ۔ بقول بہار و بحر و اانند (۱) نقل پسته را گویند که بشکر گرفته باشند و شکر نوش کنند و (۲) کنایه از سخن های شیرین (خواجه آصفی ۵۴) میان پسته لبان نقل مجلس این سخن است ٭ که ہست شور جہان پسته های قندی ما ٭ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است

کہ معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم مجاز آن (اردو)
(۱) پستہ کے نُقل جو پستہ اور شکر کے ساتھ بنائے
جاتے ہیں۔ مذکّر۔ (۲) میٹھی باتیں۔ مؤنّث۔

پستہ لب اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و انند
از اسمای محبوب است (کمال ۵) کمال آن
پستہ لب گر خواستی نُقل ؛ شکرہا در دہان پستہ کردی
؛ مؤلّف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است
یعنی کسی کہ لب ہمچون پستہ دارد کنایہ باشد از
معشوق (اردو) معشوق۔ مذکّر۔

پست ہمّت اصطلاح۔ بہار و انند بمعروف
قانع مؤلّف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است
کنایہ از کسی کہ کم ہمّت باشد (میرزا رضی دانش
۵) کی از بال ہما ہر پست ہمّت قسمتی دارد ؛
بر آن سر سایہ اندازد کہ شور دولتی دارد ؛ (اردو)
پست ہمّت۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ کم ہمّت۔ کم
حوصلہ۔ بزدلا۔ دون ہمّت۔

پستی بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح مقابل
بلندی مؤلّف عرض کند کہ بالفظ پست یای
مصدری مرکّب کردہ اند (ظہوری ۵) بر دون
نیامدہ از حضیض پستی طبع ؛ اگر باوج روی در
شوی بلند انجا ؛ (ولہ ۵) کالا بچہ بالائی قیمت
بچہ پستی ؛ صبر است سبک ناز خریدار گرانست ؛
(اردو) پستی۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنّث
بلندی کی نقیض۔ نچائی۔ نیچ پن۔

پستی گزیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر
بمعنی تواضع اختیار کردن است مؤلّف عرض
کند کہ ورای معنی حقیقی کنایہ باشد موافق قیاس
(اردو) تواضع اور انکسار اختیار کرنا۔

پس جانشین اصطلاح۔ بقول برہان و بحر
و سراج و جامع و کشمیر ثانی کنایہ از شخصی است کہ
چون صاحب دکان برخیزد او بجای صاحب دکان
بنشیند و کالا بفروشد بہار گوید کہ این را در عرف
گماشتہ گویند مؤلّف عرض کند کہ موافق قیاس
است و لیکن سبب جملہ ہیچ ضرورت اضافت نیست

قائل (اردو) گماشتہ۔ بقول آصفیہ فارسی کا
وہ شخص جس کے کوئی کام سپرد کیا گیا ہو۔ نائب
۔ کارندہ (وہ شخص جو مالک دوکان کے عوض
دکان پہ کام کرے)

پسچین | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بکسر اوّل وثالث۔ چوبی درشت وسخت
کہ از ان کمانہا سازند و فرماید کہ بموحدہ ہم آمدہ
مؤلف عرض کند کہ خلاف قیاس نیست معاشین
عجم بہ زبان ندارند و مقصود از چوبی است کہ در
ساخت کمان در پس او خم و چین باشد (اردو)
ایک سخت لکڑی جس سے کمان بناتے ہیں۔ مؤنث

پس خم | اصطلاح۔ بہار ذکر این با پس خم زدن
کردہ گوید کہ بجای بمعنی گریختن و فرماید کہ (خم زدن)
ہم بدین معنی آید و تحقیق آنست کہ راہ کج کردہ
از پی کسی درآمدن و باز گریختن بنوعی کہ کسی بران
اطلاع نیابد **مؤلف** عرض کند کہ (۱) معنی لفظی این
(خم پس) مرکب اضافی است یعنی خمیدگی بسوی پس
(سالک یزدی ــ) ہلال عید بشرم کمان ابروئش
؎ نہادہ است بطاق بلند پس خم را ؎ و استعمال
این با مصادر فرس در ملحقات می آید و بلحاظ معنی
ملحقات این را (۲) کنایہ توانہم گفت از گریز۔
صاحب بحر بذیل پس خم زدن ذکر معنی دوم کردہ
(صائب ــ) اشارت بر مّی تابد دل وحشی نژاد
من ؎ چو ماہ نو ازین ہنگامہ فکر پس خمی دارد ؎
(اردو) (۱) پیچھے کی جانب خم۔ مذکر (۲) گریز
مؤنث۔ بقول آصفیہ۔ بھاگڑ۔ فرار۔

پس خم زدن | مصدر اصطلاحی۔ بہار گوید کہ
بمعنی گریختن و خم زدن نیز بہمین معنی و فرماید
کہ تحقیق آنست کہ راہ کج کردہ از پی کسی درآمدن
و باز گریختن بنوعی کہ کسی بران اطلاع نیابد (امانی
ــ) روزیکہ امانی از پی او می رفت ؎ اقبال
رفیق بود ہر سوی رفت ؎ چون دید کمان ابروش
پس خم زد ؎ کانجا سخن از قوت بازو می رفت ؎
(صائب ــ) نمی توان دل مردم ربود و پس خم زد

سواد زلف ترا مو بموی می جویم ؎ (محسن تاثیر ؎)
مه حصاری می شود از هالهٔ پیش عارضش ؎ شام
پس خم می زند از زلف چوگانش هنوز ؎ (محمد رضا
فکری ؎) جلوه داشت شب عید برین بام
هلال ؎ دیده چون گوشهٔ ابروی ترا پس خم زد ؎
صاحبان برهان و بحر و وارسته بمعنی گریختن قانع
خان آرزو در چراغ هدایت ذکر همین معنی کرده
و هم او در سراج این را به همین معنی آورده ـ
مؤلف عرض کند که (۱) بمعنی حقیقی است
یعنی خم زدن بسوی پس چنانکه ورزش سازان
عمل کنند و (۲) بمجاز بمعنی گریختن به پس ـ سند
اما آنی برای معنی اول است و دیگر اسناد بالا برای
معنی دوم (اردو) (۱) پیچھے خمنا ـ جیسا کہ
ورزش میں خم کرتے ہیں (۲) واپس گریز کرنا بھاگنا

پس خم گرفتن | مصدر اصطلاحی ـ بقول بحر
بمعنی رو گردانیدن **مؤلف** عرض کند که مراد از
(پس خم زدن) باشد بهر دو معنیش اگرچه سند استعمال
پیش نشد و لیکن موافق قیاس است (اردو)
دیکھو پس خم زدن ـ

پس خورده | اصطلاح ـ بقول بحر و فرهنگ
در عربی سور گویند صاحب آنند بحوالهٔ فرهنگ فر
گوید که نان ریزه و طعام که پس از خوردن باقی ماند
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو)
پس خورده بقول آصفیه فارسی اسم مذکر جھوٹا
آگے کا بچا ہوا ـ آکش ـ

پس خیز | اصطلاح ـ بقول بهار و بحر و وارسته
و آنند شاگرد کشتی گیر که بعد پاک شدن کشتی حریف
کهنه سوار از جهت تعلیم با او کشتی گیرد (میر نجات
؎) برتر از سرو گل و نخل به سمن پایهٔ تست ؎
پس خیز تو هر سایه که همسایهٔ تست ؎ (حکیم زلالی ؎)
قطره از ابر تیغش لطف کان می دهد ؎ موجی از پس خیز
دستش مهد دریا می شود ؎ **مؤلف** عرض کند که
اسم فاعل ترکیبی است یعنی برخیزنده از برای کشتی
و کنایه باشد از معنی بالا (اردو) کشتی کا دوسرا

جو حریف کی ناکامی کے بعد اس کے ساتھ بغرض تعلیم کشتی کرے۔ مذکر۔

پس دادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب رہنما بجوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید که بمعنی واپس دادن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است بمعنی حقیقی و سند این از انوری بر (از سر تازیانه دادن) گذشت (اردو) واپس دینا۔

پس دست کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان و بحر کنایه از پنهان کردن و ذخیره نهادن بہار گوید که مرادف (پس دست نشاندن و پس پرستی) (امیر خسرو ع) چنار بین که زر غنچه را کند پس دست * گل و شگوفه صبا را برای زر گیرند * صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است۔ (اردو) پس انداز کرنا۔ ذخیره کرنا۔

پس دست گرفتن مصدر اصطلاحی۔ خان آرزو در سراج می فرماید که (۱) بمعنی پنهان ساختن و (۲) ذخیره نمودن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) (۱) چھپانا (۲) ذخیره کرنا۔

پس دست نشاندن مصدر اصطلاحی بقول بہار و آنند مرادف (پس دست کردن) که گذشت (میر جلال الدین حسن ع) نتوان ز شحنۂ عشق بگیر یدنت نهانی * که چو رخ نمائی او را پس دست در نشانی * **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است مخفی مباد که از سند بالا مصدر (پس دست در نشاندن) پیدا است عینی نیست هردو یکی است (اردو) دیکھو پس دست کردن

پس دستی اصطلاح۔ بقول بہار و بحر مرادف (پس دست کردن) (ظهوری ع) پیشبندی گرچه کردم گریه را که خندهٔ پس دستیم را آب برد * **مؤلف** عرض کند که هردو محققین سکندری خورده اند این مرادف (پس دست کردن) اصلا نیست بلکه بمعنی اخفا و ذخیره است بدون

اشتافت پس بمعنی حاصل بالمصدر (اردو) اشتیاق۔ مذکر۔ ذخیرہ۔ مذکر۔

پس دکان بردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر و انند بمعنی فریب و بازی دادن۔ مؤلف عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نکنیم کہ ہر سہ محققین بالا ہندنژاد اند و محققین اہل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت (اردو) دھوکا دینا۔ فریب کرنا۔

پسر بقول بہار (۱) مرادف پس و پور۔ ہر دو بضم۔ از شان اوست کہ مقطوع الاضافت ہم آید (میرزا معز فطرت ؎) دلم را بردہ یار از کف پسر بسر چشم نتازی ۔ متاع آرزو ارزان کنی سطلب گران سازی ۔ (سیفی ؎) پسر اوزبک کہ دو زلف چو کمند است او را ۔ تاج چتر است کہ بر سر و بلند است او را ۔ (ملک مشرقی ؎) دیرینہ ہمدمی کہ دلم زخمدار اوست ۔ ہم مار ایراد راست ترا گر پسر عجم است ۔ (ظہوری ؎) بشور عشق تو نازم کہ بر خلاف پسران ۔ نصیحت شکرین نیز از پدر تلخ است ۔ مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است بالضم ہمچون دختر و پس بالضم کہ گذشت مخفف این مانند دخت ولیکن در محاورہ بکسر اول و فتح دوم مستعمل و عجب است از محققین زباندان و اہل زبان کہ این لغت معروف را ترک کردہ اند و صاحب کنز کہ محقق ترکی زبان است بصراحت این را لغت فارسی گفتہ (اردو) بیٹا۔ ابن۔ فرزند۔ مذکر۔

پسر آبتین اصطلاح۔ بقول انند ونیز بیاد شاہ ایران زمین و قاتل ضحاک۔ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و بحث آبتین در حصہ دوم بمعنی اول گذشت (اردو) آبتین کا لڑکا۔ ایران کا بادشاہ جو ضحاک کا قاتل تھا۔

پسراک بقول بہار و وارستہ و انند لغت ترکی است بمعنی استر کہ از تناسل خمار سید یا دیان بوجود آید (ملا وحشی ؎) از چرخ عربدہ جو غافلی کہ بر سر تست ۔ ہوش باش کہ بر کشتی است این پسراک ۔

مؤلف عرض کند کہ فارسیان استعمال این کردہ اند (اردو) دیکھو استر۔

پسر اندر اصطلاح۔ بقول رشیدی مرادف پسندر بالضم پسر شوی کہ از زن دیگر یا از شوی دیگر باشد صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بر پسر زن قانع یعنی ربیب مؤلف عرض کند کہ اصل این (اندر حکم پسر) است و بحذف حکم اندر پسر ماند و قلب آن پسر اندر و از ینکہ ربیب بحق شوہر پسر را ماند و پسر زن اول یعنی پسر علاتی بحق زن بحکم پسر است فارسیان ہر دو را (پسر اندر) گفتند و مخفف این است (پسندر) کہ می آید۔ موافق قیاس۔ اسم مرکب (اردو) علاتی لڑکا۔ (ربیب۔ دیکھو پسر آوردہ)

پسر پستک اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر ہر دو بای فارسی ثمری است مشابہ عناب صاحب محیط ذکر این نکرد و بر پسر گوید کہ بکسر بای فارسی و فتح سین و سکون رای مہملہ اسم مونگ است وہم او بر (پستر لنگ) بفتح بای فارسی و سکون سین مہملہ و فتح تای فوقانی و سکون رای مہملہ و کسر لام و سکون نون و کاف فارسی می فرماید کہ اسم ہندی چیچڑہ است یعنی چرچٹہ مؤلف عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین زباندان و اہل زبان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت و تحقیق نشد کہ این چہ قسم ثمر و پسر کہ بمعنی مونگ بالا مذکور شد آن ہم لغت ہندی است چنانکہ صاحب محیط بر مونگ صراحت کردہ۔ حیف است کہ از تحقیق مزید این لغت عاجزیم (اردو) ایک پھل جو عناب سے مشابہ ہے۔ مذکر۔

پسر تاک اصطلاح۔ بقول بہار و انند مرادف (پسر رز) (۱) کنایہ از خوشۂ انگور و (۲) ساقی (علی خراسانی ؔ) بود تا پردہ نشین در حرم دیدۂ انگور ٭ با جلوۂ دختر رز چو پسر تاک نکردہ ٭ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) (۱) انگور کا خوشہ۔ مذکر (۲) ساقی۔ مذکر۔

پسر خواندگی اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفرزندی گرفتن طفلی را کہ بعربی تبنی گویند

مؤلف عرض کند که (پسرخوانده) بمعنی تبنّی آید و از ہمان است (پسرخواندن) بمعنی تبنّی کردن (و پسرخواندگی) حاصل بالمصدرش (اردو) تبنیت۔ مؤنث۔

پسرخوانده | اصطلاح۔ بقول بحر و انند بمعنی فرزند تبنّی۔ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است یعنی کسی که او را پسر خوانند و حقیقةً پسریت ہمان تبنّی است (اردو) متبنّی۔ بقول آصفیہ عربی۔ گود لیا ہوا۔ فرزند بنایا ہوا۔ پسرخوانده۔ لے پالک۔

پسرداعی | اصطلاح۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاچار گوید که ہمشیرزاده را گویند **مؤلف** عرض کند که مرکّب توصیفی است و کنایه ایست که معنی لفظی این مقتضی پسر است (اردو) ہمشیرزاده۔ بھانجا۔ بہن کا بیٹا۔ خواہرزاده۔

پسررز | اصطلاح۔ بقول بہار و انند مرادف پسرتاک بہر دو معنیش۔ صاحب بحر گوید که باضافت کنایه از ساقی است و بس (واله ہروی)
ماتوبه شکستیم بیاد پسر رز ٭ در صحبت ما دختر رز در چه شمار است ٭ (شوکت بخاری)
کس نیست به بزم باده بیگانه زکس ٭ ساقی پسر رز است و می دختر رز ٭ **مؤلف** عرض کند که بمعنی اوّل کنایه باشد۔ موافق قیاس و بمعنی دوم ہم که ساقی خدمت رزمی کند ہمچون پسر (اردو) دیکھو پسرتاک کے دونوں معنے۔

پسرزاده | استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ فرزندزاده را گویند **مؤلف** عرض کند که تعریف خوشی نکرد۔ فرزند شامل است بر پسر و دختر ہر دو و پس پسرزاده قلب اضافت زادۂ پسر است نه زادۂ دختر اندرین صورت این را فرزندزاده نتوان گفت (اردو) پوتا۔ پسرزاده۔ لڑکے کا بیٹا۔

پسرسبکتگین | اصطلاح۔ بقول بہار و انند

کنایه از سلطان محمود غزنوی (حکیم شرف الدین شفائی)
(ب) جلوه لیلی از تو شد آفت قیس عامری ٭ بر
پسر سبکتگین فتنه کنی ایاز را ٭ مؤلف عرض
کند که سبکتگین بمعنی سبک قدم و لقب پدر
سلطان محمود بود - مرکب اضافی است -
(اردو) سلطان محمود غزنوی -

پس رفتن مصدر اصطلاحی - صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سندش
از حواله هیروییست (ب) از تو رسد هر که را
رو بسوی مقصدیست ٭ یافتم از پس روت
فیض دم پیشوا ٭ و بر (پس رو) فرماید که مرادف
پیرو است مؤلف عرض کند که (پس کسی رفتن)
بمعنی حقیقی (۱) در پس کسی رفتن و قدم برداشتن
و (۲) کنایه باشد از پیروی کسی کردن - از سند
بالا (پس روی) پیداست که حاصل بالمصدر
(پس رویدن) است و این مصدریست متروک
که بجایش می آید و رو امر حاضرش و رود مضارع
آن که (کامل التصریف) باشد و مرادفش (پس رفتن)
سالم التصریف) محققین و محققین مصادر سکندری
خورده اند که رو - و رود - را از مشتقات
(رفتن) دانسته اند در حالی که از رفتن بوجه
سالم التصریفی آن غیر از ماضی و مستقبل و اسم
مفعولش نیاید سند (پس رفتن) بمعنی دوم ش از
ظهوری یافته ایم (ب) اینک گویند ظهوری پس رفت
٭ اندکی بیشتر از بهتان است ٭ (اردو) (۱)
پیچھے جانا (۲) پیروی کرنا -

پسرک استعمال - بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ
مصغر پسر است مؤلف عرض کند که موافق
قیاس به کاف تصغیر وجا دارد که به کاف تحقیر و زائد
هم گیریم (اردو) چھوٹا لڑکا -

پسر که بد گهر افتد پدر چه کار کند مثل - صاحبان خزینة الامثال
و امثال فارسی ذکر این
کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض
کند که فارسیان این مثل را بحق پسر ناخلف می گویند

(اردو) دکن مین کہتے ہین ”ناخلف لونڈے سے باپ کی جان ناک مین“ یہہ کہاوت ناخلف لڑکے کے لئے مستعمل ہے۔

پسر گیر اصطلاح - بقول بحر (۱) فرزند تبنّی و (۲) کسیکہ تبنّی گیرد و (۳) دایۂ اتابک **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس کہ بمعنی اوّل اسم مفعول ترکیبی است یعنی پسری کہ گرفتہ شد از دیگری و بمعنی دوم اسم فاعل ترکیبی و بمعنی سوم لقب (اردو) (۱) دیکھو پسر خواندہ (۲) تبنّی لینے والا جس کو دکن مین لطفی باپ کہتے ہین (۳) وہ دایہ جس نے پادشاہ اتابک کی پرورش کی تھی - مؤنث -

پسر نوح با بدان بنشست خاندان نبوتش گم شد مثل - صاحب خزینۃ الامثال ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق فرزند ناخلف می زنند مقصود آنست کہ پدر نیک بخت از ناخلفی پسر معذور است (اردو) یہی فارسی مثل اردو مین ناخلف اولاد کے لئے مستعمل ہے - دکن مین کہتے ہین ”نوح پیغمبر کیا کر سکے جو ہم کر لینگے“ ”آپے کا بگڑا ہے نوح کا بیٹا ہے“

پس رو اصطلاح - بقول بہار مرادف پیرو کہ ترجمۂ تابع است و سندش ہمان شعر والہ ہروی کہ بر (پس رفتن) مذکور شد صاحبان بحر و انند و مؤید ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است از مصدر (پس رویدن) کہ صراحت معنیش بر (پس رفتن) کردہ ایم (اردو) پیرو - بقول آصفیہ - فارسی مقلد - تقلید کرنیوالا متبع - کسی کے قدم بقدم چلنیوالا - چیلہ - مرید -

پس رویدن مصدر اصطلاحی - بفتح اول و کسر واو مصدر یست مرکب از لفظ پس و مصدر رویدن - ما بر (پس رفتن) اشارۂ این کردہ ایم کہ این مرادف آنست و صراحت ماخذ (رویدن) بجایش کنیم کہ بمعنی رفتن باشد **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) دیکھو (پس رفتن)

پسر هند اصطلاح - بقول بهار بحوالۂ عنصر دانش کنایه باشد از امیر معاویه (شیدا ۵) هند خونخوار اگر بود چه عجب ؛ که بود مادر معاویه هند ؛ صاحب انند نقل نگارِ بهار. **مؤلف** عرض کند که در کلام شیدا استعمال (پسر هند) نیست و معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین زبان دان و اہل زبان از ین ساکت نمیدانیم که بهار این اصطلاح را از کجا پیدا کرد (اردو) امیر معاویہ - مذکر -

پسری بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالکسر بمعنی طفلی **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است بزیادت یای مصدری بر لفظ پسر (اردو) طفلی جیسے ؛؛ ایام طفلی یاد ہے ؛؛ مؤنث -

پسریچه اصطلاح - بقول برہان و ناصری و مؤید و جامع با رای قرشت و تحتانی مجهول و جیم فارسی بر وزن سرخیچه (۱) پسران بدکاره و (۲) مردم سفله - صاحب جهانگیری بر پسران بدکاره و صاحب سروری بر بدکاره و سفله قناعت کرده خان آرزو در سراج می فرماید که اغلب که مرکب باشد از پسر که بضم هم آمده و کلمۂ ایچه که حرف تصغیر است و برای نسبت نیز آید چنانکه کاف - **مؤلف** عرض کند که ایچ مبدل هیچ است چنانکه اپیون و هپیون و پیچه مرکب از هیچ و های نسبت بمعنی لفظی (پسر هیچه) کسی که منسوب است به پسر هیچ و ناکاره پس در معنی اول های زائد باشد و بمعنی دوم های نسبت فتامل - تسامح محققین است که در تعریف این استعمال جمع کرده اند و معنی صحیح پسر بدکاره و مرد سفله باشد و بس (اردو) (۱) بدکار لڑکا - (۲) سفله شخص -

پس زانو نشاندن مصدر اصطلاحی - بحالت فکر و غور نشاندن کسی را **مؤلف** عرض کند که (پس زانو نشستن) لازم این که می آید - (ظهوری ۵) بر در گنج غم دگیر پس زانو نشاند ؛ دولت پهلو نشینی طالع دون بر نتافت ؛ (اردو) فکر و غور میں بٹھانا -

پس زانو نشستن مصدر اصطلاحی بقول
بهار و بحر و انند بفکر و اندیشه فرو رفتن مؤلف
عرض کند که آنکه متفکر و متردد باشد زانوی خود
استاده کند و سر خود را متصل زانو دارد یا تکیه
سر بزانو کند از همین عادت این اصطلاح قائم
شد (ملا جامی ع) همان بهتر که خاموشی گزینیم ٭ ز
پس زانوی خاموشی نشینیم ٭ (ظهوری ع)
چشم جان گشت ظهوری به تجلی روشن ٭ پس زانو
بنشین آینه بی زنگار است ٭ (اردو) فکر
و غور کرنا ۔

(الف) پس ستادن مصدر اصطلاحی بقول
انند داده را باز گرفتن مؤلف عرض کند که محققین
هند نژاد غور بر لفظ و معنی نکرده و از سند شان [illegible]
که سکندری خورده است و مقصودش از . . .

(ب) پس ستاندن باشد (صائب ع) پس
ستاند کریم دادهٔ خود را ٭ ابر گوهر امید آب نداد
٭ بهار ذکر (ب) بهمین معنی کرده و صاحب بحر هم
این را آورده (اردو) واپس لینا ۔

پس سر خاریدن مصدر اصطلاحی
بقول بهار (۱) عذر و بهانه آوردن [illegible]
بحر بذکر معنی بالا گوید که (۲) منفعل شدن [illegible]
عرض کند که عادت است که چون کسی منفعل شود یا
عذر و بهانه جوید سر خود می خارد از همین عادت
این مصدر اصطلاحی قائم شد که موافق قیاس است
و معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) (۱) عذر
کرنا ۔ بهانه کرنا (۲) منفعل هونا ۔ نادم هونا ۔

پس سر کردن مصدر اصطلاحی بقول بهار
(۱) کنایه از دور کردن بلطائف الحیل (ظهوری
ع) دیده ام جلوه های کاکل را ٭ پس سر کرده ام
تغافل را ٭ صاحب بحر بذکر معنی بالا گوید که مراد
(پس سر نمودن) و بمعنی (۲) رد کردن و رانیدن [illegible]
بر معنی دوم قانع (ظهوری ع) کرده زخمم پس
آرزوی مرهم را ٭ حیف درد است که افیونی
افیون گردد ٭ مؤلف عرض کند که موافق قیاس

(اردو) (۱) لطائف الحیل سے ٹالنا (۲) منہ پھیر لینا ۔

پس سر نمودن مصدر اصطلاحی ۔ بقول برہان (۱) کنایہ از روگردانیدن بخجالت و (۲) کسی را کہ مخل طبیعت باشد بلطائف الحیل از سر وا کردن ۔ بہار بذکر معنی اول گوید کہ (۳) بمعنی اعزاز کردن و (۴) بمعنی سر فرو افگندن بود از خجالت (صائب [illegible]) ہست گر کشور ازان تو مختصر بنمای ٭ ورنہ بیرون شو ازین خانہ پس سر بنمای ٭ (ظہوری [illegible]) ساخت برگی کہ ساق نرگس باوست ٭ وز تار رگی دل مہندس باوست ٭ کو ناہید ز شرم گوی عجیک زیر بغل ٭ بنما پس سر کہ روی مجلس باوست ٭ صاحب بحر این را مرادف (پس سر کردن) ہر دو معانیش گفتہ ۔ صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی اول قانع و سند ظہوری را برای آن گیرد و صاحب رشیدی ہم بانش و صاحب جامع قناعت بر معنی اول و دوم کردہ و خان آرزو در سراج بذکر معنی اول می فرماید کہ تحقیق آنست کہ اگر نمودن بمعنی کردن باشد بمعنی دوم است و اگر نمودن بمعنی ظاہر کردن باشد بمعنی چہارم ۔ نیز فرماید کہ روگردانیدن در خجالت نمی باشد بلکہ در اعراض و سر تابیدن ۔ مؤلف عرض کند کہ مقصودش جز این نباشد کہ در معنی اول خجالت را داخل نہ کنیم و اندرین خصوص با اتفاق داریم با خان آرزو و بمعنی اول و دوم این را مرادف (پس سر کردن) دانیم و معنی سوم ہم درست می شود کہ چون برای تعظیم کسی سر بزمین شوند یا سر را خم دہند پس سر ظاہر می شود برای این مشتاق سند استعمال می باشیم کہ محققین اہل زبان ازین معنی ساکت اند و معنی چہارم موافق قیاس و بخیال ما سند ظہوری بکارش می خورد (اردو) (۱) و (۲) دیکھو پس سر کردن (۳) اعزاز کرنا (۴) خجالت سے سر جھکانا ۔

پس شام اصطلاح ۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و جامع و بحر بر وزن بدنام بمعنی سحور باشد و آن طعامی است کہ در ایام رمضان نزدیک بصبح

خورند۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که تحقیق آنست که این مجاز است. در اصل وشام مخفف اشام بمعنی طعام شام پس (پس شام) طعامی که بعد از شام خورند و آن نیست مگر طعام سحری و بکثرت استعمال اضافت حذف شد **مؤلف** عرض کند که حقیقت ماخذ شام بمعنی طعام شب بجایش بیان کنیم و دریجا اتفاق داریم با خان آرزو در لغت زیر بحث (اردو) سحری۔ بقول آصفیہ اسم مؤنث۔ بول چال مین حای حطی ساکن ہے۔ جیسے "روزہ نہ رکھین نماز نہ پڑہین۔ سحری بھی نہ کھائین تو کافر ہی نہ ہوجائین" (رنگین ے) اُٹھتے ہی پچھلے پہر رات کو کھا کر سحری بہ شوق سے رکھیو توکل مین ترے واری روزہ یہ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ سحری سے وہ غذا مراد ہے جو رمضان مین طلوع صبح صادق سے پہلے کھاتے ہین۔

پس غده بقول برہان واننند با غین نقطه دار و دال بی نقطه بر وزن طبقه آماده و مهیا ساخته

مؤلف عرض کند که اصل این پسغده به تقدم گذشت و صراحت ماخذش همدرانجا کرده ایم واشاره این هم که این مبدل آنست چنانکه تب وتپ (اردو) دیکھو پسغده۔

پس فتادن مصدر اصطلاحی۔ مخفف (پس افتادن) که بجایش گذشت **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است وشامل باشد بر هر سه معانیش واستعمال ظهوری که بذیل می آید متعلق است بمعنی سوئمش و (پس فتادن مرحله و کار) پیش رفت نه شدن آن است وبس ظهوری (ے) هیچ‌ جا است که صد مرحله از پیش فتد پس بزود دست ظهوری لبعنان فرس ما که (وله ے) در رهش از خودسری کار صبا فتاده پس که قرب بنام ما که پیش برد نسیم را که (اردو) دیکھو پس افتادن۔

پس فردا اصطلاح۔ بقول بهار وبحر واننند روز پیش روز آینده صاحب بول چال بحواله معاصرین عجم ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که اصل این

(۸۰۸)

باضافت است ولنگ انضافت هم مستعمل (حسین
ے) حسن آخر چہ اندیشی امروز ﴿ از ان فردا
کہ پس فرداندارد ﴿ (اردو) پرسون دیکھو اسو

پس کار بودن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار
وبحر ووارستہ یعنی مشغول شدن بکاری (حکیم
شفائی ے) گفتمش شوی از تو بیزار است ﴿
گفت تا صبح در پس کار است ﴿ مؤلف
عرض کند کہ معنی لفظی این در پی کاری بودن
ومجازاً مشغول شدن بکاری است۔ موافق
قیاس مخفی مبادکہ از سند بالا (در پس کاری)
پیدا است یعنی سند بکار این نمی خورد ولیکن
معاصرین عجم این راہم بر زبان دارند عیبی ندارد
(اردو) کسی کام کے درپے ہونا۔ کسی کام مین
مشغول ہونا۔

پس کار خویش غافل نشستن مصدر
اصطلاحی۔ بقول انند کنایہ از اقدام کردن
در کاری ودر انجام آن اندیشہ نکردن (شیخ
شیراز ے) پس کار خویش آنکہ غافل نشست ﴿
زبان بد اندیش بر خود ندبست ﴿ یعنی ہر کہ بی تأمل
اقدام کرد در کاری۔ زبان بد اندیش خود را
برخود نہ بست بلکہ کشاد وہمچنین درین بیت
(ے) کسی را نباید چنین کار پیش ﴿ کہ غافل نشیند
پس کار خویش ﴿ مؤلف عرض کند کہ بغفلت
در پی کاری بودن است وبس (اردو)
کسی کام کے پیچھے مین غافل بیٹھنا۔

پس کار رفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار وبحر ووارستہ وانند مشغول شدن بکاری
مرادف پس کار بودن (نعمت خان عالی ے)
میمون وخرس وگفتار رفتند چون پس کار ﴿
این شکل شد پدید از زشت وپلشت ومضحک
﴿ مؤلف عرض کند کہ رفتن کسی در پی کاری
است ومجازاً مشغول شدن دران (اردو)
کسی کام کے پیچھے مین جانا۔ کسی کام مین مشغول ہونا

پس کار نشاندن مصدر اصطلاحی۔ بقول

وارستہ متعدی (پس کار نشستن) کہ می آید (والہ ہروی
؎) اشک بر چہرہ ما ہست بہار آتش را ٭ عشق
بنشاند عجب در پس کار آتش را ٭ صاحب بحر بذیل
مصدر لازم نقل این شعر ہم کردہ مؤلف عرض
کند کہ بمعنی (در پی کاری نشاندن و مشغول بکاری
کردن است و معاصرین عجم بر زبان دارند و
لیکن سند بالا بکار این نمی خورد کہ متعلق است بہ
(در پس کاری نشاندن) (اردو) کسی کام کے
پیچھے بٹھانا ۔ مشغول کرنا ۔

پس کار نشستن مصدر اصطلاحی بقول بہار
و بحر مرادف (پس کار بودن) کہ گذشت (حیاتی
گیلانی ؎) رو پس کاری نشین چند نصیحت کنی
٭ از پدر و جد خویش ہو غنا نشنودہ را ٭ (میرم سیاہ
؎) میرم کہ بود حقہ زدن کار او مدام ٭ کس را
طلاق داد و پس کار خود نشست ٭ وارستہ می فرماید
و صاحب بحر نقلش کند کہ صاحب سراج اللغۃ یعنی
خان آرزو در شرح این بیت شیخ شیراز (؎
شاید پس کار خویشتن بنشستن ٭ لیکن نتوان دہان
مردم بستن ٭ بمعنی گذشتن از کار و مطلب نوشتہ
و حالانکہ این معنی باستنا و اشعار مذکور خلاف
قدما و متأخرین است ۔ نون نافیہ کہ در شعر شیخ
بر سر نشستن است و افادۂ ترک کار و مطلب می کند
آن را موحدہ فہمیدہ کہ بنشانی غلط گردیدہ (فافہم)
مؤلف عرض کند کہ ما در سراج اللغات خان آرزو
این را نیافتیم شاید در شرح کلام شیخ شیراز در کتابی
دیگر نوشتہ باشد باقی حال در تخصیص اتفاق داریم
با وارستہ (اردو) دیکھو پس کار بودن ۔

پس کردن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت و صاحب روزنامہ
بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاجار ذکر (پس کردن)
بمعنی پیشتر دور کردہ می کند مؤلف عرض کند کہ
ازین استعمال معاصرین (پس کردن کسی را) بمعنی
دور تر کردن کسی را پیدا است یعنی از صف اولین
در صف آخرین آوردنش و از کلام ظہوری ہم

تائید این می شود (ص) زہی بیگانگی کامد چنان پیش

پا کہ ہر جا آشنائی بود پس کرد پا (اردو) جگہ سے بہت دور ہٹا دینا۔

پس کشیدن پا استعمال۔ باز ماندن از پیش رفتن۔ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ص) افتاد عشق پیش۔ خرد پاکشید پس پا دارم امید گم شدنی رہنما رسید پا (اردو) پاؤں پیچھے کھینچنا۔ آگے بڑھنے سے باز آنا۔

پس کوچہ اصطلاح۔ بقول بول چال بحوالہ معاصرین عجم بمعنی کوچہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ ازین معنی لفظ پس تعلقی ندارد و ما این را بدین معنی از زبان معاصرین عجم نہ شنیدیم و بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم (اردو) کوچہ۔ مذکر۔ گلی۔ مؤنث۔

پس کوہہ اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح مقابل پیش کوہۂ زین **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است کہ ہر زین دو کوہہ دارد یکی در پیش و دیگری در پس۔ فارسیان پیش کوہہ و پس کوہہ بحذف لفظ زین استعمال کنند و تدبر ای زین معاصرین عجم تصدیق این می کنند (اردو) زین کا وہ بلند حصہ جو مقام نشست کے پیچھے ہوتا ہے۔

پس گرفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر و انند دادہ را باز گرفتن (میرزا امین و صف ص) من از خوبان عاشق کش نگاری طفل خو دارم پا کہ گر گاہی دہد بوسے ز من فی الحال پس گیرد پا **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) دی ہوئی چیز کو واپس لینا۔

پسگک صاحب انند بحوالہ ناصری گوید کہ بفتح اول و ثانی و فتح کاف فارسی و سکون کاف تازی بقول برہان بمعنی تگرگ و ژالہ است۔ **مؤلف** عرض کند کہ صاحب ناصری بفتح اول و ثانی و کاف فارسی و سکون ثالث و کاف نوشتہ و صاحب برہان بہ نون سوم پسنگک آوردہ کہ بجایش می آید ہر دو محققین بالا نون را در کتابت

حذف کردہ اند ما صراحت کامل این بجاش کنیم و
درینجا ہمین قدر کافی خیال کنیم کہ تصحیف است
(اردو) دیکھو پسنگک ۔

پس گوش افگندن | مصدر اصطلاحی بقول
برہان و جامع کنایہ از (۱) فراموش کردن ۔
صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کردہ (کمال
اسمعیل سہ) دماغی کہ بویید آن سرغمہای خوش
بویت ☆ پس گوش افگند حال حدیث غم جوانی
☆ بہار بذکر معنی بالا گوید کہ (۲) ناشنیدہ انگاشتن
ہم ۔ صاحب بحر با ہر دو معنی متفق با بہار ۔ صاحب
رشیدی بر معنی اول قانع ۔ خان آرزو در سراج
متفق با رشیدی مؤلف عرض کند کہ مقصود
از معنی دوم اغماض کردن است و موافق قیاس
و ما سند کمال اسمعیل را متعلق بمعنی دوم دانیم
و این کنایہ باشد بہ مجاز و معنی اول مجاز مجاز و (۳)
بمعنی حقیقی چیزی را پس گوش انداختن است چنانکہ
☆ او زلف خود را دائما پس گوش می افگند ☆

(اردو) (۱) فراموش کرنا بھولنا (۲) اغماض کرنا
(۳) کان کے پیچھے ڈالنا ۔

پس گیر | اصطلاح ۔ بقول بہار و انند بحوالہ
ملحقات کنایہ از پسر خواندہ مؤلف عرض کند
کہ بضم اول باشد مخفف (پسر گیر) بمعنی اول شد
و دوش کہ پس بالضم بمعنی مخفف پسر گذشت و
صراحت ماخذ بر (پسر گیر) کردہ ایم (اردو)
دیکھو پسرگیر کے پہلے اور دوسرے معنے ۔

پس لشکر | اصطلاح ۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ
فرہنگ بحذف اضافت (۱) دنبال جیش و پس عسکر
را گویند مؤلف عرض کند کہ (۲) اسم فاعل ترکیبی
است بمعنی لشکری کہ پس باشد و آنکہ با اضافت خوانند
بمعنی اول باشد ۔ صاحب انند تشخیص کردہ و (وقتیکہ با
اضافت) را بمعنی اول تخصیص کردہ و ما ادعا داریم
(۳) کہ بیک اضافت ہم معنی اول گیریم و لیکن بہ اضافتین
اصل است و بیک اضافت ہر دو معنی پیدا شود
(اردو) (۱) لشکر کا پچھلا حصہ (۲) [illegible]

پس مانده اصطلاح ـ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی باقی مانده ـ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) پس مانده ـ بقاعدۂ فارسی کہ سکتے ہیں بچا ہوا ـ باقی مانده ـ

پس مانده سگ قابل طہارت نیست مثل ـ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که فارسیان این مثل را بحق چیزی استعمال کنند که بعد تصرف کافری یا دشمنی بدست آید ـ و مقصود از اظہار نفرت است وبس ـ از جواز و عدم جواز شرعی بحثی نیست (اردو) دکن میں کہتے ہیں "کتے کا جھوٹا ہمارے کس کام کا" "کتے کا جھوٹا کتے کو مبارک" یہ اس مقام پر کہتے ہیں جب کسی کافر یا دشمن کی متصرفہ چیز ہاتھ آئے ـ

پس مانده سگ هم سگ را شاید مثل ـ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که مرادف مثلی که قبل ازین گذشت (اردو) دیکھو (پس مانده سگ قابل طہارت نیست کا دوسرا ترجمہ)

پس مانده گاو را بخر باید داد مثل ـ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که مرادف مثل گذشته و پیوسته (اردو) دکن میں کہتے ہیں "کتے کا جھوٹا سور کو کھلاؤ" جو چیز کسی دشمن یا کافر کے قبضہ سے ملتی تھی قدما اس کی نسبت اظہار تنفر کے لیے اس کہاوت کا استعمال کرتے تھے ـ

پس مده اصطلاح ـ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاه قاجار گوید که بفتح اول و دوم و کسر چہارم و پنجم بمعنی وا پس ده مرا ـ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است امر حاضر از (پس دادن ـ بمعنی وا پس دادن) با میم متکلم بمعنی وا پس ده مرا (اردو) مجھکو واپس دے ـ

پسند بقول برهان و سروری بر وزن سمند (۱) قبول کرده و پذیرفته و (۲) قبول کننده
(مسعود سعد ره) خاطر من پسند من شاهی است * بر عروسان مدحت تو غیور * (حکیم اسدی ره)
گرم دسترس در سرای تو نیست * پسند اینکه هست و هم ایدر بایست * و صاحب سروری صراحت
مزید کند که (۲) بمعنی قبول کردن و روا داشتن هم آمده بهار نسبت معنی اوّل گوید که خوش و مرغوب
و پسنده و پسندیده مرادف این و فرماید که با لفظ آمدن و افتادن مستعمل و نفی آن بلفظ نامی کنند
و خان آرزو در سراج می فرماید که بمعنی اوّل پسندیده و فرماید که بمعنی دوم یعنی پسند کننده چنانکه
(مشکل پسند) و (خود پسند) نیز ازین عالم است و این بی ترکیب مستعمل نشود و فرماید که بموحّده هم گفته اند
و اشتقاق این از لفظ بس است و بلفظ کافی ازان تعبیر توان نمود و تفرقه درمیان این دو لفظ بقرینه
و مقام توان کرد و فرماید که واجب آنست که بباى پارسی خوانند و تحقیق آنست که هرجا بباى عربی
واقع شود بباى فارسی نیز توان خواند بخلاف (پسند بباى فارسی) که بسیار جا واقع شود که آن را
بباى عربی نتوان خواند (اینست تحقیق قوسی) و حق تحقیق آنست که بسند بمعنی کافی بباى تازی است
و بمعنی برگزیده بباى فارسی و تفاوت درین معنی بسیار است و حمل یکی ازین بر دیگری بتوجیه طالب
علمانه که ابعد من البیخ است بسیار رکیک و قبیح مؤلف عرض کند که بسند بموحّده بمعنی کافی
بجایش گذشت و ما حقیقت ماخذش هم درانجا بیان کرده ایم و این مبدّل آنست چنانکه اسب و
اسپ و اثر این تبدیل همین که بمعنی اوّل مستعمل شد یعنی معنی کافی ترقی کرده بخوش و پسند دل رسید
و اسم جامد است بمعنی اوّل و معنی دوم هیچ که بدون ترکیب اسم فاعل ترکیبی حاصل نمی شود و پسند
اسدی هم مستعمل است بمعنی اوّل و تسامح سروری بیش نباشد که بمعنی سوم قائم کرده و به همین معنی

اول اسم مصدر پسندیدن باشد که می آید (اردو) (۱) پسند بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث مقبول۔ منظور نظر۔ من بھاتا۔ مرغوب خاطر (۲ و ۳) ناقابل ترجمہ۔

پسند آمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مقبول خاطر شدن است (نظامی ؒ) سپہ را جواب چنین ارجمند ٭ پسند آمد از شہریار بلند ٭ (سعدی ؒ) بگو آنچه داری سخن سودمند ٭ وگر ہیچکس را نیاید پسند ٭ (اردو) پسند آنا۔

پسند افتادن استعمال۔ مرادف (پسند آمدن) که گذشت صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری ؒ) چشم پرخون کی پسند حیرت افتادی چنین ٭ گر بیفتادی پسند عید ما قربان ما ٭ (وحشی یافقی ؒ) مرا زپیش محبت ہمین پسند افتاد ٭ که گرچه ہست صد آزاد سرگرانی نیست ٭ (اردو) دیکھو پسند آمدن۔

(الف) **پسند باشیدن** استعمال۔ صاحب آصفی ذکر (ب) کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مقبول خاطر بودن و مرادف پسند آمدن و افتادن است و بہمین معنی باشد (الف) ہم سند آصفی که برای (ب) پیش کرده بکار (الف) ہم می خورد از ینجاست که (الف) را با لای (ب) جا داده ایم (قاسمی گونابادی ؒ) خم زلف یار هم نباشد پسند ٭ پسندم بود حلقه های کمند ٭ (اردو) پسند ہونا۔

(ب) **پسند بودن**

پسند داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مقبول خاطر داشتن چیزیست و پسند کردنش (شفائی اصفہانی ؒ) رنجاندش بجرم نگه دمبدم زمن ٭ دارد ولی پسند دل پر بہانہ اش ٭ (اردو) پسند کرنا۔ جیسے میرا دل اسباب کو پسند کرتا ہے۔

پسندر اصطلاح۔ بقول برہان بضم اوّل و

فتح دال بر وزن سخنور مخفف پسر اندر است که پسر زن باشد از شوهر دیگر یا پسر شوهر باشد از زن دیگر و فرماید که بکسر اول بر وزن سکندر هم آمده صاحبان جهانگیری و رشیدی و سروری و ناصری و جامع هم ذکر این کرده اند (استاد عنصری ع) بجز بماوند زمانه این جهان کینه جوی ؛ با پسندر کینه دارد همچو با دختندر ؛ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است و صراحت ماخذ بهندر انجا بیاید (اردو) دیکھو پسر اندر ۔

پسندره اصطلاح ۔ بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بالضم بمعنی ولد الزنا و حرام زاده مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین اهل زبان و زبان دانان ازین ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند اگر سند استعمال پیش شود توانیم قیاس کرد که مرکب است از پسندر و های نسبت بمعنی پسندر که بجایش گذشت که علاقی و ربیب است پس زیادت های تحقیر این را بمعنی بالا قائم کرد یعنی کسی که همچون ربیب است مگر بحقارت و کنایه از ولد الزنا (اردو) حرام زاده ۔ ولد الزنا ۔ مذکر ۔

پسند شدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که مقبول خاطر شدن است (رفیع قزوینی ع) پروانه را چراغ و مرا داغ شد پسند ؛ هر کس تقدر طبع کند انتخاب را ؛ (اردو) پسند خاطر ہونا ۔ مقبول ہونا ۔ مرغوب ہونا ۔

پسند فتادن استعمال ۔ بمعنی مقبول طبع شدن مخفف پسند افتادن مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ع) نگه بجاوه گهش برگزیده می آرند ؛ چه دولتی که فتد دیده ئی پسند آشنا ؛ مرادف پسند شدن که گذشت (اردو) دیکھو پسند شدن ۔

پسند کردن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که (پسند شدن) بمعنی قبول کردن (کمال خجندی ع)

(۱۱۷۸)

دل راغت لعبت قلبی نمی خرید ؎ لیکن چو دید روی تو بروی پسند کرد ؎ (اردو) پسند کرنا قبول کرنا۔

پسندگردیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف پسند شدن است کہ گذشت (محتشم کاشی ؎) من چون کنم کہ طور بدنا پسند من ؎ گردد پسند خاطر مشکل پسند تو ؎ و ازہمین قبیل است پسند گشتن (اردو) دیکھو پسند شدن۔

پسندگشتن استعمال۔ مرادف پسند گردیدن و پسند شدن است **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس باشد (ظہوری ؎) برای طرۂ گرہ خوردام گذشت پسندش ؎ بیازم این ہمہ دلہا کہ او بدست فرو کرد ؎ (اردو) پسند ہونا۔ دیکھو پسند شدن اور پسند گردیدن۔

پسندن بقول انند بحوالۂ فرہنگ بمعنی پسندیدن باشد **مؤلف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین مصادر این را ترک کردہ اند خلاف قیاس نیست مخفف پسندیدن باشد و پسندہ بمعنی پسندیدہ کہ می آید ازہمین است و جا دارد کہ این را مصدر مستقل دانیم کہ مرکب است از پسند و علامت مصدر دن بحذف یک دال از دو دال جمع شدہ ماخذ اول بہتر است از ماخذ آخر (اردو) دیکھو پسندیدن یہ اسکا مخفف ہے

(الف) **پسندہ** بقول برہان و سروری و بہار مخفف پسندیدہ باشد کہ بمعنی برگزیدہ است۔ (حکیم سنائی ؎) نیک بخت آن کسی کہ بندۂ اوست ؎ در ہمہ کارہا پسندۂ اوست ؎ (مولانا کاتبی ؎) ہجر از ہلاک کاتبی ام مژدہ داد دوش ؎ پسند گرچہ این سخن آمد پسندہ ام ؎ **مؤلف** عرض کند کہ از مشتقات مصدر پسندن ہم توان گفت کہ بجائش گذشت و مزید علیہ پسندم و ---

(ب) **پسندہ آمدن** بمعنی پسند آمدن از کلام مولانا کاتبی روشن است (اردو) الف

پسند۔ مؤنث۔ جیسے "انکی پسند کا کیا کہنا دنیا سے نرالا ہے" (ب) پسند آنا دیکھو پسند آمدن۔

پسندیدن بقول بحر بفتحتین بمعنی (۱) خوش آمدن و (۲) خوش کردن و (۳) ستودن و (۴) قبول کردن و پذیرفتن (کامل التصریف) و مضارع این پسندد و فرماید کہ صیغۂ اسم فاعل این نیامدہ صاحب موارد بر معنی چہارم قانع و فرماید کہ پسند و پسندہ حاصل بالمصدر این است **مؤلف** عرض کند کہ لاو اللہ بلکہ حاصل بالمصدر این پسندگی است و پسند اسم مصدر و امر حاضر است کہ فاعلش بقاعدۂ خود بزیادت تحتانی معروف و علامت مصدر دن بر اسم مصدر مصدری وضع کردند و معنی چہارم حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن و برای آن مشتاق سند استعمال می باشیم کہ از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم بر زبان ندارند و خلاف قیاس ہم و پسندہ اسم مفعول پسندن یا مخفف پسندیدہ باشد کہ اسم مفعول این است (اردو) (۱) خوش آنا مرغوب ہونا (۲) خوش کرنا (۳) تعریف کرنا (۴) قبول کرنا۔ پسند کرنا۔

پسندیدہ بقول بہار مرادف پسند و پسندہ بمعنی خوش و مرغوب و فرماید کہ بالفظ آمدن و افتادن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ اسم مفعول مصدر پسندیدن است چنانکہ پسندہ اسم مفعول پسندن و پسند اسم مصدر ہر دو مصادر مذکور۔ و پسند ہرگز مرادف پسندیدہ نیست محقق ہند نژاد بر قواعد و محاورۂ زبان غور نکرد و استعمال این با مصادر آمدن و افتادن از نظر ما نگذشت البتہ (پسندیدہ گفتن) شنیدہ ایم کہ بجایش می آید (اردو) مرغوب۔ پسندیدہ بھی کہہ سکتے ہیں۔

پسندیدہ دین استعمال۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و انند نقل نگارش **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی دین خوش و دین مقبول و منتخب دارندہ۔ اسم فاعل ترکیبی است (شیخ شیراز ۵) حکایت شنو کو دک نامجوی ٭ پسندیدہ دین

بود و پاکیزہ خوئی ہو (اردو) مقبول دین رکھنے والا۔ پسندیدہ دین بھی بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہیں۔

پسندیدہ رای استعمال۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و انند نقل نگارش مولف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ رای او مقبول است و صائب رای ای رای صائب و قابل پسند دارندہ (شیخ شیراز ؎) پسندیدہ رائی کہ بخشید و خورد ﴿ جہان از پی خویشتن گرد کرد ﴾ (اردو) صائب رائے پسندیدہ رائے بھی کہہ سکتے ہیں۔ وہ شخص جس کی رائے پسندیدہ اور مقبول ہو۔ اسم فاعل ترکیبی۔

پسندیدہ رو استعمال۔ بقول بحر و انند و مؤید بفتح را بمعنی خوش رفتار و نیکو روش مولف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی و موافق قیاس است (اردو) خوش رفتار نیک روش۔ عفت۔

پسندیدہ کار استعمال۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و انند نقل نگارش مولف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ کار او پسند و مقبول عام است (شیخ شیراز ؎) پسندیدہ کاران جاوید نام ﴿ تطاول نکردند بر مال عام ﴾ (اردو) پسندیدہ کار۔ اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جس کا ہر کام پسند اور مقبول خلائق ہو۔

پسندیدہ کیش استعمال۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و انند نقل نگارش مولف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی کسی کہ اخلاق و طبیعت او پسندیدہ باشد (شیخ شیراز ؎) کہ دلو کرد آن پسندیدہ کیش ﴿ چو حبل اندر و بست دستار خویش ﴾ (اردو) پسندیدہ اخلاق اور پسندیدہ کیش اور خوش اخلاق کہہ سکتے ہیں۔

(الف) پسندیدہ گفتن استعمال۔ صاحب

(ب) **پسندیده گو** آصفی ذکر (الف) کرده
از معنی ساکت و سندش کلام شیخ شیراز نقل کرده
که ازان استعمال (ب) پیداست و خیالش همین
باشد که (ب) از (الف) است مؤلف عرض
کند که (الف) بمعنی تقریر خوش و پسندیده کردن
باشد و (ب) اسم فاعل ترکیبی است از مصادر
(پسندیده گوئیدن) که می آید بمعنی کسی که تقریر پسندیده
می کند (س) برهمن ز شادی برافروخت روی
که پسندیده گفت ای پسندیده گوی ٭ (اردو)
(الف) پسندیده گفتگو کرنا (ب) پسندیده گو۔
خوش تقریر اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جس کی
گفتگو پسند آئے۔

پسندیده گوئیدن استعمال - مرادف پسندیده
گفتن مؤلف عرض کند که گفت و گو هر دو
اسم جامد فارسی زبان است بمعنی سخن و اوّل
اسم مصدر گفتن است و ثانی اسم مصدر گوئیدن
فارسیان یای زائد به گوی زیاده کرده چنانکه
پا و پای و جو و جوی و پس ازان بقاعده خود
یای معروف و علامت مصدر (دن) با او مرکب
کرده مصدر زبانی ساختند و گویائی حاصل بالمصدر
همین است و گو و گوی امر حاضر و گوینده اسم
فاعل این که با وجود ترک مصدر بر زبان است
و مصدر گفتن که بترکیب گفت با علامت مصدر
(تن) بحذف (یک فوقانی از هر دو فوقانی جمع شده)
وضع شد بر زبان است و گوئیدن کامل التصریف
باشد مگر بعض مشتقاتش مستعمل نیست چنانکه گوئید
بیای معروف ماضی مطلق این که عوض آن گفت
ماضی مطلق گفتن بر زبانست (اردو) دیکھو
پسندیده گفتن۔

پس نشاندن استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بدون ترکیب بالفظی دیگر چنانکه (پس دست
نشاندن) که گذشت بمعنی حقیقی است یعنی نشاندن
کسی در پس کسی (اردو) پیچھے بٹھانا۔

پس نشستن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر اینها کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که بدون اضافت پس با لفظی دیگر (چنانکه پس زانو نشستن که گذشت) بمعنی حقیقی است یعنی (۱) نشستن کسی پس کسی و (۲) کنایه بمعنی در کمین نشستن ظهوری (ع) هر بساط بنشیند پس نشین چو راست رخ با کج رو فرزین نگشت ۔ (پس نشین) اسم فاعل ترکیبی از همین است بمعنی کسی که در پس نشیند (اردو) (۱) پیچھے بیٹھنا۔ (۲) گھات میں بیٹھنا (رند ع) نکلے تھے چمن سے کہ پھنسے کنج قفس میں ۔ لو گھات ہی میں بیٹھا تھا صیاد ہمارے ۔

پسنگک | بقول برهان و جامع بفتح اول و ثانی و کاف فارسی و سکون ثالث و کاف بمعنی تگرگ و ژاله باشد۔ صاحب جهانگیری صراحت کند که کاف آخر عجمی است۔ خان آرزو در سراج گوید که اغلب که سنگک باشد به کاف فارسی اول و کاف عربی دوم مؤلف عرض کند که درست می فرماید که بر سنگ کاف تصغیر زیاده شده سنگک شد بمعنی سنگ خورد و بعد ازان بای زائد در اولش زیاده کردند و پس ازان موحده بدل شد به بای فارسی چنانکه تب و تپ بای حاصل کنایه باشد موافق قیاس (اردو) اولا۔ دیکھو پشنگ کے پانچویں معنے۔

(الف) پس نهادن | **(ب) پس نهاده** | مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر الف کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که پس انداز و ذخیره کردن است و ب بقول بهار (بذیل پس افتاده) مرادفش صاحب بحر گوید که مرادف پس انداز و بمعنی میراث مؤلف گوید که ظاهر اسم مفعول (الف) است ۔ (اردو) الف پس انداز کرنا۔ (ب) دیکھو پس افتاده اور پس انداز ۔

(الف) پس و پیش | اصطلاح۔ (۱) بمعنی

حقیقی است و مجاز آ(د) ۲) ظاهر و باطن و (۳) بمعنی
حیص و بیص۔ صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
(ب) **پس و پیش نمودن** را بمعنی حیص و
بیص کردن و در رای خود متردد بودن نوشته
مؤلف عرض کند که خواجه نظامی الف را
بمعنی دوم استعمال کرده و معاصرین عجم بمعنی سوم ش
بر زبان دارند و موافق قیاس است (الف ۵۲)
پس و پیش چون آفتابم یکی است ؛ فروغم فراوان
قریب اندکیست ؛ (اردو) الف (۱) آگے
پیچھے (۲) ظاہر و باطن۔ مذکر (۳) حیص بیص۔
دکن مین تردد رای کے معنے مین مستعمل ہے (ب)
(دکن مین) حیص بیص کرنا۔ رائے مین مستقل نہ ہونا
۔متردد ہونا۔

پسودن بقول بحر بر وزن نمودن (۱) دست
زدن و (۲) دست مالیدن و (۳) سوراخ کردن
و فرماید که کامل التصریف است و پساید مضارع
این۔ صاحب برہان (پسوده) را که اسم مفعول
این است بمعنی دست زده و دست مالیده و
سوراخ کرده گوید خان آرزو در سراج می فرماید
که پسوده مخفف پرسوده است که مبدل آن فرسوده
باشد و بمعنی دست مالیده و دست رسیده پسوده
به بای تازی است سوده اصل است و با زاید اصل
کلمه نیست بلکه زائده صاحب موارد پسودن را مرادف
بسودن گفته که بموحده گذشت **مؤلف** عرض کند
که این مبدل بسودن است و بس چنانکه تب و
تپ و معنی دوم حقیقی است و معنی اول و سوم مجاز
آن (اردو) دیکھو بسودن۔

پسوریدن بقول بحر و مؤید و انند بضم اول
نفرین و دعای بد کردن است (سالم التصریف)
که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید **مؤلف**
عرض کند که مبدل بسوریدن که بموحده گذشت
چنانکه اسب و اسپ و صراحت ماخذ این ہمانجا
کرده ایم (اردو) دیکھو بسوریدن۔

پسپاختن ہمان پساختن است که بدون ...

گذشت **مؤلف** عرض کند که با صراحت ماخذ
در بحث این همه را نجا کرده ایم - صاحبان برهان
وانند و (جهانگیری در ملحقات) ذکر این کرده اند
لغت ژند و پاژند است (اردو) دیکھو پیاتن -

پسیچ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اول و
کسر ثانی و یای مجهول و جیم در آخر بمعنی قصد و اراده
و تیاری و آمادگی وهمی فرماید که در برهان و رشیدی
و جهانگیری و غیاث بموحده و جیم فارسی آورده اند
مؤلف عرض کند که با صراحت ماخذش همه را نجا
کرده ایم و در بنجا همین قدر کافی است که موافق
قیاس و اگر سند استعمال پیش شود مبدلش دانیم چنانکه
تب و تپ (اردو) دیکھو پسیچ کے دوسرے معنے

پسین بقول انند (۱) مقابل پیشین و (۲) آخر
روز (محمد قلی سلیم ؎) باهم دو برادر سیه خام
به بینی ٭ گوئی که دو پاره کرده یک سرگین ٭ لیکن
به قدر بلند و پست ایشان ٭ فرق است چو سایه
های پیشین و پسین ٭ خان آرزو در چراغ هدایت
بذکر معنی اول گوید که منسوب به پس است و بمعنی
دوم وقت بعد از زوال و نقل سند بالا
کند - **مؤلف** عرض کند که یا و نون نسبت بر لفظ پس
زیاده کرده اند و بس نسبت معنی دوم طالب سند
می باشیم که معاصرین عجم بر زبان ندارند و سند استعمال
پیش نشد و قول هر دو محققین سند نزاد کافی نیست
(اردو) (۱) پسین - منسوب به پس (۲) آخر
روز - بعد زوال - مذکر -

پسین خلیفه اصطلاح - بقول رشیدی و
سراج امیر المومنین علی بن ابی طالب رضی الله عنه
(خاقانی ع) بهتر خلف از پسین خلیفه ٭ **مؤلف**
عرض کند که موافق قیاس و قلب اضافت خلیفه
پسین است که مرکب توصیفی است (اردو)
جناب امیر علیه السلام - حضرت علی ابن ابی طالب
رضی الله عنه - خلیفه چهارم - مذکر -

پسینیان بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ
بمعنی متاخرین و مقابل پیشینیان **مؤلف** عرض کند

که موافق قیاس و معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) متاخرین. بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم	مذکر۔ متاخر کی جمع۔ پچھلے زمانہ والے متقدمین کا نقیض۔

بای فارسی باشین معجمه

پش بقول برہان و جامع بفتح اوّل و سکون ثانی (۱) موی گردن و کاکل اسپ را گویند و (۲) طره که بر سر و دستار و کمر گذارند و فش معرب آنست و (۳) ناقص و فرومایه از هر چیز و (۴) تشبیه و نظیر و مانند و بضم اوّل (۵) جغد و آن پرنده ایست نامبارک و بکسر اوّل (۶) مخفف پیش۔ صاحبان جهانگیری و رشیدی بر معنی اوّل و دوم و سوم قانع (ابو ریحانی جامی ۵) کفلهاش گرد و پش و دم دراز ٭ پر و بال فربه و لاغر میان ٭ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل و دوم و سوم و چهارم می فرماید که (۷) با اوّل مفتوح هر بند را گویند عموماً مانند بند آهن و مس و امثال آن که بر تخته های صندوق ها زنند (فردوسی ۵) چو اگفت بگرفتمش زیر کش ٭ همی بر کمر کردمش پنجه پش ٭ و فرماید که این لغت بباء ابجد نیز صحیح است صاحب سروری ذکر معنی دوم و سوم و پنجم کرده خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل بر عجز دکاکل و موی گردن اکتفا کرده مخصوص به اسپ نمی کند و بذکر معنی دوم و سوم و چهارم و پنجم می فرماید که فش بمعنی اول و دوم معرب نیست بلکه مبدل است و بمعنی چهارم وش به واو است نه پش و نسبت معنی پنجم گوید که در جغد و چغد تصحیف شده و ذکر معنی ششم هم کرده **مؤلف** عرض کند که ما این را بمعنی اوّل اصل دانیم و صراحت ماخذ بمعنی سوم بش کرده ایم که بموحده گذشت و معنی دوم مجاز بمعنی اول باشد که طره هم مثل موی گردن و کاکل اسپ است

وبمعنی سوم مبدل پش به معنی بیهوده که بمعنی پنجم گذشت چنانکه اسب و اسپ وبمعنی چهارم مبدل وش که واو بدل شده بهای فارسی چنانکه وام و پام وبمعنی پنجم باعتبار جامع که از اهل زبانست اسم جامد و انیم وبمعنی ششم موافق قیاس که تحتانی از پیش حذف شده وبمعنی هفتم اصل پش است که بمعنی بیهوده گذشت و اشاره این مجید را انجا کرده ایم و صراحت ما خفا این نام مخفی مباد که صاحب ناصری نیز همین سند شعری را که برای معنی هفتم نقلش بالا گذشت برای معنی اول (پش بیهوده) هم آورده و ای بر وی (اردو) (۱) دیکهو پش کے چھٹے معنے (۲) دیکھو پش کے تیسرے معنے (۳) دیکھو پش کے پانچویں معنے (۴) شبیه - مانند - دیکهو وش (۵) چغد - دیکهو بلبل گنج (۶) آگے (۷) دیکھو پش کے پہلے معنے ۔

پشام | بقول برهان و جهانگیری و ناصری و رشیدی و سراج و جامع بر وزن سلام هر چیز تیره رنگ را گویند مؤلف عرض کند که فارسی قدیم است و اصل این (منسوب بشام) باشد یعنی سیاه و تیره چیز شد لفظ منسوب بشام باقی ماند و فارسیان بر سبیل تبدیل چنانکه اسب و اسپ این را بپای فارسی استعمال کردند (اردو) تیره - بقول آصفیه - فارسی - کالا - سیاه - یعنی وه چیز جو سیاه رنگ کی ہو [illegible] ۔

پت | بقول برهان بر وزن و معنی چیشان است و فرماید که معنی چیشان را در یک فرهنگ لفظ گزر نوشته با ذال نقطه‌دار و در فرهنگ دیگر با زای نقطه‌دار (والله اعلم) صاحب ناصری

تحریر باید که برای هنوز موهوم است یکی از آلات مشهور حرب چنانکه نسخی از فرهنگ شعوری نقل نموده و مصحح برهان معترض شده که چون لفظ (گرز به رای مهمله دوم) و (گزر به زای معجمه دوم) در کتابت

بمتجانس به یکدیگر اند درین مقام برابن خلف
تبریزی (صاحب برهان) اشتباه دست داده
و طرفه اینکه صاحب جهانگیری هم در تفسیر لفظ پشتان
گذر به ذال معجمه نوشته و گفته که آن را پشتان
یا فشتان هم گویند و این خطای فاحش است -
خان آرزو در سراج گوید که گذر به ذال معجمه صحیح
است و فرماید که پشتان و فشتان هم به همین معنی
می آید مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان
همین است که مرکب شد با پش بمعنی طرۂ دستار
و الف و نون نسبت و معنی لفظی این منسوب به طرۂ
دستار و کنایه از آلۂ حربی که گرز نام دارد به
زای معجمه سوم که به سرش طره نما چیزی باشد از
آهن و پشتان و فشتان مبدل این که صراحت شان
بجا پیش کنیم درینجا همین قدر کافی است که اسم
جامد فارسی قدیم است (اردو) گرز. مذکر - دیکھو
پاره کے دوسرے معنے -

پش پش اصطلاح - بقول خان آرزو در
سراج بکسر هر دو بای فارسی کلمه ایست که گربه را
بدان رانند و فرماید که در هندوستان بدان خوانند
مؤلف عرض کند که عجب است که دیگر محققین
اهل زبان و زباندان هر دو ازین ساکت ندانیم که
خان آرزو از کجا این اسم صوت پیدا کرد و معاصرین عجم
ازین بی خبر اند البته مزارعین دکن گربه را بدین صوت
می خوانند و اهل علم دار السلطنت حیدر آباد هر دو
سین مهمله ولیکن برای راندن گربه در دکن
صوت (چھت چھت) بالکسر است (اردو)
چھت چھت دکن مین اس آواز سے بلیون
کو ہنکاتے اور بدکارتے ہین -

پشت بقول برهان بضم اول (۱) معروف که بعربی ظهر خوانند و (۲) پناه و پشتی بان و
(۳) بیرون هر چیز و (۴) نام بلده ایست در نواحی نیشاپور مشتمل بر دویست و بیست و
شش قریه و فرماید که چون این قریه بمنزله پشتی باشد نیشاپور را بدین نام خوانند و (۵) نام قریه

هم هست از ولایت بادغیس در خراسان و (۶) چیز درخشنده را نیز گویند صاحب ناصری بذکر
معنی اوّل و دوم و سوم و چهارم گوید که نشاپور را (پشت نشاپور) هم نام است (عسجدی
ـله) برخیز و برافروز هلا قبلهٔ زردشت ٭ بنشین و برافگن شکم قاقم بر پشت ٭ (ناصری ـه)
جهاندار پشت و پناه تو باد ٭ و بذکر معنی ششم از کلام خود سند آورده (ـله) شیخ عبد الغفور
تبریزی ٭ نه مسلمان نه قوم زردشت است ٭ هستش انگشتری بسوی قفا ٭ که دران حلقه
هردم انگشت است ٭ طرفه حالیست اینکه این مابون ٭ خلق را پیشوا و خود پشت است ٭
صاحب سروری ذکر معنی اوّل و چهارم کرده - خان آرزو در چراغ هدایت ذکر معنی اوّل
فرموده نسبت معنی ششم گوید که مابون را گویند و فرماید که (۷) نیز چیزی که داخل شراب کنند برای
تقویت نشه (صائب ـه) بادهٔ بی پشت از سر زود بیرون می رود ٭ بوسهٔ لبهای نوخط
را قوامی دیگر است ٭ (وله ـه) از سینه مستی کند گم خویش را هر کس کشید ٭ زان لب نوخط
شراب پشت دار بوسه را ٭ و در سراج هم این را آورده - بهار گوید که بالضم ترجمهٔ ظهر است
و قائمین از صفات اوست و بمعنی ممد و معاون و قوت و توانائی مجاز است و بمعنی کون ده
هم و همچنین بمعنی دوائی که برای تقویت مستی در شراب اندازند (ملّا قاسم مشهدی ـه) دل
بی عشق ندارد خبر از جلوهٔ حسن ٭ پشت از باده بود آئینهٔ مینا را ٭ صاحب جامع بر هر چهار
معنی اوّل الذکر و معنی ششم قانع مؤلّف عرض کند که بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان است
و همین است معنی حقیقی این و معنی دوم مجاز آن و معنی سوم هم مجاز که پشت هم حصّهٔ بیرونی و بالائی
جسم است و معنی پس درین داخل است که در ملحقات (پشت بلور قرار داده) بمعنی پس بلور

قرار داده می آید و ہمچنین معنی ششم آنچه خان آرزو در تہ بر دارش بہار بمعنی ہفتم قائم کرده ایجاد
بنده را ماند اگرچه کننده باشد (پشت شراب) و (شراب بی پشت) یا (شراب پشت دار)
همه متعلق بمعنی دوم است که از دواہای خاص شراب را پشتی حاصل می شود و تیزی می گردد و
سرور زائد دارد پس از مجرد پشت آن اجزای دوائی گرفتن از استعمال ثابت نمی شود
البته بمجاز مجاز یعنی ماخوذ از معنی دوم بر سبیل مجاز این معنی قائم توان کرد۔ زله بردارش
بہار سندی که از ملا قاسم مشہدی برای معنی ہفتم آورده بکار معنی دوم می خورد و حق آنست
که (باده بی پشت) یا (باده پشت دار) و امثال آن مرکبات را اصطلاحی قرار دادن
بہتر است از ینکه (پشت) را بمعنی ہفتم قائم کنیم۔ نقامل (اردو) (۱) پیٹھ۔ مؤنث
(۲) مددگار۔ پشتیبان (قوت۔ توانائی۔ مؤنث) (۳) ہر چیز کا بیرونی جسم۔ یا حصہ
یا پیچھا۔ مذکر (۴ و ۵) ایک شہر اور قریہ کا نام پشت ہے۔ مذکر (۶) ابون بقول آصفیہ
عربی۔ اسم مذکر۔ وہ شخص جسے علت ابنہ ہو (مخنث۔ دیکھو الخ) (۷) وہ اجزاے دوائی
جن کو شراب میں ملانے سے اس کی قوت بڑھ جاتی ہے۔

پشت آوردن بزمین | مصدر اصطلاحی
مغلوب کردن کسی را که کشتی گیران چون پشت
حریف را بزمین آورند علامت غلبه خود دانند
(سلمان ساوجی سه) یا چرخ گر بزور کند دست
برکر کو بخت تو آورد بزمین پشت آسمان۔

مؤلف عرض کند که صاحب آصفی بذیل
(پشت آوردن) نقل ہمین سند کرده سکندری
خورده و غور نکرده که این مصدر ناقص حاصل
سند نیست نقامل (اردو) مغلوب کرنا۔
دکن میں کہتے ہیں پیٹھ زمین پر لگانا یعنی کشتی

پر غلبہ حاصل کرنا ۔

پشت آینہ اصطلاح ۔ بقول بہار (۱) معروف

مؤلف عرض کند کہ آن سطح چوبین کہ در پس آینہ سازند ۔ مرکب اضافی و موافق قیاس است متعلق بمعنی اوّل بر سبیل مجاز یا متعلق بمعنی سوم پشت کہ گذشت (صائب ؎) آنکہ روز رزم چو پشت آینہ کمرد یکی می توان دید درانداشش یکی مخفی مباد کہ از ہمین سند صائب (پشت آینہ) (۲) مجازاً بمعنی حیران ہم پیدا قابل (اردو) (۱) آینہ کی پیٹھ ۔ مؤنث ۔ (۲) حیران ۔ ششدر ۔

پشتا پشت اصطلاح بقول بہار و بحر و انند بمعنی پشت بہ پشت از عالم دوشا دوش است

مؤلف عرض کند کہ الف اتّصال درمیان ہر دو لفظ پشت آمدہ موافق قاعدۂ فارسی زبان است بمعنی تہہ بہ تہہ (انوری ؎) تا بود در قرینہ پشتا پشت یا فضای فلک فضای سدوم

(اردو) تہہ بہ تہہ بقول آصفیہ ہر ایک تہہ مین ۔ ہر ایک پرت مین ۔ ایک کے نیچے ایک پرت در پرت ۔

پشتارہ اصطلاح ۔ بقول برہان و رشیدی و جامع بر وزن رخسارہ (۱) مخفف پشتوارہ است و آن مقداری باشد از ہر چیز کہ بہ پشت توان برداشت صاحب ناصری می فرماید کہ مخفف پشت وارہ است کہ اصلش پشت بارہ بمعنی آن مقدار بار کہ بہ پشت توان کشید و (۲) بمعنی پشتی بان نیز **مؤلف** عرض کند کہ ماخذ معنی اوّل موافق قیاس است و بمعنی دوم باعتبار صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان است عرض می شود کہ پشت بمعنی مدد آمدہ و وارہ بقول برہان بمعنی خداوند صاحب می آید پس (پشت وارہ) بمعنی خداوند مدد یعنی پشتی بان ۔ واو حذف شدہ پشتارہ باقی ماند (اردو) (۱) پشتارہ بقول آصفیہ فارسی اسم مذکر ۔ پیٹھ کا بوجھ (۲) دیکھو اندخسوارہ

پشت اسپ گرم کردن | دیکھو پشت گرم کردن

پشت اشقر | اصطلاح۔ بقول بحر بمعنی روز است
مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین اہل زبان
و زبان‌دان و معاصرین عجم ازین ساکت و سند
استعمال پیش نشد مخفی مباد که اشقر بمعنی ہر شئ سرخ
آمده که رنگش بزردی و سیاهی زند پس این مرکب
اسم فاعل ترکیبی و کنایه باشد از روز که پشت اشقر
است کنایهٔ خوب نیست و بدون سند استعمال تسلیم
نکنیم (اردو) دن۔ ذکر۔

پشت افتادن سر چیزی | مصدر اصطلاحی
بہار و انند ہر دو بذکر این از معنی ساکت وجه
سکوت غیر ازین نیست که معنی شهر تفهمیده اند
مؤلف عرض کند که حیران شدن کسی باشد
که حیران پشت بر دیوار یا بر کسی می شود در تحیر
(میرزا رضی دانش ؎) شاید ابروی فلک
بهتر ازین رو باشد؛ پشت این آینه بر جانب
ما افتاده است؛ شاعر گوید که آینه پشت بما است
یعنی حیران و جهتش جز این نباشد که ابروی فلک
یعنی هلال آسمان بهتر و روشن بوجه روی
یار ما باشد و در بعض نسخ در مصرع اوّل شعر
عوض ابرو (آن روی) مذکور اندرین صورت
لفظ (این آینه) که در مصرع ثانی مستعمل است
استعاره باشد از فلک اوّل (اردو) حیران ہونا

(الف) پشت انداختن | مصدر اصطلاحی
(ب) پشت انداز | صاحب آصفی
ذکر (الف) کرده از معنی ساکت و بر (ب)
گوید که (۱) بمعنی کون ده باشد بهار هم فرماید
که مفعول و (۲) گاهی بر فاعل نیز اطلاق کنند
لیکن بمعنی اوّل اشهر است صاحبان بحر و مؤید
وانند هم ذکر (ب) بهر دو معنی کرده اند **مؤلف**
عرض کند که معاصرین عجم هم بر زبان دارند
پس (الف) مصدر این باشد بمعنی (۱) کون
دادن و (۲) لواطت کردن۔ هر دو موافق
قیاس و (ب) بمعنی اوّل اسم مفعول ترکیبی است

و بمعنی دوم اسم فاعل ترکیبی و بہر دو معنی مخفف
(بہ پشت انداز) باشد (اردو) الف (۱)
گانٹھ مرانا (۲) گانٹھ مارنا (ب) (۱) مابون (۲)
لوطی - فاعل لواطت -

پشت بام اصطلاح - بقول بہار وانند
طرف بیرون بام (صائب ؎) عکس تو چون
بخانۂ آئینہ می رود ٭ در پشت بام آئینہ مہتاب
می شود ٭ صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین
شاہ قاچار گوید کہ بمعنی سقف است مؤلف
عرض کند کہ مرکب اضافی است و کنایہ آنرو بجا
سقف صاحب روزنامہ در تعریف این
مرکب کار از احتیاط نگرفت معاصرین عجم
با ما اتفاق دارند (اردو) سقف اوپر چھت
کے اوپر کا رُخ - مذکر - پشت بام کہہ سکتے ہین -

پشت بام رندان و دزدی مثل -
صاحب خزینۃ الامثال ذکر این کردہ از معنی
و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند کہ فارسیان
استعمال این بدون اضافت بام کنند معنی لفظی
این ہمین کہ چون بر پشت بام رندان باشند
وقوع سرقہ لازم و این بجائی استعمال کنند کہ
در آنجا صحبت بد باشد (اردو) بری صحبت
کے بیان مین اہل دکن کہتے ہین "چھت پر آزاد
تو کیون نہ بیٹھے" جس کا یہہ مطلب ہے کہ
جب رند اور آزاد چھت تک پہنچ جائین
تو پھر چھت کیون نہ پھاڑین اور چوری کیون نکرین

پشت بان اصطلاح - بقول بہار وانند
(۱) چوبی کہ در پس دیوار استوار کنند و (۲)
نیز کنایہ از ممد و معاون خان آرزو در چراغ
ہدایت این را مرادف پشتی بان گفتہ مؤلف
عرض کند کہ پشت بمعنی پشتی و مدد بجایش گذشت
و بان بمعنی صاحب کہ افادۂ معنی فاعلی کند چنانکہ
نگہبان و باغبان پس معنی لفظی این مدد کنندہ
و بمعنی دوم حقیقی است و معنی اول را طالب
سند باشیم کہ اہل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت اند

اگرچه موافق قیاس وکنایه باشد (امیرخسرو ع)
شعله گستان از سر آتش زبان ہ شقه بهر پشت شد
پشت بان ہ (میرزا طاهر وحید ع) سبزه هرگز
نشکنند از باد چون شاخ درخت ہ گر ضعیفی پشتبان
باشد غم از سیلاب نیست ہ (اردو) (۱) اڑوگا
دیکھو بادبر (۲) معاون - مددگار -

پشت به بازار ایستادن قصاب

مصدر اصطلاحی - بهار گوید که چون قصاب گوشت
بقنازه آویزد و خواهد که قطعه قطعه کرده بفروشد
رو به دکان خود و پشت جانب بازار می ایستد
(شفیع اثر ع) چنانکه پشت ببازار ایستد قصاب
ہ همیشه جانب ابروست روی فرگانش ہ وارسته
بنقل قول بالا گوید که صفاهانیه گفتند که توجیهات
دیگر تراشیده مردم هنداست خان آرزو در
چراغ هدایت می فرماید که قصابان در وقت
فروختن گوشت پشت بسوی بازار کنند از
جهت شرم کراهیت این عمل - صاحب بحر نقل نگار

قول وارسته و خان آرزو ولیکن رای خود ظاهر
نکرد و از سکوتش پیداست که نمی خواهد که در
تعریف از محققین بالا تجاوز کند مؤلف عرض
کند که نباید قصاب را داخل اصطلاح کنیم بلکه
(پشت ببازار ایستادن تاجران) گرم بازاری
متاع ایشان است یعنی بسیار فروخت شدن
متاع - رسم است که اهل دکانهای خود صندوق
های خانه دار و آیینه دار و شیشه دار گوناگون
درست کنند که رو ببازار باشد و متاع خود
را بموقع دران نهند و آویزند تا نگاه اهل بازار
و مشتریان برو رسد و چون کسی برای خریداری
رسد مالک دکان پشت ببازار و روبسوی آن
می ایستد و متاع را ازان برآورد و معامله کند
پس (پشت ببازار ایستادن تاجران) دلیل گرم
بازاری متاع شان است که نوبت به بیرون
آوردن متاع ازان صندوق ها می رسد
و این پشت ببازاری بدون آمادگی خریدار

نمی شود این است حقیقت این مصدر اصطلاحی که محققین با نام ونشان پی بدان نبرده اند و کار از تلاش ماخذ نگرفته ـ قائل (اردو) متاع کی گرم بازاری ہونا ـ زیادہ بکری ہونا ـ

پشت بدیوار دادن اصطلاح بقول بحر (۱) بمعنی مستظهر گشتن (میر صیدی سہ) گلشنی راکه بکوی تو فلک بار دہد ٭ ہیچ آئینه پشت بدیوار دہد ٭ **مؤلف** عرض کند که (۲) کنایه از حیران شدن است که کسی که حیران و متحیر می شود از حیرانی پشت بدیواری باشد (اردو) (۱) اتکا کرنا ـ تکیه کرنا (۲) حیران ہونا ـ دکن میں بھچکا کہتے ہیں ـ

پشت بدیوار گرفتن مصادر

(۲) پشت بدیوار نهادن اصطلاحی مرادف (پشت بدیوار دادن) است که گذشت **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است ـ (ظهوری سہ) در کوی فقر پشت بدیوار احتیاج ٭ خود را بترحمان توکل گرفته اند ٭ (وله سہ) عقل ندارد جگر ملک ز ظهوری ٭ پشت بدیوار نه که عشق حصار است ٭ (اردو) دیکھو پشت بدیوار دادن ـ

(۱) پشت برجان کردن مصادر اصطلاحی

(۲) پشت برچیزی زدن صاحب بحر

(۳) پشت برچیزی کردن (۱) را بمعنی ترک جان نمودن گفته و صاحبان مؤید و انند ذکر ماضی مطلق این به همین معنی کرده اند **مؤلف** عرض کند که ضرورت تخصیص (۱) نیست و این داخل است در (۳) که بمعنی ترک چیزی کردن است و روگردانیدن ازان و (۲) مرادف آن و (پشت برقبله زدن) که می آید داخل این (ظهوری سہ) اگر نقاب کشی پشت بر نماز کنم ٭ که روی قبله دران ابروان محرابیست ٭ (وله سہ) پشت بر دل کرد امید وصال ٭ کشور ما روی معموری نداشت ٭ (اردو) (۱) جان

کی پروانکرنا۔ جان سے منہ پھیرنا (۲) کسی چیز
سے منہ پھیرنا (۳) کسی کی جانب پیٹھ کرنا کسی
سے منہ پھیرنا کسی چیز کو ترک کرنا۔

پشت بر خویش بودن | مصدر اصطلاحی

بقول بہار و بحر و وارستہ خود را در نظر نیاوردن
(ظہوری ؎) پشت بر خویش باش چون دفتر ॥
روی در خود مباش چون طومار ॥ مؤلف
عرض کند کہ این ہم داخل تقسیم ہمان (پشت بر ماندن
چیزی کردن) است کہ گذشت و موافق قیاس
(اردو) اپنے آپ کو نظر میں نہ لانا۔ اپنی پروا نہ
کرنا۔ خودی سے منہ پھیرنا۔

پشت بر دیوار دادن | مصدر اصطلاحی

بقول بہار کنایہ از کمال قدرت و استظہار بہ
چیزی (صائب ؎) از توکل ہر کہ پشت خویش را
بر دیوار داد ॥ بی سخن خاک مراد خلق چون صحرا
شد ॥ (ولہ ؎) سالہا شد پشت بر دیوار حیرت
دادہ ایم ॥ دیدۂ آئینہ را نقشی چنین نقشہ است

॥ (زلالی ؎) در خاک اہل شوق بیابان فتادہ ایم
॥ سیلاب پشت بسیار اہل ہمی دہد ॥ مؤلف
عرض کند کہ این مرادف ہر دو معنی (پشت
بدیوار دادن) است کہ گذشت (اردو)
دیکھو پشت بدیوار دادن۔

پشت بہ دیوار ماندن | مصدر اصطلاحی

بقول بہار و بحر و آنند و آصفی کنایہ از حیرت
بر ماندن (میرزا بیدل ؎) بیدل از حیرت
ہمچنین ॥ ہر گل مانند پشت بہ دیوار
پیدا ؎) گر ز روی خود بر اندازی نقاب ॥ پشت
بر دیوار ماند آفتاب ॥ مؤلف عرض کند کہ
از معاصرین عجم بتحقیق پیوستہ کہ این ہم مرادف
(پشت بدیوار دادن) است بہر دو معنی
بالا از اساتذہ کہ بہ ثبوت آمدہ یعنی
کردہ اند (اردو) دیکھو پشت بدیوار دادن
کے دونوں معنے۔

پشت بر زمین آوردن | مصدر اصطلاحی

بقول بهارستان بر زمین زدن - صاحب انند صراحت فرمایند که زبون ساختن کسی را - مؤلف عرض کند که مغلوب کردن باشد که کشتی گیران مغلوب خود را پشت بر زمین می کنند مخفی مباد که استعمال این مصدر موحده هم بهمین معنی آمده یعنی (پشت به زمین آوردن) -

(سلمان ص) با چرخ گر بزور کند دست در کمر پشت تو آورد بزمین پشت آسمان ؛ محققین بالاهمین سند سلمان را برای (پشت بر زمین آوردن) آورده اند و برلفظ غور نکرده از معنی کار گرفته اند (اردو) پچھاڑنا - مغلوب کرنا صاحب آصفیه نے (چت گرانا) پر فرمایا ہے پچھاڑنا - پیٹھ کے بل گرانا - بازی لیجانا - ہرانا - جیتنا -

پشت بر قبله زدن مصدر اصطلاحی - بقول بحر انحراف از قبله مؤلف عرض کند که رو از قبله برتافتن موافق قیاس است و داخل تعمیم (پشت بر چیزی زدن و کردن) که بجایش گذشت وحق آنست که (پشت بر چیزی زدن) مصدر عام است و هیچ خصوصیت با قبله ندارد (اردو) قبله سے پلٹ جانا - منه پھیرنا - کسی چیز سے منه پھیرنا - انحراف کرنا -

پشت بر کردن مصدر اصطلاحی - بقول انند و بهار (۱) کنایه از اعراض کردن و نیز (۲) بمعنی منهزم شدن مؤلف عرض کند که بمعنی اول و دوم موافق قیاس است که برتافتن روی باشد برای اعراض و گریز - هر دو (اردو) (۱) اعراض کرنا - منه پھیر لینا (۲) بھاگنا - شکست پانا - صاحب آصفیه نے (پیٹھ پھیرنا) پر فرمایا ہے لڑائی سے بھاگنا - روگردان ہونا (پیٹھ دکھانا) بھی انھیں معنوں میں مستعمل ہے -

پشت بر کندن مصدر اصطلاحی - بقول صاحب آصفی پشیمان شدن و تاسف خوردن مؤلف عرض کند که از سندش (پشت دست

برکندن) پیداست کہ موافق قیاس است
وعادت است کہ چون کسی خشمناک شود پشت دست
را بر می کند از ہمین عادت این اصطلاح قائم شد
بی غوری محقق ہندنژاد کہ در لفظ و معنی بی توجہی کرد
(نزاری قہستانی ؎) ہلیل از غصہ پشت دست
برکند ٭ گریبان چاک زد از سر بیفگند ٭ پس این
چیزی نیست و (پشت دست برکندن) بمعنی خشمناک
شدن کنایہ ایست لطیف کہ می آید (اردو)
غصے ہونا۔ خشمناک ہونا۔

(۱) پشت برکوہ باشیدن | مصادر اصطلاحی
(۲) پشت برکوہ بودن | (۲) بقول بہار

وانند کنایہ از کمال قدرت واستظہار بچیزی۔
مرادف (پشت بکوہ داشتن) کہ می آید (محسن تاثیر
؎) پشت فراغت ما برکوہ عیش باشد ٭ منقار
کبک خندان ہر جا گلوی میناست ٭ مؤلف
عرض کند کہ سند بہار برای (۱) است نہ (۲)
ازینجاست کہ (۱) را قائم کردہ ایم و این بمعنی اول

ہمان (پشت بہ دیوار دادن) ۲ است کہ گذشت
یعنی اتکا کردن محققین بالا تعریف خوشی نکردہ اند
(اردو) دیکھو (پشت بدیوار دادن) کے پہلے معنے

پشت برکوہ داشتن | مصدر اصطلاحی

بقول بہار و آنند مرادف (پشت بکوہ بودن)
صاحب بحر ہمزبانش مؤلف عرض کند کہ ما
اختلاف رای خود ہمہ را آنجا عرض کردہ ایم
کہ این بمعنی اتکا کردن بر چیزی است (صائب
؎) شوخی کہ وارد از دل سنگین بکوہ پشت ٭
می دید کاش صائب در خون طپیدہ را ٭ مخلص
کاشی ؎) با عاشقان نسازد سنگ جفاے
این قوم ٭ دارند پشت برکوہ از سخت جانی
خویش ٭ مخفی مباد کہ سند صائب برای (پشت
بکوہ داشتن) است کہ می آید و محققین بالا بر
نزاکت لفظی غور نکردہ اند (اردو) دیکھو
پشت بدیوار دادن کے پہلے معنے۔

پشت برنماز کردن | مصدر اصطلاحی

رو از ہناز تافتن است داخل تعمیم ہمان
(پشت برچیزی کردن) که گذشت و سند این
ہم ہمدر انجا مذکور شد (اردو) دیکھو پشت
برچیزی کردن (کمر دبانا)

پشت بزمین آوردن مصدر اصطلاحی
ہمان (پشت برزمین آوردن) که گذشت و سند
این ہم ہمدر انجا مذکور (اردو) دیکھو پشت
برزمین آوردن ۔

پشت بست اصطلاح ۔ بقول برہان
و سروری و بحر و مؤید و سراج گلیمی یا شالی که
برزیگران و باغبانان چیزی دران نہند و
برپشت بندند **مؤلف** عرض کند که موافق
قیاس است (اردو) وہ کپڑا جس میں کاشتکار
یا باغبان اجناس رکھہ کر پیٹھہ پر باندہ لیتے ہیں ۔

(۱) **پشت بکوہ بودن** مصادر اصطلاحی
(۲) **پشت بکوہ دادن** (۱) بقول بحر و سراج
(۳) **پشت بکوہ داشتن** مرادف (پشت بر
کوہ داشتن) که گذشت و ہم او بر (۲) گوید که
مستظہر گشتن ۔ صاحب آصفی ذکر (۳) کردہ می فرماید
که مرادف (۱) باشد **مؤلف** عرض کند که سند
(۳) بر (پشت برکوہ داشتن) گذشت و بحث
این ہم ہمدر انجا مذکور که ہرسه مرادف آنست
(اردو) دیکھو پشت برکوہ بودن و پشت
برکوہ داشتن ۔

پشت بلور استعمال ۔ صاحب رہنما بحواله
سفرنامهٔ ناصرالدین شاہ قاچار گوید که (پشت بلور
قرار دادہ) یعنی پس بلور قرار دادہ **مؤلف**
عرض کند که پشت درینجا بمعنی پس آمدہ که بر معنی
سوّمش ذکرش و اشارۂ این کردہ ایم حاصل
اینست که ازین استعمال (پشت چیزی) بمعنی پس
چیزی باشد که بجایش می آید (اردو) بلور کے پیچھے ۔

پشت پا خاریدن مصدر اصطلاحی ۔
بقول برہان و جامع (۱) کنایه از شاد شدن و
خوش آمدن و خوش حال گردیدن صاحب بحر

می فرماید که (۲) تملق و چاپلوسی کردن خان آرزو
در سراج همزبان برهان ـ صاحب آصفی همزبان
بحر (انوری) آنکه او پشت دست می خاید
همه را پشت پای می خارد ؛ مؤلف عرض
کند که معنی اول را باعتبار صاحب جامع که محقق
اهل زبان است تسلیم کنیم و معنی دوم موافق قیاس
و معاصرین عجم بتصدیقش می کنند ـ عادت است
که تملق کنندگان با مخاطب خود این حرکت می کنند
که پروای آبروی خود ندارند و پایش می خارند
و نشنیدیم که در شادی و خوشی عادت خاریدن
پشت پا باشد سند انوری معنیً مطابق معنی دوم
می نماید (اردو) (۱) خوش ہونا (۲) خوشامد
کرنا ـ چاپلوسی کرنا ـ تملق کرنا ـ

پشت پا زدن مصدر اصطلاحی ـ بقول
برہان و جامع (۱) کنایہ از ترک دادن و (۲)
اعراض نمودن و (۳) منهزم شدن ـ بہار ذکر
معنی اول کرده بحوالهٔ خان آرزو گوید که بمعنی
رد کردن اشیا و اسباب دنیا مستعمل و برای استشهاد
دیده نشد که گفته باشند «فلان کس بمادر و
پدر و پسر و دختر پشت پا زد» من ادعی فعلیه البینه
ما گوئیم که (هذا السند) (حزین اصفهانی) یارب
بکیش کیست بت ما که می زند کو برست پشت پا
و به مخمور پشت دست ؛ (شاعر) دست و
پائی زدیم در نگرفت ؛ پشت پائی زدیم وارستیم
صاحب بحر بذکر هر سه معنی بالا گوید که (۴) بمعنی
گریختن هم ـ وارسته بمعنی اول قانع و صاحب
رشیدی بذکر معنی اول می فرماید که (۵) بمعنی رد
کردن هم صاحب جهانگیری در ملحقات معنی اول
را بسند شاعر که بالا گذشت آورده ـ خان آرزو
در سراج بمعنی اول و پنجم قانع مؤلف عرض
کند که (۶) واپس شدن معنی حقیقی این است بدون
اضافت پشت و معنی اول و دوم و سوم و چهارم
و پنجم مجاز آن ـ بہار که برای دعوی مدعی سندی خواهد
کلام حزین اصفهانی سند اوست که منسوب به

شیخ العارفین کرده طرز بیانش اعتراض می کند بر بیان و این اعتراض بحوالۂ سراج المحققین است که در اصطلاحش اشاره بصاحب سراج و خان آرزوی اکبرآبادیست و با این اشارۂ اعتراضی را در سراج اللغت نیافتیم (اردو) (۱) لات مارنا بمعنی ترک کرنا۔ دیکھو پا زدن کے دوسرے معنے (۲) اعراض کرنا۔ دیکھو اعراض کردن (۳) منہزم ہونا۔ ہارنا شکست پانا (۴) بھاگنا۔ (۵) رد کرنا (۶) واپس ہونا۔

پشت پای اصطلاح۔ بقول برہان (۱) مخنث و مخنث را خوانند و گاہی بعنوان دشنام ہم این لفظ را کسی گویند۔ صاحبان جامع و ہجر ذکر بمعنی کرده۔ بہار بر معروف قانع خان آرزو در سراج بذکر قول برہان می فرماید که اغلب که بمعنی مردود و رانده شده باشد چه (پشت پا زدن) در اصل بمعنی رد کردن است و بدین سبب حیز و مخنث را ہم می گفته اند مؤلف عرض کند که این است مایۂ تحقیق و تدقیق خیر المدققین بہار عجم که در محاورۂ زبان قیاس غالب را دخل می دہد و توجیہی که برای معنی حیز و مخنث آورده در خور تحقیق اوست معاصرین عجم گویند که فارسیان پشت پای بدون اضافت پشت مخنث را نام نہادند ازینکه در پشت خود بمجاز پای دارد از کیر اندرین صورت اسم فاعل ترکیبی است و دیگر ہیچ و قیاس را ہمین قدر دخل است و بس و اگر این را باضافت پشت خوانیم (۲) بمعنی حقیقی است که ظہر الرجل باشد چنانکه ظہوری گفته (۵) چشم بر پشت پای دوخته ام ؛ نگہم گریه در گلو دارد ؛ (اردو) (۱) مخنث دیکھو الغ (۲) پشت قدم۔ پاؤں کا پنجہ اور قدم کی پیٹھ۔ مؤنث۔

پشت پای خاریدن مصدر اصطلاحی بقول بہار بذیل (پشت پای) کنایه از تملق و چاپلوسی کردن است و فرماید که بمعنی کنایه از شاد شدن و خوش آمدن نوشته اند و این سند

می خواہد مؤلف عرض کند کہ بحث این بر (پشت پا خاریدن) گذشت جز این نیست کہ این مزید علیہ آنست بزیادت تحتانی بر لفظ پا و برای معنی اولش کہ ہمین جا مذکور است ما قول جامع را کہ محقق اہل زبانست بمثابہ سند دانستہ ایم دیگر چہ باید (اردو) دیکھو پشت پا خاریدن

پشت پروین اصطلاح - بقول بہار و آنند کنایہ از شتر بارکش (خواجہ نظامی ﷺ) رواروی زنان نای زرین زدند ہا سراپردہ بر پشت پروین زدند ہا و فرماید کہ کذا فی بعض الشروح و لیکن ظاہر آنست کہ تنہا لفظ پروین کنایہ از شتر مذکور است نہ پشت پروین زیرا کہ لفظ پشت درینجا بمعنی خود است کہ مضاف شدہ بسوی پروین پس صحیح (سراپردہ بر پشت پروین زدن) کنایہ از تہیۂ کوچ کردن و خیمہ بار کردن بود واللہ اعلم بحقیقة الحال - مؤلف عرض کند کہ بحث پروین بجایش گذشت و درانجا ہیچ اشارہ این نیست کہ استعمال پروین برای شتر شود و پروین ہیچ مناسبت با شتر ہم ندارد و اگر فارسیان پروین را مجازاً برای شتر استعمال می کردند در آن حالت استعارہ می بود نہ کنایہ یکی از معاصرین عجم گوید کہ فارسیان (پشت پروین) بدون اضافت شتر را گویند و ہیچ تخصیص بارکش نیست و این اسم فاعل ترکیبی است یعنی پروین بر پشت دارندہ کہ کوہان پشت شتر سہ گانگی دارد و ازینجاست کہ پشت پروین نام شتر شد و این کنایہ باشد - (اردو) اونٹ - ناکر -

پشت پلنگ اصطلاح - بقول بحر ابلق مؤلف عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین زبان دان و اہل زبان ازین ساکت و معاصرین عجم ہم ہم زبان ندارند ظاہراً اسم فاعل ترکیبی است یعنی پشت مثل پلنگ دارندہ و کنایہ از ابلق (اردو) دیکھو ابلق -

پشت پناہ اصطلاح - بقول آنند بحوالہ

فرہنگ فرنگ بمعنی مدد ومعاون **مؤلف** عرض کند کہ بدون اضافت اسم فاعل ترکیبی است بمعنی مدد وپناہ دہندہ وباخود دارندہ کنایہ از معاون ۔ موافق قیاس است (اردو) پشت پناہ ۔ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ حمایتی ۔ مددگار ۔ اس کا استعمال صرف مدد اور حمایت کے معنون مین مؤنث ہے ۔

پشت پوزی اصطلاح ۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی پاردم باشد **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم تصدیق این می کنند پوز بمعنی ساق درخت آمدہ ومعنی لفظی این منسوب بہ شاخ پشت وکنایہ از پاردم کہ شبیہہ شاخ است (اردو) دمچی ۔ مؤنث ۔ دیکھو پاردم ۔

پشت تازہ اصطلاح ۔ بقول مؤید باتای موقوف سلک مہرہ ہای پشت کہ بتازیش صلب خوانند **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بدون اضافت پشت بمعنی چیزی کہ پشت را تازہ دارد وکنایہ از معنی بالا (اردو) پیٹھہ کے منکے ۔ مہرہ ہای پشت ۔ مذکر ۔

پشت تیغ استعمال ۔ بقول بہار وانند سراج مقابل دم شمشیر ۔ صاحب انند گوید کہ مرادف (پشت شمشیر) است کہ می آید **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است بمعنی حقیقی (اردو) تلوار کی پیٹھہ ۔ مؤنث ۔ دم شمشیر کا مقابل ۔ دہار کی دوسری جانب جو تیز نہین ہوتی ۔

پشت چشم استعمال ۔ بقول بہار معروف **مؤلف** عرض کند کہ مراد از غلاف چشم باشد واستعمال این در ملحقات می آید (اردو) پپوٹا ۔ مذکر ۔ دیکھو بام چشم ۔

پشت چشم تنگ کردن مصدر اصطلاحی ۔ (۱) کنایہ از ناز وادا کردن و (۲) بناز وغرور نگریستن و (۳) اغماض نمودن وتغافل زدن مرادف (پشت چشم نازک کردن) کہ می آید ۔ (ملا طغرا ؎) قدح را از لبس چہرہ افروختہ ہو

بطِ باده را بال و پر سوخته ؎ چنان پشت چشمی
تنک کرده است ؎ که رطل گران را سبک کرده
است ؎ صاحبان بحر و انند هم ذکر این کرده اند
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است۔
(اردو) (۱) ناز و ادا کرنا (۲) ناز و ادا اور
غرور سے دیکھنا۔ (۳) اغماض کرنا۔

پشت چشم دیدن | مصدر اصطلاحی بقول
بحر (۱) توجه از کسی نیافتن (بینش کشمیری ؎)
بغیر پشت چشم دیدن حاصل بینش نداشت ؎ هیچ
ابرو بر سرِ هر دیده منزل داشتم ؎ **مؤلف**
عرض کند که (۲) مقابل نظر ظاهری کردن که کنایه
از بصیرت باطنی است که آن مشاهده پشت
چشم است که چشم بند کرده نگرد بخلاف چشم کشند
و از غور کار می گیرند شاعر گوید که اگرچه مثل ابرو
بر سرِ هر دیده منزلی بود و لیکن حاصل بینش
همان وقت بدست آمد که پشت چشم دیدم یعنی
چشم را بند کرده غور کردم۔ اینست معنی شعر
که فهمیده ایم نسبت دادیم که صاحب بحر معنی اول را
چگونه قائم کرده و حیرانیم که او چه فهمیده
(اردو) (۱) کسی سے توجہ نہ پانا (۲) باطنی
نظر کرنا۔ آنکھ بند کر کے غور کرنا۔

پشت چشم نازک کردن | مصدر اصطلاحی
بقول بحر و بہار و انند مرادف (پشت چشم تنک
کردن) که گذشت خان آرزو در چراغ هدایت
ذکر این کرده (اشرف ؎) عالمی را گشت
پشت چشم نازک کردنش ؎ چشم پوشیدن بتان
را تیغ خوابانیدن است ؎ (صائب ؎) اگر
غزال چین چه پشت چشم نازک نمائی ؎ چشم آهوان
چشم های سرمه سا را دیده است ؎ (واله)
اصفهان گوشه چشم از سرمه نازک ساختن
خاک دامنگیر [illegible] است ؎ (
زلالی ؎) [illegible] نازک ؎ چشم
پشت چشمی کرده نازک ؎ **مؤلف** عرض کند
که موافق قیاس است (اردو) (دیکھو پشت چشم [illegible])

تنگ کردن ۔

پشت چمن اصطلاح ۔ بقول برہان و بہار و بحر و جامع و انند و سراج کنایہ از صحن چمن باشد **مؤلف** عرض کند کہ پشت در ینجا بمعنی سوم باشد و موافق قیاس مرکب اضافی است (اردو) صحن چمن ۔ مذکر ۔

پشت چیزی اصطلاح ۔ بمعنی پس چیزی چنانکہ بر (پشت بلور) ذکر این کردہ ایم صاحب بحر بر زبان دارند **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و متعلق بمعنی سوم پشت (اردو) پیچھے ۔

پشت خار اصطلاح ۔ بقول بہار و انند و بحر چیزی کہ از آہن یا دندان ماہی و عاج و امثال آن بصورت پنجۂ آدمی بر چوبی باریک وصل کردہ پشت بدان خارند **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است ما این پنجۂ مصنوعی را بدست قلندران دیدہ ایم خیلی ذریعۂ راحت است برای انسان جہتہ پشت خاریدن بدست خویش (اردو) پشت خار بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ لوہے یا ہاتھی دانت کا پنجہ جس سے پیٹھ کھجایا کرتے ہیں ۔

پشت خاریدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است لازم و متعدی ہر دو سند متعدی این از کلام انوری بر پشت پای خاریدن گذشت مخفی مباد کہ مصدر خاریدن لازم و متعدد ہر دو آمدہ (اردو) پیٹھ کھجانا ۔ لازم و متعدی دونوں یعنی پیٹھ میں خارشت ہونا ۔ چل ہونا ۔ کھجلی ہونا اور پیٹھ کھجلانا ۔ سہلانا ۔ ناخن سے کھرچنا ۔

پشت خم دادن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار و انند (۱) کنایہ از تواضع و (۲) فروتنی کردن مرادف (پشت خم کردن) (کمال اسمعیل ع) فلک بخدمت تو پشت خویش چون خم داد بزر قرص مہر و مہش گشت وجہ نان روشن کہ

موٗلف عرض کند کہ موافق قیاس است ۔ (اردو) (۱) تواضع کرنا ۔ اخلاق و مروت کرنا (۲) عاجزی کرنا ۔

پشت خم شدہ اصطلاح ۔ بقول بحر (۱) مردم کوز و (۲) راکع و (۳) خاشع مرادف پشت خم گرفتہ موٗلف عرض کند کہ اسم مفعول (پشت خم شدن) است محققین اہل زبان ذکر این استعمال نکردہ اند و سند استعمال ہم پیش نشدہ و لیکن بہر سہ معنی موافق قیاس است (اردو) (۱) کوز پشت بقول آصفیہ خمیدہ پشت ۔ کبڑا ۔ کبھجا (۲) وہ شخص جو رکوع میں ہو (۳) وہ شخص جو خلیق اور متواضع ہو ۔

پشت خم کردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار و بحر مرادف پشت خم دادن کہ گذشت ۔ (شیخ شیراز ؎) پارسایان روی در مخلوق ؛ پشت خم می کنند و بالا راست ؛ موٗلف عرض کند کہ موافق قیاس است و کنایہ باشد (اردو) دیکھو پشت خم دادن ۔

پشت خم گرفتہ اصطلاح ۔ بقول بحر و انند و موٗید مرادف (پشت خم دادہ) کہ گذشت موٗلف عرض کند کہ اگرچہ دیگر محققین اہل زبان و زباندان این را ترک کردہ اند و لیکن موافق قیاس است (اردو) دیکھو پشت خم دادہ

پشت دادن مصدر اصطلاحی ۔ بقول برہان و جامع (۱) کنایہ از رو گردانیدن و (۲) گریختن ۔ بہار گوید کہ مرادف (پشت بکردن) است و فرماید کہ (۳) کنایہ از گان دادن نیز (شیخ شیراز ؎) چو بینی کہ لشکر ہمہ پشت داد ؛ بہ تنہا مدہ جان شیرین بباد ؛ (ابوالبرکات منیر ؎) ای بندہٗ قامت شدہ سرو سہی ؛ شرمندہٗ سیب وقت گشتہ بہی ؛ پشت تو ز روی آئینہ صاف تراست ؛ من ہو ہمت اگر بمن پشت دہی ؛ (نعمت خان عالی ؎) عالی زنعمت انگشت نزنیہ دچہ کند ؛ ور نہ ہیچو تو شوخی نگرنیز دچہ کند ؛

پیرست و تو پشت سپاہی بجانب او ٭ انصاف
بدہ کہ بر تخیر دیچہ کند ٭ مؤلف عرض کند کہ
موافق قیاس است بہ ہمہ معانی (اردو) (۱)
و (۲) دیکھو پشت سپر کردن (۳) کاٹھ دینا۔

پشت دار اصطلاح۔ بقول برہان و
جامع بر وزن برد بار (۱) پشتیبان را گویند و
(۳) ہر چیز کہ ضخامتی داشتہ باشد خصوصاً از جنس
پوشیدنی صاحب سروری بذکر معنی اول منفرد
کہ (۲) بمعنی جسیم ہم (مولوی معنوی سلہ) نہ مار
را مدد و پشت دار موسی ساخت ٭ نہ بلحظہ لحظہ
ترعین جفا و فا ساند ٭ صاحب جہانگیری بذکر
معنی اول در ملحقات ہم نگارش کردہ بہار و
مؤید و رشیدی بر معنی اول قانع (صائب سلہ)
چنانکہ ور دکند پشت دار صہبا را ٭ ز خط پشت
لب افزود تشنہ لب او ٭ مؤلف عرض کند
کہ اسم فاعل ترکیبی است و معنی اول حقیقی و دیگر
معانی مجاز آن (اردو) (۱) دیکھو پشتیبان
(۲) ہر چیز جو ضخامت رکھتی ہو۔ مؤنث (۳) جسیم۔

پشت در اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و محاورات
ایران بمعنی کفش کن (شفائی سلہ) خالی نبود
یکدم ز ازدحام اجلاف ٭ از کیوہ و کفش نمدین
پشت در تو ٭ (محسن تاثیر سلہ) تا تو در خلوت
شاہی خورشید پابوس ترا ٭ کردہ از پس دیر
اکنون پشت در افتادہ است ٭ مؤلف
عرض کند کہ معنی حقیقی این درندہ پشت و چاک
کنندہ آن و اسم فاعل ترکیبی است و کنایہ از
کسی کہ پشت کفش ولایت را کہ بزبان انگلیسی
شوز یا بوٹ گویند کشادہ و پای آقا را در آن
نشاند و بند آن بہ بندد و ہمین است کار کفش کن
(اردو) چرن بردار۔ بقول آصفیہ۔ اردو۔
اسم مذکر۔ امیروں کی جوتیاں اٹھانے والا کفش
بردار (بوٹ اور شوز پہنانے والا)۔

پشت در ہم شکستن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار معروف (مولانا ساقی سلہ) جور دوران

ساغر عیشم بسنگ غم شکست ٭ بار ہجران تو پشت
طاقتم درہم شکست ٭ صاحب انند گوید کہ از
(پشت شکستن) است مؤلف عرض کند کہ
ہمت زائل کردن و شکستہ و مایوس و ناامید
کردن (اردو) پیٹھہ توڑنا۔ بقول آصفیہ۔
مایوس کرنا۔ ناامید کرنا۔ ہمت توڑنا۔ ہراس کرنا

پشت دست | اصطلاح۔ بقول بہار و سراج و
صاحب بحر می فرماید کہ در مقام رد کردن چیزی
مستعمل می شود۔ خان آرزو در چراغ ہدایت ہمین
بحر (سلیم ؎) جای زر در کف آزاد سلیم ٭
چون زر داغ بہ پشت دست است ٭ می فرماید
کہ درین بیت بسبب لفظ کف اندک خدشہ است
مؤلف عرض کند کہ درین شعر استعمال این
بمعنی حقیقی است و بترکیب فارسی بمعانی خاص
در ملحقات می آید خصوصیت استعمال این کہ بیان
کردہ محققین بالا بحالت غیر ترکیب این بالفظ
دیگر ہیچ و در خور آن نبود کہ درینجا ذکرش کنیم
مرکب اضافی است بمعنی حقیقی یعنی پشت پنجہ دست
مقابل کف دست (اردو) پشت دست
یہ ترکیب فارسی کہہ سکتے ہین ہاتھہ کی
پیٹھہ۔ کف دست کی ضد۔ مؤنث۔

پشت دست افشاندن | مصدر
اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر و انند کنایہ از رد
کردن (صائب ؎) ہر کس فشاند بر من پر شور
پشت دست ٭ از جہل زد بخانۂ زنبور پشت
دست ٭ مؤلف عرض کند کہ ازین سند
(پشت دست فشاندن) پیدا است نہ افشاندن
عیبی ندارد کہ فشاندن مخفف افشاندن است
و معنی این مصدر مرکب بخشم انکار کردن است
دلیس و عادت است کہ بحالت خشم برای رد
و انکار پشت دست می افشانند (اردو)
غصے سے رد کرنا۔ انکار کرنا۔

(الف) پشت دست بدندان برکندن
(ب) پشت دست بدندان کندن

(ج) پشت دست بدندان گزیدن

مصادر اصطلاحی۔ (الف) بقول اننذ (۱) کنایه از پشیمان شدن و تاسف خوردن و سندی پیش نکرد صاحب بحر بذکر (ب و ج) ذکر همین معنی کند۔ بهار بر (ج) قانع (شیخ شیراز ـــ) به تندی سگ دست بردن به تیغ ٭ بدندان گزد پشت دست دریغ ٭ صاحب جهانگیری در ملحقات و صاحب رشیدی نسبت (ج) گویند که کنایه از ندامت و پشیمانی (وله ـــ) بهل تا بدندان گزد پشت دست ٭ تنور چنین گرم نان در نه بست ٭ مؤلف عرض کند که از هر دو سند سعدی گزیدن در (ج) بمعنی لازم می نماید یعنی گزیده شدن فتامل اندرین صورت معنی (ج) البته حاصل شدن صحیح باشد مخفی مباد که همین هر سه اصطلاح (۲) بمعنی بسیار خشمناک شدن است که بحالت خشم بسیار این حرکت کنند که بر (برکندن پشت دست) گذشت

(اردو) (الف و ب و ج) (۱) پشیمان ہونا۔ افسوس کرنا۔ ندامت حاصل ہونا۔ (۲) دیکھو برکندن پشت دست۔

(الف) پشت دست بر زمین گذاشتن

(ب) پشت دست بر زمین نهادن

مصادر اصطلاحی۔ بقول صاحب بحر (۱) اظهار عجز کردن و زاری و فروتنی نمودن و (۲) نوعی از تعظیم هندستان که آن را به ترکی کورنش گویند (صائب ـــ) پشت دست از پنجهٔ مرجان گذاشت بر زمین ٭ بحر تا تر دستی مژگان ما را دیده است ٭ بهار نسبت (ب) بر معنی دوم قانع (ظهوری ـــ) به تسلیم چون چاکران کمین ٭ فلک پشت دستی نهد بر زمین ٭ مؤلف عرض کند که کورنش نوعی از سلام است که پشت دست را بر زمین نهاده سر بر کف دست می نهند و این رسم و آئین آداب دربار سلاطین سلف هند بود خصوصیت با هند ندارد که آئین ترکان هم و معاصرین عجم گویند

که همین رسم و آئین سلف فارسیان هم. مخفی مباد که معنی دوم اصل است و معنی اوّل بمجاز که از کورنش اظهار عجز هم می‌شود (اردو) (الف و ب) (۱) عاجزی کرنا. رونا (۲) کورنش بجالانا. بقول صاحب آصفیه. آداب بجالانا. تسلیم عرض کرنا.
مؤلف عرض کرتا ہے کہ دکن مین اس کے معنے خاص ہین یعنے پشت دست کو زمین پر یا کف دست کو پیشانی پر رکھہ کر سجدہ کرنے کو کہتے ہین یہہ پادشاہان سلف کے دربار کا سلام تھا اور اب متروک ہے۔

پشت دست برکندن مصدر اصطلاحی

بقول بهار (۱) کنایه از پشیمان شدن و تاسف خوردن (حکیم نزاری ہ) بلبل از غصّه پشت دست برکند ٭ گل گریبان چاک زد از سر بیفگند ٭ صاحبان رشیدی (و جهانگیری در ملحقات) بر ندامت و پشیمانی قانع.
مؤلف عرض کند که (۲) کنایه از خشمناک شدن هم که عادت اہل ولایت است که در خشمناکی پشت دست را بدندان می‌گزند و سند بالا بمعنی دوم چسپان‌تر است و اشاره بهمین بر (برکندن پشت دست) گذشت (اردو) (۱ و ۲) دیکھو برکندن پشت دست۔

پشت دست برگرفتن مصدر اصطلاحی

مؤلف تواضع کردن و بوسه دادن بر دست عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ہ) خوان وصلی میزبان حسن شب گسترده بود ٭ زلّه‌های زخم پشت دست مهمان برگرفت ٭ (اردو) تواضع کرنا۔ ہاتھہ کو بوسہ دینا۔

پشت دست خائیدن مصدر اصطلاحی

بقول بهار و بحر و رشیدی و انند و سراج مرادف (پشت دست برکندن) (شیخ شیراز ہ) روی در روی دوست کن بگذار ٭ تا عدو پشت دست می‌خاید ٭ مؤلف عرض کند که شامل باشد بر هر دو معنی (پشت دست برکندن) و سند بالا بامعنی دومش چسپان‌تر است محققین بانام و نشان

(۸۱۶)

غور نکردہ اند بر معنی دوش و عادت اہل ولایت
است کہ بحالت خشم بسیار پشت دست را می خائیدند
(اردو) دیکھو بر کندن پشت دست ۔

پشت دست خوردن مصدر اصطلاحی
بقول بہار و بحر و انند کنایہ از رد شدن (ظہوری
ص) نگاہم نہ روی تو گر دیدہ ست پا پی گر
دید می خورد پشت دست ۔ مؤلف عرض کند
کہ موافق قیاس است ۔ (اردو) رد ہونا ۔

پشت دست داشتن بر چیزی مصدر
اصطلاحی ۔ بقول بحر رد کردن آن مؤلف عرض
کند کہ موافق قیاس است حیف است کہ سند
استعمال پیش نشد معاصرین عجم بر زبان ندارند ۔
(اردو) رد کرنا ۔

پشت دست زدن مصدر اصطلاحی
بقول بہار و بحر و انند رد کردن (مخلص کاشی
ص) کی روی دست دولت دنیا خوریم کی ہم
فقر هم زند بحشمت فغفور پشت دست ۔ مؤلف
عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) رد کرنا ۔

پشت دست کندن مصدر اصطلاحی ۔
بقول برہان و سراج بمعنی پشت دست گزیدن
باشد مرادف (پشت دست بدندان کندن)
کہ کنایہ از ندامت و پشیمانی است ۔ صاحب بحر
می فرماید کہ مرادف پشت دست خائیدن مؤلف
عرض کند کہ با صراحت کافی ہمہ را انجا کردہ ایم
موافق قیاس است (اردو) دیکھو پشت دست
بدندان کندن و خائیدن ۔

پشت دست گذاشتن مصدر اصطلاحی
بقول بحر مرادف (پشت دست بہ زمین گذاشتن)
صاحب آصفی ہم ذکر این کردہ و سندش از صائب
(ص) در پیش عارض تو گل تر گذاشت است ہم
از برگ بر زمین شجر طور پشت دست ۔ مؤلف
عرض کند کہ تسامح ہر دو محققین بالا ست کہ بر این
مصدر این معنی قائم کردہ اند و صاحب آصفی
بر سند پیش کردہ خود غور نکرد کہ متعلق بہ (پشت دست

برزمین گذاشتن) است تا آنکه سند دیگر پیش
نشود ما این را بدین معنی تسلیم نہ کنیم کہ موافق قیاس
نیست و اگر سند دیگر پیش شود لفظ (بر زمین) را از این
مصدر مخففہ دانیم (اردو) دیکھو پشت دست
برزمین گذاشتن ۔

(الف) پشت دست گذاشتن پیش چیزی

(ب) پشت دست گذاشتن در پیش چیزی

مصادر اصطلاحی ۔ بقول بہار کنایہ از عجز و الحاح
کردن است (صائب الف ے) پیش آن چشم
سیہ دل می گذارد پشت دست ٭ گرچہ خط بسیار
این کافر مسلمان کردہ است ٭ و سند دوم ہمان
کہ بر مصدر گذشتہ گذشت و آن متعلق است
بہ مصدر (پشت دست گذاشتن در پیش چیزی
بر زمین) و بکار این لغی خورد ٭ مؤلف عرض کند
ہر دو موافق قیاس است کہ از (پیش چیزی) و (در
پیش چیزی) بر زمین مراد است کہ در کلام صائب
حذف شد و قرینہ پشت دست تصدیق این حذف
می کند (اردو) عجز و الحاح کرنا ۔

پشت دست گزیدن مصدر اصطلاحی
بقول برہان مرادف (پشت دست بدندان
گزیدن) کنایہ از ندامت و پشیمانی است صاحبان
بحر و (جہانگیری ۔ در ملحقات) و سراج و جامع
ذکر این کردہ اند (صائب ے) یابد چگونہ راہ
دران زلف دست ما ٭ جائی کہ شانہ می گزد از
دو پشت دست ٭ مؤلف عرض کند کہ ما حاصل
کامل معنی بر (پشت دست بدندان گزیدن) کردہ ایم
(ظہوری ے) اشک خونی چہ خوش خیالی بست
٭ پشت دست گزیدہ ما را ٭ (اردو) دیکھو
پشت دست بدندان گزیدن ۔

پشت دست نہادن مصدر اصطلاحی
بقول بحر مرادف (پشت دست بر زمین نہادن)
کہ گذشت (سلیم ے) رساندہ ایم بجائی شراب
خوردن را ٭ کہ پشت دست نہد پیش ما سبوی
شراب ٭ مؤلف عرض کند کہ از سند پیدا است

که (پیش کسی) را ازین اصطلاح حذف نباید کرد چنانکه صاحب بحر کرده و از مجرّد (پشت دست نهادن) معنی (پشت دست بر زمین نهادن) پیدا نمی شود فتامل (اردو) دیکھو پشت دست بر زمین نهادن۔

پشت دوتا کردن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار و بحر و انند کنایه از تواضع و فروتنی کردن (شیخ شیراز ره) ای شکم خیره بنانی بساز تا نکنی پشت بخدمت دوتا؛ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است که خمیدن پشت علامت تواضع و فروتنی است (اردو) تواضع اور فروتنی کرنا

پشت دیدن

مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که (۱) فرار مشاهده کردن و (۲) قوت و توانائی دیدن (ابو المعانی ره) بجنگ اندرون پشت لشکر و لیکن؛ ندیده گه جنگ جز پشت لشکر؛ (اردو) (۱) فرار مشاهده کرنا (۲) قوّت و توانائی دیکھنا۔

پشت راست کردن

مصدر اصطلاحی کنایه از آرام گرفتن مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ره) چون پشت کنم راست زبهر شیشه سنگین؛ کوهست زمین دوز ز ریس بار گرانست؛ (اردو) پیٹھہ سیدھی کرنا۔ دکن میں بمعنی آرام لینا مستعمل ہے اور یہہ محاورہ اس عادت سے مروج ہے کہ جب کوئی شخص جھک کر کام کرتے ہوے تھک جاتا ہے تو زمین پر لیٹ جاتا یا کسی دیوار یا تکیہ کا سہارا لیتا ہے تاکہ پیٹھہ سیدھی ہو اور راحت ملے اور تکان دفع ہو۔

پشت را فقره باشد لیکن فقره را پشت نباشد

مثل صاحب خزینة الامثال ذکر این کرده از معنی و محلّ استعمال ساکت مؤلف عرض کند که فارسیان چون کسی را بینند که بی مدد کسی کار ملی کند بحق او این مثل آرا زنند

(۴۷۱)

مقصود آنست کہ پشت بعد فقرہ ہای پشت کار خود کند لیکن فقرہ ہای پشت امداد چیزی ندارد و بکار خود است مقصود این است تکیہ بر امداد نباید کرد و کار خود بزور بازوی خود می باید کرد (اردو) دکن میں کہتے ہیں ۔ آپ کو ہاتھہ سے اور ہاتھہ بے ساتھہ ۔ مقصد یہہ ہے آپ ہاتھہ کی مدد سے کام کرتے ہیں مگر ہاتھہ اپنی قوت سے کام لیتا ہے ۔

پشت زدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر (۱) رد کردن چیزی را **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس نیست کہ معنی لفظی این (۲) واپس شدن است و (پشت دست زدن) البتہ موافق قیاس است برای رد کردن کہ گذشت و سند ہم مصدر انجا مذکور ۔ دیگر محققین اہل زبان و زبان دان و معاصرین عجم ہم ازین ساکت پس مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) (۱) رد کرنا (۲) واپس ہونا ۔

پشت زمین اصطلاح ۔ بقول بہار (۱) کنایہ از تحت الثری ۔ صاحب بحر بذکر معنی اول گوید کہ (۲) روی زمین **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی دوم موافق قیاس است مخفی مباد کہ نظر بر اعتبار صاحب بحر معنی اول را ہم من وجہ معتبر دانیم و معاصرین عجم ہم با ما ہمزبان ۔ اگر سطح بالائی زمین را روی زمین خوانیم ۔ تحت الثری پشت زمین باشد ۔ و اگر تحت الثری را روی قیاس کنیم سطح بالای زمین پشت زمین باشد (اردو) (۱) تحت الثری بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مؤنث ۔ پاتال ۔ زمین کے سب سے نیچے کا طبقہ (۲) روے زمین ۔ مذکر ۔

پشت سر اصطلاح ۔ بقول بہار (۱) کنایہ از قفای سر خان آرزو در چراغ ہدایت گوید کہ بضم (۲) کنایہ از دور افتادہ و از نظر رفتہ و وارستہ گوید کہ (۳) مقابل پیش رو یعنی در قفا (محسن تاثیر ؎) پشت سر یاری کہ باشد

رسم او بیگانگی ۶ پیش رو چون حرف مدغم جان
دو و یک قالب است ۶ صاحب بحر نقل نگار
وارسته و خان آرزو و **مؤلف** عرض کند که معنی
اوّل حقیقی است و کنایه نباشد. تسامح بهار است
که کنایه گفت و مقامی که در سر مقابل روست
همان است پشت سر و معنی سوم کنایه و معنی دوم
پیدا کردهٔ خان آرزو بدون سند استعمال تسلیم
نکنیم عجب آنست که او هم از سند محسن تاثیر
معنی دوم را پیدا کرده که وارسته از ان معنی سوم
گیرد (حکیم رکنای کاشی ؒ) ورشنوم ز پشت
سر آواز دلکشت ۶ پس پس چنان روم که ز آغاز
بگذرم ۶ بهار بسند محسن تاثیر می فرماید که معنی دوم
ماخوذ از معنی اوّل است **مؤلف** عرض کند که
شاگرد موجد معنی دوم هم در غلط افتاد اگر معنی دوم
را بصورت پیش شدن سند استعمال تاهم داریم
مجاز معنی سوم باشد و مجاز مجاز معنی اوّل چنانچه
بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم این را المعنی پس پشت
گفته که مرادش از همان معنی سوم که بالا مذکور
شد (اردو) (۱) سر کے پیچھے کا حصہ. مذکر
(۲) دور افتاده. نظر سے دور (۳) پیچھے آگے
کا مقابل.

پس سر خاریدن مصدر اصطلاحی بقول
بحر منفعل شدن **مؤلف** عرض کند که کنایه باشد
بوجه عادتی که اہل عجم بحالت انفعال پشت سر
و گردن خود را می خارند. معاصرین عجم تصدیق
این می کنند (اردو) منفعل ہونا. نادم ہونا
شرمندہ ہونا.

پشت سر کسی دیدن مصدر اصطلاحی
بقول بہار یعنی رفتن او را دیدن و فرماید که
چون کسی خودستائی سر کند گویند ترا پیش ما چه جای
لاف نمیرسد ما پشت سر فلان و فلان را دیده ایم
تو در چه عرصه باشی و نیز چون از کسی کبیده خاطر
باشد گویند الحمد لله که پشت سر فلان دیدیم یعنی
مردنش یا از اینجا نقل کردنش و اخراجش را دیدیم

یا آنکه کسی در حق این کس دعای بد کند که بمیری پس این کس گوید که من پشت سر صد تا همچو ترا خواهم دید و فرماید که این از اہل زبان بہ تحقیق پیوسته (صائب ؎) فلک ہا را توانی پشت سر دید ﴿ بنور عشق اگر دل زنده باشی ﴿ (ولہ ؎) از دم سرد حریفان کی شود افسرده دل ﴿ شمع ما پشت سر چندین صبا را دیده است ﴿ صاحبان بحر و ارسته گویند که بمعنی زوال او دیدن است مؤلف عرض کند که چون کسی عاجز شود و سر بپای مخاطب یا بر زمین نهد پشت سر او بنظر مخاطبش می آید پس بمعنی (پشت سر کسی دیدن) کسی را عاجز و سرنگون دیدن است و بس (اردو) کسی کو سرنگون اور بحالت عجز دیکھنا ۔

پشت سر هم | اصطلاح ۔ باضافت پشت و سر هر دو ۔ بقول روزنامه بحواله سفرنامه ناصر الدین شاه قاجار بمعنی صف بعد صف مؤلف عرض کند که مقصودش از صف پس صف باشد و بدین معنی این اصطلاح موافق قیاس است (اردو) صف کے پیچھے صف ۔

پشت شکستن | مصدر اصطلاحی ۔ بقول بهار و انند معروف صاحب آصفی ذکر این کرده بمعنی (پشت در هم شکستن) قانع که بجایش گذشت مؤلف عرض کند که بمعنی همت کسی را کم کردن و حوصله کسی زائل کردن لازم و متعدی هر دو آمده (ظهوری ؎) محراب را که روی جهانی بسوی اوست ﴿ پشت شکیب از خم ابروی او شکست ﴿ (اردو) کمر توڑنا ۔ بقول آصفیه همت توڑنا ۔ همت هرانا ۔ همت ٹوٹنا ۔

پشت شمشیر | اصطلاح ۔ بقول بهار و انند مقابل دم شمشیر مؤلف عرض کند که مرکب اضافی و مرادف پشت تیغ که گذشت (صائب ؎) خواب آن چشم رباینده ترا ز بیداریست ﴿ پشت شمشیر بتان تیز تر از دم باشد ﴿ (اردو)

دیکھو پشت تیغ ۔

پشت طاقت کمان شدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر ضعیف و پیر گشتن مؤلف عرض کند کہ ضرورت ندارد کہ لفظ طاقت را داخل این اصطلاح کنیم مجرد (پشت کمان شدن) ہم بہمین معنی است معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) پیٹھہ خم جانا ۔

پشت فرسودن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ فارسیان بمعنی حقیقی استعمال کردہ اند کنایہ از زیر بار و ناتوان و لاغر کردن (کمال اصفہانی ے) سر سنان یکی روی بہ خراشیدہ ٭ بسم سمند یکی پشت گاو فرسودہ ٭ مخفی مبادکہ درین شعر از گاو۔ گاو زمین مراد است و فرسودہ شدن و کردن پشت آن ۔ بسیار زیر بار شدن و کردن است کہ موافق قیاس باشد (اردو) پیٹھہ گھس جانا ۔ پیٹھہ گھس دینا فرسودہ کرنا ۔ زیر بار کرنا ۔

پشتک استعمال ۔ بقول جہانگیری باول مضموم و بہ ثانی زدہ و فوقانی مفتوح و کاف زدہ (۱) جامۂ کوتاہی را گویند کہ تا کمر باشد بیشتر مردم دار المرز آن را بپوشند و بعضی از جاہا آن را پشتی و نیم تنہ ہا نامند (حکیم سوزنی ے) اگر جبۂ خارہ را مستحقم ٭ ز تو بس کنم پشتک زندیجی ٭ (۲) مرضی باشد کہ عارض اسپ و استر و خر شود و آن چنان باشد کہ دانہ ہا بر دست و پای حیوانات مذکور بر آید و پختہ شود و او بسبب آن از رفتار باز ماند (۳) نوعی از بازی بود و آنچنان باشد کہ ہر دو دست را بر زمین نہند و پاہا را بر ہوا کردہ براہ روند و آن را سکندر و کردہ نیز خوانند و بہندی کلابازی نامند صاحب برہان بذکر ہر سہ معنی بالا نسبت معنی سوم صراحت فرماید کہ بعضی گویند کہ شخصی کف دستہای خود را

برزالو گذاشته خم شود تا دیگری از پشت او
بجهد - صاحب سروری می فرماید که (۴) تصغیر
پشت ومختصر پشت وذکر هر سه معنی بالا هم فرموده
صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که این لباس
پشت آدمی را گرم کند وبیشتر مردم تبرستان آن
را پوشند وکلاپشت وکلاپشته نیز خوانند وبذکر
معنی دوم بحواله برهان اشاره معنی سوم هم کرده
صاحبان جامع ورشیدی همزبان برهان صاحب
مؤید بر معنی سوم قانع - خان آرزو در سراج بذکر
هر سه معنی بالا می فرماید که احتمال دارد که هر دو بازی
را پشتک می گفته باشند صاحب بول چال بحواله
معاصرین عجم می نویسد که (۵) الکدپا را گویند وصاحب
رهنما بحواله سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاچار نسبت
معنی سوم قلابازی نوشته مؤلف عرض کند که
پشتک که بمعنی اوّل است کاف نسبت باشد یعنی
منسوب به پشت که برای گرم داشتن پشت
این لباس مختصر را بطرزی می سازند که خصوصاً
بجای پشت پنبه هم داخل آن دارند واین از
معاصرین عجم معلوم شد وهمین است مرکب
بمعنی چهارمش که گذشت در پشتک بمعنی دوم کاف
تصغیر است مرکب با پشت ودوری که از این مرض
قریب شیم پای اسپ در پشت پا پیدا شود ودر
معنی پشت پا را ماند ودر پشتک بمعنی سوم هم
کاف نسبت است واز بسکه در این بازی بر
پشت سوار می شوند این بازی را پشتک نام
نهادند ومعنی چهارم حقیقی است ودر معنی پنجم
هم کاف نسبت باشد که لگد اسپی را گویند که
به پشت پا می زند صاحب بول چال تعریف
توضیحی نکرد واز تعمیم کار گرفت - مخفی مباد که قلابازی
بیان کرده صاحب رهنما همان بازی است
که ذکرش بر معنی سوم شده (اردو) (۱) ایک
مختصر لباس جو کمر تک ہوتا ہے جس میں پشت کے
مقام پر روئی ہوتی ہے - مذکر - (۲) پشتک
یعنی چار پاؤں کے اس مرض کا نام ہے جس کے

پاؤں کے پیچھے کے حصے میں غدود پھول جاتا ہے
اور سینہ پشت پیچھے ہے۔ مذکر (۳) کلا بازی بقول
آصفیہ اردو (۴) حرکت جو کہ پیچھے اور پاؤں کو اوپر
کر کے پشت کی کرتے ہیں اردو والے اسی
کو قلابازی کہا کرتے ہیں۔ مؤنث (۴) پشت
کی تصغیر چھوٹی پیٹھ۔ مؤنث (۵) پشتک مؤنث
صاحب آصفیہ نے (پشتک مارنا) پر فرمایا ہے
گھوڑے یا گدھے یا اونٹ کا دونوں پچھلے
پاؤں اٹھا کر لات مارنا۔

پشت کار | اصطلاح۔ بقول بہار مقابل
روی کار و ظاہر اینکه این استعاره است (صائب
۵) ... از بہار معلوم است ٭
که روی کار ... از پشت کار معلوم است ٭
صاحبان ... نقش برداشته اند مؤلف
عرض کند که استعاره نیست بلکه کنایه است
که پشت درینجا بمعنی پس است و معنی (پشت کار)
پس کار و کنایه از تال کار است و پس (اردو)
تال کار۔ مذکر۔

پشت کردن بر چیزی و بر کسی | استعمال
بقول آصفی و بحر و بہار و انند (۱) اعراض کردن
ازان (طغرای مشهدی ۵) چو بیند به آن روی
پر آب و تاب ٭ کند ماه نو پشت بر آفتاب ٭
(جمال اصفهانی ۵) پای بر گردن مراد نهاد ٭
پشت بر روی روزگار کند ٭ مؤلف عرض
کند که (۲) تکیه کردن بران هم ٭ (سعدی ۵)
مکن تکیه بر ملک دنیا و پشت ٭ که بسیار کس چون
تو پرورد و کشت ٭ مخفی مباد که (پشت کردن
بچیزی و بکسی) هم مانند این است (ظهوری ۵)
بکعبه پشت کنم در صف عبادتیان ٭ که روبقبلهٔ
ابرو نمازی بالد ٭ (وله ۵) بگیت روی سخن
احتیاج مجلس از وست ٭ اگرچه پشت بمن کرد غیر
رو دارد ٭ (اردو) (۱) کسی کی طرف پیٹھ کرنا
منہ پھیر لینا (۲) تکیہ کرنا۔ اتکا کرنا۔

پشت کمان | اصطلاح۔ بقول بہار و انند

معروف مؤلف عرض کند که (۱) باضافت پشت
خم کمان است و بدون اضافت (۲) اسم فاعل
ترکیبی کنایه از کسی که پشت او مثل کمان خمیده
باشد (صائب سلمه) از چین جبینش دل عشاق
دونیم است که کار دو دم شمشیر کند پشت کمانش
که مخفی مباد که استعمال این باسما در فارسی
در ملحقات می آید (اردو) (۱) کمان کا خم
مذکر - بقاعدهٔ فارسی پشت کمان بهی کهه سکتے
هیں (مرکب اضافی) (۲) پشت کمان وه شخص
جو خمیده هو -

(الف) **پشت کمان افگندن** مصدر
(ب) **پشت کمان افگندن برکسی** اصطلاحی

بهار ذکر الف کرده از معنی ساکت و صاحب
بحر به (پشت کمان برکسی افگندن) گوید که بمعنی
تیر انداختن است بکسی چه در حالت تیر اندازی
پشت کمان جانب حریف می باشد مرادف (پشت
کمان برکسی زدن) که می آید مؤلف عرض کند
بصلهٔ با و بر هر دو آمده (ملا طغرا سه) تیر افگنان
روی تو صد ره فگنده اند که پشت کمان بر کش
بر تیر آفتاب که (اردو) الف و ب کسی
پر تیر چلانا کسی کو نشانهٔ تیر بنانا -

پشت کمان برکسی زدن مصدر اصطلاحی

بقول بحر و بهار و وارسته مرادف (پشت کمان
افگندن برکسی) که گذشت (علی رضای تجلی در
مثنوی معراج الخیال سه) ابروش از چشم مست
نیمخواب که می زند پشت کمان بر آفتاب که مؤلف
عرض کند که موافق قیاس است (اردو) دیکهو
پشت کمان افگندن برکسی -

پشت کمان شدن مصدر اصطلاحی -

بمعنی خمیده شدن پشت باشد مؤلف عرض کند
که حاجت این سر (پشت طاقت کمان شدن)
کرده ایم (اردو) دیکهو پشت طاقت کمان شدن

پشت کوژ اصطلاح - بقول بحر (۱) مردم
پشت خم و (۲) فلک - مؤلف عرض کند که

بمعنی اول اسم فاعل ترکیبی است و قلب کوز
پشت و بمعنی دوم استعارہ و لیکن برای معنی
دوم مشتاق سند استعمال می باشیم کہ محققین
اہل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت اند
(اردو) (۱) کوز پشت دیکھو پشت خم شدہ
(۲) دیکھو آسمان -

پشت گردانیدن استعمال - صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و سند دہد
از نثر گلستان سعدی (وہو ہذا) درشتی دید
ہمہ پشت گردانیدند" مؤلف عرض کند
کہ واپس شدن کہ در واپسی پشت می گردد
و گریختن ہم (اردو) پیٹھ پھیرنا - بقول آصفیہ
رو گردان ہونا - اعراض کرنا - لڑائی سے بھاگ جانا

پشت گرم بودن مصدر اصطلاحی
بقول بہار و آنند بمعنی امداد و اعانت یافتن
(محمد قلی سلیم ؎) فریب چون گل رعنائی خورم
ز بہار ها دین چمن کہ ہر پشت از خزان گرم است
مؤلف عرض کند کہ سند بکار این مصدر
نمی خورد کہ است از مشتقات بودن نیست
بلکہ مبدل ہست - ماضی مطلق ہستن است
و لیکن (پشت گرم بودن) بمعنی بودن بحالت
اعانت درست است معاصرین عجم بزبان
دارند (اردو) مدد حاصل ہونا - اعانت
پانا - حالت اعانت میں ہونا - اعانت پایا ہوا ہونا

(الف) پشت گرم کردن مصدر اصطلاحی
بقول بہار و بحر و آنند سوار شدن (امیر خسرو
در تعریف اسپ بہرام ؎) چون بصحرایش
گرم کردی پشت ہا گوش گوران گرفتی اندر
شت ہا) مؤلف عرض کند کہ (پشت اسپ
گرم کردن) بمعنی سوار شدن بر اسپ است
کہ گذشت و خصوصیت با اسپ نیست بلکہ بر
ہر جانور سواری استعمال توان کرد و در سند بالا
شین ضمیر غائب موجود است صاحبان تحقیق
غور کامل بر سند نکردند و مصدر ناقص قائم

کردند ---------

(ب) پشت گرم کردن جانور سواری واسپ وشتر را | ہم مرادف آن است

(اردو) (الف وب) سوار ہونا (جانور سواری پر)۔

پشت گرمی | اصطلاح۔ بقول بحر وانند وغیاث مددگاری وتقویت مؤلف عرض کند که حاصل بالمصدر (پشت گرم بودن) است که گذشت وموافق قیاس که در آخر این یای مصدر است معاصرین عجم ہم بر زبان دارند (اردو) مدد۔ تقویت۔ مؤنث۔

پشت گمان خم دادن | مصدر اصطلاحی بقول بحر بکاف فارسی معائنه را در گمان انداختن مؤلف عرض کند که بدون سند استعمال تسلیم نکنیم معاصرین عجم بر زبان ندارند ودیگر محققین زباندان واہل زبان ازین ساکت وگمان را خم دادن ہیچ مناسبت ندارد صاحب بحر ہند نژاد است مجرد قولش بدون سند استعمال اعتبار را کافی نیست (اردو) معائنه کو گمان میں ڈالنا۔

(الف) پشت لب | اصطلاح۔ بقول بہار وانند معروف وہم او ب ---------

(ب) پشت لب برزدن | آید که جنبش لب بالا در حالتی که دماغ ہمی فرو شده وفرماید که این از اہل زبان بتحقیق پیوسته وصراحت فرماید کند که در اصطلاحات مرادف (پشت چشم نازک کردن) است که گذشت (جامی ...) چیست چندین نخوت وجبروت که پشت لب برزدن وباد بروت که وارسته ہم ب را مرادف (پشت چشم نازک کردن) گفته صاحب انند نقل نگارش مؤلف عرض کند که قول وارسته موافق قیاس ولی ندانیم که بہار در اول بحث چه می گوید (اردو) دیکھو پشت چشم نازک کردن۔

پشت لنگ اصطلاح - بقول برہان و بحر و مؤید بالام بر وزن جفت رنگ (۱) ناقص و معیوب و ہرزہ و بیمعنی و (۲) پس افتادہ - صاحب ناصری ذکر معنی اوّل کردہ گوید کہ بحذف تا نیز آمدہ (سوزنی سمرقندی ؎) در ملک تو بندہ نگردد ز بندگی پشنگ و نمرود پشہ خوردہ فرعون پشتلنگ - صاحبان جامع و رشیدی بمعنی اوّل قانع - خان آرزو در سراج بذکر اقوال محققین گوید کہ غالباً پشلنگ مخفف پشت لنگ است و اغلب کہ بہر دو معنی مجاز باشد و فرماید کہ پشت نیز بدین معنی گذشت - مؤلف عرض کند کہ بمعنی لفظی این کسی کہ پشت او لنگ است یعنی پس افتادہ از ہمراہیان و بمجاز ناقص و معیوب و ہرزہ و بیمعنی و اشارہ این بہ پشلنگ کردہ ایم کہ بحذف تای فوقانی گذشت - مخفی مباد کہ لنگ بمعنی ناقص نمی آید و پشت را ظاہراً با لنگ تعلقی نمی نماید و لیکن در تصرف زبان و محاورہ اعتراضی نشاید و از آنکہ در رفتار لنگ حرکت آن در پشت ہم ظاہر می شود فارسیان (پشت لنگ) کسی را گفتند کہ از ہمراہیان پس افتادہ باشد - عیبی ندارد (اردو) (۱) ناقص معیوب - بے معنے بیہودہ - ہرزہ (۲) وہ شخص جو ہمراہیوں سے پیچھے رہ گیا ہو -

پشت مازہ اصطلاح - بقول برہان و بحر و جامع با میم بالف کشیدہ و فتح زای نقطہ دار (۱) سلک استخوان ہای میان پشت را گویند کہ بعربی صلب خوانند و (۲) گوشتی را نیز گویند کہ در طرف درونی استخوان پشت می باشد - صاحب سروری بر معنی اوّل قانع (حکیم ازرقی ؎) در آنگہیکہ ز طعن سنان و زخم تبر ز پشت مازۂ گردان گریز جوید ماہ پا (حکیم سوزنی ؎) پشت بہ مازۂ گاو زمین رسد آسیب ہا چہ بر کشم خرخمخانہ را بزیر بیجا - خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل گوید کہ پشت مزہ ہم بہمین معنی آمدہ - مؤلف عرض کند کہ مازہ بقول برہان استخوان میان پشت را نام است کہ ترجمۂ صلب عربی است

پس قلب اضافت ماہ پشت است و معنی دوم مجاز
معنی اوّل باشد و پشت مزہ مخفف این (اردو)
(۱) صلب بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ پشت کے
مہرے۔ پیٹھ کی فقرے جو گردن کے نیچے سے ڈنڈی
تک مسلسل ہیں (۲) وہ گوشت جو پس صلب ہو۔ نیز

پشت مال اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ
فرنگ بمعنی میزر باشد **مؤلف** عرض کند کہ میزر
بمعنی زیر جامہ و شلوار و تہ بند و چادر است
پس چادر را پشت مال گفتن خلاف قیاس نیست
اسم فاعل ترکیبی است و دیگر معانی مجاز آن
(اردو) چادر۔ مؤنث۔

پشت ماہی اصطلاح۔ بقول برہان بکسر
ثالث بوزن پرسیاہی (۱) کنایہ از شب است
کہ بعربی لیل خوانند (خواجہ نظامی ؎) سوادی
کہ در وی سیاہی نبود۔ گر بود جز پشت ماہی
نبود۔ بہار گوید کہ باندک توجیہہ معنی حقیقی نیز
درست می شود و بسند میر معزی می فرماید کہ عبارت
از پشت آن ماہی است کہ زمین بر سطح آن مستقر
است (؎) ز اشک خستہ رسانی بہ پشت ماہی
نم چو زخون کشتہ رسانی بروی ابر سحاب۔ صاحب
بحر ذکر این کردہ و صاحب جہانگیری در ملحقات ہم
آوردہ خان آرزو در سراج ہم ذکر این فرمودہ
مؤلف عرض کند کہ (۲) بمعنی حقیقی است
و معنی اوّل کنایہ باشد بر سبیل مجاز کہ پشت ماہی
سیاہ باشد معاصرین عجم گویند کہ بدون اضافت
(پشت ماہی) و (ماہی پشت) ہر دو (۳) بمعنی
ہر چیز کہ میانش بلند و اطرافش پست باشد (اسم
فاعل ترکیبی) ضرورت ندارد کہ تخصیص ماہی زمین قائم کنیم
(اردو) (۱) رات مؤنث (۲) مچھلی کی پیٹھ۔
مؤنث۔ (۳) ماہی پشت بقول آصفیہ ابھرواں
قبہ دار۔ گنبدی۔ مرغ سینہ۔ محدب **مؤلف**
عرض کرتا ہے کہ وہ چیز جس کا درمیان بلند ہو
اور اطراف پست۔

پشت محمل استعمال۔ بقول انند مقابل روکہ

مخمل و این مجاز باشد (اثر ے) باشد متاع آمال
کار مرا آنشر ؛ رد گی که بد قماش ترا ز پشت مخمل
است ؛ مؤلف عرض کند که پشت در ینجا
بمعنی سوم اوست ۔ مرکب اضافی (اردو)
مخمل کا دوسرا رخ ۔ روئے مخمل کا مقابل ۔ مذکر ۔

پشت مرہ اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر و
رشیدی و سراج محقق ہمان پشت مازہ که گذشت
مؤلف عرض کند که صراحت باخذ و اشارۂ
این ہم در انجا کردہ ایم (اردو) دیکھو پشت مازہ

پشت ملک اصطلاح ۔ بقول بحر و مؤید ۔
و آنند بضم اول و چہارم بمعنی قوت ملک و
کسی که قوام ملک باو باشد مؤلف عرض کند
که مرکب اضافی است و پشت در ینجا بمعنی دوم
اوست (اردو) ملک کا پشتیبان ۔ محمد و معاون ۔

پشتن بقول بحر بالضم خواندن دعا و افسون
و عزیمت و فرماید که بالفتح ہم آمدہ و سالم التصریف
است که غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول
نیاید مؤلف عرض کند که صحیح بالفتح باشد و اسم
این مصدر ہمان پشت که بمعنی ہفتمش گذشت
بمعنی بند و قید پس معنی لفظی این قید کردن است
که عاملان از دعا و افسون و عزیمت جن و پری
را مقید می کنند بحکم خود ۔ فارسیان ہمین اسم مصدر
با علامت مصدر دن مرکب کردہ مصدری
وضع کردند که قیاسی و اصلی است و دیگر محققین
مصادر را یعنی صاحبان موارد و نوادر ازین
ساکت اند (اردو) دعا پڑھنا ۔ افسون
پڑھنا ۔ منتر پڑھنا (انشا ے) گرچہ سیانوں نے
پڑھے افسون بہت اتوار کے دن ؛ خون ہو پچھے
مرے واسطے لکھا تعویذ ؛

پشت ناخن اصطلاح ۔ بقول بہار و
آنند معروف مؤلف عرض کند که بمعنی کنارۂ
ناخن و سر ناخن که ذریعۂ خراش است مرکب اضافی
فارسیان روی ناخن را پشت ناخن گفتند (طالب
آملی ے) مرہم طلب نہ ایم و گرنہ بہ پشت ناخن عشق ؛

یک پشت ناخن از دل ما بجز اش نیست ۞ (اردو) ناخن کا سر۔ سر ناخن۔ مذکر۔

پشت نرم کردن مصدر اصطلاحی بقول بہار و بحر و انند کنایہ از کوفتن و زبون گردانیدن (امیر خسرو ع) در آہن کند سنگ را پشت نرم ۞ ببر سختیش را بانگشت گرم ۞ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) کوٹنا۔ ٹھوکنا۔

پشتنگ اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث و سکون نون و کاف فارسی بمعنی زین بند و تنگ باشد **مؤلف** عرض کند کہ اصل این پشت تنگ است یک فوقانی از ہر دو حذف شد یعنی چیزی کہ زین را بر پشت اسپ تنگ کند و آن زین بند باشد و این کنایہ ایست موافق قیاس معاصرین عجم تصدیق این می کنند و دیگر محققین اہل زبان و زباندان ساکت (اردو) زین بند اس تسمہ کو کہتے ہیں جس کے ذریعے سے زین گھوڑے کی پیٹھ پر چست قائم ہو جاتا ہے۔

پشت نمودن مصدر اصطلاحی بقول برہان و بحر و جامع (۱) کنایہ از روی بیگر دانیدن و ترک دادن و (۲) روگردانیدن و گریختن بہار گوید کہ مرادف (پشت برکردن) است (شیخ شیراز ع) سپاہی کہ در جنگ بنمود پشت ۞ نہ خود را کہ نام آوران را بکشت ۞ خان آرزو در سراج بمعنی دوم قانع **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ع) در نگہ عشق نمودہ است عقل پشت ۞ خوش غارتی است روی بہ نگاہ می رود ۞ (ولہ ع) پشت بنمودند صف ہای شکیب ۞ ہر نگاہش تیر ترکش است ۞ (اردو) دیکھو پشت برکردن۔

پشتو اصطلاح۔ بقول برہان (۱) بضم اول و ثالث و سکون ثانی و واو مجہول زبان افغانی را گویند و بفتح اول و واو معروف (۲) مرطبان

سفالین و غیره عرب آن پستوف است صاحب
ناصری یک هرزه و معنی گوید که در جهانگیری معنی
اوّل بالفتح آمده و معنی دوم بالضم صاحب
جهانگیری هر دو معنی با اوّل مضموم گفته باشد که صاحب
ناصری در نسخه که پیش او بود معنی اوّل بالفتح یافته
باشد صاحب انند به نقل هر دو معنی این را
لغت فارسی گوید مؤلف عرض کند که هر دو
معنی بالضم صحیح است و یکی از معاصرین عجم
می فرماید که معنی لفظی پشتو منسوب به پشت و کنایه
از زبان همسایهٔ عجم است از قبیل هند و بوا[فغ]
معروف و افغانان استعمال این به فتح اوّل
و واو مجهول کنند که تصرف شان است در
اعراب و معنی دوم اسم جامد فارسی زبان باشد
و در ترکیب این هم واو نسبت است و معنی حقیقی
آن منسوب به پناه و کنایه از ظرفی که مربا و امثال
آن دران پناه می گیرد و تا دیر محفوظ می باشد۔
(اردو) (۱) پشتو بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم
مؤنث افغانون کی زبان اور هند مین بالفتح مستعمل
ہے (۲) مرتبان بقول آصفیه۔ اردو۔ اسم
مذکر۔ چینی یا مٹی کا روغن کیا ہوا ظرف جس مین
اچار۔ مربے یا گھی وغیره رکھتے ہین۔

پشتواره اصطلاح۔ بقول برهان و جهانگیری
و سروری بر وزن خشتک پاره مقداری از
هر چیز باشد که آن را بر پشت توان برداشت
(شیخ عطّار ره) هر که او روی چون گلش خواهد
پا مدتی خار پشتواره کند ۔ خان آرزو در سراج
ذکر این کرده مؤلف عرض کند که این اصل
پشتاره است که بجایش گذشت و صراحت ماخذ
هم در آنجا کرده ایم (اردو) دیکھو پشتاره
کے پہلے معنے۔

پشتوان اصطلاح۔ بقول برهان به وزن
پشتبان هر دو معنیش که گذشت (خلاق المعانی
ره) چنین خلل که به بنیان دین در آمده بود
اگر اعتماد بر این پشتوان نبودی وای ۔ صاحب

سروری بر معنی اوّل قانع و صاحب جہانگیری
بر معنی دوم (مولانا مطہر کرہ ی ط) پناہ ملکت
اسلام و پشتوان سپاہ ¶ صفی حضرت سلطان
ولی دولت شاہ ¶ **مؤلف** عرض کند کہ این
مبدل آن است بہر دو معنی چنانکہ آب و آو
(اردو) دیکھو پشتبان ۔

پشت و روی جنس دیدن مصدر
اصطلاحی ۔ بقول بحر دریافتن حسن و قبح متاع ۔
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس و معاصرین
عجم بر زبان دارند (اردو) الٹ پلٹ کر
دیکھنا ۔ ہر ایک جنس کے حسن و قبح کو دریافت کرنا
۔ یہ دکن کا محاورہ ہے ۔

پشتہ اصطلاح ۔ بقول اند بحوالۂ فرہنگ
فرہنگ بضم اوّل و فتح ثالث بمعنی (۱) تل و کوچہ
و بتحقیق ما (۲) تودہ (ظہوری ط) ہر گل کہ بوی
خون و ہد از گلشن من است ¶ صد پشتہ برق
خوشۂ از خرمن من است ¶ (ولہ ط) در خرمن
تن پشتۂ برق از رگ و پی ہست ¶ بر تیزی آتش
دمی از خشکی نی ہست ¶ **مؤلف** عرض کند کہ
اسم جامد فارسی زبان است صاحب اند
خوشتی نکرد و تعمیم یا تخصیص بدل کرد حیف
است ازین کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زبان دان
ازین لغت معروف سکوت ورزیدہ اند معنی
دوم اصل و معنی اوّل مجاز آن (اردو)
پشتہ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مذکر (۱) ٹیلہ
(۲) تودہ ۔ مذکر ۔

پشتہ بند اصطلاح ۔ بقول بحر بمعنی پل کہ بعربی
قنطرہ گویند **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس
است ۔ اسم مفعول ترکیبی کہ بستہ شدہ از پشتہ ہا
و مراد از پشتہ ہا ستون ہای پل است کہ ظاہر پشتہ
و تودہ ہا را ماند فارسی قدیم است و حالا بر زبان
نیست (اردو) پل بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔
اسم مذکر ۔ جسر ۔ قنطرہ ۔ وہ دریا کا راستہ جو کشتیوں
یا طاقچوں کے وسیلہ سے بنایا جاتا ہے ۔

پشتهٔ زعفران اصطلاح. بقول بحر انگشت
افروخته. دیگر همه محققین زباندان و اهل زبان
و معاصرین عجم ازین ساکت. مؤلف عرض کند
که اگر سند استعمال این پیش شود استعاره دانیم
که تودهٔ انگشت افروخته از دور پشتهٔ زعفران
را ماند (اردو) سلگے ہوے کوئلے. مذکر.

پشتی اصطلاح. بقول برهان بضم اوّل و
سکون ثانی و کسر ثالث و سکون تحتانی (۱) جامه
کوتاهی که تا کمر باشد و (۲) مدد و معاون را نیز
گویند. بهار گوید که (۳) تکیهٔ مربع طولانی که
پس پشت گذارند و در عرف گاوتکیه گویند و
فرماید که از اهل زبان بتحقیق پیوسته و پشتی بیای
تازی مضرب این است (شفیع اثر) از نزاکت
مشتری تکیه کی آن مه به پشتی می کند ؛ موج دارائی بانداز
درشتی می کند ؛ (محسن تاثیر) مسند خنده
دریافت حصیر فقر را ؛ گر پشتی مسند نکند پشتی
سند ؛ (وله) خود شود آسوده هر کس خلق
را آسوده داشت ؛ تکیه پشتی را عبث پیوسته
بر دیوار نیست ؛ هم او بذکر معنی اوّل می فرماید
که (۴) مدد و اعانت و حمایت است که سند این
پشتی کردن بمعنی حمایت کردن می آید و هم او گوید
که (۵) بمعنی مالوفی (ناظم هروی) بر ده تا
پشتی آبرویش را ؛ رو ندارد که رو کند بکسی ؛
وارسته ذکر معنی (۳ و ۴ و ۵) کرده معلوم می شود
که بهار این هر سه معنی آخر را از خود آورده صاحب
رشیدی بذیل پشتک ذکر معنی اوّل این فرموده که
پشتک و پشتی بمعنی اوّل مرادف یکدیگر است خان
آرزو در سراج بر معنی چهارم قانع. صاحب بول چال
بحواله معاصرین عجم ذکر معنی سوم کرده **مؤلف**
عرض کند که در معنی اوّل یای نسبت است یعنی
منسوب به پشت و کنایه از لباسی که برای گرمی پشت
می پوشند که تا کمر می باشد و بمعنی دوم مخفف پشتیبان
که فارسیان بحذف بان مجرد پشتی را بمعنی حامی استعمال
کروند و بمعنی سوم هم یای نسبت که منسوب به پشت

گاؤتکیہ را نام شد و بمعنی چہارم یائی مصدری است
بمعنی اعانت و مدد و بمعنی پنجم ہم یائی نسبت است
کہ بیزور مابون نسبت بہ پشت دارد و کار از پشت
گیرد (اردو) (۱) دیکھو پشتک کے پہلے معنے
(۲) مدد و معاون۔ مدد کرنے والا۔ پشتی بان۔
(۳) گاؤتکیہ۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے پشتی پر
فرمایا ہے۔ گاؤتکیہ اور (۴) پشتی۔ بقولہ مؤنث
مدد۔ حمایت (۵) مابون۔ بقول آصفیہ۔ مذکر
۔ وہ شخص جسے علت ابنہ ہو۔

پشت یافتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
برہان و بحر و بہار و مؤید و سراج کنایہ از
قوت یافتن مؤلف عرض کند کہ متعلق بہ
بمعنی دوم پشت است و موافق قیاس (اردو)
پشتی پانا۔ مدد پانا۔ اعانت پانا۔

پشتی بان اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و
بہار بابای ابجد بالف کشیدہ و بنون زدہ
بہر دو معنی پشتوان (صائب ؒ) ہرچہ از دولہا
کنی تعمیر پشتیبان تست ۂ سعی در آبادی دل
کن جو معمار خودی ۂ (سعدی ؒ) چہ غم دیوار
امت را کہ باشد چون تو پشتیبان ۂ چہ باک
از موج بحر آن را کہ دارد نوح کشتی بان ۂ خان
آرزو در چراغ ہدایت بذکر این بہ معروف
قانع و در سراج بذیل پشتی گوید کہ بمعنی حمایت
کنندہ مؤلف عرض کند کہ بہر دو معنی موافق
قیاس (اردو) دیکھو پشتوان و پشتیبان۔

(۳۸۱۸)

پشتی شدن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی معاون
و مددگار شدن است (انوری ؒ) پشتی شدہ
نیک و بد جہان را ۂ ہر پشت کہ پیش تو خم گرفتہ
ۂ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است۔
(اردو) پشتی ہونا۔ معاون ہونا۔

(۳۸۱۹)

پشتی کردن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی مدد
و اعانت و حمایت کردن است مؤلف عرض
کند کہ موافق قیاس (سعدی ؒ) نشاید کہ
بر کس درشتی کنی ۂ کہ خود را بتاویل پشتی کنی ۂ

(سلمان ساوجی) طرهٔ دلم بر روی عارضت

بر روی آفتاب پشتی طرازی کند بیاز (محمد قلی سلیم)

چون گل رعنا پشتی بالا اسیر یا چهره شد به رنگ

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] پشتی [illegible] باشد [illegible]

(اردو) حمایت کرنا [illegible]

پشتی پیمودن .

پشتی بان اصطلاح بقول بهار و آنند [illegible]

پشتی بان [illegible] کنند که تکیه بر و حمایت کند و بقول ایرانی فارسی زبان

[illegible] [illegible] پشتیبان [illegible]

متاصرین [illegible] اگر سند استعمال بر

بدست آید [illegible] استعمال (پشتی بان) [illegible]

است که [illegible] صحیح [illegible]

و ترجمه و جا دارد [illegible] ما اهر خاطر ازمانندا

گیرد و این را اسم فاعل ترکیبی و اسم یعنی حد

باشنده کنایه از پشتی بان اگرچه قیاس مجوز

است ولیکن استعمال این از نظر ما نگذشت

[illegible] بگوش ما نخورده (اردو) دیکھو پشتی بان و پشتیبان

پشتی وان اصطلاح بقول برهان و بحر

[illegible] [illegible] و سرایت بر وزن [illegible]

[illegible] پشتی بان [illegible] پشتی [illegible] مؤلف

[illegible] [illegible] آن [illegible] پان است چنانکه آسیا

و آسیابان و پس این را مبدل پشتی بان توانیم گفت اگرچه

سند استعمال این پیش نشد ولیکن صاحب جامع

که محقق اهل زبان است ذکر این بصراحت

[illegible] [illegible] و بقول ایرانی فارسی زبان

[illegible] پشتی [illegible] (اردو) دیکھو پشتی بان و پشتیبان

پشتی یافتن [illegible] اصطلاح - بقول بحر

[illegible] [illegible] یافتن یعنی قوت و مدد یافتن

[illegible] [illegible] که موافق قیاس است که

پشت [illegible] [illegible] است (اردو)

دیکھو پشت یافتن -

پیش پناه اصطلاح - بقول انند بحوالهٔ قیاس

و فرهنگ فرنگ مرادف پشه خانه بالفتح نوشتی
از پلنگ پرده دار که برای حفاظت از پشه یا
سازند و بعربی آن را کلّه گویند و در عرف حال
عرب ناموسیه چه ناموس پشه را خوانند و بهندی
مسهری. مؤلف عرض کند که این مخفف پشه
گیر علی اضافت است اگرچه بمعنی لفظی این خانه
پشه باشد و لیکن استعمال این بمعنی خانه که ساخته
می شود برای دور بودن پشه و کنایه از پرده

مشبّک دار یا باریک که آن را اطراف تخت خواب قائم
کنند که داخل آن محفوظ باشد از پشه (اردو)
مسهری - بقول آصفیه - هندی - اسم مؤنث
ایک قسم کا پرده دار پلنگ جو مکھیوں اور مچھروں
وغیره سے محفوظ ہو کر سونے کے لئے بنایا جاتا
ہے (ناسخ ؎) اجل کے آتے ہی سونا پڑا
ہے خاک میں غافل ٭ بس اکدم میں مسہری کا
شوق گئی بے کار سونے کی ٭

پشخودن بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بالفتح و سکون ثانی و خای مضموم بمعنی افشردن
و فشاردن. مؤلف عرض کند که ظاهر امر کیب می نماید از پشخو و علامت مصدر دن و لیکن
زردشتیان سالخورد گویند که پشخ بمعنی آله ایست سوراخدار که بهندی آن را پهواره گویند
که بوسیله آن آب در سبزه زار و صحن باغ و مکان بپاشند. جا دارد که فارسیان از همین اسم
مصدر اختراع نموده مصادری ساخته‌اند و واو میان دو کلمه زیاده کردند چنانکه افتادن و اوفتادن
و بوجه این اضافه این مصدر را بسبیل مجاز بمعنی افشردن استعمال کردند والله اعلم بالحقیقة الحال
دیگر محققین مصادر و زباندانان و اهل زبان و معاصرین عجم از این مصدر ساکت اند و
جا دارد که مزید علیه پشخودن تبدیل یافته موحده باشد که بعد از آن موحده بدل شد به بای فارسی
چنانکه اسب و اسپ و بشخودن بمعنی ریش نمودن بناخن و خراشیدن پوست روی می آید

و مجازاً بمعنی افشردن مستعمل شده باشد و مصدر پشخودن بهمین معنی خراشیدن در بای موحده هم گذشت باشد که موحده را به بای فارسی بدل کرده مجازاً تغیری در معنی کردند و همین قیاس بهتر می نماید از هر دو ماخذ مقدم الذکر بای حال اشتقاق سند استعمال می باشیم (اردو) دیکهو افشردن ـ

پشخیدن بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بمعنی درخشیدن مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین مصادر و اهل زبان و زبانداناان ازین مصدر ساکت و معاصرین عجم هم سر زبان ندارند و پشخ که بدیل پخشودن گذشت معنی هیچ تعلق ازین ندارد خیال ما این است که پشخیدن که بنون سوم و جیم چهارم می آید به تصحیف کاتبین همین صورت گرفت و صاحب انند این را درینجا نقل کرد اگرچه سلسلهٔ ردیف اجازت آن نمی دهد و تصرف در معنی هم تعجب خیز است بدون سند استعمال این مصدر را تسلیم نه کنیم (اردو) چمکنا ـ

پشدید بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بفتح اوّل و کسر ثالث بمعنی توجه و التفات و خواهش مؤلف عرض کند که اگر سند استعمال این پیش شود ما این را اسم جامد فارسی قدیم دانیم به یای معروف معاصرین عجم ازین بی خبراند و یکی از زردشتان موجودهٔ هند گوید که لغت زند و پازند است و اصل این آن را که فارسی پژدید است به یای معروف که در صحائف استعمال این آمده مؤلف گوید که اندرینصورت این را مبدل آن توانیم قیاس کرد چنانکه باژگونه و باشگونه (اردو) توجه ـ خواهش ـ مؤنث ـ التفات ـ مذکر ـ

پشک بقول برهان و جامع بفتح اوّل و ثانی و سکون کاف (۱) شبنم را گویند و بسکون ثانی (۲) بمعنی برابر کردن و موافق ساختن و (۳) در آویختن و (۴) عشق و عاشقی و (۵) جعل و

آن جانوریست که سرگین را گلوله سازد و (۶) چینه و فرماید که باین معنی با سین بی نقطه هم بنظر آمده و (۷) نام علتیست که اسپان را بهم می رسد و (۸) بضم اول بلغت ما وراء النهر گربه باشد و (۹) بسکون ثانی سرگین آهو و گوسفند و بز و اشتر و امثال آن و (۱۰) خمره و خمچه و مرطبان و (۱۱) نام درختی و (۱۲) بکسر اول و سکون ثانی قرعه را گویند که شریکان در میان خود بجهت تقسیم اسباب و اشیا بیندازند صاحب جهانگیری بذکر معنی اول گوید که این را (اپشک و افشک) هم گویند و بمعنی دوم (حکیم نزاری ؎) بچمن افتاده با خورشید در پشک پ بقامت سرو را افگنده در پشک پ و بذکر معنی سوم و چهارم و پنجم و ششم و هفتم نسبت معنی هشتم می فرماید که بدین معنی پوشک هم خوانند (حکیم سنائی ؎) تو کلام خدا را پی پشک پ گربهٔ طوطی و حمار و پشک پ (کمال غیاث ؎) از چرغ تا کبوتر و از مرغ تا شتر از گرگ تا به بره و از موش تا پشک پ و بذکر بمعنی نهم گوید که با اول مکسور هم درست است و پشکر و پشکره و پشکل و پشکله نیز نامند (مولوی معنوی ؎) گفت جالیش را بروب از پشک و پشک چون در بود تر ریز بروی خاک خشک پ و بذکر معنی دهم و یازدهم و دوازدهم کرده صاحب سروری بمعنی دوم و سوم و ششم و هفتم و هشتم قانع ـ صاحب ناصری بمعنی هفتم و یازدهم را تنگ کرده خان آرزو در سراج بذکر معنی اول تا پنجم نسبت معنی ششم می فرماید که تصحیف جعل باشد یا پشک که بمعنی جعد و زلف است و نسبت معنی هفتم می فرماید که تصحیف پشک باشد که گذشت و بذکر معنی هشتم می طرازد که مخفف پوشک و بمعنی نهم مخفف پشکل که می آید و ذکر معنی دهم و یازدهم و دوازدهم هم کرده مؤلف عرض کند که باصراحت ماخذ این بمعنی اول بر (اپشک بمعنی دوش) کرده ایم پس اصل این خشک است و مبدل آن پشک چنانکه جاهم

پاسم و بمعنی دوم مقصود برهان اثر برابری است
و بدین معنی اسم جامد فارسی زبان و بمعنی سوم
که آویزش باشد هم اسم جامد دانیم و همچنین بمعنی
چهارم هم اسم جامد است و نسبت معنی پنجم عرض
می شود که صاحب محیط نسبت جعل گوید که این
را بفارسی خزدوک و غلطانک و کرم سرگین گو[یند]
و آن کرمی است معروف و غالباً از سرگین گاو
پیدا می شود و آن را بازوست ولیکن بدان
پیمیدن نمی تواند و اکتحال جرم جعل که در تنور
سهم رسد جهت درد چشم مجرّب (الخ) و حقیقت
جعل بر پوهم و پوف گذشت که متعلق بمعنی ششم
است خان آرزو بنظر سطحی این را تصحیف
جعل خیال می کند و تصحیف جعد و زلف هم
داند فضولی اوست که در اسمای جامد که تصدیقیا
آن صاحب زبان اعنی صاحب جامع کرده
می خواهد که تصرّف کند و بمعنی هفتم مخفف پشتک که
بجایش مذکور شد و بمعنی هشتم اتفاق داریم با خان آرزو

که مخفف پوشک می نماید و صراحت ماخذ بهمد رانجا
شود و بمعنی نهم مخفف پشکل که می آید و بمعنی دهم اسم
جامد است و بمعنی یازدهم مبدّل پشک که بموجعش
گذشت و صراحت ماخذش همد رانجا کرده ایم
و بمعنی دوازدهم اسم جامد فارسی زبان دانیم
و آنچه صاحب محیط این را بمعنی ۹ می فرماید صراحتش
بر پشکل می آید (اردو) (۱) شبنم دیکھو پشک
کے دوسرے معنے (۲) برابری۔ مونث (۳)
دیکھو آویزش (۴) عشق۔ مذکر (۵) گبریلا۔ گوبر
کا کیڑا۔ مذکر (۶) دیکھو پوهم (۷) دیکھو پشک (۸)
تلی۔ مونث۔ دیکھو پوشک (۹) دیکھو پشکل (۱۰)
دیکھو پشتو کا نمبر (۲) (۱۱) دیکھو پشک کے ساتویں
معنی (۱۲) قرعه۔ صاحب آصفیه نے فرمایا ہے
عربی۔ اسم مذکر۔ پانسه۔ چوب پاره۔ دانه تانبے
یا پیتل یا جست خواہ ہاتھی دانت وغیرہ کا پانسه
جیسے رمال ڈالکر غیب کی بات بتلاتے ہیں ہوئ[ف]
عرض کرتا ہے کہ اردو میں قرعه ڈالنا اس عمل

کو بھی کہتے ہیں جو حصص کی تقسیم میں چٹھیاں ڈالتے ہیں جس میں حصہ دارون کے نام لکھے رہتے ہیں جس حصہ پر جو نام نکلے وہ اسکو حاصل کرتا ہے اور قرعہ انھیں معنون میں ترجمہ ہے بارہوین معنے کا۔ مذکر۔

پشکال اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری و مؤید و انند بر وزن دسمال فصل باران ہندوستان را گویند (ناصری ۵) ہم خند د و ہم سرشک بارد ہ گوئی پشکال ہند دارد و صاحب ناصری صراحت فرماید که این را پرشکال نیز گویند (مسعود سعد ع) پرشکال ای بہار ہندستان۔ خان آرزو در سراج گوید که صحیح بہای تازی است و این لفظ فارسی نباشد مؤلف عرض کند که ہمین لغت بہای موحدہ ہم گذشت و این مبدل آنست چنانکه تپ و تب و آن مخفف برشکال که بجایش مذکور شد و صراحت ماخذش ہم در انجا کردہ ایم و وجود پرشکال به بای فارسی مبدل برشکال بتوجهٔ ہم از سند مسعود سعد ثابت پس این را مخفف پرشکال ہم توان گرفت بحذف رای مہملہ۔ (اردو) دیکھو برشکال۔ مذکر۔

(۱) پشکل | **(۲) پشکلہ** اصطلاحات۔ بقول برہان و رشیدی و انند ہر دو بکسر اول و ثالث بمعنی پشک که سرگین گوسپند و بز و آہو و شتر باشد و پشکل و پشکلہ ہم بہمین معنی می آید صاحب جامع و دیگر بعض محققین بذیل پشک اشارہ این ہر دو لغت ہم کردہ اند مؤلف عرض کند که (پش کلہ) بہ تشدید لام اصل است که پش بمعنی ناقص و فرومایہ ہر چیز گذشت و کلہ بمعنی خودش و کنایہ باشد از سرگین که در کلہ جانوران چیزی کار است و جا دارد که پشکرہ را اصل دانیم که پش بمعنی ہمان ناقص و کرہ بمعنی ہر چیز مدور و بمعنی چرک ہم می آید و ظاہر است که سرگین اسپ و بز و شتر و آہو و پشکل گلولہ ہای مدور می باشد پس معنی لفظی این مدور ناچیز است

یا چرک ناچیز و کنایه از سرگین گوسپند و بز و آهو و
شتر و پشکله که می آید مبدل این چنانکه چنار و چنال
و همین ماخذ بهتر از ماخذ اول است و پشکر و پشکل
مخففش بحذف ها و پشاک که به همین معنی گذشت
مخفف پشکک یا پشکل بحذف ذال معجمه یا لام (اردو)
بکری یا ہرن یا گھوڑے یا اونٹ کی لید یا
مینگنی — مؤنث۔

پشکش | اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ
فرنگ بکسر اول و فتح ثالث و سکون شین معجمه مخفف
پیشکش است که بجایش می آید **مؤلف** عرض
کند که اگرچه معاصرین عجم و دیگر محققین اهل زبان
و زباندان این را ترک کرده اند ولیکن خلاف
قیاس نیست (اردو) دیکھو پیشکش۔ یہ اسی
کا مخفف ہے۔

(الف) پشکل | اصطلاح۔ بقول برهان و
(ب) پشکله | رشیدی و مؤید و انند (۱)
مرادف پشکر و پشکره و بعض محققین بذیل پشک
هم اشاره این کرده اند **مؤلف** عرض کند که
با صراحت کامل معنی و ماخذ بر پشکر و پشکره کرده ایم
صاحب محیط بر پشک می فرماید که پشکل باضافهٔ لام
بر پشک اسم فارسی است و بعربی بعر و بهندی مینگنی
نامند و آن سرگین حیوانات است که خشک و از
هم متفرد باشد و جمیع پشک مجفف شدید الجلاست
فلهذا نافع است جهت جمیع امراض که علاج آنها
بدین تمام شود مثل قروح و بهق و کلف و مانند
آن و باختلاف حیوان مختلف باشد و هر حیوانی
که مزاج آن یابس تر باشد پشک آن در تجفیف
شدید بود و افعال و خواص آن در ذیل هر یک
حیوان مسطور گردد۔ صاحب برهان نسبت (ب)
گوید که (۲) بچهٔ کلید را نیز گویند و صاحب
مؤید بحوالهٔ زفانگویا بمعنی دوم قانع **مؤلف**
عرض کند که (ب) بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان
است و مبدل و مزید علیه پشکل که به جدید بدون
های هوز گذشت (اردو) (الف) (۱) دیکھو

پشکرو پشکره (ب) (۱) دیکھو پشکره (۲) دیکھو پشکل

(الف) **پشکلید** (الف) بقول برهان و آنند
(ب) **پشکلیدن** بکسر اوّل و لام بر وزن .
دل کشید یعنی بناخن و انگشت رخنه کرد . و (ب)
بقول بحر رخنه کردن بناخن و انگشت و فرماید
که سالم التصریف است که غیر ماضی و مستقبل و
اسم مفعول نیاید **مؤلف** عرض کند که این
مبدّل (انشکلیدن بموحّده) باشد یعنی دومش
چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذ این مصدر
همدرانجا کرده ایم یکی از معاصرین عجم ماخذ دیگر
اسم مصدر یابد که خوب طبع آزمائی کرده می گوید که پش
بمعنی مثل و شبیه بر معنی چهارمش گذشت و کلید
بمعنی اوست که ترجمه مفتاح عربی است فارسیان
لفظ پیش و کلید را مرکب کردند با علامت مصدر
(دن) و یک دال مهمله از دو دال جمع شده حذف
شده (پشکلیدن) باقی ماند و معنی لفظی این (مثل
کلید کردن) و کنایه باشد از رخنه کردن بناخن
و انگشت با این سیاقش را خیلی می پسندیم که قرین
قیاس است اندرین صورت بشکلیدن که بموحّده
گذشت مبدّل این باشد و الف ماضی مطلق است
که صاحب برهان مثل اسم جامد ذکرش کرد (اردو)
الف و ب دیکھو بشکلید و بشکلیدن کے دوسرے معنی

پشکم اصطلاح . بقول برهان و جهانگیری و
جامع بکسر اوّل بر وزن اشکم ایوان و بارگاه را گویند
و فرماید که بفتح اوّل نیز آمده صاحب ناصری این
را مرادف بجکم گوید و با او نقل کند و می فرماید که
ظاهرا شین تصحیف خوانده اند (حکیم ناصر خسرو
ع) این جنبش بیقرار یک حال بکا افتاده بدین
بلند پشکم ٭ (وله) پدیدار سخن در خلق عالم
بیشی و کم ما چو فرد این سخن گویان برون آیند ازین
پشکم ٭ صاحب رشیدی گوید که بای تازی بجای
فارسی **مؤلف** عرض کند که ما اشاره این بعد
بشکم کرده ایم و صراحت ماخذ بر بجکم که بموحّده
و جیم عربی گذشت و در اینجا همین قدر کافی است

که این مبدل پشکم است که به بای عربی بجاے
خودش مذکور چنانکه اسب واسپ (اردو)
دیکھو بشکم جیم عربی کے ساتھہ ۔

پشکند بقول انند نام مقامی است از توران
زمین مؤلف عرض کند که حیف است که
تعریف کاملش معلوم نشد ودیگر محققین ازین
ساکت (اردو) پشکند توران کے ایک
مقام کا نام ہے افسوس ہے اسکی صراحت
مزید معلوم نہو سکی ۔

پشنگ بقول سروری بکسر با (۱) بمعنی سرگین
گوسپند وشتر وامثال آن (حکیم سنائی سه)
پشک وپشکت یکی است تا تو همی بارگین
راندای ازعطار ﷺ وفرماید که در فرهنگ لغم
با نیز آمده و باین بیت مولوی معنوی متمسک
شده (سه) گفت جالیش را بروب از سنگ و
پشک ﷺ و ربود و تر ریز بر وی خاک خشک ﷺ
و فرماید که (۲) بمعنی خیزه و (۳) نام درختی
و بکسر با (۴) بمعنی رقعه که شرکا در میان اندازند
برای تقسیم اشیاء ۔ مؤلف عرض کند که همین لغت
به کاف عربی آخره بجالیش گذشت و شامل است
بر بسیار معانی و این چهار معنی هم دران داخل
است ۔ شک نیست که سند مولوی معنوی که بالا
مذکور شد متعلق از همان است که قافیه پشک
باخشک شده ولیکن بنظر باعتبار سروری که تحقیق
زبان خود داشته می توانیم قیاس کرد که این مبدل
آن باشد و مخصوص به چهار معنی بالا چنانکه کند و
گند ۔ صاحب سروری درانجا هم تحقیق خود
ظاهر کرده و درینجا نیز بکاف فارسی آورده و
این دلیل آنست که تحریفی در کتابت نشده و
با صراحت ماخذش همه را انجا کرده ایم (اردو)
(۱) دیکھو پشک کے نوین معنے (۲) دیکھو پشک
کے دسوین معنے (۳) دیکھو پشک کے گیارہوین
معنے (۴) دیکھو پشک کے بارہوین معنے ۔

پشگل اصطلاح ۔ بقول سروری بکاف فارسی

بوزن لسبل همان پشنگ مرقوم بمعنی اوّل (خاقانی)

ـه) انگاولیست که عنبر آورد تره پاگاولیست که پشنگل آورد) مؤلف عرض کند که ازین سند مصدر (پشنگل آوردن) بمعنی سرگین ریختن پیداست ـ صاحب سروری همان لغت پشنگل را که بکاف عربی گذشت بکاف فارسی آورده نظر بر اعتبارش که صاحب زبان است این را مبدل آن دانیم چنانکه کند و گند (اردو) دیکهو پشنگل ـ

پشل بقول برهان بکسر اوّل و ثانی و سکون لام دو چیز را گویند که بر یکدیگر زنند تا صدا کند و فرماید که بفتح اوّل و ثانی هم بنظر آمده و بمعنی گویند که دو چیز است که با یکدیگر یکدیگر زنند و بگویند ـ باین معنی بجای حرف اوّل نون هم گفته اند صاحبان جهانگیری و ناصری و جامع و مؤید هم ذکر این کرده اند ـ خان آرزو در سراج می فرماید که احتمال دارد که بضم دوم بود و مشتق از شولیدن بمعنی برهم زدن و پریشان نمودن ـ و بدین صورت شایان تحقیق بشین بای تازی خواهد بود چه اوشولیدن را ببای تازی تصحیح نموده مؤلف عرض کند که باعتبار جامع و ناصری این را صحیح دانیم و لیکن مبدل نشل است که بموحده گذشت و بمد (نشل) صراحت معنی و ماخذش کرده ایم و حقیقت نشل بنون هم مذکور شد درینجا هم همین قدر کافی است که مبدل نشل است چنانکه اسب و اسپ و مرادفش در معنی (اردو) دیکهو نشل ـ

پشلنگ اصطلاح ـ بقول برهان و جامع بضم اوّل و فتح لام بر وزن پرسنگ (۱) قلعه را گویند که بر قلّه کوهی واقع شده باشد (۲) بمعنی ناقص و هرزه و معیوب و بمعنی و بفتح اول بر وزن خرچنگ (۳) بمعنی پس افتاده و عقب مانده و (۴) افراری را نیز گویند که بنایان بدان دیوار را سوراخ کنند و (۵) پشنگ پدر افراسیاب را نیز پشلنگ می گفته اند

صاحب جهانگیری بر معنی اوّل و دوم قانع است
فرخی ملہ) آنکه زیر سم اسپان سپه خرد نمود
بنزمانی در و دیوار حصار پشلنگ ۞ (اثیر الدین
اخسیکتی ۲ـ) بود در عهد پشلنگی به بر سواری
و من هر دم بگناه تو بروبندم برای غدر پشلنگش
۞ صاحب سروری بر معنی سوم قانع مؤلّف
عرض کند که همین لغت بموحّدهٔ اوّل بجایش گذشت
و ما در انجا ذکر کرده ایم که این اصل است بمعنی
اوّل و اسم جامد فارسی زبان که وجه تسمیهٔ این
متحقق نشد وای بر محققین که همین یک سند فرخی
را برای معنی اوّل در انجا هم نقل کرده اند و معنی
دوم مخفف پشتلنگ که بجایش گذشت و معنی
سوم هم از (پشت لنگ) پیدا توان کرد که
اصل این است و باعتبار صاحب جامع که
محقق اهل زبان است این را مخفّفش
می دانیم و به معنی چهارم اسم جامد دانیم
ولیکن ماخذ آن معلوم نشد و به معنی پنجم علم
است یا لقب و تعلّق یکی از معانی بالا دران باشد
که به تحقیق نه پیوست (اردو) (۱) و (۲)
دیکھو پشلنگ (۳) ہمراہیوں سے پیچھے رہا ہوا۔
(۴) آلہ لقب۔ مذکر دیکھو پشتنگ (۵) پشلنگ
افراسیاب کے باپ کا نام۔ مذکر۔

پشم بقول بهار دانند (۱) بمعنی صوف و فرماید که بالفظ رشتن مستعمل (شیخ شیراز ع) دیبا
نتوان یافت ازین پشم که رشتیم ۞ مؤلّف عرض کند که لغت فارسی زبان است نمیدانیم
که چرا دیگر همه محققین اهل زبان و زبان دان این را ترک کرده اند معاصرین عجم بر زبان دارند
و در ملحقات استعمال مرکّبات این هم می آید و متحقق که لغت ترکی یا السنهٔ غیر نیست و تخصیص
استعمال با مصدر رشتن هم نباشد و (۲) فارسیان استعمال این بمقام تحقیر هم می کنند و دراینجا
اشاره بسوی موی زهار است و پشم درین معنی مخصوص بر سبیل مجاز باشد چنانکه در ملحقات می آید

و (۳) مخفف پشیم کہ می آید بمعنی پریشان (اردو) (۱) پشم۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ اون۔ بال۔ روان۔ دیکھو پرشم۔ (۲) پشم۔ بقول آصفیہ بمعنی موی زہار۔ بمقام تحقیر پر اس کا استعمال ہوتا ہے جیسے (پشم پر مارنا) ان معنوں مین مذکر استعمال ہے (۳) دیکھو پشیم۔

پشم آگند اصطلاح۔ بقول بحر موقوف بمعنی پالان خر الاغ صاحب سروری صراحت فرید کند کہ آنچہ میان تنگ بار و پشت ستور نہند و اندرون آن را پشم آگنند (شیخ سعدی ؎) کہ بجان آمدم ز محنت و رنج ٭ داغ بیطار بار پشم آگند ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مخفف پشم آگندہ بحذف ہای ہوز کنایہ باشد از نمدی کہ بر پشت چارواہہند کہ داخل آن پشم آگندہ می باشد (اردو) وہ نمدہ جس مین بال بھرے ہوتے ہین اور بارکش چارپایون کی پیٹھہ پر ڈالا جاتا ہے تاکہ بوجہ سے پیٹھہ چھل نہ جاے اور زخم پیدا نہون۔ مذکر۔

پشم از خایۂ رندان کم مثل۔ صاحب خزینۃ الامثال ذکر این بزیادت (ہای) بعد خایہ کردہ از معنی و محل استعمال ساکت۔ بہار گوید کہ کنایہ از نقصان بغایت سہل کہ در حساب نیاید۔ صاحب انند نقل بردارش **مؤلف** عرض کند کہ پشم بر خایہ ہای انسان کم باشد فارسیان سوقی بجائی کہ قلت خفیفہ چیزی را بیان کردن مقصود شان باشد استعمال این مثل کنند و اہل تہذیب ہمین مثل را (پشمی از کلاہش کم) می گویند کہ بجایش می آید (اردو) دکن مین کہتے ہین ؎ یہہ نقصان پشم کے برابر ہے

پشم از کلاہ رندان کم مثل۔ بقول انند و بہار مرادف مثل گذشتہ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین ایران ازین ساکت و (پشمی از کلاہش کم) البتہ بجایش می آید و مرادف مثل گذشتہ کہ آن مثل

سپیدیان است و این مثل اہل تہذیب (اردو) دیکھو مثل گذشتہ۔

پشماق بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی اسپ باشد صاحب مؤید ہم این را بدین معنی لغت فارسی گفتہ **مؤلف** عرض کند کہ ظاہر الغت ترکی زبان معلوم می شود ولیکن محققین ترکی از بیان ساکت۔ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندان این را ترک کردہ اند بدون سند استعمال اعتبار را نشاید و اگر بدست آید فارسی قدیم دانیم مخفی مباد کہ آق بمعنی سپید بجایش مذکور شد و معنی لفظی این مرکب پشم سپید باشد وبس (اردو) دیکھو اسپ۔

پشماگند اصطلاح۔ بقول جہانگیری و برہان و ناصری و جامع و سراج ہمان (پشم آگند) کہ بمدود گذشت **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان بمقصورہ ہم استعمال کردہ اند (اردو) دیکھو پشم آگند۔

پشمان بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالکسر مخفف پشیمان باشد **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) دیکھو پشیمان۔

پشم داشتن در کلاہ استعمال۔ بقول آصف معنی عزت و اعتبار داشتن (والہ ہروی سہ) و اہمہ از خیر حملۂ تو ندارم ٭ چون سر کل پشم در کلاہ ندارد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ تا تکمیل بحث این بر (پشم در کلاہ داشتن و نداشتن) کنیم کہ می آید (اردو) دیکھو پشم در کلاہ نداشتن۔

پشم درکشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول رشیدی دور کردن عربدہ و ہرزہ گوئی از خود بلطائف الحیل (نزاری ع) ہر کہ بیہودہ کند عربدہ پشمش درکش ٭ (نظامی ع) کشیدیم پشم درخیل و سپاہش ٭ صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کردہ و خان آرزو ہم این را در سراج آوردہ صاحب بحر (پشم کسی درکشیدن) انتہیٰ

سخن آورده مؤلف عرض کند که عادت اکثر اقوام
است که موی زهار خود را در کشند و دور نمایند
از همین است این مصدر اصطلاحی بمعنی دور
کردن مطلقاً و بدون اضافت به چیزی و کسی
مفعول این مرکب مجازی ظاهر نشود الا معنی حقیقی
دوری سر بدو هرزه گوی در سند نیاری اجازت
آن نمی دهد که آن را در معنی مطلق (پشم در کشیدن)
داخل کنیم محققین بالا غور نکرده اند (اردو) دور کرنا

(الف) پشم در کلاه داشتن | مصدر
اصطلاحی - بقول بهار عزت و اعتبار داشتن
و فرماید که برین قیاس است ---

(ب) پشم در کلاهش نیست | که کنایه
(ج) پشم در کلاه ندارد | از انست
که بغایت مفلس و بی نوا است (صائب ب ۵)
می زند صوفی برای خویش واعظ ای بکش ۵ نیست
پشمی در کلاه محتسب ساغر بنوش ۵ (ملا قاسم
مشهدی ب ۵) صوفیان را نیست پشمی در
کلاه با آتشی در خرقه پشمینه هست ۵ (محمد قلی
سلیم ب ۵) امید فیض از کسی هست ازل [illegible]
است ۵ بجز کلاه نمد پشم در کلاهی نیست ۵ (والد
هروی ج ۵) واهمه از غیر جامه تو ندارم ۵
چون سر گل پشم در کلاه ندارد ۵ صاحب مجمع
مصدر ---

(د) پشم در کلاه نداشتن | اسم بمعنی
مرتبه و دانش نداشتن و بی عزت و مفلس قلندر
گشتن نوشته و همچنین ---

(ه) پشم در کلاه نیست | بمعنی اعزاز نیست
(و) پشم در کلاه هست | و اعزاز هست
کسی را (طغرا ک ۵) وارستگان که پشم دین
آقائی ۵ صد حیف که نیست در کلاهت پشمی [illegible]
(محمد قلی سلیم و ۵) گر کسی را هست پشمی [illegible]
کلاه [illegible] شهرت [illegible] خرقه پشمینه
را ۵ وارسته ذکر (الف) [illegible] برای آن
سند (۵) آورده [illegible]

را آورده و صاحب برهان (ج) را بطور مقوله
نوشته گوید که کنایهٔ کسی را نیز گویند که غیرتی و نفسی
نداشته باشد یعنی صاحب نفس و غیرت نباشد
صاحب رشیدی هم ذکر (ج) کرده و صاحب
مؤید این را بمعنی بیان کرده برهان می آورد
صاحب جهانگیری در ملحقات هم این را جا داده
خان آرزو در سراج بذکر این و معنی بیان کرده
محققین بالا گوید که اغلب که بمعنی مفلس و بی نوا
باشد و لهذا پشمی از کلاهش کم. در انجا استعمال
نماید که نقصان کمی که قابل شمار نباشد. صاحب
جامع نسبت (ج) می طرازد که کنایه از آنکه مرتبه
و دانش ندارد و از آنکه صاحب غیرت نیست مؤلف
عرض کند که مجرد (پشم در کلاه) کنایه از عزت و
آبرو است که عزت کلاه فارسیان از پشم است
و فقدان پشم در کلاه کنایه از بی عزتی. فارسیان
کلاه پشمی ایرانی را که بیش قیمت است می پوشند
و آن را ذریعهٔ عزت می دانند از آنکه بنظر گران
قیمتش مفلسان و بی نوایان نمی توانند که استعمالش
کنند از همین عادت این محاوره قائم شد و استعمال
شد (ب و ه و ف) از همین اصطلاح قرار یافت
و مصادر (الف و د) از همین اصطلاح وضع
شد و (ج) مضارع (الف) باشد و بس۔
محققین با نام و نشان از وسعت تلاش کار
نگرفتند هر سندی که بدست آید به تخصیص استعمالش
مصدری و مقوله قائم کردند و پی مشتقات مصادر
نبردند (اردو) (الف) عزت و اعتبار رکھنا
(ب) بے عزت اور بے اعتبار ہے (ج) اعتبار
نہیں رکھتا ہے (د) عزت و اعتبار نہ رکھنا (ہ)
عزت مند اور معتبر نہیں ہے (و) عزت مند اور
معتبر ہے۔

پشم در گره است مقوله. بقول بحر ای کار
پشم در گره است و فرماید که این زبان لوطیان است
مؤلف عرض کند که این مقوله را غیر از سند
استعمال تسلیم نکنیم و اگر سند بدست آید توانیم

قیاس کرد کہ بمعنی (قابوی کار حاصل است) باشد فقاتل (اردو) کام کا قابو حاصل - کام اپنے ہاتھ ہے -

(الف) پشم دین اصطلاح - صاحب
(ب) پشم دین آقا بحر ہر دو را ذکر کرد
گوید کہ این لفظی است کہ در مقام تحقیر گویند و (پشم قلی) نیز مرادف این است صاحب برہان بطور افادت اینقدر بیفزاید کہ ضابطۂ کلیہ اہل ایران است کہ لفظ آقا سر نام برای تعظیم آرند و آخر نام از جہت تحقیر بہار و وارستہ ہم ذکر این کردہ گویند کہ این الفاظ را در مقام تحقیر استعمال کنند (والہ ہروی ؎ بسکہ خوردم سر سخت از ہمہ کس سخت سرم * پشم دین نیستم امروز رستم باشم من ؎ و سند (ب) بر پشم در کلاہ نیست) از ملا طغرا گذشت مؤلف عرض کند کہ بحث استعمال لفظ آقا بجایش گذشت دریجا ہمین قدر کافی است کہ معنی لفظی این کسی کہ دین او حقیر و ذلیل است یعنی برابر پشم - اسم فاعل ترکیبی یعنی دین ذلیل دارندہ و پشم دریجا بمعنی دوش باشد کہ گذشت (اردو) الف و ب وہ شخص جس کا دین پشم برابر ہو - (حالت تحقیر مین)

پشم را النعل در ہوا بندند مقولہ - صاحب بحر این را بنام مصرعی نقل کردہ گوید کہ (۱) کنایہ از سستی و موشکافی است (۲) یا آنکہ در وقوع این امر محال است مؤلف عرض کند کہ حقیقت این است کہ محققین امثال و دیگر صاحبان اہل زبان و زبان دان ذکر این نکردہ اند خلاف قیاس نیست و زبان سوقیان عجم باشد معاصرین عجم سر زبان ندارند (پشم را النعل در ہوا بندند) بہمین معنی می آید خیال ما اینست کہ ہمان صحیح باشد و این تصحیفش (اردو) (۱) صناع کی چابکدستی اور کمال کے اظہار مین دکن مین کہتے ہین ؎ بال کی کھال کھینچتا ہے ؎ صاحب آصفیہ نے (بال کی کھال کھینچنا) پر فرمایا ہے کہ موشگافی کرنا

وقت پسندی اور نہایت دقیق باتون کے حل
کرنے سے مراد ہے۔ (۲) دکن مین امر محال کے
اظہار مین کہتے ہین ”بال پر گھر بناتا ہے۔ بال
پر پل باندھتا ہے (ہوا مٹھی مین بند کرتا ہے)“
دیکھو (آب بہ پرویزن پیمودن) دیکھو (پشہ را نعل
درہوا بندند)۔

پشم رشتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
کہ بمعنی حقیقی است (سعدی ع) دیبا نتوان
بافت ازین پشم کہ رشتیم ؎ (اردو) پشم
کی بافت کرنا۔

پشم شدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان
وبحر وجامع وسروری (۱) بمعنی پراگندہ شدن
و (۲) پراگندہ ساختن و (۳) جدائی کردن
بہار بر متفرق و پراگندہ شدن قانع۔ صاحبان
رشیدی ومؤید ہمزبانش۔ صاحب جہانگیری در
ملحقات ہم غیر از معنی اوّل نہ نوشت **مؤلف**
عرض کند کہ تسامح محققین اوّل الذکر است کہ از
قواعد زبان کار نگرفتند و بر لفظ و معنی غور نکردند
معنی دوم ہیچ تعلق ازین ندارد و باعتبار جامع
وسروری کہ اہل زبانند معنی سوم را بالمجاز درست
دانیم کہ جدائی کردن بمعنی جدائی اختیار کردن
و جدا شدن لازم است مخفی مباد کہ این مخفف
پشیم شدن است کہ می آید (اردو) (۱) پراگندہ
ہونا (۲) پراگندہ کرنا (۳) جدا ہونا۔

پشم قلی | اصطلاح۔ بقول بہار بمعنی پشم دین
(ملا طغرا ؎) زین پشم قلی کہ یوزلچی آقا شدہ است
؎ گر بیز کہ بوی ریسمان می آید ؎ وارستہ درست
گوید کہ این مرادف پشم دین است نہ بمعنی آن
مؤلف عرض کند کہ قلی لغت ترکی است
بمعنی غلام و پشم بمعنی دوم اوست پس این کلمہ
باشد از قبیل دشنام کہ بمقام تحقیر استعمال کنند
از قبیل (پشم دین) نہ بمعنی پشم دین (اردو)
پشم کے برابر حقیر ذلیل۔ یہہ دکن کا محاورہ ہے

پشمک اصطلاح - بقول برہان و ناصری و انند بروزن چشمک (۱) حلوائیست مشہور و معروف و (۲) مصغر پشم (ابواسحاق اطعمہ ؎) زبان چرب و شیرین تو گوئی می شگافد موہا دران حالت کہ بیا حلوای پشمک می نہم دندان ؛ **مؤلف** عرض کند کہ معنی دوم حقیقی است یعنی موہای خرد و معنی اوّل مجاز ز آن کہ این حلوا بشکل پشم تار تار ساختہ می شود سپید رنگ و خیلی پر ذائقہ باشد بعض اہل عجم درینجا ہم این حلوا درست کنند و بفروش می دہند (اردو) (۱) پشمک ایک قسم کی عجمی مٹھائی کا نام ہے جو تار تار ہوتی ہے مؤنث (۲) چھوٹے بال - مذکر -

پشم کشیدن مصدر اصطلاحی - بقول بہار و انند (۱) کنایہ از تفرقہ و پریشانی انداختن در چیزی و (۲) دور کردن بلطائف الحیل سندش ہمان کہ بر (پشم درکشیدن) گذشت صاحب بحر از ہر دو معنی بالا ساکت و فرماید کہ (۳) ہلاک کردن و (۴) بی وقر شدن و (۵) از اعتبار ساقط کردن **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اوّل و دوم مرادف (پشم درکشیدن) بحذف کلمۂ در توان گرفت و لیکن برای معنی سوم و پنجم خصوصاً چہارم سند استعمال باید ازینکہ قول بحر و محقق ہند نژاد بحالت سکوت محققین اہل زبان و معاصرین عجم بکار نیاید (اردو) (۱ و ۲) دیکھو پشم درکشیدن (۳) ہلاک کرنا (۴) بے وقر اور بے اعتبار ہونا - (۵) بے اعتبار کرنا -

پشمک قندی اصطلاح - بقول بہار و انند گوید حلوای پشمک (ابو اسحاق حلاج ؎) منع مگس از پشمک قندی کردن ؛ از ریش حلاج پنبہ برداشتن است ؛ **مؤلف** عرض کند کہ ہمان پشمک کہ بمعنی اوّلش گذشت باضافت توصیفی دیگر ہیچ صراحت ماخذش ہمدرانجا کردہ ایم - (اردو) دیکھو پشمک کے پہلے معنے -

پشم کلاہ ندارد مقولہ - بقول رہنما بحوالہ

سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاچار یعنی عقل ندارد **مؤلف** عرض کند که در ایران زمین کلاه بی پشم پوشیدن معیوب است و کلاه پشم دار ذریعهٔ عزت و علامت معقولیت پس ازین عادت این مقوله بمعنی اصطلاحی مستعمل باضافت و بلا اضافت پشم هر دو درست است (اردو) بے عقل ہے عقل نہیں رکھتا ہے۔

پشم من گرد است مقوله - بقول بهار و اننداى کارم درگرد است و فرماید که این زبان لوطیانست که از زبان بتحقیق پیوسته - **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم ازین مقوله انکار کنند و اغلب که بهار گرد را بالفتح گرفته باشد (اردو) میرا کام بنا نہیں - میرا مقصد حاصل نہیں ہوا -

پشمه بقول انندبحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالفتح اول و ثالث نوعی از خار و نوعی از طوطیا که بدوای چشم بکار برند صاحب محیط این را بیای عربی آورده گوید که اسم حبة السودا است که بفارسی چشیجام گویند و آن مستعمل در علاج چشم است و برحبة السوداى فرماید که شونیز است و چشیجام نیز **مؤلف** عرض کند که صراحت کامل بر بشبه به موحده اول و دوم و بر بشمه بموحدهٔ اول گذشت و این مبدل آنست بمعنی سوم بشبه و معنی دوم بشمه چنانکه تب و تپ (اردو) دیکھو بشبه کے تیسرے معنے اور بشمه کے دوسرے معنے -

(۱) **پشمی از خانهٔ رندان کم** مثل - بقول
(۲) **پشمی از کلاهش کم** بحر کنایه از نقصانی که بغایت سهل باشد و هیچ در حساب نیاید صاحب رشیدی (۲) را آورده و صاحب جهانگیری در ملحقات ذکرش کرده **مؤلف** عرض کند که همان که بدون یای وحدت در پشم بجایش گذشت (اردو) دیکھو پشم از خانهٔ رندان کم

پشمی در کلاه ندارد مثل - صاحبان

امثال فارسی وخزینة الامثال ذکر این کرده اند
وازمعنی ومحل استعمال ساکت **مؤلف** عرض
کند که مشتق است از (پشم در کلاه نداشتن) که
بجایش گذشت فارسیان چون کسی را مفلس و
بی وقر ببینند که لباس درست ندارد بمبالغه
این مثل رازنند (اردو) دکن مین کہتے
ہین "ٹوپی تک درست نہین ہے" یعنے نہایت
مفلس اور بے عزت ہے ۔

پشمیدن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بالفتح پراگنده وپریشان کردن **مؤلف** عرض
کند که بمعنی لفظی این موی موی کردن وکنایه از
پریشان کردن موافق قیاس است واسم مصدر
این پشم که فارسیان به ترکیب یای معروف
وعلامت مصدر دن مصدری وضع کردند
وسالم التصریف می نماید که غیر از ماضی ومستقبل
واسم مفعول بنماید۔ دیگر محققین مصادر واہل زبان
وزباندان این را ترک کرده اند (اردو)
پریشان اور پراگنده کرنا ۔

پشمینه بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بالفتح (۱) معروف و (۲) نوعی از حلوا
مؤلف عرض کند که سکوت دیگر ہمه
محققین زباندان واہل زبان ازین
لغت معروف بوالعجبی است ۔ پارچه
را نام است که از پشم ساخته باشد از قبیل
گنجینه که یا ونون وہای نسبت با پشم
مرکب کرده اند وبمعنی دوم اگر سند استعمالی
پیش شود ہمان پشمک قندی است که
تعریفش بمعنی اول پشمک گذشت معاصرین
عجم بمعنی اول بر زبان دارند وبمعنی دوم
ساکت (ظہوری ع) داغ می لاله دمانید
ز پشمینۂ ما ہر روز شنبه ہمه زاید شب آدینه ما
(وله ع) کرد شوخی پرنیان پوششش مرید
شیخ کار از خرقۂ پشمینه ساخت (اردو)
(۱) پشمینه بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم مذکر۔

اونی کپڑا جیسے شال وغیرہ (۳) دیکھو پشمینک کے پہلے معنے ۔

پشن بقول برہان بروزن چمن (۱) نام موضعی است که درمیان پیران ویسه و طوس نوذر جنگ واقع شد و تورانیان فتح کردند و اکثر پسران گودرز دران جنگ کشته شدند و این جنگ را جنگ لادن و جنگ پشن گویند و (۲) مخفف پشنگ هم که نام پدر افراسیاب است. (ط) چون عارض تو ماه نباشد روشن ٭ مانند رخت گل نبود در گلشن ٭ مژگان تو همی گذر کند از جوشن ٭ مانند سنان گیو در جنگ پشن ٭ صاحبان سروری و جهانگیری و ناصری و مؤید و سراج و جامع و رشیدی بر معنی اول قانع ۔ صاحب ناصری صراحت مزید کند که رباعی بالا را گویند که هر مصرعش از شاعری است و مصرع آخرش از فردوسی **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان و علم است ۔
(اردو) (۱) پشن ایک موضع کا نام ہے جس کو تورانیوں نے فتح کیا تھا جس کا ذکر شاہ نامہ میں موجود ہے ۔ مذکر (۲) پشن افراسیاب کے باپ کا نام پشنگ کا مخفف ۔ مذکر ۔

پشنجد بقول برہان و مؤید و انند بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و جیم مفتوح بدال نقطه دار زده یعنی آب و امثال آن پاشیده شود ۔ **مؤلف** عرض کند که پشنجیدن یعنی پاشیدن آب و شراب مصدر لیست که می آید (کامل التصریف) و پشنجد مضارع آن بعض عربان ایران دال مهمله را به ذال معجمه بدل کرده اند چنانکه آدر و آذر ۔

(اردو) دیکھو پشنجیدن یہ اس کا مضارع ہے ۔ مذکر

پشنجه بقول برہان و انند بروزن شکنجه و سشنجه گیاهی باشد که شوربالان و جولاهگان یا آن آهار بر تار افشانند **مؤلف** عرض کند که مبدل بشنجه که بموحده گذشت چنانکه اسب و اسپ
(اردو) دیکھو بشنجه کے پہلے معنے ۔

(الف) **پشنجید** (الف) بقول سروری

(ب) پشنجیدن | یعنی آب و مثل آن پاشیده
(ج) پشنجیده | شده و (ب) بقولش پاشیدن

آب و امثال آن صاحب بحر ہم ذکر این کرده
می فرماید کہ پشنج بمضارعش و اسم فاعل و امر و
نہی نیامده مؤلف عرض کند کہ با پشنجیدن کہ
بموحده گذشت صراحت ماخذش و اشاره این
کرده ایم و (ج) بقول برہان و سروری بروزن
ستمدیده یعنی آب و شراب و خون و امثال آن
پاشیده شده (لبیبی ؎) بخنجر ہمہ تنش انجیده انگہ
پیران خاک خونش پشنجیده اند ۔۔ ما می گوئیم کہ
ہر دو محققین با نام و نشان چرا نمی فرمایند کہ اسم
مفعول (ب) باشد و مبدل بشنجیده کہ در موحده
گذشت مخفی مباد کہ تسامح سروری است کہ بہ
الف معنی مفعولی بیان کرده و غور برین نکرد کہ
بمعنی ماضی مطلق ب چرا نباشد (اردو) (الف)
پانی یا شراب وغیره چھڑکنا (ب) پانی یا شراب
وغیره چھڑکا (ج) پانی چھڑکا ہوا۔

پشنگ | بقول برہان بروزن پلنگ (۱) نام
پدر افراسیاب است و نام پسر او کہ شیده ہم گفتندی
و نام مبارزی از ایران و نام پدر منوچہر شاه
و (۲) میل آہنی را گویند دراز و سر تیز کہ بنایان
بدان دیوار را سوراخ کنند و (۳) بمعنی زنبر
نیز آمده و آن گلیمی یا تختہ باشد کہ بر دو سر آن
دو چوب تعبیہ کنند و بدان خشت و گل و خاک
و امثال آن کشند و (۴) جفا و ستم و جور و محنت
را نیز گفتہ اند و (۵) ترشح آب و غیر آن را نیز گویند
و این معنی بکسر اول و ثانی ہم درست است صاحب
ناصری ہمہ معانی را آورده صاحب سروری بہ
معنی اول و دوم و سوم قانع۔ صاحبان رشیدی
و جامع معنی اول و دوم و سوم و چہارم را آورده اند
(فردوسی ؎) چو بشنید سالار ترکان پشنگ ۔۔
چنان خواست کاید بہ ایران بجنگ ۔۔ (حکیم سوزنی
؎) ہمچون پشنگ کزمی و رکناک شوخ ناک ۔۔ گوئی
کہ گرز توری در قبضہ پشنگ ۔۔ (ولہ ؎) آن رکہ

از تو خورد دنیا جایگہ فتاد ❊ بر داشت از زمین
نتوانندش بی پشنگ ❊ (درویش عبد علی ...)
بی تیغ از ان اجل چہ سازد عدوت را ❊ کز
خون فاسدش نرود بر کسی پشنگ ❊ خان آرزو
در سراج بذکر جملہ معانی گوید کہ (۶) نام قلعہ ایست
در حوالی قندہار ظاہرا بنا کردہ پدر افراسیاب
است و فرماید کہ بمعنی پنجم بکسر تین گفتن خطاست
چرا کہ آن بشنگ ببای تازی است و بغیر نون
بمعنی شبنم ریزہ کہ زمین را سفید کرداند چنانکہ گذشت
و بضمن معنی اول گوید کہ نام مبارز ایران
ہم نام پدر منوچہر شاہ اصلی ندارد **مؤلف**
عرض کند کہ بمعنی اول علم است و بمعنی دوم
مبدل بشنگ کہ بموحدہ اول گذشت چنانکہ تب
و تپ و بدیگر معانی اسم جامد فارسی زبان وجا
دارد کہ بمعنی پنجم اسم مصدر پشنجیدن گیریم کہ
بموحدہ بمعنی پاشیدن و ریختن گذشت ـ فارسیان
بہ وضع مصدر بای فارسی را بموحدہ بدل کردند
چنانکہ اسپ و اسب و کاف فارسی بدل شد
بجیم چنانکہ گلنار و جلنار و این ماخذ ورای
ماخذیست کہ بر مصدر پشنجیدن نوشتہ ایم و این
بہتر از ان می نماید و موقع آن دست نداد
کہ ذکر این و را انجا کنیم (اردو) (۱) پشنگ
افراسیاب کے باپ اور بیٹے کا نام اور نیز ایک
ایرانی پہلوان کا نام اور شاہ منوچہر کے باپ
کا نام (۲) آلۂ نقب ـ مذکر (۳) وہ چھپکھٹا
جس میں نواڑ بن کر سامان کے نقل و حرکت
اس سے کام لیتے ہیں ـ مذکر ـ (۴) [illegible]
(۵) ترشح ـ دیکھو باران نرم (۶) ایک قلعہ کا
نام پشنگ ہے ـ مذکر ـ

پشور بقول برہان و انند و مؤید بضم اول
بروزن قصور نفرین و دعای بد صاحب برہان
فرماید کہ با سین بی نقطہ ہم آمدہ **مؤلف** عرض
کند کہ پسور و پسوریدن بہ سین مہملہ و پشولیدن
بہ شین دوم و لام عوض رہ آنجا لیش گذشت

و بسور اصل است که صراحت ماخذش همدرانجا کرده ایم و همان اسم مصدر بسوریدن و این مبدل بسور که موحده بدل شد به بای فارسی چنانکه تب و تپ و سین مهمله بدل شد به معجمه چنانکه گستی و کشتی و آنچه به لام آمده هم مبدل (اردو) دیکھو بسور۔

(الف) پشول
(ب) پشولش
(ج) پشولیدن
(د) پشولیده

(الف) بقول برهان مرادف پشوره و (د) بقولش بمعنی پریشان و ژولیده و پراگنده

صاحب رشیدی نسبت الف گوید که بالکسر بمعنی برهم زدگی و پریشانی و امر از برهم زدن و برهم زننده و (ب) هم بمعنی برهم زدگی و پریشانی قیاس است (ج و د) و فرماید که در لغت ژولیدن گذشت که در جمیع این صیغ بای تازی است۔ پارسی (ابن یمین ے) بیان طرهٔ تو کردمی ولیک ٭ دلم ز بس پشول که دارد دگینه آن نرسید ٭

(عطار ے) صبح گر گشتی نفس را در دهان ٭ کی رسیدی این پشولش در جهان ٭ خان آرزو در سراج بذکر (الف) همزبان رشیدی و (ج) بقول بحر بر وزن نکوهیدن پراگندن و پریشان شدن و ژولیدن (سالم التصریف) که غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید۔ صاحب جهانگیری نسبت (د) گوید که با اول مکسور و شین مضموم و واو مجهول بمعنی پراگنده و پریشان و ژولیده (شرف شفروه ے) دل درویش سراسیمه به است ٭ طرهٔ دوست پشولیده خوش است ٭ مؤلف عرض کند که (الف) اسم مصدر و (ب) حاصل بالمصدر و (ج) مصدر که وضع شد از (الف) بزیادت یای معروف و علامت مصدر و (د) بزیادت های هوز بر ماضی (ج) افادهٔ معنی اسم مفعول کرده و این هم چهار مبدل ژول و ژولش و ژولیدن و ژولیده که ذکرش بجای خودش گذشت چنانکه باژ گوشه

و باشنگونه دیگر هیچ تسامح رشیدی که (الف) را
بمعنی اسم فاعل آورده و بر قواعد زبان غور نکرده
که بدون ترکیب امر حاضر با اسمی معنی فاعلی حاصل
نمی شود (اردو) (الف) دیکھو پڑول
کے پانچویں معنے (ب) دیکھو پڑولش کے پہلے اور دوسرے معنے
(ج) دیکھو پڑولیدن کے پہلے معنے (د) دیکھو پڑولیده۔

پشه بقول برہان بفتح اول و ثانی مشدد جانوریست معروف۔ گویند که چهل روز عمر کند و بقول
بعضی سه روز۔ بهار گوید که همین است بعربی بق۔ آری این طنین دارد و جاکی این طنین ندارد
(صائب ؎) درویش خامش است ز مبرم کشنده تر۔ از پشه هاست پشه خاکی گزنده تر۔ صاحب
سروری گوید که از آب پیدا شود و بعضی از درخت (انوری ؎) توئی آنکس که در سخا آید بپشه
بچشم گردون پیل۔ صاحب محیط می فرماید که اسم فارسی زبان است و بعربی بق و ناموس و اہل
مصر و یمن و حجاز کتان و اہل عمان یامه نامند و بیونانی قواس و بهندی چهر۔ بالجمله آن بر خلقت
پیل است الا اعضای آن بسیار زیرا که فیل را چهار پا و خرطوم و دم می باشد و آن را با وجود این
اعضا دو یا زیاده و چهار بازوست۔ چون خرطوم خود ببدن انسان فرو برد خون بکشد و در جوف
خود اندازد و آن گویا که حلقوم آنست۔ کوچک را البعوض نام است و آن در جاهای تاریک و زیر
دیوارهای نمناک می باشد و بزرگ و کوچک بزرگ آن را بق و ناموس و آن در نی زارها و بقیه های
پر آب و گیاه بسیار می باشد و گزنده و با سمیت و سمیت خورد کمتر۔ گرم و خشک در دوم و آن
اخراج زلو و تشتیت بحلق نماید چون با سرکه یا شراب بیاشامند (الخ) **مؤلف** عرض کند که ظاهرا
این مرکب معلوم می شود از پش بمعنی دوش و های نسبت۔ اسم جامد فارسی زبان است (اردو)
پشه۔ مذکر۔ دیکھو بق۔

پشّه چو پر شد بزند پیل را مثل. صاحبان
خزینة الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از
معنی و محل استعمال ساکت (**مؤلف**) عرض کند
که فارسیان این مثل را بجائی زنند که ضرورت
اظہار غیظ و خشم ضعیفی باشد یعنی ناتوانی و ضعیفی ہم
چون غضبناک شود بر توانا و قوی غالب می آید
و مقابله کند و کامیاب می گردد چنانکه پشّه که
ہرگاه بغصّه در آید پیلی را سراسیمه می کند یعنی
عادت است که به خرطومش داخل شده می گردد
و پیل برای دفعش علاجی ندارد و خیلی پریشان
می شود مقصود آنست که بر قوّت خود نباید که
دشمن ناتوان را حقیر نگریست و ناتوانی ہم گاہی
غالب می آید بر توانائی (اردو) دکن مین کہتے
ہین کہ "مچھر ہاتی کو لے بیٹھتا ہے" یہہ کہاوت
اُس محل پر مستعمل ہے جہان یہہ بیان کرنا مقصود
ہو کہ ایک ناتوان بھی قوّت مند پر غالب آسکتا ہے
جیسے مچھر ہاتی پر غالب ہوتا ہے"

پشّه خال اصطلاح - بقول مؤید مطبوعه نولکشور
بوزن و معنی پشّه دار است که شجرة البق باشد
و در دیگر نسخ قلمی مؤید این اصطلاح را نیافتیم
صاحب محیط بر (شجرة البق) گوید که اسم (ہر دار)
است و بر (در دار) می فرماید که آن را (درخت
پشّه) نیز نامند جہت آنکه در جوف ثمر آن پشّه
پیدا می گردد و بعربی (شجرة البق) و به اندلسی
(بشم اسود) و بیونانی قطالا و به فارسی کنجک
و بہندی بیولا و بیش بمعنی گولر و فرماید که چنین
نیست و آن نوعی از غرب است سرد و
خشک در اوّل و ثمر آن گرم تر و پوست آن
قابض و منافع بسیار دارد (الخ) صاحب
برہان بر کنجک می فرماید که نام درختی که آن
را (پشّه غال) گویند که می آید و بعربی طرفه
مؤلف گوید که جا دارد که ہمین (پشّه غال)
اصل باشد و (پشّه خال) مبدّلش چنانکه چرغ
و چرخ (اردو) بقول محیط بیولا (شجرة البق)

درخت پشه -

پشه خانه اصطلاح - بقول برہان و بحر و جامع و سراج نام درخت سده است که بعربی شجرة البق خوانند - صاحب جہانگیری گوید که گرم است و پشه خال **مؤلف** عرض کند که کنایه باشد و موافق قیاس (اردو) دیکھو پشه خال

پشه خورد اصطلاح - بقول برہان و بحر و جہانگیری و جامع و سراج بفتح خای نقطه دار و سکون واو معدوله و را و دال بی نقطه ریشی و جراحتی باشد که بیشتر در ملک بلخ بهم رسد و دیر خوب شود و گمان مردم اینکه از گزیدن پشه بهم رسد و آن را بعربی قرحه بلخی نام است **مؤلف** عرض کند که قلب اضافت و مخفف خورد پشه باشد و کنایه از مرض بالا (اردو) فارسی مین پشه خورد اس زخم کا نام ہے جو بلخ مین مچھرون کی وجہ سے جسم انسان پر عارض ہوتا ہے - مذکر

پشه دار اصطلاح - بقول بحر و ناصری و جہانگیری و مؤید و جامع و سراج درختی که بعربی شجرة البق خوانند **مؤلف** عرض کند که ہمان که صراحتش بر (پشه خال) کرده ایم - اسم فاعل ترکیبی است (اردو) دیکھو پشه خال -

پشه را لعل در ہوا بندند مقوله - بقول بہار دانند - به ہمان دو معنی که بر (پشم را لعل در ہوا بندند) گذشت **مؤلف** عرض کند که بحث کامل ہمدرانجا کرده ایم و خیال ما اینست که این اصل است و آن تصحیف این معاصرین عجم این را بر زبان دارند به معنی اولش و موافق قیاس است (اردو) دیکھو پشم را لعل در ہوا بندند -

پشه زرین اصطلاح - بقول بحر و انند و مؤید - شرارهٔ آتش **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی است و کنایه باشد موافق قیاس که شرارهٔ آتش مثل پشه در ہوا می پرد و زرین هی نماید و نظر باین شباہت آن را پشه زرین گفتند

(اردو) شراره۔ مذکر۔ دیکھو اِلِک۔

پشۂ زعفران اصطلاح۔ بقول انند و مؤیّد انگشت افروختہ **مؤلف** عرض کند کہ ہمین معنی بہ (پشۂ زعفران) گذشت ہردو مرکّب اضافی و کنایہ ولیکن آن بہتر است ازینکہ انگشت افروختہ در ہوائی پرّد بلکہ تودہ می نماید سرخ۔ معلوم می شود کہ در کتابت این تحریف شد کہ پشۂ را پشہ نوشتند و محققین بالا ایران غور نکردند معاصرین عجم این را بر زبان ندارند (اردو) دیکھو پشۂ زعفران۔

پشہ غال اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و شمس و جہانگیری و جامع و سراج با غین منقطہ دار و لام بمعنی پشہ دار است کہ شجرۃ البق باشد **مؤلف** عرض کند کہ با صراحت کامل بر (پشہ خال) گذشت و این اصل است و آن مبدّل این و خال بمعنی آشیانۂ زنبور می آید و درین مرکب بمعنی مطلق آشیانہ گرفتہ اند و آشیانۂ پشہ را ہم نہادند برای درختی کہ پشہ ہا بران بکثرت بران بکثرت می باشند یا در ثمر آن۔ (اردو) دیکھو پشہ خال۔

پشہ کہ غزا کرد اصطلاح۔ بقول انند و مؤیّد آن پشہ کہ نمرود را ہلاک کرد بہ نیش زدن در مغز سرش۔ دیگر کسی از محققین اہل زبان و زباندان ذکر این نکرد معاصرین عجم بر زبان ندارند **مؤلف** عرض کند کہ عادت است کہ پشہ آواز می کند بعضی گویند کہ ابتدای نیش و خون کشیدن از ذوقش آواز می کند و ہمین عادت را مشاہدہ کردہ ایم پس (پشہ غزا دار) پشہ را توان گفت کہ با شر زہر نیش انسان بمیرد ولیکن از (پشہ کہ غزا کرد) مقصود از پشہ خاص قاتل نمرود مراد گرفتن کنایہ ایست خلاف قیاس بدون ملاحظۂ سند استعمال بر مجرد قول دو محققین ہندنژاد این را تسلیم نکنیم (اردو) وہ مچھر جس نے نمرود کو ہلاک کیا۔ مذکر۔

پشی بقول برہان بکسر اوّل و سکون تحتانی مخفف پشیز است کہ می آید و آن پول ریزۂ کوچکی است

پشنک ۔ و ثانرک که از مس با برنج سازند و سکه
بر آن زنند و خرچ کنند صاحب جهانگیری بذکر
پشنی و پشیزه و پشیزه گوید که دو معنی دارد (۱) پول
رشید به لعباست تنک (حکیم سوزنی ـہ) نرخ جامع
از پشنی سیید به دینار یکار فروشنده رست وای
خریدار یک و (۲) بمعنی فلوس ماهی ۔ صاحبان
سروری و ناصری و جامع و رشیدی ذکر این
کرده اند **مؤلف** عرض کند که پشنی مخفف پشیز
و پشیزه که می آید اما معنی دوم متعلق از پشیزه که صراحتش
همه رانجا کنیم و درینجا همین قدر کافی است که
این مخفف آنست و نظر باعتبار صاحبان جامع
و ناصری که اهل زبانند می گوییم که معنی دوم مجاز
معنی اوّل است (اردو) (۱) دیکھو پشیز کے
پہلے معنے (۲) دیکھو پدیچه

پشیز | همان پشیز است که به زای هوّز جهان
می آید تصحیف اسند می نماید یا تصحیف کاتبش
که زای هوّز را رای مهمله نوشت (اردو)
دیکھو پشیز به زای هوّز ۔

پشیر | بقول برهان همان پشی که گذشت صاحب
جهانگیری نسبت هر دو معنی هرچه نوشته بانقلش
بر پشی کرده ایم و صاحبان ناصری و رشیدی و جامع
و انند هم ذکر این کرده اند ۔ بهر دو معنی خان آرزو
در سراج صراحت کند که این هر دو معنی اصل است
و پشی مخفف این و فرماید که بموحده هم گذشت
مؤلف عرض کند که این اسم جامد فارسی
زبان است و آنچه بموحده گذشت مبدل این
و بمعنی دوم مخفف پشیزه (امیر خسرو ـه) آن را
که بکیسه نیست چیزی بخواری کشد از پی پشیزی
(اردو) دیکھو پشی کے دونوں معنے ۔

پشیرنشان | اصطلاح ۔ بقول انند بحواله
فرهنگ فرنگ بالفتح بمعنی سکه زن ۔ **مؤلف**
عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است و درین
مرکب لفظ پشیز را مطلقاً بمعنی سکه بسبیل مجاز
گرفته اند و نشان امر حاضر نشاندن و معنی حقیقی

این نشاننده سکه که همان سکه زن باشد۔
(اردو) سکه ڈهالنے والا سکه بنانے والا
پشیزه بقول برهان (۱) بمعنی اوّل پشیز که حقیقتش
بمعنی اوّل پشیز گذشت) که پول نازک و بسیار
تنک باشد وگوید که بقول بعض (۲) زری و بقول
بعض (۳) زری قلب در نهایت نازکی و
(۴) چیزی را گویند که از برنج و امثال آن در
نهایت تنکی سازند که مابین دسته و تیغهٔ کارد
وصل کنند و (۵) چرمی باشد که بر دامن خیمه دوزند
و ریسمان بدان گذارند صاحب جهانگیری پشیز
و پشیز و پشیزه را بیکجا نقل کرده بذکر معنی اوّل
گوید که (۶) فلوس ماهی باشد (حکیم ناصر خسرو از
ناصری ۱) سخن تا نگوئی بدینار مانی ٭ ولیکن
چو گفتی پشیزه مسینی ٭ (کمال اسمعیل ۳۵) چنانکه
بر سپر خنجر ران پشیزهٔ سیم ٭ حباب دایرهٔ آب
و قطرهٔ باران ٭ (انوری ۵۹) سموم قهر تو با
آب گر عتاب کند ٭ پشیزه داغ شود بر مسام
ماهی شیم ٭ صاحب سروری بر معنی اوّل و چهارم
و پنجم قناعت کرده و صاحب ناصری ذکر معنی
اوّل و پنجم و ششم فرموده صاحب رشیدی ذکر
معنی اوّل نسبت معنی ششم گوید که ماهی نسبت آن
۔ صاحب جامع هم بمعنی اوّل و ششم قناعت کرده
۔ خان آرزو در سراج گوید که تحقیق آنست که
پشیز و پشیزه بیک معنی است و حقیقت در پول
و مجاز در درم ماهی چنانکه لفظ فلس و درم که
هر دو در ماهی بمجاز مستعمل و بحوالهٔ قیسی معنی سوم
و چهارم و پنجم را نقل کرده مؤلف عرض کند
که ما بر پشیز صراحت کرده ایم که اصل است بمعنی
اوّل و پشیزه بمعنی اوّل مزید علیه به هاء زائده
و بمعنی دوم یعنی مطلق زری مجاز باشد و بمعنی سوم
طالب سند استعمال می باشیم اگر بدست آید آن را
هم مجاز دانیم و بمعنی چهارم هم مجاز که اهل ولایت
دائره از طلا و نقره مثل سکهٔ تنک ساخته بر روی
اسلحه آنرا برای زینت نصب کنند گویا این سکهٔ قلب است

که بصورت سکه مدوّر ساخته دستهٔ اسلحه را بدان زینت دهند
همین باشد حقیقت معنی سوم که صاحب برهان آن را نقد سیاه
و معنی خاص قائم کرده و معنی پنجم با ماهی نسبت مجاز است
که پاره های مدوّر چرم فلس ماهی را ماند و معنی ششم به ماهی نسبت
اصل است و موافق قیاس که فلس ماهی هم مشابه پشیز سکه باشد
(اردو) (۱) دیکھو پشیز کے پہلے معنے (۲) سونا یا زر (۳) جعلی
سکہ کھوٹا سکہ۔ مذکر۔ (۴) وہ طلائی یا نقرئی
ٹکیا جو ہتھیاروں کے دستہ پر زینت کے لئے نصب
کرتے ہیں۔ مؤنث جس کو دکن میں کوتھی کہتے
ہیں لیکن دہلی میں کوتھی میان کے چھلے کا نام
ہے (۵) چمڑے کے چھوٹے ٹکڑے جو ڈیروں
میں سوراخ کی جگہ لگائے جاتے ہیں تاکہ سوراخ
رسیوں سے کشادہ نہ ہو جائے (۶) دیکھو پلچیه۔

پشیم | بقول برهان بروزن نسیم (۱) مخفف
پشیمان باشد و (۲) بمعنی پراگندگی و (۳) جدائی
صاحب جامع بذکر هر سه معانی بالا گوید که بمعنی (۴)
آشفتن هم. خان آرزو در سراج گوید که غالب
که بمعنی دوم تصحیف باشد چه بدین معنی پشیم شدن
آمده چنانکه در رشیدی است و چون پشیم باید که
بمعنی پریشان می شود لفظ مذکور درین معنی مستعمل
می گردد اگر گویند که پشیم شدن که در استعارات
رشیدی واقع شده چرا پشیم به تحتانی نباشد گوئیم که
درین صورت در استعارات آوردن خطا است
زیرا که برین تقدیر معنی حقیقی خود استعمال یافته باشد
و قابل اعتماد رشیدیست و از بی تحقیقی و غلطی صاحب
برهان جدی نیست (الخ) **مؤلف** عرض کند
که سبحان الله چه خوش تحقیق است حق آنست که
این کنایه باشد بمعنی سوم یعنی جدائی - به توجیهی که
ذکرش در بیان خان آرزو گذشت و تحتانی
سوم زائد است که اکثر در کلمات فارسی آمده
چنانکه لیست و بلیت و معنی دوم مجاز مجاز
که پراگندگی داخل پریشانی است و معنی اوّل
این ندامت و شرم است که آن هم مجاز باشد
و حاصل پراگندگی و پریشانی است تصرف قواعد

فارسیان بمجاز است که این را بمعنی دوم هم استعمال
کردند و پشیم بمعنی پریشان که در (پشیم شدن)
بمعنی پریشان شدن گذشت مخفف (پشیم شدن)
است که می آید و معنی چهارم ناشناسائی است
طرز بیان جامع پسندیده نیست و باعتماد او
این معنی را تسلیم کرده بگوئیم که نتیجه پراگندگی است
- صاحب رشیدی در فرهنگ خود برای استعمال
در آخر هر یک ردیف بابی قرار داده پس اگر
(پشیم شدن) را که کنایه ایست واضح نذیل آن
جا داده چه خطا کرد و اصلاً بمعنی حقیقی نیست چنانکه
خیال خان آرزوست و برهان در معانی هیچ
غلط نکرده و صاحب جامع که اهل زبان است
با او همزبان نمیدانیم که خان آرزو بیک حرف
بر و می نهد چه خطا از و سرزده باشد که مورد الزام
کرد و نمیدانند که خود حق تحقیق را ادا نکرد فتامل
مخفی مباد که (۵) پشیم در فارسی قدیم بمعنی مطلق
شرم است چنانکه بعض معاصرین سالخورد و
دستوران زردشت تصدیق این می کنند و
همین اسم مصدر پشیمیدن که می آید (متروک
التصریف) است و پشیمان بمعنی نادم هم
اسم حال همان مصدر پشیمیدن که یادگار است
پس آنانکه پشیم را بمعنی پشیمان گرفته اند بخیال شان
مخفف پشیمان است و آنانکه پشیم را اصل و
بمعنی نادم گیرند پیش شان پشیمان مزید علیه پشیم و
لیکن تحقیق ما بضمن معنی هذا همین که بمعنی اول محقق
پشیمان باشد (اردو) (۱) دیکهو پشیمان (۲)
پراگندگی - مؤنث (۳) جدائی - مؤنث (۴)
ناشناسائی - مؤنث (۵) شرم - ندامت - مؤنث

پشیمان بقول بهار بمعنی نادم و فرماید که بلفظ
شدن مستعمل **مؤلف** عرض کند که عجب است
از دیگر همه محققین که این را ترک کرده اند - اسم
حال پشیمیدن است چنانکه ذکرش بر پشیم کرده ایم
و خصوصیت استعمال این با مصدر شدن هم
نیست بلکه در ملحقات این با دیگر مصادر هم می آید

...ی رح) توبه فرمائی ظهوری از تو بود گناهم
تو تکلفی کن پشیمانیم ما ؎ معنی مباد که همین است
... (پشیمانیدن) که بجایش می آید (اردو)
پشیمان نقیضها آصفیه۔ فارسی۔ نادم۔ شرمنده۔ منفعل

پشیمان بودن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که
بمعنی نادم بودن و خجل شدن است و بحالت
پشیمانی بودن موافق قیاس (نقی کمره رح) کرده
بودم بدوستی حبیب حرمان بودم ؎ اینقدر بود
که از کرده پشیمان بودم ؎ (اردو) پشیمان
رهنا۔ پشیمان هونا۔ بمعنی نادم رهنا۔ نادم هونا
خجل هونا۔

پشیمان دیدن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که خجل دیدن و نادم یافتن موافق قیاس
است (خسرو رح) ما را ندید هرگز از عشق او
پشیمان ؎ گیتی بمحنت و غم پر آزمود ما را ؎
(اردو) پشیمان پانا۔

پشیمان شدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر
این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بمعنی منفعل و خجل شدن است (ولی دشت
بیاضی رح) هرگز هم جمع نشد دل که پریشان نشدم
هرگز آسوده نگشتم که پشیمان نشدم ؎ (ظهوری
رح) گاه هجرانش پشیمان می شود ؎ هیچ در قتل کسیش
تاخیر نیست ؎ (اردو) پشیمان هونا۔ نادم هونا

پشیمان کردن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که بمعنی نادم کردن و خجل ساختن است (آهی
سبزواری رح) قتل آهی گفته بود آن سنگدل
فردا می کنم ؎ گو بیا امروز اغیارش پشیمان کرده اند
؎ (نظامی رح) ز بدگوی بدگفته پنهان کنم ؎
به پاداش نیکی پشیمان کنم ؎ (اردو) نادم کرنا
خجل کرنا۔ پشیمان کرنا۔

پشیمان گردیدن | استعمال۔ صاحب آصفی

پشیمان گشتن | ذکر ہر دو کردہ از معنی ساکت — **مؤلف** عرض کند کہ مرادف پشیمان شدن است کہ گذشت (اسدی طوسی ؎) ہر انکو بہر کار بیند زپیش ٭ پشیمان نگردد زکردار خویش ٭ — (فغانی شیرازی ؎) تسبیح رانگسل فغانی گر پشیمان گشتۂ ٭ کانچہ در تسبیح زاہد ہست در زنار نیست ٭ (اردو) دیکھو پشیمان شدن ۔

پشیمانی | بقول بہار ندامت و فرماید کہ بلفظ خوردن مستعمل صاحب انند نقل نگارش — **مؤلف** عرض کند کہ حاصل بالمصدر پشیمان است کہ می آید و یای مصدری است بر لفظ پشیمان (ظہوری ؎) پشیمانی وطن صبر و سکون را ٭ بہر و ماہ سیمائی رساندست ٭ (اردو) پشیمانی ۔ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مؤنث ۔ شرمندگی پچتاوا ۔

پشیمانی خوردن | مصدر اصطلاحی بقول بحر نادم شدن **مؤلف** عرض کند کہ بہار بلفظ پشیمانی اشارہ این کردہ موافق قیاس است از قبیل غم خوردن (امیر خسرو ؎) تناول گر نسازی لقمہ را زود ٭ پشیمانی خوری کی دارد سود ٭ (سنجر کاشی ؎) نیست باک از کشتنم ترسم پشیمانی خوری ٭ آنکہ فتوای ہلاک دوست از دشمن گرفت ٭ (اردو) پشیمان ہونا نادم ہونا پشیمانی میں مبتلا ہونا ۔

پشیمانیدن | مصدریست کہ محققین مصادر این را ترک کردہ اند و بر زبان معاصرین عجم است لازم و متعدی ہر دو آمدہ اگر از پشیمیدن گیریم کہ می آید بقاعدۂ فارسی متعدی است یعنی پشیمان کردن و اگر از پشیمانی یا پشیمان گیریم لازم است یعنی پشیمان شدن ولیکن معاصرین عجم استعمال این بمعنی متعدی می کنند می گویند کہ ”وا پشیمانیدیم او را گمرہی حیاست اعتنائی نکرد“ سنجر طہرانی کہ از معاصرین ما بود می فرماید (؎) پشیمانیدمش از نقص پیمانش خطا کردم ٭

که اصلا سر نزد از روی تا بانش پشیمانی ۴ بارها
در مکالمه هم استعمال این از زبانش شنیده ایم
خدا لیش بیامرزد که از مغتنمات دهر بود و سند ظهوری
که بر پشیمان گذشت استعمال مشتقات این کرده
و پشیمانی حاصل بالمصدر همین است (اردو)
پشیمان کرنا۔ شرم دلانا۔ شرمندہ کرنا۔ پشیمان
ہونا۔ خجل ہونا۔ نادم ہونا۔

پشیم شدن استعمال۔ بقول برہان و بحر
و انند بمعنی (۱) پشیمان شدن باشد و (۲) بمعنی
پراگندگی و (۳) جدائی ورزیدن هم و (۴)
نشناختن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است
که پشیم که اسم مصدر پشیمیدن است بجایش گذشت
و صراحت ماخذش همدر انجا کرده ایم (اردو)
(۱) پشیمان ہونا (۲) پراگندہ ہونا (۳) جدائی
اختیار کرنا (۴) نہ پہچاننا۔

پشیمیدن مصدریست متروک التصریف
که حالا بر زبان معاصرین عجم استعمالش نیست و
متقدمین و متاخرین هم این را ترک کرده اند
که استعمالش از نظر ما نگذشت و بگوش ما نخورد
و پشیمان که گذشت اسم حالیه همین مصدر است
که بعضی آن را مزید علیه پشیم هم گویند و اشارهٔ
این همدر انجا هم کرده ایم (اردو) شرمندہ
ہونا۔ شامل ہے تمام معنی لازم پشیمانیدن پر۔

پشین بقول برہان بالتحتانی مجہول بروزن
این (۱) پسر بزرگ کیقباد است و سہراب و
لہراسپ پسران اویند و بعضی گویند سوم پسر
کیقباد۔ صاحب جہانگیری فرماید که پسر کیقباد
را کی پشین نیز می گفتند۔ صاحب سروری
متفق با بیان آخر برہان۔ صاحب ناصری بالاتفاق
جہانگیری می فرماید که اروند نیز کی از اولاد او ست
(فردوسی ۵) بدار و نداز گوهر کی پشین ۴
که خواندی پدر بر پشین آفرین ۴ و فرماید که (۲)
بکسر اول بمعنی ذات است اعم از آنکه منظور
ذات واجب باشد یا ممکن و صراحت فرمائد کنند

که بمعنی دوم در جهانگیری و رشیدی نیست از فرہنگ دساتیر بدست آمد صاحبان جامع و مؤید بر پسر کیقباد قانع ۔ خان آرزو در سراج ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ بمعنی دوم اسم جامد است و بمعنی اوّل علَم ۔ بعضی از دستوران معاصر گویند کہ پسر کیقباد موجد طرّہ بر سر دستار شاہان است و لہذا فارسیان او را ملقب کردند بدین اسم و این موافق قیاس می نماید کہ پشن بمعنی طرّہ آمدہ و مرکب است با یا و نون یعنی منسوب بہ طرّہ واللہ اعلم بحقیقۃ الحال ۔ مخفی مباد کہ ہمین لغت بموقعہ ہا ہم گذشت و جز این نیست کہ آن مبدل این است چنانکہ تپ و تب (اردو) (۱) پشین ۔ کیقباد کے بڑے لڑکے یا تیسرے لڑکے کا نام یا لقب ۔ مذکر (۲) ذات ۔ مؤنث دیکھو پشین

بای فارسی باطای حطی

پطرزبورغ اصطلاح ۔ بقول روزنامہ بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار پای تخت سلطنت روس را نام است ۔ مؤلف عرض کند کہ مفرّس است کہ اصل این در زبان غیر (سنت پیٹرس برگ) بود فارسیان سنت را حذف کردند و بہ تبدیل و اضافۂ حروف (پیٹرس برگ) را (پطرزبورغ) کردند ۔ صاحب رہنما مجرد (پطر) را ہم بدین معنی گفتہ و درین تخفیف لفظ ہا ہم راہ یافتہ و ذکر این ہم بحذف زای ہوز فرمودہ یعنی (پطربورغ) کہ درین تخفیف حرف است وبس (اردو) (سنٹ پیٹرس برگ) پایۂ تخت روس کا نام ہے ۔ مذکر ۔ اور اس کے لفظی معنے پیٹرس برگ کی مجلس اعلیٰ ۔

بای فارسی باغین معجمہ

پغاز بقول برہان و ناصری و مؤید بضم اوّل بر وزن دچار ۔ (۱) عجب و تکبر و (۲) خودستائی

خان آرزو در سراج ذکر این کرده ہمین را بکسر اوّل گوید که (۳) بمعنی چوبکی که نجاران درمیان چوبکی که بشگافد بگذارند و (۴) کفشگران در کالبد کفش فرو بندند تا کشاده گردد و آن را پانه و فانه ہم نامند **مؤلّف** عرض کند که باعتبار صاحب جامع که محقق اہل زبان است این را اسم جامد فارسی قدیم دانیم و تسامح خان آرزو که پغاز را که به زای ہوّز آخر می آید درینجا به رای مہملہ نوشت و بر معنی سوم و چہارم این جامد و دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندانان ازین ساکت ظاہر الغت ترکی می نماید ولیکن محققین ترکی زبان ذکر این نکرده اند **(اردو)** (۱) تکبر۔ مذکر۔ دیکھو باد کے دسوین معنے (۲) خودستائی۔ مؤنث۔ بقول آصفیہ اپنی آپ تعریف۔ اپنے منہہ میان مٹّھو (۳ و ۴) دیکھو پغاز۔

پغاز صاحبان برہان و جہانگیری و ناصری و رشیدی ذکر این کرده اند که مرادف پغاره است بہر دو معنی که بموحّده گذشت و بقول بعض بزای ہوّز در آخر آمده **مؤلّف** عرض کند که این ہم بدل پغاز باشد که بموحّده و زای ہوّز گذشت و بہ اصل حقیقت مأخذ ہم در انجا کرده ایم و زای ہوّز آخر را صحیح پنداشتیم و اشاره این ہم ہمدر انجا گذشت **(اردو)** دیکھو پغاز کے پہلے اور دوسرے معنے۔

پغنہ بقول برہان و ناصری و سروری و جامع و رشیدی و مؤید بفتح اوّل و نون و سکون ثانی پلہ و پایۂ زینہ و نردبان را گویند (شہاب جمہرہ ـه) پغنۂ بام دولتت باشد ، این چہار آخشیج و ہفت فلک ، **مؤلّف** عرض کند که ظاہر الغت ترکی می نماید ولیکن محققین ترکی زبان ازین ساکت اند اسم جامد فارسی قدیم دانیم **(اردو)** زینہ۔ مذکر۔ دیکھو بام زن۔

پغہ بقول خان آرزو در سراج بفتح پلہ و نردبان **مؤلّف** عرض کند که اگر تصحیف کتابت دانیم

که نون سوم را حذف کرده اند همان ذیغنه	که مجرّد قولش بدون سند اعتبار را نشاید از ینکه
باشد که گذشت و اگر محققش دانیم سند استعمالش	هند نژاداست (اردو) دیکھو یغنہ۔

بای فارسی با فا

پف بالضم بقول سروری و رشیدی و سراج و بہار بادیکه در هنگام چراغ کشتن وغیره از دهان بیرون کنند (ملا جامی ؎) هر که بر روی مه فشاند تف ٭ یا کند بر چراغ انجم پف ٭ **مؤلف** عرض کند که از سند بالا (پف کردن) به همان معنی پیداست (محمد سعید اشرف ؎) نی همین زاخوان عزیزان شکوه چون یوسف کنند ٭ شد چراغ هر که روشن در زمانش پف کنند ٭ (اردو) اُف۔ یہہ آواز صوت ہے جو چراغ بجھانے کے لئے منہ سے نکلتی ہے۔ صاحب آصفیہ نے اس کو آہ اور افسوس کے معنے مین لکھہ کر صراحت کی ہے کہ چونکہ آتش دل کے بجھانے کے واسطے منہ سے یہہ آواز نکلتی ہے اسلئے یہہ لفظ کبھی آہ سرد کبھی اظہار درد کبھی افسوس کے موقع پر بولتے ہین۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ آپ نے معنی حقیقی کی صراحت نہین کی لیکن دکن مین چراغ بجھانے کے لئے (اُف کرنا) کہتے ہین اور کثرت استعمال سے الف حذف ہو کر آواز (فو) زبانون پر ہے۔

پف پوز اصطلاح۔ بقول بہار بہردو بای فارسی و واو مجہول (۱) پیرامون دهن یعنی باد دهن (۲) کنایه از اقل اشیا است (میر الٰہی همدانی ؎) چون رونق بخت مرد روزی شکند ٭	گر کوه شود از پف پوزی شکند ٭ زین گنبد کو زپشت خیزد آواز ٭ کاین باد بهدوت بانگ گوئی شکند ٭ صاحبان وارسته و انند هم ذکر همین معنی بسند همین شعر کرده اند صاحب نجب نسبت معنی

اوّل بر باد دہن قانع و معنی دوم راہم آورده مؤلف عرض کند که پف بمعنی او که گذشت و پوز بمعنی پیرامون و گرداگرد دہان می آید پس معنی لفظی این آواز دہان مطلقاً و باد دہن و ہمین باشد معنی اوّل صاحب بحر تعریفش درست کرده و معنی دوم کنایه باشد بمجاز (اردو) (۱) منہ کی آواز ـ مؤنث (۲) اقل اشیا کم سے کم مقدار شئے

پف کاسه گری | اصطلاح ـ بقول بہار بالضم کنایه از زمان اندک چیزی و فرماید که از اہل زبان بتحقیق پیوسته (صائب ؎) می کند جام علاجش به پف کاسه گری ؛ ہر سری کز خود تمام غباری دارد ؛ (باقر کاشی ؎) آن دلبر کاسه گر که چون حور و پریست ؛ جان در تن من ز شوهر روئش سفری است ؛ گر لب به لبم نهند بسر جان یابم ؛ کارم موقوف یک پف کاسه گریست ؛ صاحب بحر تعریف این کند که فرصت کم و زمان اندک است و وارستہ ہمزبانش مؤلف عرض کند که چون کاسه گر بر چرخ کاسه ها تیار کنند یعنی از دہن بر وزنند تا از غبار پاک و صاف شود و جلا گیرد و این عمل در طرفة العین می شود فارسیان از ہمین عادت این اصطلاح را بمعنی طرفة العین استعمال کردند بعضی از معاصرین عجم گویند که کودکان از لب خود لعاب دہن را مثل کاسه و حباب می آرند و در طرفة العین می شکنند فارسیان این را (پف کاسه گری) می گویند و بمجاز مستعمل شد برای اندک اشاره و ہمان ماخذ اوّل الذکر بہتر است از آخر والله اعلم بحقیقة الحال ـ معاصرین عجم تصدیق ہمین ماخذ می کنند و معنی اسناد ہم از ہمین تاویل درست می نماید (اردو) ذرا سا اشارہ جیسے یا آپ کے ذرا سے اشارہ میں میرا کام نکلتا ہے

پفیدن | بقول اننده و غیاث بالضم بمعنی پف کردن مؤلف عرض کند که حاصل بالمصدر پفیدن بمعنی حرکت پف و پف سازی ـ طالب سند

استعمال می باشیم (اردو) چراغ بجھانے وغیرہ کی حرکت (مؤنث) حاصل بالمصدر۔

پفیدن بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالضم یعنی پف کردن **مؤلف** عرض کند کہ اگرچہ دیگر محققین مصادر ذکر این نکردہ اند ولیکن موافق قیاس و معاصرین عجم بر زبان دارند مرکب است از پف کہ اسم این مصدر باشد و یای معروف و علامت مصدر (دن) (کامل التصریف) می نماید و مضارع این پفد و حاصل بالمصدر ہمین است پفو کہ گذشت علامت قیاس مخفی مباد کہ این مصدر اصلی ہست کہ اسم مصدرش مال فارسی زبان است (اردو) پھونکنا چراغ بجھانے وغیرہ کے لئے۔

بای فارسی با قاف

پق خندیدن مصدر اصطلاحی صاحب رہنما بذکر حال این معنی (پق) می خندد گوید کہ خندہ بی اختیار می کند کہ آواز پق از دہن می برآید **مؤلف** عرض کند کہ معنی این مصدر ہمین کہ خندہ بی اختیار کردن چنانکہ آواز پق از دہن برآید۔ موافق قیاس و بر زبان معاصرین عجم است (اردو) بے اختیار ہنسنا۔ کھل کھلانا۔ قہقہہ مارنا۔ ٹھٹھی ہنسنا۔ (آصفیہ)

بای فارسی با کاف تازی

پک بقول برہان و جامع بفتح اول و سکون ثانی (۱) بی ہنر و (۲) خود آرای و خود پسند صاحب برہان می فرماید کہ باین معنی بضم اول ہم گفتہ اند و (۳) ہر یک از پلہ ہای ترازو را نیز گویند و بضم اول (۴) ہر چیز گندہ و ناہموار و ناتراشیدہ و مرادف لک چنانکہ گویند لک و پک و (۵) شقشقہ یعنی پوک چرم کہ بی مغز و پوچ و میان تہی باشد و (۶) پتک و مطراق آہنگران و (۷) نام کیک و طرفہ بکیل ہم آن را عاشق گویند و (۸) بہ جستن و فرو جستن و بکسر اول (۹)

انگشت دست و پای صاحب ناصری بمعنی اوّل و دوم و چهارم و ششم و هفتم و هشتم قانع و بمعنی پنجم را داخل معنی چهارم می شمارد (پور بهای جامی ۳ و ۵ و ۶) ای شور بخت مدبر معلول شوم پی پوی ترش روی ناخوش مکروه لک و پک ناتیز بی و بی طعام و تفه چون پنیر دوغ بی ذوق و خشک مغز و تهی همچو جور پک با من مشو چو آهن و پولاد سخت چشم تا نشکنم سر تو چو سندان بنجم پک و صاحب رشیدی بذکر معنی اول تا هشتم می فرماید که (۱۰) بالفتح بمعنی اسباب خانه هم آمده (شاعر ۵) دست و رشش بجل سبک تنزلی بخوری ریو چار پک تنزلی خان آرزو در سراج گوید که عجب که در فصل بای تازی نیز بهمین معانی آمده و بمعنی ناهموار مجاز است بمناسبت سطبری و گندگی و به بحث بی کاری می فرماید که و رشخند (۱۱) بمعنی تک و پوی و بقول فوسی (۱۲) بمعنی پاشخنه نیز - زلّه بر وارش بهار بالکسر بمعنی چهارم قناعت کرده و وارسته هم بالش مؤلّف عرض کند که بمعنی اوّل بموحّده هم گذشت و آن اصل است و این مبدّلش چنانکه تب و تپ و صراحت ماخذش هم در آنجا کرده ایم و بمعنی دوم مجاز معنی اوّل و بمعنی سوم و چهارم اسم جامد فارسی زبان و بمعنی پنجم مخفّف پوک و بمعنی ششم مخفّف پیک و بمعنی هفتم مبدل بک که بموحده گذشت و بمعنی هشتم که معشوق و محققین بالا از جهندگی و جست باشد نیز اسم جامد است و همچنین بمعنی نهم و دهم و یازدهم و دوازدهم (اردو)

(۱) بے ہنر (۲) خود پسند (۳) بیہودہ گو کا لتیہ - مذکر (۴) سخت ناہموار اور نا تراشیدہ چیز - مؤنث (۵) دیکھو پوک (۶) دیکھو پیک (۷) دیکھو بک کے گیا رہویں معنے (۸) جست - مؤنث (۹) لپور - مؤنث (آصفیہ) (۱۰) گھر کا اثاثہ - مذکر (۱۱) دوا دوی - دوڑ دھوپ - مؤنث (۱۲) ایڑی - مؤنث

پکا بقول انند بحوالۀ فرهنگ فرنگ نام درختی است. صاحب محیط این را بکاف عربی آورده گوید که بضم یا بفتح آن و تشدید کاف و الف درختی است معروف بارض مکه زادها الله تعالی شرفًا شبیه به بشام و برگ آن اطول از ان و بقولی ریزه‌تر از ان شبیه به برگ صعتر سفید و ثمر آن مثل ثمر انجیر مائل باستدارت و مدورتر و بزرگ‌تر. گرم و حار بسیار و چون ثمر آن را کوفته ضماد نمایند و امیل سخت را نضج دهد و تحلیل اورام بلغمی رطب و مرکب و سائر صلابات نماید و اگر بچوب آن مسواک سازند تقویت لثه و دفع درد دندان و منع حدوث آفات از ان سازد (الخ) **مؤلف** عرض کند که فارسیان همین درخت را به بای فارسی استعمال کرده باشند حیف است که اسم این در السنۀ غیر یافته نشد ما این را مفرس دانیم (اردو) پکا. ایک درخت کا نام ہے. مائل بحرارت. مذکر۔

پکاوج بقول بهار بفتح اول و واو و آخر جیم تازی نام سازی معروف در هند (ملا طغرا) نوادی پکاوج گردش اشمیم پکاوج نوازی نکردی نسیم (مؤلف) عرض کند که لغت هندی پکهاوج به های مستوم است و این مفرس باشد (اردو) پکهاوج. بقول آصفیه هندی اسم مؤنث. ایک قسم کی ڈهولک. مندل. مردنگ آپ نے مردنگ کو بهی هندی کها ہے

پکمال بقول برهان و سروری و ناصری و جامع و سراج بفتح اول و میم بالف کشیده بر وزن بدحال افزار کفشگران باشد که بدان خط کشند و بعربی مخط گویند صاحب مؤید بحواله دستور صراحت فرماید که آهنی است که چرم دوزان بدان خط کشند و نقش کنند **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان دانیم و آنچه بموحده گذشت مبدل این چنانکه تبدیل

(اردو) دیکھو بکال۔

بکن بقول سروری که از محققین اہل زبان است (بذیل بکنی که می آید) در فارسی زبان ارزن را گویند که بحث آن در الف مقصوره گذشت **مؤلف** عرض کند که بنظر اعتبار شش این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) دیکھو ارجن اور ارزن۔

بکند بقول برہان و ناصری و جامع بروزن سمند بلغت ولایت خوارزم نان را گویند و بعربی خبز۔ صاحب جہانگیری صراحت کند که بزبان خیوق نام نان است و سوپ نام آش (الوری ؎) محنت سوپ و بکند او که ازینجم بکند ٭ طبع موزون و فہمی زاندیشہ انوری بتاکند٭ صاحب رشیدی گوید که در نسخہ سروری بکسر با آورده و آن اصح است خان آرزو در سراج ذکر ہر دو اعراب کرده۔ صاحب سروری این را بکسر اول به کاف فارسی آورده و صراحت کاف فارسی ہم کرده و این برخلاف دیگر ہمہ محققین است عجب آنست که سند بالا را ہم نقل فرموده و در ان کاف فارسی نقل کند **مؤلف** عرض کند که باعتبار شش این را اسم جامد دانیم چنانکه گند و کند (اردو) نان۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث روٹی۔ چپاتی۔ پھلکا۔ خبز۔ تنور کی روٹی۔

بکنہ بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و جامع و رشیدی و سراج و اند بفتح اول و نون و سکون ثانی مردم فربہ کوتاہ بالا را گویند (الوری ؎) آن دختر بکنہ محصمت الدین ٭ سرمایہ زہد و نیکنامیست ٭ **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) موٹا اور کوتاہ قد آدمی۔

پکنی بقول ناصری و انند بمعنی شرابی است که از ارزن سازند زیرا که منسوب است به پکین یا
و پکین و پکن بمعنی ارزن باشد (حکیم نزاری قهستانی ے) مست گشتم ز جرعهٔ پکنی ٭ شد
فراجم ز بنگ مستغنی ٭ مؤلف عرض کند که مرکب است از پکن و یای نسبت و موافق قیاس
(اردو) وہ شراب جو کنگنی سے بنائی جاتی ہے۔ مؤنث۔

پک و چک اصطلاح. بقول بهار نقشی
است بجل بازان را (میر الٰهی شیدا در هجو ے)
شیدا که ز پشت پدر آمد مشرک ٭ زین روی صلوة
وصوم را شد تارک ٭ در گشته بجولیت بمعلم
پک و چک ٭ خود قابل جهل و منطق و نثر ش
مضحک ٭ (شانی تکلو ے) دو بجولند فی المثل
شعلی ٭ ملک و خواهر عزیز ملک ٭ کز لقای معاش
فساد ٭ آن یکی پاک پسند و این پک و چک ٭
مؤلف عرض کند که بجل بجایش گذشت

استخوان کعب است که بدان بازی کنند. و پک
بر معنی هم نقش بمعنی یک طرف بجول مذکور شد که آنرا
عاشق هم گویند و چک هم نام یک جانب
از چهار جانب بجل می آید که آن را دزد نام
است پس فارسیان بترکیب هر دو به واو عطف
نقشی خاص را نام نهادند که از نقوش بجل باشد
از تعریف فرید قاصریم (اردو) پک و چک
فارسی مین ایک خاص نقش کا نام ہے جو
قرعه بازون کی اصطلاح ہے۔ مذکر۔

پکوک بقول برهان و جهانگیری و جامع و سراج بفتح اول و ضم ثانی و سکون واو و کاف (۱)
پیتک آهنگران باشد که بعربی مطراق خوانند و (۲) غرفه و مخارجهٔ بالاخانه را نیز گویند و (۳) [illegible]
چوبین که بر کنار بام نصب کنند و آن را بعربی محجر خوانند صاحب ناصری بذکر هر سه معنی نسبت
معنی سوم گوید که این را پکول نیز گفته اند صاحب رشیدی بذکر معنی اول و دوم می فرماید که

این را پکوک ہم نام است و ذکر معنی سوم ہم کند مؤلف عرض کند کہ ما بہر سہ معنی این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) (۱) دیکھو تپک (۲) دیکھو بادگانہ کے دوسرے معنے (۳) لکڑی کا گاؤتکیہ جو کنارۂ بام پر لگائیں۔ مذکر۔

پکول بقول برہان بروزن قبول (۱) تالار کہ بر بالاخانہ سازند۔ صاحب سروری گوید کہ ہمان پکوک کہ گذشت۔ صاحب جامع (۲) بر بالاخانہ قانع۔ صاحب مؤید بحوالہ معنی لغت پکوک گوید کہ (۳) در ادات بمعنی پاشنہ فقط خان آرزو در سراج بذکر معنی بیان کردۂ برہان می فرماید کہ اغلب کہ از دو لغت پکوک و پکول یکی تصحیف و غالب کہ بہ لام تصحیف بود کہ تنہا در برہان آمدہ مؤلف عرض کند کہ معاصرین ہم بر نیند کہ پکوک اصل است و پکول اشتباہ کہ چنانکہ الکماک والماک و آنچہ صاحب جامع بر مجرد معنی دوم قناعت کردہ نظر باعتبار ش گوئیم کہ مجاز معنی اوّل است و برای معنی سوم طالب سند استعمال می باشیم (اردو) (۱) دیکھو پکوک کے تیسرے معنے (۲) دیکھو بالاخانہ (۳) دیکھو پاشنہ۔

پک و لک استعمال۔ بقول برہان بضم اوّل و لام بروزن لک و پک (۱) معروف است کہ گندہ و درشت و ناہموار باشد و بفتح اوّل (۲) بمعنی تک و پوی و گرد و مردم بر آمدن باشد و (۳) بی ہنری و (۴) چیزہای لاطائل و بی حاصل و (۵) آلات خانہ۔ فرماید کہ باین معنی بہ تقدیم (الف) بر (پک) ہم گفتہ اند و مشہور نیز ہمین است۔ صاحب سروری بر بی ہنری در عنائی قانع و بحوالہ تحفہ فرماید کہ بمعنی تک و پوی و آلات خانہ ہم آمدہ اما شمس فخری بمعنی آلات خانہ بتقدیم لک بر پک آوردہ و این اصح بواسطہ اینکہ تقدیم ا حالا ہم (لاک پک) می گویند اما در ادات

مسطور است که پک بضم پای هندی و رعنائی
و بکسر باء بند انگشت باشد و در فرهنگ پک
بضم باء راپسه معنی آورده (که بجایش گذشت)
(شمس فخری ۱۵۵) جهان چو خاک در تست
و هر حد شکست پچ انکو چو عقلش به تهمت پکه
کبا کو صاحب بحر به مرادف (پک و لک)

قانع مؤلف عرض کند که (پک لک)
و (پک و لک) بجایش گذشت و صراحت
کافی ممد رانجا کرده ایم و بر پک هم اشاره
این مذکور شد جز این نیست که ما این را
مبدلش دانیم چنانکه اسپ و اسپه -
(اردو) دیکهو پک لک -

پکوری بقول جهانگیری با اول مفتوح و ثانی مضموم و واو مجهول موبد را گویند که (۱) دانشمند و عالم فقر (۲) عالم و صاحب وید آتش پرستان باشد مؤلف عرض کند که دیگر همه محققین از این لغت ساکت باعتبار جهانگیری این را اسم جامد فارسی قدیم دانیم معنی اول حقیقی آن معنی دوم مجاز آن و تکمیل این تحقیق به پکوری کنیم که بکاف فارسی می آید (اردو) (۱) عقلمند عالم (۲) عالم وید آتش پرستان -

پای فارسی باکاف فارسی

پگ بقول برهان و ناصری و مؤید و جامع بفتح اول و سکون ثانی (۱) زن نارپستان و (۲) گلوله بندقی که اطفال بدان بازی کنند (۳) بمعنی گاورس صاحب سروری بذکر هر دو معنی اول نسبت معنی دوم گوید که آن را گره و پهنه نیز خوانند صاحب ناصری در ملحقات بر معنی سوم قانع مؤلف عرض کند که همه معانی اسم جامد فارسی زبان باشد صاحب محیط بر (گاورس به کاف فارسی) گوید که همان گاورس و به گاورس هر چند نوشته ما ذکرش

برتبسل کرده ایم (اردو) (۱) جوان عورت ۔ مؤنث (۲) گولا گیند ۔ مذکر (۳) دیکھو تبسل ۔

پگاه بقول برهان و جهانگیری بر وزن پناه سحر و صبح زود را گویند (این یمین ۵) از چه روشناهی رسد خورشید را بر اختران ٭ خاک درگاه از بوسه بنده وارش هر پگاه ٭ صاحب سروری می فرماید که بخاطر این فقیر می رسد که ببای تازی است صاحب ناصری معنی هم بانش ۔ خان آرزو در سراج می فرماید که بمعنی سحر و صبح است و به بای تازی بمعنی زود و بر وقت و وجه اشتباه آنست که بگاه مقابل هر دو آمده پس بعضی را گمان شده که پگاه هم یک لغت است و آن خطاست بهار گوید که زمان پیش از صبح را گویند (علی خراسانی ۵) آن خسروی که تیغ زراندود مهر را ٭ بر فرق دشمن تو زند هر پگاه صبح ٭ مؤلف عرض کند که اول وقت صبح را فارسیان پگاه گویند و شک نیست که اصل این بگاه بموحده است بمعنی بر وقت فارسیان بقاعدهٔ تبدیل چنانکه تب و تپ این را بمعنی اول صبح استعمال کنند و آنانکه این را بمعنی پیش از صبح گرفته اند خطا کرده اند و علی خراسانی (پگاه صبح) را بمعنی عین وقت صبح یعنی اول صبح آورده و این تصرف محاوره باشد که صبح را حذف هم کرده ٭ بهمین معنی استعمال کرده اند (اردو) تڑکا بقول آصفیه اسم مذکر ۔ علی الصباح ۔ سویرا ۔

پگند بقول سروری همان بکند که بکاف عربی گذشت مؤلف عرض کند که ما صراحت این بهمدرانجا کرده ایم و این مبدل آن باشد (اردو) دیکھو بکند ۔

پگنی همان بگنی است که بموحده گذشت و اشارهٔ این هم بهمدرانجا کرده ایم که این مخفف بگینی است و بگنی بموحده مبدل این

(اردو) دیکھو پگنی پوچده -

پکوی | بقول برہان و ناصری بفتح اوّل وثانی بواو رسیده و بہ تحتانی زده بلغت زند و پاژند موبد و حکیم و دانا را گویند صاحب جہانگیری در ملحقات این را آورده **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است و ہمین اصل است و آنچه بہ کاف عربی بہمین معنی گذشت مبدل این چنانکه گند و گنگ (اردو) دیکھو پکو کے پہلے معنے -

پکله | بقول برہان و سروری و رشیدی و جہانگیری مرادف پگاه که گذشت **مؤلف** عرض کند که مخفف آن (ابن یمین سه) آنکه بون صبح از پگه خیزی ٭ در دل از مهر حق چراغ افروخت ٭ (اردو) دیکھو پگاه -

پگین | بقول برہان و ناصری بروزن یقین بہ لغت زند و پاژند ارزن را گویند و آن غلہ ایست معروف (ناصری سه) اگر ہمچو تلک بر فلک رود خصمش ٭ که چو ماہی یقین ٭ از رجم شہاب خدنگ او بہ لبه شود از چرخ بر زمین ٭ ور لشکری آرد برای رزم بی مرحیزنکی خرمن پگین ٭ شہ را ست سواران مرد خوارشه راست خروسان دانه چین ٭ صاحب جہانگیری در ملحقات این را آورده **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است و صراحت کامل بر ارزن کرده ایم (اردو) دیکھو ارزن -

بای فارسی بالام

پل | بقول برہان و مؤید و سراج بضم اوّل و سکون ثانی (۱) طاقی باشد که بر رود خانه آب بندند و آن را بعربی قنطره خوانند و (۲) مخفف پول هم که عرب فلوس می گویند و بکسر اوّل (۳) پاشنهٔ پا را گویند و (۴) اشکل خیمه را نیز و آن چوبکی باشد بمقدار چهار انگشت که

ریسمانی برکمر آن ببندند و بدان بالا و پائین خیمه را بهم وصل کنند و آن بمنزلهٔ گوی گریبان
و تکمهٔ کلاه باشد در خیمه و (۵) چوبکی را نیز گویند که طفلان ریسمانی در میان آن ببندند و
و بکشاکش آرند تا صدائی از آن ظاهر گردد و (۶) هر چیز را که ریسمان برکمرش ببندند و در
کشاکش آورند تا صدا کند پل نام است و (۷) چوبی است بمقدار یک وجب یا کمتر از آن و
هر دو سر آن را تیز کنند و بدان بازی کنند باین طریق که آن را بر زمین گذارند و چوبی دیگر بمقدار
سه وجب بدست بگیرند و بر یک سر آن زنند تا از زمین بلند شود و در وقت برگشتن برکمر آن زنند
تا دور رود و معرب آن را قله گویند و بفتح اول (۸) بمعنی مرز باشد و آن زمینی است که
بجهته سبزی کاشتن یا چیزی دیگر مهیا سازند و کناره های آن را بلند کنند صاحب جهانگیری
بر معنی اول و دوم و سوم قانع (ناصری ط) زلها بران رود پیدا نشان ٭ چو در تیره شب
بر فلک کهکشان ٭ (حکیم نزاری ؎) بار حسرت می کشم از بی رهی ٭ خاک بر سر می کنم از
بی پلی ٭ (حکیم فردوسی ؎) دریغ این بر و برز و بالای تو ٭ رکیب دراز و پل پای تو
٭ (شمس فخری ؎) مانده در سنگ لاخ و محنت و غم ٭ آبله کرده پا شکافته پل ٭ صاحب
سروری ذکر این بدو جا کرده و معنی اول و دوم و سوم و هشتم را آورده و نسبت معنی سوم صراحت
کند که همان اشپیر و نسبت معنی هشتم گوید که مرز که فاصله باشد میان قطعه های کشت صاحبان
ناصری و رشیدی با بر هر سه معنی اول قناعت کرده صاحب جامع ذکر هر شش معنی مقدم الذکر نموده
مؤلف عرض کند که بمعنی اول اسم جامد فارسی زبان است و بمعنی دوم مخفف پوَل که می آید
و بمعنی سوم هم اسم جامد است و آنچه پل امو جلده بر معنی چهارمش به کلین معنی گذشت مستبدل

این کہ اشارہ این ورا انجا کردہ ایم و بدیگر جملہ معانی ہم این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) (۱) پل۔ مذکر۔ دیکھو پشتہ بند (۲) دیکھو پاشنہ (۳) دیکھو پول (۴) خیمہ کی وہ مختصر سی لکڑی جو پردہ اور اجزای خیمہ کے جوڑ کے مقام پر دونون کے وصل کے لیئے قائم کرتے ہین۔ مؤنث۔ (۵) لڑکون کا کھلونا وہ چھوٹی سی لکڑی جس مین لڑکے رسی باندھ کر کھینچا کرتے ہین اور اوس سے آواز نکلتی ہے جس کو دکن مین گرگرہ کہتے ہین۔ مذکر (۶) ہر چیز جس مین رسی باندھ کر کھینچنے سے آواز پیدا ہو (۷) ایک مختصر لکڑی جس کے دونون سر تیز ہوتے ہین جس کو زمین مین گاڑ کر ڈنڈے کے وسیلہ سے دور پھینکتے ہین جس کو عربی مین قالہ کہتے ہین اور بقول آصفیہ گلی۔ ہندی۔ مؤنث (۸) کیاری۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ کھیت یا باغ کا وہ چھوٹا حصہ جو پانی دینے کے واسطے ہر ایک قطعہ مین بنا لیتے ہین جس کو دکن مین مڑی کہتے ہین۔

پل آتشبار اصطلاح۔ بقول بحر (۱) آسمان و (۲) کرۂ اثیر۔ صاحب مؤید بر فلک اثیر قانع مؤلف عرض کند کہ اثیر بمعنی عالی و بلند و بمناسبت بلندی فلک را گویند و بمعنی کرۂ نار ہم چرا کہ کرۂ نار بلند ترین عناصر است پس بہر دو معنی موافق قیاس و کنایہ باشد و مرکب توصیفی بدو صفت و بلحاظ معنی حقیقی مناسب تر بمعنی اول و از برای معنی دوم مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) (۱) دیکھو آسمان (۲) کرۂ آتشی۔ مذکر۔

پل آنطرف آب اصطلاح۔ بقول بہار و انند کنایہ از ہرزہ و بی فائدہ چہ پل جہت گذشتن از آب است و ہرگاہ آنطرف شدہ باشد محض لغو و لاطائل خواہد بود از ینجاست کہ میر حیدر معمائی در خرخرفات خود آوردہ کہ ؎ نشاط ور کابداری کہ لوند نباشند پل آنطرف آب ہم اند

یے مؤلف عرض کند که خلاف قیاس نیست
(اردو) ہرزہ ۔ بقول آصفیہ بیہودہ ۔ لغو
بیہودہ ۔ نامعقول ۔ اوٹ پٹانگ ۔ یاوہ ۔
پل ابریشم اصطلاح ۔ بقول بہار وانند
در کتب سیر نام جائی که نزدیک بسطام
است مؤلف عرض کند که بیان این مخفف
جمل بهتر از ترک نیست مرکب اضافی است
باشد که بلحاظ بلندی مقام و لطف نقش که بالا
آب باشد بدین اسم موسوم کرده باشند
و بسطام بقول غیاث نام شهریست که مولد
حضرت بایزید است صاحب انند گوید که
درین شهر کسی را درد چشم عاید نشود و اگر عاشق
وارد آن شهر شود از عشق تسلی یابد یکی از
معاصرین عجم گوید که حوالی شهر نهری روانست
از بلندی سلسله کوه ها در غایت فراخی که یک
گروه عرض آنست و عمق ندارد و آب بقدر
یک وجب بلکه کمتر از آن دائما روان باشد
و گیاه سبز دائما بالای آب می نماید و نهر مخفی
پائین آن نظر بحالات مقامی از جائی که بدین نام
موسوم شد عجبی نیست که همین مقام مراد باشد
(اردو) شہر بسطام کے ایک خاص مقام
کا نام (پل ابریشم) ہے ۔ مذکر ۔
پلارک بقول برہان و رشیدی بر وزن
تبارک (۱) جنسی از فولاد جوهردار و (۲) شمشیر
و (۳) جوهر شمشیر را نیز گویند صاحب جهانگیری
بمعنی دوم و سوم قانع و فرماید که پلالک به
لام مرادف این (حکیم خاقانی) حصرم
دیدی گز و چکدمی ؏ در معرکه من پلارک وی
؏ (نظامی) پلارک چنان تافت از روی
تیغ ؏ که در شب ستاره بتاریک میغ ؏ ۔
صاحب جامع گوید که مرادف همان بلارک
که بموجزه گذشت ۔ خان آرزو در سراج
می فرماید که حقیقت در فولاد است و در شمشیر
مجاز که شهرت یافته و در جوهر نیز مجاز و لیکن غیر مشهور

و پلارک که می آید مبدل آن مؤلف عرض کند که همین لغت بهمین سه معنی در موحده با عربی گذشت و ما همه را آنجا صراحت ماخذش کرده ایم که بلالک اصل است و این مبدل پلارک چنانکه تب و تپ (اردو) دیکهو بلارک

پلارک داری استعمال — بقول بهار و انند یعنی تیغ داری (شفیع اثر ره) عیب دید بند نقش آفتاب است ؛ پلارک داری از افراسیاب است ؛ مؤلف عرض کند که موافق قیاس پوشش تیغ دوم پلارک (اردو) تیغ داری شمشیر

پلاس بقول بهان و ناصری و جامع بالفتح بروزن نماس (۱) معروف است که پشمینه بود سطبر که درویشان پوشند و پشمینه گستردنی یعنی جاجم نیز (۲) بمعنی مکر و حیله و فسون که بعربی مکار گویند صاحب سروری گوید که گلیمی پشمینه که صحرا نشینان از آن خانه سازند و نیز پوشند و اکثر سیاه باشد (جامی ره) برکنی از شاه اطلس لباس ؛ اطلس و پوشش لباسی از پلاس ؛ (سوزنی سمرقندی ره) گرا پس بساط پلاسین بگسترد ؛ این که دکان پلاس بکون بر هی نکند ؛ و صاحب ناصری بذکر معنی دوم گوید که مردی مفلس مقروض در جواب مطالبه طلبگاران جز این کلمه جواب نداد و حمل بر جنون او کرده از و درگذشتند (کمال اصفهانی ره) کرده اند اسیه کری خلقی ؛ با همه کس پلاس و با ما هم ؛ (انوری ره) خواستم که دست و طبع او بجز اندکان ؛ عقل گفت این هیچ باشد نیز با من هم پلاس ؛ خان آرزو در سراج گوید که بباء تازی هم گذشت و این مبدل است. نامه داش بهار بر نوعی از جامه های درشت دکم بها قانع و فرماید که بالفظ بافتن مستعمل ؛ مؤلف عرض کند که ما به پلاس بیان ماخذ این کرده ایم و این را اصل قرار داده ایم و آن را مبدل این و همچنا

آصفی و آنند نگاشته است که این اسم جامد است بمعنی پشمینه و معنی دوم مجاز آن که مکاران لباس
پلاس مثل درویشان در بر کرده مکر و فریب می کنند و فارسیان پلاس بمعنی مکر و فریب
استعمال کنند عجیب آنست که اکثر اسناد بالا به بلاس بموحده هم منقول و این تصحیف محققین
است که یک سند را به دو جا موافق خود می گیرند خصوصیت این با مصدر بافتن نباشد
و استعمال این در ملحقات می آید (اردو) (۱) پلاس - فارسی - مذکر - ایک پشمینہ کا
نام جس کا لباس بھی بناتے ہیں اور فرش کے کام میں بھی لاتے ہیں (۲) مکر و فریب - مذکر

پلاس افگندن مصدر اصطلاحی بقول بهار و آنند و آصفی کنایه از متفرق و پراگنده ساختن مؤلف عرض کند که بدون سند استعمال این مصدر مرکب خلاف قیاس را تسلیم نکنیم هر سه محققین بالا سند نداده اند و بهار موجد این بدون سند (اردو) پریشان کرنا

پلاس انداختن مصدر اصطلاحی بقول بهار و آنند و آصفی (۱) مرادف پلاس افگندن بمعنی پراگنده ساختن صاحبان برهان و هفت رشیدی و جهانگیری در ملحقات ذکر این کرده اند و خان آرزو در سراج گوید که این مجاز خوب ظاهر نیست مؤلف عرض کند که معاصرین عجم بر زبان دارند و موافق قیاس است فارسیان گویند که «این مکار پلاس به ما می اندازد» یعنی ما را فریب می دهد یعنی لباس پلاس مثل درویشان در بر کرده با ما فریب می کند و همین است معنی مجازی این که (۲) فریب دادن است و معنی اول مجاز مجاز و لیکن این را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم که محققین اهل زبان از مجاز مجاز ساکت اند و هفت مجاز متعلق بمعنی دوم پلاس موافق قیاس است (اردو) (۱) پریشان کرنا۔

(۲) دہوکا دینا۔ دکن مین (ٹوپی ڈالنا) دوسرے معنون مین مستعمل ہے اور وہ قریب قریب اسی پلاس انداختن کا ترجمہ ہے مگر اردو کا فصحا ورہ اس سے ساکت۔

پلاس باستی اصطلاح۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ نام شہر پلیس باستیل است مؤلف عرض کند کہ غیر از مفرس نباشد کہ بہ تبدیل و حذف استعمالش کردند (اردو) پلیس باسٹیل۔ ایک شہر کا نام۔ مذکر۔

پلاس بافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و بہار ہم ذکر این بذیل پلاس فرمودہ مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی (۱) بافتن پشمینۂ پلاس۔ و (۲) کنایہ از مکر و فریب کردن متعلق بمعنی اوّل وودم پلاس (ظہوری سہ) زموجی جہان لا یہ بافم پلاس چو زخشتی پیکیوان بر آرم اساس (اردو) (۱) پلاس بننا (۲) دہوکا دینا۔ فریب کرنا۔ مکر کرنا۔ دغا دینا۔

پلاس بافندہ موافق قیاس است اسم فاعل ترکیبی (اردو) درویش۔

پلاس در گردن کردن مصدر اصطلاحی۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و صاحب انند نقل نگارش مؤلف عرض کند کہ نوحہ کردن و عادت است کہ غمگینان ردا را چاک زدہ در گردن می اندازند گویا کفن پوشیدہ اند از ہمین عادت است این اصطلاح (میرزا رفیع در مرثیۂ شاہ عباس سہ) از مرون شاہ دین فلک شیون کند چو ز مہر فلک داغ بدل روشن کند چو در صبح عزا جرخ گریبان بدرید چو در ظلمت شب پلاس در گردن کند

پلاس پوش اصطلاح۔ بقول بحر و رشیدی (ظہوری سہ) در صومعہ پلاس پوشان ... بیت چند پوش است چو مؤلف عرض کند کہ

(اردو) غم کرنا۔ دکن مین دکفنی گلے مین ڈالنا) فرط غم سے مرنے پر تیار ہونا۔

پلاسک بقول برہان وجامع ورشیدی بروزن تبارک بمعنی فلاکت ونکبت (اشرف شفردہ سہ) در گوشمال خصم محابا روا مدار بلکہ بل کان سیہ گلیم سزای پلاسک است خان آرزو در سراج گوید کہ ظاہرا کاف برای تصغیر نسبت است مؤلف عرض کند کہ درست گوید کہ گدایان مفلوک غیر از پلاس لباس دیگر ندارند

(اردو) نکبت۔ فلاکت۔ مؤنث۔

پلاس گفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار وانند وآصفی کنایہ از فریب دادن دیگر باید کہ ظاہرا بای تازیست چنانکہ گذشت مؤلف عرض کند کہ ما بر پلاس حقیقت پلاس عرض کردہ ایم و پلاس بجایش گذشت غالبا از سند انوری کہ مصدر انجا مذکور است بہار این مصدر اصطلاحی را قائم کردہ باشد حال آنکہ (پلاس گفتن) بمعنی فریب دادن از ان پیدا نیست و دور از محاورہ می نماید بدون سند صریح این را تسلیم نکنیم

(اردو) فریب کرنا۔ دہوکا دینا۔ دغا کرنا۔

پلاالک بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری وجامع وسراج ورشیدی مرادف پہان پلارک کہ گذشت مؤلف عرض کند کہ ہمین اصل است وما صراحتش بر پلارک کردہ ایم کہ بموحدہ گذشت واشارۂ آن بر پلارک ہم کردہ ایم (نظامی سہ) درفشان یکی تیغ چون چشم کور چو پلاالک آبدہ تافت چون بر زبور (اردو) دیکھو پلارک۔

پلان بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالکسر بمعنی خوگیر وزین وصراحت کند کہ اسم جامد فارسی زبان است مؤلف عرض کند کہ پلانی کہ بیای نسبت بعد ازین می آید ازان تحقیق این می شود دیگر محققین اہل زبان ونزباندانان ازین ساکت اند یکی از معاصرین عجم گوید و درست گوید کہ بالضم است والف ونون زائد تا ان لفظ بہ

پلی زیاده کرده اند و زین و خوگیر هم مثل پل
در میان بلند باشد که هوا داخل آن می گذرد
و پشت اسپ هم ازین بلندی محفوظ می ماند از بار
سوار (اردو) خوگیر۔ مؤنث۔ دیکھو ابدود۔
صاحب آصفیہ نے خوگیر پہ پلند زین لکھا ہے لیکن
دکن میں مستقل زین کو بھی کہتے ہیں جو چرمی ہو بلکہ
اونی یا پشمی ہو۔

پلانی بقول برہان بفتح اول بروزن لیانی
(۱) اسپ تند رو و گمراہ۔ صاحب سروری
گوید کہ ظاہر المخفف پالانی باشد یعنی (۲) اسپ
لائق پالان و کند رو صاحب رشیدی با (پالانی)
کہ گذشت ذکر ایں کردہ و صاحب جامع ہم
این را بمعنی گمراه و کندرو آورده خان آرزو
در سراج بر لفظ (پالانی) هم زبان رشیدی مؤلف
عرض کند که اتفاق محققین بالا غیر از برهان بمعنی دوم
است و یکی از معاصرین عجم با برهان اتفاق دارد
و گوید که بمعنی اول بالضم است که یای نسبت بر لفظ
پلان زیاده کرده اند که بمعنی زین و خوگیر گذشت یعنی
لفظی این منسوب به زین و کنایه از اسپ تند رو
که فارسیان استعمال زین برای اسپ تند می کنند
و بر اسپ غریب و مطیع بدون زین سوار شوند و
بمعنی دوم خبر نیست که مخفف پالانی گیریم که گذشت
ولیکن بقول معاصرین استعمال این بدین معنی بسیار کم
است (اردو) (۱) تند اور تیز گھوڑا مذکر (۲) دیکھو پالانی

پلاؤ بقول انند و غیاث بالفتح بمعنی نعمت و طعام معروف نه بالضم مؤلف عرض کند که
اسم جامد فارسی زبان پیش نیست و عادتاً با برنج و روغن و گوشت درست کرده می شود و
خصوصاً پلاو ایرانی بهتر از پلاو هند است که طباقان ایرانی در هند هم درست می کنند و
ما خورده ایم (اردو) پلاؤ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ ایک قسم کا کھانا جو گوشت
اور چاول ملا کر پکاتے ہیں جیسے یخنی پلاؤ۔ قورمہ پلاؤ وغیرہ۔

پلاہنگ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اول و رابع و سکون نون و کاف تازی بمعنی عنان و مہار و رسن **مؤلف** عرض کند کہ اگرچہ دیگر ہمہ محققین ازین ساکت اند ولیکن معاصرین عجم تصدیق این می کنند و گویند کہ عنان و مہار ہم بشکل پل است و آہنگ بمعنی کشش کہ خمیدگی است و ازینکہ عنان و مہار بشکل پل خمیدگی دارد فارسیان بہ تصرف در اعراب استعمال این مرکب برای آن کردند (اردو) عنان۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ مؤنث۔ باگ۔ لجام۔ لگام۔ لغام۔ باگ ڈور دیکھو بریں کے چوتھے معنے۔

پل بستن استعمال۔ بقول بہار و انند و آصفی معروف (ظہوری سہ) ز تارش بران نغمہ پرورده رود ہا کہ پل بستہ بر چشمہ سار سرود ہا **مؤلف** عرض کند کہ قائم و درست کردن پل باشد بر رود و نالہ ہا بمعنی حقیقی است (اردو) پل باندھنا بقول آصفیہ دریا کا راستہ بنانا۔ ندی نالے کے اوپر کچھ پانگیر یا عمارت کھڑی کرکے راستہ نکالنا۔ پار باندھنا

پلپل بقول برہان و سروری و ناصری و جامع و جہانگیری و رشیدی و سراج و مؤید بابای فارسی بر وزن و معنی فلفل است کہ ادویۂ گرم باشد و فلفل معرب ہمین (منوچہری سہ) نگار من چو حال من چنان دید ٭ ببارید از مژہ باران وابل ٭ تو گفتی پلپل سودہ بکف داشت ٭ پراگندہ کف اندر دیدہ پلپل ٭ صاحب محیط پلپل و پلپلی ہر دو را مرادف فلفل گوید و بر فلفل بنظر باید کہ معرب پلپل فارسی است و بیونانی بابارئ و فاماری و ارتیفس و بسریانی پلپلی و بسودہ ترکی استراده در انگریزی بلاک پیپر و بہندی گول مرچ۔ ثمر ہندی است کہ در بعض بلاد ہند و بنگالہ و جزائر ملک دکن بہم می رسد بہترین آن تند طعم و

تیز بوی۔ نوع سیاہ آن گرم و خشک در سوم و سفید آن گرم در سوم و خشک در چہارم و
سفید در حرارت کمتر از سیاہ و قوّت فلفل مسخن است و سفید قابض تر از سیاہ و سیاہ در
حراقت شدید تر از ان و لاذع تر و آن کاسر ریاح و موافق سرد مزاجان و مزیل آروغ
ایشان و مدرق اغذیہ و قاطع جملہ طعام غلیظ و باید کہ ازان صاحبان جگر گرم و خشک
قلیل الدم و قرحہ باطنی و ورم یا الم در مجاری بول اجتناب نمایند و منافع بی شمار دارد
(الخ) **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است (**اردو**) فلفل بقول آصفیہ
معرب۔ اسم مؤنث۔ مرچ اس کے تین قسم ہین (۱) دراز جو رنگ مین سرخ یا زرد ہوتی
ہے (۲) سیاہ جو گول ہوتی ہے (۳) سپید وہ بھی گول اور دکھنی مرچ کے نام سے بکتی ہے

پل چکنم اصطلاح۔ بقول بحر و مؤید نام پلی
است در شیراز۔ گویند مردم باج گیر و راہدار آن
سر پل نشستہ اند و ہر رہگذری و مسافری کہ آنجا
می رسد بی اختیار می گویند کہ (چکنم) یکی از
معاصرین عجم گفت کہ ہر یک راہ رو گوید کہ
پول ندارم و باجگیر جوابش می دہد کہ چکنم آغا
بدون باج ستانی نمی توانم کہ بر پل اجازت
گذشتن دہم از ہمین مکالمہ نام این پل (پل چکنم)
شد **مؤلف** عرض کند کہ حیف است کہ صراحتاً

تکمیل بحث این بر (پل حکیم) می آید (**اردو**)
(پل چکنم) شیراز مین ایک پل کا نام ہے۔ مذکر
افسوس ہے اس ندی کا نام معلوم نہ ہوسکا
جس پر یہ پل ہے۔

(الف) **پلچی** بقول برہان و جہانگیری بضمّ
اوّل و سکون ثانی و جیم فارسی بہ تحتانی کشیدہ
خرمہرہ را گویند و

(ب) **پلچی فروش** خرمہرہ فروش (این ہمین
(۵) من گرفتم عطار دہا بہ ہنر کو ہنر را کسی

اشتر بیست ۞ چون بنزدیک اہل عقل کنون ۞
مرد پلچی فروش جوہر بیست ۞ صاحب سروری
ذکر (الف) کردہ وسند (ب) آوردہ (والہ
بر سر بازار دانش چون نہد دکان کہ ہست از
رونق پلچی فروشان بیشتر از جوہری ۞ صاحبان
ناصری وجامع ذکر الف کردہ اند وصاحب
رشیدی ذکر (ب) ہم۔ خان آرزو در سراج
بذکر (الف) فرماید کہ ظاہرا مرکب است از پل
وچی کہ کلمہ نسبت است در ترکی وچون از تازی
اختلاط فارسیان باتراک شدہ این قسم الفاظ
ترکیب می گردد مؤلف عرض کند کہ پل مخفف
پول است کہ بجایش گذشت وچی لغت ترکی است
بمعنی صاحب ودارندہ پس معنی پولچی ومخفف
پلچی پول دارندہ وصراف ومجازاً خرمہرہ را
گفتند۔ ازین کہ خرمہرہ ہم پول دارد کہ رائج
است مثل پول یکی از معاصرین عجم گوید کہ اصل
این پولچہ ومخفف پلچہ بود چہ در فارسی زبان
حرف تصغیر است از کثرت استعمال وبرای
سہولت تلفظ ہای ہوز بدل شدہ بتحتانی چنانکہ
بدرہ وبدری) ماہی گوئیم کہ ہمین ماخذ بہتر از
اول است (اردو) الف کوڑی مؤنث
(ب) کوڑیاں بیچنے والا۔ صاحب آصفیہ نے
کوڑی پر پلچی کا ذکر کیا ہے۔

پل چکنم اصطلاح۔ بہار بحوالہ ملحقات ذکر
این بہ ہای حطی سوم کردہ وگوید کہ جناب سراج
می فرماید کہ آنچہ برفقیر محقق شدہ (پل چکنم) بجیم
فارسی ونون بین الکاف والمیم۔ نام پلی است
کہ تاجری مال خود را صرف وی ومعشوق کردہ بر
سر آن پل نشستہ چکنم چکنم می گفت ازان باز
بہ (پل چکنم) شہرت گرفتہ مؤلف عرض کند
کہ آنچہ درین باب رای صاحبان بحر ومؤید بود
بر (پل چکنم) نوشتہ شد وآنچہ تحقیق بہار وفرہنگ
خان آرزو است درینجا مذکور (ذکر ہر کس اندر
ہمت اوست) ما توجیہ معاصرین عجم را می پسندیم

که ذکرش بر (پل چکیم) گذشت (اردو) دیکھو پل چکیم ۔

پلخ بقول برهان و جهانگیری و سروری و جامع و ناصری و رشیدی و مؤید و سراج و انند بفتح اوّل و ثانی و سکون خای نقطه دار حلق و گلو را گویند۔ (حکیم نزاری سه) از لب افغان و ناله و فریاد ٭ مردمان را فرو گرفته پلخ ٭ **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است و (پلخ فرو گرفتن) بمعنی بند شدن گلو (اردو) حلق بقول آصفیه عربی ۔ اسم مذکر ۔ گلا ۔ گلو ۔ تا سے ۔ ٹینٹوا ۔ حلقوم ۔

(الف) **پلخم** بقول برهان بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث و میم فلاخن را گویند و آن کفه ایست که از پشم یا ابریشم بافند و بر دو طرف آن دو ریسمان بندند و شبانان و شاطران بدان سنگ اندازند و هم او می فرماید که ---------

(ب) **پلخمان** با میم بر وزن فلک سان بمعنی فلاخن ۔ (مؤید الدین الف سه) گله بانان او نهند از قدر ٭ مهر و مه را چو سنگ در پلخم ٭ صاحبان جهانگیری و رشیدی و ناصری و جامع ذکر این کرده اند ۔ خان آرزو در سراج بذکر هر دو می فرماید که اعراب بیان کردهٔ برهان غلط است که بفتح اوّل و فتح خا است چنانکه در سند با استقلال **مؤلف** عرض کند که الف اسم جامد فارسی زبانست و (ب) مزید علیه آن و صراحت ماخذ این بر پلخم کرده ایم که در سوخداره گذشت (اردو) الف و ب ۔ گوپن دیکھو پلخم ۔

پلرزه بقول سروری به لام و رای مهمله بوزن و معنی فلرزه که در رفامع الزّامی آید یعنی خوردنی که در دستمال و غیره بسته باشند و فرماید که پلرزه باضافه ها نیز آمده **مؤلف**

عرض کند که ظاهر این مبدّلش معلوم می شود و صراحت ماخذش ہم در اینجا کنیم که آن مخفف فلگ زنگ می نماید (اردو) وہ ماکولات جو دستمال میں باندھ کر لیجاتے ہیں۔ مذکر۔ دیکھو فلرنگ اور فلرزنگ

پل زدن | استعمال۔ بقول بہار و انند مرادف پل ساختن مؤلف عرض کند که ہمان (پل بستن) است که گذشت و از اینکه فارسیان (پول زدن) بہمین معنی آوردہ اند که می آید این ہم درست باشد بمعنی (پل بستن) (اردو) دیکھو پل بستن۔

پل ساختن | استعمال۔ بقول بہار و انند مرادف پل زدن که گذشت مؤلف عرض کند که بمعنی پل بستن۔ موافق قیاس (صائب ے) نخم چو گردد و قد افراختہ می باید رفت ٭ پل برین آب چو شد ساختہ می باید رفت ٭ (اردو) دیکھو پل بستن و پل زدن۔

پلستک | بقول جہانگیری و رشیدی و جامع و ناصری و برہان و انند با اوّل و ثانی مکسور بسین زدہ و تای مثناۃ فوقانی مضموم بکاف زدہ بمعنی پرستک است و آن را پرستوک نیز خوانند خان آرزو در سراج می فرماید که مبدّل پرستک و مخفف پرستوک است بمعنی خطاف که جانور معروف مؤلف عرض کند که ما صراحت ماخذ پرستک بجایش کردہ ایم و پرستوک را فرید علیحدہ آن خیال کردہ ایم وجا دارد که این را مبدّل پرستک دانیم چنانکه چپار و چپال ولیکن بہتر از آنست که این را مخفف (پل پرستک) خیال کنیم چنانکه (پرستک) را مخفف (خانہ پرستک) خیال کردہ ایم و خطاف چنانکه در سقف خانہ ہا مقام خود قائم کند در سقف پل ہا ہم واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) دیکھو پرستک

پل سہ چشمہ | اصطلاح۔ بقول بول چال پلی که سہ رواق دارد صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاجار ہم ذکر این

کرده مؤلف عرض کند که های هوّز در آخر این زائداست مرکّب اضافی است یعنی پلی که سه چشم یعنی سه در یا سه رواق دارد موافق قیاس است (اردو) تین خانہ یا تین کمانون کا پل۔ مذکّر یعنے وہ پل جس کے چار پائے ہون۔

پلشت بقول برہان بفتح اوّل وثانی وسکون شین وتای قرشت (۱) پلید و مردار و چرکن و (۲) نکبتی۔ صاحب سروری بر معنی اوّل قانع (استاد کسائی ملہ) با دل پاک مرا جامۂ ناپاک رواست * بد بران راکه دل و دیده پلیداست وپلشت * صاحبان ناصری و مؤیّد وجامع ہمزبانش۔ خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل کرده می فرماید که معنی دوم مجاز آنست۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدّین شاه قاجار ہم این را بمعنی اوّل آورده مؤلّف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است وشک نیست که معنی دوم مجاز معنی اوّل باشد (اردو) (۱) پلید۔ ناپاک۔ غلیظ (۲) نکبتی۔ وہ شخص جو نکبت زده ہو۔ بدحال مفلس۔ ذلیل۔ خوار۔

پل شکستن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان وجامع (۱) کنایه از محروم ماندن و (۲) بی طاقت شدن صاحب بحر بذکر ہر دو معنی بالاحی فرماید که (۳) محروم کردن و (۴) غرق نمودن ہم۔ بہار بر بی طاقت ولی بہرہ گردانیدن قانع (خاقانی ملہ) عاشق مخشم بسی داری * پل ہمه بر من گدا شکنی * ولہ (ملہ) فلک پل بر دلم خواہد شکستن * که زآب عافیت بوئی ندارم (نظامی ملہ) ازین سیلگاہم چنان درگذار * که پل بشکند برمن این ره دو بار * صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی اوّل و دوم قانع وصاحب رشیدی

همزبانش حیف که هردو محققین اسناد بالا را
متعلق بمعنی اول و دوم می دانند و فرق
در لازم و متعدی نمی کنند خان آرزو البته
غور برین کرده فرماید که معنی سوم صحیح است
و سند خاقانی را هم متعلق بدین معنی داند مولف
عرض کند که مصدر شکستن لازم و متعدی هر دو
آمده معنی چهارم کنایهٔ تحقیقی است و دیگر معانی
مجاز مجاز (اردو) (۱) محروم ہونا (۲)
بے طاقت ہونا (۳) محروم کرنا (۴) مغرور کرنا

پلغنده | بقول برهان و رشیدی و جامع و آنند
بفتح اول و ثانی و دال بی نقطه و سکون ثالث
که غین نقطه دار باشد (۱) تخم مرغ و (۲) میوهٔ
که درون آن گندیده و ضائع شده باشد
(حکیم سوزنی) دو خایه گنده پلغنده بشد
هم اندر وقت بشکست و ریخت هم آنجا سپیدهٔ
و زرده صاحبان سروری و ناصری بر معنی
اول قانع. خان آرزو در سراج بذکر هر دو
معنی گوید که به بای عربی هم گذشت و لیکن صحیح
و اقوی به بای فارسی است مولف عرض کند
که ظاهرا این مبدل بلغنده که بموحده گذشت
بمعنی دومش چنانکه اسب و اسپ و اصل
این همان بلغنده که در موحده مذکور شد
بمعنی حقیقی هر چیز بسته و ضائع شده مثل خون
بسته پس این را مبدل و مخفف آن گوییم و هر دو
معنی خاص این مجاز آن و اشارهٔ این همه را آنجا
کرده ایم عجب است از محققین که همین سند
را بر بلغنده هم آورده اند (اردو) (۱) گندہ
پلغنده کے دوسرے معنے (۲) سڑا ہوا میوہ۔ مذکر

پلغنده | بقول مؤید مطبوعهٔ مطبع نولکشور بضم
(۱) بمعنی فراهم آورده و بر بالای هم نهاده و
(۲) بفتح اول یک بسته و یک بار و یک پشتواره
و یک بقچه اسباب مولف عرض کند که اگر چه
در دیگر نسخ قلمی این لغت را نیافتیم و لیکن صحیح
عجم گویند که بلغنده به موحده و پلغنده به بای

فارسی هر دو یکی است و ظاهر این مبدّل آن
باشد چنانکه اسب و اسپ و آنچه بوقده گذشت
همان اصل است و تفرقه که در معنی می نماید
تکلم التفاتی صاحب مؤید است این هم به بیان
سه معنی صحیح باشد که بر بلغنده مذکور شد (اردو)
دیکھو بلغنده ۔

(۲ الف) پلفته	الف بقول برهان و
(ب) پلفده	جهانگیری و رشیدی بفتح

اوّل و ثانی و سکون فا و فتح فوقانی پارچه‌های آتش
و گلوله‌های علف سوخته را گویند که چون آتش
در خانهٔ علفی افتد زور آتش آنها را بر هوا
برد. صاحب ناصری همین را به دال مهمله عوض
فوقانی آورده صراحت خوشی کند که هرگاه
آتش در خانهٔ کاه پوش افتد گلوله‌های کاه
و علف که هنوز آتش در میانش باشد بهوا
برد و همین را پلفده گویند. صاحب
جامع الف را بر وزن نهفته آورده و بیان
ضمّهٔ اوّل و دوم کند خان آرزو در سراج همزبان
جامع. مؤلف عرض کند که الف بقول صاحب عجم
اصل است و (ب) مبدّل آن چنانکه زرتشت و زردشت
و هر دو اسم جامد فارسی زبانست (اردو) الف و ب [illegible]
کا وہ پولا جو آگ لگنے کے بعد ہوا میں اڑے ۔ بگیر

پلک	بقول برهان و جامع بفتح اوّل و ثانی بر وزن فلک (۱) پلک چشم را گویند و

(۲) بمعنی آویخته هم آمده و بفتح و کسر اوّل و سکون ثانی هم بمعنی اوّل است که آن را اطراف
چشم هیرگویند و بعربی جفن. صاحب جهانگیری می فرماید که با اوّل و ثانی مفتوح و با اوّل مکسور
و ثانی زده هر دو اعراب صحیح است بهر دو معنی (امیر خسرو ع) تیرت سواد چشم عدو و هلاک
کند چنانکه هیچ نه آگهی به دیده و نه در پلک بود ؎ (وله ع) پلک همی زند و دل همی برد بجست
و چه جادوئی که لب اندر فسون بجنباند ؎ صاحب سروری بکسر با ترجمهٔ جفن گفته (خواجه

سلمان (له) پلک کبود و نرگس چشم پر آب من ٭ نیلوفریست کو نکند میل آفتاب ٭ و فرماید که بحرکت لام نیز آمده صاحب ناصری همزبان برهان صاحب رشیدی نسبت معنی اول معروف گوید و ذکر معنی دوم هم کند. صاحب مؤید معروف را معنی سوم قرار داده ذکر معنی اول و دوم هم کرده. خان آرزو در سراج مطار از دکه بالفتح بام چشم اما مشهور بکسر اول و سکون دوم و بحواله قوسی گوید که بفتح اول و سکون ثانی لحاف چشم و فرماید که آنانکه ترجمه جفن عربی نوشته اند خطا کرده اند چراکه جفن مژگان را گویند و آن موئی است و این پوست و خیال خود ظاهر می کند پل و پلک بهندی نیز همین است و دور نباشد که در فارسی اصل نیز بهمین معنی آمده و پلک تصغیر پل و غایتش از کثرت استعمال تصغیر لفظ اصلی مهجور شده و درین تصغیر تحریفی هم پیدا شد تخفیف بعمل آمده و میر علیه الرحمه نظر بر لفظ اصلی پلک بفتحتین بسته (انتهی کلامه) ز آب روانش بهار ببام چشم و لحاف چشم قانع (امیر خسرو له) درین گفتن پلک بر هم غنودش ٭ و درآمد خواب مرگ و خوش ربودش ٭ (وله له) نهاد نرگس بر خط سبز چشم چنان ٭ که پلک هم نتواند زدن که حیران است ٭ (ملا شانی تکلو له) اگر ز روی تو نظارگی ببندد چشم ٭ ز پلک دیده گشاید دریچه نظرش ٭ (واله هروی له) واکرده ز پلک چشم گریان ٭ دریا بسرای قرب یزدان ٭ (داراب بیگ جویا له) از پلک دو چشم تر بهم ٭ گویا که سباهی شجاعت مؤلف عرض کند که صاحب غیاث این را (۳) بمعنی موی مژگان گفته پس تسامح خان آرزو است که بر تحقیقی که ترجمه جفن عربی گفته اند ایراد می کند و جفن را در عربی بمعنی موی مژگان تسلیم کند و مقصودش ازین معلوم نمی شود که پلک بخیالش غلاف و بام چشم است نه موی

مژگان معاصرین عجم پلک را لفظ فارسی زبان تسلیم کنند و بمعنی موی مژگان صحیح دانند اما در
محاورهٔ حال مستعمل نیست و در کلام متاخرین بصراحت موی مژگان یافته می شود (خسرو دهلوی
سوزن پلکا کدام سوئی پہ بیند و مناکدام روئی پہ افتاده هزار یوسف د هر پای چند فنا
کدام کوئی پہ محققین ارزو که این را لغت فارسی ندانسته اند سکندری خورده اند
و معنی دوم مجاز باشد و باعتبار محققین اہل زبان تسلیمش کنیم که مقصود از آویزش است
آویخته که آویزش در موی ہا چشم ہم باشد (اردو) (۱) پپوٹا۔ مذکر دیکھو بام چشم۔
(۲) آویزش۔ مؤنث (۳) پلک بقول آصفیہ ہندی۔ اسم مؤنث۔ مژہ۔ آنکھ کے بال
مؤلف عرض کرتا ہے کہ آپ کا تسامح ہے کہ آپ نے اس کو ہندی خیال کیا۔

پلگان | بقول بهار بالکسر و تشدید لام و
کاف تازی نردبان و زینهٔ پایه (از ادنگان
واضح ــه) از دیده با هنوز اشک پلگان بجاست
پلک شام آن نگار سه طرف بام پردهٔ خان
آرزو در چراغ هدایت صراحت مزید کند که
زینه چوبین پایه باشد (ظ اظهر اســه) هند چو
خسرو فصل را الطاق بلند کو زنیلگان چنار
است نردبان بهار مؤلف عرض کند
که پلگه بفتح اول و ثانی مشدد بمعنی زن خانه

درجه و مرتبه به هر مرتبه و پایه از نردبان آید پلگی
پس این ظاهر جمع آن است بقاعدهٔ فارسی
که های هوز حذف کرده بجایش کاف فارسی
آورده قبل الف و نون جمع عجب آنست
که محققین با نام و نشان این را بصورت اسم
جامد آورده و غور بر حقیقت نکرده
خصوصیت نردبان چوبین که قائم کردهٔ خان
آرزو است بقول معاصرین عجم ضرورت ندارد
(اردو) سیڑھی کے ڈنڈے۔ مذکر۔ پیڑھیاں نشست

پل کردن | استعمال - بقول بہار و انند معروف (استاد فرخی سے) بر آب جیحون پل کردن و گذاره شدن ٭ بزرگ معجزهٔ باشد و قوی برهان ٭ **مؤلف** عرض کند که مرادف (پل بستن) است که گذشت - (ظهوری سے) ابر رانیست بسکه زدریا گذرد ٭ موج سیلاب سرشک من اگر پل بکند ٭ (اردو) دیکھو پل بستن -

پلک زدن | مصدر اصطلاحی - بقول بحر اندک مدت که طرفة العين باشد **مؤلف** عرض کند که معنی حقیقی و مصدری این مژه زدن و حرکت مژگان کردن است و بمعنی حاصل بالمصدر طرفة العين چنانکه فارسیان گویند ع در پلک زدن اینکار کردم یعنی در طرفة العين و بعجلت تمام تر (اردو) طرفة العين بقول آصفیه - عربی - پلک جهپکانے مین - پلک مارنے مین - دم کے دم یا آن کے آن مین - ذرا سی دیر مین -

پل کشیدن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که مرادف پل کردن و پل بستن است که گذشت (قاسمی گونابادی سے) محیط از سپه دشت زلزل کشم ٭ ز پشت نهنگان بره پل کشم ٭ (اردو) دیکھو پل بستن

پلکن | صاحبان برهان و ناصری و سراج بتبدیل پلکیه ذکر این کرده اند تکمیل بحث این همانجا نیم (اردو) دیکھو پلکیه

پل کندن | استعمال - بهار و انند بذکر این از معنی ساکت (ابوطالب کلیم سے) بلا به چاره گران تند و تلخ بتر است ٭ که زور سیل همه صرف کندن پل شد ٭ **مؤلف** عرض کند که پل را از پایه بر انداختن و خراب و ضائع کردن است (اردو) پل گرانا - پل اکهیڑنا

پلکوش | بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اول و ضم ثالث نوعی از گل است **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر همه محققین ازین ساکت و صاحب محیط که

محقق مفردات طب است این را نیاورده حیف است که حقیقت مزید این معلوم نشد (اردو) پلکوش۔ فارسی مین ایک پھول کا نام ہے۔ افسوس ہے کہ اس کی تعریف مزید معلوم نہ ہو سکی۔ مذکر۔

پلکہ بقول برہان و ناصری بضم اول و ثانی و فتح کاف بمعنی طعنہ و سرزنش و سخنان درشت نافہمیدہ گفتن و سخنان کنایہ آمیز کہ استنباط معانی بدان توان کرد گفتن و فرماید کہ پلکن ہم بنظر آمدہ کہ بجای ہای ہوز نون باشد۔ صاحب جامع بر طعنہ و سرزنش قانع۔ خان آرزو در سراج ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم پلکن را اسم جامد فارسی قدیم دانند و این را مبدلش چنانکہ کران و کراہ و چونان و چوناہ حالا بر زبان فارسیان نیست (اردو) طعنہ۔ مذکر۔ سرزنش۔ مؤنث۔

پلم بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و جامع و سراج بفتح اول و سکون ثانی و میم۔ خاک را گویند و بعربی تراب خوانند (زرتشت بہرام ۵) کجا تور و کجا ایرج کجا سلم ٭ کہ اجل پاشید بر رخسارشان پلم ٭ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و حالا بر زبان معاصرین عجم نیست (اردو) خاک۔ مؤنث مٹی۔

پل مالان اصطلاح۔ بقول بہار و آنند بجوائد ملحقات بضم میم و نون آخر پلی و بند است بہ نزدیک ہرات سکندر اول آن پل را ساخت و بعد ازان ہرات بنا کرد **مؤلف** عرض کند کہ وجہ تسمیہ این بوضوح نہ پیوست۔ (اردو) پل مالان۔ ایک پل کا نام ہے جو ہرات کے قریب واقع ہے جس کا بانی سکندر اول ہے۔ مذکر۔

پلمرده اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وضمّ ثالث وفتح دال مہملہ بمعنی پژمرده وافسرده مؤلّف عرض کند که تبدیل خلاف قیاس است که زای فارسی به لام بدل نمی شود بدون سند استعمال تسلیم نکنیم معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) دیکھو پژمرده -

(الف) **پلمس** الف - بقول برہان وجامع بروزن کرکس بمعنی (۱) مضطرب شدن (ب) **پلمسه** ودست وپا گم کردن و (۲) متہم ساختن ودروغ گفتن وہم او بر (ب) گوید که بروزن وسوسه بمعنی الف است صاحب انند ہمزبانش در ہردو - صاحب ناصری بذکر (الف) وذکر (ب) ہم بذیل آن کرده با برہان متفق - صاحب جہانگیری بر (ب) قانع - صاحب سروری بذکر (ب) ہر دو معنی گوید که در مؤیّد الفضلا پلیه بحذف سین آورده صاحب رشیدی ہم (ب) را آورده وخان آرزو در سراج ہم نقلش کرده مؤلّف عرض کند که (ب) اصل است اسم جامد فارسی زبان بمعنی اضطراب واتہام ودروغ گوئی و (الف) مخفّف آن واگر سند استعمال - - - - - - - - - - - - -

(ج) **پلمه** ہم بدین معنی حاصل شود آن را ہم مخفّف (ب) دانیم (اردو) (الف) و (ب) و (ج) (۱) اضطراب - مذکّر (۲) اتہام - مذکّر - دروغ گوئی - مؤنّث -

پلمه (۱) بقول سروری بحوالۂ مؤیّد وبقول مؤیّد مرادف پلمسه که گذشت واشاره اینجا معنی ہمه را انجا نکرد - صاحب جہانگیری گوید که با اوّل مفتوح بثانی زده ومیم مفتوح واخفا ہا (۲) تختہ ولوحی که ابجد وغیره بران نویسند تا اطفال وغیره بخوانند (خواجه عمید لوبکی سه) نخست چون پدرم پلمه درکنار نهاد * چه علمها که بخواندم ازان بغیر زبان * ونسبت معنی

اوّل بر تهمت قانع۔ صاحب سروری بذکر معنی دوم نسبت معنی اوّل دروغ و تهمت گوید۔ صاحب ناصری بر معنی دوم قانع۔ صاحب جامع این را مرادف پلپسه هم گفته و بمعنی دوم هم آورده خان آرزو در سراج بذکر معنی دوم می فرماید که بمعنی اوّل بدون سین گفتن خطاست مؤلف عرض کند که ما حقیقت این بمعنی اوّل بر پلپسه عرض کرده ایم که این مخفف آنست و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان دانیم و تصدیق معنی اوّل باعتبار محققین اہل زبان می کنیم (اردو) (۱) دیکھو پلپسه (۲) مادّہ تختی جو ہندیان نوشت و خواند مشق کتابت کے لئے کام میں لاتے ہیں۔ صاحب آصفیہ نے تختی پر فرمایا ہے۔ اردو۔ اسم مؤنث۔ چھوٹا تختہ۔ لوح۔ پٹی۔ تختۂ مشق۔

پلندی بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاجار بالضّم کسی که باشندۂ پولند باشد مؤلف عرض کند که پولینڈ بدال ہندی در انگلیسی زبان ملکی است در یورپ بمغرب روس فارسیان ہمان پولینڈ را بحذف و تبدیل مفرس کردند و پس ازان یای نسبت در آخرش زیادہ کردہ پلندی کردند چنانکہ بمبئی و عربی (اردو) پولینڈ کا رہنے والا۔

پلندین اصطلاح۔ بقول انند و مؤید بفتح اوّل و ثانی و سکون نون و کسر دال مہملہ و قیل بکسر اوّل بمعنی (۱) پیرامون و (۲) چوب بالائین درخانه و (۳) بمعنی چہار چوب درخانه را ہم گفته اند مؤلف عرض کند که مبدّل پلندین است چنانکه اسپ و اسب و بمعنی دوم کنایه حقیقی و بمعنی اوّل و سوم مجاز مجاز (اردو) (۱) اطراف (۲) دیکھو پلندین کے پہلے معنے۔ اسی کو دروازے کا داسا کہتے ہیں صاحب آصفیہ نے داسا پر فرمایا ہے۔ ہندی۔ اسم وہ لکڑی کا لٹھا یا پتھر کی سل جسے دیوار پر رکھ کر اس پر کڑیاں ڈالتے ہیں (۳) دیکھو پلندین کے دوسرے

پلنگ بقول برهان بفتح اوّل بر وزن خدنگ (۱) جانوریست معروف و (۲) نوعی از
رنگ کبوتر و (۳) جانوری که دشمن شیر است و (۴) جانوری که آن را زرافه گویند
و (۵) هر چیز که دران نقطه‌ها از رنگ دیگر باشد و (۶) چارپائی را نیز گویند و آن چهار
چوبیست بهم وصل کرده که میان آن را بالوار و امثال آن ببافند و بران بخوابند و این
در هندوستان بیشتر متعارف است و (۷) بکسر اوّل و ثانی از پیش آستانه تا نهایت صحن
دیوار را گویند یعنی میان در. صاحب جهانگیری بر معنی اوّل و ششم و هفتم قناعت کرده صاحب
سروری بذکر معنی اوّل و دوم و پنجم نسبت معنی ششم گوید که آن را کت هم گویند. صاحب
ناصری ذکر معنی اوّل و ششم و هفتم کرده (حکیم فرخی ط) بزرگواری جنسی است از فعال
امیر * چنانکه همت نوعی است از خصال پلنگ * و از سندش معنی پنجم هم پیداست (ازرقی
ط) ز رشک زین پلنگش ز چرخ بدر ظهیر * سیاه و زرد نماید همی چو پشت پلنگ * معنی
سیاد که درینجا از پلنگ اسپ ابلق مراد است که داخل معنی پنجم است صاحب رشیدی هم زبان
ناصری در هر سه معنی. صاحبان جامع و مؤید در هر هفت معنی متفق با برهان. خان آرزو در
چراغ هدایت بذکر معنی اوّل برای معنی ششم سندی آورده (اشرف ط) پی خواب بهارش
فرش گردید * پلنگ بیدباف از سایهٔ بید * و هم او در سراج بذکر معنی دوم و سوم و چهارم
و ششم و هفتم گوید که بمعنی چهارم گرفتن خطاست و بدین معنی (اشترگاو پلنگ) است و ظاهر
دشمن شیر همان پلنگ بود که آن را بعربی نمر نام است و جانور دیگر نبود. زلّه بردارش
بهار بر معنی اوّل و ششم قناعت کرده صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاچار

(۸) بمعنی یوز آورده که بهندی چیتا گویند. صاحب محیط بر پلنگ گوید که بفتح بای فارسی
اسم فارسی زبان نمر عربی است و بترکی قبلان و بهندی تیندوا و آن حیوانی است شبیه
به یوز در شکل و رنگ و صورت آن شبیهه بشیر الا آن کوچک تر از آنست در جثه و بزرگ تر
از سگ و خبیث تر از شیر. گرم و خشک بجمیع اجزای خود و برای بعضی امراض نافع (الخ)
مؤلف عرض کند که آنچه صاحب محیط تعریف کرده متعلق به معنی اوّل است که محققین بر
جانور معروف قناعت کرده اند و همین است در هندی تیندوا. و معنی دوم داخل معنی پنجم
است که کبوتری را در هندی چیت کوبرا خوانند فارسیان پلنگ گویند و اسپ ابلق را هم
پلنگ گفته اند و این هر دو داخل همان تعمیم معنی پنجم باشد و از معنی سوم همان نمر مراد است که
دشمن شیر است که ذکرش بر معنی اوّل گذشت که بهندی تیندوا نام دارد و بعض محققین بر بی
تحقیقی آن را جانوری و رای معنی اوّل دانسته اند نسبت بمعنی چهارم عرض می شود که خان آرزو
درست گوید که زرافه را شتر و پلنگ گفتن درست نیست فارسیان آن را (اشتر پلنگ) و
(اشتر گاو) و (اشتر گاو پلنگ) نامند و ما صراحت این بر (اشتر گاو پلنگ) کرده ایم و بجث
مختصر بر (اشتر پلنگ و اشتر گاو) هم و بمعنی پنجم مجاز معنی اوّل که نمر رنگ زرد و سیاه مخلوط
دارد و همچون شیر از ینجاست که فارسیان مطلق هر چیز ابلق را پلنگ گفتند بر سبیل مجاز و نسبت
معنی ششم عرض کنیم که پلنگ بدین معنی لغت سنسکرت است و صاحب دلیل ساطع ذکرش
کرده فارسیان تفرّساً استعمال این کرده اند و بمعنی هفتم اسم جامد فارسی زبان و بمعنی هشتم
محاوره معاصرین عجم که یوز را پلنگ گفتند و این دلیل بی خبری شان است از حقیقت معانی بایها جهل

صاحب رہنما کہ مصنفش گم نام است (اردو) (۱) تیندوا۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ ایک درندہ کا نام جس کو فارسی مین پلنگ کہتے ہین۔ ایک قسم کا چیتا۔ باگھ۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ جو شیر قد مین چھوٹا اور چیتے سے بڑا ہوتا ہے وہی تیندوا ہے (۲) چتکبرا۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ ابلق۔ سفید اور کالے رنگ کا۔ داغدار۔ چیتلا۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ دکن مین اُس کبوتر کو کہتے ہین جس مین زرد اور سیاہ پر ملے ہوے ہون جو رنگ مین شیر کا مشابہ ہو۔ مذکر (۳) دیکھو پہلے معنے یعنے تیندوے کے سوا کوئی دوسرا جانور نہین ہے۔ شکاریون کا قول ہے کہ تیندوا شیر سے زیادہ غصیلا ہوتا ہے اور جب بگڑتا ہے تو شیر کی پروا نہین کرتا اگرچہ اس سے مارا جاتا ہے لیکن مقابلہ ضرور کرتا ہے (۴) دیکھو اشتر پلنگ (۵) ابلق (۶) پلنگ۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ مذکر۔ چارپائی۔ بڑے پاؤن کی اونچی چارپائی جو نواڑ سے بنی جاتی ہے۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ زبان سنسکرت کا لغت ہے (۷) دیوار کی ضخامت جس کو دکن مین مندم کہتے ہین۔ مؤنث۔ مندم غالباً تلنگی زبان کا لفظ ہے۔ (۸) چیتا۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ دیکھو ارسے۔

پلنگ افگن اصطلاح۔ بقول بہار و انند کنایہ از مرد شجاع و دلاور از عالم شیر افگن و پیل افگن مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است دگیہیچ (اردو) دلاور۔ شجیع۔ صفت۔

پلنگان گوزن افگن اصطلاح۔ بقول بحر و برہان و (جہانگیری در ملحقات) و رشیدی و سراج و جامع (۱) دلاوران و بہادران صاحب مؤید می فرماید کہ باہر سہ متجانس فارسی یعنی (۲) مردان دین (کذا فی الادات) و معنی

ترکیبی شیران آهوگیر و کنایه از معنی اول مؤلف
عرض کند که همین است تائید فضلا که تغلیط آنست
نمی دانیم که (از هر سه متجانس) مراد شان چیست
و اگر بوجود سند این را و را معنی اول بمعنی دوم
هم گیریم بهر دو معنی استعاره است نه کنایه از این
که (گوزن افگن) صفت حقیقی پلنگ است پس
کنایه نباشد و در ترجمه این گوزن را بمعنی آهو
آورده و این بی تحقیقی اوست گوزن چارپایه
ایست کلان تر از آهو و دوازده شاخ دارد
قائل (اردو) (۱) دلاور اور بهادر لوگ
(۲) مردان دین۔ دیندار۔

پلنگر بقول برهان و جامع و سروری و مؤید
و سراج و (جهانگیری در ملحقات) بکسر اول بر
وزن ستمگر نام پادشاه زاده زنگیان بود
و در میدان بدست سکندر کشته شد صاحب
برهان گوید که بفتح اول هم گفته اند مؤلف
عرض کند که صحیح بفتحتین است (نظامی ۵)

پلنگر که او بوجود سالار زنگ چو پا پانسته کا عد
از دریا نهنگ چو مرکب است از پلنگ بمعنی
اولش و گر که افاده معنی قوت و توانائی کند
بمعنی لفظی این قوت پلنگ دارنده و کنایه از شاه
زنگیان و بجبال بالقب باشد بنظر به توانائیش
یک کاف فارسی از دو کاف جمع شده حذف
کردند (اردو) پلنگر۔ زنگیوں کے شہزادے
کا نام یا لقب۔ زنگی۔

پلنگ رنگ اصطلاح۔ بقول [illegible]
بحواله فرهنگ فرنگ۔ اسپی که رنگ پلنگ
داشته باشد مؤلف عرض کند که ظاهراً اسم
فاعل ترکیبی است بمعنی عام ولیکن مشتهر شد
بمحاوره باشد که معنی خاص مستعمل شد معاصر [illegible]
[illegible] این قسم اسپ
در اسپان [illegible] اکثر [illegible] (اردو)
[illegible] گھوڑا اسپ کا رنگ مثل پلنگ [illegible]

پلنگ مشک اصطلاح [illegible]

وجامع (۱) مرادف فلنجمشک بفتح اوّل وکسر میم
نام داروئی و فرماید که گل این دارو به گلهای
(پشت پلنگ) و برنگ آن می نماید و بوے
مشک می دہد و (۲) بیدمشک راہم گفته اند
صاحبان جہانگیری و مؤید و رشیدی ذکر این
کرده اند۔ صاحب سروری بذکر معنی اوّل
گوید که بعربی سخلاط گویند و فرنجمشک و فلنجمشک
معرب آنست (حکیم خاقانی ؎) عطر کفند انہ
پلنگ مشک به بغداد بد و اهوی مشک آید
از فضای صفاہان بد خان آرزو در سراج
بذکر ہر دو معنی گوید که آنکه قوسی بمعنی دوم ہم
نوشته خطا است مؤلف عرض کند که ناصراحت
کامل بدافرنجمشک) کرده ایم و اشارهٔ این ہم
ہمدر انجا (اردو) (۱) دیکھو افرنجمشک
(۲) دیکھو بیدمشک۔

پلنگینه اصطلاح۔ بقول انند و غیاث
بالفتح مشابه به پوست پلنگ و نوعی از جامه
که در نقوش مشابه بپوست پلنگ می باشد
مؤلف عرض کند که پلنگین بمعنی منسوب به پلنگ
و کنایه از پوست پلنگ می توان گرفت و
مجاز مجاز باشد نوع جامه۔ ہای ہوز آخر
زائد۔ معاصرین عجم تصدیق این می کنند و
دیگر ہمهٔ محققین اہل زبان و زباندان ازین
ساکت (اردو) پلنگینه۔ فارسی زبان مین
اُس کپڑے کا نام ہے جس کا نقش تیندوے
کے پوست کا سا ہوتا ہے۔ مذکر۔

پلوار بحث این بذیل پلوان می آید چنانکه صاحب
ناصری ذکر کرده مرادف ہمان پلوان که می آید
بمعنی اوّلش **مؤلف** عرض کند که صراحت ناخذش
ہمین که بمعنی مثل پل است (اردو) دیکھو پلوان

پلواس بقول برہان و جامع با واو بروزن
الماس بمعنی (۱) چاپلوسی و (۲) فریب صاحب
ناصری بذکر این می فرماید که این را پلوس ہم
گویند **مؤلف** عرض کند که پلوس به معنی

بمعنی دوم گذشت و پلوس که می آید مبدل آن	هم نوعی از فریب است صراحت ماخذش
چنانکه تب و تپ و این قرینه علیهش نبیادت	همدزانجا مذکور (اردو) (۱) چاپلوسی
الف بعد واو و بمعنی اول مجاز آن که چاپلوسی	سوتنش (۲) فریب - مذکر -

پلوان بقول بهار بضم اول بروزن شقمان (۱) بلندی اطراف زمینی را گویند که درمیان آن زراعت کرده باشند و مزارعان ببالاء آن آمد و شد کنند تا زراعت پامال نشود و معنی ترکیبی این پل پا مانند چه وان بمعنی تشبیه و مانند هم آمده و (۲) پشتوارهٔ کاه را نیز گویند صاحب جهانگیری ذکر معنی اول کرده گوید که پلوان هم بهمین معنی می آید (امیر خسرو ره) عجب نبود گر انبار از فرو ریزد به آب و گل ۞ که بختی او ک لغزد چون گذر باشد به پلوانش ۞ (و له ع) که گره از شتر بهتر تواند رفت بر پلوان ۞ صاحب سروری معنی دوم را ذکر کرده گوید که بمعنی اول هم بنظر رسیده صاحب ناصری بذکر معنی اول گوید که این در حقیقت پلوار است (که بجایش مذکور شد) صاحبان رشیدی و جامع بر معنی اول قناعت کرده اند خان آرزو در سراج بذکر معنی اول گوید که بمعنی دوم هم قریب بمعنی اول است مؤلف عرض کند که معنی دوم اصل است و کنایه ـ عادت است که جائی که روانی آب می باشد همچون نهر و ناله - مزارعین دو پشتارهٔ کاه در دو طرفش اندازند و بالای آن از چوب ها رهگذری سازند که مثل پل عارضی قائم می شود در زمانهٔ باران و بعد از وقت معینی در دیگر فصل ها ضرورت آن نمیباشد و همین را پلوار و پلوان گویند که وار و وان هر دو بمعنی مثل و مشابه آمده و ون مخفف وان است و معنی اول مجاز آن که دو پشتارهٔ خاکی هم که درمیان قطعات کشت برای آمد و شد قائم کنند بجا

پلوانی مختصر قائم کنند تا آب از یک قطعہ بہ قطعۂ دیگر رسد و این مجاز مجاز است کہ مطلق
آن پشتارۂ خاکی را ہم پلوان نام کردند (اردو) (۱) مذکر - بقول آصفیہ - مؤنث -
وہ بلند راستہ جو کیاریوں کے درمیان آمد و رفت کے لئے قائم کیا جاتا ہے جس میں پانی کی گزر
کے لئے راستہ بھی ہوتا ہے جس کو اوپر سے پاٹ دیتے ہیں (۲) وہ عارضی کچا پل جو کاشتکار
گھانس کے دو گٹھوں پر لکڑیاں بچھا کر بنا لیتے ہیں تاکہ نہر یا نالیوں کا پانی ایک کھیت سے دوسرے
کھیت میں گزر جائے - مذکر -

پلوانہ | بقول مؤید بالام موقوف ہمان پرستو کہ گذشت اکذا فی الشرفنامہ و در رزفانگوید
بمعنی فراشتک **مؤلف** عرض کند کہ غیر از نسخہ مطبوعہ مطبع نولکشور این را در دیگر نسخ قلمی
نیافتیم و در نسخہ مطبوعہ ہم بلحاظ ردیف حروف بجایش نیست معنی لفظی این مثل پل کہ بعد
ترکیب پل با واو آن ہای زائد است و معنی بالا را ہیچ مناسبت با ترکیب یافتہ نمی شود
و بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم کہ لغت تحریفی یافتہ می شود عجبی نیست کہ (پلوایہ) را کہ بہ
تحتانی عوض نون می آید بہ تحریف کاتب این صورت پیدا شد و گمان غالب ہمین است -
واللہ اعلم بحقیقۃ الحال اگر سند استعمال این بدست آید این را مخفف پالوانہ توانیم گفت
(اردو) دیکھو پرستو -

پلوایہ | بقول سروری بفتح با و یا ہمان
پالوایہ کہ گذشت و فرماید کہ در فرہنگ بہ یای
تازی آوردہ - صاحب رشیدی این را با پالوانہ

ادش کرد کہ بمعنی پرستو کہ گذشت **مؤلف** عرض
کند کہ در بیجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدل
پلوایہ است کہ بموحدہ گذشت چنانکہ اسب آید

وصراحت ماخذ این بر بالوانه کرده ایم که به نون عوض تحتانی بجایش مذکور شد (اردو) دیکھو بالوانہ۔

پلوس بقول برہان بر وزن فلوس مخفف چاپلوس که فریب دادن است بچرب زبانی صاحب سروری فرماید که چرب زبانی و فریب را گویند (شمس فخری ع) بچاپلوسی خود راهمی کند بر کار پای حیشه بود کار چاپلوس پلوس ہ مؤلف عرض کند که پلوس بموقعدہ گذشت وصراحت ماخذش همدرانجا کرده ایم در ینجا همین قدر کافی است که این مبدل آن است چنانکه تب و تپ (اردو) دیکھو پلوس۔

پلوغ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتحتین بمعنی شیر دوشی و شیر کشی دیگر همه محققین اہل زبان و زباندان و معاصرین عجم ازین ساکت اند مؤلف عرض کند که بعض معاصرین عجم گویند که این لغت فارسی قدیم است و در بعضی رسائل زردشتیان یافته می شود و حالا بر زبان متروک۔ ظاہرا وضع لغت ترکی است ولیکن محققین ترکی زبان ازین ساکت اند مشتاق سند می باشیم (اردو) شیر دوشی۔ مؤنث۔

پلوک بقول برہان بفتح اول وثانی بواو مجہول رسیده و بکاف زده (۱) غرفه و خرجه و (۲) تالاری که بر بالاخانه سازند و (۳) پنجکی و چکش آہنگران ہم که بعربی مطراق نام است صاحب جہانگیری بر بضم اول و سوم قانع شده سروری این را مرادف پکوک گفته که بجای عربی عوض لام و دوم گذشت۔ صاحب ناصری این را تصحیف پکوک نوشته که بموقعدہ گذشت مؤلف عرض کند که صراحت ماخذ پکوک کرده ایم و این مبدل آنست چنانکه اکناک و الناک (اردو) دیکھو پکوک کے تینوں معنے

پلون بقول برہان و جہانگیری و رشیدی بضم

اوّل و فتح ثالث و سکون ثانی و نون یعنی پلوان است مؤلّف عرض کند که حقیقت این به پلوان بیان کرده ایم اینها مخفف آنست۔ (اردو) دیکھو پلوان۔

(الف) پلوند خان آرزو در سراج ذکر **(ب) پلونده** (الف) کرده می فرماید که بفتح بر وزن اروند بستهٔ جامه و قماش که بتازی رزمه خوانند و پرونده و پروند مبدل آن باید بعکس آن۔ صاحبان برهان و جهانگیری نسبت (ب) هم همین معنی نوشته اند (حکیم سوزنی۔) راه باید برید و رنج کشید که کیسه باید انباشت و پلونده که صاحب ناصری گوید که این تبدیل همان پرونده است و آن مبدل بر ونده که در موحّده مذکور مؤلّف عرض کند که حضرات ماخذ هم به [illegible] کرده ایم [illegible] معنی به (ب) ماخذی دیگر گوید که همین قیاس و بهتر از ماخذ مذکور نماید۔ می فرماید که اصل بر ونده بر بنده باشد که موحّده بدل شده به واو چنانکه آب و آو و بر بنده مرادف بر بسته یعنی بسته شده از مصدر بر بندیدن که بجایش گذشت و (الف) مخفف (ب) (اردو) (الف) و (ب) دیکھو پرونده کے پہلے معنے۔

پلّه بقول برهان بفتح اوّل و ثانی مخفّف بر وزن و معنی قلّه (۱) شیر حیوان نو زائیده و (۲) نام درختی است خود رو که برگش به پنجهٔ آدمی ماند و گلش بناخن شیر می نماید و بیخ آن گل سیاه و برگ آن نارنجی که در جنگل های هندستان بسیار است و (۳) بمعنی بضاعت قلیل و اندک هم و (۴) موی اطراف سر و (۵) چوبکی که ریسمان بر کمر آن بندند و در کشاکش آرند تا صدائی از ان ظاهر گردد و (۶) کفّه ترازو هم و بکسر اوّل و فتح ثانی مخفف بر وزن صله (۷) ابریشم بود و آنچه کرم ابریشم بر خود تنیده باشد و (۸) درخت بیدی که برگش پنجه را

ماند و بعضی گویند درخت بید مشکی است که بید مشک آن پنجه دار است و (۹) چوبکی را نیز
گویند بمقدار یک قبضه و هر دو سر آن تیزی باشد و آن را بر زمین گذارند و چوب درازی
بمقدار سه وجب بر سر آن زنند تا از زمین بلند شود و در وقت فرود آمدن بر کمر آن زنند
تا دور برود و آن بازی است مشهور که آن را (پله چوب) خوانند و بفتح اول و ثانی مشدد
بر وزن قلّه (۱۰) بمعنی درجه و مرتبه و (۱۱) هر مرتبه و پایهٔ نردبان را نیز گویند و باین معنی
با ثانی مخفف هم درست است و فرماید که باین وزن و باین معنی بجای حرف اول تای قرشت
نیز بنظر آمده است والله اعلم صاحب ناصری بذکر معنی اول گوید که بفای اول هم می آید و
این شیر را چون گرم کنند بسته می شود و مانند پنیر و لذیذ هم باشد و برای معنی دوم از امیر خسرو
سند می آرد (شعر) ای غنچه گشاده گل لعل پله ات * غرق تجون ناخن شیر پله ات و بر ذکر معنی ششم
و یازدهم قناعت کرده (فلکی شیروانی رح) خسرو مملکت ستان بارگهش بر آسمان * بام
در انه نردبان چرخ فروترین پله * (حکیم سوزنی رح) همه به پایهٔ نیکی من از سپندان کم * به پله
بدی اندر هزار چندانم * صاحب جامع ذکر همهٔ معانی کرده (باستثنای معنی دهم) صاحب
سروری ذکر این بمعنی سوم کرده معنی چهارم را سوی سرین گوید و نسبت هفتم می فرماید که مخفف
پیله است و ابریشم و کرم ابریشم هر دو را گویند و بجای دیگر با پیله مرادف قرار داده می طرازد
(۱۲) پلک چشم هم و بجای سوم این را بمعنی یکم و ششم و یازدهم آورده - صاحب رشیدی
بر ذکر معنی اول و دوم و ششم و یازدهم قناعت کرده - بهار بر معنی ششم و یازدهم قانع و فرماید
که بدین معنی بکسر گفته اند و اضافت آن بسوی ترازو و میزان شایع و با لفظ گسستن

مستقل خان آرزو بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم گوید که در فارسی بودن این محل تردد و ذکر معنی سوم وچهارم وپنجم وششم وهشتم ونهم ویازدهم بحوالهٔ برهان کرده صاحب روز نامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاجار گوید (۱۳) بمعنی محجّر نردبان هم وصاحب رهنما شفق با او وصاحب بول چال بحوالهٔ معاصرین عجم ذکر معنی دهم وسیزدهم فرموده مؤلف عرض کند که اختلاف اعراب در معانی که درمیان محقّقین واقع است ناقابل لحاظ که متصرف محاورهٔ مقامی است ازینجا که مابحث این اختلاف را ترک کرده ایم واین لغت به جمله معانی اسم جامد فارسی زبانست وآنچه در معنی چهارم اختلاف درمیان سروری ودیگر محقّقین راه یافته که او موی سرین گوید واینها موی اطراف سر ظاهراً غلطی کتابت می نماید حیف است که نسخهٔ دیگر سروری نداریم که تصفیهٔ آن کنیم معاصرین عجم با سروری اتّفاق ندارند ومعنی پنجم ونهم این را مزید علیه پل دانیم که درانجا بر معنی پنجم وهفتمش همین معنی گذشت وجا دارد که آن را مخفّف این گوئیم ونسبت معنی هفتم عرض می شود که مخفّف پیلّه یافته می شود که می آید ومعنی ابریشم مطلق مجازش ومعنی سیزدهم معنی نردبان عام است ومعنی یازدهم به تخصیص مجازش آن مخفی مباد که صاحب محیط اعظم بر پلّه گوید که پلاس است وهمین است حقیقت معنی دوم وبر پلاس می فرماید که اسم هندی است برگ آن گرم تر وباعفوصت بسیار لهذا مشتهی طعام ومبهی ومحلّل دبل وبثور ورباح شکم ومنافع بسیار دارد (الخ) ما می گوئیم که جا دارد که پلّه مفرس ازهمین پلاس باشد به تخفیف وتبدیل ازینکه این را شجر هندی گفته اند وآنچه نسبت بیدمشک خیال صاحب محیط است بر معنی ششم بابش ذکرش گذشت وآن متعلق به معنی هشتم

می نماید۔ واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) (۱) چپک کا دودھ۔ دکن میں گاے اور بھینس کے اُس دودھ کو کہتے ہیں جو جننے کے بعد پہلے ہفتہ میں حاصل ہوتا ہے جو گرم کرنے سے جم جاتا ہے اور شکر کے ساتھ نہایت ذائقہ دار ہوتا ہے۔ مذکر (۲) پلاس بقول ساطع ایک درخت کا نام ہے جو گرم۔ بلیغ، مشتہی اور مسکّل ہے۔ مذکر (۳) تھوڑی سی پونجی۔ بضاعت قلیل۔ مؤنث (۴) اطراف سر کے بال یا اطراف سر میں کے بال۔ مذکر (۵) دیکھو پل کے پانچویں معنے (۶) ترازو کا پلڑا۔ مذکر (۷) ابریشم۔ مذکر۔ دیکھو پیلہ (۸) مشک۔ دیکھو بان کے چھٹے معنے (۹) دیکھو پل کے ساتویں معنے (۱۰) درجہ۔ مرتبہ۔ مذکر (۱۱) سیڑھی کا تختہ۔ درجہ۔ مذکر (۱۲) دیکھو پلک (۱۳) سیڑھی۔ مؤنث۔

پلہ خوردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب مینا بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار ذکرش ساخته این کرده می فرماید که یعنی قائم شدن نردبان است صاحب روزنامہ ہم ذکر این کرده لیکن تعریف خوشی نکرده مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) سیڑھیاں قائم ہونا۔ لگائی جانا۔ نصب ہونا۔

پلہ داشتن مصدر اصطلاحی یعنی مرتبہ داشتن و ہم مرتبہ شدن مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری سہ) بدرا نشست
چه سن کوہکن مکن سبکم ۂ بسنج عشق مرا پلہ خوش پاسنگ است ۂ (اردو) مرتبہ رکھنا۔ درجہ رکھنا۔ برابر ہونا۔

پل ہفت طاق اصطلاح۔ بقول بہار و رشیدی و مؤید و آنند و سراج (۱) کنایہ از ہفت فلک صاحب بحر ذکر معنی اوّل نگوید که (۲) آفتاب ہم مؤلف عرض کند که معنی اوّل موافق قیاس و برای معنی دوم مشتاق سند شدیم

می باشیم که دیگر همه محققین فارسی زبان و معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) دا سات آسمان . مذکر د ۲ ا دیکھو آفتاب .

پلگسستن | صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی

برهم کردن پله باشد و از مستندش بمعنی برهم کردن پله میزان پیداست مجرد (پلگسستن) هم بمعنی مذکور خلاف محاوره نیست (انوری ہ) تا علم کمانه همی کرد آسمان پلگسست هر دو پله میزان در دو گمان ہو (اردو) پلڑے توڑ دینا .

پلیت | بقول بهار روانند تبدیل پلید چنانکه زردشت و زرتشت مؤلف عرض کند که اگر سند استعمال بدست آید قابل تسلیم است (اردو) دیکھو پلید .

پلیته | بقول برهان و جهانگیری و سروری و ناصری و جامع بفتح اول و فوقانی بر وزن فطیره پنبه و لته تاب داده را گویند و معرب آن فتیله خواه آن فتیله چراغ بود باشد یا آنکه فتیله داغ یا امثال آن (ناصرخسرو) چون دل اندر چراغ خواهی افروخت ز علم و عمل باید پلیته و روغن ﷲ خان آرزو در سراج گوید که فتیله عربی است ماخوذ است از فتیل بمعنی ریسمان تافته مؤلف عرض کند که ماصراحت ماخذ این بر فتیله کرده ایم که تبدیل فوقانی دوم گذشت و شک نیست که این قلب معنی است و مثالش چنانکه اسطبل و اسطخر و اسب و اسپ (اردو) دیکھو فتیله .

پلیه | بقول برهان بفتح اول و کسر ثانی بتحتانی زده و دال ابجد بر وزن شدید (۱) بمعنی مردار و نجس باشد (۲) مشتق از پلیدیدن که ماضی پالیدن

است بمعنی جستجو کرد و تفحص نمود و ... بمعنی اول مبدل پلیت که گذشت مؤلف عرض کند که بمعنی اول اسم جامد و بمعنی دوم ...

است و بمعنی دوم ماضی مطلق (پلپیدن) که مخفف
وصراحت ماخذش همدرینجا کنیم (اردو) (۱)
مردار نجس (۲) پلپیدن کا ماضی مطلق دیکھو
پلپیدن -

پلپیدن بقول برہان بفتح اوّل و دال ابجد
وکسر ثانی به تحتانی زده و نون بر وزن رسیدن
مخفف پالیدن صاحب بحر هم ذکر این کرده
مؤلف عرض کند که صراحت ماخذ این بر پالیدن
مذکور موافق قیاس است (اردو) دیکھو پالیدن

پلپیدی بقول انند و ناصری (۱) بمعنی نجاست
و مردار (سعدی) پلپیدی کند گربه بر دیبا جای
پاک هر چیز نقشش نماید بپوشد نجاک (۲) صاحب
رشیدی گوید که (۲) نوعی از خربزه و فرماید که
در فرهنگ بعد از یای اوّل نون ساکن زیاده
کرده و الله اعلم **مؤلف** عرض کند که بمعنی
اوّل بزیادت تحتانی بر لفظ پلپد است که
گذشت و بمعنی دوم اگر سند استعمال

این بدون نون پیش شود توانیم گفت که مخفف
پلپندی که می آید (اردو) ناپاکی، مخفف
(۲) دیکھو پلپندی -

پلپله بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ
بالفتح بمعنی پلپله که بجو مقدم گذشت
عرض کند که اگر سند استعمال این پیش شود
توانیم عرض کرد که مبدل آن است چنانکه
تب و تپ معاصرین عجم بزبان ندارند
(اردو) دیکھو پلپله -

پلپندی بقول برہان و ناصری و جامع
و جهانگیری بر وزن فرزندی نام نوعی از
خربزه که هریان بلفتح گویند. خان آرزو
در سراج گوید که بمعنی بفتح با و سکون اللام
و فتح تحتانی و دال مکسور و یای معروف
نون تصحیح نموده اند **مؤلف** عرض کند که اسم
پایه فارسی زبان است و اگر برای حذف
نون سند استعمال پیش شود مخففش دانیم (اردو)

خربزہ کی ایک قسم جس کو عرب بطیخ کہتے ہیں	صاحب منتخب نے بطیخ بمعنی خربزہ لکھا ہے۔

بای فارسی با نون

پین بقول برہان و ناصری و انند و جامع و سراج بفتح اوّل و سکون ثانی بمعنی امّا و ولیکن **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و لیکن بر زبان معاصرین عجم نیست (اردو) لیکن۔ بقول آصفیہ۔ حرف استثنا۔ پر۔ مگر۔ پرنتو۔ الّا۔ امّا۔ و لے۔ و لیکن۔

پناد بقول برہان و ناصری و جامع و سراج بر وزن سواد بمعنی ہوا و آن کرہ ایست از عناصر اربعہ کہ احاطۂ آب و زمین کردہ۔ صاحب سفرنگ بشرح (بست و یکمی فقرۂ نامۂ شت ساسان نخست) این را بمعنی کرۂ ہوا گفتہ۔ **مؤلف** عرض کند کہ فارسی قدیم است کہ زند و پازند باشد و حالا بر زبان معاصرین عجم نیست (اردو) ہوا۔ دیکھو باد کے پہلے معنے۔

پناغ بقول برہان و ناصری و سروری و جامع بکسر اوّل بر وزن چراغ (۱) منشی و دبیر و نویسندہ را گویند و (۲) تار ابریشم و (۳) بیضہ مانندی کہ از ریسمان خام کہ در دوک پیچیدہ شود و (۴) شورہ را نیز گویند (منصور شیرازی ۵) ضمیر تو بود آن بلبلی کہ گاہ بیان ٭ بہ پیش او بود الکم زبان تیز پناغ ٭ (شاعر ۵) تو سیمین قفی من چو زرین پناغ ٭ تو تابان مہی من چو سوزان چراغ ٭ خان آرزو در سراج بذکر ہر چہار معانی بالا گوید کہ این خطا است و تجمیع معانی بہ بای موحّدہ است **مؤلف** عرض کند کہ حیف است کہ محققین بغیر تحقیق ہمین سند منصور شیرازی را در موحّدہ بہ بناغ ہم آوردہ اند و وجہی نباشد کہ این را باعتبار صاحبان

با صری و سروری و جامع که هرسه از اہل زبانند مبتدل بناغ بمعنی اوّل وسوشش نگیریم
چنانکه اسپ واسپ۔ خان آرزو دخل بہ معقولات کند وبلا وجہ موجّہ قول محققین را
غلط داند ونداند که خطای خود اوست۔ باقی حال بہر چہار معنی اسم جامد است (اردو)
(۱) دیکھو بناغ کے دوسرے معنے (۲) دیکھو ابریشم (۳) دیکھو بناغ کے پہلے معنے (۴) وہ
چھوٹی سی تکلی جس پر جولاہے تار لپیٹتے ہیں۔ دیکھو ماشورہ۔

پناگاه استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ جای پناه و مامن را گویند مؤلف عرض کند
که مخفف پناه گاه است موافق قیاس (اردو) جای پناه۔ مؤنث۔ مامن۔

پناگیر استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وکسر کاف فارسی بمعنی بازار بیع و
شرا مؤلف عرض کند که دیگر ہمہ محققین فارسی زبان ازین ساکت و پنا ہیچ معنی ندارد
ما ہر این را مخفف (پناه گیر) توانیم گرفت که اسم فاعل ترکیبی است ولیکن ہیچ تعلق
با بازار بیع وشرا ندارد بدون سند استعمال بر مجرد قول صاحب فرہنگ فرنگ این را تسلیم
نکنیم که خلاف قیاس است ومعاصرین عجم بدین معنی بر زبان ندارند (اردو) خرید و فروخت
کا بازار۔ مذکر۔

پنام بقول برہان وجامع بفتح اوّل بر وزن کلام (۱) تعویذی باشد که بجہت دفع چشم زخم
نگاہدارند واعمالی که بجہت دفع چشم زخم کنند (استاد شہید سلمہ) بیت۔ نگارا ز چشم بد بترس ہمی
ز چیزا نخواہی با خویشتن تو چشم پنام کن (۲) بمعنی پوشیده و پنہان و (۳) بلغت ژند وپاژند پارچہ
چہار گوشہ که در دو گوشہ آن دو بند دوزند ومتابعان زردشت در وقت خواندن ژند و پاژند

داستا آنرا بر روی خود ببندند۔ صاحب جہانگیری بذکر معنی اوّل برای معنی دوم از کمال اسمعیل سند آوردہ (سند) ؎ اکابر بہ مجلس خلوت ؛ گفتگوی پنام می خواہم ؛ و برای معنی سوم از بہرام یزدی (سند) بشد بر تخت زرار دای ویراف ؛ پنامی بر رخ و کستیش بر ناف ؛ و فرماید کہ از ینکہ پارچۂ چہار گوشہ روی را می پوشد پنامش نامیدہ اند ہم او در ملحقات ذکر معنی سوم کردہ صاحب رشیدی بمعنی دوم و سوم قانع و فرماید کہ بمعنی دوم مخفف پنہام است کہ می آید (و صاحب سروری بمعنی اول و سوم) صاحب ناصری می فرماید کہ این مخفف پنہام و پنہام بمعنی پنہان و ذکر معنی سوم ہم کردہ نسبت معنی اوّل صراحت کند کہ (چشم پنام) است زیرا کہ از چشم بد پناہ دہد۔ خان آرزو در سراج درست گوید کہ پنہام مبدّل پنہان (چنانکہ کجین و کجیم) و این مخفف پنہام و فرماید کہ بمعنی اوّل (چشم پنام) است نہ مجرد پنام و بذکر معنی سوم می فرماید کہ اوّل و سوم مجاز معنی دوم کہ تعویذ مذکور پردۂ چشم بد است و پردہ را از ان پنام گفتند کہ روی را پنہان کند مؤلف عرض کند کہ ماخذ معنی اوّل بیان کردۂ خان آرزو خوش باشد اگر پنام را مبدّل پناہ گیریم چنانکہ باسرہ و باسرم بہتر ازین است و شک نیست کہ اصل این (چشم پنام) بمعنی (چشم پناہ) اسم فاعل ترکیبی است ولیکن قول محققین اہل زبان اعتبار را شاید کہ مجرّد پنام ہم بمعنی چشم پنام مستعمل است و قول مجرّد شان سندی را ماند (اردو) (۱) وہ تعویذ یا وہ عمل جو چشم زخم کے لئے باندھتے ہیں یا کرتے ہیں۔ مذکر (۲) مخفی۔ پوشیدہ (۳) وہ چار گوشہ کپڑا جو زردشت عبادت کے وقت منہ پر باندہ لیتے ہیں۔ مذکر۔

پناخچ صراحت این بر پناپچ مذکور که عوض نون چهارم به یا وجیم فارسی در آخر می آید (اردو) دیکھو پناپچ۔

پنانگ بقول برہان و ناصری و رشیدی و جامع و سراج و انند با نون بر وزن تبانک صمغ درخت را گویند مؤلف عرض کند که ظاهرا مرکب معلوم می شود از پنان و کاف تصغیر ولیکن معلوم می شود که اسم جامد فارسی زبان است. یکی از معاصرین عجم گوید که این مفرس است و مرکب از بنان عربی که بمعنی انگشت آمده و باضافهٔ کاف تصغیر در آخرش بمعنی انگشت کوچک که صمغ هم برتنهٔ درخت انگشت کوچکی را ماند (والله اعلم بحقیقة الحال) (اردو) گوند۔ مذکر۔ دیکھو ازدو۔

پناور اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اول بر وزن سراسر دنبل بزرگ را گویند و فرماید که این لفظ بباء ابجد هم آمده مؤلف عرض کند که ما آن را اسم جامد فارسی زبان گفته ایم و این مبدلش باشد چنانکه اسب و اسپ و یکی از معاصرین عجم با ما گوید که سکندری خورده اید این اسم جامد و اصل است و آن مبدل این ـ والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) دیکھو بناور۔ موحدہ کے ساتھ۔

پناه بقول برہان و ناصری و جامع بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بهای زده (۱) بمعنی حمایت باشد (حافظ ـ) ما بدین در نه پی حشمت و جاه آمده ایم ؛ از بد حادثه اینجا به پناه آمده ایم ؛ و (۲) سایهٔ دیوار هم و (۳) امر باین معنی یعنی پناه ببر و پناه بگیر صاحب سروری بذکر معنی اوّل و سوم از حکیم فردوسی سند دهد (۵۲) ز هر بد به زال و به رستم پناه

یا کہ پشت پناہند و زیبای گاہ ہ صاحب بحر بذیل مصدر پناہیدن ذکر معنی اوّل و دوم هم کرده - خان آرزو در سراج گوید که بمعنی اوّل اصل است و معنی دوم مجاز آن و نسبت معنی سوم می فرماید که اگرچه اسم جامد است ولیکن قدما اشتقاق افعال ازان نموده اند - بہار بذکر معنی اوّل و دوم می فرماید که بمعنی پناه گرفتن نیز آمده و این مجاز است و با لفظ آوردن و بردن و داشتن و کردن و گرفتن مستعمل **مؤلف** عرض کند که اصلا بمعنی پناه گرفتن نیامده و جزین نیست که بمعنی اوّل اسم جامد است و اسم مصدر پناهیدن و حاصل بالمصدر هم یعنی پناه گیری و پناه دہی و بمعنی دوم مجاز معنی اوّل ازینکه غربا در سایۂ دیوار پناه گیرند و از همین عادت بمعنی دوم مستعمل شد مخفی مباد که از اسم جامد اشتقاق افعال نمی شود چنانکه خان آرزو نوشته بلکه مصدر وضع می شود ازان و از مصدر اشتقاق پیدا می شود و آنچه بہار این را بمصادر خاص مخصوص کرده تعریفش در ملحقات می آید و تخصیص بیان کرده اش باقی نماند و با دیگر مصادر هم مرکب می شود و بمعنی سوم امر حاضر مصدر پناهیدن است که لازم و متعدی هر دو آمده (اردو) پناه - بقول آصفیه - فارسی - اسم مؤنث (۱) پشتی - حمایت - سہارا (۲) دیوار کا سایہ - ظل - سرن (۳) پناه دے - پناه لے - دیکھو پناہیدن یہ اس کا امر حاضر ہے -

پناه آوردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی پناه جستن ۃ به پناه کسی آمدن و حمایت کسی خواستن (اثر شیرازی ۔ے) گفتیا ازین از من نمی آید که آوردم پناه ہ از تف دوزخ بخاک آستان این جناب ہ (اردو)

پناہ میں آنا۔ پناہ لینا۔ دیکھو بہ زنہار آمدن۔

پناہ بردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حمایت گرفتن و پناہ جستن۔ مرادف مصدر گذشتہ (حافظ شیرازی ے) بحسن عارض و قد تو بردہ اند پناہ ٭ بہشت و طوبی طوبی لہم و حسن مآب ٭ (اردو) پناہ لینا۔ دیکھو مصدر گذشتہ

پناہ جستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حمایت خواستن و بہ پناہ آمدن است و راحت گرفتن و حاصل کردن (ظہیر فاریابی ے) خورشید زیر سایۂ جنت پناہ جست ٭ گردون بگرد مرکز حکمت مدار کرد ٭ (اردو) دیکھو پناہ آوردن

پناہ خواستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و از خان آرزو سند دہد (ے) از محتسب شہر چہ خواہان پناہی ٭ از سایۂ تاک است گرت افسر شاہی ٭ مؤلف عرض کند کہ این مرادف پناہ جستن است و سند بالا برای خواہان پناہ بودن باشد نہ برای پناہ خواستن البتہ برای این سند ما از ظہوری داریم (ے) جا ظہوری بکوی عشق نکردی ٭ در خطرہا پناہ می خواہی ٭ جا دارد کہ این سند را متعلق بمصدر (پناہ خواہیدن) گیریم (اردو) دیکھو پناہ جستن و خواہیدن

پناہد بقول برہان و سروری با ہا و دال ابجد بر وزن صباحت یعنی پناہ می آورد (حکیم اسدی ے) ز گیتی بدین در پناہد ہمی ٭ ز جامت ہمی کل خواہد ہمی ٭ صاحب ناصری گوید کہ بمعنی پناہ می جوید مؤلف عرض کند کہ این است تحقیق محققین کہ در اسم جامد و مشتق امتیازی ندارند بمصدر پناہیدن می آید کہ لازم و متعدی ہر دو است یکی از مشتقاتش مضارع را می نویسد و دیگری ماضی را و بمعنی اسم مفعول را و درینجا بمعنی لازم اکتفا کردن کمی قوت تلاش است کہ بمعنی پناہ دہد ہم باشد نظر بہ تعمیم مصدر کہ می آید (اردو) پناہ لیوے۔ پناہ دیوے۔

پناه دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که حمایت کردن است (ناظم هروی ؎) پناهم ده بزیر دامن ـ ز شر نفس یا خیر النبیین ـ (اردو) پناہ دینا۔ حمایت کرنا۔ اپنی حمایت میں لینا۔ چاهی بنانا۔

پناه داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی حمایت داشتن است و در پناه کسی بودن و حاصل بودن پناه (معزی نیشاپوری ؎) کسی کو ز جاهت ندارد پناه ـ کسی کو ز عدلت ندارد بسیر ـ (اردو) پناہ رکھنا۔ حمایت میں ہونا۔

پناه ساختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی پناه کردن و پناه خود قرار دادن و حامی گردانیدن (ازرقی هروی ؎) ساقی ز عکس نورش گوئی سیاوش است ـ آتش پناه ساخته از بهر امتحان ـ (اردو) پناہ کرنا۔ حامی بنالینا۔

پناه شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که حامی شدن و حمایت کردن (اثر شیرازی ؎) درین زمان که بزرگان پناه کس نشوند ـ ندانم از چه بچه داده بود رخشنده حباب ـ (اردو) پشت و پناہ ہونا۔ حامی بننا۔ حمایت کرنا۔

پناه کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی پناه گرفتن و در حمایت آمدن و پناه قرار دادن کسی را (انوری ؎) آسمان سرگشته کی ماندی اگر ـ با ثبات دولتت کردی پناه ـ (اردو) پناہ لینا۔ حمایت میں آنا۔

پناه گاه استعمال۔ بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ۔ بمعنی جای پناه و مامن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است قلب اضافت

(گاه پناه) (اردو) امن - بقول آصفیہ - عربی - اسم مذکر - جای امن - آرام کی جگہ - ٹھکانا - پناہ گاہ -

پناہ گرفتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند که حمایت اختیار کردن و آمدن بحمایت (سفید بلخی ع) چون سنگ راہ گریز از شکست جنگ نگیر ز بیم تیغ چو آتش پناہ سنگ نگیر ہم ۔ (اردو) پناہ لینا - پناہ میں آنا -

پناہ گزیدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند که حمایت اختیار کردن و بہ پناہ و حمایت کسی آمدن وحمایت قبول کردن است (قاسمی گونابادی ع) گزیدم پناہی وحصنی وپشتی ۔ سوا اصل سپاہی وعزی ومالی ۔ (اردو) پناہ لینا حمایت حاصل کرنا - پناہ میں آنا -

پناہندہ استعمال - بقول برہان وسروری بر وزن پراگندہ بمعنی پناہ گیرندہ یعنی پناہ بکسی بردہ (نظامی ع) درگذر از جرم کہ خواہندہ ایم ۔ چارہ ما کن کہ پناہندہ ایم ۔ صاحب سروری صراحت مزید کند کہ بمعنی پناہ دہندہ ہم (ولہ ع) پناہندہ را یاد کرد از نخست ۔ نیت کرد بہر کامگار درست ۔ صاحب ناصری بذکر معنی پناہ آوردہ گوید کہ پناہیدن مصدر این لغات است مؤلف عرض کند کہ بابا قواعد زبان خود را فراموش کردہ چون میدانی کہ پناہیدن مصدری می آید کہ لازم ومتعدی ہر دو ست باز مشتقاتش را چرا اسم جامد دانستہ وچرا ذکر آن می کنی و وقت خود را ضائع می سازی وچرا نمی گوئی کہ این اسم فاعل ہمان مصدر است بقاعدہ فارسی (اردو) پناہ لینے والا - پناہ دینے والا - پناہیدن کا اسم فاعل

پناہیدن بقول برہان وسروری بر وزن

دوانید یعنی بکسی پناه آورد (حکیم فردوسی ع)
پدید از بد و نیک بازار او * که پنهید دان
پناهید در کار او * مؤلف عرض کند که
ماضی مطلق مصدر پناهیدن است که می آید
و این محققین (قانون زبان فراموش کرده) حق
که اسم جامد است ازینجاست که مشتقات را
در کتب لغات جا داده اند و این شامل است
بهر لازم و متعدی هر دو یعنی پناه آورده و پناه
داده (اردو) پناه چاہا۔ پناه دیا۔ پناهیدن
کا ماضی مطلق ۔

پناهیدن بقول بحر و اننداج بر وزن دوانیدن
بمعنی پناه آوردن و پناه گرفتن و پناه بردن
بکسی و پناه دادن (کامل التصریف) و مضارعش پناهد
پناهد مؤلف عرض کند که مرکب از اسم مصادر
(پناه) و علامت مصدر دن و در میان هر دو
یای معروف بقاعده فارسی و این مصدر اصلی
است که اسم مصدر این مال فارسی زبان
است و پناه بمعنی پناه آوری و پناه دهی حاصل
بالمصدر این محققین بانام و نشان این را
ترک کرده اند و بعض مشتقات این را بطور
اسم جامد جا داده اند و قواعد زبان خود را
فراموش کرده اند. صاحب سفرنگ بشرح
(اولین فقرهٔ دساتیر آسمانی بفرزاباد و خشوران
و خشور) ذکر این کرده گوید که بکسی پناه گرفتن
و حمایت جستن. ازین معلوم می شود که در فارسی
قدیم این مصدر برای معنی لازم وضع شد و لیکن
محاورهٔ زبان این را بمعنی متعدی هم استعمال
کرد (اردو) پناه لینا۔ پناه دینا۔

پناهیده بقول برهان بر وزن جفا پیشه
بمعنی پناه گیرنده و پناه دهنده. صاحب سروری
بر پناه گرفته قانع مؤلف عرض کند که با او اتفاق
داریم صاحب برهان غور بر قواعد زبان و معنی
لفظی این نکرد اصلا این بمعنی فاعلی پناه دهنده
پناهنده و حق آنست که هر دو محققین بالا این را

اسم جامد دانسته اند تسامح شان است ازینجا
که مصدر این را ترک کرده اند که گذشت (اردو)
سپاه لیا ہوا۔ سپاه دیا ہوا۔

پناپیچ | بقول مؤید مطبوعہ مطبع نولکشور بالفتح آن
زن که شوهرش دو زن دارد یکی مر دیگری را
پناپیچ است ترجمه سوتن در ہند مؤلف
عرض کند که در دیگر نسخ قلمی این را نیافتیم
و عوض این پناپیج بنون چهارم و جیم عربی بمعنی
اسم بناغ مذکور است و در موحده همین لغت بموحده
و نون چهارم و جیم پنجم گذشت و ما صراحت ماخذش
همدرانجا کرده ایم و آن را اسم جامد فارسی زبان
دانسته ایم پس چاره بجز این نیست که پناپیچ را ببای
فارسی و نون چهارم و جیم پنجم مبدلش دانیم
چنانکه اسب و اسپ و این را تحریف
صاحبان مطبع گوییم (اردو) دیکھو
بنانج کے پہلے معنے۔

پنبه | بقول بهار بالضم قطن و فرماید که اضافت آن بسوی قرابه و مینا و داغ و بالش
و گوش شائع (صائب ؎) در می روشن رگ تلخی شود رگهای خواب ٭ پنبۀ مینا اگر از
پنبه گوش کنند ٭ صاحب محیط هرچه نسبت این نوشته ما نقلش بر معنی دوم برس کرده ایم
و خصوصیت اضافت با الفاظ بالا نباشد که ذکرش بهار کرد و استعمال این در محاوره فرس با
ملحقات می آید (اردو) دیکھو برس کے دوسرے معنے۔

پنبه از سر مینا بر داشتن | مصدر اصطلاحی
بقول بهار معروف (صائب ؎) از ولهم
عشق بجای غم دنیا برداشت ٭ نتوان پنبه
چنین از سر مینا برداشت ٭ (قاسم مشهدی
؎) سفر سوز و سوخت زبان آتش که در سر
داشتم ٭ از سر مینای عشق این پنبه را برداشتم
٭ مؤلف عرض کند که بمعنی شیشه را وا کردن
و کنایه از شراب خوردن (اردو) شراب پینا۔

(الف) پنبه از سر مینا گرفتن
(ب) پنبه از شیشه گرفتن

مصادر اصطلاحی ـ بهار ذکر (الف) کرده بمعروف قانع و صاحب آصفی بذکر (ب) ہمزبان بہار مؤلف عرض کند که ہر دو مرادف (پنبه از سر مینا برداشتن) که گذشت موافق قیاس است (کامل شیرازی ـ ه) باز ازین کفن و دفن اندوه نسیم ـ از شیشه گرفت پنبه خشت از سر خم ـ (اردو) دیکھو پنبه از سر مینا برداشتن

(الف) پنبه از گوش برآوردن
(ب) پنبه از گوش برداشتن
(ج) پنبه از گوش برون آوردن
(د) پنبه از گوش برون کردن

مصادر اصطلاحی ـ صاحب بحر و کبیر ہر چہار مصدر کرده گوید که ہوشیار کردن و ترک غفلت کردن ـ بہار گوید که مقابل (پنبه در گوش افگندن) است (زلالی خوانساری ـ ه) که یعنی پنبه چیست از گوش بردار ـ رگ گردن مباش و سر فرود آر ـ (ملا طاہر غنی ـ ح) ناله ام گوش نکردی تو و من داغم ازین ـ پنبه از گوش برون آر و بداغم بگذار ـ (صائب ـ ح) پنبه از گوش برون کن که با گوش سفید ـ دم صبح ازل که صبح دوم آن کفن است ـ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است که آماده سماعت کردن و خبردار کردن است مخفی مباد که بیرون و برون ہر دو یکی است (برداشتن پنبه از گوش) در صحّه گذشت (اردو) (الف تا د) دکن میں کہتے ہیں کان میں سے روئی نکالنا ـ صاحب آصفیہ نے (کان کھولنا) پر فرمایا ہے ـ آگاہ کرنا ـ خبردار کرنا ـ تنبیہ کرنا (نصیر ـ ہ) دوش پر غنچہ نے تو رخت سفر باندھا ہے ـ کان ہر گل کے تو اے باد صبا کھول کے چل ـ

پنبه از مینا برگرفتن

مصدر اصطلاحی ـ بهار بمعروف قانع مؤلف عرض کند که مرادف همان (پنبه از سر مینا برداشتن) است (صائب

(ب) که ساقی می شود صاحب درین محفل نمی دانم
بهر که جوش می زند دی پنبه بری گیرد از مینا ؎
(اردو) دیکھو پنبه از سر مینا بر داشتن ۔

پنبه اندر گوش افگندن | مصدر اصطلاحی
بقول آصفی بمقابل پنبه از گوش بر آوردن مولف
عرض کند که (۱) بند کردن گوش و (۲) کنایه از
غافل شدن است (ضیای نخشبی ب) پنبه
اندر گوش خود باید فگند ؎ تا خبر از ذکر تو دیگر
نشنود ؎ مخفی مباد که (افگندن پنبه در گوش)
سابقش گذشت ۔ افگندن و مخفف آن فگندن
هر دو یکی است (اردو) (۱) کانون کو بند
کرنا ۔ (۲) غافل ہونا غفلت کرنا ۔ صاحب
آصفیه نے (کان مین روئی دے کے ہو بیٹھنا)
پہ لکھا ہے (کان مین تیل ڈال لینا) دیکھو (افگندن
پنبه در گوش)

پنبه بر | اصطلاح ۔ بقول بہار بمعنی نداف دیکھو
شرار سی قهستانی (ب) پنبه بری فاش کرد یک نکت
از سر عشق ؎ در ہمه عالم فتاد شور از ان مسئله ؎
مولف عرض کند که به ضم سوم معدد می نماید اسم
فاعل ترکیبی است یعنی آنکه پنبه را می برد ۔ کنایه از
نداف (اردو) نداف دیکھو البادہ ۔

پنبه بر بروت گذاشتن | مصدر اصطلاحی
بقول بحر کنایه از ظرافت کردن مولف عرض
کند که چون کسی می خسپد پنبه بر بروت او می گذارند
تا چون بیدار شود او خبر ندارد و اهل مجلس بر او
خنده می زنند از ہمین عادت این مصدر اصطلاحی
قائم شد معاصرین عجم برزبان دارند (اردو)
تمسخر اور دل لگی کرنا ۔

پنبه بر پنبه مینا زدن | مصدر اصطلاحی
بقول انند معروف مولف عرض کند که سند
استعمالش پیش نکرد و معنی صریحی ننوشت معنی
لفظی این جز این نباشد که مینا را باز و بند کردن
تا جوش می آن را از خود باز نکند (اردو)
شیشه کو مضبوطی سے بند کرنا تا جوش شراب سے

کھل نہ جائے ۔

پنبہ بر چشم گذاشتن | مصدر اصطلاحی۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت و این را مرادف (پنبہ بر چشم گرفتن) گوید کہ می آید مؤلف عرض کند کہ ما ہر دو را بمعنی علاج مرض چشم کردن گیریم (اردو) آنکھ پہ مرہم رکھنا ۔

پنبہ بر چشم گرفتن | مصدر اصطلاحی۔ بہار بذکر این از معنی ساکت و صاحب آصفی این را مرادف (پنبہ بر چشم گذاشتن) گفتہ و ذکر معنی نکردہ۔ مؤلف عرض کند کہ ما ہمانجا صراحت معنی کردہ ایم و این مرادف آنست (طغرای مشہدی سے) نگیرد چرا پنبہ بر چشم خویش ۔ کہ از کثرت گریہ گردید ریش ۔ (اردو) دیکھو پنبہ بر چشم گذاشتن ۔

(الف) **پنبہ بر ریش داشتن** | مصادر اصطلاحی
(ب) **پنبہ بر ریش گذاشتن** | بقول بحر البقا
(ج) **پنبہ بر ریش نہادن** | و ج کنایہ باشد از ظرافت و تمسخر کردن۔ صاحب آصفی ذکر ج کردہ مؤلف عرض کند کہ مرادف ہمان (پنبہ بر بروت گذاشتن) کہ گذشت (اردو) تمسخر کرنا۔ ظرافت کرنا۔ دل لگی کرنا۔ ٹھٹھول کرنا ۔

پنبہ بر سر مینا زدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار معروف مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی بند کردن شیشہ ۔ اگرچہ سند استعمال پیش نشد ولیکن موافق قیاس است (اردو) شیشہ بند کرنا ۔

پنبہ بر | اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و ناصری و رشیدی و سراج بزای آخر مرادف پنبہ زن بمعنی نداف صاحب جہانگیری گوید کہ (پنبہ وز) ہم بہ ہمین معنی می آید صاحب ناصری ہمان سند نزاری را برای این آوردہ کہ بہار بر (پنبہ بر) نقلش کرد خیال ما این است کہ نقل کتابت بہار این را در انجا قائم کرد صحیح بزای معجمہ است مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی

است مرکب از پنبہ و بر کہ امر حاضر بریدن است یعنی کسی کہ پنبہ بواسطۂ او برید (اردو) نداف دیکھو پنبہ بر اور البار۔

پنبہ بستہ اصطلاح۔ بقول بحر (۱) نرم ظاہر و سخت باطن و (۲) بمعنی مجروح نیز مؤلف عرض کند کہ اگرچہ موافق قیاس است ولیکن بلحاظ سکوت معاصرین عجم و دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندان مشتاق سند استعمال باشیم کہ صاحب بحر از اہل ہند است (اردو) (۱) جو ظاہر میں نرم اور باطن میں سخت ہو (۲) مجروح زخمی مرہم پٹی کیا ہوا شخص۔

پنبہ بگوش فرو نہادن مصدر اصطلاحی بقول بہار و اند بمعنی (پنبہ در گوش کردن) و ہم او بہ (پنبہ در گوش کردن) از معنی ساکت (عرفی سے) اگر بصحبت عرفی سبو نشینی بیاگوش پنبہ فرو نہ کہ سر بسر لافست مؤلف عرض کند کہ کنایہ باشد از سماعت نکردن و گوش خود را بند کردن (اردو) کان میں انگلی یا روئی رکھنا یا کان میں انگلی دینا۔ بقول آصفیہ ہیچ کے ساتھ اکثر بولتے ہیں (دیکھو پنبہ ساختن گوش بہ پنبہ)

پنبہ پاہی اصطلاح۔ بقول بحر و بہار و اند نوعی از پاپوش افزار مؤلف عرض کند کہ این قسم کفش بسیار نرم باشد کہ زیرچرم پنبہ در دست کنند (اردو) وہ جوتی جس کے تلے میں روئی رکھی جاتی ہے۔ نرم جوتی۔ اسی کو دکن میں آپا شاہی کہتے ہیں۔

پنبہ پشت اصطلاح۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت صاحب اند نقل بر دارش (میر خسرو سے) این شدہ پشمین زرگلیم درشت و او زپی شقہ شدہ پنبہ پشت مؤلف عرض کند کہ لوطیان مفعول را پنبہ پشت گویند یعنی نرم پشت موافق قیاس است (اردو) لوطیوں کی اصطلاح میں مفعول۔

پنبہ چسپانیدن مصدر اصطلاحی۔ بہار

دانسند بر (پنبه چسپاندن) که محقق این استناد معنی ساکت (اشرف ــه) بعد چیدن این پوست کردن این خوشامدهای تو پنبه ازاستادرگ ون پنبه چسپانیدن است مؤلف عرض کند که معالجۀ زخم کردن و بس که برای التیام مرهم با پنبه می چسپانند (اردو) مرہم لگانا. زخم کا علاج کرنا۔

پنبه دار اصطلاح - بہار بذکر این از معنی ساکت و صاحب انند این را مرادف پنبه زار گفته می فرماید که هر کدام معروف (طاهر وحید ــه) دل ریشم از دیدن آن نگار زداغ تو و کهنه شد پنبه دار مؤلف عرض کند که مرغزار عام است و در ینجا از پنبه دار - پنبه زار مراد باشد (اردو) پنبه زار - روئی کا کھیت - مذکر۔

پنبه دانه اصطلاح - بقول بہار و انند حب القطن صاحب محیط می فرماید که لغت فارسی و لعربی حب القطن و بهندی بنوله بهترین آن بزرگ دانه پر مغز و تازه آنست - گرم و تر در دوم و با رطوبت فضلیه خوردن مغز مقشر آن بغایت جید برای سینه و ریه و نافع سرفه و ملین سینه و شکم و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض کند که قلب اضافت دانه پنبه (اردو) بنولا بقول آصفیه - ہندی - اسم مذکر - روئی یا کپاس کا بیج - پنبه دانه۔

پنبه در گردن کردن مصدر اصطلاحی - بقول انند مرادف (پنبه در گوش کردن) بمعنی (۱) سخن ناشنودن و (۲) کنایه از غفلت داشتن مؤلف عرض کند که استعمال این بگوش نخورد و معاصرین عجم بر زبان ندارند مجرد قول انند بدون سند استعمال اعتبار را نشاید که موافق قیاس نیست (اردو) دیکھو پنبه در گوش کردن۔

پنبه در گوش اصطلاح - بقول برهان

وبهار و بحر و انند و سراج و جامع (۱) کنایه از
مردم غافل و (۲) سخن ناشنو **مؤلف** عرض
کند که اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی که درگوش
خود پنبه دارد سخن بگوش او نرسد و معنی اول
کنایه باشد (اردو) پنبه درگوش بقاعدۂ فارسی
(۱) غافل اور (۲) اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو سماعت
پر قادر نہ ہو -

(الف) پنبه در گوش اگندن
(ب) پنبه در گوش فگندن
(ج) پنبه در گوش کردن
(د) پنبه در گوش نهادن

مصادر اصطلاحی (الف) بقول برهان
و بحر و بهار و انند و جامع و سراج (۱) سخن
ناشنیدن و (۲) غفلت کردن - صاحب جهانگیری
در ملحقات (ب) را آورده که مخفف (الف)
است و صاحبان برهان و بحر و بهار و سراج
و جامع و (جهانگیری در ملحقات) (ج و د) را
هم بهمین معنی آورده اند و صاحب رشیدی
بر (ج) قانع **مؤلف** عرض کند که موافق
قیاس است و مرادف (پنبه اندر گوش اگندن)
که بجایش گذشت معنی اول اصل است و معنی
دوم مجاز آن (اردو) دیکھو پنبه اندر گوش اگندن

پنبه دوز اصطلاح - بقول انند بمعنی کهنه دوز
غلط است صحیح پنبه دوز است بمعنی کسی که پارچۂ
کهنه و خرقه و امثال آن دوزد - صاحب غیاث
این را بحوالۂ سراج آورده و ما در سراج نیافتیم
مؤلف عرض کند که کنایه از خیاطی است
که پنبه داخل ملبوس کرده می دوزد و این قسم
ملبوس در موسم زمستان می پوشند و معنی بیان
کرده محققین بالا نه موافق قیاس است و نه
استعمال آن در محاورۂ فرس - معاصرین عجم
با ما اتفاق دارند اسم فاعل ترکیبی است -
(اردو) وہ درزی جو روئی دار لباس
تیار کرتا ہے -

پنبه دهان اصطلاح - بقول بهار و انند

د ۱) کنایه از کم گوی (میر خسرو در تعریف چراغ ب) پنبه دهانی به زبانی دراز ؎ با همه کس گرم مهر و سوز ساز ؎ مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی که گویا در دهان خود پنبه دارد و (۲) کنایه از خاموش و مجاز از کم گوی را هم گویند موافق قیاس و در سند میر خسرو بمعنی دوم است آنانکه بمعنی اول خیال کرده اند سکندری خورده اند (اردو) (۱) پنبه دہان فارسی صفت کم سخن ـ کم گو ـ ان بولا (۲) خاموش

پنبه دهن اصطلاح ـ بقول بحر (۱) بی زبان و (۲) کم گو ـ مؤلف عرض کند که مخفف همان (پنبه دهان) بهر دو معنی که دهن مخفف دهان است (اردو) دیکھو پنبه دہان ـ

پنبهٔ دیگری ریسمان می سازد مثل صاحبان بحر و بهار و وارسته می فرمایند که یعنی حمالی کار دیگری می کند و برای خود انتفاعی ندارد مؤلف عرض کند که صاحبان امثال فارسی ذکر این مثل نکرده اند معاصرین عجم گویند که فارسیان این مثل را بحق بیگاران می زنند که حاملان بسخره گیرند موافق قیاس است (اردو) دکن میں کہتے ہیں ؎ بیگار کا ٹٹو ہے ؎ یعنی مفت و مسلم محنت کرتا ہے اور کوڑی کا نفع نہیں ـ

(الف) پنبه رستن | **(ب) پنبه رشتن** | **(ج) پنبه روئیدن** استعمال ـ بقول بهار و انند هر کدام معروف (ملا قاسم مشهدی ب) هر پنبه که از زمین بار رست ؎ رشتندش و رشته کفن شد ؎ مؤلف عرض کند که (الف و ج) مرادف یکدیگر است یعنی پیدا شدن درخت پنبه از زمین و الف بضم رای مهمله باشد و (ب) بمعنی ریسیدن پنبه باشد و سند قاسم برای الف و ب هر دو بکار می خورد (اردو) الف روئی کا درخت اگنا ـ زمین سے پیدا ہونا (ب) روئی کا تنا ـ

(ج) دیکھو الف۔

پنبه ریسی اصطلاح۔ بقول رضا بحواله انشای ناصر الدین شاه قاجار (۱) آله که بدان پنبه می ریسند صاحب روزنامه بحواله سفرنامه مذکوره می فرماید که (۲) ریسیدن پنبه باشد۔ مؤلف عرض کند که بمعنی اوّل اصطلاح معاصرین عجم است که آله را که بران پنبه می ریسند بدین اسم موسوم کردند اصل این (پنبه ریس) اسم فاعل ترکیبی است و معنی آن کسی که پنبه را می ریسد و یای آخر یای نسبت بران اسم آله مذکور و بمعنی دوم حاصل بالمصدر (پنبه ریسیدن) (اردو) (۱) چرخه مذکر۔ دیکھو چرخ (۲) روئی کاتنا کا حاصل بالمصدر

پنبه زار اصطلاح۔ بقول بهار بر زمینی تازی معروف مؤلف عرض کند که از قبیل شالی زار است بمعنی حقیقی۔ موافق قیاس (طالب آملی ع) شگفت اگر یکی زد باقین عدل تو پیش آتش سازد از عرق شعله پنبه زار (اردو) روئی

کاکیفیت۔ مذکر۔

پنبه زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر ندّافی کردن (اثیر الدین اخسیکتی ع) هر روز سپهر پنبه زدن بر رواج چرخ؛ صبح از عمود مشته شد و زافق کمان؛ مؤلف عرض کند که معنی لفظی این پنبه را پاک و صاف کردن بذریعه آله معلومه که مخصوص برای این کار است و مراد از ندّافی است (اردو) روئی دهنکنا۔ ندّافی کرنا۔

پنبه زن اصطلاح۔ بقول برهان و جهانگیری و بحر و بهار و سراج و رشیدی بر وزن کرگدن حلاج و ندّاف را گویند (حکیم سنائی ع) آن شنیدی که بود پنبه زنی؛ مفلس قلتبان و خانه تهی؛ صاحب ناصری این را مرادف پنبه بز نوشته و با او نقل کرده مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است از همان مصدر (پنبه زدن) که گذشت (اردو) دیکھو پنبه بز۔

پنبه ساختن | مصدر اصطلاحی - بقول آصفی پریشان کردن و بتحقیق پاره پاره و ریزه ریزه کردن چنانکه پنبه (صائب ؎)
پنبه سازم از طپیدن رشته ہای دام را ٭ کوه و صحرا رم کند از سایۂ نخچیر من ٭ (اردو) ٹکڑے ٹکڑے کرنا - ریزه ریزه کرنا -

پنبه شدن | مصدر اصطلاحی - بقول برہان و بحر (۱) بمعنی نرم و صاف و سفید شدن و (۲) کنایه از گریختن و (۳) متفرق و پریشان گردیدن و (۴) از کسی بے موجب بریدن - بہار بذکر ہر سه معنی اوّل الذکر از معنی چہارم ساکت صاحب رشیدی بر معنی اوّل و سوم قناعت کرده و صاحب جہانگیری در ملحقات ہمزبانش و صاحب جامع ذکر معنی اوّل و دوم و چہارم فرموده خان آرزو در سراج ہمزبان رشیدی صاحب مؤید معنی سوم را ترک کرده مؤلف عرض کند که ہر چہار معانی موافق قیاس و ہمه کنایه باشد (اردو) (۱) نرم اور صاف اور سفید ہونا (۲) بھاگنا (۳) متفرق اور پریشان ہونا - (۴) کسی سے بے وجہ ترک تعلق کرنا -

پنبه کاری | اصطلاح - بہار ذکر این کرده از معنی ساکت صاحب انند انتباعش کند (ظہوری ؎) گو رنج ہمه گره در راحت ٭ از داغ تو پنبه کاری ما ٭ مؤلف عرض کند که ہر دو بیچارگان معنی شعر نفہمیدند تا بہ تعریف لفظ چه رسند - فارسیان مرہم زنی را پنبه کاری گویند که موافق قیاس است شاعر گوید که پنبه کاری یعنی مرہم زنی ما از داغ تو راحتی یافت حالانکه او را که رنجی کشد که بعد راحت رنج است و بعد رنج راحت (اردو) فارسیون نے علاج زخم کو پنبه کاری کہا ہے - مؤنث - اس لئے که جرّاح القیام زخم کے لئے اسپر مرہم لگاتے اور روئی کا پھایا رکھتے ہین -

پنبه کاشتن | استعمال - بقول بہار و انند

معروف۔ **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی کاشت
پنبه کردن (نثر سعدی ؎) پنبه کاشته بودیم پیه
کشتار نشد بیل ؎ (اردو) کپاس بونا۔ کپاس کی
کاشت کرنا۔

پنبه کردن (مصدر اصطلاحی۔ (۱) کنایه از
گرنجیدن و گریزانیدن و (۲) پریشان و پراگنده
ساختن و متفرق گردانیدن و (۳) خاموش کردن
و (۴) دفع و محو نمودن و (۵) منکر شدن و (۶)
عاجز گردیدن صاحب جامع بذکر همه معانی متفق
با برهان ولیکن معنی ششم را حاضر گردیدن گوید ما
می گوئیم که در معنی ششم غلطی کتابت راه یافته باشد
در جامع که عاجز را کاتب کم سواد و نقل نویس کم عقل
حاضر نوشت۔ صاحب جهانگیری در ملحقات بر معنی
دوم و سوم قانع و با معنی سوم تسلی دادن هم گفت
(اثیر الدین اخسیکتی ؎) رای تو پنبه کرد سر لوح ابلق فلک
را ؎ کاگنده بود گوش قبول از ندای ملک ؎
(مولوی معنوی ؎) چون بیاید هر در اپنبه کنید

هفته مهمان باغ من شوید ؎ صاحب رشیدی
همزبان جهانگیری۔ وارسته بر معنی دوم قناعت
کرده سندی که از صائب پیش می کند متعلق به
پنبه ساختن است که بجایش گذشت بهار بذکر
معنی دوم می فرماید که (۲) نرم و هموار کردن
هم و اسناد متفرق که بر طریق حاطب اللیلی پیش
کرده از آن این معنی پیدا نیست بلکه متعلق است
با معانی بالا۔ صاحب بحر بذکر هر هفت معنی فرموده
خان آرزو بذکر معنی پریشان کردن و نرم ساختن
و گریزانیدن و دفع و محو نمودن گوید که آنچه در برهان معنی
منکر شدن و عاجز گردیدن نوشته وجه آن ظاهر نیست
مؤلف عرض کند که از معنی اول معنی گرنجیدن را درست ندیدیم
که لازم است و گریزانیدن را کنایه و معنی دوم را هم کنایه
پنداریم و معنی سوم و چهارم را طالب سند
می باشیم که خلاف قیاس است و معنی پنجم و ششم
را غلط پنداریم که لازم است و معنی هفتم هم
کنایه باشد۔ آنانکه برین مصدر متعدی معانی لازم

را آوردہ اند سکندری خوردہ اند (اردو) (۱) بھاگنا۔ بھگوانا (۲) پریشان پراگندہ اور متفرق کرنا۔ (۳) خاموش کرنا (۴) دفع اور محو کرنا (۵) منکر ہونا (۶) عاجز ہونا (۷) نرم اور ہموار کرنا۔

پنبہ کن استعمال۔ بقول برہان بضم کاف امر است یعنی محو کن و منکر شو و خاموش باش و دیگر نیز صاحب مؤید بالفاقش گوید کہ قبیل پراگندہ ساز و صاحب انند نقل بر دارش **مؤلف** عرض کند کہ این امر حاضر (پنبہ کردن) است کہ گذشت و شامل باشد بر ہر ہفت معانی آن فضولی محققین است کہ بعد ازانکہ بیان مصدر کنند از بعض مشتقات آن ہم بحث می سازند۔ (اردو) دیکھو (پنبہ کردن) یہہ اُس کا امر حاضر اور تمام معنون پر شامل ہے جن کا بیان مصدر مذکور پر گزرا۔

(الف) پنبہ نہادن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان و بحر (۱) کنایہ از فریب دادن و (۲) راضی ساختن کسی را در امری و (۳) بجای روانہ کردن ہم صاحب جامع بر معنی اوّل و دوم قانع۔ صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی اوّل اکتفا کردہ (مولوی معنوی ۵) عقل جولاہیست نزد وش پنبہ نہ منصور روار ہا تا چہ خواہی کرد این اشتر دل جولاہ را ہا صاحب رشیدی متفق با جہانگیری۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل بقول بعض معنی دوم را ہم نقل کردہ و زآنہ پر دارش بہار بذکر ہر سہ معانی نسبت معنی سوم گوید کہ درین تامل است و سندی کہ از ظہوری آوردہ ازان ----------

(ب) پنبہ نہادن در دہان پیداست کہ بمعنی خاموش کردن باشد (سہ) بجذب امر کشی حرف از زبان سکوت ہا بدست امر نہی پنبہ در دہان صدا ہا **مؤلف** عرض کند کہ الف بمعنی اوّل موافق قیاس می نماید کہ بر چیزی پنبہ

نہادن و حقیقتش را مخفی کردن گویا فریب دادن است و از ہمین این مصدر اصطلاحی قائم شد معنی دوم الف خلاف قیاس می نماید و لیکن باعتبار صاحب جامع که محقق زبان خود است تسلیم کنیم و معنی سوم را بدون سند استعمال معتبر ندانیم صاحب بحر پیروی برہان کردہ است و ب با موافق قیاس است (اردو) الف (۱) فریب دینا (۲) کسی کو کسی بارہ مین راضی کرنا (۳) کسی کو کسی جگہ روانہ کرنا (ب) خاموش کرنا۔ ساکت کرنا۔ منہ بند کرنا۔

پنبہ وزن اصطلاح بقول برہان و ناصری و رشیدی و بحر و بہار و جامع و سراج۔ مرادف (پنبہ زن) که گذشت و مبدلش (حکیم نزاری قہستانی ــ ه) سرّ انا الحق شود در سر ہر پنبہ وزن را لائق حلاج بود مرتبۂ دار عشق را۔ مؤلف عرض کند که موحّدہ با واو بدل می شود چنانکه آب و آو (اردو) دیکھو پنبہ زن۔

پنج بقول برہان بفتح اول بروزن رنج (۱) عددی است معروف و (۲) اشارہ بحواس خمسہ ہم که سامعہ و باصرہ و ذائقہ و لامسہ و شامّہ باشد و بکسر اول (۳) گرفتن عضوی باشد با سر دو ناخن چنانکه بدرد آید صاحب ناصری بر معنی اول قانع (منہ ه) با پنج برادری که از یک پشتیم ما بر ساعد اقتدار پنج انگشتیم ما صاحب جامع ذکر معنی اول و سوم کردہ خان آرزو در سراج بذکر ہر سہ معانی بالا می فرماید که معنی دوم مجاز است و در معنی سوم قید ناخن بیجاست که گرفتن اعضا است مطلقاً و این مبدل پنگ است که می آید۔ مؤلف عرض کند که این تبدیل مخصوص است در معنی سوم و تخصیص در معنی سوم درست نیست معاصرین عجم ہم با خان آرزو مؤید تیم اند بلکه تعریف حقیقی این گرفتن به پنج انگشت

باشد اشارہ این بمعنی اوّل بہ (اسم عدد) گذشت و بمعنی دوم استعارہ باشد وبس (اردو)
(۱) پانچ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ ترجمۂ پنج (۲) حواس خمسہ۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے حواس
پر فرمایا ہے۔ عربی۔ حاسّہ کی جمع۔ اندر کی قوّت (۳) اعضا کی گرفت جس سے درد پیدا ہو
مؤنّث۔ خواہ بذریعۂ ناخن یا انگلیان یا پنجہ۔ گرفت کرین۔

پنجاب اصطلاح۔ بقول برہان ومؤیدو جامع وسراج بر وزن کنجاب ولایتی است از ہندوستان کہ لاہور وتوابع آن باشد۔ بعنی ناصری می فرماید کہ نام ولایتی است از سندھ کہ پنج رود از اطراف آن می گذرد ویکی می شود وآن پنجاب کہ این صوبہ درمیان آنہا واقع است اٹک وجیلم وبیاہ وراوی وستلج است وپنجاب محدود است از طرف شرق بہ کوہستان وجبل کشمیر بہ سندھ واز جنوب بہ دہلی واز شمال بہ کابل وکشمیر در نہایت آبادی است (سنہ ۵) چند از مدح کشور پنجاب ؎ چند از وصف شکر لاہور ؎ صاحب جہانگیری در ملحقات گوید کہ در قدیم الایّام دار الملک آن دیبالپور بودہ (جمال الدین عبد الرزاق صہ) چشمم با روی تو از خط شد وستان بود بگذشت از آب چشم چہرہ پنجاب زروی ؎ مؤلف عرض کند کہ مرکب فارسی زبان است وحالا مستقر این صوبۂ لاہور (اردو) پنجاب۔ مذکر۔ اُس صوبہ کا نام ہے جس کا مستقر لاہور ہے۔

پنج ارکان اصطلاح۔ بقول بحر ومؤیدو انند وغیاث عبارت از توحید ونماز وروزہ وحج وزکوۃ است **مؤلف** عرض کند کہ بمجاز باشد (اردو) پنج ارکان اسلام ہے (۱) توحید (۲) نماز (۳) روزہ (۴) حج (۵) زکوۃ مراد ہے اردو مین بھی یہ ترکیب فارسی مستعمل ہے۔

پنج ارکان حج | اصطلاح - بقول انند وغیاث نزد شافعی (۱) احرام بستن (۲) سعی کردن میان صفا و مروه (۳) وقوف عرفات و (۴) مزدلفه (۵) طواف کعبه مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است (اردو) حج کے پانچ ارکان بمذہب شافعی ہیں - احرام باندھنا سعی صفا مروه - عرفات اور مزدلفه میں قیام اور طواف کعبه ہیں -

پنج انگشت | اصطلاح - بقول برہان و بحر (۱) معروف و (۲) نام نباتی ہم که آن را دلاشوب نامند و بوته درخت آن در کنار رودخانه ها روید و برگ آن مانند برگ شاه دانه باشد و آن را بعربی (ذوخمسه اصابع) خوانند وتخم آن را (حب الفقد) گویند و در علت استسقا بکار برند و (۳) اشنان را نیز گفته اند و (۴) نام موضعی هم نزدیک به مراغه تبریز و بحذف همزه هم بنظر آمده که پنجنگشت باشد ومعرب آن فنجنکشت اگر شهوت بر زنان غلبه کند قدری ازان در زیر ایشان دود کنند و در حال بنشاند صاحب ناصری بر ذکر معنی دوم قناعت کرده صاحب رشیدی معنی سوم و چهارم را آورده (عطار ۵) هست از شهوت اگر داری گزند * بوی پنج انگشت جوعت سود مند * صاحب مؤید ذکر معنی اول و دوم کرده - خان آرزو و سراج همزبان رشیدی مؤلف عرض کند که معنی اول حقیقی است یعنی هر پنج انگشتان دست و پا و بمعنی دوم همان اثلق و اثرند که ذکرش در مقصوره گذشت و صراحت معنی سوم بر لغت (اشنان دارو) مذکور و بمعنی چهارم وجه تسمیه این متحقق نشد (اردو) (۱) پانچ انگلیاں مؤنث (۲) دیکھو اثلق (۳) دیکھو اشنان دارو (۴) پنج انگشت ایک موضع کا نام ہے جو مراغه تبریز میں واقع ہے - مذکر -

پنج انگشت برابر نیست | مثل صاحبان

تحریۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کرده از شعرا
ومحل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که فارسیان
چون خواهند که ترجیح کسی را بمقابله دیگران ظاهر
کنند این مثل را زنند و نیز بموقع اظهار اختلاف
طبائع انسان هم استعمال این مثل می کنند (اردو)
پانچون انگلیان برابر نہین" بقول آصفیہ ہندی
مثل ہے - سب آدمی یکسان نہین - انسان
مختلف الطبائع ہین - دکن مین اسی کہاوت
کو کسی خاص شخص کے تفوق اور ترجیح کے اظہار
مین بھی استعمال کرتے ہین -

پنجاه | بقول انند و مؤید بالفتح نه بالکسر (۱) نام
عدد معروف و (۲) اعتکاف زہّاد و ترسایان
که آن پنجاه روز است چنانکه اہل سنّت وجماعت
را چہل روز که چلّه نام دارد مؤلف عرض
کند که بمعنی اوّل مرکّب می نماید از پنج و الف زائد
و ہای نسبت منسوب به پنج در عشرات یکی از معانی
پنجم گوید که اصل این پنجده بود دال را بدل کرده
به الف از برای سهولت تلفظ چنانکه همین یک مثال
اوست و بان و بدان بر عکس این و همین ماخذ
آخر الذکر بهتر از اوّل است و معنی دوم بر سبیل
مجازی نماید ولیکن درین تسامح انند و مؤید باشد
که درینجا معنی دوم را قائم کرده اند - و بمعنی دوم
پنجاهه به ہای آخری آید اگر سند استعمال این
پیش شود این را مخفف آن توان گرفت (اردو)
(۱) پچاس (۲) دیکھو پنجاهه -

پنجاهه | بقول برهان و جهانگیری و رشیدی
و سروری و ناصری و جامع بر وزن یک ماهه
مدّت اعتکاف نصاری است و آن پنجاه
روز می باشد چنانکه چلّه اہل اسلام چہل روز
است (حکیم خاقانی ے) پس از چندین چله
در عهد سی سال پا شوم پنجاهه گیرم آشکارا
خان آرزو در سراج قول بالا را غلط پندارد
وی گوید که پنجاهه روزه ترسایان است و آن
را بعربی خمسین گویند چنانکه قوسی تصریح نموده

وازاہل فرنگ ہم بتحقیق پیوستہ **مؤلف** عرض
کند کہ درین شک نیست کہ ہای نسبت بر لفظ
پنجاہ زیادہ کردہ اند کہ منسوب بہ پنجاہ است
چنانکہ چلہ منسوب بہ چہل کہ مخفف چہل است بمعنی
این را بتخفیف ہای دوم پنجاہ ہم گفتہ اند کہ گذشت
و ما اشارۂ این ہمہ را انجا کردہ ایم۔ فارسیان
بہ ترجمۂ خمسین استعمال این کردہ اند۔ اسم جامد
دانیم (اردو) پنجاہہ۔ ترسایون کی عبادت
کی مدت پنجاہ روزہ جیساکہ اسلام مین چلہ ہے مذکر

پنج پیچارہ | اصطلاح۔ بقول برہان وجامع
خمسۂ متحیرہ را گویند یعنی زحل ومشتری ومریخ
وزہرہ وعطارد صاحب ناصری صراحت فرماید
کند کہ نام فارسی ایشان کیوان و زاوش و
وبہرام وناہید وتیر است صاحب رشیدی
بذکر این می فرماید کہ ہمین را پنجہ پیچارہ ہم خوانند گذشتہ
خان آرزو در سراج گوید کہ سبعہ سیارہ با
ماہ وآفتاب **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است
وکنایہ وتکمیل بحث بر (پنجہ پیچارہ) می آید۔
(اردو) سبعہ سیارہ میں سے چاند اور آفتاب
کے پانچ ستارے۔ مذکر۔

(الف) پنچپا | بقول سراج ہر سہ با بای
(ب) پنچپا پک | فارسی بالف کشیدہ (۱)
(ج) پنچپایہ | خرچنگ را گویند وآن
جانوریست کہ در آب وخشکی ہر دو می باشد
وبعربی سرطان (۲) برج چہارم از دوازدہ
بروج فلکی۔ صاحبان بحر ورشیدی وجامع
ذکر این کردہ اند۔ صاحب مؤید الف را بہمین
دو معنی گفتہ و ب و ج را بمعنی اول وصاحب
برہان الف و ج را بہر دو معنی آوردہ وصاحب
ناصری (ب) را بمعنی اول گفتہ۔ وانا الف
و ج ساکت صاحب سروری نسبت الف و
ب بر معنی اول قانع (خاقانی ص ۰) جوق نجیم
ونکیدو سہ گزنبیر وگوز سار را چون پنج پای آلی و
چون چہار پای خاک صاحب جہانگیری نسبت

(ب و ج) ذکر هر دو معنی فرموده (دقائق فیروزشاهی)
۵) ولی باشد ز عقل باکفایه ۞ بسمت سرمدار
پنج پایه ۞ **مؤلف** عرض کند که بمعنی اوّل هرسه
کنایه باشد که سرطان پنج پای دارد و معنی دوم
مجاز آن که برج چهارم راهم سرطان نام است
و کاف در (ب) برای تصغیر یعنی پنج پای کوچک
دارنده و هرسه اسم فاعل ترکیبی. صاحب محیط
بر سرطان گوید که عربی است و این را عقرب الما
گویند و کنیت آن ابوالبحر و بیونانی قاقیتر و به
رومی قلیادون و باعورس و بفارسی خرچنگ
و کل چنگ و کبکاس و بهندی کهیکڑا و کاکیڑا
و کینکچه گویند حیوانی است آبی سرد و تر تا آخر
دوم و گویند گرم و تر در اوّل و دران قوّت
جاذبه و محلّله است و ضماد گوشت آن سنان و
خار را از عمق بدن برارد و تحلیل اورام حارّه
کند و منافع بسیار دارد (الخ) ما می گوئیم که صاحب
محیط و بعض دیگر محققین حیوانات گویند که سرطان
را هشت پای بود ولیکن فارسیان آن را پنجپایک
ازین نام کردند که درین هشت پای - پنج پایش
کوچک می باشد که دائما زیر شکم مخفی دارد و اندرین
صورت (ب) اصل باشد و الف مخفّف آن
و ج مزید علیهش والله اعلم بحقیقة الحال **(اردو)**
سرطان. بقول آصفیه (۱) کھینکڑا. ذکر. خرچنگ
- عقرب آبی - پنج پایہ - (۲) آسمان کے چوتھے برج
کا نام - دیکھو برج ہلال -

پنچپوشیده | اصطلاح - بقول ناصری و انند -
پارسی خمسه محتجبه است و آن پنج علم باشد اوّل
کیمیا دوم لیمیا سوم سیمیا چهارم ریمیا پنجم هیمیا
و تحقیق هریک بجای خودش می آید **مؤلف** عرض
کند که موافق قیاس این جمله عام مخصوص شد بر
سبیل مجاز **(اردو)** (پنج پوشیده) فارسیوں
نے خمسہ محتجبہ کو کہا ہے جس سے علم کیمیا. لیمیا.
سیمیا. ریمیا. اور ہیمیا مراد ہے -

(الف) **پنجتن** | اصطلاح - صاحب آنند بحوالہ

(ب) پنجتن پاک فرہنگ فرنگ بر (ب) می فرماید کہ مراد از نبی صلی اللہ علیہ وسلم و فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا و علی کرم اللہ وجہہ و حسنین رضی اللہ عنہما باشد مؤلف عرض کند کہ در فارسی زبان (الف) استعارہ باشد از پنج نفوس قدسیۂ بالا و (ب) بزیادت صفت پاک بالا (اردو) الف پنجتن بقول آصفیہ۔ فارسی اسم مذکر (۱) رسول مقبول (۲) علی مرتضی (۳) فاطمہ زہرا (۴ و ۵) حسنین علیہم الصلوٰۃ و السلام و (ب) پنجتن پاک سے بھی یہی پانچون حضرات مراد ہین مذکر ہے۔

پنج توسنِ سلامت اصطلاح۔ بقول بحر حواس خمسۂ باطنی۔ مؤلف عرض کند کہ سلامت دریجا بمعنی سلامتی است و این مرکب اضافی است و کنایہ باشد از حواس خمسۂ باطنی یعنی حس مشترک۔ خیال۔ وہم۔ حافظہ و متصرفہ (اردو) حواس خمسۂ باطنی۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے حواس پر فرمایا ہے کہ پانچ باطنی ہین حس مشترک۔ خیال۔ وہم۔ حافظہ۔ متصرفہ دیکھو (این پنج گنج) جس پر حواس خمسہ کا ذکر ہے۔

پنج چوبہ اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ نوعی از خیمہ است۔ مؤلف عرض کند کہ خیمہ ایست وسیع و مستطیل کہ پنج ستون داخل آن قائم می شود موافق قیاس است معاصر عجم تصدیق این می کنند و ما ہم مشاہدہ کردہ ایم در سلطنت آصفیہ (اردو) پنج چوبہ ایک بڑے خیمہ کو کہتے ہین جس مین پانچ تھم ہون۔ وسیع۔ طویل۔ مذکر۔

پنج حس اصطلاح۔ بقول انند و غیاث پنج قوت ہای دریافت و آن سمع و بصر و شم و ذوق و لمس است مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس باشد (اردو) حواس خمسہ پنج حس مذکر۔ بقاعدۂ فارسی سماعت۔ بصارت شم۔ ذوق۔ لمس کو کہتے ہین۔

پنج دعا اصطلاح۔ بقول بحر و مؤید و انند و غیاث پنج نماز۔ مؤلف عرض کند کہ کنایہ باشد۔ موافق قیاس مراد از نماز پنجگانہ (اردو) پنجوقتہ نماز۔ مؤنث۔

پنجدہ اصطلاح۔ بقول انند بالفتح و سکون ثانی و کسر دال۔ موضعی است برکنارۂ مرغاب از ولایت مرو۔ منسوب بہ آن پنج دہی۔ مؤلف عرض کند کہ حیف است کہ تعریف مزید این موضع معلوم نشد و ظاہر او جہ تسمیہ جز این نباشد کہ قصبۂ معروف و وسیع بر پنج دہ شامل باشد (اردو) پنجدہ ایک قصبہ کا نام ہے ولایت مرو سے جو کنارۂ مرغاب پر واقع اور پانچ دہات پر شامل ہے۔ مذکر۔

پنجر بقول برہان بر وزن سنجر (۱) مخفف پنجرہ است و (۲) ہر چیزی کہ مشبک باشد و (۳) بمعنی قفس ہم۔ صاحب سروری بر معنی سوم قانع۔ صاحب مؤید ذکر معنی دوم و سوم فرمودہ خان آرزو در سراج بذکر معنی دوم می فرماید کہ اغلب کہ مخفف پنجرہ نباشد بلکہ پنجرہ مزید علیہ پنجر بود۔ مؤلف عرض کند کہ ہمین است فضولی کہ وجہ این اختلاف ماخذ نہ نوشت (پنجرہ) بمعنی اول حقیقی است یعنی مکانی کہ پنج در دارد و معنی دوم بسبیل مجاز و معنی سوم مجاز مجاز و ظاہر است کہ این مخفف آنست بحذف ہای ہوز پس فرقی ندارد کہ برعکس این خیال کنیم و پنجرہ را مزید علیہ پنجر دانیم (اردو) (۱) پانچ دروازے کا مکان۔ مذکر (۲) ہر چیز مشبکہ دار۔ مؤنث۔ (۳) پنجرہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ مذکر۔ پرندوں کے رکھنے کا تیلیوں کا گھر۔

(الف) پنج روز
(ب) پنج روزہ اصطلاح۔ الف بقول برہان کنایہ از مدت اندک چنانکہ گویند دنیا پنج روز است و تحقیق پنج روز آنست کہ آدمی یک روز از ایام

ہفتہ بہ دنیا می آید در یک روز از پنجاہی رود
دنیا ہمی پنجروزاست کہ ایام تعیش اوست ۔ صاحب
بحر بر مدت اندک قانع ۔ صاحب مؤید متفق
بامہ ہان ۔ صاحب جہانگیری در ملحقات الف را آورد
(خواجہ حافظ شیرازی ے) دور مجنون گذشت
و نوبت ماست ۔ ہر کہ پنجروز نوبت اوست
خان آرزو در سراج ہم ذکر الف کردہ
صاحب رشیدی نسبت (ب) گوید کہ مدت اندک
را گویند مؤلف عرض کند کہ سکندری خورد
الف استعارۂ مدت اندک است لاریب
و (ب) با زیادت ہای نسبت کنایہ از دنیا یکی
از معاصرین عجم کہ قلندر طباع است می فرماید کہ
در دنیا ہر کسی را پنج روز است یکی روز ولادت
و دومی زمانۂ طفلی و سومی زمانۂ شباب و چہارمی
زمانۂ پیری پنجمی روز مرگ است و از ینہا ہر سہ
از منہ ہر یک روزی را ماند و مجموعہ ہمین پنجروزہ
را دنیا نام است (توجیہش را می پسندیم) (سعدی

ع) اگر این پنجروزہ دریابی ۔ (اردو) الف
بہت تھوڑی مدت ۔ مؤنث ۔ (ب) دنیا ۔ مؤنث
جیسے دنیا پنجروزہ ہے ۔

پنجرہ بقول سروری (۱) شبکہ بود کہ بہ روزن
وغیرہ گذارند از آہن و چوب وغیرہ (مولانا
سحابی ے) ہر یک بشتافت تا فنایش گوئی با شمعی
بگذشت از این پنجرہ ۔ صاحب مؤید گوید کہ بالکسر
(۲) چیزی کہ در و مرغ دارند نیز سوراخی یا دریچہ
کہ از خانہ و کاخ جانب بازار و کوی دارند مثل
و در شرح مخزن است بمعنی قفس و موضع دیدبان
بر کشتی و جہاز ۔ صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ
ناصر الدین شاہ قاچار این را بمعنی (۳) غرفہ و
دریچہ گوید و صاحب رہنما ہم متفق با او ۔ مؤلف
عرض کند کہ ما صراحت کافی بہ پنجر کردہ ایم کہ مخفف
ہمین است و اصل این بالفتح بمعنی پنج دریا پنج
شبکہ دارندہ و استعمال این بکسر باشد و کنایہ بود
از معنی دوم و سوم و معنی اول ہیچ (اردو) (۱)

شبکه۔ مذکر (۲) پنجرہ۔ مذکر (۳) دریچہ۔ مذکر۔ دیکھو پنجر۔	مؤلف عرض کند کہ آسمان شبکہ ہا ندارد ولیکن نظر بشباہت سیارہ ہای روشن کہ شبکہ را مانند این
پنجرۂ لاجورد اصطلاح۔ بقول برہان و بحر وانند وجامع وسراج کنایہ از آسمان	را کنایۃً بدین اسم مرکب موسوم کردند و مرکب اضافی است (اردو) دیکھو آسمان۔

پنجش بقول برہان وجامع وسراج بکسر اول بروزن دلکش گلولۂ پنبہ حلاجی کردہ را گویند صاحب رشیدی گوید کہ پنجک و پنیدش و پنیدہ و پنپد ہمہ مرادف این است۔ صاحب ناصری بذیل پنید ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ اصل این پنیدش الموحدہ باشد کہ صراحت ماخذ ہمہ را انجا کردہ ایم و این مبدل آن چنانکہ تب و تپ و زکند و زکنج و صراحت مأخذ این را بر پنبک ہم در موحدہ کردہ ایم (اردو) دیکھو پنجش۔

(الف) **پنج شاخ درخت** اصطلاح بقول بحر ہر دو بمعنی	(ب) **پنج شاخ دست** بمعنی (پنج انگشت) است کہ بمعنی دوم ش گذشت صاحب انند ہم بہ پیروی مؤید مطبوعہ سکندری
(۱) پنج انگشت دست صاحب مؤید متفق با بحر و نسبت الف گوید کہ (۲) نام نباتی ہم کہ آن را دل آشوب نامند و بوتۂ درخت آن در کنار رود خانہ روید مؤلف عرض کند کہ معنی دوم الف در دیگر نسخ قلمی مؤید غیر از نسخہ مطبوعہ مطبع نول کشور یافتہ نمی شود و آن در حقیقت متعلق	خوردہ است پس الف و ب ہر دو بمعنی اول موافق قیاس یعنی الف را استعارہ دانیم و ب را کنایہ ولیکن برای الف مشتاق سند استعمال ہی ہیم کہ دیگر محققین اہل زبان و زبان دان از ان ساکت و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند (اردو) الف و ب ہاتھہ کی پانچ انگلیاں۔ مؤنث۔

پنج شعبہ اصطلاح ۔ بقول برہان و مؤید و جامع و بحر کنایہ از حواس خمسۂ ظاہر کہ آن سامعہ و باصرہ و لامسہ و ذائقہ و شامہ باشد ۔ صاحب جہانگیری و ملحقات این را آوردہ (خاقانی ۵) یک دو سہ شد زچرخش چار اصل پنج شعبہ شش روز و ہفت کشور و قصر و ہشت منظر و صاحبان رشیدی و سراج بر اطلاق حواس خمسہ قانع مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس باشد (اردو) حواس خمسۂ ظاہری

پنجشکنزوان اصطلاح ۔ صاحب محیط گوید کہ لسان العصافیر را گویند مؤلف عرض کند کہ ہمین لغت در معتمدہ گذشت و این مبدل است چنانکہ اسب و اسپ و صراحت ماخذ و تعریفش صریح ہم در آنجا گذشت و دیگر ہیچ مخفی مباد کہ عرفی مفتم و واست (اردو) دیکھو پنجشک زوان

پنجشنبہ بقول اند بحوالۂ فرہنگ بعربی یوم الخمیس مؤلف عرض کند کہ بعد شنبہ از یکشنبہ روز پنجم است موافق قیاس (اردو) جمعرات ۔ بقول آصفیہ ۔ اردو ۔ اسم مؤنث ۔ شب جمعہ کے معنون میں پنجشنبہ ۔ یوم الخمیس ۔ بر سپت ۔ پانچواں دن اتوار سے ۔ مذکر ۔

پنجشیدن بقول اند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اول و سکون ثانی (۱) بمعنی افشردن و گرفتن عضوی باشد باسر دو ناخن چنانکہ بدرد آید و (۲) بمعنی متفرق و پریشان کردن مؤلف عرض کند کہ پنج بمعنی مشوش کہ گذشت اسم مصدر این باشد و اصل این پنجیدن بدون شین معجمہ موافق قیاس است اگرچہ شین زائد ہم می آید چنانکہ آبخور و آبشخور ولیکن نظر برین کہ ہمہ محققین مصادر این را ترک کردہ اند طالب سند استعمال می باشیم یکی از معاصرین عجم کہ قند رایران نژاد است این را درست می گوید واللہ اعلم بحقیقۃ الحال معنی دوم مجاز معنی اول می نماید مخفی مباد کہ تعریف صحیح این گرفتن جسم مردم بہ پنج انگشت باشد نہ باسر دو ناخن (اردو) (۱) چٹکی لینا، ہوا میں پنچ

پنج عیب شرعی اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ مراد از سرقہ و زنا و میسرہ و شرابخواری و دروغ گوئی مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) پنج عیب شرعی - بقول آصفیہ وہ شخص جس مین یہ پانچون عیب ہون جو شریعت کی رو سے نہایت بد ہین جیسے چوری - زناکاری - قماربازی - شرابخواری - دروغگوئی مؤلف عرض کرتا ہے کہ اگرچہ اردو محاورہ مین خلاف قیاس استعمال ہے لیکن بترکیب فارسی اہل زبان کو ان پانچ عیب کے لیے بھی استعمال کرسکتے ہین

پنجک بقول برہان و جامع بروزن ادرک (۱) ہمان گلولہ پنبہ حلاجی کردہ و (۲) بفتح اول گیاہیست و آن پنج شاخ می باشد و تا عشقہ بر درخت می پیچد - صاحب جہانگیری بر معنی اول قانع و گوید کہ مرادف این پندک است کہ می آید (حکیم روحانی لہ) یکی از نشان پنجک ستان و پنبہ فروش چو کہ ریش کاوی نامہ است نام او عنوان چو صاحبان سروری و رشیدی و سراج ہم بانش مؤلف عرض کند کہ ہمین لغت بہ موحدہ اول گذشت و صراحت ماخذ بر پندک کردہ ایم کہ بہ موحدہ اول و دال مہملہ عوض جیم بجایش مذکور شد نسبت معنی دوم عرض می شود کہ صاحب محیط ذکر این نکردہ خیال ما این است کہ ہمین است ارتند و انلق کہ بجایش گذشت عجب است از محققین کہ ہمین سند حکیم روحانی را بر (پنجک) ہم نقل کردہ اند (اردو) (۱) دیکھو پنجک (۲) دیکھو ارتند و انلق

پنج کرور اصطلاح - بقول رہنما بحوالہ مظفر ناصر الدین شاہ قاچار یعنی بست و پنج لک کہ در ایران پنج لک را کرور نامند بر خلاف ہند مؤلف عرض کند کہ اصطلاح خاص معاصرین عجم است (اردو) پچیس لاکہ کو اہل عجم پنج کرور کہتے ہین - مذکر -

پنجکوهه اصطلاح بقول ناصری وانند سپاهی که پنج فوج داشته باشد که بعربی آن را خمیس گویند اول مقدمه دوم قلب سوم میمنه چهارم میسره و پنجم ساقه و فرماید که همین ترکیب در ترکی نام دارند یعنی مقدمه را سر آول و قلب را قول و میمنه را ایبر الغار و میسره را ایبر الغار و ساقه را چنداول خوانند و گوید بمعنی کوه و حمله و موج بزرگ و سیلاب آمده و همه مناسب انند۔ **مؤلف** عرض کند که بمعنی ترکیبی پنج گروه دارند و کنایه باشد از مجموعه جمعیتی و فوجی که پنج تقسیم بالا دارد (اردو) فارسیون نے پنجکوهه اس مجموعه فوج کو کہا ہے جس میں مقدمه قلب میمنه میسره اور ساقه ہو۔ مذکر

پنجگاه اصطلاح۔ بقول بحر وانند و غیاث (۱) اوقات نماز پنجگانه و (۲) نام پرده موسیقی و (۳) حواس خمسه **مؤلف** عرض کند که معنی لفظی این پنج وقت است و مجازاً بمعنی اول مستعمل و معنی دوم هم کنایه که پرده موسیقی مخصوص در پنج وقت نواخته می شود حالانکه دیگر پرده ها مخصوص هر یک وقت است و معنی سوم هم مجاز و استعاره (اردو) (۱) پنجوقته نماز کے اوقات۔ مذکر (۲) ایک خاص راگ کا نام جو پانچ وقتوں میں بجایا اور گایا جاتا ہے۔ مذکر (۳) حواس خمسه۔ مذکر۔

پنجگشت اصطلاح۔ بقول انند بحواله غیاث بفتح اول و ضم کاف فارسی نباتیست که بهندی سنبهالو گویند صاحب غیاث این را بحواله برهان نوشت و صاحب برهان ذکر (پنج انگشت) کرده و مخفف این (پنجنگشت) بحذف الف هم آمده ولیکن بحذف نون دوم لغتی نه نوشت **مؤلف** عرض کند که عجبی نیست که همان (پنجنگشت) را کاتبین بدین صورت آورده باشند که صاحب محیط هم بر (پنجنگشت) ترجمه هندی آن سنبهالو گفته و ناصراحت کافی

براَرتد و اثلق کردہ ایم (اردو) سنبھالو
بقول آصفیہ۔ ہندی۔ مذکر۔ ایک درخت
کا نام جس کے پتے آدمی کے پنجے سے مشابہ ہوتے
ہیں (دیکھو ارتد و اثلق)

پنج گنج اصطلاح۔ بقول برہان با کاف
فارسی بر وزن (پنج پنج) (۱) کنایہ از حواس
خمسہ کہ سامعہ و باصرہ و ذائقہ و لامسہ و شامہ
باشد و (۲) صلوٰۃ خمس را نیز گویند کہ نماز پنجوقت
است صاحبان بحر و رشیدی و جامع و جہانگیری
در ملحقات) ذکر این کردہ اند و بہار بذکر ہر دو معنی
بالا گوید کہ (۳) کتابی معروف در علم صرف و (۴)
کنایہ از خمسۂ نظامی۔ خان آرزو و سراج
ورای ہر دو معنی اول الذکر ذکر معنی چہارم ہم
کردہ **مؤلف** عرض کند کہ ہر چہار معنی موافق
قیاس (اردو) (۱) حواس خمسہ۔ مذکر (۲)
پنجوقتہ نماز۔ مؤنث (۳) ایک کتاب صرف میں
پنج گنج کے نام سے مشہور ہے مؤنث اور نیز (۴)
خمسۂ نظامی کا عرف بھی یہی ہے۔ مذکر۔

پنجم بقول بہار و انند بضم جیم عدد و پنج
(خواجہ نظامی سے) دہم چار تکبیرش کہ بی پنجم اند
ز پنج یاوگی نعرہ ہفت انجم اند ٭ **مؤلف** عرض کند
کہ پنجم تخصیص بر پنج زیادہ کردہ اند دیگر ہیچ۔
(اردو) پانچواں۔ پنجم بھی اردو میں مستعمل ہے

پنجم رواق اصطلاح۔ بقول برہان و بحر
و جامع و مؤید و رشیدی و (جہانگیری در ملحقات)
و سراج کنایہ از آسمان پنجم کہ فلک مریخ باشد
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است۔
(اردو) پانچواں آسمان جس پر مریخ ہے۔ مذکر

پنجنگشت مخفف ہمان پنج انگشت کہ گذشت
بحذف الف (اردو) دیکھو پنج انگشت

پنج نوبت اصطلاح۔ بقول (جہانگیری
در ملحقات) (۱) معروف یعنی آنچہ در پنج وقت
ہر شب و روز بر در ملوک و سلاطین زنند
(نظامی سے) زدہ در موکب سلطان سوارش نوبت

ہ) سو نوبت پنجنوبت چار یارش ہ) و (۲) کنایہ
است از دہل و دمامہ و طبل و کوس و کرنا
نسبہ ہم کہ در ہنگام جنگ و شادی بر در سلاطین
زنند (ولہ ۵) در آورند مرغان دہل ساز
ہ) سحرگہ پنج نوبت را بہ آواز ہ) بہار بذکر معنی اول
گوید کہ این از عہد سلطان سنجر مقرر شد و پیش
از ین سہ نوبت می زدند و بدین معنی حقیقت
است و نیز عبارت از ان چیز کہ سبب اعلام
است در شادی چون دہل و دمامہ و طنبک و نای
و طاس **مؤلف** عرض کند کہ معنی اول ہمان
نوبت پنجوقتہ و معنی دوم ہمان ساز و نوای پنجگانہ
حقیقۃً ہر دو یکی است (اردو) (۱) پانچ وقت
کی نوبت جو بادشاہون اور امیرون کی ڈیوڑہی
پر بجائی جاتی ہے ۔ مؤنث ۔ (۲) پنجنوبت جو
پانچ سازون پر شامل ہے ۔ خوشی اور جنگ
کے وقت بھی بطور خاص بجاتے ہین ۔ مؤنث ۔

پنج نوبت پناہ صراحت کامل بر پنج نوبت
شاہ می آید و صحیح ہمین است و آن تصحیف مطبع
بمعنی پناہ گیرندہ بصلوۃ خمسہ ۔ اسم فاعل ترکیبی
(اردو) دیکھو پنج نوبت شاہ ۔

پنج نوبت زدن مصدر اصطلاحی بقول
بحر و انند و غیاث اظہار جاہ و سلطنت کردن
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است و
کنایہ (اردو) جاہ و سلطنت کا اظہار کرنا

پنج نوبت شاہ اصطلاح ۔ بقول مؤید مطبوع
مطبع نولکشور بحوالہ قنیہ ای پناہ گیرندہ بصلوۃ
خمسہ و در دیگر نسخ قلمی مؤید (پنج نوبت پناہ)
نوشتہ کہ بجایش مذکور شد و شک نیست کہ
این تصحیف مطبع باشد ذکر این پسندیدیم تا کہ
تحقیق جویان در غلط نیفتند اسم فاعل ترکیبی
است **مؤلف** عرض کند کہ (پنج نوبت)
بمعنی نماز پنجوقتہ گذشت (اردو) پنجوقتہ نماز
سے پناہ لینے والا ۔

پنج نوش اصطلاح ۔ بقول برہان و جامع بر وزن

پنج نوش (۱) معجونی باشد مرکب از پنج چیز
که بجهت تقویت دل خورند و معرب آن فنجنوش
است۔ صاحب بحر عجم فرماید که (۲) بمعنی حواس
خمسهٔ ظاهری و باطنی هم۔ صاحب جهانگیری بر دیگر
معنی اوّل قایل (خاقانی ک) در چار سوی فقر
در آثار راه ذوق ❊ دل را به پنج نوش سلامت
کنی دعا ❊ مخفی مباد که (پنجنوش سلامت) می آید
ولیکن صاحب جهانگیری۔ سلامت را داخل
اصطلاح نشمرده و صاحب سروری هم خیالش
و خان آرزو در سراج هم این را آورده مورد
عرض کند که موافق قیاس ثابت و معنی دوم را
بدون سند استعمال تسلیم نکنیم که معاصرین عجم و
محققین دیگر ازین ساکت اند (اردو) (۱)
پنجنوش ایک معجون کا نام ہے جو تقویت دل
کے لئے بنائی جاتی ہے۔ مؤنث (۲) حواس خمسہ مذکر

پنج نوش سلامت | اصطلاح۔ بقول مؤید
و (جهانگیری در ملحقات) (۱) حواس خمسهٔ باطنی

صاحب بحر ذکر معنی بالا کرده گوید که (۲) بمعنی پنجنوش
هم که گذشت مؤلف عرض کند که سند این از
خاقانی در پنجنوش گذشت و ما آن را متعلق به معنی
اوّل دانیم و معنی دوم را بدون سند تسلیم نکنیم
که دیگر محققین و معاصرین عجم ازین ساکت و قیاس
هم می خواهد که اضافت سلامت متقاضی معنی
اوّل است و کنایه ایست لطیف (اردو) (۱)
حواس خمسہ باطنی۔ مذکر (۲) دیکھو پنجنوش۔

پنج و چهار | اصطلاح۔ بقول اننداج بحوالهٔ غیاث
(۱) کنایه از فلک و (۲) پنج حواس و چهار طبع
مؤلف عرض کند که ما این را در غیاث نیافتیم
و معنی اوّل را اشاره دانیم که مجموعه هر دو نه باشد
و افلاک را هم نه گفته اند (اردو) (۱) دیکھو
آسمان۔ مذکر (۲) حواس خمسہ اور طبایع اربعہ
یعنی حرارت۔ برودت۔ رطوبت۔ یبوست۔

پنج و شش و هفت و چهار | اصطلاح۔
بقول بحر و اننداج و مؤید پنج حس و شش جهت و

هفت کوکب وچهار طبع مؤلف عرض کند که موافق که حرفیست از حروف تهجی وشست ماهی باعتبار
قیاس است واشاره وسند استعمال این از نظر ما پنجه که بحسب عدد شصت است صاحب جهانگیر
انگشت باعتبار صاحب بحر تسلیم کنیم که معتبر تر از بر معنی دوم قانع. صاحب ناصری بذکر معنی اول
سوید انجبت (اردو) حواس خمسه. بذکر شش گرد (۱۰) بضم اول بر وزن غنچه بمعنی پیشانی است
جهت مؤنث سبعه سیاره. ذکر چهار طبع پوشیده وپنجه بینا پیشانی بیناست که بعربی عصابه نامند

پنجه بقول همه بان بفتح اول وخای آخر بر وزن صاحب جامع بترک معنی سوم ودهم ذکر دیگر
گنجه (۱) معروف که پنج انگشت با کف دست ستانی کند صاحب رشیدی بر معنی دوم قناعت
ویا باشد از انسان وحیوانات دیگر و(۲) ارتعی فرموده می فرماید که این را پنجره هم خوانند. صاحب
را نیز گویند که جمعی دست یکدیگر را گرفته باهم رقصند بذکر معنی اول گوید که تیغ آنها خونین سیمین شمشیر
کنند ومعرب آن فنرج و(۳) گلوله های سنگ از فگن گیرا مرد افگن نگارین از صفات اوست
باشد که دیدبانان برای جنگ نگاه دارند و(۴) خان آرزو در سراج بذکر همه معانی بالا نسبت معنی
سنگ منجنیق را نیز گویند و(۵) سنگی که از کشتی سوم وچهارم وپنجم می فرماید که بمعنی سنگی که از قلعه
بکشتی غنیم اندازند و(۶) گیاهی که بر درخت بکار جنگ می آید وبمعنی شش پیچیده بیای مجهول باشد
بپیچد وآن را عشقه خوانند وباین معنی بکسر اول واین مشتق از پیچیدن ونسبت معنی دهم گوید که
هم آمده وبفتح اول وظهور آخر (۷) مخفف پنجاه اغلب که بیای مجهول وجیم فارسی بود اما می تواند
که عدد معلوم است و(۸) ماهی و(۹) دام که بدین معنی قریب بود بمعنی هندی مؤلف عرض کند
وقلاب وشست ماهی هم چه ماهی باعتبار نون می دهد که معنی اول های نسبت بر لفظ پنج زیاده کرده اند

وبمعنی دوم استعارہ کہ در رقص خاص دست بدست وپنجہ بہ پنجہ می باشند وبمعنی سوم وچہارم وپنجم ہم استعارہ کہ مجازاً سنگ مقابلہ را پنجہ گفتند کہ بہ مقابل بوسیلہ پنجہ می اندازند وبمعنی ششم ہم استعارہ کہ عشق پیچہ درخت را می پیچد چنانکہ پنجہ انسان دست دیگری را وبمعنی ہفتم مخفف پنجاہ بحذف الف وبمعنی ہشتم ماہی را ازین پنجہ نام کردند کہ ماہیہ ماہی خود بش بہیئت مجموعی پنجہ را ماند واین ہم استعارہ وبمعنی نہم ہم استعارہ کہ قلاب بشست ماہی ہم در گرفتن ماہی کاری کند کہ پنجہ انسان کند وبمعنی دہم باعتبار صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان است مبدل پنجہ دانیم کہ بجیم فارسی می آید چنانکہ کاچ وکاج اسناد در ملحقات می آید

(اردو) (۱) پنجہ - بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر - ہاتھ یا پاؤں کی پانچوں انگلیاں ہتھیلی سمیت (۲) ایک قسم کا ناچ جو اہل ولایت دوسرے کے ہاتھ میں ہاتھ دیکر ناچتے ہیں - مذکر (۳) پتھر جو بھیر والے حفاظت اور مقابلے کے لئے جمع رکھتے ہیں مذکر (۴) وہ پتھر جو گوپن کے ذریعے سے پھینکتے ہیں مذکر (۵) وہ پتھر جو دشمن کی کشتی ڈبونے کے لئے اپنی کشتی سے اوس میں ڈالدیتے ہیں - مذکر (۶) عشق پیچہ (دیکھو ارنج) (۷) پچاس - اسم عدد مذکر (۸) مچھلی - مؤنث - (۹) مچھلی کی گل - مؤنث یا جالا - مذکر - جس سے مچھلی پکڑی جاتی ہے (۱۰) دیکھو پلیتانی - مؤنث -

پنجۂ آفتاب اصطلاح - بقول صاحب بحر عجم (۱) خطوط شعاعی - بہار گوید کہ (۲) آفتاب را بنا بر خطوط شعاعی کہ مانا بانگشت است ومشابہت تمام بہ پنجہ دارد لہذا پنجۂ آفتاب گویند صاحب انند نقل نگار بہار - مؤلف عرض کند کہ قوت تعریف ندارد کہ طرز بیانش معنی دوم پیدا کرد واصلا فارسیان آفتاب را پنجۂ آفتاب نمی گویند بلکہ پنجۂ آفتاب خطوط شعاعی آفتاب را نام است بر سبیل کنایہ کہ خطوط شعاعی انگشتان

